

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

ALİ RIZÂ B. MEHMED RÜŞDÎ YALVÂCÎ'NİN
TAVZÎHU'R-RÂBİTA FÎ TEVŞÎHİ'L-HAKÎKA
ADLI ESERİ
(Metin İnceleme ve Tahlil)

Hülya ANIL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Betül GÜRER

KONYA - 2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hülya ANIL		
	Numarası	22810601121		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Betül GÜRER		
Tezin Adı	Ali Rızâ b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî'nin <i>Tavzîhu 'r-Râbîta Fî Tevşîhi 'l-Hakîka</i> Adlı Eseri (Metin İnceleme ve Tahlil)			

Hülya ANIL tarafından hazırlanan 'Ali Rızâ b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî'nin *Tavzîhu 'r-Râbîta Fî Tevşîhi 'l-Hakîka* Adlı Eseri (Metin İnceleme ve Tahlil)' başlıklı bu çalışma 03/10/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	PROF. DR.	BETÜL GÜRER	
2	PROF. DR.	MEHMET AKGÜL	
3	DR.	ALİ KARAKOYUNLUOĞLU	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hülya ANIL		
	Numarası	22810601121		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Betül GÜRER		
Tezin Adı	Ali Rızâ b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî'nin <i>Tavzîhu 'r-Râbıta Fî Tevşîhi 'l-Hakîka</i> Adlı Eseri (Metin İnceleme ve Tahlil)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hülya ANIL

(İmza)

.....

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hülya ANIL		
	Numarası	22810601121		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Betül GÜRER		
Tezin Adı	Ali Rızâ b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî'nin <i>Tavzîhu'r-Râbita Fî Tevşîhi'l-Hakîka</i> Adlı Eseri (Metin İnceleme ve Tahlil)			

Kalbî bir tefekkür ve muhayyele olan râbita, düşüncenin bir noktada teksif edilerek, gönül bağının kuvvetlenmesini sağlayan, tasavvuf ehlinin konu ettiği ve uyguladığı özel bir terbiye metodudur. Râbita deyince akla ilk gelen mürşid râbitası, tasavvufta kâmil mürşidin ahlâkı ile ahlâklanmak için gösterilen yoğun çabanın neticesinde gerçekleşen ahlâk aktarımıdır.

Râbitanın meşrûluğu hakkında eleştirel söylemler 19. yüzyılda Nakşibendiyye Halidî kolunda mürşid râbitası, namaz kılariken ve zikir esnasında uygulanmaya başladıktan sonra duyulmuştur. Tasavvuf çevreleri ve ulemanın da dahil olduğu tartışmalar günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durum araştırmacıların dikkatini çekmiş, râbita hakkında aleyhte ve lehte müstakil olarak eserler kaleme alınmıştır. Son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Ali Rızâ Yalvâcî'ye (ö. 1320/1902) ait olan *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka* adlı eser de bunlardan birisidir. Hâfız Seyyid Sirozî'nin (ö. 1269/1852) mürşid râbitası aleyhinde kaleme aldığı *İbtâlî'r-râbita* isimli risâlesi ile Nakşibendî Hâlidî koluna müntesip olan Mehmed Fevzî Efendi'nin (ö. 1318/1900) *Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka* adlı savuma risâlesini, Ali Rızâ Yalvâcî karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Bu eseri diğerlerinden farklı kılan râbita gibi çok hususi bir konunun, zıt görüşler ihtiva eden iki risâle ile mukayese edilerek izâh edilmiş olmasıdır.

Bu çalışma, mürşid râbitasının meşrû olan ve meşrû olmayan yönlerini farklı bakış açıları ile incelenmesine imkân vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Ali Rızâ Yalvâcî, mürşid râbitası, nâ-meşrû râbita, meşrû râbita, bid'at, Hâfız Seyyid Sirozî, Mehmed Fevzî Efendi.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author's	Name Surname	Hülya ANIL		
	Student Number	22810601121		
	Department	Basic Islamic Sciences / Sûfism		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Betül GÜRER		
Title of the Thesis/Dissertation	The Book of Ali Rıza Yalvacı "Tavdeh al-Rabıta Fi Tavsheh al-Haқиqа " (Text Analysis and Critics)			

Râbita, a contemplation and imagination of the heart, is a special discipline method discussed and practiced by Sufis, which involves concentrating one's thoughts on a single point to strengthen the heart's connection. When one mentions râbita, the first thing that comes to mind is the râbita of the spiritual guide, which is the transmission of virtues that occurs as a result of the intense effort to adopt the morals of a perfect spiritual guide in Sufism.

Critical discourses regarding the legitimacy of râbita emerged in the 19th century after the râbita of the spiritual guide began to be practiced during prayer and dhikr within the Khalidi branch of the Naqshbandi order. The debates, which include Sufi circles and scholars, have continued to this day. This situation has attracted the attention of researchers, and independent works both for and against râbita have been written. One of these works is Tavzdihu'r-râbita fi tawshih al-haқиqа, written by Ali Rızâ Yalvacı (d. 1320/1902), a late Ottoman scholar. Ali Rızâ Yalvacı has comparatively examined Hâfız Sayyid Sirozi's treatise İbtâli'r-râbita, written against the râbita of the spiritual guide, and Mahmad Fawzi Afandi's defense treatise Ayn'al-haқиqа fi râbitati't-tarîqа, who was affiliated with the Khalidi branch of the Naqshbandi order. What sets this work apart from others is that it explains the very specific topic of râbita by comparing two treatises containing opposing views.

This study has allowed for the examination of both the legitimate and illegitimate aspects of the râbita of the spiritual guide from different perspectives.

Keywords: Sufism, Ali Rızâ Yalvacı, râbita of the spiritual guide, illegitimate râbita, legitimate râbita, bid'ah, Hâfız Sayyid Sirozi, Mahmad Fawzi Afandi.

İÇİNDEKİLER

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu	ii
Bilimsel Etik Sayfası	iii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Kısaltmalar Listesi	x
Ön Söz ve Teşekkür	xiii
Giriş	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Yöntemi	1
Araştırmanın Amacı.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ RIZÂ YALVÂCÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. ALİ RIZÂ YALVÂCÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM	4
1.1.1. Siyasî ve Sosyal Durum	5
1.1.2. İlmî ve Kültürel Durum.....	12
1.1.3. Tasavvufî Hayat	15
1.2. ALİ RIZÂ YALVÂCÎ VE ESERDE ADI GEÇEN MÜELLİFLERİN HAYATI ..	19
1.2.1. Ali Rıza Yalvâcî'nin Hayatı	20
1.2.1.1. Ali Rızâ Yalvâcî'nin Hayatı İle İlgili Başlıca Kaynaklar.....	20
1.2.1.2. Adı, Mahlası ve Künyeleri	23
1.2.1.3. Doğumu ve Ailesi.....	25
1.2.1.4. İlim Tahsili ve Hocaları.....	27
1.2.1.5. Görevleri.....	31
1.2.1.6. Vefatı	33
1.2.1.7. Eserleri ve Kütüphanesi.....	35
1.2.1.8. Tasavvufî Kişiliği	47
1.2.2. Hoca Seyyid Sirozî'nin Hayatı.....	52
1.2.2.1. Adı, Mahlası ve Künyeleri	53
1.2.2.2. Doğumu ve Ailesi.....	54

1.2.2.3. İlim Tahsili ve Hocaları.....	55
1.2.2.4. Görevleri.....	58
1.2.2.5. Vefatı.....	59
1.2.2.6. Eserleri.....	59
1.2.2.7. Tasavvufi Kişiliği.....	63
1.2.3. Mehmed Fevzî Efendi'nin Hayatı.....	67
1.2.3.1. Adı, Mahlası ve Künyeleri.....	68
1.2.3.2. Doğumu ve Ailesi.....	69
1.2.3.3. İlim Tahsili ve Hocaları.....	70
1.2.3.4. Görevleri.....	72
1.2.3.5. Vefatı.....	73
1.2.3.6. Eserleri.....	74
1.2.3.7. Tasavvufi Kişiliği.....	78

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA RÂBİTA KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	82
2.1.1. Râbitanın Sözlük Anlamı.....	82
2.1.2. Râbitanın Terim Anlamı.....	83
2.1.3. Râbita Hakkında Deliller.....	86
2.1.3.1. Âyetlerden Deliller.....	86
2.1.3.2. Sünnetten Deliller.....	87
2.1.3.3. Tasavvuf Kaynaklarından Deliller.....	88
2.2. RÂBITANIN KISIMLARI.....	91
2.2.1. Bağ Kurulan Şeyin Değerine Göre Râbita.....	92
2.2.1.1. Tabîî ve Âdî Râbita.....	92
2.2.1.2. Bayağı Şeylere İstekle Yapılan Râbita.....	92
2.2.1.3. Mukaddes ve Ulvî Değerlere İstekle Yapılan Râbita.....	93
2.2.2. Müridin Seyr u Sülûktaki Mertebesine Göre Râbita.....	93
2.2.2.1. Mübtedî Mürid Râbitası.....	93
2.2.2.2. Mutasavvıt Mürid Râbitası.....	94
2.2.2.3. Müntehî Mürid Râbitası.....	95

2.2.3. Kalben Bağlanılan Şeyin Durumuna Göre Râbîta	96
2.2.3.1. Râbîta-i Mürşid.....	96
2.2.3.2. Râbîta-i Mevt.....	99
2.2.3.3. Râbîta-i Huzur	101
2.2.4. Mürşidin Durumuna Göre Yapılan Râbîta	103
2.2.4.1. Hayattaki Mürşide Râbîta.....	103
2.2.5. Şerîata Uygunluk Bakımından Râbîta	108
2.2.5.1. Meşrû Râbîta	109
2.2.5.2. Nâ-Meşrû Râbîta	111
2.3. RÂBİTA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	112
2.3.1. Tasarruf	113
2.3.2. İstimdât.....	115
2.3.3. İstiâne	117
2.3.4. İstigâse.....	117
2.3.5. İstiâde	118
2.3.6. Tevessül.....	119
2.3.7. Feyz	120
2.3.8. Feth.....	121
2.3.9. Himmet.....	122
2.4. RÂBİTA LEHİNDE VE ALEYHİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR	124
2.4.1. Lehte Yapılan Çalışmalar	124
2.4.2. Aleyhte Yapılan Çalışmalar	132

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAVZÎHU'R-RÂBİTA FÎ TEVŞÎHÎ'L-HAKÎKA TAHLÎL VE GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİ

3.1. ESERİN GENEL TANITIMI	141
3.1.1. Kitabın Adı	142
3.1.2. Yazılış Sebebi.....	143
3.1.3. Muhtevâsı ve Kaynakları.....	144
3.1.4. Yöntem ve Üslûbu.....	152
3.2. ESERİN TAHLİLİ.....	158
3.2.1. Tavzîh'e Göre Râbîtanın Tanımı.....	159

3.2.2. Tavzîh'e Göre Râbitanın Kısımları	161
3.2.2.1. Meşrû Râbita	162
3.2.2.2. Nâ-meşrû Râbita	170
3.2.3. Râbitada Tekellûf ve Devam Şartı	175
3.2.4. Râbitanın Amaç Haline Getirilmesi	181
3.2.5. Zikirde Râbita	187
3.2.6. Namazda Râbita	196
3.2.7. Şeytâna Râbita Meselesi	207
3.3. ESERİN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİSİ	215
Sonuç	304
Kaynaklar	308
Ek-1: Ali Rıza Yalvâcî'nin Fotoğrafı	324
Ek-2: Ali Rıza Yalvâcî'nin Kabri	324
Ek-3: Yazma Nüshalardan Örnekler	324
Özgeçmiş	333

KISALTMALAR LİSTESİ

A.K.Ü.	: Afyon Karahisar Üniversitesi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
A.Ü.S.B.E.D.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
A.Ü.T.A.E.D.	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
AKMY	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
AVİD	: Avrasya İncelemeleri Dergisi
B.E.Ü.İ.F.D.	: Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
B.Ü.E.F.D.	: Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
bk.	: bakınız
c.	: cilt
C.Ü.İ.F.D.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: çeviren
d.	: doğum tarihi
D.E.Ü.S.B.E.	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: editör
EKEV	: Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
F.Ü.S.B.D.	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
G.Ü.Ç.İ.F.D.	: Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi
haz.	: hazırlayan
HR.Ü.İ.F.D.	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
hz.	: hazret
hz.	: Hazret
IJOJ	: International Journal of Filologia
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İHK	: İl Halk Kütüphanesi
İSAD	: İslam Araştırmaları Dergisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi

İTBAD	: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
JAD	: Journal of Analytic Divinity
JIEF	: Journal of İslamic Economics Finance
K.T.O.	: Konya Ticaret Odası
KBYEK	: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi
KEKAD	: Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği
KEY	: Kültür ve Eğitim Yayınları
Ktp.	: Kütüphanesi
m.	: milâdi
M.Ü.İ.F.D	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
M.Ü.İ.F.V	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
M.Ü.S.B.E.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MDBD	: Manas Din Bilimleri Dergisi
MUFTAD	: Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi
MUFTAV	: Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Vakfı
N.E.Ü.S.B.E.	: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nr.	: numarası
O.M.Ü.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallâhü anh/anhâ/anhüm
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallâhü aleyhi vesellem
S.Ü.F.B.E.	: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
S.Ü.İ.F.D.	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.Ü.S.B.E.	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
sad.	: sadeleştiren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sy.	: sayı
SYEK	: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi
ŞİAD	: Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Basımevi
TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi

TAAY	: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları
TAD	: Tiyatro Araştırmaları Dergisi
tah.	: tahkik
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDEA	: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TEES	: Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü
TEİS	: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü
TOD	: Tarih Okulu Dergisi
trc.	: tercüme eden
U.Ü.F.E.F.	: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
vr.	: varak
Y.B.H.D.	: Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi
Yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Tasavvuf tarihinde tarikatların kurumsallaşmasıyla birlikte müridlerin riayet etmesi gereken âdâb ve erkân da tespit edilmiştir. Söz konusu âdâbın bir kısmı bütün tarikatlarda ortak iken bir kısmı bazı tarikatlar tarafından diğerlerine nispetle daha fazla uygulanmıştır. Râbitanın Nakşibendiyye'deki yeri buna örnek olarak verilebilir. Çünkü her ne kadar tarikatların ortak unsurlarından olsa da Nakşibendiyye'de râbita üzerinde gerek teorik gerekse pratik yönü açısından daha ehemmiyetle durulmuştur. Râbita hakkında tasavvufî literatürde klasik dönemden günümüze değin çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları râbitanın aleyhinde bazıları ise lehinde yazılmıştır. Çalışmamızın konusu râbitanın türlerinden biri olan mürşid râbitası ile ilgili tartışmaları içeren *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka* adlı risâlenin günümüz harflerine çevirisi ve tahlilidir. Bu risâle râbita hakkında aleyhte ve lehte yazılmış iki risâleyi değerlendiren bir muhtevadır. Osmanlı Türkçesi'nden, günümüz Türkçesi'ne çevirisini yaptığımız *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîkâ* adlı eser, mürşid râbitası üzerinde uzun bir zamandır süregelen tartışma sebeplerini tespit ederken, râbita konusunun daha derinlemesine anlaşılmasını ve farklı görüşlerin karşılaştırılmasına olanak tanıyarak ele almaktadır. Böylece tartışmalı bir konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasına ve daha geniş bir bakış açısı kazanımına olanak sağlamaktadır.

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmı çalışmamızın konusu, amacı ve yöntemine tahsis edilmiştir. Birinci bölüm araştırma konumuz olan *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîkâ* adlı eserin müellifi Ali Rızâ Yalvâcî ile eserin telifine sebep olan iki risâlenin müellifleri Hâfız Seyyid Sirozî ve Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşlerine ayrılmıştır. İkinci bölümde râbita kavramına genel bakış, tanımı, kısımları, râbita ile muhteva yönünden ilgili kavramlara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise eserin detaylı tahlilinden meydana gelmiştir. Çalışma konumuz olan eserde iki risâle ve iki aykırı görüşün mukayese edilmesi, râbita hakkında olumlu ve olumsuz yaklaşımların sergilenmesi sebebi ile gerek daha iyi anlama imkânı gerek görüşleri daha isabetli yorumlama imkânı sağlamıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak çalışmamız tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteğini esirgemeyen, konu seçiminden itibaren tezin bütün aşamalarında birlikte çalıştığımız değerli danışmanım Prof. Dr. Betül GÜRER'e, ilmî katkılarından dolayı Prof. Dr. Dilaver GÜRER'e, Prof. Dr. Mehmet AKGÜL ve Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAKOYUNLUOĞLU'na, yazma eserin tercümesinde yardım ve desteklerini gördüğüm KBYEK Müdürü Bekir ŞAHİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Hülya ANIL

Konya, 2024

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Tasavvufta, rûhî terbiye için bir eğitim ve mânevî iletişim aracı olarak tatbik edilen râbîta, bilhassa 19. yüzyıldan itibaren bazı zümreler tarafından, âdetâ bir îman-küfür meselesi hâline getirilerek şiddetle tenkit edilmiştir. Râbîtaya en sert eleştiri, dönemin ulemâsından olan Hâfız Seyyid Hoca (ö. 1269/1852) adıyla tanınan Seyyid Sirozî tarafından yapılmıştır. Sirozî *Risâletü'r-râbîta* adlı risâleyi, râbîtanın hem bid'at hem de şirk olduğunu ispatlamak için yazmıştır. Bu risâleye ise Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi (ö. 1318/1900) *Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka* isimli bir savunma risâlesi ile karşılık vermiştir. Tezimizin ana konusunu oluşturan Ali Rızâ Yalvâcî'nin (ö. 1320/1902) *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka* adlı risâlesi ise bu iki farklı tezi savunan müelliflerin risâlelerini, görüşleri üzerinden mukayese etmekte, onların ilgili konudaki fikirlerinin sıhhatini ve bunları ifade etme yollarını değerlendirmektedir.

Çalışmamız, *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka* adlı risâlenin günümüz harflerine çevirisi, tahlili ve müellif Ali Rıza Yalvâcî'nin hayatını konu edinmektedir. Tezimiz, Tasavvufî terbiyede mühim bir usûl olan râbîtanın halen günümüzde de eleştirilen bir yönünü, birbirine zıt görüşlerde yazılmış iki eserle karşılaştırırken, bu kavramın farklı yüzyıllarda içerdikleri anlamları, dönemin tasavvufî hareketlerinin incelemesi bakımından önem teşkil etmektedir. Çalışmanın konusu, *Tavzîhu'r-râbîta*'nın tahlil edilmesinin yanı sıra bu iki risâleyi mukayeseli olarak incelemek ve râbîta kavramının tarihi seyrine dair ana hatlarıyla bir araştırmada bulunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Tezimizde *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka*'nın KBYEK'nde 541 numarada yer alan müellif nüshası kullanılmıştır. Eser yetmiş üç sayfadan müteşekkil, dönemin tavrını yansıtan oldukça ağır bir üslûpla yazılmış, Osmanlıca bir metindir. Bazı sayfalarda, sayfanın kendi hacminden daha fazla miktardaki

derkenar notlarının bulunması eserin sayfa sayısını da artırmaktadır. Eser içinde iki farklı görüşü savunan, iki risâle bulunmaktadır. Risâlenin biri râbıtaya ait bazı uygulamaları, daha önce kaynaklarda hiç rastlanılmamış örnekler vermek suretiyle reddetmekte, bir diğeri ise savunmaktadır. Dolayısıyla tezimiz, mürşid râbitasının hem eleştirilen yönlerini hem de savunulan yönlerini objektif bir şekilde değerlendirmektedir. Eser içerisindeki râbıta-i şerîfeyi kâdime-i gayr-i bid'iyye, râbıta-i hadîse-i bid'iyye gibi râbıta hakkında ilk defa kullanılan tanımların yanında meşrû râbıta, nâ-meşrû râbıta gibi daha önce nadiren kullanılmış kavramlar hakkında açıklamalar yapılmıştır. Böylece çalışmamız, mürşid râbitasının meşrû olan ve meşrû olmayan yönlerini farklı bakış açıları ile incelenmesine imkân vermiştir. Eserin tahlili yapılırken ise Ali Rızâ Yalvâcî'nin görüşlerinin esas alınması tercih edilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamızın temel amacı Ali Rızâ Yalvâcî'nin risâlesi üzerinden râbıta hakkındaki farklı görüşleri karşılaştırarak, bu konudaki tartışmaların derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca, bu tür tartışmaların, tasavvuf geleneğindeki gelişim ve değişimin bir parçası olduğunu ve bu tartışmaların tasavvuf literatürünün zenginliğine katkı sağladığını da ortaya koymaktır.

Tezimiz üç bölüm üzerinden çalışılmıştır. Birinci bölümde, Ali Rıza Yalvâcî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal durumu incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri Ali Rıza Yalvâcî'nin düşünce dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemin siyasi çalkantıları ve sosyal değişimleri, Yalvâcî'nin eserlerine ve tasavvufî yaklaşımına yansımıştır. Onun eserlerinde, dönemin zorluklarına karşı gösterdiği direniş ve bu zorlukları aşma gayreti açıkça görülmektedir. Ayrıca, ilmî ve kültürel ortamın Yalvâcî'nin düşüncelerini nasıl etkilediği ve onun bu ortamda nasıl bir yer edindiği detaylandırılmıştır. Bu bölüm, Yalvâcî'nin, döneminin bir portresini çizerek onun fikirlerinin kökenlerini anlamamıza yardımcı olmuştur. Ayrıca Ali Rıza Yalvâcî'nin biyografisi ve onunla birlikte eserde adı geçen diğer önemli müelliflerin hayatları da ele alınmıştır. Ali Rıza Yalvâcî'nin doğumu, ailesi, ilim tahsili, hocaları, görevleri, eserleri ve tasavvufî şahsiyeti ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yalvâcî'nin hangi

hocalardan eğitim aldığı, hangi görevlerde bulunduğu ve hangi eserleri kaleme aldığı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu biyografik bilgiler, Yalvâcî'nin ilmî ve tasavvufî yolculuğunu ve bu yolculuğun onun eserlerine nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Hoca Seyyid Sirozî ve Mehmed Fevzî Efendi'nin hayatları ve eserleri de incelenmiş, bu kişilerin Yalvâcî üzerindeki etkileri ve aralarındaki ilişkiler değerlendirilmiştir. Bu incelemeler, Yalvâcî'nin ilmî ve tasavvufî çevresini daha iyi anlamamıza olanak sağlamıştır.

İkinci bölümde, râbîta kavramının tasavvufî düşünce sistemi açısından incelenmiştir. Râbîtanın sözlük ve terim anlamları, bu kavramla ilgili âyetler ve hadisler, tasavvuf klasiklerindeki yeri ve râbîtanın çeşitli kısımları detaylandırılmıştır. Râbîta, tasavvufî pratiklerde önemli bir yere sahiptir ve bu bölümde râbîtanın tarihsel ve teolojik kökenleri ele alınmıştır. Âyetler ve hadisler ışığında râbîtanın İslâmî temelleri tartışılmış, tasavvuf klasiklerinde râbîtanın nasıl ele alındığı incelenmiştir. Ayrıca, râbîtanın farklı türleri ve bu türlerin mürid-mürşid ilişkisi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Râbîtanın müridin seyr u sülûk sürecindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuş, râbîta ile ilgili kavramlar ve râbîta lehinde ve aleyhinde yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Bu kapsamda, râbîtanın tasavvufî terminolojide nasıl ele alındığı ve farklı tasavvufî ekoller tarafından nasıl yorumlandığı açıklığa kavuşturulmuştur.

Üçüncü bölümde, Ali Rıza Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka* adlı eserinin tahlili yapılmıştır. Eserin yazılış sebebi, muhtevası, kaynakları, yöntemi ve üslûbu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu eser, Yalvâcî'nin râbîta kavramına dair görüşlerini ve bu kavramın tasavvufî pratiklerdeki yerini anlamak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Eserin tahlili, Yalvâcî'nin râbîta kavramına dair derinlemesine bir bakış sunmuş ve bu kavramın İslâm düşüncesindeki yerini açıklamıştır. Üçüncü bölümün sonuna eserin günümüz harflerine çevirisi ilave edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ RIZÂ YALVÂCÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. ALİ RIZÂ YALVÂCÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

Ali Rızâ Yalvâcî, m. 1830-1902 yılları arasında; Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-i Esasi gibi köklü reformların olduğu bir devirde yaşamıştır. 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girdiği, içte ve dışta buhranların yaşandığı, bununla birlikte devlet sisteminde ve toplumun her alanında batılı tarzda reformların yapıldığı bir dönemdir. Kurumlardaki bu reformlardan kaynaklanan değişimler toplumun dokusunu etkilemiştir. Nitekim bu asır, hukuk ve eğitim gibi her alanda eski ve yeninin birlikte yaşandığı, adeta kültürel düalizmin yaşandığı bir asır olmuştur.¹ Benzer şekilde Ortaylı'nın 19. yüzyıl için; uzun bir asır tespiti, dönemi özetler mahiyettedir: “Son devir Osmanlı modernleşmesinin yaşandığı 19. yüzyıl, bütün Osmanlı câmiasının en hareketli, en sancılı, yorucu, uzun bir asırdır, geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asrın tarihini oluşturur.”²

Ali Rızâ Yalvâcî'nin yaşadığı dönemin ilmî, tarihî, kültürel ve siyasî özelliklerinin, hayatına tesir etmesi yadırganamaz bir gerçektir. Gerek *Tavzîhu'r-râbîta*'da gerek tercüme-i haline de yer verdiği *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm* adlı eserinde, zaman zaman dönemin zorluklarından ve duyduğu elemden edebî bir üslûb ile bahsetmiştir.³ Üzerinde çalışma yaptığımız *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka*'yı İstanbul'da 1878 yılında kaleme almıştır. Bu dönem ise 93 Harbi denilen Osmanlı Rus Savaşı'nın sona erdiği ve Ayestefanos Antlaşması için delegelerin İstanbul'da bulunduğu, antlaşma gereği bağımsızlık kazanan bölgelerdeki Müslüman halkın mübadele ile akın akın İstanbul'a geldiği bir dönemdir. Üstelik ülkedeki salgın hastalıklar ve uzun süren savaşlar neticesinde maddi ve mânevî kayıplar yaşanmaktadır. Müellifimiz eserin telif sebebini zikrederken bu çileli günleri şöyle

¹ Danişmend, İsmail, Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Doğu Ktp. Yay., İstanbul 2011, c. 4, s.117.

² Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yay., İstanbul, 2006, s. 32.

³ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, nr. 408, vr. 150a.

tasvir etmiştir: “bu hakîr-i pür taksîr ve hâk-i pâý ehl-i meârifte kıtmîr olan el-Hâc Ali Rızâ İbni el-Hâc Muhammed er-Rüşdî'l-Yalvâcî teallümgâh-ı resmîsi olan Dâru'l-hilâfeti'l-âliyyeye nefsi Alâiyye'den bi'l-infisâl li-ecli'sticlâbi'n-niyâbeti gelinmiş ve li-ecli'l-mülâzemeti kurb-i meşîhat-i ulyâda vahdethâne-i kem-ter-ânemde meşgûl bulunduğum ve 1295 senesinde vâkî Moskof ile olan muhârebe neticesinde Dâru's-saltanati's-seniyye kurbuna değin yani Ayastefanos'a değin olan istilâsı üzerine Rum ili ahâlisinin makarr-ı saltanata hicretleri sebebiyle hâsıl olan elem ve galâ ve ızdırâb ile müteellim olduğum halde...”⁴ Ali Rıza Yalvâcî dönemin zorluklarını dile getirirken, toplumun psikososyal yaşantısına dair de yukarıda bahsettiğimiz tabloyla örtüşen bilgiler vermektedir.

Ali Rızâ Yalvâcî'nin ilmî ve fikrî düşünce yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için, dönemin siyasî, sosyo-kültürel ve tasavvufî durumunun bilinmesi önemlidir. Ayrıca tezimizin konusu olan risâlenin yazımında etkili olan müellifler, Hâfız Seyyid Sirozî ile Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî de aynı dönem içinde ilmî ve idarî teşkilâtta görev almış zâtlardır. Dolayısıyla bu süreçteki gelişmeler, kişileri ve toplumun yapısını daha iyi anlamamızda etkilidir. Bu sebeple dönemin siyasî ortamını daha iyi kavrayabilmek adına Ali Rızâ Yalvâcî'nin doğduğu dönemden vefatına kadar geçen süreçte saltanatta olan II. Mahmud (1808-1839), Abdülmecid (1839-1861), Abdülaziz (1861-1876), II. Abdülhamid'in (1876-1909) icraatlarını kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır:

1.1.1. Siyasî ve Sosyal Durum

İnsanların düşüncelerini, yaşadığı toplumun sosyolojik durumu olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Müellifimiz Ali Rıza Yalvâcî'nin yaşadığı dönem gerek siyasî gerek sosyolojik yönden pek çok değişikliklerin hızlı yaşandığı bir dönemdir. Çalışma konumuz olan risâlede râbîta hakkında farklı görüşleri olan iki müellifin eserleri mukayese edilmektedir. Söz konusu müellifler de Yalvâcî ile aynı dönemde yaşamışlardır. Dolayısıyla Ali Rıza Yalvâcî'nin yaşadığı dönemin sosyo-politik ortamını öğrenmek diğer iki müellifin de yaşadığı ortam hakkında bilgi verecektir.

⁴ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîkâ*, KBYEK, nr. 541, vr. 1b.

II. Mahmud Dönemi (1808-1839)

Ali Rızâ Yalvâcî, Sultan II. Mahmud'un Osmanlı İmparatorluğu'nu idare ettiği yılların sonlarında doğmuş, ilk çocukluk yılları bu dönem içinde geçirmiştir. Müellifimiz doğduğunda, 1828/1829 Osmanlı Rus Savaşı'nın yenilgisinin getirdiği zorluklar yaşanmaktadır. Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşması ile Balkanlardan toprak kaybetmiş, üstelik savaş tazminatı ödemeye mecbur bırakılmıştır. Bu dönem, azınlıklarda çözümlerin yaşandığı, millî birlik ve düzenin dağılmaya yüz tuttuğu, buna bağlı olarak da siyasî anlamda zorlukların yaşanmaya başladığı bir dönemdir.⁵

Osmanlı'nın geniş coğrafyasında yer alan Mısır'da, Vali Mehmet Ali Paşa'nın isyan etmesi ile Mısır Osmanlı'dan ayrılmıştır. Bunun akabinde 1832 yılında Konya'da Osmanlı ordusu yenilmiş, Kütahya Antlaşması sonucunda Girit, Şam, Cidde ve Adana bölgesi Osmanlı toprağı olmaktan çıkmıştır. O tarihe kadar sadece Fransa'ya verilen kapitülasyonların bir benzeri İngiltere'nin baskısı ile 1838'de Balta Limanı Antlaşması ile İngiltere'ye de verilmiştir.⁶

II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak yerine çağdaş bir ordu kurmuştur. Böylece döneme damgasını vuran ıslahatların önü açılmıştır. Halkın tepkisini ölçmek için *Takvim-i Vekayî Gazetesi* çıkartılmış, kılık kıyafete yenilikler getirilmiştir. Din görevlileri ve ulemâ kendilerine mahsus kıyafeti korumakla beraber, resmî dairelerde pantolon, ceket ve fes giyilmesi zorunlu tutulmuştur. Devlet idarî teşkilâtında batılı tarzda hizmet veren yeni nâzırlıklar, meclisler ve müdürlükler oluşturulmuştur. Nüfus sayımı ve mülk yazımı gerçekleştirilmiştir.⁷ Evkâf-ı Hümâyûn kurularak tüm vakıf gelirleri devlet bütçesinde toplanmaya çalışılmıştır. Fakat bu durum ilmiye sınıfının, büyük oranda yararlandığı vakıf gelirlerinden mahrum kalması demek olduğundan, memnuniyetsizliklerine sebep olmuştur.⁸

Ayaklanan gayrimüslim vatandaşlara karşı toplumdaki hoşnutsuzluğu gidermek, yeni bir adalet ve eşitlik anlayışıyla Osmanlı toplum dokusunu onarmak

⁵ Turan, Şerafettin, "Edirne Antlaşması", *DİA*, İstanbul 1994, c. X, s. 442.

⁶ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 117.

⁷ Beydilli, Kemal, "Mahmud II", *DİA*, İstanbul 2003, c. XXVII, s. 355.

⁸ İpşirli, Mehmet, "İlmiye", *DİA*, İstanbul 2000, c. XXII, s. 142.

için Osmanlıcılık düşüncesi benimsetilmek istenmiştir. Esasen Osmanlıcılık akımı ile amaçlanan; Fransız İhtilâli ile toplumda yer bulmaya başlayan milliyetçilik söylemlerinin önüne geçmek ve yapılan ıslahatların kalıcılığını sağlamaktır. Fakat bütün bu yenilikçi icraat ve düşünceler, Osmanlı Devleti'nde bozulan düzenin toparlanmasına yeterli gelmediği için Tanzimat Fermanı'nın kabulüne mecbur olunmuştur.⁹

Ali Rızâ Yalvâcî, II. Mahmud'un saltanat döneminde dokuz-on yaşlarındadır ve Yalvaç'taki eğitimine devam etmektedir. Yaşadığı belde olan Yalvaç gayrimüslim azınlığın yaşamadığı, Hamid Sancağı'na bağlıdır. 1831 sayımına göre Anadolu Eyaleti'ne bağlı Hamid Sancağı'nın toplam nüfusu 93.809'dur. Bu sayıma göre Hamid Sancağı'nın en fazla nüfuslu yerleşim yerlerinden birisi ise 7.930 nüfusu ile Yalvaç'tır.¹⁰

I. Abdülmecid Dönemi (1839-1861)

Babasından hem saltanatı hem de iç ve dış siyâset açısından oldukça çalkantılı bir dönemi miras alan I. Abdülmecid, bozulan düzenin yeniden düzelmesi için ilk icraat olarak 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Esasen Tanzimat Fermanı askerî, mülkî ve hukukî alanda hayata geçirilmek istenen reformların ve siyasi düzen değişikliğinin ötesinde, düşünce sisteminde köklü bir değişikliğe zemin hazırlamıştır. 1856'da Ruslarla yapılan Kırım Savaşı'nda Avrupa Devletleri, Osmanlı'ya verdikleri desteğin bedeli olarak, gayrimüslimlere imtiyazlar tanınması için padişahı, Islahat Fermanı'nı kabul etmeye mecbur bırakmışlardır. Böylece azınlıklara dinî, iktisadî, millî haklar tanınarak, Batılı devletlerin azınlıkları himaye etme bahanesiyle Osmanlı'nın iç işlerine karışmalarının önü açılmıştır. Bir yandan da, II. Mahmud zamanında başlayan yenilikler, maliyede, taşra sisteminde ve eğitimde artarak devam etmiştir. Ancak 1848 yılından itibaren uzun süren savaşların giderleri, yenilikçi hareketlere ayrılan bütçenin fazlalığı, en önemlisi Ruslara ödenen savaş tazminatları devletin gelirini geçtiği için maliye gittikçe kötüleşmiştir. Kırım

⁹ Özcan, Azmi, "Osmanlıcılık", *DİA*, İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 485.

¹⁰ Temurçin, Kadir, "Hamidâbât Kazasında Nüfus (1831-1917)", *FÜSBED*, Elâzığ 2007, c. 17, sy. 1, s. 52.

Harbi'nin ağır masraflarını karşılamak için ilk defa bu dönemde dışarıdan borç alınmıştır. Aynı zamanda uzun süren savaşların yenilgi ile sonuçlanmasına bağlı olarak halkın geçim darlığı çekmesi, gayrimüslimlere verilen geniş imtiyazlar, salgın hastalıklarla mücadelede yetersiz kalınması gibi sebepler ülkeyi tekrar karışıklığa sürüklemiştir. Neticede Osmanlı topraklarında öteden beri gözü olan batılı ülkeler, bu durumu fırsat bilip devletin iç işlerine karışmaya başlamışlardır.¹¹

Osmanlı'da ilk tiyatro bu dönemde sahnelenmiştir. Tiyatro önceleri saray çevresi ve yüksek devlet erkânı tarafından benimsenmiş, sonra yabancı tiyatro kumpanyaları ile özellikle aydın kesim arasında hızla kendine bir yer edinmiştir. Tiyatronun, toplumda kabul görmesi, istenen akımların toplum tarafından benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.¹²

Bu yüzyılda aile yapısında da reformlar görülmektedir. Çok eşlilik serbest olmasına rağmen tek eşlilik tercih edilmiştir. Batılı yaşam tarzı zengin ve bürokratik ailelerini daha fazla etkilemiştir. İstanbul'da 1858 yılında kadın rüştiyesi açılmıştır. Böylece kadınların çalışma hayatına dahil olduğu görülmüştür.¹³

Yalvâcî bu dönemde eğitim hayatını tamamlamış, ilk önce Antalya vilayeti Kaş nâibliği olmak üzere farklı yerlerde görev yapmıştır. Anne babası vefat eden müellifimiz bu dönemde evlenmiş iki tane evladı olmuştur.¹⁴

I. Abdülaziz Dönemi (1861-1876)

Abdülaziz'in tahta çıktığı günlerde ülke içinde ekonomik buhran, dışarıda ise ayaklanmalar yaşanmaktadır. Bunu bahane eden Avrupa devletleri Osmanlı'nın iç işlerine karışmayı arttırmışlardır. Rusya'nın, Balkanlar'daki azınlıklar üzerindeki tahriklerini yoğunlaştırmasıyla, Bulgaristan ve Bosna Hersek'te ayaklanma çıkmıştır. Abdülaziz, saltanata geldiğinden beri yenilik taraftarı olmayan, aşırı Avrupa taklitçiliğine karşı mesafeli bir zihniyet taşımaktadır. Buna rağmen batılı devletlerin

¹¹ Küçük, Cevdet, "Abdülmecid", *DİA*, İstanbul 1988, c. I, s. 260.

¹² Balay, Metin, "Osmanlı Modernleşmesi ve Ortaoyunu", *TAD*, Ankara 2009, c. 30, sy. 30, s. 105.

¹³ Küçük, "Abdülmecid", *DİA*, c. I, s. 261.

¹⁴ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 149b.

de baskısı ile yenilikler devam etmektedir.¹⁵ Devletin en büyük sorunu olan ekonomik güçlüklerle karşı devlet kurumlarında tasarruf tedbirleri alınmıştır. Fransız elçisinin önerisi ile Fransız Medeni Kanunu incelenip Batı usulü medeni kanun hazırlama fikri ortaya atılmış, fakat kabul görmemiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın (1823-1895) teklifi üzerine on senelik bir çalışmanın neticesinde, fikhî kaynaklar üzerinden Osmanlı Medeni Kanunu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye hazırlanmıştır. Batılı devletlerin kışkırtmasıyla bitmeyen azınlık ayaklanmaları, ülke içinde Abdülaziz'e karşı oluşan muhalefet, kargaşa ve güvensizlik ortamını çoğaltmıştır.¹⁶ 1847 yılında devletin ekonomik anlamda çöküşüne zemin hazırlayan etkenlerden biri olan ilk banka, Bank-ı Dersaadet, Jacques Alleon ve Manolaki Baltazzi adlı Galatalı bankerler tarafından açılmıştır.¹⁷ 1865-1874 yılları arasında Avrupa bankalarından 204.460.000 lira borç alınmıştır. Böylece önceki döneme göre dışarıya borç %400'ün üzerinde artmıştır.¹⁸ Yapılan reformları yetersiz gören bir grup Türk aydınının kurduğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin de tesiri ile Abdülaziz'e karşı oluşan muhalefet büyütülerek, padişah tahtan indirilmiştir.¹⁹

Abdülaziz dönemi Osmanlı topraklarında, salgın hastalıkların arttığı bir dönem olmuştur. Binâenaleyh devlet adamları ve uzmanlar hastalıklara karşı bazı tedbirler uygulamışlardır. Bu doğrultuda 1838 yılında karantina meclisi kurulmuş, 1862 yılına kadar farklı yerlerde tahaffuzhaneler²⁰ ve askerî hastaneler açılmıştır.²¹ Salgın hastalıklar ve uzun süren savaşların da tesiri ile kimsesiz kalan çocuklar için 1860'ta islahhâneler; 1895'te yaşlılar için dârülaceze kurulmuştur.²²

¹⁵ Küçük, Cevdet, "Abdülaziz", *DİA*, İstanbul 1998, c. I, s. 180.

¹⁶ Maksudoğlu, Mehmet, *Analitik Osmanlı Tarihi*, İnkılâb Yay., İstanbul 2020, s. 231.

¹⁷ Uluçay, Osman, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Gelişimi", *MUFTAD*, MUFTAV Yay., İstanbul 2019, sy. 16, s. 29.

¹⁸ Karabulut, Mustafa, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, sy. 2, s. 62.

¹⁹ Küçük, "Abdülaziz", *DİA*, c. I, s. 181.

²⁰ Sarıyıldız, Gülden, "Karantina", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 464.

²¹ Özlü, Zeynep-Tiryaki, Kerim, "Osmanlıda Seferberlik Dönemlerinde Salgın Hastalıklara Karşı Halk Sağlığı Muhafazasına Dair Bulgular", *Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak 2019 Gaziantep/Türkiye*, ed.: Dr. Tural Mehmetoğlu, vd., İksad Yay., Adıyaman 2019, s. 1171.

²² Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", s. 62.

Engin bir nokta-i nazar sahibi olan müellifimiz, uzun asrın yetimlerine karşı duyarsız kalmamıştır. Ali Rızâ Yalvâcî'nin torunu Seyfi Yalvaçer'in beyanına göre; muhtemel ki yukarıda bahsedilen süreçten sonra, Şark vilâyetlerinden getirdiği üç dört kadar kimsesiz çocuğun hamisi olmuş, onları yetiştirip evlendirmiştir.²³

V. Murad Dönemi (1876-1876)

Sultan Abdülaziz'den sonra yerine V. Murad geçirilmiş, ancak akıl sağlığının yerinde olmadığı anlaşılınca II. Abdülhamid padişah olmuştur.

II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908)

Abdülhamid Meşrûtiyeti ilan etme sözü vererek tahta geçer. Fakat ülke kargaşa ve ayaklanmalarla karışıklık içindedir. Bosna-Hersek ve Bulgar ayaklanmalarına Sırbistan ve Karadağ da eklenmiştir. Batılı devletlerle yapılacak İstanbul Konferansı öncesinde Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kânûn-i Esâsî ilan edilir. Batılı devletler İstanbul Konferansı'nda reddedilen isteklerini daha sonra Londra Konferansı'nda tekrar gündeme getirirler. Teklifler yine reddedilince Rusya, beraberindeki Romenler, Sırlar, Karadağlılar ve Bulgarlarla birlikte Osmanlı Devleti'ne savaş açar.²⁴ Malî ve askerî yönden kötü durumda olan Osmanlı Ordusu cephelerden çekilmek zorunda kalır. 1877-1878 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla Meclis-i Mebusan savaş gerekçesiyle feshedilir. Tarihe "93 Harbi" diye geçen savaşta Osmanlı, ağır bir yenilgi alarak 3 Mart 1878'de Ayastefanos ve 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşmaları ile Karadağ, Romanya ve Sırbistan'a bağımsızlık vermek zorunda kalır. Osmanlı Devleti, Kars, Ardahan ve Batum'u Rusya'ya bırakırken ağır bir savaş tazminatı ile borçlandırılır. İngiltere olabilecek bir Rus saldırısını önlemek bahanesi ile Kıbrıs'ı alırken, Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya'ya bırakılmıştır. 1881'de Fransa Tunus'a, ertesi yıl İngiltere Mısır'ı, Bulgarlar da Doğu Rumeli eyaletini işgal eder.²⁵

²³ Yalvaçer, Seyfi, "Yalvaçlı Karakadı", *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Isparta 1936, c. 3, sy. 32-33, s. 469.

²⁴ Beydilli, Kemal, *Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa Osmanlı Son Dönemi (1774-1924)*, s. 61.

²⁵ Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1983, c.13, s. 267.

Ordunun yenilgisi, toprak kayıpları, borçlanmalar gibi istenmeyen durumların sebebi uygulanan yanlış dış politikaya bağlanarak, 1908’de II. Meşrûtiyet’in ilanına kadar devam eden istibdat dönemine adım atılır. Öncelikle dış borçları temizlemek için Düyûn-ı Umûmiyye kurularak birtakım tedbirler alınır. Fakat uygulanan ekonomik programlar borçların temizlenmesine yetmediği gibi mevcut borçlara yenileri eklenir.²⁶ Geniş Osmanlı coğrafyası içindeki azınlık ayaklanmalarını durdurabilmek için çare olarak milliyetçilik akımına karşılık Panislamizm-ümmeçilik politikası tercih edilir. Böylece Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik sağlanması için dinî propagandalar yapılmaya başlanır.²⁷

Bu dönem içinde eğitim, tarım özellikle de bayındırlık alanında başarılı icraatlar gerçekleştirilir. Meselâ; tramvay, rıhtım ve telgraf hatları ile Medine’ye kadar uzanan demiryolu hattı bu icraatlar arasındadır. Fakat ülkedeki iç karışıklıklar halen devam etmektedir. İttihat ve Terakki Komitesi’nin başı çekmesi ile genç memur ve subaylar, iç ve dış politikada meydana gelen aksaklıkları bahane ederek muhalefet cephesi oluştururlar. Padişah, Kânûn-i Esâsî’yi ilan etmeye zorlanır ve II. Meşrûtiyet 1908 yılında ilan edilir. Bir sene sonra 31 Mart Vakası olarak geçen ayaklanma ile istibdat devri yani Abdülhamid devri sona ermiş olur.²⁸

1846-1883 yılları arasında bütün dünyayı kaplayan kolera salgını milyonlarca insanın ölümüne sebep olan önemli bir hadisedir. Osmanlı Devleti de bu salgından etkilenmiş ve birtakım tedbirler almıştır. Nitekim Sıhhiye Meclisi 1867 kolera nizamnamesini düzenlemiştir. Özellikle savaş sırasında salgın hastalıkların baş göstermesi en çok orduyu etkilemiştir. Kolera, tifo, tifüs gibi hastalıklar neticesinde asker büyük kayıplar vermiştir. Meselâ; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndaki mülteci hareketi sırasında salgın hastalığın yaptığı tahribat, ordu içinde oldukça büyük kayıplara sebep olmuştur. Öyle ki İstanbul’a gelen askerlerden ve mültecilerden ölenlerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir.²⁹

²⁶ Cevdet Küçük, “Abdülhamid II”, *DİA*, İstanbul 1998, c. I, s. 219.

²⁷ Özcan, Azmi, “İslâmcılık”, *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIII, s. 70.

²⁸ Maksudoğlu, *Analitik Osmanlı Tarihi*, s. 238.

²⁹ Yılmaz, Özgür, “1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri”, *AVİD*, İstanbul 2017, c.VI/I, s. 27.

Müellifimiz Ali Rızâ Yalvâcî 1878 yılında nâiblik ataması için İstanbul'da bulunduğu mülâzemet vakti esnasında *Tavzîhu'r-râbîta*'yı kaleme almıştır. Telif sebebinde o günün teessürünü elem, galâ ve ızdırıp kelimeleri ile ifade etmiştir.³⁰ Aslında bu kelimeler o dönem yaşayan insanların, sosyolojik ve psikolojik açıdan çaresizlik ve bunalım halini yansıtır mahiyettedir.

Müellifimiz, *Kâşifü'l-gumûm*'da ise Ayastefanos Antlaşması'nın yapıldığı o günün elemi ifade ederken Tuna Eyaleti'ne bağlı Rusçuk, Vidin, Batum'un elden çıktığını teessürle bahsetmiştir. 1295 yılı Ramazan ayında İstanbul'da şahit olduğu durumu anlatırken küçük büyük herkesi helâk eden, İslâm âleminde şimdiye kadar misli görülmemiş ve duyulmamış acayip-garâib gibi kelimelerle şaşkınlığını ve üzüntüsünü dile getirdiği şey, kendisinin de yakalandığı salgın hastalıktır. Hatta hastalığı sırasında gördüğü rüyadan etkilenecek gece yarısı kalktığını, dört rekât namaz kılıp dua ettiğini de eserinde anlatır.³¹

1.1.2. İlmî ve Kültürel Durum

Ali Rızâ Yalvâcî'nin yaşadığı dönem içinde Osmanlı'da eğitim genel olarak medrese eğitimi ve medrese dışı eğitim olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Buna karşılık 19. yüzyılın ortalarında İstanbul'da yüz altmışaltı faal medresenin bulunmasından, medreselerin yaygın eğitim kurumları arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Ülkenin en üstün eğitim kurumlarının bulunduğu, binlerce yerli yabancı öğrencinin tahsil gördüğü başkent İstanbul, o dönemde bilim ve sanat merkezi olarak dikkat çekmiştir.³²

II. Mahmud döneminde eğitim alanında reformlar yapılarak yeni okullar açılmış, yurtdışına ilk kez öğrenci gönderilmiş, yabancı dil öğrenme ve tercüme faaliyetlerine önem verilmiştir. II. Mahmud döneminde açılan okullar genellikle yeniçerilerin yerine asker yetiştirmek için kurulan askerî nitelikli okullar olmuştur. Mekteb-i Tıbbiyye-i Askeriyye-i Şahane, Tâlimhane, Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane,

³⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 1b.

³¹ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 150b.

³² İpşirli, Mehmet, "Osmanlı İstanbul'unda Geleneksel Eğitim ve Ulema", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed.: Coşkun Yılmaz, İBB Kültür A.Ş./ İSAM, İstanbul 2015, c. 9, s. 38.

Mekteb-i Ulûm-i Harbiyye, Mekteb-i Maarif-i Adliyye, Tercüme Odası ve Lisan Mektebi, Tıbhâne-i Âmire kurulan okullar arasındadır.³³

Abdülaziz döneminde, Tanzimat sonrası başlayan gelişmeler doğrultusunda yabancı okullar ve medreselerden ayrı olarak çeşitli alanlara yönelik mekteplerin açılmasına devam edilirken, medreselerin ıslahına yönelik bir çalışma bulunmamaktadır.³⁴ Bu yüzyılda her alanda görülen iki çeşitlilik eğitimde de kendini göstermiştir. Bir yanda geleneksel eğitim metodlarıyla eğitim veren medreseler devam etmekte, diğer yanda yabancı dil ve müspet ilim ağırlıklı batılı eğitim kurumları açılmaktadır. Tanzimattan sonra II. Abdülhamid'in saltanat döneminde, kendi gelirleriyle ayakta duramayan medreselerin, yeni usullerle eğitim veren okullara dönüştürülmesine hız verilmiştir. İlk ve orta öğretim üzerinde ehemmiyetle durulurken, ticaret, zirâat ve sanayi okulları açılmıştır. Orta dereceli okullarda yetişen öğrenci azlığı meselesine çözüm aranarak kızların öğretimine ağırlık verilmiş, kız okullarının sayısı artırılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 19. yüzyılın son çeyreğinde okuma yazma bilme oranı belirgin bir artış göstermiştir.³⁵

Osmanlıda dinî eğitim veren kurumların başında gelen medreselerde, on iki basamaklı müfredatı kapsayan, yaklaşık yirmi seneyi bulan uzun bir eğitim programı verilmektedir. Medreselerde okuyanların içinde en başarılı olanlar, eğitimlerini ihtisas medreselerinde tamamlamaktadır. Bundan sonra ise danışmend olarak medresede, müderrislik görevine getirilmektedir. Bunların dışında kalanlar ise kadı veya müftü ya da nâib olarak önce küçük kazalara sonra vilayetlere atanmaktadır. Her ne kadar müderrisler, eğitim-öğretim, müftüler fetva verme ve kadılar ise yargı işleriyle sorumlu olsalar da kendi görevleri dışında kadı olması, talebe okutmasını yani müderris gibi çalışmasını ve fetva vermesini yani müftü gibi çalışmasını engellememektedir. Şeyhülislâm Meşrebzâde Hafîdi Mehmed Ârif'in (1791-1858) teşebbüsüyle 1855'te meslek okulu statüsünde sadece kadı yetiştirmek üzere Mekteb-

³³ Beydilli, "Mahmud II", *DİA*, c. XXVI, s. 253.

³⁴ Küçük, "Abdülaziz", *DİA*, c. I, s. 184.

³⁵ Küçük, "Abdülhamid II", *DİA*, c. I, s. 222.

i Nüvvab açılmıştır.³⁶ Kadı, kaza idaresinin başı olup, mutlaka yüksek dereceli bir medreseyi bitirmiş ve belli bir müddet Edirne, Konya, Sivas, Bağdat gibi büyük şehirlerde günümüzdeki karşılığı stajyer ile örtüşen dânişmend olarak çalışıp sonra göreve getirilmektedir. 19. yüzyılda medrese mezunlarının çoğalmasa sebebi ile ilmiye teşkilâtı için mülâzemet sistemi uygulanmıştır. Yani gittiği yerde görev süresini dolduran kadı ya da nâib en az iki sene atama müddetini beklemektedir. Süre dolunca İstanbul'da mülâzemette bulunarak staj yapması gerekmektedir.³⁷

Müellifimiz yaşadığı dönemde Konya, Karahisar ve İstanbul'da iyi bir medrese eğitimi aldıktan sonra kadı nâibi olarak rütbe-i rabiadan göreve başlamıştır. Osmanlı'da devlet memurlarının dereceleri rütbe olarak adlandırılmıştır. İlk zamanlarda Mülkiye memurlarında rütbe olmamasına rağmen, 1832'den sonra onlara da rütbe verilmeye başlanmıştır. Böylece Anadolu Kadısı veya kadı nâibi olarak görev alan memurlar en aşağısı ibtida olmak üzere tâsia, sâmine, sâbia, sâdisa, hâmise, râbia, sâlise, sâniye, sitte-i Anadolu rütbelerine terfi ederek derece almaktadırlar.³⁸

Osmanlı'da 1759'dan 1924 senesine kadar devam eden Huzur dersleri 19. yüzyılda ilmiye teşkilâtında önemli bir yer tutmaktadır. Huzur dersleri, Ramazan ayında sekiz oturum halinde sarayda, padişahın huzurunda, devrin en seçkin âlimlerin katılımıyla yapılan tefsir dersleridir. Derslerde müzakere metodu esas alınıp, ders takriri yapacak âlimlere, Şaban ayının ortasında tefsir için belirlenen âyetler ve konular verilmektedir. Ders verecek hoca da aklî ve naklî kaynaklardan istifade ederek hazırlık yapmaktadır. Şeyhülislâmın teveccühü ile derslere katılacaklar belirlenirken, padişah tarafından da tayin edilmektedir. Bu kişiler ise genellikle İstanbul ruûsunu elde eden ulemâ arasından olmaktadır. Derslere sadece Dersaadetten değil Anadolu ve Osmanlı coğrafyasının değişik bölgelerinden âlimler

³⁶ Jun, Akiba, "Muallimhane-i Nüvvab'dan Mekteb-i Kuzat'a Osmanlı Kadı Okulunun Yarım Yüzyıllık Serüveni", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası-Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XIX. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., ed.: Ahmet Hamdi Furat, İstanbul 2021, s. 24.

³⁷ Feyzioğlu Sezer, Hamiyet - Kılıç, Selda, "Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiplik Kurumu", *TAD*, Ankara 2005, c. 24, sy. 38, s. 32.

³⁸ Atar, Fahrettin, "Kadı", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXI. s. 70.

hem mukarrir hem de muhatap olarak katılabilmektedir. Padişah huzurunda ders dinlemek üzere gelen erkek ve kadınların da padişahın onayını alması gerekmektedir.³⁹ Huzur derslerine müderris olarak katılan veya meşâyihden ilim tahsil etmek için derse davet edilen birinden ders almak ise talebeler arasında prestij meselesi olmaktadır. Nitekim Ali Rızâ Efendi'nin hocaları arasında da Huzur derslerine mukarrir ve muhatap olarak katılan hocaları vardır. Meselâ; Yalvaç'taki hocası Hisarardılı "İhbarbillezi" diye meşhur olan İbrahim b. Muhammed el-Yalvâcî (ö. 1293/1876), Sultan Abdülaziz'in huzur hocalığını yapmıştır.⁴⁰

İstanbul Hocalığı yani Darü'l-hilâfe Müderrisliği'nde⁴¹ bulunan aynı zamanda Konya Müftüsü olarak da görev yapmış Abdülhad Mehmed Efendi (ö. 1264/1848) de müellifimizin Konya'daki hocalarındandır. Müellifimiz İstanbul'da, Aduiddin İcî'nin (ö. 756/1355) *Risâletü'l-vaz'iyye* adlı eserinin Ali Kûşî'nin (ö. 879/1474) şerhinden sonra yazdığı *Haşiyetü'l-cedîde alâ Ali el-Kûşî* adlı eseri ile ikinci şârihi diye tanınmış, Dârü'l-hilâfeti'l-âliyye müderrislerinden Seyyid Hâfız Sirozî'den (ö. 1269/1852) vefat edinceye kadar ilim tahsiline devam etmiştir. Yine İstanbul'daki hocalarından Vidinli Mustafa Efendi (ö. 1271/1855) ise 1829-1840 yıllarında Huzur derslerinde muhatap, 1840-1855 yılları arasında ise mukarrir olarak bulunmuştur.⁴²

1.1.3. Tasavvufî Hayat

19. yüzyıl Osmanlı'da tasavvufî açıdan önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bazı tarikatlar müntesiplerini azaltırken birçok yeni tarikat kolları da faaliyete geçmiştir. Cezayir-Fas bölgesinde tesir gösteren, Şâzeliyye'nin bir kolu olan Derkâviyye, Bursalı Mehmed Tahir'in (1861-1925) de bağlı olduğu Melâmiyye İstanbul'da yeni oluşan tarikatlardandır. Melâmilik hem ulemâ hem de devlet ricâli arasında kendisine geniş bir yer bulmuştur. Şabâniyye tarikatının Çerkeşiyiye ve Kuşadaviyye, Geredeviyye kollarının müntesipleri İstanbul, Amasya, Afyon, Bolu, Kütahya ve Balkanlarda Nevrekop'a kadar olan bölgelerde yaşamışlardır. Denizli, Çanakkale

³⁹ İpşirli, Mehmet, "Huzur Dersleri", *DİA*, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 442.

⁴⁰ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

⁴¹ Kütükoğlu, S. Mübâhat, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *DİA*, İstanbul 1993, c. VIII, s. 507.

⁴² Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

çevresinde Uşşâkiyye'nin İrşâdiyye kolu da bu yüzyılda görülen tasavvufî oluşumlardandır. Kâdirilik'in de Şemsiye, Müştâkiyye ve Hâlisiyye şubeleri kurulmuş, Urfa, Sivas, Erzurum ve Karaman'da faal olmuşlardır. Osmanlı'da hızla yayılan ve kabul gören Nakşibendîliğin Hâliidiyye kolu bunların içinde en fazla dikkat çekmiştir.⁴³

Hâliidiyye başta olmak üzere Halvetiyye, Kâdiriyye, Rıfâiyye, Şâzeliyye, Mevlevîlik, Melâmilik ve Bektaşılık sadece İstanbul'da değil Anadolu'da müntesip bulan tarikatlar arasına girmiştir. Bu yüzyılda Bursa, Edirne, Kastamonu, Manisa, Amasya, Harput gibi vilayetler tasavvufî hareketlenmenin en fazla yaşandığı yerler arasındadır. Özellikle Hâliidiyye'nin yayılmasıyla Osmanlı Coğrafyasında tarikatın ulaşmadığı bölge neredeyse kalmamıştır.⁴⁴ Semerkandiyye, Zeyniyye, Kübreviyye, Bayramiyye tarikatları önceki asırlarda Anadolu topraklarında faal iken bu asırda etkisini kaybetmiştir. Buna karşılık Rıfâiyye'nin Sayyâdiyye ve Mârûfiyye kolları ile Sa'diyye tarikatları İstanbul'da etkin hale gelmiştir.⁴⁵

19. yüzyılın tasavvuf tarihini ilgilendiren en önemli olay ise hiç şüphesiz 1826'da kaldırılan Yeniçerilikle birlikte, şer'an ve siyâseten Osmanlı topraklarına zarar verdiği düşüncesi ile Bektaşılık'ın etkisiz hale getirilmesidir. Çünkü Yeniçerilerle Bektaşiler arasındaki gönül bağı zamanla öyle kuvvetlenmiştir ki iki ayrı kurum artık tek kurum gibi kabul görmeye başlamıştır. Meselâ, Yeniçeri ocağının adı "Ocağ-ı Bektaşîyân", ordu içindeki pâyeler "silsile-i tarik-i Bektaşîyân", yeniçerilere ise "zümre-i Bektaşîyân" denilmektedir. Haddizâtında Osmanlı yönetimi padişah indirip yerine istediği padişahı çıkaran asırlık bir ordu olan Yeniçerilerin asıl problem olduğunu bilmektedir. Fakat Yeniçeri Ocağı lağvedilince bu duruma en başta Bektaşiler karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine Saray-ı Hümayun Camii'nde II. Mahmud'un kafes ardından takip ettiği, şeyhülislâm, kazasker, meşâyih'ten oluşan bir grup heyet tarafından istişare toplantısı yapılmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda Bektaşiler ulemânın hâkim olduğu Hadim, Kayseri, Birgi gibi bölgelere sürgün

⁴³ Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., İstanbul, 2008, s. 305, 307, 322, 343, 344, 345.

⁴⁴ Yücer, Hür, Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 853.

⁴⁵ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 345.

edilmiştir. Yeni yapılmış Bektaşî tekkeleri yıktırılmış, eski tekkeler ise yaygın olarak Nakşibendî şeyhlerine verilmiştir. Bununla birlikte II. Mahmud, dönemin diğer tarikat şeyhleri ile irtibatını tamamen koparmamış hatta Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi ile semâ meclislerine katılacak kadar yakınlık kurmuştur. Böylece Bektaşiliğin boşalan yerini sarayda Mevlevîlik, halkın içinde ise Nakşibendiliğin Hâlidî kolu doldurmuştur.⁴⁶

Müntesiplerinin çoğu ilmiye ve medrese erbabı olan Hâlidîler tekke, dergâh aramaksızın medrese, camî veya evlerde tarikat faaliyetlerini icra ederek, kısa sürede yayılmayı başarmışlardır.⁴⁷ Hâlidîlerin bu başarılarının yanında devlet yönetimi ile ilişkilerinde sıkıntılı zamanlar yaşadıkları da görülmüştür. Meselâ, Nakşibendî-Hâlidî kolu şeyhi Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî (ö. 1242/1827), İstanbul'a yerleştirdiği halifesi Muhammed Salih (ö. ?), hatm-i hâcegân sırasında mescidin kapılarını kapatıp, içeriye tarikatın müntesipleri dışında kimseyi almaması, devlet erkânını rahatsız etmiştir. Şeyh Hâlidî Bağdâdî durumu öğrenir öğrenmez tedbiren Muhammed Salih'in yerine yeni halifesi Abdülvehhâb es-Sûsî'yi (ö. ?) geçirmiş ve birtakım şartları yerine getirmesini istemiştir. Halifeden istenen bu şartların içinde, devlet erkânı ile mesafeli bir tutum sergilemek, tekke ve zaviyesi için devlet adamlarından bağış veya maaş istememek, tekkeye gelenlerden de tevbe veya inabe parası gibi bağış kabul etmemek gibi önemli tedbirler yer almaktadır. Ayrıca tekkeye özellikle genç kadınların gelmesine izin verilmeyecektir. Hatta halife, evlenmeyi düşünse bile irşâd görevinden geri kalacağı için hanımı üzerine İstanbul hanımlarıyla evlenmeyecektir. Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî kendisi ile devamlı irtibat halinde olunmasını da şart koşmuştur.⁴⁸ Tarikatın aldığı tedbirler ve ihtiyatlı tutuma rağmen özellikle Mevlânâ Hâlidî'in vefatından sonra tarikat içinde karışıklıkların çıkması, Hâlidîlerin halkın her kesimine yayılması, sosyal tabanın genişlemesi potansiyel tehlike gibi görüldüğünden bu durum II. Mahmud'u endişelendirmiştir. Esasen padişah, yenilikçi reformlara karşı, şerîata sıkı sıkıya bağlı olan Hâlidîlerin tepkisine

⁴⁶ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 299-300.

⁴⁷ Butrus, Abu Manneh, "19.Yüzyıl Başlarında Osmanlı'da Nakşî-Müceddîdilik", çev.: Hür Mahmut Yücer, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2004, sy. 12, s. 271.

⁴⁸ Kılıç, Rüya, "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşibendi İlişisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2006, sy. 17, s. 108.

engel olmak istemektedir. Bunun için 1828’de İstanbul’daki Hâlidîlerin yetkili erkânı bir gecede kayık ile Kartal’a oradan Sivas’a sürgün edilmiştir.⁴⁹

Abdülmeccid’in tahta geçişi ve Tanzimat’ın ilanı ile sarayın tarikatlara mesafeli yaklaşımı sona ermiştir. 1866’da tekke ve tarikatları denetleyecek, idari işlerine bakacak olan Meclis-i Meşâyih adıyla şeyhülislâmîliğe bağlı bir kurum meydana getirilmiştir. Devletin maddi durumu bozulunca, tekke ve vakıfların kontrolü Evkaf Nezareti’ne, tarikat ile ilgili işler de Meclis-i Meşâyih’e bağlanmıştır. İstanbul’daki 300’e yakın tekke hangi tarikata ait olduğuna bakılmadan semt semt bölgesel olarak gruplandırılmış, her grup da merkez tayin edilen bir tekkeye bağlanmıştır. Fakat bu durum çift başlı bir idareye sebep olunca birkaç sene içinde Meclis-i Meşâyih tarafından feshedilmiştir.⁵⁰ Abdülmeccid döneminde Hâlidîlerin darsaadetteki etkisi artmıştır. Tarikat müntesiplerince Tanzimat ile yürürlüğe giren reformlara karşı çıkılmış, şerîata aykırı görüldüğü için protesto edilerek tepki gösterilmiştir. Buna karşılık Hâlidîler II. Abdülhamid’in Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberlik politikasını benimseyerek desteklemişlerdir.⁵¹

Tarikatlar 19. yüzyılda siyasî, sosyal ve kültürel açıdan gerek İstanbul’da gerek Anadolu’da etkili olmuştur. Savaşlar ve salgın hastalıklarla yıpranan halk üzerinde ilahi kurtuluş reçeteleri sunarken adeta sığınak olmuş, halkın ahlâki yapısına olumlu yönde katkı sağlamıştır. Sadece halk değil devlet erkânı ve ulemâ içinden de ilgi gösterenler bulunmuş, bir nev’i üst kimlik olarak rağbet edilmiştir. Müellifimizin yaşadığı dönemde Şeyhülislâm Mekkîzâde Mustafa Âsım (ö.1846) gibi ilim adamları, Musa Safvetî (ö. 1864) gibi Maliye, Ticaret, Evkaf-ı Hümayun Nazırlığı yapmış devlet adamları Nakşibendî Hâlidî koluna müntesip şahsiyetlerden bazılarıdır. Hatta Musa Safvetî Efendi, Karaköy Hüseyin Ağa mahallesine Nakşibendî dergâhı yaptırmıştır. Dolayısıyla ulemâ-i kirâm ve devlet ricâli arasında tasavvufî fikir ve icraatı gereksiz görenlerin yanında bir şeyhe intisap edip mürîd

⁴⁹ Kaya, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Devlet-Tarikat İlişkileri”, *JAD*, Ankara 2020, c. 4, sy. 2, s. 235.

⁵⁰ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 325.

⁵¹ Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, s. 697.

olanlar da bulunmaktadır.⁵² Bazı dönemlerde padişahın teveccühünü alırken bir dönem sürgün muamelesi gören tarikat ricali olsa da, tarikatın müntesibi olan halk her zaman dokunulmaz konumda olmuştur. Bu yüzyılda mübadeleler çok olduğu için Batı Trakya, Balkanlar, Kuzey Afrika'dan tarikat kurucularının bir kısmı İstanbul'a ve Anadolu topraklarına yerleşmiş böylece yeni kurulan tarikatlar çoğalmıştır. Tarikatlar arası ilişkilerin müspet yöne sevk edilmesinde Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ile İbni Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'i etkili olmuştur. Neredeyse her tarikat mensubu bu kitaplardan istifade etmiştir. İstanbul'da Nakşî şeyhleri aynı zamanda *Mesnevî* okutmuşlardır. Gerek devlet yönetimi gerek halk ilgi göstermiştir. Meselâ, Fatih Çarşamba'daki Nakşibendî şeyhlerinden Mehmed Murad Efendi'nin (1788-1848) mesnevîhanesinin açılışını Sultan Abdülaziz yapmıştır.⁵³

Ali Rızâ Yalvâcî Konya'da ve İstanbul'da eğitim hayatı boyunca özellikle de Nakşibendî tarikatının meşâyihî ile bir arada olmuştur. Meselâ; Konya'da Nakşibendî şeyhi olan Abdülahad Efendi'den vefat edene kadar yani dört sene eğitim almış, sonra yerine geçen Şeyh İçilli Mehmed Sadık Efendi'den (ö.1287/1871) tahsilini tamamlamıştır.⁵⁴ İstanbul'da Sa'dî dergâhı olan Koğacızade Tekkesi'ndeki hücrelerde bir süre kalmış, meşhur Nakşibendî âlim ve şeyhlerinden Damat Nuri Muhammed Şemseddin'in (ö. 1280/1863), Beşiktaşlı Yahya Efendi Dergâhı'ndaki sohbetlerine de devam etmiştir.⁵⁵ Müellifimiz görevi gereği devletin idarî işlerinde bulunmuş, tasavvufî ahlâk eserlerinden ve hal tercümesinden anlaşıldığı üzere itidâlli bir hayat yaşamıştır.

1.2. ALİ RIZÂ YALVÂCÎ VE ESERDE ADI GEÇEN MÜELLİFLERİN HAYATI

Tez konumuz olan *Tavzihu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka*'nın müellifi Ali Rıza Yalvâcî'nin (1830-1902) hayatı, eserleri ve görüşleri hakkında inceleme yaparken çalışmamız olan risâlede râbita hakkında zıt iki görüşe sahip olan ve eserleri

⁵² Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Yönetim-Nakşibendi İlişkisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri", s. 116.

⁵³ Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 342.

⁵⁴ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

⁵⁵ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148b.

mukayese edilen Hâfız Seyyid Sirozî (?-1852) ile Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi (1826-1900) hakkında da araştırma yapmak gerekli görülmüştür. Esasen Seyyid Sirozî, Yalvâcî'nin eğitim aldığı hocaları arasında da yer almaktadır. Yalvâcî, risâle boyunca çoğunlukla Hoca Seyyid Efendi için müellif-i evvel, Mehmed Fevzî Efendi için de müellif-i sâni tabirlerini kullanmıştır.

1.2.1. Ali Rıza Yalvâcî'nin Hayatı

Son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Ali Rızâ Yalvâcî (ö. 1320/1902), çok sayıda eser telif etmiş, bununla birlikte kadılık gibi önemli bir görevi de icra etmiş, şair, edip, ilim ehli, sûfî bir şahsiyettir. Yalvâcî, yalnızca tasavvuf alanında değil, aynı zamanda mantık, kelâm ve Arapça gibi farklı alanlarda da kaleme aldığı gerek telif ettiği gerekse de istinsah ettiği birçok kitabı da kütüphane kurarak günümüze kadar ulaştırmayı başarmıştır.

1.2.1.1. Ali Rızâ Yalvâcî'nin Hayatı İle İlgili Başlıca Kaynaklar

Ali Rıza Yalvâcî'nin hayatı ile ilgili son derece kısıtlı olan bilgilere kendi kaleme aldığı eserleri vâsıtasıyla ulaşılmaktadır. Bu eserlerin başında *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm* adlı telifi gelmektedir. Zîrâ Yalvâcî birden çok nüshası bulunan *Kâşifü'l-gumûm*'un sonuna kendi tercüme-i halini ilave etmiştir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar müellifin eserlerinde böyle bir bölümün bulunmadığını ifade etmişlerdir. Bunun sebebi *Kâşifü'l-gumûm*'un birden fazla nüshasının olması ve hepsinde tercüme-i hal kısmının bulunmamasıdır. Haddizâtında KBYEK'nde 408 numarada kayıtlı olan nüshada tercüme-i hali onüç sayfa olup son görev yeri Çorum nâibliğine kadar tarihi kayıtlar mevcuttur. Bu nüsha, çalışmamız boyunca müellifimizin hayatı hakkındaki bilgilerde kaynak olarak esas alınmıştır.⁵⁶ Mecmua içinde bulunan diğer nüshada ise diğer nüshadan biraz eksik olacak şekilde hayatının h. 1294 senesine kadar olan süreci son sekiz sayfada mevcuttur.⁵⁷ Aynı eserin 53 numaralı nüshasında sebep-i telif kısmında kısaca doğduğu mahalle, baba ve dede

⁵⁶ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 147b-153b.

⁵⁷ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, arşiv nr: 32 Yalvaç 107-4, vr. 58b-62a.

adı ile yaşadığı dönemin zorluklarından bahsetmiştir. Çünkü eserin konusu, insanın başına gelen musibetlerin sebepleri ve bu sıkıntıların giderilmesi hakkındadır.⁵⁸

Çalışmamızdan önce müellifimizin gerek kendisi gerek eserleri üzerine yüksek lisans veya doktora tezi yapılmamıştır. Müellifimizin Yalvaç'ta kurduğu kütüphane, araştırmacıların daha çok dikkatini çekmiş ve bu sebeple kütüphaneciliği ile daha fazla tanınmıştır. Nitekim Kasım Akçay tarafından 1969 yılında *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi* adlı bitirme tezi sadece Yalvâcî'nin kurmuş olduğu kütüphaneyi konu edinen bir çalışmadır. Akçay çalışmasında, Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi'nde mevcut olan *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm* adlı risâledeki müellifin tercüme-i halini özetleyerek, "Kütüphane Kurucusu" başlığı adı altında, Yalvâcî'nin hayatından bahsetmiştir.⁵⁹

Ali Turabi Tütüncü 1970 yılında *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler* adlı lisans tezi hazırlamıştır. Tütüncü'nün çalışması daha önce yapılan Akçay'ın çalışmasından daha kapsamlı olup, Yalvâcî'nin hayatı hakkında *Kâşifü'l-gumûm*'da bulunan tercüme-i halinden bilgiler verilmiştir. Ayrıca çalışmaya Ali Rızâ Efendi'nin bir fotoğrafı ile Çorum'daki mezar taşının fotoğrafı da eklenmiştir.⁶⁰

Ayşe Kahvecioğlu, *Yakınçağ Türk Tarihinde Kütüphanecilik Alanında Hizmeti Görülenler Üzerine Biyografik Bir Deneme* adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünde Yalvâcî'nin bazı eserlerinden ve hayatından kısaca bahsetmiştir.⁶¹

2013 yılında ise Arap Dili ve Edebiyatı alanında, *Konya Bölge Yazmalar Burdur, Isparta ve Niğde İhtisas Kütüphanelerindeki Arap Dili ve Edebiyatına Dair*

⁵⁸ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, nr. 53, vr. 1b-3a.

⁵⁹ Akçay, Kasım, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi*, AÜDTCF Kütüphanecilik Bölümü, (bitirme tezi), Ankara 1969.

⁶⁰ Tütüncü, Ali, Turabi, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, AÜ, (lisans tezi), Ankara 1970.

⁶¹ Kahvecioğlu, Ayşe, *Yakınçağ Türk Tarihinde Kütüphanecilik Alanında Hizmeti Görülenler Üzerine Biyografik Bir Deneme*, SÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 1997, s. 57-58.

El Yazması Nadir Eserlerin Tanzimi ve Tanıtımları adlı yüksek lisans tezinde sadece bir kaç eseri hakkında çok kısa bilgi verilmiştir.⁶²

Muhammed Eser Altuntaş 2015 yılında İbrahim Yalvâcî'nin bir eseri üzerine hazırladığı yüksek lisans tezinde İbrahim Yalvâcî'nin bilinen tek öğrencisi olan Ali Rızâ Yalvâcî hakkında kısaca bilgi vermiştir.⁶³

Müellifimiz hakkında müstakil yazılmış iki makaleye ulaşılmıştır. İlki *Isparta Ün Dergisi*'nde torunu Seyfi Yalvaçer tarafından kaleme alınmıştır.⁶⁴ İkincisi ise bir dönem Ali Rızâ Yalvâcî Halk Kütüphanesi'nde müdürlük yapan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'nden emekli Ali Turabi Tütüncü'nün yazdığı, *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*'nde⁶⁵ yayınlanmış makalelerdir.

Edebî yönü ile edebiyatçıların dikkatini çeken Ali Rızâ Yalvâcî'nin adı hem *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*⁶⁶ hem de *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nde⁶⁷ yer almıştır. Dijital ortamda yayınlanan ve 14000 ansiklopedik madde ihtiva eden *TEİS*'te⁶⁸ kendisi hakkında müstakil bir madde bulunurken, eserlerinden on iki tanesi de dijital ortamda *TEES*'te⁶⁹ yer almıştır. Fakat burada verilen bilgiler oldukça sınırlı ve eksiktir. Özellikle araştırma konumuz olan *Tavzihu'r-râbita fî tevşîhi'l hakikâ* hakkında söz konusu ansiklopedi maddesinde basımı olduğuna dair bilgi verilmişse de eserin basılı hali bulunmamaktadır.⁷⁰ Ancak

⁶² Akçakale, Zahide, *Konya Bölge Yazmalar, Burdur, Isparta ve Niğde İhtisas Kütüphanelerindeki Arap Dili ve Edebiyatına Dâir El Yazması Nadir Eserlerin Tanzimi ve Tanıtımlar*, SÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2013, s. 285, 289, 335, 372.

⁶³ Altuntaş, Eser, Muhammed, *İbrahim b. Muhammed el-Yalvâcî'nin garâibü'l-i'lâl ve'l-iştikâk ale'l-binâ adlı eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, DEÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 2015.

⁶⁴ Yalvaçer, "Yalvaçlı Karakadı", s. 468.

⁶⁵ Tütüncü, "Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri", *Türk Kütüphaneciliği Turkish Librarianship*, Ankara 1971, c.20, sy. 1, s. 18-21.

⁶⁶ Akgün, Nazif, "Hacı Ali Rızâ Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Yayın Kurulu: Ezel Erverdi, vd., Dergâh Yay., İstanbul 1979, c. III., s. 444.

⁶⁷ Arslan, Mehmet, "Pertevî", *TDEA*, AKM Yay., Ankara 2007, c. VII, s. 241.

⁶⁸ Arslan, Mehmet, "Pertevî/Fevzî/Rızâ/Hacı Ali Rızâ Efendi", *TEİS*, 2014. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/pertevi-fevzi-riza-haci-ali-riza> [Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024].

⁶⁹ <https://tees.yesevi.edu.tr> [Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024].

⁷⁰ *TEES*'te Ali Rıza Yalvâcî'nin eserleri Doç. Dr. Kamile Çetin tarafından tanıtılmış olup, tez sürecinde yapılan görüşmemizde *Tavzihu'r-râbita*'nın basımı olmadığına dair bilgi verilmiştir.

Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi'nin *Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka* adlı eserinin basımı mevcuttur. Kanaatimize göre bununla karıştırılmış olması muhtemeldir.

Ali Rızâ Yalvâcî'nin özellikle Yalvaç'ta kurduğu ve halen ismi ile anılan kütüphane sebebi ile Yalvaç Belediyesi sayfasında “Yalvaç'ın Yetiştirdikleri” başlığı ile hayatından ve eserlerinden kısaca bahsedilmiştir.⁷¹

Özetle, Ali Rızâ Yalvâcî'nin hayatı hakkındaki mevcut bilgiler, eserlerinde mevcut bulunan kısa tercüme-i halin dışında, ilk araştırmaların yapıldığı sırada hayatta olan ailesi, torunlarıyla kurulan irtibatlarla yazılmış makaleler ve Yalvaç'ta kurduğu kütüphanedeki dokümanlara dayanmaktadır.

1.2.1.2. Adı, Mahlası ve Künyeleri

Ali Rızâ Yalvâcî'nin tam adı Ali Rızâ b. Mehmed Rüşdî'dir. Isparta'ya bağlı Yalvaç kazasında doğduğu için “Yalvâcî” nisbesi ile tanınır. Ancak gerek yaptığı görevlerden ve gerekse ailesindeki ilmî kişiliği ile öne çıkan yakınlarından hareketle kendisine farklı unvanlar verilmiştir. Meselâ, çeşitli yerlerde kadılık⁷² görevinde bulunduğu için kaynaklardaki bilgilere göre “Yalvaçlı Kara Kadı” (Hâkim) lakabı ile anılmıştır.⁷³ Yine kadılık görevinden mülhem olarak Çorum'daki mezar taşına Ali Rızâ Yalvâcî'nin ismi “Naib-i⁷⁴ Liva-i Çorum Yalvaçlı Hacı Ali Rızâ Efendi” şeklinde yazılmıştır.⁷⁵ Aynı zamanda telif ettiği eserleri ile Yalvaç'ta bir kütüphane kuran ve bu kütüphaneyi vakfeden Ali Rızâ Yalvâcî, kullandığı vakıf mühründe “nâib/kadı” ibaresine yer vermiş bazı mühürlerinde ise kendisinin ve babasının isimlerinin başına “el-hâc” ibaresini koyarak kendisinin de babasının da ulemâ

⁷¹ Bk. <https://www.yalvac.bel.tr/yetisyalvac> [Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024].

⁷² Avcı, Casim, “Nâib”, *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXII, s. 312-313.

⁷³ Yalvaçer, “Yalvaçlı Karakadı”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Isparta 1937, c. 3, sy. 34, s. 488.

⁷⁴ Arapça'da kazâ (kadâ) kökünden ism-i fâil olan kadı, fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer'î hükümlere göre çözümlmek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder (*Mecelle*, md. 1785). Kadıların tayin, terfi ve azilleriyle yetkili kimseye “kadı'l-kudât” veya “kadı'l-cemâa”, kadı tarafından yargılama yapmak üzere görevlendirilen kişiye de “halife, nâib” yahut “vekil” adı verilir. Ayrıca bk. Atar, Fahrettin, “Kadı”, *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 69-73.

⁷⁵ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 34.

zümresinden olduğunu vurgulamıştır.⁷⁶ Nitekim Yalvâcî'nin eserlerinde iki çeşit mühür mevcut olup adı ve nisbesi gibi bilgilere buradan da ulaşmak mümkün olmuştur. Elips olan mühür mor boyalı olup okunuşu şu şekildedir: “Kad vekafe en-nâib fi ba'de'l-livâ İbnü'l-hâc Mehmed Efendi el-meşhûr imâm-ı Mahallet es-Salûr İbnü'l-Hâc Osman ilâ kütüphâne-i mebniye kurb-i Cami-i Kebîr bi Yalvâc 1310”

Yuvarlak mühür ise siyah veya kırmızı boyalı olup, okunuşu şu şekildedir: “Yalvâc kazâsında Cami-i Kebîr Kütüphanesi vâkıfı olan el-Hâc Ali Rızâ Efendi İbnü'l-Hac Mehmed Rüşdî el-Salûrî”⁷⁷

Yalvâcî, eserlerinde isminin başına “seyyid” ibaresini de eklemiştir.⁷⁸ Nitekim seyyid lakabı “efendi”, “ağa”, “bey”, “reis” gibi anlamlar ifade ederken, bu lakabı taşıyanların şehrin ileri gelenleri olduğuna dair görüş ağırlık kazanmıştır. Müellifimiz her ne kadar ulemâ sınıfına mensup bir aileden gelse de gerek telif ettiği eserlerde gerek daha önce yapılan çalışmalarda seyyid olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte Osmanlı'da müftü olacak olan kişiler için seyyid, şerif, şeyh, hoca-zâde gibi isimlerle anılan ailelerden gelmiş olmak, büyük bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bu gibi ailelerde doğup, büyüüp ve yetişen çocuklar, doğumlarından itibaren iyi bir eğitime tabi tutulmuş ve devlet nazarında da itibar kazanmış kimselerdir.⁷⁹ Dolayısıyla Ali Rızâ Yalvâcî'nin de soy itibarıyla seyyid olmasa bile böyle seçkin bir aileye mensup olması sebebiyle bu lakabı alması muhtemeldir.

Şairlik yönü de bulunan Ali Rızâ Yalvâcî şiirlerinde farklı mahlaslar kullanmıştır. Hatta *TEİS*'nde Pertevî / Fevzî / Rızâ mahlasları, Hacı Ali Rızâ Efendi madde başlığı ile künyelenmiştir.⁸⁰ İlk dönem manzûm eserlerinde Fevzî ve Pertevî mahlaslarını kullanılmışsa da daha sonra Rızâ'da karar kılmıştır.⁸¹ Çalışmamızın

⁷⁶ Tütüncü, “Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri”, s. 19.

⁷⁷ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 37-40.

⁷⁸ Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid”, *DİA*, İstanbul 2009, c. XXXVII, s. 40.

⁷⁹ Sütçü, Mehmet Said, “Osmanlı Devleti'nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri”, *TOD*, İzmir 2017, yıl 10, sy. XXXII, s. 498.

⁸⁰ Arslan, “Pertevî”, *TDEA*, s. 241.

⁸¹ Tütüncü, “Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri”, s. 23.

konusu olan eserin son kısmındaki manzûmesinde, Rızâ mahlasını “ism-i azîzim” (yüce ismim) olarak nitelendirmiştir. Yine aynı manzûmede Hadimü’ş-şer’ (şeriatin hizmetkârı) diye de kendini vasıflandırmıştır.⁸²

Yalvaç’ta kurduğu ve bugün onun adıyla anılan, Hacı Ali Rızâ Efendi Kütüphanesi de onun kütüphane kurucusu olarak tanınmasına sebep olmuştur. Üstelik bu kütüphaneyi mütevâzi bir ilçede kendi imkânları ile oluşturması gerçekten takdire şayandır.⁸³ Esasen onun bu yönü ile tanınmasına ilçede adıyla anılan kütüphanenin bulunmasının yanında her sene Kütüphaneler Haftası’nın da burada kutlanması etkili olmuştur.

1.2.1.3. Doğumu ve Ailesi

Müellifimiz Ali Rızâ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm* adlı eserinin KBYEK 408 nolu nüshasının tercüme-i hal kısmında verdiği bilgiye göre h.1246 (rûmî 1244 /m. 1830) yılında Yalvaç’ın Salur Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir.⁸⁴ Leblebiciler, Görgü Orta ve Çarşı Mahalle muhtarlarından tespit edilen bilgilere Çarşı Mahallesi’nde halen akrabaları yaşamaktadır.

Müellifimizin üzerinde çalışma yaptığımız *Tavzîhu’r-râbita fî tevşîhi’l-hakîkâ* isimli eserinin son kısmında yer alan şiirden, doğum tarihinin 1246/1830 olduğu bilgisine kesin olarak ulaşılmaktadır. Nitekim Ali Rızâ Yalvâcî söz konusu şiirde “hâdimü’ş-şerîat” terkiбинin altına, kırmızı mürekkeple 1246 rakamını ilave ederken üzerine yine kırmızı mürekkeple bir hat çekmiştir.⁸⁵

“Tevellüd tarihimdir hâdimü’ş-şer’ ol hesab üzere

Cibillî hidmetimdir ümem esir-i hubbi üstâdım.”

⁸² Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 38a.

⁸³ Binark, İsmet, “Türkiye Kütüphanelerindeki Yazmalar Hakkında Yerli-Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası”, *Türk Kütüphaneciliği Turkish Librarianship*, Ankara 1974, c. 23, sy. 1, s. 55-56.

⁸⁴ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148a.

⁸⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 38a.

Nitekim “hâdimü’ş-şeriat” kelimesinin ebced hesabı ile karşılığı 1246 ya işaret ederken, diğer mısra başındaki “cibillî” kelimesi ise 45’i göstermektedir. 45 rakamı o tarihe kadar ümmete olan hizmet süresine işaret etmiştir.

Yine *Kâşifü’l-gumûm*’da “Bu risâlenin sahibi hâdimü’ş-şeriat” diye ifade ederken, hâdimü’ş-şeriat terkinin altına h. 1246 tarihini not düşmüştür. Aynı sayfada;

“... bir kavî-i sahihe göre;

Cemâlin tâmına pervane geldi

Visâlin nârine suzâne geldi.” beytinin ilk mısrasının sonuna ebced hesabı ile karşılığı olan 1244 tarihini ilave etmiştir.⁸⁶ Fakat bu beyit ve 1244 tarihine *Tavzîhu’r-râbita*’da rastlamadık. Hicri 1246 tarihine mukabil rûmî 1244 tarihi isabet etmektedir. Rûmî takvime göre tarih kaydetmek 19. yüzyılda, ulemânın adetleri arasında olduğu için müellifimiz, kanaatimizce hem rûmî hem de hicrî takvime göre doğum tarihini kaydetmiştir. Nitekim *Isparta Ün Dergisi*’nde Seyfi Yalvaçer’in “Yalvaçlı Karakadı” başlığı ile yazdığı makalede, doğum ve ölüm tarihi rumî takvim esas alınarak 1244=1318 şeklinde verilmiştir.⁸⁷

Ali Rızâ Yalvâcî’nin gerek *Kâşifü’l-gumûm* adlı eserinden ulaşılan bilgilere göre, gerek eserlerinde bulunan vakıf mühründeki künyesine göre babası Hacı Mehmed Rüşdî Efendi, dedesi ise Hacı Osman Nuri Efendi’dir. Dedesi Şam’da vefat etmiştir ve kabri ordadır. Babasının mezarı ise Salur Mahallesi Kabristanı’nın hayrat cevizleri yakınında, kabristan yolunun solundadır. Babası h. 1277 yılında Ali Rızâ Yalvâcî’nin Harput vilayeti Arapgir niyabetliği sırasında vefat etmiştir. Annesi, Nuh kızı Ayşe’dir. Eşinden yedi yıl önce vefat etmiş olup, kabri eşinin mezarının yanındadır. Müellifimiz tercüme-i halinde Konya’ya ilim tahsili için kardeşi İbrahim ile geldiğini zikretmiş fakat daha sonraki kısımlarda kardeşi hakkında bir bilgiye rastlanılmamıştır.⁸⁸

⁸⁶ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148a.

⁸⁷ Yalvaçer, “Yalvaçlı Karakadı”, s. 468.

⁸⁸ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148a.

İlk eşi Adile hanımdan boşandıktan sonra⁸⁹ yeniden evlendiği ve eşinin isminin Emine olduğu geçmektedir.⁹⁰ Bu hanım anladığımız kadarıyla ibadet ve zikir ehli bir kişidir. Nitekim Yalvâcî, *Aydıncık*'ta yedi sene süren hastalığı esnasında gece abdest alıp hanımı ile namaz kılıp dua ettiğini anlatır.⁹¹

Ali Rızâ Efendi'nin 17 Recep 1275 (m. 1859) doğumlu Aîşe-i Zehra ve 6 Cemaziye'l-evvel 1278 (m. 1863) doğumlu Mehmet Faik isimlerinde biri oğlan biri kız olmak üzere iki çocuğu dünyaya gelmiştir.⁹² Mehmet Faik de babası gibi hâkim olmuş ve baba oğul ayrı ayrı yerlerde aynı vazifeyi icra etmişlerdir. Meselâ; kendisi Dersim nâibi iken oğlu Mehmet Faik Gümüşhane vilayetinin Kelkit kazası nâibi olarak görev yapmıştır.⁹³ Yine Yalvâcî son görev yeri Çorum'da iken Mehmed Faik ise Hakkari'de naip olarak bulunmaktadır.⁹⁴

Müellifimizle ilgili çalışmalarıyla tanınan Turabî Tütüncü ile yapılan telefon görüşmesinde, Yalvâcî'nin torunu olarak makalesinde isminden söz ettiği⁹⁵ Melahat Yalvaçer'in, Yalvâcî'nin oğlunun kızı olduğu ve kendisi ile vefat etmeden önce görüştüğü öğrenilmiştir. Seyfettin Yalvaçer'den ise oğlunun oğlu olarak bahsetmiştir.

1.2.1.4. İlim Tahsili ve Hocaları

Ali Rızâ Yalvâcî, ilk tahsiline annesinin teşviki ile küçük yaşlarda mahalle mektebinde başlamıştır. Müellifimizin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nde, şehir, kaza hatta köylere kadar yayılmış mahalle mektepleri vardır ki adına sıbyan mektebi, muallimhane, taş mektep de denilen bu okullar günümüzdeki ilkokullar gibi eğitim vermişlerdir. Müstakil bir binada ya da mahalle camisinde eğitim veren bu okullara başlama yaşı II. Mahmud zamanına kadar belli değildir. II. Mahmud zamanında çıkarılan talimatname ile mahalle mektebine başlama yaşı yediye çıkarılmış ve her

⁸⁹ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148b.

⁹⁰ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 152b.

⁹¹ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148b.

⁹² Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 149b.

⁹³ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 153a.

⁹⁴ Yiğit, İrfan, *Osmanlı Arşivi Çorum Belgeleri Kataloğu*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2017, s. 318.

⁹⁵ Tütüncü, "Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri", s. 27.

yurttaş için zorunlu hale getirilmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla Ali Rızâ Yalvâcî'nin ilk eğitimi yedi yaşında başlamıştır denilebilir. Çünkü Yalvâcî, Sultan II. Mahmud'un Osmanlı İmparatorluğu'nu idare ettiği dönemin sonlarında dünyaya gelmiştir. İlk çocukluk yılları bu dönemde geçmiştir. Yalvaç'ta Leblebiciler Mahallesi'nde, Musa Hocaşâde Efendi⁹⁷ namıyla meşhur bir hocadan Kur'an eğitimi ve hıfzını tamamlamıştır. Sadece Akçay, ilk tahsilini Hocaşâde İsmâil Efendi'den aldığını kaydetse de⁹⁸ gerek Yalvâcî'nin eserlerinde geçen tercüme-i hal kısmında, gerek Tütüncü'nün kayıtlarında ilk hocası Musa Hocaşâde olarak geçmektedir. Ancak bu kişinin hayatı hakkında bilgiye ulaşılammıştır. Ali Rızâ Yalvâcî gibi baba ve dedesi "hacı, hoca, şeyh, seyyid vb." gibi niteliklerle anılan, dinî yaşantı noktasında yetkin olan ailelerde yetişen çocuklar, daha erken yıllarda başta Kur'an olmak üzere dinî ve şer'î ilimlerin eğitimine başlayıp, kendilerini bu sahada geliştirmeye devam etmişlerdir. Zirâ o dönemin dinî ve siyasî hayatını inceleyen araştırmacıların tespitine göre genelde ilk eğitim ailede başladığı için merkez müftü ve kadıları gibi Anadolu müftü ve kadılarının da eğitimlerine çok küçük yaşta başlanılmaktadır.⁹⁹ Üstelik Osmanlı Devleti, medrese kurmaya o kadar ehemmiyet vermiştir ki neredeyse ülkenin her köşesinde bir medrese bulunmaktadır. Çünkü Devlet yönetimi için gerekli âlimler, hâkimler, müftüler, imam hatipler, müderris ve muallimler, tabipler, vezirler, şairler, edipler ve bürokratlar buralardan yetiştirilmektedir.¹⁰⁰ Müellifimiz hâfızlık ikmâli ve Kur'an eğitiminden sonra Yalvaç'ta İsa Efendi'den sarf okuyarak Arapça dil bilgisi dersleri almıştır. Daha sonra İstanbul'da Sultan Abdülaziz'in huzur hocalığını yapmış Hisarardılı "İhbarbillezi"¹⁰¹ diye meşhur olan İbrahim b. Muhammed el-

⁹⁶ İpşirli, "Osmanlı İstanbul'unda Geleneksel Eğitim ve Ulema", s. 69.

⁹⁷ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

⁹⁸ Akçay, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi*, s. 7.

⁹⁹ Sütçü, "Osmanlı Devleti'nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri" s. 503.

¹⁰⁰ Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İSAD, İSAM*, Ankara 1999, sy. 3, s. 14.

¹⁰¹ İbrahim b. Muhammed el-Yalvâcî (ö. 1293/1876) Yalvaç'ta doğmuş ve uzun yıllar ilimle uğraşmıştır. *Risâle fi ihbârbi-ellezi* sebebi ile "İhbarbillezi" olarak tanınmıştır. Görev aldığı medreselerden biri Süleymaniye Medresesi'dir. Sofya Mevleviyeti ve huzur dersi hocalığı da yapmıştır. *Risâle fi ihbârbi-ellezi* ilk cümledeki bir öğeyi vurgulamak için o cümlenin (ism-i mevsûlun ana edatı olan) "ellezi" ya da (harf-i tarif olan) "elif lâm" kullanılarak yeniden oluşturulması konusunu ele almaktadır. Örnekleri, sistematik anlatım tarzı ve detaycı yaklaşımı bu risâleyi ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca bk. Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yay. İstanbul 1972, c. I. s.363.

Yalvâcî'den¹⁰² (ö. 1293/1876), günümüzde Yalvaç'taki Görgü Camii'nin yerinde bulunan medresede Arapça dersini ikmâl etmiştir.¹⁰³ Osmanlı'da müftü veya kadı olmak isteyenlerin bu eğitimlerini tamamlamaları gerekmektedir. Çünkü zamanın meşhur âlimlerinden almış oldukları icâzetnâmeler herhangi bir göreve atanabilmeleri için girecekleri sınavlarda, başarı oranlarını etkilemektedir.¹⁰⁴ Bu sebeple öğrenimini tamamlamak üzere kardeşi İbrahim Efendi ile Konya'ya giden Ali Rızâ Efendi, Nakipoğlu Medresesi'nde aynı zamanda dönemin Konya Müftüsü ve Nakşibendî şeyhi olan Abdülahad Efendi'den¹⁰⁵ Molla Câmî'nin *Kâfiye Şerhi* olan *el-Fevâidü'z-ziyâiyye*'yi okumuştur. Abdülahad Efendi, medrese tahsilini Muhammed Hâdimî'nin oğlu Numan Efendi'de tamamlayıp, icâzetiyle Konya'ya gelmiş, Nakipoğlu Medresesi'ne müderris olmuş, Darü'l-hilâfe müderrisi (İstanbul pâyesi) diye nâm bulmuş bir zâttır. İcâzet verdiği öğrencileri arasında Konya Müftülüğü'ne kadar yükselen kadılar, müftüler ve meşhur müderrisler vardır. Yalvâcî, dört sene devam eğitimin ardından Abdülahad Efendi'nin vefatı ile aynı medresede, Abdülahad Efendi'nin talebesi Şeyh İçilli Mehmed Sadık Efendi'de¹⁰⁶ mantık kitabı *İsagocî*'nin şerhi *Dürrü'n-Nâcî*'yi¹⁰⁷ okumuştur. Konya'daki eğitim hayatı boyunca Osmanlı medreselerinde mantık derslerinin ilk kısmında okutulan *Tasavvurât*'i¹⁰⁸ da tamamlamıştır.¹⁰⁹ Netice itibariyle müellifimizin Konya'da eğitim gördüğü medrese, devrin hatırı sayılan medreselerindendir. Özellikle eğitim aldığı hocaları gerek ilim öğretme konusundaki tecrübeleri gerek tasavvufi terbiye konusundaki başarıları ile hatırı sayılır kişilerdir. Hatta İçilli Mehmed Sadık ilimde

¹⁰² Gürkan, Nejdî, "Yalvaçlı İbrahim Efendi", *DİA*, Ankara 2019, c. EK-II, s. 656. Ayrıca bk. Altuntaş, Muhammed Eser, *İbrahim b. Muhammed el-Yalvacî' Garaibu'l-i'lal ve'l-İştikak ale'l-bina Adli Eseri*, DEÜ- SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 2015.

¹⁰³ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

¹⁰⁴ Sütçü, "Osmanlı Devleti'nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri" s. 504.

¹⁰⁵ Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)", *Turkish Studies*, Volume 2 /1, Ankara 2007, s. 179.

¹⁰⁶ Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yay., Konya 1998, s. 67.

¹⁰⁷ Kömürçü, Kâmil, "Mantıkçı Ömer Feyzi Tokadî ve Dürrü'n-Nâcî İsimli Eseri", *CÜİFD*, Sivas 2013, c. 17, sy. 2, s. 195.

¹⁰⁸ Tasavvurat: Bir şeyin zihindeki tasarımı ve kavramı; somut ya da soyut varlıklara ait düşünce anlamında mantık ve felsefe terimi. Mantık kitapları iki bölümde işlenirdi. Tasavvurat; kavram incelemesi ve tanım bahsini ele alır. Bk. Kaya, Mahmut, *Tasavvur*", *DİA*, İstanbul 2011, c. XL, s. 126-127.

¹⁰⁹ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

“asrın Numan’ı” diye nâm bulmuş birisidir. Ağır bir Osmanlıca konuştuğu için ulemâ arasında bile “Ne konuştuğunu anlamak için yanımızda *Vankulu Lügati*’ni de beraberimizde götürmemiz lâzım” denilen bir zâttır.¹¹⁰

Müellifimiz Konya’da dört sene daha eğitimine devam ettikten sonra Afyonkarahisar’a giderek Hamza Beyzâde Medresesi müderrislerinden ruûs-ı devriyyesi¹¹¹, dersiâm¹¹² Hamzabeyzâde Hacı Ebu Bekir Sıtkı Efendi’den¹¹³ (ö. 1286/1870) beş yıl içinde mantık, fıkıh usûlü, meânî ilmi, kelâm eğitimi görenek icâzet almıştır.¹¹⁴

İstanbul’da eğitimine devam eden Ali Rızâ Yalvâcî, Aduiddin İcî’nin¹¹⁵ (ö. 756/1355) *Risâletü’l-vaz’iyye* adlı eserine, Ali Kuşî’nin¹¹⁶ (ö. 879/1474) yazdığı şerhten sonra, *Haşiyetü’l-cedîde alâ Ali el-Kûşî’yi*¹¹⁷ telif ederek, *Risâletü’l-vaz’iyye*’nin ikinci şârihi diye tanınmış, dârü’l-hilâfeti’l-âliyye¹¹⁸ müderrislerinden olan zamanın meşhur ulemâsından, Seyyid Hâfız Sirozî’den¹¹⁹ (ö. 1269/1852) vefat edinceye kadar ilim tahsiline devam etmiştir. Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*’da, Çarşamba Mahallesi’nde¹²⁰ Leblebiciler Camisi’nde, Hâfız Hoca Seyyid Sirozî’den bahsederken bu zâttın h. 1265 tarihinde pek çok ilim talibine muallim olduğunu dile getirmiştir. *Tavzîhu’r-râbîta*’da “üstâdım”, “üstâdüne’l-ekmel”, “ferîd-i asr” diye bahsettiği Hâfız Seyyid ile hayatının ilk yıllarından tanışıklığının ve muhabbetinin olduğu anlaşılmaktadır.¹²¹ Hocasının Hicaza gitmeye karar verdiği tarihe kadar akaid

¹¹⁰ Uz, Mehmet Ali, *Konya Alimleri ve Velileri*, Meram Belediyesi Kültür Yay., Konya 2013, s. 249.

¹¹¹ Ahışhalı, Recep, “Ruûs”, *DİA*, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 272.

¹¹² İpşirli, Mehmet, “Dersiâm”, *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s. 185.

¹¹³ Karazeybek, Mustafa vd., *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*, AKÜ Yay., Afyonkarahisar 2005, c. I, s. 150.

¹¹⁴ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148a.

¹¹⁵ Görgün, Tahsin, “İcî, Adudüddin”, *DİA*, İstanbul 2000, c. XXI, s. 413.

¹¹⁶ Aydın, Cengiz, “Ali Kuşçu”, *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 408.

¹¹⁷ Şaban, İbrahim, “19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 2008, sy. 13, s. 127-128.

¹¹⁸ Kütükoğlu, S. Mübahat, “Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye Medresesi”, *DİA*, İstanbul 1993, c. VIII, s. 507-508.

¹¹⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 332.

¹²⁰ Onur, Seniye Selcen - Numan, İbrahim, “Fatih Döneminde Süleymaniye Bölgesindeki Mahalleler”, *bab Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, İstanbul 2020, c.1, sy. 1, s. 27.

¹²¹ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 27a.

tahsilini ondan tamamlamıştır. Hâfız Seyyid Efendi'nin, Hicaz yolunda Yenbu'ü'l-bahr¹²² denilen mevkide vefatı üzerine yerine geçen vekili Ali Efendi'den *Kadı Mîr* diye bilinen Emîr Hüseyin Mîr b. Muînüddin Meybüdü'nin¹²³ (ö. 909/1503-1504) *Şerhu Hidâyeti'l-hikme*¹²⁴ adlı felsefe eserini, Vidinli Mustafa Efendi'nin¹²⁵ (ö. 1271/1855) fıkıh usulü üzerine olan *Takrîru mir'at*'ını¹²⁶ okuyarak ikisinden de ders vermek için icâzet almıştır. Müellifimiz bu esnada Çarşamba Mahallesi'nde bulunan aynı zamanda bir Sa'di dergâhı olan Koğacızade Tekkesi'ndeki¹²⁷ hücrelerde kalarak o devrin kadılık sınavlarına hazırlanmıştır. Hamidiye Medresesi'nde imtihana girmiş ve nâib olmak için staj hakkı olan mülâzemet¹²⁸ tezkeresini almaya hak kazanmıştır.¹²⁹

1.2.1.5. Görevleri

Ali Rızâ Yalvâcî, Yalvaç'ta başlayıp, Konya, Afyonkarahisar ve nihayet İstanbul'da tamamladığı tahsilinden sonra Osmanlı Devleti'nde yargı alanında görev yapmayı tercih etmiştir. Osmanlı'da ilmiye sınıfı içerisinde gerek müderris gerek müftü gerek kadı olacak kişiler aynı eğitimi alırken, müderrisler öğretim, müftüler fetva, kadılar ise yargı alanında görev yapmışlardır. Kadı ya da nâib olarak görev

¹²² Bilge, L. Mustafa - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Yenbu", *DİA*, İstanbul 2013, c. XLIII, s. 421. Medine'ye yaklaşık 200 km. uzaklıkta, Kızıldeniz kıyısında liman şehri.

¹²³ Karlığa, H. Bekir, "Kadı Mîr Meybüdü", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 118.

¹²⁴ *Şerhu Hidâyeti'l-hikme Kâdî Mîr* diye bilinen eser, Esîrüddin el-Ebherî (ö. 663/1265 [?]) tarafından kaleme alınmış olup son zamanlara kadar İran ve Hint alt kıtası ile Osmanlı medreselerinde felsefe ve aklî bilimler konusunda ders kitabı olarak okutulan *Hidâyetü'l-hikme*'nin şerhidir. *Hidâyetü'l-hikme*, İbni Sînâ'nın *Uyûnü'l-hikme*'si model alınarak yazılmış ve İbni Sînâ ile Sühreverdî düşüncesinin, Fahreddin er-Râzî tarafından gerçekleştirilmiş olan sünnî sentezinin el kitabı haline gelmiş şeklidir. Bk. Karlığa, H. Bekir, "Kadı Mîr Meybüdü", *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, ss. 118-119. Ayrıca bk. Abdülkuddüs Bingöl, "Ebherî, Esîrüddin", *DİA*, İstanbul 1994, c. X, ss. 75-76.

¹²⁵ Hasanov, Sefer, "Vidinli Mustafa Efendi", *DİA*, Ankara 2019, c. EK-2, s. 652.

¹²⁶ Koca, Ferhat, "Mir'âtü'l-Usûl", *DİA*, Ankara 2020, c. XXX, s. 148. *Takrîru Mir'ât* Molla Hüsrev'in *Mir'âtü'l-usûl*'üne yazılmış bir hâşiyedir (İstanbul 1297/1311). Vidinli'nin *Mir'ât*'ı okuttuğu sırada talebelerin tuttuğu notlardan meydana gelen kitap *Mir'ât*'in en hacimli hâşiyelerinden biridir. Müellifin belâgat ve nahiv tahlillerine geniş yer verdiği hâşiyede Pezdevî'nin *Kenzü'l-vüsûl*, Sadrüş-şerîa'nın *Tenkîhu'l-usûl* ve Teftâzânî'nin *et-Telvîh* adlı eserlerinden nakillerde bulunmuş, birçok yerde Mevlânâ Mehmed İzmîrî'nin *Mir'âtü'l-usûl* hâşiyesinde Molla Hüsrev'e yaptığı itirazları aktarmıştır.

¹²⁷ Tanman, M. Baha, "Abdüsselâm Tekkesi", *DİA*, İstanbul 1988, c. I, s. 302.

¹²⁸ İpşirli, Mehmet, "Mülâzemet", *DİA*, İstanbul 2020, c. XXXI, s. 536.

¹²⁹ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148b.

yapabilmek için öncelikle bir çeşit staj olarak kabul edilen mülâzemet sınavına girmek gerekmektedir. Nitekim bu durum, günümüzdeki hâkim adaylığına benzetilebilir.¹³⁰ Ali Rızâ Yalvâcî, mülâzemet hakkını alabilmek için İstanbul'da dönemin hatırı sayılır medreselerinden Hamidiye Medresesi'nde sınava girer. Kadı nâibi olmak üzere staj hakkını kazanır. Stajın belli bir süresi olmayıp iki seneden yedi seneye kadar çıkabilmektedir. Ali Rızâ Yalvâcî, mülâzemet süresince üç yıl İstanbul'da eğitimine devam eder. Üç yılın sonunda dönemin şartları gereği nâiblik sınavına girer ve 1270/1853 yılında rütbe-i rabiadan ehliyetnamesini alır. Nâib, Osmanlı adli teşkilâtında, kadıdan sonra gelen yetkilidir. Kadıya vekâleten, kazalarda şer'î mahkemelere bakan kişidir.¹³¹ Rütbe ise devlet memurlarına hâmise, râbia, sâlise, sâniye ve en üstünü ûla, olmak üzere verilen derecelerdir. Zaten ilk göreve başlayacak olan kadı nâibi, rütbesine göre sınıflandırılmış bir kazaya atanır.¹³²

Kadı nâibliği ehliyetnamesini alan Ali Rızâ Yalvâcî, ilk olarak Antalya'nın Kaş kazasına 1271/1854 yılında nâib olarak tayin edilmiştir. Daha sonra İçel'in Silifke, Kastamonu'nun Taşköprü, ikinci kez Silifke, Sivas'ın Divriği, Ma'muretü'l-Aziz'in (Elâziğ) Arapkir, Konya'nın Karaman, Bursa'nın Edincik kazalarında, İznik ve Yalvaç'ta nâib olarak memuriyette bulunmuştur. Hacca gitmek için Şeyhülislâm Hasan Fehmî Akşehirli'den¹³³ (ö. 1298/1881) izin aldığında Beyşehir nâibi olarak görev yapmaktadır.

Kâşifu'l-gumûm min 'el-umûm adlı eserinde Hac tarihini şöyle bildirir: “Ol Allah'a hamd olsun ki Hicaza gitmeyi iki nâibliğim arasında 1290 yılında bize müesser kıldı...”¹³⁴

Hac dönüşünden yirmi gün kadar sonra Alâiye (Alanya) nâibliğine tayin olmuştur.¹³⁵ Daha sonra sırasıyla 1289/1872'de Yenişehir, 1300/1883'de Kuşadası,

¹³⁰ Aykanat, Mehmet, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet”, *TAAD*, TAAY., Ankara 2018, sy. 34, s. 165-188.

¹³¹ Kayar, Betül, “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib”, *YBHD*, Ankara 2020, sy. 1, s. 203.

¹³² Dinç, Emine Nurefşan, “Osmanlı'da Kadılar İçin Yapılan İmtihanlar ve 19. Yüzyıldan Bir İmtihan Örneği: Filibeli Halil Fevzi Efendi'nin Risâle-i imtihâniye fi bâb-i bey'î'l-fâsîd mine'd-dürer'i”, *BEÜİFD*, Zonguldak 2022, c. 9, sy. 2, s. 369.

¹³³ İpşirli, Mehmet - Çelebi, İlyas, “Hasan Fehmi Efendi”, *DİA*, İstanbul 1997, c.XVI, s. 320.

¹³⁴ Yalvâcî, *Kâşifu'l-gumûm*, vr. 148b.

¹³⁵ Yalvâcî, *Kâşifu'l-gumûm*, vr. 149a.

1310/1892’de Malatya, 1315/1897’de Dersim, 1316/1899’da Gümülcine livalıklarında vazife yapmıştır.¹³⁶

Son memuriyet yeri olan Çorum’da 1320/1902 tarihinde vefat etmiştir. Ali Rızâ Yalvâcî kırk sekiz yıla yakın bilfiil kadılık görevinde bulunmuştur.¹³⁷

1.2.1.6. Vefatı

Ali Rızâ Yalvâcî son görev yaptığı yeri olan Çorum’da (ö. 1320/1902) yetmiş yaşını geçtiği bir zamanda dâr-ı bekâyâ intikal etmiştir. Hayatına dair ulaştığımız bilgilerde Ali Rızâ Yalvâcî’nin vefat tarihi bazı kaynaklarda 1320 olarak geçmişken¹³⁸ Yalvaçer’in makalesinde¹³⁹ 1318 olarak kaydedilmiştir.¹⁴⁰ Nitekim 1318 tarihi rûmî takvime göredir. Müellifimiz doğum tarihini hem rûmî hem hicrî takvime göre ayrı ayrı kaydettiği için buna binâen vefat tarihini kaydeden araştırmacıların hicri 1320 ya da rûmî 1318 tarihlerini esas alıp hem rûmî hem hicrî takvimi kullanmış olmaları muhtemeldir.

Osmanlı arşivleri içinde mevcut bulunan Çorum belgelerinde, dâhiliye nezâreti mektubî kalemi kısmında 1321 tarihli belgenin özeti şu şekildedir: “Mülga Bargiri ve daha sonra Çölemerik kazaları niyabetinde bulunan Mehmed Faik Efendi’nin pederi olan Çorum Nâibi Ali Rıza Efendi’nin vefatı üzerine ailesinin kimsesiz kaldığından bahisle memleketi Konya’ya gitmesine izin verilmesi veya Konya ile Hüdavendigâr vilayetleri dâhilinde bir kazaya tayin talebi.”¹⁴¹ Görüldüğü üzere Ali Rıza Yalvâcî’nin oğlu Mehmed Faik önce Van’da (Bargiri) daha sonra Hakkari’de (Çölemerik) nâib olarak görev yapmıştır. Hakkari’de görev yaptığı esnada babası son görev yeri Çorum’da bulunmaktadır. Orada da vefat ettiği kayıtlara geçmiştir.

¹³⁶ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 153a.

¹³⁷ Akgün, “Hacı Ali Rızâ Efendi”, *TDEA*, s. 444.

¹³⁸ Tütüncü, “Yalvaç’lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri”, s. 23.

¹³⁹ Yalvaçer, “Yalvaçlı Karakadı”, s. 467.

¹⁴⁰ Bk. <http://www.yalvac.bel.tr/yetisyalvac> [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024].

¹⁴¹ Yiğit, İrfan, *Osmanlı Arşivi Çorum Belgeleri Kataloğu*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2017, s. 318.

Tütüncü'nün araştırmalarına göre; müellifimizin mezar taşı üzerindeki kitâbede vefat tarihi 4 Zilkade 1325 olarak kaydedilmiştir.¹⁴² Fakat dikkatli bakıldığında 1320 tarihi okunmaktadır. Kanaatimizce mezar taşı okunurken sehven bir hata yapılmış olabilir. Çünkü hayatı hakkında özellikle tarih kaydederek bilgi verdiği *Kâşif'ul-gumûm*'da h. 1320 Çorum'daki nîbliğini not düşmüş ve ondan sonra hiçbir Şey ilave etmemiştir. Hatta boş sayfalar da bıraktığı halde 1320 tarihinden sonra bir Şey yazılmamıştır.¹⁴³ Bu sebeplerden dolayı Yalvâcî'nin vefat tarihi h. 1320 senesi olarak kabul etmek doğrudur.

Tütüncü, 1970 yılında hazırlamış olduğu çalışmada Ali Rızâ Yalvâcî'nin Çorum'da Şeyhler Kabristanlığı'ndaki kabrinin beş-altı sene öncesine kadar yerinin belli olmadığını, fakat üzerindeki kitabenin okunması ile yerinin tespit edildiği bilgisini vermektedir.¹⁴⁴ Fakat Çorum Müftülüğu ile yaptığımız görüşme ve araştırma neticesinde, Çorum'da Şeyhler Mezarlığı'nın varlığına rastlanmamıştır. Tütüncü ile görüşmelerimizde Yalvâcî'nin kabrine iki kere gittiği bilgisine ulaşılmıştır. Hatta ikinci ziyaretlerinde torunu Melahat Yalvaçer ile beraber gittikleri bilgisini de vermiş, mezarlığın bulunduğu mevkiyi tarif etmiştir. Bunun üzerine Çorum Müftülüğu Hıdırlık Cami imamı ile yaptığımız görüşme Ali Rıza Yalvâcî'nin kabrinin yeri ve halen mevcut olduğunu ispatlamıştır. Cami girişi üzerindeki yolun sol tarafında bulunan Yalvâcî'nin kabri, günümüze kadar mevcudiyetini korumuştur. Yalvâcî'nin, Hıdırlık Kabristanlığı'nda¹⁴⁵ bulunan mezar taşı üzerindeki kitabede Őunlar yazılıdır;

Hüve'l-Bakî

Atf-ı çeşm-i dikkat et, ey zâir-i gafletperest

(Ey gaflet içinde yaşayan ziyaretçi, dikkatle bak)

İbret al hâl-i hazîninden Şu تنها makberin

¹⁴² Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 35.

¹⁴³ Yalvâcî, *Kâşif'ul-gumûm*, vr. 153b.

¹⁴⁴ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 36.

¹⁴⁵ Durma, Abdülhalim, *Evlîyalar Şehri Çorum*, Yenigün Matbacılık, Ankara 2013, s. 30.

(Bu تنها mezarın hüznü halinden ibret al)

Rûhuna merhûmun et bir Fâtiha ithâf kim

(Merhûmun ruhuna bir Fatiha oku)

Zîrâ hak olmak mukadderdir, senin de beşerin

(Çünkü senin de her insan gibi, öleceğin kesindir.)

Nâib-i Livâ Çorum Yalvaçlı Hacı Ali Rızâ Efendi

Rûhu için el-Fâtiha 4 Zilkâde 1325¹⁴⁶

1.2.1.7. Eserleri ve Kütüphanesi

Ali Rızâ Yalvâcî, sadece tasavvuf alanında değil mantık, kelâm Arapça gibi birden çok alanda eser telif etmiştir. Mecmua olarak topladığı kapsamlı eserler yanında, birkaç nüsha olarak kaleme aldığı eserler de vardır. Bununla birlikte müellifimizin ne eserleri üzerine ne tasavvufî kişiliği üzerine şimdiye kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır.¹⁴⁷

Gerek telif gerekse istinsah ettiği pek çok kitabın tezhiplerini de kendisi yapmış olan Ali Rızâ Efendi, telif ettiği eserleri sülüs, nesih, tâlik ve rik'a hattı ile kaleme almıştır. Hayatı boyunca yazdığı, istinsah ve şerh ettiği eserlerin sayısı tam olarak bilinmemektedir. En son görev yeri olan Çorum'da vefat ettiğine ve Yalvaç'taki kütüphanesini bu tarihten önce kurduğuna göre Çorum'a giderken yanında götürebildiği, orada temin ettiği veya yazdığı eserler hakkında net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Çorum'a tayin olduğunda kitaplarının sayısı oldukça fazla olduğu, Yalvaç'ta kurduğu kütüphanedeki kitapların sayısından anlamak mümkündür. O günün yol şartları düşünüldüğünde son görev yerine giderken yanında çok kitap götüremediği muhtemeldir. *Kâşif'ul-gumûm*'da bulunan tercüme-i halinden öğrendiğimize göre, Hac için Mekke'de kaldığı süreçte Mekke'deki kütüphaneye de bazı kitaplarını vakfetmiştir.¹⁴⁸ Nitekim Ali Rızâ Yalvâcî 1891-1892

¹⁴⁶ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 36.

¹⁴⁷ Akgün, "Hacı Ali Rızâ Efendi", *TDEA*, s. 444.

¹⁴⁸ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 150a.

yılları arasında kütüphane kurmak düşüncesini gerçekleştirmiştir. Bunun için kitaplarını Yalvaç'ta Devlethan Camii bitişiğindeki muvakkithaneye taşımıştır. Böylece Ali Rızâ Efendi, kütüphane fikrini hayata geçirmiştir. Muvakkithane; Osmanlı'da ibadet vakitlerinin doğru tayin edilmesi için bir görevlinin olduğu, genellikle büyük camilerin yakınına yapılan müstakil binalardır.¹⁴⁹ 1935 yılına kadar kütüphane olarak da kullanılan muvakkithane, daha sonra yol yapımı sebebi ile yıkılmıştır. Kütüphanedeki kitaplar Yalvaç Görgü Mahallesi'ndeki binaya aktarılarak Yalvaç Ali Rızâ Efendi İlçe Halk Kütüphanesi olarak günümüze kadar varlığını korumuştur. Ali Rızâ Yalvâcî kütüphanedeki kitapları elips ve daire olmak üzere iki vakıf mührü ile kayıt altına almıştır.

Yuvarlak mührüde; “Yalvaç kazasında Camii Kebir Kütüphanesi vâkıfı olan el-Hac Ali Rızâ Efendi İbn-i el-Hac Mehmed Rüşdî el-Salûrî 1309” yazarken, elips mührüde ise; “Kad vekafe en-nâibî ba'de'l-livâ İbnü'l-Hac Mehmed Efendi el-meşhur imam-ı mahallet es-Salûr. İbnü'l-Hac Osman ilâ kütüphane-i mebniye kurb-i Camii Kebir bî Yalvaç 1310” diye kayıtlıdır.¹⁵⁰

Mühürlerdeki tarih kütüphanenin 1891-1892 yılları arasında kurulduğunu göstermektedir. Son görev yeri olan Çorum için h. 1320 tarihi düşen Yalvâcî bu süre içinde kütüphanesini ayakta tutabilmek için vakıf kurmuş, kitapların sorumluluğu ve kütüphanenin diğer işleri için maaşını bizzat kendisinin verdiği Sofu Hoca lakaplı Mustafa Efendi'yi görevlendirmiştir. Günümüzde kütüphanenin bir vakıf metni mevcut olmasa da ilk zamanlar da böyle bir vakıf metninin mevcut olduğunu gerek kendi torunları gerek sonraki tarihlerde kütüphane müdürü olan Muzaffer Tütüncü ifade etmişlerdir. Zaten Yalvâcî tarafından altı yüz elli bir yazma ve basılı eserle kurulan kütüphane 1923 yılında Maarif Vekâletine bağlanıp, kütüphane resmi bir hüviyet alıncaya kadar eserler hep aynı kalmıştır. Dolayısıyla bu zaman zarfında kütüphanenin giderlerinin vakıf gelirleriyle karşılanması kuvvetle muhtemeldir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Tomar, Erdal Zeki, *Anadolu Muvakkithaneleri*, SÜFBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2011, s. 319-320.

¹⁵⁰ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 37-40.

¹⁵¹ Tütüncü, “Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri”, s. 25-28.

A) ESERLERİ

Yalvaç'ta bulunan Ali Rızâ Efendi Kütüphanesi'nde kütüphane müdürü olarak görev yapan Ali Turabi Tütüncü, lisans bitirme tezinde ve daha sonra kaleme aldığı makalede, Ali Rızâ Yalvâcî'nin müstakil kitap olarak yazdığı on eserinin varlığından bahseder. Bunun yanında çalışmasında şerh olarak üç eser, mecmua olarak yedi eser, haşiye olarak sekiz eser, toplam yirmi sekiz eser hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca yirmi altı eser de Ali Rızâ Yalvâcî tarafından istinsah edilmiştir. Müellif kütüphane kurucusu olarak kırk dokuz yazma eseri kütüphaneye kazandırmıştır. Toplam yüz üçe ulaşan kitap sayısı Sofu Mustafa Hoca'nın tuttuğu kayıtlara göre doksan dördttür. Fakat bir cilt içinde iki veya daha fazla eser, tek numarayla kayıt altına alındığı için kitap sayısı daha az gözükmiştir. Gerek Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi İlçe Halk Kütüphanesi gerek Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi ile yapılan görüşmelerde Ali Rızâ Yalvâcî'nin telif ettiği yazmaların Yalvaç'tan Konya Yazma Eserler Kütüphanesine aktarıldığı tespit edilmiştir. Buna göre Ali Rızâ Yalvâcî'ye ait olan, on üç eser şunlardır:

1) Tavnîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka

Türkçe olarak h. 1295 yılında İstanbul'da kaleme alınmıştır. Tezimizin ana kaynağı olan bu eser hakkında ileride geniş bilgi verilecektir. Müellif hattı ile tek nüsha olarak KBYEK'de 541 demirbaş numarası ile bulunmaktadır.¹⁵²

2) Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm

Müellifin tasavvufla ilgili eserlerinden birisidir. Bilinen üç nüshası da müellif tarafından yazılmıştır. Dili Arapçadır. İlave ettiği bazı beyitler Osmanlıcadır. Eserin tam ismi *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm el-müstenbeti min bahri'l-ulûm*'dur. Muhtevâsı tasavvufî vaaz kitabıdır. Tezimizin konusu olan *Tavnîhu'r-râbîta ve tevşîhi'l-hakîka*'da, oldukça sık kaynak olarak referans göstermiştir. Özellikle "esbâb-i ibtîlâi'l-hasarât" hakkında ayrıntılı bilgi için *Kâşifü'l-gumûm*'a işaret

¹⁵² Yalvâcî, *Tavnîhu'r-râbîta*, vr. 1b-37b.

etmiştir.¹⁵³ Eser üç kısımdan meydana gelmektedir ve her kısımda fasılalarla konu başlıkları vardır. İlk kısım Allah'ın kullarına olan sevgisi (hubbullahi ilâ abdihi), ikinci kısım kulların Allah'a olan sevgi talebi (matlûbün hubbu'l-abdi ilâllahi Teâlâ), üçüncü kısım belalara isyan'dır (min esbâbi'l-ibtilâi'l-isyân). Nüshaların birisi hariç ikisinde yer alan tercüme-i hal kısmı müellifimizin hayatı hakkında ulaştığımız en önemli kaynaktır. Üç nüshada da bulunan eserin yazılış sebebi özetle şöyle geçmektedir: 1290 yılında Beyşehir'de nâib olarak görev yaptığı sene kış ayının yakacak odun bile kalmayacak şekilde oldukça soğuk ve çetin geçtiğini hatta hayvanların özellikle koyunların telef olduğunu anlatmıştır. Nihayet Ramazan'ın 25. gecesini çoluk çocuk edilen duaların neticesi bu bela üzerlerinden kalkmıştır. Böylece yaşanan bu hadiseyle bağlantılı olarak *Kâşifü'l-gumûm*'u kaleme almıştır.¹⁵⁴

Ali Rızâ Yalvâcî, bu eserin iki nüshasının, birini Beyşehir'de diğerini de Alanya'da iken tebyiz etmek sûretiyle kaleme almıştır. Üçüncü nüshası ise farklı risâlelerin mevcut olduğu mecmua içinde bulunmaktadır. Aşağıda kütüphane numaraları ile verilen nüshalardan ilki Beyşehir'deyken kaleme aldığı, ikincisi ve üçüncüsü ise Alanya'da yazdığı nüshalardır.

a) *Kâşifü'l-gumûm min el-umûm*

Müellifimizin iki nâibliği arasında Hicaza gitmeden önce kaleme aldığı, kendi ifadesi ile müsvedde olan ilk nüshasıdır. Beyşehir nâibliği ile Alanya nâibliği arasında yukarıda açıkladığımız doğal bir afetten sonra yazılmış bir eserdir. Eserin ilk başındaki sayfada “Zuhurât-ı Müellif” başlığı ile bir kısım mevcuttur. Bu kısım diğer nüshalarda yoktur. Bundan sonra dikkatli ve düzgün kaydedilmiş yedi sayfa fihrist vardır. Muhtemel ki sonradan eklemeyi planladığı ilaveler için, kitapta boş sayfalar mevcuttur. Müellifin kendi kaydı olan sayfaların numaralandırılması iki yüz seksen sekiz sayfa olmakla beraber en baştan ve aradaki boş sayfalarla beraber sayılırsa iki yüz doksan sekizdir. Nüsha üzerinde gerek elips gerek daire şeklinde olan siyah ve kırmızı kütüphane mühürlerinin hepsi mevcuttur. Bu nüshanın en önemli özelliği son kısmında tarihlerle kaydettiği düzgün bir tercüme-i hal kısmının

¹⁵³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbûta*, vr. 7b.

¹⁵⁴ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 2a.

bulunmasıdır. Tercüme-i halinde en son 1320 Çorum nâibliğinin tarihi vermiştir. Hatta bu kısımda terekesinin üçte birinin Görgülü Mahallesi'ndeki kütüphaneye vakfedilmesi üzerine kaydettiği vasiyeti de bulunmaktadır.¹⁵⁵

b) *Kâşifü'l-gumûm min el-umûm*

Müellifimizin Alanya nâibi iken h. 1293 yılında temize çektiği nüshadır. Tercüme-i hal bu nüshada yazılmamıştır. Tâlik yazı ile yazılmış, müellif tarafından numaralandırılan yüz yetmiş dört sayfadan ibarettir. Diğer nüshalara göre derkenar notları daha azdır. Eserde kırmızı kütüphane mührü eserin başında ve son sayfasında mevcuttur.¹⁵⁶

c) *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*

Eser KBYEK'ndeki, mecmua içinde dördüncü risâle olarak kayıtlıdır. İlk sayfada “muharrer ve müellef” diye başlık koyarak eseri hakkında bilgi vermiştir:

“Muharra ve Müellef

Nice defâat talep ettim, iclise ibtila-i kenzi

Elhamdülillah muvaffak eyledi ba'del hicaz Allah

Kemli zevkine ermek müyesser olmadı amma

Ve lâkin çekti mağşere hisârı aynama Allah

Teâleydenim temenni eylerim sehven afv ede

Li ya'lem ismime der mi Rızâ cümle ibâd Allah

Hâzâ risâle-i Kâşifü'l-gumûm min'el-umûm el-müstenbeti min bahri'l-ulûmlâ fakru'l verami el-Hâc Muhammed Rüşdî es-Seyyid el-Hâc Ali Rızâ beyyazahâ ba'de'l Hicâz fî niyâbeti Alâiye fî seneti selâsi ve tis'îne ve mieteyni ve elfi”

¹⁵⁵ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 1b-153b.

¹⁵⁶ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, nr. 53, vr. 1b-88a.

Ali Rızâ Yalvâcî, bu nüsha hakkında h. 1293 yılında hacdan sonra Alanya nâibi iken temize çektiğini ifade etmiştir. En son sayfada h. 1294 tarihi kayıtlıdır. Böylece bu nüshanın yazıldığı tarih başlangıç ve bitiş olarak müellifin kaydı ile tespit edilmiştir. 111. sayfada *Kâşifü'l-gumûm* tamamlanmış ve tercüme-i haline geçmiştir. Dört sayfa devam etmiş, iki sayfa boşluk bırakmıştır. Kanaatimizce zaman içinde yaşadıkça ilave etmek istediği için bu şekilde boş sayfa bırakmış olabilir. Fakat kütüphane numarası 408 olarak kayıtlı nüshadan daha önce yazıldığı düştüğü tarihlerden anlaşılmaktadır. Eserin son kısmında kendisine ait olduğunu düşündüğümüz rik'a kayıtlı Osmanlıca iki mısra bulunmaktadır:

İstikâmette kalem yanmakta mum olsa kişi

Yine mikrazı kazâdan ser'ini kurtaramaz¹⁵⁷

3) *Kenzü'l-künûz*

Ümmî Sinan'ın *Divân*'ında bazı beyitlerin tavnihine dair kaleme alınmış Osmanlıca bir risâledir. Hicri 1312 yılında üç ay gibi bir sürede Ramazan Bayramı Gecesi tamamlamıştır. Kitabın bez kaplı kapağında özenle yazılmış kitabın ismi mevcuttur. Müellifimizin eserlerinde en belirleyici özelliklerinden birisi de gerek cilt gerek kapak kısmı, satır düzeni ya da fihrist kısımlarında oldukça itinalı olduğudur. Yine *Kenzü'l-künûz*'da bu aşikâr bir şekilde görülmektedir. Düzgün bir fihristle kitaba başlamıştır. Aslında sayfa numarasını yüz yirmi beşe kadar vermiş fakat yüz onuncu sayfadan sonrasına başlık koymamıştır. Anlaşıyor ki müellifimiz şerh ettiği beyitleri tamamladıkça fihriste kaydetmiştir. *Ümmî Sinan Divânı*'nın tamamını değil seçtiği bazı beyitleri şerh ederken önce beyitleri yazmış, mısraların arasına kırmızı mürekkeple virgül koymuş, sonra şerhine geçmiştir. 111. sayfanın sonunda şerhini tamamlamıştır. Numara vermediği son sayfalarda ise insan-ı kâmilin özellikleri, sekiz cennetin vasfi gibi tasavvufî açıdan ele alınan konular hakkında bilgi vermiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, nr. 107/4, vr. 1b-122a.

¹⁵⁸ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Kenzü'l-künûz*, KBYEK, nr. 31, vr. 1b-60b.

4) İkâzü'n-nâimîn

Müellifimizin kendi hattı ile Arapça telif ettiği, üç ciltten oluşan tasavvufî bir külliyyattır. Nitekim Şerkâvî'nin (ö. 1227/1812) *Şerhu'l-hikemi'l-atâiyye'si*, Sadreddin Konevî'nin *Miftâhu'l-gayb*'ı, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî'si* ve *Mesnevî Şârihi İsmâil Ankaravî'den* alıntılar mevcuttur. Dolayısıyla Farsça beyitler de bulunmaktadır. Eserin birinci cildinin kütüphane demirbaş numarası 54'tür. Beşinci sayfasında telif sebebi ve ismini zikretmiş ve *İkâzü'n-nâimîn* diye künyelemiştir. Ali Rızâ Yalvâcî'nin diğer eserlerinde de gördüğümüz üzere itinalı bir fihrist mevcuttur. Fihristin başına *Mev'izeti'l-müsemma bi ikâzü'l-âkilîn* diye isim verilmiştir. Kitap her biri âyetlerle başlayan yirmi üç meclisten oluşmuştur. Sayfa yedi yüz otuz kadar konu başlıkları verilmiştir. Fakat ulaşabildiğimiz nüshada yedi yüz yirmi beşinci sayfadan sonrası eksiktir. İkinci cildin kütüphane demirbaş numarası 28 olup iki yüz iki sayfa; üçüncü cilt ise iki yüz altmış dokuz sayfadan müteşekkil olup kütüphane demirbaş numarası 33 olarak kayıtlıdır. Birinci ciltte son sayfalar mevcut olmadığı ve ilk sayfada tarih ve yer kaydı düşülmediği için eserin yazılış tarihi ve yeri hakkında sadece tahmin yapılabilmektedir. Tütüncü'nün kayıtlarında İkinci cilt h. 1310, üçüncü cilt h. 1316 olarak geçmektedir.¹⁵⁹ Dolayısıyla birinci cildi h. 1310 tarihinden önce telif etmesi muhtemeldir.¹⁶⁰

5) Duâ-i münâcaât

Eserin dili Osmanlıcadır. Müellif hattı olan eserde, ilki dokuz sayfa, ikinci yedi sayfa olan ve arada üç sayfa boşluk bırakılan iki tane manzûm dua mevcuttur. Tarih kaydı bulunmayan eserde, müellifimiz kitabın kapağına, “sahibi Seyyid Rızâ *Dua mecmûât* li Rızâ Efendi” kaydı koymuştur. Altıncı sayfada Rızâ mahlası ile ruhuna fatiha okunması talebinde bulunmuştur.¹⁶¹

¹⁵⁹ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 37-40.

¹⁶⁰ Yalvâcî, Ali Rızâ, *İkâzü'n-nâimîn*, KBYEK, nr. 54, vr. 1a-371b.

¹⁶¹ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Duâ-i münâcaât*, KBYEK, nr. 606, vr. 1b-10b.

6) Tefsîru kavlihî Te'âla yâ eyyühe'n-nâs u'budû

Müellif hattı ile telif edilmiş, müstakil bir eser olmayıp, mecmua içindeki yirmi dört sayfa, Arapça risâledir. Sayfa numarası ve tarih verilmemiştir. Fakat ilk sayfada eserin yazılış sebebi zikredilirken, Beyşehir nâibliği sırasında Ramazan ayında, cemaatin tefsir dersi talep etmesi üzerine, camide yaptığı ders notlarından müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Beyşehir nâibliği h. 1290 yılı olduğuna göre eserin telif yılı aslında bellidir. Yine ilk sayfada kendisinden tefsir dersi vermesi talebi gelince, yanında bir tefsir kitabı ya da şerh bulunmadığından bahsetmektedir. Ancak beraberinde olan mecmua içinde Manastırlı İsmâil Efendi'nin (1846-1912) *Mevzîa* adlı tefsir kitabından Bakara Suresi'nin 21. âyetinin tefsirini dokuz gün boyunca ders olarak verdiğini kaydetmiştir. Zaten eser de bu ders notlarından oluşmaktadır. İkinci sayfaya; “Yâ eyyühe'n-nasü'ubûdü Rabbeküm, kale Kadı Nasûriddîn ilâ Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed alâ muknî bi ebî'l-hayri'l-Beyzavî tefsirihi'l-müsemma bî envâri'l-tenzîl ve esrarü'l-te'vil...” kaydı ile âyetin tefsirine başlamıştır.¹⁶²

7) El-Kasîdetü'l-istigfarîye ve'l-istigâsîye

Eser KBYEK'nde müellif Ali Rızâ Yalvâcî olarak kayıt altına alınsa da müellife dair bir işaret mevcut değildir. Zaten müstensih olarak da Ali Hâki Yalvâcî'nin adı verilmiştir. Nitekim dört sayfa olan eserde Ali Hâki Yalvâcî'ye ait olduğu bilgisi bulunmaktadır. Telif tarihi h. 1244, istinsah tarihi h. 1251 derkenar olarak ilave edilmiştir. Müellifimiz h. 1244 yılında doğduğuna göre zaten onun telif etmesi muhtemel değildir. Sayfa numarası bulunmamaktadır. Arapça manzûm bir duadır.¹⁶³

8) Şerh-i nuhbe-i vehbî

Müellifimizin, 18. yüzyılda yaşamış Osmanlı divan şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin¹⁶⁴ (ö. 1223/1809) II. Selim'e yazmış olduğu Arapça-Türkçe sözlüğe şerh

¹⁶² Yalvâcî, Ali Rızâ, *Tefsîru kavlihi Te'âla yâ eyyühe'n-nâs u'budû*, KBYEK, nr.107/8, vr. 1a-11b.

¹⁶³ Yalvâcî, *el-Kasîdetü'l-istigfarîye ve'l-istigâsîye*, KBYEK, nr. 151/5, vr. 1b-3a.

¹⁶⁴ Kuru, Selim Sırrı, “Sünbülzâde Vehbî”, *DİA*, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 140.

yazdığı Arapça risâlesidir. Mecmua içinde yer alan on sayfalık bir risâledir. 185-195 sayfaları arasında yer alır. Son sayfada Yalvaç Çarşısı'nda Camii Kebir'in yakınındaki kütüphanesi için *Ümmî Sinan Divân Şerhi, Kâşifü'l-gumûm*, tefsir ve fıkıh kitapları, tasavvufi metinler yazdığından bahsetmektedir.¹⁶⁵

9) Manzûmetü'l-yâi'yye

Müellifimizin dua ve münâcaât türünde Arapça manzûm eseridir. *TEİS*'de, *Kasîdetü'l-yâi'yye* olarak geçmiştir.¹⁶⁶ Mecmua içinde beş sayfadan müteşekkildir. Yüz yetmiş yedinci sayfa numarası başlangıcıdır. Eserin *Manzûmetü'l-yâi'yye* diye adlandırılması “yâ” nidâ edatı ile Cenâb-ı Hakk'a münâcaât ederek başlamış olması sebebiyledir. Son mısralarda “Ali Rızâ” mahlası geçmiştir. Eserde isim, tarih ve yer kaydının bulunması, manzûmenin kime ait olduğunun kesin bilgisine ulaştırırken, yazıldığı yer ve yazılış tarihi hakkında da ay ve gün olarak bilgi vermektedir: “el-hâc Ali Rızâ İbni el-hâc Mehmed bin el-hâc Osman el-medfûn fi'ş-Şam Kostantiniye mâh-ı Receb 25, 1314”¹⁶⁷

10) Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm fi'l-ma'rûf-i billâh

Müstakil bir eser olmayıp mecmua içindeki risâlelerden birisidir. İlk sayfada risâlenin ismini *el-Ma'rûf-i billâh* olarak zikretmiştir. Sayfa numarası olmayıp dört sayfadan oluşmaktadır ki son sayfasında nahiv kaidelerinden mâ-i mevsûl ve mâ-i mevsûf arasındaki fark hakkında bilgi vermiştir. Hatta 18. yüzyıl divan şairlerinden Müftî-zâde Hüseyin'in¹⁶⁸ (d.?-ö.?) mâ-i mevsûl'ü yüz yerde kullandığından bahsetmiştir. Risâleyi tamamladığı üçüncü sayfanın sonuna “1295 senesinde mübarek Şaban'ın 25. gününde...” diye tamamladığına dair ayrıntılı tarih kaydı düşmüştür. KBYEK'de telif tarihi için h. 1289 tarihi geçmiştir. Fakat bu tarihe risâlede rastlanılmamıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Şerh-i nuhbe-i Vehbî*, KBYEK, nr. 117/3, vr. 1b-6a.

¹⁶⁶ Arslan, “Pertevi”, *TDEA*, s. 241.

¹⁶⁷ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Manzûmetü'l-yâiyye*, KBYEK, nr. 117/2, vr. 1b -3b.

¹⁶⁸ Arslan, “Pertevi/Fevzî/Rızâ/Hacı Ali Rızâ Efendi”, *TEİS*, 2014. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/pertevi-fevzi-Rızâ-haci-ali-riza> [Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024].

¹⁶⁹ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm fi'l-ma'rûf-i billâh*, KBYEK, nr. 111/11, vr. 1b-3a.

11) Risâle fî ikrâhi'l-kâfir ale'l-İslâm

Arapça müstakil olmayan bir risâledir. Eserin sonunda müellif ismini el-Hac Ali Rızâ Yalvâcî olarak ve risâleyi yazdığı yer olan Alâiye'yi kaydetmiştir. Risâle yedi sayfa olup bunun haricinde son iki sayfada kısa beyitler mevcuttur. Özellikle İmam Şâfi ve İmam Azam'ın görüşleri ile kâfir kişinin İslâm'a girmesinde ikrâh konusunu ele almıştır.¹⁷⁰

12) Manzûm terceme-i kasîde-i mudâriyye

KBYEK'nde Ali Rızâ Yalvâcî'nin müstakil eserleri arasında kayıt edilen bu eserin müellifimize ait olmadığı tespit edilmiştir. Ali Rızâ Yalvâcî'nin Kütüphanesi için istinsah ettiği bir eserdir. Mısırlı şair Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin¹⁷¹ (ö. 1297/1880) *Kasîde-i mudâriyye* adlı eserine pek çok şerh ve tahmis yapılmış, farklı dillere de tercüme edilmiştir. Nitekim “İhbâr Billezî” lakabıyla bilinen Yalvaçlı İbrahim Efendi'nin (ö. 1293/1877) *el-Mecmûatü'l-kübrâ mine'l-kasâidi'l-fuhrâ* adlı mecmuasında bulunan *Kaside-i mudâriyye*'nin tercümesi de bunlardan birisidir. Dolayısıyla KBYEK'ndeki kayıtlarda Ali Rızâ Yalvâcî'ye atfedilen *Kaside-i mudâriyye* tercümesinin İbrahim Efendi'nin tercümesi ile bir iki kelime dışında¹⁷² birebir aynı olduğu tespit edilmiştir.¹⁷³ Müellifimize atfedilen eser, İmam Bûsîrî'ye ait siyah mürekkeple yazılmış Arapça 80 mısraya, kırmızı mürekkeple Türkçe mısra olarak yazılarak şerh edilmiştir. Müstakil bir eser olmayıp mecmua içinde ve 164-167 sayfaları arasındadır. Tercümenin sonunda müstensihî Ali Yalvâcî olarak kayıt düşülmüştür.¹⁷⁴

KBYEK'ne Yalvaç'tan aktarılıp kayıt altında alınan eserlerden çalışmamız esnasında ulaşabildiğimiz eserler bununla sınırlıdır. Fakat gerek Tütüncü'nün¹⁷⁵

¹⁷⁰ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Risâle fî ikrâhi'l-kâfir ale'l-İslâm*, KBYEK, nr. 126/4, vr. 2a-5a.

¹⁷¹ Kaya, Mahmut, “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”, *DİA*, İstanbul 1992, c.VI, s. 468.

¹⁷² Örneğin, kasidenin 32. beyitte İbrahim Efendi'nin kullandığı “nâzil oldu” ifadesi Ali Rızâ Yalvâcî tarafından “inzâl etti” şeklinde; 37. beyitteki “evlâdları” kelimesi ise “oğulları” şeklinde yazılmıştır.

¹⁷³ Akgül, Ahmet, “İbrahim Yalvacî'nin (İhbâr Billezî) Manzûm Kaside-i Muzariyye Tercümesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, EKEV Yay., Erzurum 2021, sy. 86, s. 21-35.

¹⁷⁴ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Manzûm terceme-i kasîde-i mudâriyye*, KBYEK, nr. 151/10, vr. 1b-4b.

¹⁷⁵ Tütüncü, “Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri”, s. 28-30.

gerek Yalvaçer'in¹⁷⁶ verdiği bilgiler müellifimizin telif eserleri dışında pek çok kitap istinsah ettiği bilgisi mevcuttur. İsmi geçen araştırmacılar Yalvâcî'nin istinsah ettiği eserlerde, neredeyse hepsinde, hatara hutur (akla geldi) veya hatara bi bâli (gönle ulaştı) gibi açıklamaları, eserlerde derkenar notları olarak eklediği konusunda hemfikirdir.

Edebî yanı ile edebiyatçılarında dikkatini çeken Ali Rızâ Yalvâcî *TEİS*'de¹⁷⁷ kendisi hakkında müstakil bir madde bulunurken, eserleri isim olarak on üç madde halinde verilmiştir.

1. *Duâ-i münâcaât*: Basılmıştır.
2. *Fıkıh hakkında müktesebât*: Yazma halindedir.
3. *İsti'âre müshası*: Yazma halindedir.
4. *Îzâhu 'l-maksûd min ma'nâ-yı vahdeti 'l-vücûd*: Basılmıştır.
5. *Kasîdetü 'l-istiğfâriye ve 'l-İstigâsiye*: Kendi hattıyla ve Arapça olan bu eser yazma halindedir, Yalvaç Kütüphanesi'ndedir.
6. *Kasîdetü 'l-yâ'iyye*: Kendi hattıyla ve Arapça olan bu eser yazma halindedir, Yalvaç Kütüphanesi'ndedir.
7. *Kâşifü 'l-gumûm mine 'l-umûm*: Basılmıştır.
8. *Kenzü 'l-künûz*: Basılmıştır.
9. *Mev'iza-i ikâzu 'n-na'imîn*: Basılmıştır.
10. *Mev'izetü 'l-müsemmâ bi ikâzi 'l-âkilîn*: Yazma halindedir.
11. *Tercüme-i kasîde-i mudâriyye*: Yazma halindedir, Yalvaç Kütüphanesi'ndedir.
12. *Tavzîhu 'r-râbita fi tevşîhi 'l-hakîka*: Yazma halindedir, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'ndedir.
13. *Türkçe Münâcaât*: Yazma halindedir, Yalvaç Kütüphanesi'ndedir.

¹⁷⁶ Yalvaçer, "Yalvaçlı Karakadı", s.488.

¹⁷⁷ Arslan, "Pertevî/Fevzî/Rızâ/Hacı Ali Rızâ Efendi", *TEİS*, 2014. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/pertevi-fevzi-Rızâ-haci-ali-riza> [Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024].

Özellikle araştırma konumuz olan *Tavzîhu'r-râbita* hakkında söz konusu ansiklopedi maddesinde basımı olduğuna dair bilgi verilmişse de eserin basılı hali bulunmamaktadır. Ancak Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi'nin *Aynü'l-hakîka fî râbitâti't-tarîka* adlı eserinin basımı mevcuttur. Kanaatimize göre bununla karıştırılmış olması muhtemeldir. *TEES*'de¹⁷⁸ ise Doç. Dr. Kamile Çetin *Fıkıh Hakkında Müktesabât* hariç Yalvâcî'nin on iki eseri hakkında kısa bilgi vermiştir. Neredeyse hepsinin basılı olduğu bilgisi verilmişken, yapılan araştırma neticesinde Ali Rıza Yalvâcî'nin telif ettiği eserlerin basılı haline ulaşılammıştır. Müellifimizin eserlerinin tamamı Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ndedir.

B) KÜTÜPHANESİ

Ali Rızâ Yalvâcî 1891-1892 yıllarında Yalvaç'ta, günümüzde halen ismi ile anılan kütüphanenin kurucusudur. Kendisinin yazmış olduğu yirmi sekiz kitapla beraber toplam altı yüz elli bir kitabı Yalvaç'ta Devlet Han Camisi'nin giriş kapısına yakın bulunan muvakkithâneye yerleştirerek, Yalvaç'ta ilk kütüphaneyi kurmuştur. Ayrıca kütüphanenin giderleri için bazı mal ve gelirleri vakfetmiştir. Vakfiye bugün mevcut değildir. Ali Rızâ Efendi'nin Yalvaç'ta bulunan değirmenini de vakfettiği yakınları tarafından söylenilmektedir.¹⁷⁹

Kütüphane cami bitişiğindeki muvakkithânede 1892 yılından 1935 yılına kadar kırk üç sene hizmet görmüştür. Muvakkithane 1969 yılında yol genişletilmesi sebebiyle yıkılmıştır. Kütüphane, Ali Rızâ Yalvâcî'nin gerek telif ettiği eserler gerek istinsah ettikleri gerek kendi imkânları ölçüsünde temin ettiği bine yakın kitap ile kurulmuştur. Kitaplara çoğunlukla tarih kaydedilmiştir. Yalvâcî'nin sülüs, nesih, ta'lik, rik'a yazı türleri ile binlerce sayfayı yazarken, bazı eserleri birkaç nüsha olarak çoğalttığı tespit edilmiştir. Kütüphanedeki kitaplar muhteviyat olarak oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Müellifimiz tefsir, fıkıh, mantık, kelâm, meânî, usûl kitapları, tasavvufî konulara ait eserler, divanlar, sözlükler ile dönemin şartlarına

¹⁷⁸ Çetin, Kamile, "Tavzîhu'r-râbita fî tevzîhi'l-hakîka (Rızâ)", *TEES*, 2022. <http://tees.yesevi.edu.tr/ma-dde-detay/tavzihu-r-rabita-fi-tevzihi-l-hakika-Riza> [Erişim Tarihi: 18 Nisan 2024].

¹⁷⁹ Tütüncü, "Yalvaç'lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri", s. 27.

göre ihtiyacı karşılayacak bir kütüphane kurmuştur.¹⁸⁰ 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Maarif Vekâleti'ne bağlanan kütüphane, vakıf kütüphanesi olmaktan çıkarak, devlet kütüphanesi haline getirilmiştir. Böylece yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde resmîyete kavuşturulmuştur.¹⁸¹ Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Kütüphanesi'nde bugün kırk bin adetten fazla kitap kayıtlıdır.¹⁸²

1.2.1.8. Tasavvufî Kişiliği

Ali Rızâ Yalvâcî'nin gerek istinsah ettiği gerek telif ettiği eserlerinden elde ettiğimiz bilgiler ve özellikle çalışmamızın ana kaynağı olan *Tavzihu'r-râbita*'ya göre, onun sûfî bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Lâkin bir tarikata intisâbına veya şeyhliğine dair açık bir bilgiye ulaşamamıştır. Belki de bu sebeple şimdiye kadar onun tasavvufî yönü araştırmacıların dikkatini çekmemiş, dolayısıyla sûfî kişiliği ile ilgili bir araştırma yapılmamıştır. Kanaatimizce günümüze kadar ismi ile anılan kütüphanesi onun edebî yanının öne çıkmasına, sûfî meşreb yönünün gölgelenmesine yol açmış olabilir. Fakat daha eğitim hayatının başlangıç yıllarından itibaren, ilmî ve fikrî gelişimine katkıda bulunan, icâzet aldığı medrese hocaları zamanın hatırı sayılır tarikat şeyhleridir. Sonraki yıllarda görev icabı bulunduğu yerlerde sûfî meşrepli zâtların eserlerini istinsah etmesi, bu konudaki ilgi ve alâkasının göstergesi açısından önem arz eder.

18. yüzyıl ortaları ve 19. yüzyılda Konya siyasi, dini-tasavvufî bakımdan yükseliştir. Konya'nın bu yükselişinde, Nakşibendî tarikati mensubu yerel bilginlerin ve sûfîlerin rolü çok önemli bir yer tutar. Açılan kırk beş medreseden %, 82'sinin, yani otuz sekizinin kurucusu ve vâkîfı ayrıca pek çok mektep, kütüphane, tekke ve cami kuruluşlarında sûfî meşrepli ulemâ zümresinden zâtlar bulunmaktadır. Hatta Konya valilerinden Nakşibendî tarikatına müntesip Ebubekir Sami Bey 1846

¹⁸⁰ Yalvaçer, "Yalvaçlı Karakadı", s. 488.

¹⁸¹ Akgün, "Hacı Ali Rızâ Efendi", *TDEA*, s. 444.

¹⁸² Yalvaç Hacı Ali Rıza Efendi İlçe Halk Kütüphanesi Müdürlüğü'nden güncel kayıt alınmıştır.

yılında, medresenin müderrisleri Hâlidî kolundan Nakşibendî şeyhi olan Paşa Dairesi Medresesi'ni kurmuştur.¹⁸³

Müellifimiz, ilk gençlik çağlarında, on dört-yirmi iki yaşlarındayken, Konya'da eğitim almıştır. Ali Rızâ Yalvâcî, Nakipoğlu Medresesi'nde aynı zamanda dönemin Konya Müftüsü ve Nakşibendî şeyhi olan Abdülahad Efendi'den dört sene ilim tahsil etmiştir. Abdülahad Efendi'nin vefatı ile aynı medresede Abdülahad Efendi'nin talebesi Nakşibendî Şeyhi İçilli Mehmed Sadık Efendi'de eğitimine dört sene daha devam etmiştir. Netice itibariyle müellifimizin Konya'da eğitim gördüğü medrese devrin meşhur Nakşibendî şeyhlerinin ders verdiği medreselerindendir. Özellikle eğitim aldığı hocaları gerek ilim öğretme konusunda gerek tasavvufi terbiye konusunda dönemin hatırı sayılır kişilerindendir. Ayrıca o devrin dinî-ilmî yaşantısında, Konya'da Mevlevîler ve Nakşibendiler arasında sıkı bir alâka olduğu da görülmektedir. Özellikle 18. yüzyılda Nakşibendî tarikatı, Konya'da hâkim olmaya başlayınca; pratikleri, âyin ve usulleri farklı olduğu halde iki tarikat arasında rekâbet söz konusu dahi olmamıştır. Hatta bazı Mevlevîler, Nakşibendiliğin usullerinden bir kısmını benimseyip uygulamışlardır. Sadece Konya'da değil İstanbul'da da aynı durum söz konusu olmuştur. Meselâ; Nakşibendî şeyhi aynı zamanda *Mesnevî* şârihi olan Murad Nakşibendî¹⁸⁴ (ö. 1264/1848) Eyüp'te dâru'l-mesnevî kurmuş ve *Mesnevî* okutmuştur. Tıpkı Konya'da Nakipoğlu Medresesi'nde hem müderrislik hem de şeyhlik yapan İçilli Ömer Sadık Efendi'nin, aynı zamanda Mevlevîhanede Arapça dersleri vermesi gibi bu durum toplumda da kabul görmüştür. Ali Rızâ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*'da geçen tercüme-i halinde hocası Nakşibendî Şeyhi Abdülahad Efendi'nin kabrinin, Mevlânâ Türbesi içindeki hazirede bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵ Dolayısıyla müellifimizin, eserlerinde hocalarını rahmet ve minnetle anarken, vefatlarından sonra himmet ve manevî yardımlarını gördüğünü açıkça ifade etmesi, onun sûfi yönüne işaret eden delillerdendir.

¹⁸³ Sarıkaya, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)", s. 175.

¹⁸⁴ Şentürk, M. Hüdayi, "Murad Nakşibendî", *DİA*, Ankara 2020, c. XXXI, s. 188.

¹⁸⁵ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

Müellifimiz Bursa Aydıncık'ta görev yaptığı esnada yedi sene devam eden ateşli bir hastalığa yakalanmıştır. Yalvâcî, hastalığını tarif ederken mânevî bir hastalık olarak nitelendirmiştir. Hatta bu hastalığın, boşanmış olduğu eşi Adile Hanım tarafından yapılan bir sihir olduğunu düşünmüş, sonra bunun ilâhî bir imtihan olduğunu anlamıştır. Yine hastalıktan kurtuluşunu, İstanbul'da Beşiktaşlı Yahya Efendi Dergâhı'nda sohbetlerine katıldığı, “âmil ve âlim şeyhimiz” dediği, dergâhta irşâd görevi ile de vazifeli Nakşibendî şeyhlerinden Damat Nuri¹⁸⁶ (ö. 1280/1863) diye meşhur, Nuri Muhammed Şemseddîn'in himmetine isnat etmektedir. Damat Nuri, *Miftâhu'l-kulûb*, *Risâle-i murâkabe*, *Risâle-i vasiyetnâme*, *Pendnâme* gibi tasavvufî incelikleri içeren eserler telif etmiş birisidir. Bu sıralarda Ali Rızâ Efendi, pek çok rüya gördüğünü bu rüyaların akabinde dua edip namaz kıldığının bilgisini de yine *Kâşifü'l-gumûm*'daki tercüme-i halinde anlatır. Özetle müellifimizin manevî bir hal tecrübe ettiğini söylemek muhtemeldir.

Yalvâcî, İstanbul'da talebelik yılları sırasında, Çarşamba Mahallesi'nde aslen Sâdî âsitânesi olup, Abdüsselâm Tekkesi¹⁸⁷ diye bilinen ancak tekkede, daha sonra şeyhlik yapan Koğacı Şeyh Mehmet Emin Elfi'nin (ö. 1251/1836), deriden su kovası dikmekle geçimini temin ettiği için “Kovacı Tekkesi” diye anılan ve içinde Koğacızâde'nin de kabri bulunan tekkenin hücrelerinde üç sene kalmıştır. Ali Rızâ Yalvâcî'nin tekkede kalıp, mülâzemet sınavına hazırlık yaptığı bu yıllarda¹⁸⁸ postnişîn olarak Koğacızâde'nin oğlu Şeyh Mehmed Gâlib Efendi (ö. 1279/1862) bulunmaktadır. Şeyh zikir esnasında cezbeli, sohbet verirken lisan-ı leyyîn, güzel ahlâklı, sohbetlerine itibar edilen bir zâttır.¹⁸⁹ Müellifimizin tekke ortamında bir süre yaşamasının, onun manâ âlemine katkı sağlaması tahmin edilebilir bir durumdur.

Naib olarak görev yaptığı yerlerde vefat eden meşâyıhtan mutlaka rahmetle bahsetmesi, yaşayan mutasavvıflar, sûfî meşrep zâtlar ile yakın ilişki içinde olması onun tasavvufa ilgi ve alâkasını gösteren ipuçlarıdır. Meselâ; Harput'un kazası

¹⁸⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s.170.

¹⁸⁷ Tanman, M. Baha, “Abdüsselâm Tekkesi”, *DİA*, İstanbul 1988, c. I, s. 302.

¹⁸⁸ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

¹⁸⁹ Kurt, Hüseyin, “Sa'dîliğin Anadolu'ya Gelişi ve Bazı Sa'dî Tekkeleri”, *HRÛİFD*, Şanlıurfa 2004, s. 114.

Arapkir’de görev yaptığında, *Kaside-i bürde*¹⁹⁰ şârihi Harput Müftüsü el-hac Ömer Nâimî Efendi’dan¹⁹¹ (ö. 1299/1882) bahsederken, sevdiği bir dostu olarak kayda geçmiştir.¹⁹²

Naib olarak görev yaptığı İznik için; “*Müzekkin-i nüfûs*¹⁹³ sahibi meşhur Eşrefzâde Şeyh Abdullah Rûmî’nin¹⁹⁴ (ö. 874/1469) medfûn olduğu belde” diye tarif etmesi ve bir dönem süren hastalığı için şeyhin latif ruhundan istimdat istemesi, Yalvâcî’nin sûfî meşreb yönünün işaretlerindedir.¹⁹⁵ Turabi Tütüncü, Ali Rızâ Efendi’nin kütüphane kayıtlarında istinsah ettiği eserler içinde *Müzekkin-i nüfûs*’u da saymaktadır. Yani müellifimiz meşhur mutasavvıfların eserlerini istinsah ederek, yaşadığı zamandakiler ve sonradan gelecekler için istifade etmelerine olanak sağlamıştır. Ali Rızâ Yalvâcî, görev yeri olan Ankara’da, Hz. Ömer’in neslinden Nakşîbendî Şeyhi Ali Semerkandî’den¹⁹⁶ (ö. 860/1456) sahib-i *Bahru’l-ulûm*¹⁹⁷ diye sitayiş ve dua ile bahsetmiştir.¹⁹⁸

Müellifimizin istinsah ettiği eserler ve telif tarihleri tetkik edildiğinde bazı kitaplarını ilerlemiş yaşına rağmen, vefatına yakın yazdığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla o yaşına kadar gerek telif ettiği eserlere gerekse de istinsah ve haşiyelerine bakılacak olursa kendi fikri ihtiyacı, ilgisi ve anlayışı hakkında bilgi bulunabilir. Meselâ; tasavvufun müteahhirin döneminde teşekkül eden vahdet-i vücûd anlayışıyla yazılmış Şeyh Bedreddin’in¹⁹⁹ (ö. 823/1420) *Vâridât*’ını²⁰⁰, Sadreddin’i Konevî’nin²⁰¹ (ö. 673/1274) *Miftahu’l-gayb Risâlesi*’ni²⁰² Molla

¹⁹⁰ Kaya, Mahmut, “Kasîdetü’l-Bürde”, *DİA*, İstanbul 2001, c. XXIV, s. 568.

¹⁹¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s.348.

¹⁹² Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148b.

¹⁹³ Uçman, Abdullah, “Müzekkin-i Nüfûs”, *DİA*, İstanbul 2006, c. XXXII, s. 245.

¹⁹⁴ Pekolcay, A. Necla ve Uçman, Abdullah, “Eşrefoğlu Rûmî”, *DİA*, İstanbul 1995, c. XI, s. 480.

¹⁹⁵ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148b.

¹⁹⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s.107.

¹⁹⁷ Yazıcı, İshak, “Bahrü’l-Ulûm”, *DİA*, İstanbul 1991, c. IV, s. 517.

¹⁹⁸ Yalvâcî, *Kâşifü’l-gumûm*, vr. 148b.

¹⁹⁹ Dindar, Bilal, “Bedreddin Simâvî”, *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 331.

²⁰⁰ Ceyhan, Semih, “Vâridât”, *DİA*, İstanbul 2012, c. XLII, s. 520.

²⁰¹ Demirli, Ekrem, “Sadreddin Konevî” *DİA*, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 420.

²⁰² Öngören, Reşat, “Miftâhu’l-Gayb”, *DİA*, Ankara 2020, c.XXX, s, 16.

Fenârî'nin²⁰³ (ö. 834/1431) yazmış olduğu şerh ve haşiyesini istinsah etmesi, yine Sadreddin Konevî'nin *Mir'âtü'l-ârifîn*'ini²⁰⁴ ile *Fusûsu'l-hikem*²⁰⁵ şârihi Abdullah Bosnevî'nin²⁰⁶ (ö. 1054/1644) eserlerini istinsah etmesi ilmî anlayışının derinliğini, tasavvufa ilgi ve alâkasının mevcûdiyyetini göstermesi açısından önemlidir.²⁰⁷

Nitekim torunu Seyfettin Yalvaçer, “Yalvaç'lı Karakadı” başlıklı makalesinde Ali Rızâ Yalvâcî'yi şu ifadelerle anlatmıştır: “Merhum güler yüzlü, hoş sohbet, müdekkik, mütebahhir ve mesâili tasavvufiyyede son asırda teferrüt etmiş derecede, arif ve vâkîf bir zât olup ilmî derecesinde halîm ve tevâzu, hatta tevâzuda ifrat denecek derecede mahviyetkârlığı vardı. Bunlardan başka o zamanki büyük mütefekkirler gibi o da, bilhassa tasavvufla meşgul olduğundan bu mesleğe ait en mühim ve esaslı eserleri tedarik için tam manasıyla çalışmıştır.”²⁰⁸

Ali Rızâ Yalvâcî görevi gereği halkla yakından ilgilenmiştir. Bu konuda engin bir merhamet sahibi olan Hacı Ali Rızâ Efendi kendi öz evlatlarının dışında, fakir ailelerin çocuklarını görüp gözetmiş, evlilik çağına geldiklerinde de evlendirmiştir. Hatta bazılarını Yalvaç'a getirip yerleştirmiştir.²⁰⁹

Özetle, Ali Rızâ Yalvâcî'nin tasavvufî kişiliği hakkında yaptığımız araştırmaların neticesinde elde ettiğimiz bulgular, onun her ne kadar bir tarikata intisâbı hakkında bilgiye ulaştırmasa da yaşam tarzının, tasavvufun esas gayesi olan güzel ahlâk üzere olduğuna işaret etmektedir.

²⁰³ Aydın, İbrahim, Hakkı, “Molla Fenârî”, *DİA*, Ankara 2020, c. XXX, s. 247. Ayrıca bk. Gürer, Betül, *Bir Osmanlı Entellektüeli Molla Fenârî*, Erdem Yay., İstanbul 2019.

²⁰⁴ Konevî, Sadreddîn, *Ariflerin Aynası*, çev.: Dilaver Gürer, Betül Güçlü, Ali Çoban, Gelenek Yay., İstanbul 2010.

²⁰⁵ Kılıç, Mahmud Erol, “Fusûsü'l-Hikem”, *DİA*, İstanbul 1996, c. XIII, s. 230.

²⁰⁶ Kara, Mustafa, “Abdullah Bosnevî”, *DİA*, İstanbul 1998, c. I, s. 87.

²⁰⁷ Tütüncü, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, s. 54-55.

²⁰⁸ Yalvaçer, “Yalvaçlı Karakadı”, s.488.

²⁰⁹ Yalvaçer, “Yalvaçlı Karakadı”, s. 469.

1.2.2. Hoca Seyyid Sirozî'nin Hayatı

Hâfız Seyyid Sirozî son dönem Osmanlı müderrislerindedir. Belâgat ve kelâma kazandırdığı eserler ile sadece İstanbul medreselerinde değil, Osmanlı coğrafyasında ismini duyurmuştur. Nitekim telif ettiği iki haşiye, medreselerde üstün başarılı talebelere okutulan dersler arasına girmiştir. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyıla kadar genellikle el yazması formunda olan eserler, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ilk matbaanın açılmasıyla, basılı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Dolayısıyla Hâfız Seyyid Sirozî'nin şöhreti ve telif ettiği eserlerin çok okunmasının sebepleri arasında eserlerin basılı olması etkili olmuştur. Lâkin onu bu kadar meşhur yapan râbita ile ilgili birkaç sayfalık yazdığı küçük bir risâledir.²¹⁰ Zaten çalışmamızın temelini oluşturan Ali Rızâ Yalvâcî'nin telif ettiği *Tavzîhu'r-râbita*'nın yazılış sebeplerinden birisi de bu meşhur risâledir.

Hayatı hakkında yeterli malûmat bulunmayan Seyyid Efendi'nin, literatürde eserleri veya kendisi üzerinden müstakil bir çalışma mevcut değildir. Lâkin isminin geçtiği ve eserleri hakkında kısa bilgilerin verildiği bölümler bulunmaktadır. Meselâ; Bermutlu'nun yazdığı bir makalede, Seyyid Sirozî'nin *el-Haşiyyetü'l-cedîde alâ Ali Kûşî* ve Antâkî'nin *Şerhi alâka*'sı üzerine telif ettiği ta'likâttan kısaca bahsedilmiştir.²¹¹

Tezimizin ana kaynağı ve konusu olan Ali Rızâ Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîkâ* adlı eserinin telifine sebep olan iki risâleden birisi, Hâfız Seyyid Sirozî'nin bir sayfalık hacmi küçük fakat içindeki iddiaları oldukça büyük olan *Risâletü'r-râbita* adlı eserdir. Hâfız Seyyid, yaşadığı dönemden günümüze kadar tarikat ehli tarafından, tasavvufa ve râbita gibi uygulamalara aleyhtar kabul edilmiştir. Dolayısıyla Hâfız Seyyid ve yazdıklarından asırlar sonra objektif bir görüş açısı ile değerlendirmek ilmî, fikrî yaşantısı hakkında olabildiğince bilgiye ulaşmakla mümkün olacaktır.

²¹⁰ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Risâletü'r-râbita*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, nr. 631/4, vr. 11b.

²¹¹ Bermutlu, Bedri, "Bir Mantık Bilgini: Hoca Abdülkerim Efendi ve Eserleri", *ÜÜ-FEF-SBD*, Bursa 2005, c. 6, sy. 8, s. 23-34.

1.2.2.1. Adı, Mahlası ve Künyeleri

Seyyid Hâfız Efendi'nin tam adı hakkında mevcut bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat doğduğu yere nispetle kullandığı künyeden Sirozlu olduğu anlaşılmaktadır. Literatür araştırması yaparken Seyyid Hâfız Efendi için Sirôzî, Serezli, Serezî, Serres ifadeleri kullanılmış, dolayısıyla doğduğu yere nispet edildiği görülmüştür. Meselâ; Bursalı Mehmed Tahir Efendi (1861/1925) tarafından, onun Siroz'un²¹² köylerinden Topolnikli olduğu aktarılır.²¹³ Seyyid Efendi'nin doğduğu yer, Yunanca Serres (Serrhae), Türkçe Siroz ve daha çok Serez diye adlandırılan, Yunanistan'ın Kuzeydoğu kesiminde yer alan tarihi bir şehirdir. Siroz, antik dönemden beri meskûn bir yerdir ve Siris olarak da adlandırılmıştır.²¹⁴ 16. yüzyılın ilk yıllarında Şeyh Bedreddin'in²¹⁵ (ö. 823/1420), Siroz'da idam edilmesi şehrin askerî ve siyasî açıdan önemini arttırmıştır.²¹⁶ Özellikle 17. yüzyılda bölgede, Mevlevî tarikatının etkisiyle sanat, mûsîki ve edebiyat alanında gelişmeler yaşanmıştır.²¹⁷ Dolayısıyla Seyyid Efendi'nin doğduğu bölge gerek dinî gerek sosyal gerek askeri ve siyasî açıdan oldukça önemli bir coğrafyada bulunmaktadır.

Seyyid Sirozî'nin isminin önüne getirilen Hâfız unvanı, kaynaklarda atıf yapılırken en çok tercih edilen künyelerinden biri olmuştur. Özellikle öğrencisi Ahmed Cevdet Paşa²¹⁸ (1823-1895), hocasından Hâfız Seyyid Efendi diye bahsetmiştir.²¹⁹ Nitekim dönemin İstanbul müderrislerinin hâfız olması beklenen bir durumdur. Hoca lakabı ise medreselerde müderris olarak görev yaptığından dolayı verilmiştir.

²¹² Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No: 26, Sistem Ofset Basım Yay., Ankara 2017, s. 689.

²¹³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 332.

²¹⁴ Demirel, Derya, *Siroz Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1912)*, OMÜ, SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Samsun 2016, s. 133.

²¹⁵ Dindar, Bilal, "Bedreddin Simâvî", *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 331.

²¹⁶ Balta, Evangelia, "Serez", *DİA*, İstanbul 2009, c. XXXVI, s. 556.

²¹⁷ Özköse, Kadir, "Balkan Tekkelerinin Tesir Halkası", *Balkanlar ve İslâm – Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat – Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı (2019: Edirne, Türkiye)*, Ensar Neşriyat, İSAV, İstanbul 2020, c. I, s. 348.

²¹⁸ Halaçoğlu, Yusuf - Aydın, Mehmet Âkif, "Cevdet Paşa", *DİA*, İstanbul 1993, c. VII, s. 443.

²¹⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkîr-i Cevdet*, yayınlayan: Cavit Baysun, TTKB, Ankara 1991, c. IV, s. 15-18.

Hâfız Seyyid Efendi'nin telif ettiği *Şerhu'l-alâka* üzerine haşiye yazan Ermenekli Süleyman Sırrı'nın (1851-1931) *Hulâsatü'l-efkâr alâ şerhi'l-alâka*'sında Hâfız Seyyid hakkında *Uryânîzâde* künyesi kullanılmıştır.²²⁰ Fakat 19. yüzyılda yaşamış zamanın meşhur şeyhülislâmlarından Uryânîzâde Esad Efendi (1814-1889) veya onun soyu ile bir bağlantı tespit edilmemiştir.²²¹

Hâfız Seyyid ömrünü ilmi faaliyetleri içinde geçirmiş, İstanbul müderrislerindedir. Yaşadığı dönemde medreselerde Arapça, mantık, belâgat gibi itibar gören ilimlere dair derslerin takrîrâtını²²² okutmuş, Arapçaya vakıf, âbid, zâhid, âlim bir zâttır.²²³

1.2.2.2. Doğumu ve Ailesi

Hâfız Seyyid Efendi'nin Sirozî nispetinden nerede doğduğu bilinmektedir. Lâkin doğum tarihi hakkında bir bilgiye kaynaklardan ulaşılamamıştır. Buna rağmen vefat tarihi bilindiği için, 18. yüzyıl sonları, 19. yüzyıl başlarında doğması muhtemeldir. Seyyid Efendi uzun bir süre mücerret bir hayat yaşamıştır. Dönemin Maliye Nazırı Sâdık Mehmet Paşa²²⁴ (1826-1901) önemli bir işiyle alâkalı olarak, Hâfız Seyyid Efendi'ye istihare için müracaat etmiştir. İstihare neticesinde gördüğü rüyanın isabetli olması Hâfız Seyyid Hoca'nın, Sâdık Paşa tarafından iltifat görmesine sebep olmuştur. O vakte kadar bir evi ve eşi olmayan, medresenin odalarında kalan Hâfız Seyyid'e, Sâdık Paşa medreseye yakın bir yerden ev alır ve onu evlendirir.²²⁵ Ailesi ve kendisi hakkında bunun dışında başka bir bilgi mevcut değildir. Bunun sebeplerinden en önemlisi, eserlerinde tercüme-i halinin bulunmamasına dayandırılabilir.

²²⁰ Tala, Murat, "İstanbul'da Belâgat ve Dilbilim Çalışmaları: Hulâsatü'l-efkâr 'alâ şerhi'l-'Alâka Bağlamında Bir Bakış", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası-Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XIX. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., ed.: Ahmet Hamdi Furat, İstanbul 2021, s. 486-487.

²²¹ Buzpınar, Ş. Tufan, "Esad Efendi, Uryânîzâde" *DİA*, İstanbul 1995, c. XI, s. 346.

²²² Özkan, Halit, "Takrir", *DİA*, İstanbul 2010, c. XXXIX, s. 469.

²²³ Dursun, Akif, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükümü", *Sufiyye*, KEKAD Yay., İstanbul 2021, sy. 10, s. 109.

²²⁴ Beydilli, Kemal, "Sâdık Mehmed Paşa", *DİA*, İstanbul 2008, c. XXXV, s. 397.

²²⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkîr-i Cevdet*, s. 15.

1.2.2.3. İlim Tahsili ve Hocaları

Hoca Seyyid Efendi'nin tahsil hayatı ve hocaları hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte ilk tahsiline doğduğu yer olan Siroz'da başladığı muhtemeldir. İstanbul'da müderris olarak uzun bir vakit talebe yetiştirdiğine göre kendisinin de iyi bir eğitim aldığı tahmin edilebilir. Çünkü müderris için günümüze denk gelecek karşılık ancak profesör kelimesidir. Nitekim müderris olabilmek, belirli bir tahsilden sonra icâzet, mülâzemet ve berat almak gibi yoğun bir ilmî süreci gerektirmektedir.²²⁶

Hoca Seyyid'in yetiştirdiği pek çok talebe olduğu kesindir. Seyyid Efendi'nin ihtisas alanı Arapça, belâgat, mantık dersleri olduğu halde medreselerde usûl-i hadis dersleri gibi çeşitli dersler de okutmuştur.²²⁷ Bununla birlikte Osmanlı'da, medreselerde Arapça ve belâgat derslerine azami derecede önem verilmiştir. Çünkü Arapça öğretimi şer'î ilimleri öğrenmek için oldukça önemlidir. Hatta Kâtip Çelebi'ye göre Arapça ilim ehli için en önemli derstir: "Bilmiş ol ki dil ilimlerinin bölümleri dörttür. Bunlar lûgat, nahiv, beyan ve edebiyattır. Bu ilimleri bilmek şer'î ilimlerle uğraşanlara zarûridir. Çünkü şer'î ilimlerin kaynağı Arapça'dır."²²⁸

Hâfız Seyyid Efendi'nin yetiştirdiği talebelerinin kimler olduğunu ancak öğrencilerinin telif ettiği eserlerde, üstadları Seyyid Sirozî'ye ait bir kısım var ise bilmek mümkündür. Öğrencilerinden birisi, tez konumuz olan *Tavzîhu'r-râbita*'nın müellifi Ali Rızâ Yalvâcî'dir. Bir diğeri ise yaptığı icraatlarla yaşadığı döneme damga vuran tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci, sosyolog ve hâriciye nâzırı, hatta kısa bir dönem vekâleten sadrazamlık yapan, devlet adamı Ahmed Cevdet Paşa'dır²²⁹ (1823-1895). Nitekim Ahmed Cevdet Paşa 1855-1865 yılları arasında vak'anüvisliği²³⁰ zamanında bizzat kendisinin de tercüme-i halinin bulunduğu, dönemin önemli olaylarına dair tuttuğu notlardan teşekkül eden ve kırk

²²⁶ Karakök, Tunay, "Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme", *BÜEFD*, Bartın 2013, c. 2, sy. 2, s.222.

²²⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkîr-i Cevdet*, s. 8-278.

²²⁸ Hazer, Dursun, "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları", *GÜÇİFD*, Çorum 2002, c. 1, sy. 1, s. 277.

²²⁹ Halaçoğlu, "Cevdet Paşa", *DİA*, c. VII, s. 443.

²³⁰ Kütükoğlu, Bekir, "Vak'anüvis", *DİA*, İstanbul 2012, c. XLII, s. 457.

tezkireden oluşan *Tezâkir-i Cevdet* adı ile nâm bulmuş hâtıratı, sadece yaşadığı dönemde değil günümüze kadar da şöhretini devam ettirmiştir. Ahmed Cevdet Paşa 40. Tezkire'nin tercüme-i hal kısmında, İstanbul'da eğitim aldığı hocalarının isimlerini verirken Hâfız Seyyid Efendi'den de bahseder. Ahmed Cevdet Paşa'nın verdiği bilgiler, Hoca Seyyid Efendi'nin ilmî ve fikrî kişiliğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Cevdet Paşa, o dönemde İstanbul'da pek çok meşhur hoca olduğunu dile getirirken, farklı camii ve medreselerde derslerine katıldığı, eğitim aldığı müderrisleri ilmî-fikrî yönü ile özellikle talebenin istifadesine göre üç tabakaya ayırmaktadır. Cevdet Paşa'nın bu tespitleri oldukça değerlidir. Çünkü dönemin, ilim merkezi olan Dersâdet'teki hocalar hakkında yaptığı tespitler gerek verilen derslerin gerek adı geçen müderrislerin bilinmesine binâen, çalışma ve araştırmalara katkı sağlamaktadır. Üstelik araştırma konumuz olan *Tavzîhu'r-râbîta*'nın müellifi Ali Rızâ Efendi'nin de yaklaşık o dönemlerde İstanbul'a tahsil için geldiği yıllardır. Hatta müellifimizin Cevdet Paşa ile sadece Hoca Seyyid değil başka ortak üstadları olduğu da görülmektedir. Bu sebeple Cevdet Paşa'nın *Tezkire*'sinde bahsettiği üç kısım tabakadaki hocaları burada zikretmenin gerekli olduğu kanaatindeyiz.

Cevdet Paşa'ya göre, birinci tabakaya hâiz müderrisler; Akşehirli Ömer Efendi²³¹ (ö. 1267/1851), İmâm-zâde Esâd Efendi²³² (ö. 1267/1851), Antalyalı Said Efendi²³³ (ö. 1270/1854), Denizlili Yahya Efendi²³⁴ (ö. 1274/1858)'dir. İkinci tabakada ise Vidinli Mustafa Efendi²³⁵ (ö. 1271/1855) ve Giridli Hoca²³⁶ (ö. 1254/1839), Sultan Abdülmecid'in hocası Şehr-i Hâfız Emin Efendi²³⁷ (ö. 1283/1867) bulunmaktadır. Cevdet Paşa'nın Arapça dilbilgisinde geniş bir bilgiye haiz diye övdüğü hocası Hâfız Seyyid Efendi²³⁸ (ö. 1268/1852) ve Birgivî Şâkir

²³¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-286.

²³² Cici, Recep, "İmamzâde Esad Efendi", *DİA*, İstanbul 2000, c. XXII, s. 211.

²³³ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-287.

²³⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-9-40-66-292.

²³⁵ Hasanov, Sefer, "Vidinli Mustafa Efendi", *DİA*, Ankara 2019, c. EK-2, s. 652.

²³⁶ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-9-295.

²³⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-296.

²³⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-9-15-16-278-296.

Efendi'yi²³⁹ (ö. 1298/1881) ise üçüncü tabakât hocaları arasında saymaktadır. Cevdet Paşa, Hocası Hâfız Seyyid hakkında medh ü sena ederek şu ifadeleri kullanır: “Hâfız Seyyid Efendi'nin ulûm-i arabiyye'de yed-i tûlâsı ve Şâkir Efendi'nin fûnûn-ı hikemiyyede ve ale'l-husûs ilm-i mantıkda meleke-i tâmmesi var idi. Anlardan sonra tabaka-i râbi'ada anların kâbına varabilecek zevâtın bulunmaması ilmin inkirâzına emare ittihaz olunuyordu.”²⁴⁰

Hâfız Seyyid Sirozî, İstanbul'da Çarşamba²⁴¹ semtinde İsmâil Efendi Medresesi'nde ders okutmuştur. Hâfız Seyyid'in vefat edinceye kadar müderris olduğu bu cami ve medrese günümüzdeki İsmâilağa Camisi'dir. Şeyhülislâm Ebû İshak İsmâil Efendi tarafından 1135/1723 yılında yaptırılan caminin etrafında daru'l-hadis, medrese ve talebelerin kalabilmesi için hücreler bulunmaktadır.²⁴² Hâfız; münzevî bir hayat tarzı benimseyip, medresede bekâr yaşayan, kimseye karışmayan, sabah akşam öğrenciye ders veren çok gayretli bir müderristir. Talebenin şühûr-u selâseye²⁴³ çıktığı zaman medresede ders okutacak talebe kalmadığında bile boş durmayıp ders okuttuğu, istekli talebe bir kişi bile olsa onunla mütalaa yaptığı bildirilmiştir. Meselâ; Ahmed Cevdet Paşa, Hocası Hâfız Seyyid ile Şaban Ayı'nın ortasından bayram akşamına kadar, tek öğrenci kendisi olduğu halde ders talimi yaptığını anlatır. Hatta İstanbul'daki tahsil hayatı boyunca en çok istifade ettiği, en çok teşrîk-i mesâi yaptığı hocasının Hâfız Seyyid Efendi olduğunu dile getirir. Oldukça zeki ve çalışkan bir zât olan Hâfız Seyyid Hoca'nın, dersi takrir ederken, derse yeni başlayan talebelerin takip edemeyeceği kadar süratli mütalaa ettiği de bilinmektedir.²⁴⁴

²³⁹ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8-10.

²⁴⁰ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 8.

²⁴¹ Hürel, Haldun, *Fatih'in Sokakları'nda Tarihe Yolculuk*, Fatih Belediyesi Yay., İstanbul 2018, s. 53.

²⁴² Doğan, Muhammed Nur, “Ebû İshak İsmâil Efendi”, *DİA*, İstanbul 1994, c. X, s. 278.

²⁴³ İpşirli, Mehmet, “Cer”, *DİA*, İstanbul 1993, c. VII, s. 388.

²⁴⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 9.

1.2.2.4. Görevleri

Hâfız Seyyid Sirozî'nin kadılık veya nâiblik yaptığına dair bir bilgi mevcut değildir. Fakat müderrislik yaptığı Cevdet Paşa'nın *Tezkîr*'inden bilinmektedir. Aynı zamanda Ali Rızâ Yalvâcî de, Hocası Hâfız Seyyid Efendi'yi asrının bir tanesi diye överken, İstanbul'da nice âlimlere ve ilimde ileri düzeyde olan talebelere ders verdiğini aktarır: "...müellif-i evvel ki altmışbeş tarihlerinin der âliyyede Çarşamba nâm mahalle dâhilinde sâkin ve ol mahalle Leblebici Câmî-i Şerîfi'nin nice ülema ve fuzâla tâlibine muallim olan ve Hâfız Seyyid Hoca demekle meşhûr bulunan ve "*Vaz'iyeye risâlesi*" şârihi ve sâir asârın müessisi olan zâhid ve âbid ve muttakî ve ferîd-i asr bir zât olup târih-i mezkûr akabinde hicâz-ı mağfîret-tırâz niyetiyle der âliyyeden hicret buyurup Yenbu'ü'l-bahr nâm Medine'de irtihâl-i dâr-i bekâ buyurarak orada defn-i hâk-i ıtır-nâk olup ve kasr-ı müteberrikeleri kubbe içine alunup ziyâretiyle teberrük olunan ve üstâdımız olup el-Hâc Hâfız Seyyid ismiyle nâm olan zâttır. Allah ü Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri rûhu tayyibelerini şâd ve hürrem ve handân ve âbâd etsün ve himem-i ma'neviyelerini ve ruhu ma'neviyelerini bizlerden hoşnut buyursun âmin. Bi hürmeti Seyyidi'l-mürselin..."²⁴⁵

Hâfız Seyyid Sirozî Efendi'nin İstanbul'da bulunduğu dönem içinde uzun bir müddet, Fatih Mahallesi'nde²⁴⁶ Çarşamba Pazarı'ndaki İsmâil Efendi Medresesi'nde hem ders verip, hem de medresedeki hücrelerde mücerret olarak yaşadığı bilinmektedir.²⁴⁷ O devirde Fatih semt olarak, üst düzey memurların, paşaların, kadıların ikâmet ettiği, gerçek İstanbul şivesinin konuşulduğu, elit bir yer konumundadır. Semaniye ve Süleymaniye Medresesi'nin dışında pek çok meşhur ulemânın ders verdiği medrese ve camilerin bulunduğu bir yer olduğu için Fatih ve Vefâ semtleri; Ulemâ Senti diye anılmaktadır.²⁴⁸ Dolayısıyla Hâfız Seyyid Sirozî'nin dersleri, dönemin ülema ve üst dereceden talebeleri tarafından takip edilmiştir.

²⁴⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 27a.

²⁴⁶ Hürel, *Fatih'in Sokakları'nda Tarihe Yolculuk*, s. 74-75.

²⁴⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkîr-i Cevdet*, c. IV, s. 296.

²⁴⁸ Canatar, Mehmet, "İstanbul'un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)", *Büyük İstanbul Tarihi: Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla*, ed.: Coşkun Yılmaz, İBB Kültür AŞ: İSAM, İstanbul 2015, c. 9, s. 221.

Ahmed Cevdet Paşa'nın talebe iken hocası hakkındaki; "Hâfiz Seyyid Efendi tatil aylarında dahi ders okutan hocadır"²⁴⁹ ifadesi, onun müderrislik yönünü özetleyen en anlamlı cümledir.

1.2.2.5. Vefatı

Hâfiz Seyyid Efendi uzun müddet İstanbul'da ilmiye teşkilâtında, ilmin yayılmasına hizmet ettikten sonra Hac dönüşünde Yenbu'ü'l-bahr²⁵⁰ denilen mevkide (ö. 1269/1852) vefat etmiştir. Ali Rızâ Yalvâcî h.1290 yılında çıktığı hac yolculuğunda üstadının kabrini ziyaret ettiğini, gerek *Kâşifü'l-gumûm'da* gerek *Tavzîhu'r-râbûta'da* ifade etmiştir. *Kâşifü'l-gumûm'da* Yalvâcî, üstadının kabri başında Fatiha okuyup, ruhundan istimdatta bulunduğunu da kaydetmiştir.²⁵¹ Nitekim *Tavzîhu'r-râbûta'da* ziyaretçileri tarafından teberrük edilebilmesi için Hâfiz Seyyid'in kabrinin kubbe içinde olduğunu bildirilmiştir.²⁵²

1.2.2.6. Eserleri

Hâfiz Seyyid Sirozî son dönem Osmanlı müderrislerinden olup ilmiye teşkilâtı içinde daha ziyade dilbilimsel eserler telif etmiştir. Eserlerinde kullandığı yazım dili Arapça olduğu halde özellikle sayfa kenarlarına ilave ettiği notlarda Türkçe yazmayı tercih etmiştir. Bazen Arapça olarak kaleme aldığı bir eserde hacmi yaklaşık bir sayfayı bulacak uzunlukta Osmanlı Türkçesi ile yazdığı yerler bulunmaktadır.²⁵³ Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, medreselerde okutulan kitapların basılı formda kullanılmaya başlaması sebebi ile Hâfiz Seyyid'in telif ettiği eserler çoğaltılarak sadece İstanbul medreselerinde değil, Anadolu medreselerinde de okutulmuştur. Eserlerinin tam sayısı bilinmemekle beraber, İstanbul'da farklı tarihler ve matbaalarda basılan *Şerhu'l-alâka* ile *el-Hâşiyetü'l-cedîde alâ şerh-i Ali el-Kûşî alâ şerhi'l-vaz'iyeti'l-Adûdiyye*, en çok

²⁴⁹ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 296.

²⁵⁰ Bilge, "Yenbu", *DİA*, s. 421. Medine'ye yaklaşık 200 km. uzaklıkta, Kızıldeniz kıyısında liman şehri.

²⁵¹ Yalvâcî, *Kâşifü'l-gumûm*, vr. 148a.

²⁵² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbûta*, vr. 27b.

²⁵³ Tala, "İstanbul'da Belâgat ve Dilbilim Çalışmaları: Hulâsatü'l-efkâr 'alâ şerhi'l-'Alâka Bağlamında Bir Bakış", s. 491,

basılan ve okunan eserleri içinde yer almaktadır.²⁵⁴ Hâfız Seyyid Sirozî'nin eserlerinden bazıları ve kısaca muhteviyatları şu şekildedir:

1) Şerhu'l-alâka

Beyan ilmîne dair hakikat, istiâre, kinâye, mecâz ve mecâz-ı mürselin alâkaları konularının açıklandığı Mahmud Antaki'nin (ö. 1160/1747) *el-Alâka* isimli eseri üzerine Hâfız Seyyid'in Arapça telif ettiği şerhdir. Antâkî'nin, *Risâletü'l-istiâre*, *Risâle fi'l-beyân ve Risâle fi'l-alâka ve'l-mecâz ve'l-kinâye* gibi adlarla bilinen *el-Alâka* eseri üzerine birçok şerh,²⁵⁵ hâşiye,²⁵⁶ tâlikât²⁵⁷ ve tercüme yapılmıştır. Bunların içinde en fazla açıklama yapılmış ve ilgi görmüş, muhteviyatı hacimli olan Hâfız Seyyid Efendi'nin şerhidir.²⁵⁸ *Şerhu'l-alâka*, ilk defa 1261/1845 yılında İstanbul'da Matbaatü's-Şahâne'de basıldıktan sonra medreselerde rağbet gördüğü için farklı matbaalar ve tarihlerde defalarca basımı yapılmış bir eserdir. Üzerine yazılan talikât ve haşiyelerin basımı da oldukça fazladır. Bu durum Hâfız Seyyid Efendi'nin, 19. yüzyılda kitaplarına gösterilen yoğun ilginin neticesidir.²⁵⁹ Örneğin; Mustafa Şevket Efendi'nin (ö. 1291/1874), Hâfız Seyyid'in şerhindeki önemli noktaları ve anlaşılması güç yerleri açıkladığı talikât ilavesiyle kaleme aldığı *Ta'lîka alâ şerhi Hâfız Seyyid ale'l-alâka*'sı beş defa basılmıştır.²⁶⁰ Haşiyelerde *Alâka Şerhi*'nin her konusu üzerine haşiye yapılmamıştır. Örneğin; Ermenekli Süleyman Sırrı'nın (1851-1931) *Hulâsatü'l-efkâr alâ şerhi'l-alâka*'sında, Hâfız Seyyid'in *Alâka Şerhi*'nden, sadece belâgatın beyân ilmi konuları arasındaki lugavî mecazların alâkası ve mecâz-ı mürseli oluşturan alâka ile ilgili tartışılan konular açıklanmıştır.²⁶¹

²⁵⁴ Şaban, İbrahim, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 2008, sy. 13, s. 119-134.

²⁵⁵ Şensoy, Sedat, "Şerh", *DİA*, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 565.

²⁵⁶ Topuzoğlu, Tefik Rüştü, "Hâşiye", *DİA*, İstanbul 1997, c.XVI, s. 419.

²⁵⁷ Şensoy, Sedat, "Ta'lîkât", *DİA*, İstanbul 2010, c. XXXIX, s. 508.

²⁵⁸ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Şerhu'l-alâka*, SYEK, nr. 4751, vr. 1b-60b.

²⁵⁹ Tala, "İstanbul'da Belâgat ve Dilbilim Çalışmaları: Hulâsatü'l-efkâr 'alâ şerhi'l-'Alâka Bağlamında Bir Bakış", s. 488.

²⁶⁰ Bermutlu, "Bir Mantık Bilgini: Hoca Abdülkerim Efendi ve Eserleri", s. 32.

²⁶¹ Tala, Murat, "Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî'nin El-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 2019, sy.2, s. 486.

2) El-Hâşiyetü'l-cedîde alâ şerh-i Ali el-Kûşî alâ şerhi'l-vaz'iyeti'l-Adûdiyye

Seyyid Hâfız Efendi'nin kaleme aldığı Arapça hâşiyedir. Adudüddin el-Îcî'nin²⁶² (ö. 756/1355) varlık ve dil arasındaki ilişkinin, mantık esasına göre olması gerekliliği üzerine ele aldığı, dilbilimsel konuları içeren birkaç sayfadan müteşekkil *er-Risâletü'l-vaz'iyye*²⁶³ adlı eserine, Ali Kuşçu²⁶⁴ (ö. 879/1474) *Şerhu'r-risâleti'l-vaz'iyye* adlı şerhi yazmıştır. Ali Kuşçu'nun şerhi oldukça rağbet görmüş, medreselerde ders olarak okutulmuştur. Hatta şerhin daha anlaşılır olabilmesi için açıklayıcı hâşiyeler ve tâlikler kaleme alınmıştır. Hâfız Seyyid Sirozî'nin yazdığı hâşiyeler de gerek yazıldığı dönemde gerek vefatından sonra medreselerde tercih edilen en kapsamlı hâşiyeler olarak kabul edilmiştir. Bilinen ilk basımı İstanbul'da Matabaa-i Âmire'de h. 1267 yılındadır. Nitekim farklı matbaalar ve tarihlerde defalarca basımı yapılmış olması ise 19. yüzyılda Seyyid Efendi'nin hâşiyelerine yoğun ilginin olduğunu gösterir.²⁶⁵ Seyyid Hoca'nın *Hâşiyetü'l-cedîde*²⁶⁶ adlı eseri üzerine pek çok tâlik ve hâşiyeler yazılırken onların da tekrarlanan basımları mevcuttur. Örneğin; Mustafa Şevket Efendi (ö. 1291-1874) ve Abdülkerim Efendi²⁶⁷ (ö. 1303/1886) Seyyid Hoca'nın hâşiyesi üzerine kaleme aldıkları talikât, h. 1285-1297-1305 yıllarında üç defa basılmıştır.²⁶⁸

3) Risâletü'r-râbîta

Hâfız Seyyid Efendi'nin râbîta aleyhinde yazdığı bir sayfalık Türkçe risâlesidir. Bazı araştırmacılar eserin gerek Hâfız Seyyid'in el yazma nüshasına gerek matbu metnine ulaşamadığını ifade etseler de²⁶⁹ *Risâletü'r-râbîta*'nın Çorum Hasan

²⁶² Görgün, Tahsin, "Îcî, Adudüddin", *DİA*, İstanbul 2000, c.XXI, s. 410.

²⁶³ Yıldırım, Abdullah, "Adudüddin el-Îcî ve er-Risâletü'l-vaz'iyye", *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-Îcî*, ed.: Eşref Altaş, TDV Yay., Ankara 2017, s. 102.

²⁶⁴ Aydın, Cengiz, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. II, s. 408.

²⁶⁵ Tala, "İstanbul'da Belâgat ve Dilbilim Çalışmaları: Hulâsatü'l-efkâr 'alâ şerhi'l-'Alâka Bağlamında Bir Bakış", s. 488.

²⁶⁶ Sirozî, Hâfız Seyyid, *El-Hâşiyetü'l-cedîde alâ Ali Kuşçî*, SYEK, nr. 4751, vr. 1b- 63a.

²⁶⁷ İzgi, Cevat, "İngiliz Kerim Efendi", *DİA*, İstanbul 2000, c. XXII, s. 295.

²⁶⁸ Bermutlu, "Bir Mantık Bilgini: Hoca Abdülkerim Efendi ve Eserleri", s. 32.

²⁶⁹ Dursun, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhi Hükmü", s. 109.

Paşa Kütüphanesi²⁷⁰ ve SYEK’de²⁷¹ İzmirli İsmâil Hakkı’nın istinsah ettiği iki nüshası mevcuttur. Ayrıca Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi’nin kaleme aldığı *Aynü’l-hakîka* adlı savunma risâlesi ile Ali Rızâ Yalvâcî’nin *Tavzîhu’r-râbîta* adlı risâlesinden, Hâfız Seyyid’in yazdığı metin anlaşılmaktadır. Çünkü adı geçen iki risâlede karşılaştırma yapıldığı için Hâfız Seyyid’in *Risâletü’r-râbîta* adlı eseri aynen aktarılmıştır. Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi’nin risâlesinde tarih yoktur. Lâkin savunmayı yazdığı tarih, h. 1263 yılında Edirne’ye müderris ve müftü olarak tayin edildiği yıllar ile Seyyid Hoca’nın vefat tarihi olan h. 1269 yılları arasında olması muhtemeldir. Mehmed Fevzî Efendi râbîtanın aleyhine yazılan bu risâle ile Filibe’de Şerafeddin Paşa Medresesi’nde bulunduğu esnada karşılaşmıştır. Fevzî Efendi, Nakşibendî tarikatına müntesip biri olarak râbîtaya put, râbîta yapana da putperest diye ithamlarda bulunulan bu risâleye cevap olarak yirmi dört sayfalık savunma yazmıştır. Mehmed Fevzî, risâlede Hoca Seyyid’in iddialarına onun risâlesinden parça parça alıntı yaparak cevap vermiştir.²⁷²

4) Şerhu Risâle ibtâli’r-râbîta

Hâfız Seyyid Hoca’nın ilk önce yazdığı râbîtanın iptaline dair Türkçe risâlesine, Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî’nin *Aynü’l-hakîka* adlı savunma risâlesi kaleme alındıktan sonra Hâfız Seyyid’in âyet ve hadislerle delil getirerek yazdığı muhtevâ ve hacimce ilkinden daha kapsamlı yazılmış Arapça risâlesidir. Ahmed Nureddin b. Mehmed Emin Efendi tarafından 1345/1927 yılında istinsah edilen risâle Manisa İl Halk Kütüphanesi, Akhisar Zeynelzâde koleksiyonunda 1b-8a varakları arasında kayıtlıdır.²⁷³

Hâfız Seyyid Efendi’nin *Risâle fî lâmi’l-ahd*²⁷⁴ ve *Risâle fî harfî’t-ta’rif*²⁷⁵ kitapları Arapça dilbilgisi üzerinedir. *Evrâdü’s-sünniyye*²⁷⁶ ve *Evrâdü’l-hubbiyye*²⁷⁷

²⁷⁰ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Risâletü’r-râbîta*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, nr. 631/5, vr. 11b.

²⁷¹ Sirozî, *Risâletü’r-râbîta*, SYEK, nr. 1250, vr. 1b-2a.

²⁷² Yârengümevî, Mehmed Fevzî, *Aynü’l-hakîka fî râbîtâti’t-tarîka*, SYEK, nr. 6462, vr. 1b-12b.

²⁷³ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Şerhu’r-risâle ibtâli’r-râbîta*, Manisa İHK, nr. 1518/1, vr. 1b-8a.

²⁷⁴ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Risâle fî lâmi’l-ahd*, Manisa İHK, nr. 5856/1, vr. 1b-4a.

²⁷⁵ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Risâle fî harfî’t-ta’rif*, Manisa İHK, nr. 5856/2, vr. 4a-7b.

²⁷⁶ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Evrâdü’s-sünniyye*, SYEK, nr. 4081, vr. 1b-8a.

²⁷⁷ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Evrâdü’l-hubbiyye*, SYEK, nr. 130, vr. 1b-8a.

adlı iki eseri ise evrad ve ezkar kitabıdır. *Âdâbü'l-kirâe li'l-muvahhid*²⁷⁸ Kur'an okunurken dikkat edilmesi gereken edepten bahsetmiştir. Ayrıca *Şerhu'r-risâletü'l-istiâre*²⁷⁹ ve *Şerhu bed'i'l-emâlî*²⁸⁰ isimli şerhleri de mevcuttur. Bu kitaplar talebeler için hazırlanmış küçük hacimli kitaplardır.

1.2.2.7. Tasavvufî Kişiliği

Hâfiz Seyyid Sirozî'nin, hayatının bir bölümünde Nakşibendî tarikatı Hâlidî kolunun müntesibi bir sûfî olarak tasavvufî bir tecrübe yaşadığı bilinmektedir. Bu durum râbîta hakkında telif ettiği risâlede kendisi tarafından ifade edilmiştir.²⁸¹ Fakat daha sonraki süreç içinde o dönemde namaz ve zikir esnasında uygulanan, kendi söylemi ile cahil sûfîlerin ortaya attığı mürşid râbitasının şer'î olmadığını düşünerek yaptığı açıklamalar²⁸² onun tarikat karşıtı birisi olarak tanınmasına sebep olmuştur. Nitekim İstanbul'da yaşadığı Çarşamba Mahallesi'nde bulunan Murad Molla Tekkesi'nde²⁸³ Nakşibendî Hâlidî kolu postnîşîni Mehmed Murad Efendi²⁸⁴ (1788-1848) ile aralarında râbîta hakkında bazı münâkaşalar olmuştur.²⁸⁵ Mehmed Murad Efendi, 19. yüzyılda Nakşibendî-Mevlevî yaklaşmasını temsil eden önemli Nakşibendî şeyhlerindedir. Farsça'ya hâkim, mütevâzî bir kişiliğe sahip olan Mehmed Murad Efendi, haftanın belli bir gününde *Mesnevî* okutan dönemin ünlü mesnevî hanlarından²⁸⁶ Hâfiz Seyyid Efendi'nin, bu dönem içinde sadece nefsinin tezkiye ve tasfiyesi ile meşgul bir mürîdân değil merâtib-i kemâlini ilerleterek, tarikatın halifeleri arasına dâhil olduğu bildirilmektedir. Nitekim *Risâletü'r-râbîta*'da, ihvanı kendinden geçirecek kadar feyz ve cezbeye müttali olduğunu şöyle açıklar: “Ey birâder-i azîz eğer dersin ki sen zâhir ulemâsındansın bâtın yüzüne ittilâm yoktur. Cevâb bu abd-i âcîz Tarîk-ı Hâlidîyye'den ba'de'l-icâze ve'l-hilâfe bir

²⁷⁸ Sirozî, Hâfiz Seyyid, *Âdâbü'l-kirâe li'l-muvahhid*, SYEK, nr. 490, vr. 1b-6b.

²⁷⁹ Sirozî, Hâfiz Seyyid, *Şerhu'r-risâletü'l-istiâre*, Âtuf Efendi Kütüphanesi, nr. 892/7, vr. 1b-60a.

²⁸⁰ Sirozî, Hâfiz Seyyid, *Şerhu bed'i'l-emâlî*, SYEK, nr. 598/2, vr. 1b-53a.

²⁸¹ Sirozî, *Risâletü'r-râbîta*, vr. 11b.

²⁸² Sirozî, *Şerhu'r-risâle ibtali'r-râbîta*, vr. 4a.

²⁸³ Tanman, M. Baha, “Murad Molla Külliyesi”, *DİA*, Ankara 2020, c. XXXI, s. 187.

²⁸⁴ Şentürk, M. Hüdai, “Murad Nakşibendî”, *DİA*, Ankara 2020, c. XXXI, s. 188.

²⁸⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkîr-i Cevdet*, s. 16.

²⁸⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 159.

teveccühle yedi sekiz mürîdânı iğmâ ederken bu râbîta-i deniyye sebebiyle terkine Hâdi hidâyet eyledi.”²⁸⁷

Hâfız Seyyid Efendi, Hâlidîyye tarikatına intisâbından sonra her ne hâl yaşadı ise Hâlidîlerde uygulanan râbîta hakkında aleyhte bir risâle yazarak, tarikattaki konumundan ayrılarak, münzevî bir hayat tarzını benimser. Fakat bundan sonraki dönem içinde mürşîd râbîtası başta olmak üzere aleyhte beyânlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Mehmet Murad Efendi’ye şîî, sapık gibi ithamlarda bulunurken, kütüb-i farsiyeye; “kızılbaş kitapları” diyecek kadar ileri gittiği bizzat yaşanan ve söylenenlerin şahidi öğrencisi Cevdet Paşa’nın *Tezkîr*’inde açıklanmıştır. O devrin meşâyih-i sûfiyyesinden olan Halvefî Şabânî tarikatının Kuşadaviyye kurucusu Kuşadalı İbrahim Efendi’ye de mürîdlerine râbîtayı telkin ettiği için aynı ithamlarda bulunurken râbîtanın şirk-i celî olduğunu söylemekten de geri durmamıştır. Cevdet Paşa’nın bildirdiğine göre; Mehmed Murad Molla kendisi hakkında Hâfız Seyyid’in aleyhinde söylediği sözlere sadece; “kaba sofû-zâhid-i huşk” (sert, hoşgörüsüz sofû-içtenlikten, ruhtan yoksun zâhid) diye cevap verdiğini anlatmaktadır. Mehmet Murad Efendi’nin, sûfî olmaktan uzaklaşamayan lâkin katı bir sûfî, zâhid olmaktan vazgeçemeyen fakat huşk yani muhabbetten uzak kuru bir zâhid olarak yaptığı tespit, insaflı bir tâzir olarak ifade edilmektedir. Cevdet Paşa’nın ifadesine göre Mehmet Murad Efendi kadirşinâs biri olduğu için Seyyid Efendi’ye maişet olarak yardım etmektedir. Bu hadiseden sonra da yardımlarına devam ettiği, Hâfız Seyyid Efendi’nin de bu yardımları kabul ettiği kaynaklarda geçmektedir. Çünkü Seyyid Efendi mutâlaa edecek kitabını dahi alamayacak kadar muhtaç bir durumdadır. Cevdet Paşa bu duruma olan hayretini şöyle açıklamıştır: “Şeyh Efendi anâ lâzım olacak kitapları evvelce tedârik ederek Hâfız Tefvîk Efendi vâsıtasıyla anâ isâl eylerdi. Sanki aleyhinde kullanmak için Hoca Efendiye birçok eslihâ verirdi.”²⁸⁸

Râbîta aleyhinde en kapsamlı yazan kişi Hâfız Seyyid Efendi’dir. Seyyid Hoca ilk olarak *Risâletü’r-râbîta* isimli Türkçe küçük bir risâle kaleme almış, Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi’nin, *Aynü’l-hakika fi râbîtâtî’t-tarîka adlı*

²⁸⁷ Sirozî, *Risâletü’r-râbîta*, vr. 11b.

²⁸⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 16.

reddiyesinden sonra Arapça olarak *Şerhu risâle ibtâli'r-râbita*'yı yazmıştır. Hâfiz Seyyid, ilk risâlesinde, râbitanın put olduğunu, bu uygulamanın Şeytânî olduğunu açıklamıştır. Ona göre râbita, müteahhir bazı cahil mutasavvıfların ihdas ettiği ve tarikattan kaldırılması gereken bir uygulamadır. Risâlenin telif sebebinde şöyle söylemektedir: “Bu fakîrin dahl eylediği tarikâtın menşe’i feyzi addolunan ve râbita-i şerîfe tesmiye kılınan hâlet put-ı şerîf demektir. Şeytânî ve şer’în hilâfî ve şirk makûlesi bir keyfiyettir.”²⁸⁹

Hâfiz Seyyid Efendi, aslında râbitanın tüm çeşitlerine karşı değildir. İbadet niyeti ile yapılan farz, vacip veya müstehab olarak yapılan ameller içindeki râbitayı şirke ve inkâra götürecektir kadar tehlikeli görmektedir. Lâkin muhabbet râbitası ile mânevî râbita hakkında aleyhte bir söz söylememiştir. Hâfiz Seyyid Efendi, Nakşibendîlerden bir kısmının râbitayı, mânevî bağ ve muhabbet olarak kabul ettiğini, namazda veya zikir esnasında şeyhe râbita yapmadıklarını ifade ederek böyle olan râbitanın şirkten uzak olacağını açıklamaktadır. Onun ısrarla üzerinde durduğu ve şirk olarak gördüğü husus râbitanın namazda ve zikir anında yapılmasıdır.²⁹⁰ Dolayısıyla Hâfiz Seyyid Efendi râbitaya tamamen karşı değildir. Seyyid Hoca yaşadığı dönemdeki Nakşîleri üç kısım olarak tasnif etmektedir. Bunlardan ilki hem namazda hem de zikirde şeyhin sûretine râbita yapanlardır. İkinci kısım sadece zikirde şeyhine râbita yapanlar, üçüncü kısım ise namazda ve zikir esnasında şeyhe râbita yapmayanlardır. Namazda ve zikir esnasında râbita yapmayanlar nefsin tezkiyesi ve tasfiyesi için mürşid-i kâmilî rehber kabul edenlerdir.²⁹¹ Gerek kendi zamanda gerek sonraki dönemde Hâfiz Seyyid Efendi’nin râbitaya karşı olduğuna dair görüş, ilk iki kısımda yapılan râbita için geçerlidir. Nitekim Seyyid Hoca, üçüncüsünün şerîatta sahih, diğer ikisinin ise batıl olduğunu söylemektedir. Aslında Hâfiz Seyyid Efendi, namaz esnasında kalbe gelen vesveseyi gidermek için şeyhe yapılan râbitayı şiddetle reddetmiş, namazda gelen vesvesenin iman delili gereği olduğunu savunmuştur. Zîrâ ona göre, Şeytân kâfirle uğraşmadığı gibi vesvese de veremez. Hal böyle olunca zikir esnasında sâlikin kalbine Şeytân tarafından gelme

²⁸⁹ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, vr. 11b.

²⁹⁰ Sirozî, *Şerhu'r-risâle ibtali'r-râbita*, vr. 4a.

²⁹¹ Sirozî, *Şerhu'r-risâle ibtali'r-râbita*, vr. 8b.

ihtimali olan telkin, kuruntu veya şüphenin giderilmesi için şeyhin sûretini zihinde tutmak için yapılan râbıtayı batıl ve küfür addeder.²⁹²

Hâfız Seyyid Hoca, Muhammed Hâdimî'nin²⁹³ (ö. 1176/1762) Nebî'nin ve şeyhin sûretini zihinde tutarak râbıta yapmak konusundaki sözlerini, muhabbet ve manevî râbıta olarak anlaşılması gerektiğini savunmuştur.²⁹⁴ Hâfız Seyyid Efendi'nin görüşüne müstakil bir reddiye yazan Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi'den başka dönemin ilmiye sınıfından olan zâtlardan da bu konu ile ilgili görüş beyân edenler olmuştur. Meselâ; Hâfız Seyyid Hoca'nın vefatından sonra dünyaya gelen Mustafa Fevzî Efendi²⁹⁵ (1871-1924), *İsbâti'l-mesâlik fî râbitati's- sâlik* adlı râbıta hakkındaki manzûm eserinde Seyyid Hoca'ya atıflarda bulunarak onun görüşlerini reddetmiştir. Ancak haricîlerin, müminleri kolayca tekfir ettiğini, müminlerin birbirlerini küfürle itham etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Râbitanın pek çok ülema ve meşâyih tarafından kabul gördüğünü, inkâr edenlerin fikirlerinin onların yanında hükümsüz kaldığını ifade etmiştir. Seyyid Hoca'nın müşrikler hakkında inen âyetleri kendi teviline göre müminler için inmiş gibi tefsir ettiğini²⁹⁶ söyleyerek râbıta yapmanın geçerliliği üzere açıklamalarda bulunmuştur.²⁹⁷ Dolayısıyla Hâfız Seyyid Hoca'nın bu görüşleri ve risâleleri hem yaşadığı dönemde hem de daha sonraki asırda ses getirmiş, râbıta meselesinin lehte ve aleyhte taraftarları arasında tartışılan mevzular arasına girmiştir. Lâkin Cevdet Paşa'nın şu tespiti kaydettiğimiz bütün bilgileri özetler mahiyette ve takdire şâyandır: “Elhâsıl Fâtih semtinde ol vakit ulûm ve ma'ârife dâir bahisler cereyân eylediği sırada böyle zâhir ve bâtın mücâdeleleri dahi eksik değil idi. Şimdi ne o var ne bu var. O zevâtn cümlesi âlem-i bahs ü cedeli terk ettiler. Hep yerlerini boş koyup gittiler. Kâşki bir Murad Molla şeyhi olaydı da ânı zemim edecek bir de Hâfız Seyyid bulunaydı.”²⁹⁸

²⁹² Sirozî, *Risâletü'r-râbıta*, vr. 11b.

²⁹³ Yayla, Mustafa, “Hâdimî, Ebû Saîd”, *DİA*, İstanbul 1997, c. XV, s. 24.

²⁹⁴ Sirozî, Hâfız Seyyid, *Şerhu'r-risâle ibtali'r-râbıta*, Manisa Kütüphanesi, nr. 1518/1, vr. 6b.

²⁹⁵ Uzun, Mustafa İsmet, “Fevzi Efendi, Kâtib”, *DİA*, İstanbul 1995, c. XII, s. 509-510.

²⁹⁶ Sirozî, *Şerhu'r-risâle ibtali'r-râbıta*, vr. 1b.

²⁹⁷ Kul, Hasan Hüseyin, *Mustafa Fevzi Bin Nu'man ve Kitâbu isbâti'l-mesâlik fî râbitati's- sâlik Adh Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, SÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2007, s. 131.

²⁹⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 16.

1.2.3. Mehmed Fevzî Efendi'nin Hayatı

Osmanlı son döneminde yaşamış Mehmed Fevzî Efendi dinî, ilmî ve edebî konulara vâkıf; müftülük ve müderrisliği beraber yürütmüş, halkın sorunlarına çözümler aramış bunun için hem lisanı hem kalemi ile çalışmış, pek çok eser telif etmiş sûfi bir şahsiyettir. Devlet erkânından olup, bulunduğu yerlerde dersiâmlık, müderrislik ve müftülük gibi görevlerde bulunmuş hatta Balkanlar'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Arabistan'a kadar Osmanlı toprakları içinde ilmî ve edebî çevrelerde olduğu kadar halk arasında da tanınmıştır. Onun tanınması ve kabul görmesindeki etkenlerin başında tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf, ahlâk, ibadet, muâmelât ve siyâset gibi konularda, çeşitli seviyelerde kitaplar telif etmesinin yanında halkın rağbet ettiği mevlidler, mirâciyye ve regâibiyye gibi mesnevileri Arapça, Farsça, Türkçe olarak kaleme alması gelmektedir. Bununla beraber kalemi kuvvetli, velûd bir müelliftir.²⁹⁹

Mehmed Fevzî Efendi'nin, tezimizde ele alınmasının sebebi, çalışmamızın ana kaynağı ve konusu olan Ali Rızâ Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîkâ* adlı eserinin telifine sebep olan iki risâleden birisinin müellifi olmasıdır. Nakşibendiyyenin Hâlidî koluna müntesip olan Mehmed Fevzî Efendi, râbîtaya put, râbîta yapana da putperest diye ithamların yapıldığı, Seyyid Sirozî'nin *Risâletü'r-râbîta* isimli reddiyesine cevap olarak yirmi dört sayfalık savunma risâlesi *Aynü'l-hakîka fî râbîtati't-tarîka*'yı yazmıştır. Mehmed Fevzî, risâlede Hoca Seyyid'in iddialarına parça parça alıntı yaparak cevap vermiştir.³⁰⁰ Tezimizin konusunu teşkil eden risâle ise her ikisinin de ifrat-tefrit noktalarını tespit edip değerlendirme yapan bir eserdir. Dolayısıyla Mehmed Fevzî Efendi'nin ilmî, fikrî yaşantısı ile tasavvufî görüşlerini kaleme aldığı risâlenin, doğru anlaşılması ve adil bir görüş açısı ile objektif olarak değerlendirilmesi mühimdir. Bu sebeple tezimizde onun hayatı ve eserlerine de yer verilmesi uygun görülmüştür.

²⁹⁹ Uzun, Mustafa İsmet, "Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü", *DİA*, İstanbul 1995, c. XII, s. 508.

³⁰⁰ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 1b-12b.

1.2.3.1. Adı, Mahlası ve Künyeleri

Mehmed Fevzî Efendi'nin tam adı Mehmed Ali'dir. Fakat bazı kaynaklarda isminin farklı yazıldığı tespit edilmiştir. Meselâ; Bursalı Mehmed Tahir tarafından *Osmanlı Müellifleri*'nde "Edirne Müftüsü Muhammed Remzi" diye başlık açıldığı halde içerikte Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî'nin hayatı ve eserleri ile birebir aynı bilgiler verilmiştir.³⁰¹ Fevzî Efendi, yirmi seneye yakın bir süre müftü olarak görev yaptığı Edirne'de "Kureyşîzâde el-Hâc Mehmed Fevzî" diye tanınmıştır. Fakat eserlerinin çoğunda ismi ile zikrettiği Kureyşîzâde lakabı hakkında bir açıklama mevcut değildir. Bununla birlikte onun, babasının künyesi olan Kureyşîzâde ile künyelenmiş olması, soyunun Kureyşîlilere dayandığını göstermeye yeterli değildir. Çünkü bunu ispat edecek kuvvetli bir delile rastlanmamıştır.³⁰² Edirne'deki müftülük görevini bıraktıktan sonra ise "Sâbık Edirne Müftüsü" olarak anılmıştır. Kendisi de eserlerinin çoğunda "Esbâk Edirne Müftüsü" unvanına yer vermiştir. Mehmed Fevzî Efendi, doğduğu yere nispetle "Yârengümevî"yi de kullansa da en fazla "Esbâk Edirne Müftüsü" olarak anılmıştır.³⁰³

Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1839/1920) *Keşfu'z-zunûn zeyli*'nde onu; el-Hâc Mehmed b. Ahmed el-Edirnevî er-Rûmî el-Hanefî diye takdim etmiştir.³⁰⁴ Yine İsmâil Paşa'nın, *Hediyetü'l-ârifîn*'de ise; Müftüyyü'l-Edirne Mehmed Fevzî b. Abdullah er-Rûmî diye künyelenmiştir.³⁰⁵ Bu kadar farklı isim ve künyelerle tanınmasının nedeni kanaatimizce onun Arapça, Farsça, Türkçe olarak eserler telif etmesi, özellikle İslâm coğrafyasının neredeyse her bölgesinde etkili olan eserler yazmasının neticesidir. Nitekim yazmış olduğu naâtlar, regâibiyye, üç dilde kaleme aldığı mevlid ve mirâciyye bunun örneklerindedir. Gerek camii kürsüsünde halka hitap ederken kullandığı coşkulu lisanı ile gerek yazdığı reddiyelerdeki anlaşılır ifadesi ve akıcı üslûbu sayesinde, dönemin Osmanlı vaizleri arasında öne çıkan

³⁰¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 313.

³⁰² Baybara, Neriman, *Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi Hayatı ve Eserleri*, AÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2007, s. 10.

³⁰³ Uzun, Mustafa, "Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", *MÜİFD*, İstanbul 2007/2, sy. 33, s. 89.

³⁰⁴ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Keşfu'z-zunûn zeyli*, MEB Yay., İstanbul 1972, c. II, s. 608.

³⁰⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musanîfîn*, MEB. Yay., Ankara 1951, c. I, s. 643.

Mehmed Fevzî Efendi, “*Hazînetü’l-hûtebâ*” adlı bir hutbe kitabı da kaleme almıştır. Fevzî Efendi’nin eserlerini kaleme alan müstensihlerin bazıları, hitabetteki yetkinliğine işaret etmek için, kitabın müellifi olarak onu, “vâiz-i meşhûr” olarak takdim etmişlerdir.³⁰⁶

Mehmed Fevzî Efendi sûfî meşrep bir âlimdir ve bu özelliği ile tanınmaktan çekinmemiştir. Bundan dolayı genç yaşlarda intisâb ettiği tasavvufî yolun sağlam bir bendesi olarak eserlerinde; “Mehmed Fevzî el-Haneffî en-Nakşibendî” ibaresini de kullandığı görülmüştür.³⁰⁷

Fevzî ismi genç yaşta çıktığı hac yolculuğu esnasında Mısır’da karşılaştığı ve derslerine katıldığı İbrahim Paşa’nın oğlunun hocası olan Trabzonlu bir ihtiyar tarafından verilmiştir. Mehmed Fevzî, *Temessükü’l-ezyâl* adlı eserinde bu hadiseyi teferruatlıca anlatmıştır. Kendisi de Fevzî mahlasını benimseyip kabul etmiştir ki; şiirlerinde Fevzî mahlasını kullanmıştır.³⁰⁸ Uzun bir süre Edirne müftülüğü görevinde bulunması sebebiyle halkın içinde ve ulemâ arasında da Fevzî mahlası ile “Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi” diye tanınmıştır. Hatta ismi mahlası ile resmî daire kayıtlarında Mehmed Fevzî olarak geçmiştir.³⁰⁹

1.2.3.2. Doğumu ve Ailesi

Mehmed Fevzî Efendi; 1241/1826 yılında Osmanlı Devleti’nde, Aydın Eyâleti Mentеше Sancağına bağlı olan “Yârengüme” diye meşhur, günümüzde ise Denizli’nin bir ilçesi olan Tavas’ta dünyaya gelmiştir. Telif ettiği *Fihristü’l-âsâr*’dan ailesi hakkında ulaşılan kısıtlı bilgiye göre babası Ahmed Şakir Efendi, annesi Fatma Âbide Hanım’dır. Haddizâtında hayatı hakkında bilginin çoğu *Fihristü’l-âsâr*’dan elde edilmiştir. Fevzî Efendi; “Kendi pederim Kureyşîzâde el-merhûm el-Hâc Ahmed Şâkir Efendi ve vâlidem Fâtıma-i Âbide Hanım hazerâtının ervâh-ı bâ felâh-ı

³⁰⁶ Uzun, “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, s. 94.

³⁰⁷ Yılmaz, Ömer, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, Hikemiyat Yay., Ankara 2022, s.49.

³⁰⁸ Erdoğan, Mehtap, “Mehmed Fevzî Efendi’nin Kevâ’ib-i Şi’r ü İnşâ Adlı Eseri Ve Bu Eserdeki Şarkılar”, *AÜSBED*, Adıyaman 2010, yıl 3, sy. 5, s. 86-145.

³⁰⁹ Yılmaz, Ömer - Oymak, Mine, “Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi ve Vesîle-i Saâdet Adlı Eseri”, *Turkish Studies*, Ankara 2016, c.11, s. 17, s. 588.

şerîfelerine hiç olmazsa senede bir kerecik olsun her kim li-rızâ'illâhi Teâlâ birer Fâtihâ-i şerîfe kırâet ve ihdâya himmet ve inâyet iderse Cenâb-ı Rabbi'l-İzzet kendisini dünyada kâff-i umûrunda mazhârı yesserât ve muvaffakiyyet ve ahretinde müstağrak-ı deryâyı rahmet ve mesken ve müevvelesini hadîka-i cennet eylesün amîn...³¹⁰ diyerek anne ve babası hakkında bilgi verirken onlar için dua talebinde bulunmuştur.

1.2.3.3. İlim Tahsili ve Hocaları

Hayatı hakkındaki bilgilere, ancak kendi telif ettiği eserlerin mukaddimesinden veya aldığı kısa notlarla ulaşılabilen Mehmed Fevzî Efendi'nin *Fihristü'l-âsâr*'da bildirdiğine göre ilk tahsilini memleketi Tavas'ta Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (ö.1176/1762) torunlarından Hacı Saîd Efendi'den almıştır: “İşbû abd-i fakîrin cüz'i ve küllî kendilerinden ahz-i ulûm eylediğim üstadlarımın bâ husûsi'l-merhûm Hâdimî Saîd Efendi ve Erzincânî el-Hâc Muhammed Efendi ve en nihayetinde meclîs-i âlisinden mücâz olduğum Esbâk Manisa Müftüsü el-merhûm Evliyâzâde el-Hâc Ali Rızâ Efendi ve elli yedi tarihi Mekke-i Mükerrreme'de inâbe eylediğim Şeyh Abdullah Efendi Nakşibendî el-Hâlidî...³¹¹

Mehmed Fevzî Efendi'nin Erzincânî Muhammed Efendi diye bahsettiği zât Nakşibendî Hâlidî şeyhlerinden Terzi Baba lakaplı Muhammed Vehbi Erzincânî'dir³¹² (ö. 1264/1848). Memleketi Tavas'tan ilim talebi için çıkmış, Manisa, İskenderiyye ve Mekke-i Mükerrreme'de tahsiline devam etmiştir. Manisa'da Hâtûniye Medresesi'nde³¹³ zamanının meşhur müderris ve meşâyihî Halvetî tarikatı halifesi Evliyâzâde Ali Rızâ Efendi'nin³¹⁴ (ö. 1318/1900) ders halkasından istifade etmiştir. Ali Rızâ Efendi, Dersâdet âlimlerinden Yahya Efendi'den icâzet almış, yetiştirdiği talebeler dönemin meşhur ulemâ ve fudâlası arsına girmiş, h. 1302 senesinde Manisa'da vefat ederek Nişancı Paşa Camii haziresine defnolunmuş sûfi

³¹⁰ Yârengümevî, Mehmet Fevzî, *Fihristü'l-âsâr*, KBYEK, nr. 371, vr. 4b.

³¹¹ Yârengümevî, *Fihristü'l-âsâr*, vr. 4b.

³¹² Albayrak, Nurettin, “Terzi Baba”, *DİA*, İstanbul 2011, c. XL, s. 521.

³¹³ Yüksel, İ. Aydın, “Hatuniye Külliyesi”, *DİA*, İstanbul 1997, c. XVI, s. 501.

³¹⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 313.

meşrepli bir müderristir.³¹⁵ Mehmed Fevzî Efendi daha sonra Manisa'dan ayrılarak bir nev'i ilim talebi niyeti ile h. 1257-1259 yılları arasında hac için Mekke'ye gitmiştir. Aslında yolculuğu boyunca özellikle İzmir ve İskenderiye'deki camilerde ders verecek kadar ilmî yeterliliği kazanmıştır. Hatta h. 1256 Ramazan ayında henüz on dört yaşlarında genç bir hoca olarak İzmir Balıkpazarı Camii'nde, İskenderiye'de ise Haseneyn Camii'nde ders okuttuğu kayıtlara geçmiştir.³¹⁶ Mehmed Fevzî'nin tarikata intisâb etmesi de hayatının erken dönemlerinde gerçekleşmiştir. Hac için geldiği Mekke'de Hâlidî Nakşibendî Şeyhi, Abdullah Mekkî Erzincânî'ye³¹⁷ (ö.?) inâbe etmiştir. Mekke'de bir yandan çeşitli dersler alırken bir yandan da Arapça takrir ederek tefsir ve Türkçe olarak da Aliyyü'l-Kâri'nin³¹⁸ (ö. 1014/1605) *Menâsikü'l-hac* isimli kitabını okutmuştur. Bu durum aslında Fevzî Efendi'nin genç yaşında ilme olan vukûfiyetinin işaretidir. İki yıl Mekke'de kalan Mehmed Fevzî Efendi 1259/1843 yılında Manisa'ya dönerek yarım kalan tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra hocası Evliyâzâde Ali Rızâ Efendi'den icâzet alarak İstanbul'a gitmiştir.³¹⁹

Mehmed Fevzî Efendi hangi mesnevîhândan ders aldığı bilinmese de *Mesnevî* dersleri verecek kadar Farsça'yı tahsil etmiştir. Nitekim eğitim hayatından sonra bulunduğu yerlerde *Mesnevî* dersleri de okutmuştur. Binâenaleyh h. 1310 yılında II. Abdülhamid Han'a takdim edilmek üzere, Sâdî Şirâzî'nin (ö. 691/1292) *Gülistân* ve Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) *Bahâristân* adlı eserlerine nazire olarak telif ettiği *Bülbülistân*, Farsça manzûm bir eserdir ki Mehmed Fevzî Efendi'nin Farsça'ya, hâkimiyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir.³²⁰

³¹⁵ Durma, *Evliyalar Şehri Manisa*, s. 59.

³¹⁶ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 48.

³¹⁷ Abdullah Mekkî Erzincânî; aslen Mekkeli olup, 19. yüzyılda yaşamıştır. Mevlâna Halid-i Bağdâdî'nin sohbet hizmetlerinde kemale ererek, irşad vazifesi için Erzincan'da görevlendirilmiştir. Mekke'de vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, c. 2, s.183.

³¹⁸ Özel, Ahmet, "Ali el-Kârî", *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 403.

³¹⁹ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s.49.

³²⁰ Uzun, "Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", s.91.

1.2.3.4. Görevleri

Mehmed Fevzî Efendi'nin Tavas'ta başlayan tahsil hayatı Manisa'dan İskenderiye ve Mekke'ye, Mekke'den tekrar Manisa'ya devrederek tamamlanmıştır. Tahsil hayatından sonra evvela Bursa'ya ardından İstanbul'a gitmiştir. Osmanlı Devleti'nde o dönem, pâ-yı taht müderrisleri pâye bakımından İstanbul birinci derece, Bursa ve Edirne müderrislikleri de ikinci derece olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mehmed Fevzî Efendi'nin Bursa ve İstanbul'a gitmesinin sebepleri arasında, o devrin en itibarlı yerlerinde müderris olarak görev yapma isteği etkili olmuştur.³²¹ Nitekim 19. yüzyılda ilmiye teşkilâtında bulunan müderrislerin çoğu Anadolu müftülüğüne geçmektedir.³²² Böylece Fevzî Efendi, Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın³²³ (ö. 1813/1871) görevlendirmesi ile 1263/1847 tarihlerinde Edirne'de me'zun bi'l-iftâ yani müftü olarak göreve başlamıştır. Hem müderris hem müftü olarak Edirne'de 20 sene Eski Cami'de *Envârü't-tenzîl*, *Şifâ-yı şerîf*, *Sahîh-i Buhârî*, *Mesnevî*, *Kasîde-i bürde* kitaplarını okutmuştur. Hatta ders okuttuğu talebelere iki defa icâzet vermiştir.³²⁴ Mehmed Fevzî, dersiâm olarak tayin edildiği Edirne'de medreselerde talebeye ders verirken, camilerde halka vaaz etmiştir.

Kendisini haset edip çekemeyenlerin müdahalesi ile h. 1280 senesinde müftülükten azledilmiştir. Bazı araştırmacılar azledilmediği istifa ettiğini söyleseler de h. 1285 senesinde telif ettiği *Tefrîcû'l-kalak*'ta azledildiğine dair ifadeleri mevcuttur.³²⁵ Kısa bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Antalya niyabeti göreviyle tekrar memuriyet hayatına başlamıştır. Daha sonra Filibe'ye nâib olarak tayin edilmiştir. Burada Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Ali Efendi'ye intisap etmiştir. Hicri 1293 senesinde Ankara nâibliğinden önce Tırnova ve Mostar'da nâiblik hizmetinde bulunmuştur. Mehmed Fevzî bundan sonra Halep, Kudüs, Kayseri ve Bitlis'te görev almıştır. Medine mollası unvanı ile h. 1305'te Medine'de, iki yıl sonra

³²¹ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 59.

³²² Sütçü, "Osmanlı Devleti'nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri", s. 525.

³²³ Çiçek, Mehmet, "Mehmet Emin Paşa, Kıbrıslı", *DİA*, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 463.

³²⁴ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 60-61.

³²⁵ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 130.

Balıkesir nâibi, en nihayetinde h. 1308’de yaklaşık 25 senenin ardından Edirne’de kadı nâibi olarak görev yapmıştır.³²⁶

Görev aldığı yerlerde gerek müftü gerek nâib olarak bulunsa bile müderris olarak talebeye ders vermekten geri durmamıştır. Öğrenmeyi ve öğretmeyi hayatının her döneminde şiar edinmiş biri olarak müderrisliğe iltifatı hiç kesilmemiştir. Nitekim medreselerde okutulan bazı Arapça dilbilgisi kitaplarına ibaresi kısa, anlaşılması kolay olan tercüme ve şerh telif etmesi, müderrislikteki gayretine işarettir.³²⁷ Mehmed Fevzî Efendi bazı kaynaklarda geçtiğine göre Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Fevzî Efendi’yi; “Zâif, lihyesi mülevven ve hafif, talâkat-i lisâniyye sâhibi” diye vafeden tarihçi İbnü’l-Emin Mahmud Kemal’e (ö.1871/1957) göre, şeyhülislâmlık beklentisi içine girmiş fakat buna ömrü vefâ etmemiştir.³²⁸

1.2.3.5. Vefatı

Mehmed Fevzî Efendi, son görev yeri Tırnova’dan İstanbul’a geldikten sonra Fatih Karagümrük semtindeki evinde 28 Rebû’l-âhir 1318’te (24 Ağustos 1900) yetmiş dört yaşında vefat etmiştir. Çoğunluğu 19. yüzyılda yaşamış dört yüze yakın meşâyih-i kirâm, şeyhülislâm, ulemâ, asker, sivil, idarecilerin medfûn olduğu Fatih Camii Hazîresi’ne defnedilmiştir.

Bursalı Mehmed Tâhir’in, Mehmed Fevzî Efendi hakkında; “sudûrdan talâkat-i lisâniyyesiyle müştehir bir zât” diye övgüyle bahsetmesi, aslında onun şahsını vafeden anlamlı bir cümledir.³²⁹ Yaşadığı dönemde ve vefatından sonra da iltifat gören Mehmed Fevzî Efendi, yetmiş altı eser bırakmıştır.

³²⁶ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 56, 74.

³²⁷ Dönmez, Mustafa, İsmail, “Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi’nin (1826-1900) “Miftâhu’l-Merâm fî Tâ’rîfi Ahvâli’l-Kelîmeti ve’l-Kelâm” Adlı İzhâr Şerhinin Değerlendirilmesi”, *Şarkiyat Mecmuası*, İÜ Yay., İstanbul 2014, sy. 24, s. 56.

³²⁸ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 77.

³²⁹ Uzun, “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, s. 94.

1.2.3.6. Eserleri

Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi, Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde çok sayıda eser telif eden nadir müelliflerdendir. Hayattayken de vefatından sonra da medreselerde ve meclislerde okunan eserleri büyük rağbet görmüştür.³³⁰ Çünkü farklı etnik yapılardaki insanların oluşturduğu coğrafyada bulunması, görevi icabı halk ile iç içe olması, Osmanlı topraklarını gayet iyi tanınması, eserlerinin halk tarafından kabulünü kolaylaştırmıştır. Üstelik sade ve anlaşılır bir dil kullanması da bu durumu kuvvetlendirmiştir.³³¹ Meselâ; üç dilde yazdığı mevlidler dilinin sadeliği, ifadesinin düzgünlüğü ve yazılış amacına uygunluğu açısından son derece başarılıdır. Sanat kaygısı gütmeyen, halkın ihtiyaçları ve yararı düşünülerek kaleme alınan bu mevlidler, mevlidhânlarla büyük bir kolaylık sağlamıştır. Dersiâm, müderris, müftü, nâiblik gibi ilmî ve idarî görevleri yerine getirirken bir yandan da eğitim için ihtiyaç duyulan eserleri telif etmiştir. Özellikle medreselerde Arapça öğretiminde kullanılan bazı kitapların tercüme ve şerhini yapmıştır. Hatta okutacağı birçok dersin kitabını bizzat kaleme alıp bastırması, bazen nerede ve ne zaman okutulacağını plan ve programını da eserin üstüne kaydetmiştir. Nitekim eserleri, cami ve medreselerde okutulmuş, bir kısmı İstanbul dışında olmak üzere defalarca basılmıştır.³³²

Mehmed Fevzî Efendi, dinî ilimlerin üç önemli dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe'yi şiiir yazabilecek kadar iyi kullanmıştır. Telif ettiği yaklaşık yetmiş altı eseri tasavvuf, tefsir, kelâm, fıkıh, ahlâk, siyâset ve edebiyat sahasında olup, yirmi üç tanesi, manzûm ve mensûrdur.³³³ Kendi eserlerinin listesini verdiği sekiz sayfalık bir risâle olan *Fihristü'l-âsâr*'da altmış beş eserinden bahsetmiştir. Ancak *Fihristü'l-âsâr*'ın telif ettikten sonra başka eserler de kaleme almıştır. Bu nedenle yapılan araştırmalarda onun eserlerinin sayısı ile ilgili farklı rakamlar verilmektedir. Onun bu

³³⁰ Erdoğan, Mehtap, "Fevzî, Mehmed", *TEİS*, 2014. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fevzi-meh-med-mdbir> [Erişim Tarihi: 29 Nisan 2024].

³³¹ Yiğiz, Uğur, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi ve Hediye-i Fevzî Adlı Eseri", *IJOF*, 2020, sy. 4, s. 371.

³³² Yekbaş, Hakan, "Mehmed Fevzî Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Câiz Olduğuna Dair Risalesi", *CÜİFD*, Sivas 2010, sy. XIV-I, s. 375.

³³³ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 125.

kadar çok eser telif etmesinin önemli sebeplerinden birisi, ilim ve kültür merkezinin de pâyitahtı olan İstanbul'dan uzakta bulunmasından kaynaklanan, kitap teminindeki zorluklardır.³³⁴

Mehmed Fevzî'nin gerek eserlerinde gerek hitabetinde sade ve anlaşılır dil kullanması, hem ulemâ hem toplum tarafından kabul görmesinde etkili olmuştur. Nitekim Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1861/1925); “sudûrdan talâkat-i lisâniyyesiyle müştehir bir zât” diyerek sitayişle bahsetmiştir.³³⁵ Özellikle Müslümanların kafasını karıştıracak, değerleri sarsacak konulara karşı reddiye mahiyetinde yazdığı eserleri ile şöhret bulmuştur. Meselâ; evliyâ-i kirâmın velâyet ve kerâmetlerine dair çıkan bir tartışma esnasında kendisine bu konu ile ilgili bir eser yazması talep edilmiştir. Bunun üzerine *Nihâyetü'l-iktidâr li-evliyâ'il-ikbâr* adlı, evliyâ-i kirâmın kerâmet ve velâyetlerinin dereceleri, tasarrufları hakkında sekiz sayfalık bir risâle yazmıştır. Bir diğer örnek ise; mevlid konusundaki olumsuz fikir ve söylemlere karşı mevlid okumanın ve dinlemenin caiz olduğuna dair *İsbâtü'l-muhassenât li-tilâvet-i mevlid-i seyidü's-sâdât* isimli risâlesidir. Bu eser onu, diğer mevlid şairlerinden ayıran en önemli özelliği olmuştur.³³⁶ Nitekim tez çalışmamız içinde yer alan ve üç risâleden biri olan *Aynü'l hakîka fi râbitâti't-tarîka* adlı meşhur risâlesinin yazılış gayesi de bu iki örnekten farklı değildir. Yani yaşadığı devirde bazı kesim tarafından bid'at addedilen şeylerin gerek şer'î olduğuna gerek bid'at-ı hasen olduğuna dair savunma risâlelerini kaleme alırken, halkın kafa karışıklığı yaşamamasını maksat edinmiştir.

Mehmed Fevzî yaşadığı çağın ihtiyacına binâen kendince fitne olarak gördüğü her düşünce karşısında hem lisanı hem de kalemi ile mücadele etmiştir. Çünkü ona göre bilgisi az bile olsa “bir iğne deliği kadar açmak, kapatmaktan iyidir” atasözüne binâen yanlışları düzeltmek doğrulara kapı açmak önemlidir.³³⁷

Kendi eserlerinin listesini verdiği sekiz sayfalık biyografik bir risâle olan *Fihristü'l-âsâr*'a göre eserlerinden bazıları ve kısaca muhteviyâtı şu şekildedir:

³³⁴ Uzun, “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, s. 98.

³³⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 313.

³³⁶ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, s. 127, 144.

³³⁷ Baybara, *Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi Hayatı ve Eserleri*, s. 112.

1) Nihâyetü'l-iktidâr li evliyâi'l-kibâr

Eser, Mehmed Fevzî Efendi'nin yazı dili Türkçe olan, sekiz sayfadan müteşekkil tasavvufî risâlesidir. Evliyanın velâyet derecesi, kerâmet vb. konularda çıkan bir tartışma esnasında gelen talep üzerine telif edilmiştir. Eserin telif sebebi kısmında; “bir iğne deliği kadar açmak, kapatmaktan iyidir” atasözüne binâen bu eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Bu eser onun tasavvufî görüşünü, özellikle tarikatlara olan ilgi ve alâkasını göstermesi açısından önemlidir. Eserinde Molla Câmî ve Fahreddin Râzi'den istifade ettiğini dile getirerek âyet ve hadis-i şerifleri savunduğu fikirlere dayanak yapmaktadır. Fevzî Efendi, muhteviyatı reddiye olan eserlerinde, âyet ve hadislerle delil getirmeyi daha fazla kullanmaktadır. Kerâmetin on dokuz çeşidini açıkladığı risâlede kerâmet ve istidrac hakkında bilgi vermektedir.³³⁸

2) Temessükü'l-ezyâl min sâdâratî'r-ricâl

Mehmed Fevzî Efendi'nin Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye kolundan intisaplı olduğunu açıkladığı otuz bir sayfadan oluşan tasavvufî bir risâledir. Tasavvuf tarihinin meşhurlarından Muhammed Bahâuddin-i Nakşibend (ö. 791/138), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Abdulkâdir-i Geylânî (ö. 561/1166), Ahmed Rifâî (ö. 578/1182), Ebu'l-Hasen Şâzelî'den (ö. 656/1258) birer menkıbe ve gazelin yer aldığı bir risâledir. Eserde, adı geçen mutasavvıfların kerâmetlerinden birer misal getirilmiş olup, hayat hikâyelerinden kısaca bahsedilmiştir.³³⁹

3) Bülbülistân

Eser, sekiz cennette nispet edilerek, sekiz “nihâl” diye isimlendirilen bölümlerden oluşmaktadır. Yetmiş sekiz sayfadan müteşekkil, yazım dili Farsça

³³⁸ Yârengümevî, Mehmed Fevzî, *Nihâyetü'l-iktidâr li'l-evliyâi'l-kibâr*, Hacı Selim Ağa YEK, nr. 679, vr. 1b-4b. Ayrıca bk. Livaoglu Mengüç, Hilal, “Nihâyetü'l-iktidâr li'l-evliyâi'l-kibâr (Fevzî)” *TEES*, 2022. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihayetu-l-iktidar-li-l-evliyai-l-kibar-fevzi> [Erişim Tarihi: 29 Nisan 2024].

³³⁹ Yârengümevî, Mehmed Fevzî, *Temessükü'l-ezyâl min sâdâratî'r-ricâl*, SYEK, nr. 1775, vr. 1b-16a. Ayrıca bk. Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, s. 128.

olan, ahlâk ve nasihat kitabıdır. Sâdî Şirâzî'nin (ö. 691/1292) *Gülistân*³⁴⁰ Abdurrahman-ı Câmî'nin (ö. 898/1492) *Bahâristân*³⁴¹ Kemal Paşazâde'nin (ö. 940/1534) *Nigâristân*³⁴² adlı eserlerine nazire olarak, h. 1310 yılında II. Abdülhamid Han'a takdim edilmiştir. *Bülbülistân*'ın, Farsça manzûm bir eser olması Mehmed Fevzî Efendi'nin Farsça'ya hâkimiyetini göstermektedir. Eser 1312 /1894'te İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır.³⁴³

4) Tevessülâtü'l-fevziyye fi'n-nu'ûti'n-nebeviyye

Eser Peygamber Efendimize yazılmış bin on bir beyitten müştekil na't-ı şeriflerden oluşmaktadır. Harf sırasına göre divan tarzında tertip edilen eser, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazılmıştır. Bazı bölümler, Türkçe ve Farsça karışık bir şekilde yazılırken bazıları da sadece Arapçadır. Eserde bulunan Arapça naatlar on bir tanedir. Mehmed Fevzî Efendi bu eseri, h. 1303'te nâib olarak Kayseri'de bulunduğu zaman, Peygamber Efendimizin şefaatine nâil olmak kastı ile telif etmiştir. *Tevessülâtü'l-fevziyye fi'n-nu'ûti'n-nebeviyye*'nin bilinen tek nüshası İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 607 numarada kayıtlıdır.³⁴⁴

5) Aynü'l-hakika fi râbitati't-tarika

Tezimizi oluşturan üç risâleden biridir. Hâfız Seyyid'in, özellikle Nakşibendiyye-Hâlidî kolunda uygulanan mürşid râbitasını put, bid'at gibi ağır tabirler kullanarak, mensuplarını şirk ile itham etmesi üzerine yazılmış yirmi dört sayfalık, yazım dili Türkçe olan savunma risâlesidir. Tezimizin ana kaynağı olan

³⁴⁰ Yazıcı, Tahsin, "Gülistân", *DİA*, İstanbul 1996, c. XIV, s. 240.

³⁴¹ Okumuş, Ömer, "Bahâristân", *DİA*, İstanbul 1991, c. IV, s. 470.

³⁴² Eren, Hulusi, "Nigâristân (İbni Kemâl)", *TEES*, 2022. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/nigâristan-ibn-kemal> [Erişim Tarihi: 29 Nisan 2024].

³⁴³ Yârengümevî, Mehmed Fevzî, *Bülbülistân*, KBYEK, nr. 23644, vr. 1b-39b. Ayrıca bk. Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, s. 174.

³⁴⁴ Yârengümevî, Mehmed Fevzî, *Tevessülâtü'l-fevziyye fi'n-nu'ûti'n-nebeviyye*, SYEK, nr. 3324, vr. 2a-97a. Ayrıca bk. Baka Telli, Şermin, "Tevessülâtü'l-fevziyye fi'n-nu'ûti'n-nebeviyye (Fevzî)", *TEES*, 2022. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/tevessulatu-l-fevziyye-fi-n-nu-uti-n-nebeviyye-fevzi>. [Erişim Tarihi: 29 Nisan 2024].

Tavzihu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakika'da mukayese edilen iki risâleden birisi olduğu için hakkında ileride geniş bilgi verilecektir.³⁴⁵

1.2.3.7. Tasavvufî Kişiliği

Mehmed Fevzî Efendi, Hâlidî koluna münsetip Nakşibendî tarikatına bağlı sûfî bir âlimdir. Telif ettiği eserlerdeki muhteviyata bakıldığında veya eserlerinde kullandığı künyeler tasnif edildiğinde bunu hemen fark etmek mümkündür. Henüz on dört-on beş yaşlarında intisâb ettiği tasavvufî yolun sağlam bir bendesi olarak eserlerinde; “Mehmed Fevzî el-Hanefî en-Nakşibendî” ibaresini yeri geldikçe kullanmıştır.³⁴⁶

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bulunan meşâyih-i kirâmın çoğu hem medresede ders vermiş hem de mürşîdlik vazifesini icra etmiştir. Meselâ; Manisa'daki hocası Evliyâzâde Ali Rızâ Efendi aynı zamanda Halvetî meşâyihinden olan bir zâttır. Çocuk denecek yaşta tanıyıp, ilim tahsil ettiği hocası Ali Rızâ Efendi tarikat şeyhliğinden ziyade müderris vasfı ile şöhret bulmuştur.³⁴⁷ Manisalı tarihçi-yazar Nuri Yörükoğlu (1884-1928) Hacı Ali Rızâ Efendi'den şöyle bahsetmektedir:

“Hacı Ali Efendi, ulemânın fâzıllarından idi. 1215/1800'te Manisa'da dünyaya geldi. Ulûmun mebâdisini Hicaz'da vefat eden babası Hacı Evliyâzâde Hacı İbrahim Efendi'den tahsil etti. İkmâl-i nesh ederek, tadrîsâd ile uğraştı. Müftülük etti. Halka-i tadrîsinden pek çok ulemâ, fuzelâ yetişti. Meşhûr Kıbrıslı Hoca, en mümtaz mücâzlarından idi. 1301/1883- 1884'te vefat ederek Nişancı Paşa camii hâziresinde ailesine mahsûs kabristana defnolundu. Hacı Ali Rızâ Efendi'nin dâire-i şöhreti, tâ Konya'ya, Uşak, Afyonkarahisar'a kadar tevessül etti. Buralardan tahsil için gelen talebe, halka-i tedrisinde bulunmayı bir şeref sayardı. Melce'el-müftiyyîn isminde dört büyük cilt fetvasının bir takımı Manisa fetvahânesinde muhafaza edildi. Tarikat-

³⁴⁵ Yârengümevî, *Aynü'l-hakika*, vr. 1b-12b.

³⁴⁶ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, s. 49.

³⁴⁷ Durma, *Evliyalar Şehri Manisa*, s. 54, 194.

ı Halvetîyeden müstahlef idi. Hüsn-i hat sahibi olmakla hatt-ı destiyle Arabî metin mecmuaları da vardı.”³⁴⁸

Mehmed Fevzî Efendi, tasavvufî hayat tarzını şahsi tezkiyesi içinde yaşamıştır. Aktif anlamda bir dergâhta mürid yetiştirmekle meşgul olmamıştır. Lâkin gerek telif ettiği eserler gerek ders okuttuğu talebeler ve cami kürsüsünden halka verdiği vaaz ve nasihatler onun ilmî yönüyle öne çıkmasını sağlamıştır. Tasavvuf alanında telif ettiği eserlerle, tasavvufla olan ilgisini pratikle sınırlı bırakmamış, teorik yönden tasavvufî hayata katkı sağlayacak bazı açılımlar getirmiştir.

Mehmed Fevzî Efendi, Manisa’daki tahsil hayatı boyunca dinî ilimleri tahsil etmiştir. Fakat Halvetî şeyhi olan hocasına veya bir başka tarikata intisâbı söz konusu olmamıştır. Nitekim Fevzî Efendi Manisa’da bulunduğu zaman, Halvetîlikle beraber Nakşibendî, Rufâî, Uşşâkî, Bayrâmî ve Bektâşî tarikatları da Manisa’da aktif olarak bulunmaktadır.³⁴⁹

Fevzî Efendi, haccı ifâ etmek için çıktığı yolculuğu sırasında, Erzincan’da karşılaştığı bir zâtın, onu derinden etkilediğini *Fihristü’l-âsâr*’da zikretmiştir. Erzincânî Muhammed Efendi diye bahsettiği bu zât, Terzi Baba lakaplı Muhammed Vehbi Erzincânî’dir³⁵⁰ (ö. 1264/1848). Aslında Terzi Baba, Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî’nin halifelerinden Abdullah Mekkî Erzincânî’nin halifesidir. Terzi Baba’nın etkisi ve yönlendirmesi ile Fevzî Efendi, Mekke’de Hâlidîliğin önemli temsilcisi Abdullah Mekkî Erzincânî’ye intisâb etmiştir. Abdullah Mekkî Erzincânî 19. yüzyılda yaşamış aslen Mekkeli olan bir sûfidir. Mevlâna Hâlid-i Bağdadî Hazretlerinin sohbet ve hizmetlerinde kemâle ererek, irşad vazifesi için Erzincan’da görevlendirildiği sırada, Terzi Baba lakaplı Muhammed Vehbi Erzincânî’yi manevî tasarrufu altına almıştır. Daha sonra son vazife yeri olan Mekke’de vefat etmiştir. Mehmed Fevzî Efendi, hayatının ilk yıllarında, on dört-on beş yaşlarında Mekke’de Abdullah Mekkî Erzincânî’ye inâbe etmiş ve tarikatta seyr u sülûka ilk adımını atmıştır. Mekke’de bulunduğu h. 1257-1259 (m. 1841-1843) yıllarında tasavvufî

³⁴⁸ Gürol, Pehlivan, “M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler”, *Sûfî Araştırmaları Dergisi*, Manisa 2011, c. 2, sy. 4, s. 37-38.

³⁴⁹ Durma, *Evliyalar Şehri Manisa*, s. 105.

³⁵⁰ Albayrak, Nurettin, “Terzi Baba”, *DİA*, İstanbul 2011, c. XL, s. 521.

konularda derûnî bir farkındalık kazanmıştır. *Fethü'l-verde şerhu'l-bürde* başta olmak üzere eserlerinde, bu tasavvufî etkinin izlerini müşahede etmek mümkündür.³⁵¹

Mehmed Fevzî Efendi yaklaşık otuz sene sonra Filibe'ye nâib olarak tayin edildiğinde, orada bulunan Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Ali Efendi'ye intisâb etmiştir. Çünkü hem Terzi Baba hem de Abdullah Mekkî Efendi bu tarihten çok önce (yaklaşık 20 sene kadar önce) vefat etmişlerdir. Filibeli Ali Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler sadece Mehmed Fevzî'nin aktardığı ile sınırlıdır. Fevzî Efendi İstanbul'dan Filibe'ye 1284/1868 yıllarından sonra geldiğine göre muhtemelen Ali Efendi de o tarihlerde Nakşibendiyye-Hâlidî şeyhi olarak Filibe'de bulunmaktadır.³⁵²

Mehmed Fevzî Efendi, tasavvufî konularda kalemini mürşîd kılmış, irşad hizmetini eserleri ve vaazlarıyla ifâ etmeye azamî gayret etmiş, bu arada tasavvuf sahasında dikkate değer müstakil beş eser telif etmiş sûfî bir zâttır.³⁵³ Mehmed Fevzî Efendi gerek manzûmlarda gerek risâlelerde tevhîd, ubûdiyyet, insan, nefis, haset, zikir, sabır, tevekkül, şükür, zühd, rızâ, gaybet-huzur, sahv-sekr, fenâ-bekâ, cem'-fark, aşk-muhabbet, sûfî, mutasavvıf, mürîd, mürşîd gibi tasavvufun temel kavramlarına, hâl ve makamları arasında sayılabilecek konularına temas etmiştir. Özellikle yaşadığı dönemde velî, vesîle, keşf, kerâmet, râbita, nûr-ı muhammedî, ricâlû'l-gayb gibi tartışılan ve anlaşılması zor kavramları, genellikle küçük risâleler şeklinde telif ederek akla yatkın bir hale getirmeye gayret etmiştir. Haddizâtında bu terimler Fevzî Efendi'nin eserlerinde sembolik olarak, iğreti gibi durmamış, bizzat tecrübe edildiği için gerçek manada da okuyucularına ve dinleyicilerine tesirli olmuştur.³⁵⁴

Fevzî Efendi eserlerinde, tasavvufî görüşlerinin oluşumunda, kendisinden etkilendiği ve izini sürdüğü belli bir şahıstan bahsetmemiştir. Denilebilir ki, bu

³⁵¹ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, s. 52-53-54.

³⁵² Şimşek, Selami, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı*, Edirne 2014, s. 246.

³⁵³ Uzun, "Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri", s. 99.

³⁵⁴ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, s. 294, 352.

anlamda selefi de halefi de yoktur. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi o, dergâhta mürşidlik yapmış, kendinden sonra temsil ettiği ekolü devam ettirecek bir halifeler silsilesi bırakmış birisi değildir. Bununla beraber Terzi Baba'nın etkisi olsa gerek Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye derin hürmet duyduğu ve onun görüşlerine eserlerinde atıf yaptığı görülmüştür.³⁵⁵ Özetle diyebiliriz ki; Mehmed Fevzî Efendi, sünnî çerçevenin dışına çıkmayan bir tasavvufî anlayışı temsil etmeğe ve yaşamaya çalışmıştır.

---

³⁵⁵ Yılmaz, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, s.361.

İKİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA RÂBİTA KAVRAMININ GENEL ÇERÇEVESİ

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sûfiler tarafından tasavvufî terbiyede etkili metodlardan biri kabul edilen râbîta kavramını gerek sözlük gerek ıstılâh anlamlarıyla incelemek bu konudaki tartışılan meseleleri de daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. Ayrıca râbîtayı uygulayanların, onu nasıl anlayıp tatbik ettiği, râbîtanın ölçüleri ve insan terbiyesindeki yeri ve sonuçlarını tespit etmek açısından da kelimenin kavramsal çerçevesini bilmek önemlidir.

2.1.1. Râbîtanın Sözlük Anlamı

Arapça “ر-ب-ط” kökünden türemiş, çoğulu روابط şeklinde gelen râbîta, lügatte; iki şeyi birbirine birleştiren, bitişiren, bağlayan, bağ, ip, alâka, mensûbiyyet, vuslat, ilgi, sevgi ve münâsebet gibi anlamlara gelen bir isimdir.³⁵⁶ Temel anlamı “bağlamak ve sabit kılmak”³⁵⁷ olan kelimenin söz konusu manası esas alınarak Araplar râbîtayı çeşitli şekillerde kullanmışlardır:

- Sabrından dolayı kalbi ve nefsi kuvvetli, cesur, soğukkanlı adama “râbîtu'l-ce'şî”³⁵⁸
- Ceylan, bağlı olduğu yerden ipini kopardığında “kataa'z-zabyu ribâtahu”³⁵⁹
- Bir şeye karşı dayanıklı olan, sabır ve sebat gösteren hakkında “kalbini ona bağladı” manasında “rabeta kalbehü aleyhi”³⁶⁰
- Hapseden, engelleyen, alıkoyan adam manasında “raculün râbitun”³⁶¹

³⁵⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, TYEK Yay., İstanbul 2013, c. I, s. 756.

³⁵⁷ İbni Manzûr, *Lisânu'l-arab*, tah.: Abdullah Ali Kebir ve heyet, Dâru'l-Meârif, Kahire 1979, c. II, s. 1560.

³⁵⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, s. 756.

³⁵⁹ İbni Manzûr, *Lisânu'l-arab*, s. 1560.

³⁶⁰ Sarı, Mevlût, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yay., İstanbul 1984, s. 567-568.

³⁶¹ Razi, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Gayb Tefsiri Kebir*, trc.: Suat Yıldırım, vd., Ankara 1991, c. XI, s. 269.

- Filizlenmesi için saksıya konulmuş ve üzeri sulanmış hurma fidesine, “râbît”³⁶² denilmiştir.
- Nefislerini dünyadan çekip kendilerini ukbâya adanmış zâhîd, hakîm, râhib ve filozofa da aynı ad verilmiştir. Nitekim râbitanın “nefsini bir yere hapsetmek, onu dünyanın iş ve meşguliyetinden alıkoyup engellemek manası da bulunmaktadır.”³⁶³
- Nebt vezninde, er-rabt olarak geldiğinde beslemek, terbiye etmek manasında kullanılmaktadır.³⁶⁴
- Râbita; düzen, tertip, sıra, usûl manalarını da ihtivâ eder.³⁶⁵ Mehmet Akif Ersoy’un râbita kelimesini bu anlamda kullanıldığı görülmektedir:

“Çamlıbel sanki şehir; zabıta yok, râbita yok!

Aksa kan sel gibi; bir dindirecek vâsıta yok.”³⁶⁶

2.1.2. Râbitanın Terim Anlamı

Tasavvuf terbiyesinde özel bir terim ve eğitim metodu olan râbita, sâlikin kâmil bir mürşide gönlünü bağlaması, onun sûret ve sîretini muhayyile ve tefekkür ederek mürşidi ile beraberlik halinde olmasıdır. Yani; ilâhî ve zâtî sıfatlara sahip, müşahede mertebesine ermiş, kâmil bir şeyhe kalbî bir bağ ile bağlanıp, şeyhinin gerek huzurunda gerek gıyabında sûretini zihninde tasavvur etmek demektir. Bu durumda sâlik, şeyhinin rûhâniyyetini hayâlî olarak, kendisi ile birlikte olduğu hissiyatıyla, yanındayken takındığı tavrı, gıyaben de sürdürmeye çalışacaktır.³⁶⁷ Râbita, tasavvufta kâmil mürşidin ahlâkı ile ahlâklanmak için gösterilen yoğun çabanın neticesinde gerçekleşen, ahlâk aktarımı olarak anlaşılabilir. Haddizâtında

³⁶² Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 568.

³⁶³ İbni Manzûr, *Lisânu'l-arab*, s. 1560.

³⁶⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-muhît Tercümesi*, s. 756.

³⁶⁵ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Yay., Ankara 2013, s. 1018-1019-1042-1043.

³⁶⁶ Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, haz.: Necmettin Turinay, Ankara 2021, s. 513.

³⁶⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2012, s.387.

mutasavvıflar râbitayı, zengin lügat manasına binâen değişik yönleriyle tarif ettikleri için tek bir tarifle ifade etmek oldukça zor görülmektedir.³⁶⁸

Sınırdaki askerlerin ya da gurbetteki misafirlerin konakladıkları, atlarını bağladıkları yere râbîta ile aynı kök yapısına sahip olan ribat kelimesi kullanılmıştır. Bu bağlamda tekke ve zâviyelere ribat denilmiş, buralarda kalan derviş ve sûfilere de ehl-i ribat veya murâbît terimleri kullanılmıştır.³⁶⁹ Çünkü sûfinin, kemâlâta ulaşması için kalbini görünmeyen düşmanlardan tasfiye etmesi gerekmektedir. Onun bu durumu, sınırdaki askerinin, görünen düşmanlara karşı siperde savaşa hazır vaziyette beklemesi gibidir.³⁷⁰ Haddizâtında tasavvufî anlayışta nazargâh-ı ilâhî kabul edilen kalp, askerlerin ribatı konumundadır. Çünkü mâsivânın girmemesi için, öncelikli korunması, gözetlenmesi gereken yer kalptir.³⁷¹ Kalp, halk âlemi ile emir âleminin bir arada olduğu, beden ile nefsin irtibatını sağlayan ribat, tarikata inâbe eden sâlik de murâbît hükmündedir.³⁷²

Râbîta, düşüncenin bir noktada teksîf edilerek, gönül bağının kuvvetlenmesini sağlayan, tasavvuf ehlinin konu ettiği ve uyguladığı özel bir terbiye metodudur. Tasavvufî anlayışta müridin ruhî terbiyesi için, zihnî planda mürşidiyle mânâ beraberliğine ihtiyaç olduğu kaydedilmektedir.³⁷³ Ehl-i tasavvufa göre râbîta en gerekli edeplerden bir edep olarak görülmektedir. Çünkü mürid, Allah Teâlâ ile beraber olma edebine ve murâkabe hâline râbîta ile kazandığı edep sayesinde ulaşabilmektedir.³⁷⁴

Sûfilere göre mürid, râbitayı gıyaben mürşidi ile mânevî beraberlik ve muhabbet tesis etmek, kalbini dünyevî düşüncelerden temizlemek ve korumak, mürşidin rûhâniyyetinden feyiz almak, onun vâsıtası ile Allah'ı hatırlamak, amacıyla

³⁶⁸ Selvi, Dilaver, *Tasavvuf Metodu Olarak Râbîta*, Semerkand Yay., İstanbul 2017, s. 25.

³⁶⁹ Sühreverdî, Ebu Hafs Şehâbeddin Ömer, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Meârif*, trc.: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2016, s. 148.

³⁷⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 146.

³⁷¹ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2013, s. 271.

³⁷² Gündüz, İrfan, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbîta", *MÜİFD*, İstanbul 1995, sy. 7, s. 244.

³⁷³ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 788-789.

³⁷⁴ Cebecioglu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005, s. 218.

icra etmektedir. Çünkü Allah ve rasûlüne muhabbet tarikatta esas hedeftir.³⁷⁵ Böylece râbîta; Cenâb-ı Hak ile kulun veya Rasûlullah (s.a.v.) ile ümmetinin ya da kâmil mürşid ile müridinin arasında temessül eden şer'î bağ ve alâka olarak tanımlanmıştır. Nitekim ehl-i tasavvuftan bazıları râbîtayı inkâr edenin alınına hüsrân damgası vurulacağını iddia etmektedir.³⁷⁶

Tasavvufî anlayışına göre müridin, şeyhinin davranışlarını taklit edip, onun manevî halini kendi üzerine yansıtabilmek için şeyhine muhabbet beslemeye ihtiyacı vardır. Seven kişi, sevdiğine benzemek isteyeceğinden, muhabbet ve ülfet, şeyh ile mürid arasındaki tasavvufî eğitim süresinde dinamik bir vâsıta'dır. Muhabbet ve ülfetin gücü ile müride şeyhten sirâyet eden manevî halin feyzi, doğru orantılı kabul edilmektedir.³⁷⁷ Bu sebeple erbâb-ı tarîk tarafından râbîtaya, sevgi anlamı da yüklenmiştir. Meselâ, râbîta için şu tarifi kullanmışlardır: “Mürşidin şeyhini severek, yâd etmesi ve sûretini zihninde canlandırmasıdır”. Görüldüğü üzere sevgi, râbîtanın esası olarak kabul edilmiştir. Râbîtada muhabbet mürid ile mürşidin kaynaşmasına sebep olurken, hâsıl olan kaynaşma müridi şeyhin haline ya da bazı hallerine çekmektedir. Böylece mürid mürşidinin davranışlarını taklit ederek, onunla aynîleşmektedir. Çünkü muhabbet ve ülfet karşılıklı tanışmanın, kaynaşmanın ilk alâmetidir.³⁷⁸ Râbîtaya riâyete eden mürid, zamanla şeyhinin hal ve vasıflarının kendisinde yansıdığını fark edecektir. Buna fenâfi'ş-şeyh denir ki müridin eksik ya da hatalı veya gaflet halindeki durumunu yok edip, yerine şeyhinin ahlâk, hal ve davranışları ile doldurmasıdır. Daha sonra bu durum müridi, fenâfi'r-rasûl, nihâyetinde ise fenâfillâha kadar ulaştırmayı hedef almaktadır. Sâlikin kabiliyeti ölçüsünde, vâsitasız olarak Hak'tan feyz almaya muktedir oluncaya kadar râbîtaya devam etmesi gerekmektedir. Ne zaman ki vâsitasız Hak'tan feyz almaya kâdir olursa, şeyhe olan râbîtayı terk etmesi gerekmektedir.³⁷⁹

³⁷⁵ Erkaya, Esad Mahmud, *Tasavvuf ve Hayat*, Fecr Yay., Ankara 2021, s. 196.

³⁷⁶ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 788.

³⁷⁷ Tosun, “Râbîta”, *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007s. 378.

³⁷⁸ Sühreverdî, *Avâriifu'l-Meârif*, s. 146.

³⁷⁹ Arvasi, Abdülhakim, *Râbîta-i Şerife*, sad.: Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yay., İstanbul 2015, s. 24.

2.1.3. Râbîta Hakkında Deliller

Tasavvuf ehli râbîtanın geçerliliğine dair birtakım deliller öne sürmüşlerdir. Özellikle âdâb kitaplarında bu delillere rastlamak mümkündür.³⁸⁰ Ayrıca sûfler, râbîtaya karşı çıkanların iddialarına yönelik savunma amaçlı âyet ve hadislerden deliller getirmişlerdir. Meselâ; Nakşibendiyye tarikatının usullerinden büyük bir usûl olarak kabul edilen râbîta, kitap ve sünnete ittibadan sonra Allah'a vâsıl olmanın yollarından biri olarak görülmüştür.³⁸¹

2.1.3.1. Âyetlerden Deliller

Kur'ân'da lafız olarak râbîta geçmemektedir. Fakat râbîta ile aynı kökten gelen kelimeler bulunmaktadır. Haddizâtında sözlükte bir kelimenin kök harflerinden oluşan aslı hangi anlama geliyorsa, ondan türemiş diğer kelimeler de asıl kelimeyle ortak bir anlam yönünde birleşmektedir. Bu itibarla Kur'ân-ı Kerim'de râbîta ile aynı kökten geldiği tespit edilen beş âyet vardır. Üç âyette alâ³⁸² harfi ceri ile “kalbin pekiştirilmesi”, bir âyette “râbitû”³⁸³ emir sığasında “cihada hazır bulunmak”, diğer âyette “ribâtu'l-hayl”³⁸⁴ şeklinde “savaş atları hazırlamak”, manasında kullanılmıştır. Âl-i İmran Suresi son âyette mealen; “Ey İman edenler! Sabredin, kararlıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp, bağlanın), Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz”³⁸⁵ buyrulur ki, râbitû kelimesinin ihtiva ettiği manaya binâen; râbîta ile yakından ilgili en açık âyet kabul edilmektedir.³⁸⁶ Sühreverdî âyette geçen, zahirî düşmanın kâfirler, batınî düşmanın nefis ile Şeytân olduğuna dikkat çekerek, düşmana karşı uyanık olmanın, tedbir almanın ve kuvvet hazırlamanın ilâhi bir emir olduğunu belirtmektedir. Sühreverdî mürşidin etrafında nefis ve Şeytân düşmanlarına karşı koyabilmek için tekkelerde toplanıp sürekli zikir, tefekkür, ibadet ve hizmetle meşgul olan sûfîlerin, sahâbe devrindeki Ashâb-ı

³⁸⁰ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar*, s. 502.

³⁸¹ Bağdâdî, Hâlidî, *er-Risâletü'l-Hâlidîyye fî râbitati'n-nakşibendiyye Hâlidî yolunda Râbîta*, trc.: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yay., İstanbul 2021, s. 29.

³⁸² Kehf, 18/14; Kasas, 28/10; Enfâl, 8/11.

³⁸³ Âl-i İmrân, 3/200.

³⁸⁴ Enfâl, 8/60.

³⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/200.

³⁸⁶ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Râbîta*, s. 71.

Suffe'ye benzetirken, aslında tekkelerin bir ribat görevi yaptığına dikkat çeker ve bunun nasıl olduğunu anlatır.³⁸⁷

2.1.3.2. Sünnetten Deliller

Râbitanın meşrû olduğuna âyetlerden delil getiren ehl-i tasavvuf Hz. Peygamberin hadis-i şeriflerinden de birtakım deliller öne sürmüşlerdir. Nitekim râbîta kelimesi hadis-i şeriflerde lafzıyla değil, anlam ve muhtevâsı ile bulunmaktadır. Bu cihetle bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında ve hadislerinde râbîtaya delil olacak örnekler oldukça fazladır. Özellikle sahâbe-i kirâmın, Rasûlullah ile aralarındaki muhabbet ve ittiba, râbitanın özünü teşkil eden esaslardandır. Haddizâtında hadis-i şeriflerde râbîta ile aynı kökten gelen ribat ve murâbit kelimeleri de geçmektedir. Hadis-i şeriflerde ribat kelimesi gerek maddi düşman için cephede nöbet tutmak manasında gerekse de görünmeyen düşmanlar, nefs-i emmâre ve Şeytân ile mücadelede manasında kullanılmıştır. Bu hadis-i şerifler ribat ve râbitanın sadece ehl-i tasavvufun kullandığı, sonradan kullanılmaya başlanılmış kavramlar olmadığını gösteren delillerdir.

Allah Rasûlü (s.a.v.) râbîta ile aynı kökten gelen ribat ve murâbatayı gerek sözlük gerek ıstılâh anlamlarında kullanmıştır. Nitekim sahâbe de râbîtayı bu minval üzere hem kullanmış hem uygulamıştır. Meselâ Allah Rasûlü (s.a.v.); “Kim bir gün ribatta bulunursa, bir aylık oruç ve ibadetten daha fazla sevap kazanmış olur.”³⁸⁸ buyurmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.) Allah yolunda bir gün ribat yapmanın yani düşmandan korumak için sınırdaki beklemenin bir aylık nafîle oruç ve ibadet sevabı kazanmaya eş değer olduğunu bildirmektedir.³⁸⁹ Yine buna benzer bir hadis-i şerifte ise Allah yolunda nöbet tutmanın dünyadan ve içindekilerden daha hayırlı olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁰ Sahâbe ribatı sadece sınırlarda nöbet beklemek şeklinde anlamamıştır. Zaten o devirde sürekli beklenen bir kale, sınır ve benzeri bir yer de bulunmamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.); “Râbîta yapınız! Ribatlarda

³⁸⁷ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 147-148.

³⁸⁸ Nesâî, Cihad, 39; Tirmizî, Fezâilü'l-cihad, 35; İbni Mâce, Cihad, 7.

³⁸⁹ Tirmizî, Fedâilü'l-Cihad, 35.

³⁹⁰ Buhârî, Cihad, 73; Müslim, İmâre, 163.

bekleyiniz”³⁹¹ âyetinin tefsirinde şöyle buyurmuştur: “Zor ve sıkıntılı anlarda güzelce abdest almak, mescid yolunda çokça adım atmak, bir namazdan sonra gelecek namazı beklemek var ya, işte sizin ribatınız budur.”³⁹² Bu ve bunun gibi pek çok hadis-i şeriften anlaşılacağı üzere asr-ı saadette râbîta, kalbi Hakk’a ve hayır işlerine bağlamak, salih amellerde bulunmak olarak anlaşılmıştır. Esasen bu kelimelerden türetilerek adlandırılan müesseseler hem askerî ve idarî hem de dînî ve tasavvufî sahalarda hizmet veren kuruluşlar olarak faaliyette bulunmuşlardır.³⁹³

Râbitanın esasını teşkil eden muhabbet kavramının, Allah Rasûlü’nün söz ve davranışlarında bulunmasını delil olarak kullanan sûfiler; “Kişi sevdiği ile beraberdir”³⁹⁴ hadis-i şerifini bu açıdan değerlendirmektedir. Çünkü sevenin sevdiğine benzemeye çalışması, fitratından gelen doğal bir durum olarak görülmektedir. Böylece kâmil mürşidin hal ve davranışlarını örnek alarak gösterilen muhabbet, râbîta yapmak için meşrû bir gerekçe olarak kabul edilmiştir.³⁹⁵

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in; görüldüklerinde Allah’ı hatırlatan kimselerin, Allah’ın velileri³⁹⁶ olarak nitelendirmesi sûfiler için râbitanın delillerinden sayılmaktadır. Tarikat ehli Allah Rasûlüne muhabbet ve ittiba konusunda birçok hadis-i şerifi, kalben mürşide bağlanmanın, sünnet-i seniyyede mevcut olduğuna delil olarak göstermiştir. Esasen ehl-i tasavvuf râbîta aleyhine yapılan sert eleştirilerden sonra râbitanın meşrû olduğuna dair âyet ve hadislerden delil getirmeye başlamıştır. Gerek âyet gerek hadis-i şeriflerde râbîta kelimesi lafzen bulunmasa bile manen ve muhteviyat açısından râbîta ile birliktelik gösteren deliller ihtiva etmektedir.

2.1.3.3. Tasavvuf Kaynaklarından Deliller

Tasavvuf tarihinin klâsik kaynaklarında râbîta gerek terim olarak gerek uygulama olarak bugün anlaşıldığı gibi kullanılmamıştır. Önceleri mürşide muhabbet

³⁹¹ Âl-i İmrân, 3/200.

³⁹² Buhârî, Vudû, 6; Müslîm, Tahâret, 34-41; Tirmizî, Tahâret, 39.

³⁹³ Fuat, Köprülü, Ribât, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, s. 267-268.

³⁹⁴ Buhârî, Edeb 96; Müslîm, Birr, 165.

³⁹⁵ Selvi, Dilaver, *Nefs Terbiyesinde Râbîta*, Hoşgörü Yay., İstanbul 2014, s. 70-72.

³⁹⁶ İbni Mâce, Zühd, 4119.

ve ülfet etmek, kalbini ona bağlamak, bu sayede ondan feyiz almak gibi uygulamalar bulunurken, zamanla bunlar şeyhin sûretini muhayyile ve tefekkür şeklini almıştır. Nitekim ilk klâsiklerde mürid-mürşid başlığı altında râbitanın izlerine rastlamak mümkündür. Tarihi seyrinde sûfiler arasında nihâi gayeye erdirici ortak bir yol, mürşid ile mürid arasında batınî beraberliği sağlamaya yönelik bir uygulama, ruhî disiplin eğitim ve terbiye metodu halini alarak gelişme göstermiştir.³⁹⁷

İlk dönem sûfilerden, seyyidü't-tâife unvanı ile tanınan Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) müstakil bir lafız olarak râbitayı zikretmese dahi râbitanın mahiyetine benzer açıklamalar beyan etmiştir. O, Hak yolcusunun kalbinin, sürekli olarak mürşidi ile bağlantılı olmasının, maksadına kavuşmasındaki en yakın yol olduğunu ifade etmektedir.³⁹⁸

Ri'âye'de râbita ile benzer anlamlar ihtiva eden tefekkür ve himmet kavramları üzerinde durulmuştur.³⁹⁹ Ebû Talib el-Mekkî (ö. 386/996), *Kûtu'l-kulûb*'da murakabenin derece ve makamlarına, velilerin sıfatlarına yer vermesine rağmen, mürşid râbitasının en önemli etkenlerinden olan mürşid-mürid ilişkilerine değinmemiş, dolayısıyla râbita hakkında bir bilgi verilmemiştir.⁴⁰⁰ Benzer şekilde *Lüma*⁴⁰¹ ve *Keşfü'l-mahcûb*'da⁴⁰² velâyet ve kerâmet kavramları etrafında kısmen mürşid-mürid konularına değinilse de râbita kavramı geçmemiştir. İlk dönem klâsikleri içinde en fazla *Risâle'de*, râbitanın unsurlarını oluşturan mürşid-mürid konularına örnekler verilirken râbita hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁴⁰³

Ayrıca Abdülkadir Geylânî (ö. 561/1165), Allah'ın velî kullarına kalbî râbita ile bağlı olmanın önemine binâen, kalbî râbita ile dolaylı olarak bâtınî ikramlar elde

³⁹⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1990, s.167.

³⁹⁸ Ildırar, Mehmet-Çağır, Ahmed, *Seyyid Abdülhakim Hüseyinî ve Nakşibendi Tarikatı*, Menzil Kitabevi, İstanbul 1986, s. 248.

³⁹⁹ Yüce, Abdülhakim, *er-Ri'âye li hukûkillah Kalp Hayatı*, Işık Yay., İstanbul 2005, s. 79.

⁴⁰⁰ Ebû Talib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb Kalplerin Azığı*, trc.: Yakup Çiçek-Doç. Dr. Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2003, s. 403-439.

⁴⁰¹ Yılmaz, Hasan Kâmil, *İslâm Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar*, Altınoluk Yay., İstanbul 1996, s. 426.

⁴⁰² Huevirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2017, s. 87.

⁴⁰³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 98.

edileceğini bildirmektedir.⁴⁰⁴ Sühreverdî (ö. 632/1234) ise *Avârif*'te ribat kavramı üzerinde dururken, mürid ile mürşid arasında muhabbetin hâsıl olması halinde aralarında meydana gelen kaynaşmadan ortak bir özelliğin meydana geleceğini bu özelliğin ise müridin mürşidinin sahip olduğu mânevî halin sirâyetine sebep olacağını belirtmektedir.⁴⁰⁵ Haddizâtında mürşid râbitasının uygulanış sebebini izah etmiştir.

Necmüddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221) *Fevâihu'l-cemâl* isimli eserinde; Hakk'a vâsıl olmanın şartlarını sayarken Cüneyd-i Bağdadî'nin sekiz esasını da dâhil etmektedir. Bu şartlar; devamlı abdestli ve oruçlu olmak, halvette bulunup zikir halini korumak, Allah'tan gelene razı olup kalbi kötü ve boş düşüncelerden korumak, gereksiz sözlerden sakınıp konuşmamak gibi tasavvufun temel prensiplerini kapsamaktadır. Bu esasların içinde şeyhine gönülden bağlı olup, kalbi şeyhin kalbine rabt etmek, şeyhin tasarrufunda nefsinin yok edip, batınî ilimleri öğrenmek konusunda mürşidinden azâmi ölçüde istifade etmek gibi râbita ile benzer konular dikkat çekmektedir.⁴⁰⁶

Tasavvuf klâsiklerinde ana hatlarıyla mürid-mürşid ilişkisi bağlamında ele alınan râbita konusu daha sonra kaleme alınan eserlerde ise daha detaylı olarak izah edilmiştir. Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469) zikir esnasında zâkirin gönlüne bir korku veya hayâl gelirse, şeyhinin sûretini gözünün önüne getirip, onun velâyetinden destek alınması gerekliliğini tavsiye etmektedir.⁴⁰⁷ *Mesnevî*'de ise müridin mürşidine bağlılığının önemi, muhabbetin gerekliliği gibi konular hakkında zengin örnekler verilmektedir.

İmam-ı Rabbanî (ö. 1034/1624); “Râbita, mürşid vâsıtasıyla feyze kavuşmak ve Allah'a ulaşmak için en kısa yoldur. Gönlünü bu devleti elde etmeye hazır hale

⁴⁰⁴ Geylânî, Abdulkadir, *İlâhi Armağan Fethü'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, çev.: Abdülkadir Akçiçek, Rahmet Yay., İstanbul 1973, s. 162.

⁴⁰⁵ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 521.

⁴⁰⁶ Kübrâ, Necmeddin, *Usûlu Aşere, Risâle ile'l-Hâim, Fevâihu'l Cemâl (Tasavvufî Hayat)*, haz.: Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul 1980, s. 94.

⁴⁰⁷ Rûmî, Eşrefoğlu, *Müzekki'n-nüfûs*, trc.: Abdullah Uçman, İnsan Yay., İstanbul 1996, s. 394, 395, 475.

getirene ne mutlu!” ifadesi ile râbitayı ilâhi feyze ve vuslata ulaşma sebebi görmektedir.⁴⁰⁸

Tanımların çoğundan da anlaşıldığı üzere ilk dönem tasavvuf klâsiklerinde, râbîta lafzı kavram olarak geçmediği halde zaman içinde tasavvuf literatürüne gerek kavram gerek lafız ve metod olarak yerleşmiştir. Müridin Allah’a vâsıl olmuş, kâmil, mükemmel şeyhinin rûhâniyyetinden mânevî yardım istemesi tarikatlar döneminde görülmektedir.⁴⁰⁹

2.2. RÂBITANIN KISIMLARI

Kalbî bir tefekkür ve muhayyele olan râbîta, zengin lûgat manasına binâen mutasavvıflar tarafından değişik yönleriyle tanımlanmıştır. Buna bağlı olarak tasavvuf literatüründe râbîta pek çok çeşide ayrılmak sûretiyle ele alınmıştır.

Tasavvufî gelenekte ise râbitanın tasnifi ile bağlantılı olarak, kabul gördüğü tarikata, uygulandığı zamana ve yere göre farklılıklar gösterir. Meselâ; Halvetiyye-Uşşâkî kolunda râbîta özel bir ders olarak öğretilirken, müridin seyr u sülûkun başında, ortasında ve sonunda olması durumuna göre farklılık gösterir. Seyr u sülûkun başında olan mürid şeyhinin gönlünü engin bir denize, kendini de o denizden su alacak bir kaba benzetir. Bu şekilde tahayyül ederek şeyhinin feyzinden kalbine doldurmaya gayret eder. Tasavvufî yolun ortasında olan sâlik ise şeyhinin vâsıtası ile Allah Rasûlüne ulaşır, müşâhede ettiğini düşünür. Yolun sonundaki sâlik, her halûkârda Allah’ın huzurunda olduğunu bilir yani murâkabe ve tefekkür haline ulaşır.⁴¹⁰ Halvetî tarikatının Kuşâdeviyye kolunda ise gündelik hayatın telâş ve ibadet esnasında şeyhi devamlı düşünmek zor görülmüştür. Bu sebeple râbitanın tam olarak yapılması mümkün değildir. Müridin namazda okuduğu âyetleri tefekkür etmesi, mürşidi ile namaz kıldığını düşünmesi yeterli sayılmıştır. Namaz esnasında şeyhin sûretinin değil okunan âyetlerin manasının düşünülmesi teşvik edilmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Serhendî, Ahmed Faruk, İmam-ı Rabbanî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, çev.: Kasım Yayla, Merve Yay., c.I, İstanbul 1999, s.342.

⁴⁰⁹ Selvi, *Nefs Terbiyesinde Râbîta*, s. 23

⁴¹⁰ Selvi, *Nefs Terbiyesinde Râbîta*, s. 109-110.

⁴¹¹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)*, Fatih Yay., İstanbul 1982, s. 142-143.

Yine İmâm-ı Rabbânî müridin zorlamayla değil mürid ile mürşid arasında ruh ve sıfat birliğinin gerçekleşikten sonra râbıtayı tavsiye eder. Ona göre; Cenâb-ı Hakk’a ulaştırılan yolların en kısası olan râbîta, muhabbetle tesis edilmektedir.⁴¹² Görüldüğü üzere tarikatların hepsinde râbîta kavramı olarak geçmese de şeyhe muhabbet konusunda farklılıklarla uygulanmıştır. Fakat meydana gelen bu farklılıklar, yöntemsiz, usûlsüz, herkesin bildiği ve hissettiği gibi râbîta yaptığı, kişiden kişiye değişken olan, bir kargaşa ve karmaşa durumu değildir. Nitekim mutasavvıflar tarafından belirli ölçüler getirilerek, tasnifler yapılmış ve genel hatlarıyla râbîtanın usûl ve şekilleri belirlenmiştir.

Tasavvuf araştırmacıları tarafından râbîtanın çeşitleri tasnif edilirken; kalben bağlanılan şeyin değeri, müridin seyr u sülûktaki mertebesi, kendisine râbîta edilen mürşidin durumu ve yapılan râbîtanın şerîate uygunluğu gibi ana konular göz önüne alınarak taksim yapılmıştır. Hatta müridin derecesine ve râbîta ederken kastettiği niyete, râbîta yapılan vaktin durumuna göre dahi tasnif edenler olmuştur.

2.2.1. Bağ Kurulan Şeyin Değerine Göre Râbîta

Râbîtanın lügavî tanımında geçen; “iki şeyi birbirine bağlayan bağ” ifadesini esas alan tasavvuf araştırmacıları, bağ kurulan şeyin değer ve durumuna göre râbîtayı üç genel kısımda incelemişlerdir:

2.2.1.1. Tabîi ve Âdî Râbîta

Kişinin ailesine, evlâdı ve yakınlarına karşı duyduğu insânî fitratından gelen normal sevgi bağıdır. Zaten insanın bundan kaçınması mümkün değildir.

2.2.1.2. Bayağı Şeylere İstekle Yapılan Râbîta

Dinen teşvik edilmeyip bazen kerîh görülse bile çekiciliğinden dolayı nefsin karşı koyamadığı dünyevî şeylere duyulan ilgi, alâka ve sevgidir.⁴¹³

⁴¹² Serhendî, İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, s.342.

⁴¹³ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu, Tasavvufî İlgili Sorular ve Cevaplar*, s. 503.

2.2.1.3. Mukaddes ve Ulvî Değerlere İstekle Yapılan Râbita

Huzur râbitası da denilmektedir. Allah ve Rasûlü'ne, kâmil mürşide, Hak dostu salih kullara hatta Allah'ın özellikle yapılmasını isteyip razı olduğu amellere karşı duyulan kalbî muhabbet bağıdır. Haddizâtında ehl-i tasavvuf tarafından makbul olan, tarikatta uygulanan râbitanın esası bu râbitadır. Râbita yapan müridin seyr u sülûktaki başarısına göre derecelendirilir.⁴¹⁴

2.2.2. Müridin Seyr u Sülûktaki Mertebesine Göre Râbita

Râbitanın bizzat muhatabı ve uygulayıcısı olan müridin zihnî plandaki tefekkür ve muhayyile gücü, istidat, gayret ve niyetine göre kat ettiği merhale, tasavvuf araştırmacıları tarafından râbitanın tasnifinde belirleyici kabul edilmektedir. Esasen seyr u sülûk müridin kemâle erişme yolculuğu olup kat etmesi gereken merhalelerden ibarettir. Müridin ruhî gelişim göstermesi ise ulaştığı merhale ve mertebelere bağlıdır. Dolayısıyla değişken seyreden bu sürecin içinde müridin uyguladığı râbita, bulunduğu hal ve kat ettiği makama göre farklılık göstermektedir. Tasavvuf araştırmacıları müridin seyr u sülûktaki mertebesine göre râbitayı şu şekilde tasnif etmişlerdir:

2.2.2.1. Mübtedî Mürid Râbitası

Sûretten sîrete, zâhirden bâtına ulaşmak için çıkılan manevî yolculukta yani seyr u sülûka başlayan müridin iradesinden sıyrılmaya başladığı, başlangıç râbitasıdır. Esasen müridin kabiliyeti ve mürşidin rehberliği ile gerçekleşen bu râbitada maksat, fenâfi'ş-şeyh makamına erişebilmektir. Henüz yolun başında olan müridin her türlü çile ve güçlükleri aşarken belli kâidelere uyararak şeyhinin sûretini hayâl hazinesinde hıfzedip, râbita yapması yani gönül bağı kurması gerekmektedir. Tasavvuf araştırmacıları müridin nefsinin disiplin ve itaate alıştırmayı yönüyle mübtedî râbitasını oldukça önemli görmektedirler. Çünkü sûfilere göre râbitadaki asıl hedef mürşidden yansıyan nur ve edebini müride sirâyet ederek yüce Allah'a kullukta

⁴¹⁴ Göletdervî, Mustafa Yaşar-Tanrıkulu, Ebubekir, *Miftâhu'l-usûl Râbita Risalesi*, Geylani Kitabevi, İstanbul 2011, s. 93-94.

kâmil dereceye ulaşabilmesidir.⁴¹⁵ Mürid mürşidinin yanında olmasa bile rûhen onun huzurunda bulunduğunu hissedebilirse, benliğinde özdenetim gerçekleşir ve mürşidinin mânevî otoritesinin devamlılığını kolaylaştırır. Gezip dolaştığı her yerde hayâlen mürşidi ile beraber olduğuna, mürşidinin sadece davranışlarına değil hislerine bile vâkıf olduğuna, kalben mutmain olmalıdır. Hatta mübtedî mürid, uyurken bile, şeyhinin ayakucunda uyuyormuş gibi uyumalıdır.⁴¹⁶ Şeyhinin huzurunda iken gösterdiği edeb ve saygıyı, gıyaben onun rûh-i mânevîsine karşı da göstermelidir. Özetle mübtedî mürid, şeyhini taklit ederek onun gibi olmaya gayret etmelidir.⁴¹⁷ Mürid, mürşidi ile aynı ortamda yüz yüze gelmiş gibi düşünüp feyiz ve nur aldığını zihninde tahayyül etmelidir.⁴¹⁸ Fenâfi'ş-şeyh denilen bu halde bir süre devam eden mürid, şeyhinin ahlâk ve faziletleriyle bezenip, şahsiyetini şeyhinin erdemli şahsiyetinde aynîleştirdikten sonra, nefis ve ruhu ile ilerlemeler kaydedebilir. Nitekim bu kalbî bağıllık, “Kişi sevdiğiyle beraberdir”⁴¹⁹ hadis-i şerifi gereğince gerçekleşen muhabbetin eseridir.⁴²⁰

2.2.2.2. Mutasavvıt Mürid Râbitası

Rasûlullah'ın huzurunda olduğunu tahayyül ve tefekkür ederek, Hz. Peygamber'in üsve-i hasene olan ahlâkıyla bütünleşmek için çaba sarfeden müridin râbitasına denir.⁴²¹ Müridin bütün varlığı ile Rasûlullah'a ittiba edip, muhabbet ile manevî huzurunda varlığını yok etmesi olan fenâfi'r-rasûl makamına böylece erişilebilir.⁴²² Fenâfi'ş-şeyh mertebesinde ise kabiliyeti, seyr ve terakkisi istenilen dereceye ulaşan mürid, istek ve hareketlerinde en üstün ve en güzel ahlâk sahibi Hz. Peygamberin ahlâkı ile ahlâklanmaya başlar. Nitekim bu tür râbitada, aynîleşmek

⁴¹⁵ Özköse, Kadir, vd., *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2016, s. 426-427.

⁴¹⁶ Çelikoğlu, Şahver, *Rabıta*, Server Yay., İstanbul 2016, s. 24-25.

⁴¹⁷ Muhammed Nuri Şemseddin Nakşibendî, *Miftah 'ül-kulüb*, haz.: Abdulkadir Akçiçek, Huzur Yay., İstanbul 1983, s. 12.

⁴¹⁸ Aydın, Ferit, *Tarikatta Rabıta ve Nakşibendilik*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2000, s. 20-21.

⁴¹⁹ Buhârî, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165.

⁴²⁰ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİFV Yay., İstanbul 1994, s. 135-138.

⁴²¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 330.

⁴²² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 83.

istenen hedef Hz. Peygamberdir.⁴²³ Sûfiler râbitadaki fenâfi’r-rasûl’e delil olarak, Rasûlullah’ın vefatından sonra İbni Abbas (r.a.)’ın rüyasında Rasûlullah (s.a.v.)’i görmesi ve müminlerin annelerinden birinin evinde Hz. Peygamber’in aynasına bakınca kendi sûreti yerine Rasûlullah’ı görmüş olmasını, gerekçe göstermektedirler.⁴²⁴ Allah Rasûlüne yapılan râbitanın amacı, gerek önemli bir karar alırken gerek namaz kılarken ya da selâm verirken kısaca hayatının her anında; “Hz. Peygamber olsaydı böyle yapardı” diyerek ömür geçirmektir.⁴²⁵

2.2.2.3. Müntehî Mürid Râbitası

“Nerede olursanız olun O, sizinle beraberdir.”⁴²⁶ ve “Biz insanoğluna şah damarından daha yakınız.”⁴²⁷ âyetlerinin sırrı gereğince Hakk’ın huzurunda bulunduğunu idrâk eden müridin uyguladığı bu râbitaya “râbita-i huzur” da denilmektedir. Müridi, Hakk’ın huzuruna kavuşturmak gayesi olan kâmil şeyhlere rabt-ı kalb ederek başlayan sürecin nihayetinde, inancı ile hayatını, ihsan mertebesinde intizama koyan müridlerin râbitasıdır.⁴²⁸ Müridde şuurlu gerçekleşen Hak beraberliği zuhûr edince zarûri bir kalp bağı meydana gelmektedir. Esasen mürid, şah damarından daha yakın olan Allah’a duyduğu yakınlığı, kuvveden fiile çıkarıp, O’nu görüyormuş gibi ibadet ederek fenâfillah olma haline kavuşmaya adım atmıştır.⁴²⁹

Bu tasnife göre, yolun başında olan müridin hâli; “fenâfi’ş-şeyh”, yolun ortasında olan müridin hâli “fenâfi’r-rasûl”, yolun sonunda olan müridin hâli de râbita-i huzur da denilen “fenâfillâh” olarak değerlendirilmektedir.⁴³⁰ Esasen üzerinde en çok tartışılan râbita çeşidi, mübtedî mürid râbitası yani şeyhe yapılan

⁴²³ Muhammed Nuri Şemseddîn Nakşibendî, *Miftahu’l-kulûb/Kalplerin Anahtarı*, haz.: Abdulkadir Akçiçek, Huzur Yay., İstanbul 1983, s. 13.

⁴²⁴ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 788.

⁴²⁵ Ülker, Mustafa, *Rabita: Aklî İzahı, Kitap, Sünnet ve Kıyastan Delilleri*, Rabbani Yay., İstanbul, s. 98-99

⁴²⁶ Hadid, 57/4.

⁴²⁷ Kaf, 50/16.

⁴²⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.330

⁴²⁹ Gündüz, İrfan, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İstanbul 2007, sy. 19, s. 29.

⁴³⁰ Muhammed Nuri Şemseddîn, *Miftâh ’ul-kulûb Kalplerin Anahtarı*, s. 36-39.

râbîta olmuştur. Bununla birlikte Rasûlullah'ı ve Cenâb-ı Hakk'ı anmak, devamlı zihinde tutup kalbî rabtlemek hiçbir zaman yadırganmamıştır. Fakat unutulmamalıdır ki tasavvuf araştırmacıları müridin mânevî âfetlerden kurtuluşunu ve râbîtanın neticesinde gerçekleşen başarıyı mürşide samimi olarak bağlanması ile irtibatlandırır. Bunun yanında râbîtada kastedilen maksada ulaşabilmek için müridin kalben bağlandığı şeydeki niyeti, muhabbet ve teslimiyeti oldukça etkili görülmektedir.⁴³¹

2.2.3. Kalben Bağlanılan Şeyin Durumuna Göre Râbîta

Mutasavvıflar kalben bağlanılan şeye göre râbîtayı genelde râbîta-i mürşid, râbîta-i mevt, râbîta-i huzur olarak üç şekilde esas alıp uygulamışlardır:

2.2.3.1. Râbîta-i Mürşid

Râbîta deyince akla öncelikle mürşid râbîtası gelmektedir. Haddizâtında râbîta yapan müridin ilk hedefi şeyhinde fânî olmakla başlamaktadır. Ehl-i tasavvufa göre; şeyhinde fenâyâ erişmek Allah'ta fânî olmanın mukaddimesi gibi düşünülmektedir. Zirâ mürid râbîta vâsıtasıyla önce kâmil mürşidin hal ve vasıflarına bürünüp sonra Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktadır.⁴³² Halvetî-Şâbânî Şeyhi Mehmed Tevfik Bosnevî (ö. 1866), bu durumu kelimeler üzerinden, sembolik bir şekilde izah etmiştir. Allah Rasûlü'nün Ahmed (أحمـد) ismindeki mim aradan kalkarsa kelime Ahad (أحد) halini almaktadır. Eğer mim harfi için kemâl-i insâniyye mertebesine erişen kulluk sembolü denilirse, fenâ mertebelerindeki yolculuğunun son noktasında, müridin kendisinde varlık olarak görülen her ne varsa ortadan kaldırması yani fenâfi'r-rasûl ve fenâfillah sırrını gerçekleştirilmesi ümit edilir.⁴³³ Tasavvuf büyükleri, mürşide râbîta olmadan yalnız başına yapılan zikrin Hakk'a ulaştıramayacağını ifade ederken, sohbet edebine riâyet eden müride râbîtanın yeterli geleceğini zikretmişlerdir.⁴³⁴

⁴³¹ Küçükhemek, Sadık, *Tasavvufta Üç Temel Kavram Râbîta-i Şerife Tevessül ve Vahdet-i Vücut*, Tekin Kitapevi, Konya 2018, s. 109.

⁴³² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 387.

⁴³³ Öztürk, Yaşar Nuri, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Teyfik Bosnevî (Hayatı, Mektupları, Halîfeleri)*, Fatih Yay., İstanbul 1981, s. 23, 44.

⁴³⁴ Ebû Said Fârûkî, *Hidâyetü't-tâlibîn Tercümesi Bir Kâmil Mürşidin Seyr u Sülûk Tecrübeleri*, haz.: Fatih Yıldız, Büyüyenay Yay., İstanbul 2022, s. 125-126.

Mürşid râbitası uygulanırken, müridin kalben ve zihnen şeyhi ile beraberliğini sağlamaya çalışması bakımından genellikle üç yöntem tercih edilmiştir:

1) Râbita-i Muhabbet

Râbitanın tanımları içinde çok kullanılan, mürşidin sûretini hayâlinde tasavvur etmek, ancak çift yönlü muhabbetin eseri olarak gerçekleşebilir. Mürid mürşidine sevgi beslemezse, teslimiyetin meydana gelmesi mümkün değildir. Mürşid de müridine şefkatle muhabbet etmezse, mânevî terbiye kesintiye uğrayabilir. Zîrâ mürşid, müridin gönlüne sanki pencere açarak, bereketli mânevî birikimini oradan aktarmaktadır. Bu aktarımın kaynağı ancak karşılığı bulunan ve değeri bilinen bir sevgidir. Bunun içindir ki ehl-i tasavvuf tarafından ulvî bir muhabbete dayalı mürşid-mürid ilişkisi mânevî doğum olarak ifade edilmektedir.⁴³⁵ Mürid teveccühü, muhabbeti, istidâtı ve ihlâsı kadar mürşidinden gelen feyzden istifade edebilir. Bu tür râbita genellikle zikre başlamadan önce yapılmaktadır. Böylece kalp, her türlü vesvese ve mâsivâ kaynağı olan düşüncelerden uzaklaştırılarak cilâlanır.⁴³⁶

2) Râbita-i Telebbüs (Kılığa Bürünme Râbitası)

Psikolojide aynîleşme ifadesi ile örtüşen râbita-i telebbüs, kişilik gelişiminde önemli bir metod kabul edilmektedir.⁴³⁷ Mürid, mânen mürşidin kıyafet ve şekline bürünerek, fenâfi'ş-şeyhe alışkanlık kazanmaktadır. Seyr u sülûk yapan her müridin fenâfi'ş-şeyh mertebesine gelmesi istenir fakat her fenâfi'ş-şeyh makamına erenin mürşid olması beklenmez. Bu süreçte mürid, şeyhinin zât ve sıfatlarında fâni olmayı tecrübe etmektedir. Dolayısıyla mürid, mürşidin rûhâniyetini zihninde hayâl ederken onun sûretinde bütün kemâl sıfatların aktarımı kalp âleminde gerçekleşmektedir. Zîrâ sûfiler kemâl sıfatların ruha tesir ettiğini düşünmektedir. Mürşidin rûhâniyeti, Allah'a erdirinceye kadar müridi terbiye etmekle görevlidir.⁴³⁸ Telebbüs râbitası yapan müridin durumu, şeyhindeki ihlâs ve kemâli ibadetlerine, amellerine, davranışlarına bir nev'i giydirmeye çalışmasıdır. Meselâ, Kur'an dinlerken gözlerini

⁴³⁵ Aksöz, Tuncay, "İnsan Benliğinin Arınması", *SÜİFD*, Sakarya 2015, c. XVII, sy. 31, s. 93-94.

⁴³⁶ Arvâsî, Abdülhakim, *Rabita-i Şerife*, sad.: Necip Fazıl Kısakürek, BDY., İstanbul 2015, s.18-19.

⁴³⁷ Gündüz, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", s. 32-33.

⁴³⁸ Çelikoğlu, *Rabita*, s. 24.

yumar, mürşidinin Kur'an dinlerken aldığı feyz ve irfânı hissetmek için kendi iç âleminde onun kıyafet ve şekline bürünmeye gayret eder. Böylece mürid istidat, ihlâs, niyet ve muhabbeti noktasında mürşidin kalbine teveccüh etmektedir. Bu esnada, yavrunun annesinin memesinden süt çekmesi gibi, mürşidin feyzinden ve irfânından celbetmektedir. Mürid kendinden geçinceye kadar bu hali korumaya çalışması istenen bir durumdur. Sûfilere göre; uyku ile uyanıklık halinde dahi mürşidinden ayrılmayan bir mürid, eğer göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa mürşidinden ayrı kalırsa gerçek mürid olmaktan uzaklaşır.⁴³⁹

3) Râbîta-i Kalbiyye

Müridin şeyhinin rûhâniyeti ile sûretini kalbinde tasavvur ve tahayyül etmesine râbîta-i kalbiye denilmektedir. Eğer zikir esnasında sâlikin iradesi dışında şeyhin sûreti tasavvur edilirse, onu kalbinde durdurması ve böylece zikre devam etmesi gerekmektedir.⁴⁴⁰ Kalp âleminde mânâ yolculuğuna çıkan mürid öncelikle mürşidinin sûret ve heyetini kendisi ile beraber olduğunu bütün hissiyatıyla kabul etmelidir. Şeyhinin kalbine ulaşan yolu, sanki uzun ve dar bir koridor gibi tasavvur etmeli, kendisi ilerlerken mürşidinin de kendisine doğru geldiğinden şüphe etmemelidir. Kemâl yolculuğunu ancak mürşidi ile tamamlayacağını daima hatırında tutmalıdır. Zîrâ rabîta, kalbe gelebilecek menfî düşünceleri, vesveseleri bir anda kesebilecek bir tesir gücüne sahiptir. Sûfiler bu durumu vasfederken şöyle bir benzetme kullanmaktadırlar: İsm-i celâlin tesiri ile mürşidinin sûret ve rûhâniyetinin yansımaları, donmuş bir okyanusa benzeyen sâlikin kalbinde ve hayâlinde akseder. Müridin kalbinde sanki mânâ âleminde açılan bir pencere vardır ve şeyhinin himmet ve desteği ile o pencere açılmıştır. Nitekim sâlik mânâ âleminde üzerine olgunluk ve hidayet yağmakta olduğunu hissedebilmektedir. Fakat bu hal üzere devam edebilmek için mürşidini her an zihninde ve hayâlinde tutmayı arttırması

⁴³⁹ Bağdâdî, Hâlidî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, trc.: Osman Kandaz, Muallim Neşriyat, İstanbul 2017, s. 29.

⁴⁴⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.387

gerekmektedir.⁴⁴¹ Nitekim yolun büyükleri, müridin Allah'a yakınlığının arttırmasını ve çabuk ilerlemesini kalbî râbıtaya devam etmekteki gayretine bağlamışlardır.⁴⁴²

Müridin kalben şeyhi ile beraberliğini sağlamaya çalıştığı bu üç çeşit mürşid râbıtasının dışında, farklı tarikatlarda uygulanan özü itibarı ile diğer mürşid râbıtaları ile aynı olan râbıtalar da görülmektedir. Tasavvuf tarihinde sadece Halvetî-Şâbânî şeyhi Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö.1846) ve onun halifesi Mehmed Tevfik Bosnevî'nin (ö. 1866) uyguladığı "râbıta bi'l-vâsıta" bunlardandır. Râbıta bi'l-vâsıta toplum içinde sevilip sayılan, seyr u sülûkta belli merhaleleri kat eden mürid, toplumda kazandığı bu muhabbet vâsıtası ile onun bağlı olduğu mürşide, başkalarını dolaylı yoldan râbıta yaptırabilmektedir. Yani şeyhin görevlendirdiği halife şeyhin adına râbıta yetkisine sahip olmaktadır. Nitekim başkalarına hizmet edip onların dertlerine ortak olan kişi kendini sevdirebilir, böylece onu seven insanlar da onun bağlı olduğu mürşide râbıta yapmak konusunda istekli hale gelir. Vâsıtalı râbıtaya çok büyük önem atfeden Kuşadalı, müridlerini bu konuda teşvik etmiştir.⁴⁴³

2.2.3.2. Râbıta-i Mevt

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de ölüm tefekkürü hakkında şöyle buyurmaktadır; "Her nefis ölümü tadıcıdır; sonra ancak bize döndürüleceksiniz."⁴⁴⁴ Tezekkür-i mevt de denilen bu tür râbıta, ölüm duygusunu bir an bile hatırdan çıkarmamayı hedef alır. Mutasavvıflar için nefsin istek ve arzularının disipline edilebilmesi, irâdî ölüm ile gerçekleşebilmektedir. Yani mürid dünyevî zevklerden uzaklaşıp bir nev'i ölüm, uhrevî zevkleri elde etmek için yeniden doğmaktadır. İrâdî ölümü kolaylaştıran en mühim argüman ise ölüm râbıtasıdır.⁴⁴⁵ Râbıta-i mevt tasavvuf klâsiklerinde, tezekkürü mevt ya da tefekkürü mevt olarak geçmiştir. İlk dönem sûfîlerden Kelâbâzî (ö. 380/990) ölümü; "sevenin sevgilisine kavuşması ve fâni âlemden bakî âleme yapılan bir yolculuk" olarak tarif ederken, ölümün

⁴⁴¹ Arvâsî, *Râbıta-i Şerîfe*, s.19.

⁴⁴² Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Râbıta*, s. 169.

⁴⁴³ Öztürk, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrahim Halvetî (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)*, s. 275.

⁴⁴⁴ Ankebût, 29/57.

⁴⁴⁵ Çelik, İsa, "Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm", *AÜTAED*, sy. 40, s. 141.

farkındalığına varan kişinin hayatın sonunda mutlu ve rahat olacağını ifade eder.⁴⁴⁶ Hucvirî (ö. 465/1072) ölümü uykuya benzeterek hakîki uyanışın ve hayatın ölümden sonra başlayacağını vurgular.⁴⁴⁷ İmam Gazzâlî, ölümü arifler için buluşma günü kabul ederek, yaşadıkları müddetçe bugünü hatırlarından çıkarmayacaklarını söylemiştir. Hatta ölümün gecikmesi yüzünden müteessir bile olurlar.⁴⁴⁸ Sâlikin ölüm günü ve ânını düşünmesi, cenazesinin kabre konduktan sonraki haline varıncaya kadar hayâl etmesi, fenâ yani fânîlik fikrine hayat vermektedir.⁴⁴⁹ O halde ölümden hayat vardır demek yanlış olmaz. Çünkü müridin kalbî olarak yaşadığı bu olay, onun ölüm, kabir, kıyamet ve ahiret ile bağını hatırlatırken, nefs-i emmâresinden gelen kötülüğe yönelik eğilimlerinin önüne engel olmaktadır.⁴⁵⁰ Râbîta-i mevt yapan kişi, tefekkür-i kemâl ile ölümü yok olup gitmek korkusu olarak değil, mâsivâdan kesilip Hakk’a büsbütün yöneliş kabul etmektedir.⁴⁵¹

Sûfiler için ölüm tefekkürü, kudsî bir râbitadır. Çünkü sûfilere göre tefekkür-i mevt, cân ile cânânın buluşması için bir imkân kapısına, her gün gidip gelmek, bir mânâda muhteşem günün provasını her gün yapmak demektir. Bu durum devam ettikçe artık ölüm düğün gecesi, kabir sevgilinin kucağı olarak görülmeye başlar ve ölüm denilince akla gelen hüznün yerini sevince bırakır.⁴⁵²

Mürîdlere yol göstermesi bakımından ölüm tefekkürünün nasıl yapılacağına dair açıklamalar, tarikat pîrleri tarafından kaydedilmiştir. Meselâ; Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî virdin edeblerini anlatırken tefekkür-i mevtin yapılaş şeklini şöyle izah etmektedir: “...ândan sonra gözlerini yumup kendisini keenne (sanki) tahta üzere mevzû’ (konulmuş) ve siyâbdan mücerred (elbiseleri soyulmuş), gasl ve tekfin olunmuş (yikanıp, kefenlenmiş), meyyit mülâhaza ile his ederler ve kaldı ki, ol hâletde

⁴⁴⁶ Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed bin İshâk, *Ta’arruf Doğu Devrinde Tasavvuf*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1992, s. 89.

⁴⁴⁷ Hucvirî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 502

⁴⁴⁸ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed, *İhyâu Ulumi’d-Dîn*, Bedir Yay., trc.: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1996, c. IV, s. 434.

⁴⁴⁹ Sâfî, Mevlânâ Ali b. Hüseyin, *Reşâhat (Hayat Pınarından Damllar)*, Semerkand Yay., sad.: Mustafa Özsaray, İstanbul 2011, s. 189

⁴⁵⁰ Dağstânî, Ömer Ziyâüddîn, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, çev.: İrfan Gündüz-Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, Ankara 1986, s.160-161.

⁴⁵¹ İsmail Çetin, *Özleşme Yolu*, Dilara Yay., İstanbul 1989, s.14.

⁴⁵² Çınar, Hüseyin İlker, “Tefekkür-ü Mevt”, *Yeni Dünya Dergisi*, İstanbul 1998, sy 53, s.38.

kendisini tabuta va'z olunup (konulmuş) kabre girmiş bile ve kavmî vesâir nâs kendisinden müfârat ettiklerinden (insanlar yanından ayrıldıklarında) vahdet ve vahşette kalıp cemî mal ve aġmâlınden ve ehlinden ve dünyanın nedârat ve vüs'atından me'yûs olup (dünyanın çekiciliğinden ve genişliğinden ümidini kesip) Hak Teâlâ'dan bir ehad kendüye nâfi' olmadığını bile (Hak Teâlâ'dan başka hiç kimsenin kendisine fayda sağlayamayacağını) ve kendisini Huzûr-u Bârî'de nihayet zill ü meskenet ve kusûr u huccilet (zillet, yoksunluk ve kusur) ile durur, mülâhaza kılâ...⁴⁵³

Râbita-i mevte, râbitın ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîn durumuna göre farklı tezâhürler gerçekleşebilir. Dolayısıyla müridin bulunduğu makama göre râbitanın uygulanmasında yaşanan hissiyat farklılık gösterir. Ölümün gerçek yüzünün farkına varılması ilme'l-yakîn, ölüm için hazırlıklı olmanın neticesi ayne'l-yakîn makamından hissedilebilmektedir. Ârifler ölüm râbitasını hakka'l-yakîn ile tecrübe ettikleri için ölümü öldürürler yani fenâ haline ulaşırlar.⁴⁵⁴

2.2.3.3. Râbita-i Huzur

Mürîdin kalbini, aklını, nefsini muhabbet ile Allah'a bağlaması, Allah'ın her an kendisiyle beraber olduğunu murâkabe etmesi, her yerde hâzır ve nâzır bulunduğu bilinci ile hareket etmesi râbita-i huzurdur. Şah damarından daha yakın olduğunun bilincine varan müridin en iyi gören, en iyi işiten ve bilen Allah olduğu inancıyla hareket etmesidir. Benliğini Hakk'ın varlığında yok etmek olan fenâfillah makamına ulaşmak râbita-i huzurdan beklenen neticedir.⁴⁵⁵ Sûfiler; "imanın en faziletlisi kişinin nerede olursa olsun Allah'ın kendisiyle birlikte olduğunu bilmesidir"⁴⁵⁶ hadis-i şerifini idrâk edene dek, bu bilginin yeteceğini haber vermişlerdir:

“Kande olsan seninledir dîl-dâr,

Ânı yabanda isteme yürü vâr,

⁴⁵³ Bağdâdî, Hâlidî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, SYEK, nr. 1161/4, vr. 14b- vr. 15a.

⁴⁵⁴ Hucvirî, *Keşfü'l- Mahcûb*, s. 533.

⁴⁵⁵ Hânî, Muhammed b. Abdullah, *Behcetü's-Seniyye Nakşibendî Âdabı*, trc.: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yay., İstanbul 2015, s. 181.

⁴⁵⁶ Taberânî, *Es-sagîr*, no: 555.

Yâr her dem seninledir çünkîm,

Yürü var kendü kendüne ol yâr.”⁴⁵⁷

Mürîd huzur râbitasına, kalbi üzerinde nurdan yazılmış bir mahyâ gibi etrafını aydınlatan, lafza-i celâl hattını tahayyül ve tefekkür ederek başlar. Gören gözü, kımıldayan yüreği, atan nabzı ve işiten kulağı olan, Allah’ın huzurunda bulunduğu düşüncesini kaybetmeden ihsân mertebesine ermeye çalışır.⁴⁵⁸ Aslında bütün anlatılan râbita çeşitlerinin asıl gâyesi budur. Bu yolda birtakım nimetlere kavuşan mürid, ihsân mertebesine erişen râbitası ile kulluk edebini her an hatırında tutar. Çünkü kalbi artık ona ayna olmuştur. Kalbinin bağı, Hak’tan gayrısından koparıp Mevla’ya bağlamıştır.

İlk dönem sûfleri huzur kavramını kullanırken; kulun Allah’ı açıkça göremediği halde yakîn aynasının parlak cilâsını vâsita kılarak muhâdara, mükâşefe, müşâhede derecesindeki kalbî beraberlik diye tarif etmişlerdir. Çünkü Hak Teâlâ, kullarından gaîb olsa dahi kulların, O’nun huzurunda hissetmesi ihsân mertebesidir.⁴⁵⁹ Ehl-i tasavvufa göre kalp ve baş gözüne gaîb olan yakîn berraklığı ile sanki huzurdaymış gibi müşâhede edilebilir. Esasen râbita-i huzûr; müridin düşüncelerini, kalbini, aklını ve hayâl âlemini Hak’tan gayri her şeyden boşaltıp yerine Hakk’ın muhabbetini doldurmasıdır. Neticede Hakk’ın huzurunda devamlı olarak bulunduğu düşüncesini muhafaza edebilmektir.⁴⁶⁰ Ebû Muhammed Mürteiş Nişâbûrî’ye (ö. 328/939) göre; sûfî, Hakk’ı düşünmeden bir adım bile atamayan, huzurda olduğunun farkında olan zâta denilmektedir. Çünkü sûfinin kalbi nerede ise bedeni gayb-ı hüviyyet olarak orada bulunur, bedeni nerede ise de kalbi orada hazır bulunur. Ayağı neredeyse sözü oradan gelmektedir, sözü nerede ise de ayağı oradan ilerlemektedir. Sûfinin kalbi, yakîni ile huzur bulmaktadır. Artık öyle bir hale ulaşır ki gaybette açıkça görür gibi olmaktadır. Yani kalbi, kendinden geçinceye kadar Hak’tan başka her şeyi gaîb bilir, zaten kendisi de Hak’tan başka her şeyden gaîbtir. Sadece Hakk’ı görür, işitir ve bilir. Sanki onu gören de işiten de bilen de sadece

⁴⁵⁷ Safî, *Reşhât Hayat Pınarından Can Damlaları*, s. 346.

⁴⁵⁸ Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita”, s.253-254.

⁴⁵⁹ Serrâc, *Lüma*’, s.333.

⁴⁶⁰ Serrâc, *Lüma*’, s. 338.

Hak'tır.⁴⁶¹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî huzûr-i ilâhîye vâsıl olan müridin, konuştuğunda Allah'tan bahseden, susunca Hak'tan başkasını aramayan zât olarak tarif etmektedir. “Allah'a mürid olup da her işten sıyrılan kimsenin işi iştir” derken de mürid olmanın hakikatini bir cümle ile özetlemektedir.⁴⁶²

2.2.4. Mürşidin Durumuna Göre Yapılan Râbîta

Râbîta denince akla ilk gelen mürşid râbîtası aynı zamanda, sûfler tarafından mürşidin hayatta olup olmamasına göre de tasnif edilmiştir:

2.2.4.1. Hayattaki Mürşide Râbîta

Müridin hayattaki mürşidinin yanında bulunması veya zâhiren bir beraberlik olmamakla birlikte gıyâben tahayyül ederek râbîta yapması durumuna göre iki şekilde uygulanır.

1) Mürşidin Huzurunda Yapılan Râbîta

Müridin râbîta ile maksadına vâsıl olması için mürşidinin huzurunda azamî derecede dikkatli, uyanık bir kalp ile bulunması gerekmektedir. Mürşidin huzurunda sâlikin kalbi başka yerde olursa, himmetini tek bir noktada teksîf edemediği için mürşidinden istifade etmesi kesintiye uğrar. Çünkü râbîtanın gerçekleşebilmesi ve huzura kavuşup feyiz alabilmesi buna bağlıdır. Mürid mürşidinin biri beşerî, diğeri rûhanî olmak üzere iki sûreti olduğunu tasavvur etmelidir. Beşerî sûreti onu gördüğü şekliyle olan sûretidir. Lâkin mürid şeyhinin rûhanî sûreti ile devamlı birlikte olduğunu düşünüp, mürşidinin huzurunda gösterdiği edebi kesmemelidir. Nakşibendî Hâlidî şeyhi Fethullah Verkânîsî (ö. 1315/1897), râbîtanın çeşitlerini ve nasıl uygulanacağını anlatırken mürşid huzurunda yapılan râbîtayı şöyle tarif etmektedir: “Mürid, üstâdın huzurunda kürsü üzerine oturmuş, hükümdarın önünde duran bir fakir gibi bulunur veya mürid, kalbini bir keşkûl (dilenci torbası) gibi açarak bizzat hükümdarın huzuruna arz eder. Mürid, üstâdın vereceği şeyi ve o makamda kendisine ikram edilecek mânevî nimetleri bekler. Kendisinde bir hal zuhûr etmezse,

⁴⁶¹ Erginli, Zafer, vd, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 928.

⁴⁶² Ankaravî, İsmâil, *Nisâbü'l-Mevlevî Mevlevîlik Yolunun Esasları*, Damla Yay., İstanbul 2007, s. 153.

o anda kendisine fayda verecek olan iş, gönlüyle mürşidinden himmet ve yardım talebinde bulunmaktadır.”⁴⁶³

2) Mürşidin Gıyabında Yapılan Râbîta

Mürşidin gıyabında yapılan râbîta, şeklî ve hayâlî olmak üzere iki kısma ayrılır:

➤ **Şeklî Râbîta:** Müridin belli ve özel zamanlarda mürşidinin sûretini hayâl etmesinden ibarettir. Râbîta hususunda en çok tartışmalara sebep olan kısım da budur. Şeyhin sûretini karşısında hayâl eden müridin gönlüyle, onun iki kaşı arasına yönelmesi olarak ifade edilen bu râbîta, zikirden önce yapılmaktadır. Nakşibendî tarikatında şeklî râbîta şöyle tarif edilmiştir: “Mürid, şeyhini dolunay gibi parlak bir şekilde karşısında canlandırır. Şeyhinden çıkan ışık hüzmeleri şeklindeki feyizlerin, kalbine girdiğini ve oradan bütün vücuduna yayıldığını farzeder. Bazı müridler için şeklî râbîta şu şekilde yapıldığında daha faydalı olur: Mürid, şeyhini başı üzerine konmuş ve vücudunu, kendi vücudu üzerine sarkmış olarak canlandırır. Bu durumda da şeyhinin alnından çıkan nurlar önce kalbine ve arkasından diğer letâiflerine ulaştıktan sonra vücudunun tümüne yayıldığını farzeder. Şeklî râbîtanın bu biçimi, kalbi rahatsız eden herhangi bir sıkıntı veya vesvese anında veya şeyhin azâmeti gözden kaybolduğu sırada yararlıdır. Bazen de şeklî râbîta, sızma şeklinde kurulur. Bu durumda mürid şeyhini, tüm vücuduna sızmış, kaplamış gibi hisseder. Esasen kendisini de şeyhine zarf ve mekân olarak canlandırır. Bazen mürid, kendini aradan çıkararak, şeyhinin heyetine dönüşmüş ve böylece şeyhi ile bütünleşmiş, kaynaşmış olarak görebilir. Bu son iki şekil, aşırı muhabbet olduğunda zuhûr edebilir.”⁴⁶⁴

➤ **Hayâlî Râbîta:** İhsân makamına ulaşması istenilen mürşid terbiyesi halen devam eden sâlikin, belli bir vakte bağlı olmaksızın her iş, durum ve amelden önce şeyhini hayâlinde tasavvur etmesine hâyâlî râbîta veya mânevî râbîta denir. “Allah’tan kavmin içindeki salih bir insandan hayâ ettiğin gibi hayâ et”⁴⁶⁵ hadis-i şerifi gereğince mürid, şeyhinin gıyabında da edeb halini muhafaza ederse, bu halini koruyarak

⁴⁶³ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Râbîta*, s. 170.

⁴⁶⁴ Verkânîsî, Fethullah, *Âdâb-ı Fethullah*, sad.: Selahaddin Kınacı, Menzil Yay., Adıyaman 1997, s. 38-39.

⁴⁶⁵ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, c. 1, s. 1178.

alışkanlık kazanması kolaylaşacaktır. Hayâlî râbîta ile önemsiz zannedilen işler niyetin istikâmet bulması ile değer kazanarak, kalp devamlı uyanıklık halini talim eder. Müridin günlük işlerinde râbîtalı olması; kalbini yüce Allah'a bağlayıp her an edep üzere olması için bir sebeptir. Fakat mürid hayâlî râbîtanın semeresini ancak mürşidine duyduğu samimi sevgi ve güven ile geçekleştirebilir. Çünkü kâmil mürşide duyulan bu muhabbet, sâlik için rahmet vesilesidir.⁴⁶⁶ Muhammed Masum (ö. 1078/1668), müridlerine yazdığı mektuplarda mânevî râbîtanın ehemmiyeti konusunda bu çeşit râbîtanın, aslında râbîtanın temeli olduğunu hatırlatır. Çünkü mânevî râbîta, mürşide duyulan muhabbetten, onun kâmil bir velî olduğuna itikad ederek, nefsi kendisine teslim etmekten ibarettir. Teslimiyet ise selâmetin sebebidir. Râbîta ne kadar kuvvetli ve samimi olursa, mürşid cihetinden akseden feyiz ve bereket de o kadar güçlü olacaktır.

Tasavvuf ehline göre; mânevî râbîta, mürşidin yokluğunda bile, kâmil ve mükemmil mürşidin kalbinden feyizleri almak için yeterlidir. Çünkü râbîta yapmak için mesafeler söz konusu değildir. Meselâ; güneş mesafe olarak oldukça uzaktır, lâkin hem dünyaya hem de pek çok gezegene ışığını ve sıcaklığını ulaştırmaktadır. Haddizâtında kâmil mürşid güneşten daha tesirlidir. Usulüne uygun yapılan mânevî râbîta ve Rasûlullah'ın sünnetine tâbi olmak müridi maksûda ulaştırmaya yeterli olacaktır. Sâlik râbîtalı kalabildiği müddetçe bu yoldaki zararlardan, yol kesici nefsin tuzaklarından güvence altına girer. Bu konuda başarı gösteren sâlik yolun büyüklerinin bereketini mutlaka görecektir.⁴⁶⁷ Mürşid sâlikin İlâhi huzura ulaşması için varılan kapı gibidir. Bu kapıdan girmek için mürşidin rûhâniyetinden kesintisiz istifade edilmek isteniyorsa, hâyâlî râbîtaya önem vermek gerekmektedir. Mürşidin bizzâtîhi görülmesi veya hayâl edilmesi müridin gayreti, ihlâsı, niyetine binâen aynı neticeye ulaştırır. Sûfilerden Abdülganî en-Nablûsî (ö. 1731), hayâlî râbîtayı, müridlerine tarif ederken şu ifadeleri kullanmıştır: “Sana gereken odur ki kâmil ve mükemmil şeyhin sûretini hayâl hazinende tutup onunla kalbine yönelesin! Tâ kendinden geçerek kayboluncaya dek. Eğer terakkîden geri kalır, yani gayeye erişemeyecek olursan, şeyhinin suretini, sağ omuzunda farz edip, oradan kalbine doğru uzanan mev’hûm bir hat tasavvur eder ve mürşid sûretini o çizgiden kalbine indirirsin! Böyle yapacak olursan kendinden

⁴⁶⁶ Selvi, *Nefs Terbiyesinde Râbîta*, s. 153.

⁴⁶⁷ Göletderevî, *Miftâhu'l-usûl Râbîta Risalesi*, s. 101.

geçme ve fenâya ulaşma ihtimâli kuvvetlenir.”⁴⁶⁸ Mevlâna Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1241/1826), hayâlî râbıtayı, sâlikin mürşidini iki kaşı arasından tahayyül ve tefekkür etmesini, nakşîbendî tarikatinin edebleri içinde en sağlam edeb olarak tarif etmektedir. Nitekim hayâlî râbıta müridin, şeyhine yönelip, onu hayâline alması ve kendisiyle karşı karşıya oturduğunu düşünmesinden ibarettir. Râbıta esnasında mürşidin iki kaşı arasına bakarak râbıta yapılmasının sebebi ise feyiz gelecek makamın iki göz arası olduğu düşüncesidir. Sûfiler bu yöntemle, müridin şeyhinin heybet ve azâmetini benliğinde hissederek onun tasarrufu altına girmesinin kolaylaşacağını savunurlar. Râbıta esnasında mürşidin iki kaşının arasına bakılmasını ilk tavsiye eden Mevlâna Hâlidî Bağdâdî’den önce Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490) olmuştur.⁴⁶⁹ Daha sonraki dönemlerde râbıta uygulanırken mürşidin iki kaşının arasına yönelmek gerekliliği ifade edilmiştir. Abdurrahmân-i Tâhî (1831-1886) müridin, şeyhinin feyzinden istifade edebilmesi için nefsinin aradan çıkarmasını tavsiye etmektedir. Hatta şöyle bir misal getirir: Sâlikin nefsi kalbindeki iyilikleri zehirleyen yılanı benzemektedir. Nefs yılanının başı da alnın tam ortasındadır. Nitekim mürşidi hayâl ederek yapılan râbıtanın bereketiyle nefis yılanının başı ezilmektedir.⁴⁷⁰

Müridin seyr u sülûktaki derecesi ile râbıta esnasında mürşidine olan yakınlığı, güveni, muhabbeti ile doğru orantılı seyreder. Meselâ; hâyâlî râbıtada müşâhede ehli mürid, mürşidini doğrudan görürken, diğerleri kesin inanarak görmüş gibi nazar eder. Esasen hâyâlî râbıtada maksat mürşidini hayâlinde tutup ondan mânen faydalanma arzusundan ibarettir. Zîrâ ehl-i tasavvuf râbıtayı; “mürşidin rızâsı bi’l-vâsıta rızâullahtır” diyerek Hakk’a vuslâtta vâsıta kabul etmişlerdir.⁴⁷¹ Halvetî-Şâbânî tarikatinin Kuşadevî kolu şeyhlerinden İbrahim Halvetî hayâlî râbıtanın devamlı yapılması gerektiğini düşünen sûfilerdendir. Ona göre râbıta üzerine devamlı olmak müridin, kimsenin olmadığı yerde, büyük küçük hiçbir şeyi kalbine getirmemeyi öğretir. Bu durum onu kısa sürede ihlâs mertebesine ulaştırır. Eğer hatırına hasbel beşeriyye bir düşünce gelirse, şeyhinin sûretini hatırına getirip, “ben mürşidimin

⁴⁶⁸ Arvâsî, *Râbıta-i Şerîfe*, s. 31, 39.

⁴⁶⁹ Safî, *Reşehât*, s. 69, 516, 597.

⁴⁷⁰ Tâhî, Abdurrahmân-Ziyâüddîn, Muhammed, *İşaretler*, haz.: Mehmet Ildırar, Sey-tac Yay., İstanbul 2003, s. 54.

⁴⁷¹ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 6b.

huzûrundayım” diye râbitasına devam etmelidir.⁴⁷² Şeyh Fethullah Verkanisi’ye (ö. 1317/1897) göre hayâlî râbita; müridin şeyhini, şekilden arınmış nurlu bir keyfiyetle, hiçbir duyu organı ile algılanamayacak ve sadece kalp ile idrâk edilebilir bir mânâ ile tasarlamasıdır.⁴⁷³ Abdülhakîm Arvâsî (ö. 1865/1943) hayâlî râbitayı şeklî râbitaya tercih ederek, hayâlî râbitanın sâlike en faydalı olduğunu⁴⁷⁴ ifade ederken: “Mürşîdi, Allah ile aranızda vesîle ve vâsita mevkiindeki zât olarak düşünecek, onu yanınızda ve karşınızda farz ederek, alnına, yani iki kaşı ortasına gözlerinizi dikecek, keskin bir aşk irâdesiyle o zâtın sîmasını hayâlinizde saklayacak, hayâlen onun sîretini kalbinizde durdurarak, kendisiyle mânevî bir beraberlik tesîs edeceksiniz.” şeklinde tarif eder.⁴⁷⁵

3) Vefat Eden Mürşide Râbita

Ehl-i tasavvuf, bazı velîlerin, vefatlarından sonra da müridlerinin terbiyesine rûhâniyetleriyle devam ettiklerini bildirmişlerdir.⁴⁷⁶ Nitekim tasavvuf tarihine bakıldığında bazı müridlerin, vefat etmiş mürşidlerinin rûhâniyetinden, hayatta iken ilim ve feyzinden istifade ettiği gibi yardım aldıkları görülmüştür. Bu özel terbiye metoduna üveysîlik denilmektedir. Ebu’l-Hasen el-Harakânî (ö. 425/1033) üveysîlik yolu ile Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî’den (ö. 234/848) feyz almış, mânevî terbiyesinde kemâle ermiştir.⁴⁷⁷ Çünkü ölen bedendir, ruh ölmeyeceğine göre, ruhun işitmesi, görmesi, anlaması mümkündür. Fakat vefat eden şeyhe râbita yapılırken dünyadayken görünen sûretine değil, bir nur huzmesi şeklinde rûhâniyetine tahayyül edilir. Sûfîler râbita esnasında cismânî beraberlik olduğu gibi, rûhâni beraberliğin de gerçekleştiğini kabul etmektedirler.⁴⁷⁸ Meselâ İmam Rabbanî, *Mektûbât*’ında sâliklere nasihat ederken, vefat etmiş kâmil insanlara yapılan râbitanın, mürşidle hayâlen birlikte olmak şeklinde uygulanan râbitanın, diğerlerine göre müridin kemâle ulaşmasında daha fazla etkili olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷⁹

⁴⁷² Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, s. 206, 210.

⁴⁷³ Verkânîsî, *Âdâb-ı Fethullah*, s. 39.

⁴⁷⁴ Arvâsî, *Râbita-i Şerîfe*, s. 19.

⁴⁷⁵ Arvâsî, *Râbita-i Şerîfe*, s. 6.

⁴⁷⁶ Uludağ, Süleyman, “Ruh”, *DİA*, Ankara 2018, c. XXXV, s. 193.

⁴⁷⁷ Arvâsî, *Râbita-i Şerîfe*, s. 17.

⁴⁷⁸ Ünlü, Ahmet Mahmut, *Tarîkat-i ‘Aliyye’de Râbita-i Celiyye*, Tuana Yay., İstanbul 2016, s. 69.

⁴⁷⁹ Serhendî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, s. 160, 175.

Tasavvufî gelenekte velâyet sırrına ermiş bazı velilerin vefatından sonra daha fazla tesiri olduğunu düşünen sûfilere Ebu'l-Hasan Şâzilî (ö. 556/1258) bunu destekler mahiyette şöyle açıklamada bulunmuştur: “Evliyadan bazıları vardır ki sâdik müride, vefatından sonra hayattayken olduğundan daha fazla menfaat erdirtir. Yine evliyadan bazılarının, rûhâniyyetleri vâsıtasıyla ilâhî emirleri takip ve tatbik ettirdiği kimseler vardır. İsterse o velî kabrinde meyyit olsun.”⁴⁸⁰

Ebu'l-Abbas el-Mursî (ö. 685/1287), Seyyîd Şerif Cürçânî (ö. 816/1413) aynı görüşü destekleyen sûfilere aittir. Onlara göre velîlerin sûretlerinin müridlerine gerek hayâlen gerek rüya âleminde görünmesi, vefatlarından sonra daha sahihtir. Bazen mürid feyzin kimden ve nasıl geldiğinin şuurunda değildir. Hâlbuki vefat etmiş Hak dostu, güneşin nuruna benzeyen irşâdî ile müridlerine feyz dağıtmaktadır. Yakınlık ve uzaklık söz konusu değildir. Kavunun güneşin hararetiyle olgunlaşıp tatlandığı gibi sâlik de rahmânî nefsin üflemeyle gelişir, olgunlaşır. Kavun onu tatlandırmanın güneş olduğunu nasıl bilmezse, mürid de kendine gelen feyzin hangi yönden, nasıl geldiğinin farkında değildir.⁴⁸¹

Vefat etmiş zâtlara olan râbîta her ne kadar geçerli kabul edilse bile, kabir ziyareti esnasında yapılan râbîtadan farklıdır. Çünkü kabir ziyaretindeki râbîta, ziyaret esnasında yapılırken, vefat etmiş zâtlara olan râbîtada hayatta olan mürşide yapılan hayâlî râbîta gibi her daim yapılabilmektedir. Lâkin Nakşibendî tarikatı başta olmak üzere bazı tarikatlarda mânevî terbiye ve terakkî için hayatta olan bir mürşide râbîta yapmak esas görülmüştür. Vefat eden mürşide râbîta, her müride tavsiye edilmeyen özel bir durumdur.⁴⁸²

2.2.5. Şerîata Uygunluk Bakımından Râbîta

Mutasavvıfların, özellikle uygulama esnasında ilmî bir disipline koyarak metod haline getirdikleri râbîta, dinen kabul görme açısından ikiye ayrılmıştır. Bu tasnif çok fazla irdelenmemiş olup aslında râbîtanın tarif edilen her çeşidi için gerekli bir ayrımdır. Çünkü dinen câiz görülmeyen bir şeyin, tarikatta kabul görmesi hiçbir

⁴⁸⁰ Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 16.

⁴⁸¹ Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 18.

⁴⁸² Yılmaz, *İslâm Tasavvufu Tasavvufî İlgili Sorular-Cevaplar*, s.503.

sûfî tarafından onaylanmamıştır. Esasen râbîta içinde aynı durum geçerlidir. Râbîtanın dinen câiz olmadığına dair en çok eleştirilen yönü, Hâlidîlerde uygulanan şeklî râbîta, en çok eleştirilen kişi de Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'dir. Fakat Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî hâlifelerine ve müridlerine gönderdiği mektuplarda, Nakşîbendî tarikâtının temellerinin, şerîat esasları üzerine inşâ edildiğini defâatle bildirmiştir. Bağdâdî, hedeflerine ermek isteyen mürid için esas olanın, şerîata dair hiçbir şeyin değiştirilmemesi olduğu görüşündedir.⁴⁸³ Yine ehl-i tasavvufa göre râbîta yapılırken kâmil ve mükemmil şeyhe yapılması da oldukça önemlidir. Eğer râbîta şeyh-i nâkîsa yapılırsa, neticede müridin bu râbîtası bedenini değil, fakat ruhunu öldüren bir zehir olur. Böyle bir durumda sâlikin râbîtadan elde ettiği de ancak istidâtını söndüren tehlikeli bir hastalık olacaktır.⁴⁸⁴

Râbîtanın dînen câiz olması için müridin de iradesinde sâdık olması, gayr-i mürid olmaması gerekmektedir. Mürid kalbinin yüzünü, zât-ı baht-ı mukaddes olan Cenâb-ı Hakk'ın tarafından ayırmamalıdır. Dünyevî ve uhrevî bir başarıyı veya yaptığı ibadetten dolayı karşılığı, mânevî hallerden dolayı kurbiyyeti, velâyeti, marifeti ve mâsivâdan olan hiçbir şeyi maksadı yapmamalıdır. Kulluğunun edâsı esnasında teveccühü sadece Allah Teâlâ olmalıdır. Şeyhin sadece bir vâsîta olduğunu unutmamalıdır. Zîrâ müridin, mürşidini vâsîta kabul etmesi râbîtanın dînen cevâzına engel olur.⁴⁸⁵ Dolayısıyla gerek râbîtanın uygulanış şeklinde gerek râbîtanın uygulayıcıları konumunda olan mürşid ve müridin dinen câiz olmayan şeylerden uzak olması zorunludur. Netice olarak şerîate uygunluk bakımından râbîta iki kısma ayrılmaktadır:

2.2.5.1. Meşrû Râbîta

Meşrû râbîta, tasavvuf tarihinin bütün dönemlerinde gerek sûfler tarafından gerek râbîtanın bazı yönlerini kabul etmeyip şirk ya da bid'at ithamında bulunan Hâfiz Seyyid gibi ulemâ tarafından kabul görmüş, şirkten uzak bir eğitim metodudur. Buna

⁴⁸³ Sahib, Es'ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, haz.: Dilaver Selvi-Kemal Yıldız, Sey-Tac Yay., İstanbul 2000. s. 56.

⁴⁸⁴ Bağdâdî, Hâlidî, *Risâle-i Hâlidîyye ve Âdab-ı Zikir Risâlesi*, sad.: Mehmed Zahid Kotku, Seha Yay., İstanbul 1993, s. 112.

⁴⁸⁵ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 3a.

göre mürid, seyru sülûk esnasında belli bir süreye kadar, ibadet ve zikrin dışında şeyhini delil ya da rehber olarak görmektedir.⁴⁸⁶ Esasen meşrû râbîta, İslâm hukukuna, Kur'ân ve sünnete uygun olarak kabul edilen bir râbîta biçimidir. Bu tür râbîtanın belirleyici özellikleri bid'at ve şirk gibi İslâm dışı unsurların bulunmayışıdır. Meşrû râbîta, müridin Allah'a ve Rasûlüne olan bağlılığını güçlendirmeyi hedef almaktadır.⁴⁸⁷ Zaten ilk dönem sûfîleri arasında mürşid râbîtası, muhabbet ve ittiba râbîtası olarak uygulanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sahabe arasındaki muhabbet ve ittiba şeklindeki bağ, meşrû râbîta için delil kabul edilmiştir.⁴⁸⁸ Eğer mürid, Hakk'ı vâsıtaların ve râbîtaların suretlerinde değil bilâkis fiillerin etkisi olarak görür, vesilelere havale ederse, ona sâhî ya da lâhî denilmektedir. Yani mürid, sebep ile müsebbibi karıştırdığı için gâflete düşüp gizli şirk tehlikesine düşebilir.⁴⁸⁹ Dolayısıyla bu gibi tehlikelerden korunmak, râbîtada istikâmet ile mümkündür. Seyyid Sibgatullah Arvâsî'nin (ö. 1287/1870) halifelerinden Şeyh Ahmed Taşkesârî (1848-1909) râbîtadaki istikâmetten maksadın manevî râbîta olduğunu ifade eder. Gavs-ı Hizânî Seyyid Sibgatullah Arvâsî, şeyhi henüz yaşarken sağlam ve doğru bir râbîta tutturmuş müridin, onun vefatından sonra da ruhâniyyetinden feyiz almaya devam edeceğini açıklar.⁴⁹⁰ Çünkü ehl-i tasavvufa göre mürid, kâmil şeyhi vâsıtasıyla Allah'a daha yakın olmayı amaçlamaktadır. Şeyh, burada sadece bir vâsîta olup, asıl hedef Allah'a yakınlık olmalıdır. Şer'î râbîta, müridin tasavvufî eğitim ve terbiyesi için önemli bir araçtır. Şer'î râbîtada esas olan, Hak yakınlığı için vesile olmasıdır.⁴⁹¹

Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin râbîta hakkında müstakil bir eser olarak kaleme aldığı, *Râbîta Risâlesi*'nde, memnû râbîta ile meşrû râbîtadan kısaca bahsetmiştir. Bağdâdî, bu açıklamayı müridleri uyarmaktan ziyade râbîtayı inkâr edenlerin dikkatini çekmek için yapmıştır. Ona göre, râbîtanın yasak olanı da vardır. Râbîtada

⁴⁸⁶ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâlî'r-râbîta*, vr. 4a.

⁴⁸⁷ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu Tasavvufî İlgili Sorular-Cevaplar*, s. 477.

⁴⁸⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 148.

⁴⁸⁹ Kâşânî, İzzeddîn, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu'l-Hidâye ve Miftâhu'l-Kifâye)*, Kurtuba Kitap Yay., İstanbul 2010, s. 80.

⁴⁹⁰ Arvâsî, Seyyid Sibgatullah, *Minah*, derleyen: Mevlânâ Hâlid-i Şîrvânî Ölekî, trc.: Siraceddin Önlüer-Hüseyin Okur, Semerkand Yay., İstanbul 2014, s. 46.

⁴⁹¹ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 6b.

bizzat vesîlelerin maksat kabul edilmeleri câiz değildir.⁴⁹² Böylesi bir râbita normal olmaz. Çünkü burada vâsıtayı gaye kabul etmek ve ona takılıp esas maksadı unutmak söz konusudur. Fakat meşrû râbitada durum böyle değildir. Bağdâdî, râbitayı kabul etmeyenlerin inkârını çok kere bu istilâhî inceliği anlayamadıklarından kaynaklandığını söylemektedir.”⁴⁹³ Haddizâtında ehl-i tasavvuf râbitayı şer’î ve gayri şer’î diye ayırmadığı için böyle bir tasnifi tasavvuf kitaplarında görmemiz mümkün de değildir. Çünkü onlara göre tarikatta uygulanan râbita kitap, sünnet, icma’ ile delillendirilmiş olup, hatta dört mezhebin birçok imamı açık veya işaret yoluyla râbitadan bahsettikleri için şer’î olduğunda ihtilâf yoktur.⁴⁹⁴

Görüldüğü üzere râbitanın şer’î kısmını kabul eden Hâfız Seyyid gibi ulemanın meşrû râbita anlayışı ile özellikle Hâlidîyye’den ehl-i tarîkin meşrû râbitaya bakışı farklıdır. Nakşibendî-Hâlidîler râbitanın vâsita olarak kabul edilmesini şer’î râbita için belirleyici bir vasıf kabul etmişlerdir. Hâfız Seyyid gibi düşünen ulemâ ise şer’î râbitayı, özellikle namaz ve zikir gibi ibadet esnasında şeyhe râbitanın yapılmaması şartına bağlamışlardır.

2.2.5.2. Nâ-Meşrû Râbita

Dinen hiçbir meşrûiyeti olmayan, ehl-i tasavvuf tarafından da uygulanması yasaklanan râbitadır. Râbita maksat değildir ancak maksuda vâsıl olmak için araçtır. Nitekim vesileleri doğrudan doğruya hedef kabul etmek meşrû değildir.⁴⁹⁵ Mürid, vâsitanın gaye olduğu zannı ile ona takılıp kalırsa asıl maksadı unuttur. Maksûd Allah’ın rızâsı olmalıdır.

Meşrû olmayan râbitanın bu vasfı almasının sebebi kendine şeyh görüntüsü veren müteşeyyihler veya hedefini şaşırılmış asıl maksattan uzaklaşmış müridlerdir. Kendisine râbita edilen mürşidin bu konuda ehliyetsiz olması halinde yapılan râbita batıldır. Çünkü fenâ ve bekâ mertebelerine ulaşmayan tarikat ehli, her ne kadar zikir talimine mezun ve memur olsa da râbita yaptırmaya yetkili değildir. Râbitadan

⁴⁹² Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 6b.

⁴⁹³ Bağdâdî, *Risâle-i râbita-i Şeyh Hâlid*, vr. 2a.

⁴⁹⁴ Bağdâdî, Hâlidî, *Risâle-i râbita-i Şeyh Hâlid*, Hacı Selim Ağa YEK, nr. 547/3, vr. 4a.

⁴⁹⁵ Selvi, *Nefs Terbiyesinde Rabita*, s. 217.

istenen feyz ve istifade elde edilebilmesi için kendisine râbîta yapılacak mürşidin ahlâk-ı Muhammediyye'ye tâbî olması gereklidir. Bu işin zararı, râbîta yapan müriden ziyade kendine râbîta edilmesini emreden müteşeyhlere yani şeyhlik iddiasında bulunanlara ulaşır. Ehliyetsiz olarak kendilerine râbîta yaptırılanın zararı, râbîta edenlerin zararından çok fazla olacağı kesindir. Çünkü Allah için aldatılanın mazur görülmesi umut edilir ama Allah adına aldatanın ziyarı her zaman daha fazladır.⁴⁹⁶

İlk dönem sûfilerinin, gerek eserlerinde gerek yaşantılarında, günümüze aktarılan râbîta kavramı ve anlayışı ile farklılıklar olduğu görülmektedir. Tasavvuf araştırmacıları, ilk dönem sûfilerin şeyhe muhabbet ve emirlerine uymayı, mürşid-i kâmilin, müridin seyr u sülûkunda gerekli gördüklerini belirtirler. Burada şeyhin görevi sadece iyi bir eğitici olmaktır. Zîrâ o, mânâ yolunda seyr u sülûkunu tamamlamış, Şeytânın tuzaklarını görmüş ve baş etme yöntemlerini tecrübe etmiş bir eğiticidir. Sâlike, seyr u sülûkunda karşılaşılabileceği engelleri nasıl aşabileceğini gösteren rehberdir. Yani mürşid, tecrübeli bir öğretmen ve eğitimci olarak, müridin elinden tutup ona yardım eden zâttır. Son dönem tasavvuf araştırmacılarından Süleyman Ateş râbîta hakkında: “İslâm, kul ile Allah arasında her türlü vâsıtayı kaldıran tevhîd dinidir. Bu yolda sûretler düşer, tek hakîkat kalır ki, o da bütün görünen vücûdların, sûretlerin kaynağı olan Allah'tır. Şeyh eğiticidir, hâşâ kendini tanrı yerine koyup müride, Allah'ı düşünme yerine kendisini hayâl etmesini emretmez.” demektedir. Ona göre; müridin şeyhini karşısına alıp ulûhiyyet derecesine çıkarır gibi tahayyül ve tasavvur etmesi, Hakk'ı bırakıp şeyhiyle meşgul olması İslâm dininin rûhuna aykırıdır. Esasen tasavvufun gayesi yaratıcıyı düşünmek ve mâsivâdan gönlünü temizleyerek Hak yakınlığına kavuşmaktır. Özellikle ibadet esnasında başka bir varlığı düşünmek, Kur'an'a göre şirk tehlikesi taşımaktadır.⁴⁹⁷

2.3. RÂBİTA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Tasavvufta eğitim metodu olarak değerlendirilen râbîtanın, tasavvufun bazı kavramlarıyla ilişkilendirilmesi seyr u sülûktaki konumunu daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Kanaatimizce tasavvuf terminolojisinde râbîtayla

⁴⁹⁶ Arvâsî, *Râbîta-i Şerîfe*, s. 27.

⁴⁹⁷ Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992, s. 135-136-137.

ilişkilendirilebilecek pek çok kavram vardır. Fakat tezimizin kaynağı olan *Tazîhu'r-râbîta*'nın muhtevâsı, mürşid râbîtası ile ilgili konuları içerdiği için araştıracağımız öncelikli kavramlar da mürşid râbîtası ile alâkası olduğunu düşündüğümüz terimlerdir. Bu bağlamda tasarruf, istimdât, istiâne, istigâse, istiâde, tevessül, feyz, feth, himmet terimleri hakkında bilgi edinilmesi mürşid râbîtasının red edilen ve savunulan taraflarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

2.3.1. Tasarruf

Sözlükte; bir işte ileri geri hareket etmek, bir işin içine girip idare etmek⁴⁹⁸, sahip olmak, arttırmak⁴⁹⁹, bir durumdan başka bir duruma geçmek gibi anlamları olan tasarruf kavramı hem fıkhîta hem de tasavvufta kullanılmaktadır.⁵⁰⁰ İnsan ya da eşya üzerinde çeşitli şekillerde etki edip, onları idare etmek için ifade edilen tasarruf; sûfiler tarafından Allah dostlarına bahşedilen özel lütuf ve kerâmet olarak tanımlanmaktadır. Esasen tasarruf yetkisi Allah Teâlâ'da olup, dilediği kullarına ikram olarak vermektedir. Meselâ; “Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı”⁵⁰¹ âyetinde vurgulandığı üzere gerçek fail Allah Teâlâ'dır. Sûfilere göre bu durum, “maşayla sobadan ateş alan adam”ın haline benzemektedir. Tasarruf yetkisi sadece yaşayan Allah dostlarında görülmez, Abdülkâdir Geylânî gibi veliler öldükten sonra da tasarruf yetkisini kullanmışlardır.⁵⁰²

Tasarruf kelimesi yerine kerâmet göstermek, olağanüstü yollardan iş yapmak manası daha çok kullanılmıştır. Cenâb-ı Hak bütün varlıkları ve eşyayı velî kullarının emrine musahhar kılmaktadır. Tasarruf ile yakın anlam taşıyan himmet kavramının anlaşılabilmesi tasarruf kavramı ile mümkündür. Mutasarrıf olan Hak'tır, lâkin Hak dostları himmetleriyle tasarrufta bulunabilirler. Fakat tasarruf yetkisi verildiği halde kullanmayan veliler, bu yetkiyi kullananlardan daha üstün görülmüştür.⁵⁰³

⁴⁹⁸ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 865.

⁴⁹⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1209.

⁵⁰⁰ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Tasarruf”, *DİA*, İstanbul 2011, c. XL, s. 118.

⁵⁰¹ Enfâl, 8/17.

⁵⁰² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 262.

⁵⁰³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 170.

Allah Teâlâ tasarruf yetkisini velisine verdikten sonra kalp konsantrasyonu yani cem'iyet-i kalp ve semavî varlıkların yardımı, tabii şartlar ve esmâ-i ilâhiye gibi bazı unsurlar vâsıtası ile tasarruf edilen şeyin meydana gelmesine izin vermektedir.”⁵⁰⁴ Tasavvuf araştırmacıları tasarrufu iki kısımda incelemişlerdir:

Vehbî Tasarruf: Allah'ın veli kulunun tabii şartları aşan, İlahi bir yardım sayesinde insanlar üzerinde muvaffak olduğu bir takım olağanüstü olayların bütünüdür. Bu âlemde gerçek ve yegâne tasarruf sahibi Allah'tır. Ancak Cenâb-ı Hak bazı kullarını bu tasarrufa mazhar kılmaktadır. Bu çeşit tasarruf veli kulun hayatı ile sınırlı değildir. Yani vefatından sonra da tasarruf yetkisi devam eder.

Kesbî Tasarruf: Yaratılıştan gelen kabiliyeti riyâzât ile geliştiren kimselerin eşya ve insanlar üzerinde gösterdikleri olağanüstü olaylar bütünüdür. Bir nev'i nefsin hayâl gücüyle izah edilen cem-i himmet ve konsantrasyon gücüdür denilebilir. Bu tür tasarruf gücü, sporcuların idmanla elde ettikleri kabiliyete benzemektedir. Fakat kişinin hayatı ile sınırlıdır. Tasarruf eden kişinin niyetine göre ya ulvî bir dereceye çıkar ya da süflî bir emel ile kötü işler için kullanılır. Eğer kötü işler için kullanılırsa bu çeşit tasarruf gücüne kutsallık atfedilmesi mümkün olmadığı gibi Allah katında tasarruf gösterenin de yakınlığa delil olması mümkün değildir.⁵⁰⁵

Özetle tasarrufu insanın fitratından gelen manevî bir telkin veya etkileme gücü olarak anlamak mümkündür. Tasavvufta müridin dağınık hal ve düşüncesinin toparlanması için mürşid manevî terbiyesi esnasında tasarruf yetkisini gösterebilir. Bu sayede mürid niyet, amel ve hallerine tertip ve düzen vererek seyru sülûküne ilerleyerek devam edebilir. İnsan ruhî gelişim gösterirken olumlu telkine, özellikle kendi kendine verdiği telkinin gücüne ihtiyaç duymaktadır. Özellikle râbita esnasında, mürşidi kâmil olan zât, mahir bir psikolog gibi olumlu telkinlerle müridin üzerinde tasarruf etkisini kullanmaktadır.⁵⁰⁶

⁵⁰⁴ Ebu'l-Alâ Afîfî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2011, s. 340.

⁵⁰⁵ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar*, s.529.

⁵⁰⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 119.

2.3.2. İstimdât

İstimdât kelimesinin sözlük manası; tehlikeli durumlarda yardım isteme, kuvvet isteme, imdata çağırma, meded ve himmet isteme⁵⁰⁷ anlamlarını taşımaktadır. Istilâhta; peygamber, velî ve manevîyat üstadlarından müşkil bir durumda sığınarak yardım istemek manasında kullanılmıştır. Böylece bu talep Allah'ın izni ve dilemesi ile yardım istenilen zâta Hak Teâlâ tarafından duyurulur. Özü, sadece rahmetle dolmuş bu zâtın yardım göndermesi için Allah'a dua etmesi ile Allah'ın dilemesiyle darda kalmış kişiye yardım ulaşacaktır. Unutmamak gerekir ki darda kalmaktan kurtaran Allah'tır. O sadece sevdiği kulunu sebep yapmaktadır. İmdat istenilen kişi yardım edenin Allah olduğunu bilerek, dua ile darda kalana yardım etmeye çalışan kulun durumundadır. Yani kul sebeptir, yardım Allah'tandır.⁵⁰⁸ Feryat edip ağlayarak yardım isteme eylemi için “istinsâr, istigâse, istiâze ve ilticâ” kavramları da kullanılmaktadır.⁵⁰⁹ Ehl-i tasavvufa göre mânevî yardımda bulunma imtiyazına sahip olduğuna inanılan büyük velilere gavs ya da kutub denilmektedir. Onun kalbi İsrâfil (a.s.)'in kalbi üzerinde bulunmaktadır. “Meded ya Hazret-i Hüdâyi”, “meded ya şeyh”, “meded ya Abdülkâdir”, “meded ya Gavs-ı Âzam”, gibi lafızlarla dua etmek bu zâtlara duyulan manevî sevginin bir ifadesidir.⁵¹⁰

Sûfiler istimdâtın, sığınma, yardım istemek gibi insanoğlundaki beşerî bir duygudan kaynaklandığını kabul ederler. Meselâ; çocuk anne babasından, talebe hocasından yardım isteyip sığındığı gibi müridin de şeyhine sığınıp, yakın olmak istemesi beklenen bir durumdur. Esasen istimdâd sığınma duygusunun tezâhürü olarak görülmektedir. Vahdet-i vücûd düşüncesinde, sâlik Hakk'ın mazharı olduğu için insan-ı kâmil makamındaki şeyhinden istimdatta bulunmasında mahzur görülmemiştir. Çünkü sâlik aslında talebini Allah'a iletmektedir. Bütün fiillerin faili Allah'tır. Kudret ve kuvvet sadece Cenâb-ı Hakk'ındır. İstimdât kavramı ve benzerlerinin durumuna bu açıdan bakıldığında, şer'î bir tehlike söz konusu değildir. Ancak istimdât edilen müteşeyh, bizzat kendisinde bir varlık gördüğü için böyle bir

⁵⁰⁷ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1419.

⁵⁰⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 138.

⁵⁰⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 528.

⁵¹⁰ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 282.

durum caiz olmadığı gibi sahibini de şirke düşürebilir. Seyr u sülûkta ilerleyip fenâfillâh mertebesine erişen mürid istimdâtın doğrudan Allah Teâlâ'ya yapar, çünkü şeyhine yaptığı istimdâtın aslında Allah'tan onun adına bir meded talebi olduğunun hikmetine ermiştir.⁵¹¹

Tasavvuftaki vâhdet-i vücud anlayışındaki “insân-ı kâmil” telakkisi, Allah ve Rasûlü'nün ahlâkıyla ahlâklanmış, kemal sıfatlarıyla muttasıf ve Hakk'ın mazharı demektir. Bu yüzden de rûhanî bir tasarrufa mazhar kabul edilir. Çünkü gerçek tasarruf Allah'ındır. Kul veya kişi, bu tasarrufun görüntüsüdür. Zîrâ vahdet-i vücud telakkisinde bütün fiiller Allah'ındır. Kudret ve kuvvet sadece O'na aittir. Meded ve himmet istenen kişinin, bizzat kendisinde bir varlık görüp, talep ondan beklenecek olursa, elbette caiz olmaz. Sahibini şirke düşürür. Ama “ya Rabbi, benim sana şahsım adına elimi açmaya yüzüm yok, nezdinde sevgili kulun olduğuna hüsn-i zannettiğim, falan kulun hürmetine bana meded eyle!” anlamında bir istimdât insanın benlik duygularını da siler. Böyle bir himmet ve meded talebinin gıyapta olması ile huzurda olmamasının bir farkı yoktur.⁵¹²

Sûfiler, hayatta olan veya vefat eden bir velîden istimdât etmenin caiz, hatta gerekli olduğu görüşündedirler. Velî uzakta bile olsa, kendisinden istimdâta bulunulduğu zaman yardım etme yetişme gücüne sahip kimselerdir. Haddizâtında hayatta olan velîlerin mânevîyâtından yardım isteme düşüncesinin ilk dönem sûfilerinden itibaren mevcut olduğu bilinmektedir. Vefatlarından sonra velîlerin rûhâniyyetinden istimdâta bulunma ilk dönem sûfilerden beri devam etmektedir. Nitekim Ma'rûf-i Kerhî'nin kabri etkili bir şifa kaynağı olarak kabul edilmiş,⁵¹³ kendisine “pîr-i hâcât” denilen Hâce Abdullah Herevî (ö. 481/1089) vâsıtasıyla, insanların birçok hâcetinin görüldüğüne inanılmıştır. Ehl-i tarikat, özellikle silsiledeki vefat etmiş meşâyih-ı kirâmdan feyiz ve yardım olarak istimdât

⁵¹¹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 323-324.

⁵¹² Yılmaz, *İslam Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, s. 531.

⁵¹³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 276.

beklemiştir.⁵¹⁴ Tasavvuf ehli tarafından ölü veya diriden istimdât beklemek, onlara bir varlık izafe etmemek şartıyla yasaklanmamıştır.⁵¹⁵

2.3.3. İstiâne

Sözlükte yardım istemek⁵¹⁶ anlamında kullanılan istiâne kelimesi istincâd⁵¹⁷ ile aynı anlamı taşımaktadır. Tasavvuf terminolojisinde müşkil işlerde, ehl-i kubûr olan zevâtan hayattakilerin istediği yardım manasında kullanılmıştır. Yani Allah'ın dostluğunu dünyadaki yaşantısında elde etmiş kabir ehlinden gerek mezarlarının başında gerek ayrı bir yerde istiânede bulunulmasıdır. Aynı zamanda istiâne yapan kişi bu ahval üzerinde iken ölümü ve ölüm ötesini düşünerek, kendini toparlar. Manevî bir diriliş ve yardım beklentisi ile Allah'a gönlünü bağlar. Zaten tarikatlardaki vefat eden veya hayatta olan mürşide yapılan râbitanın sebebi de bununla ilgilidir. Haddizâtında tefekkür-i mevt tarikatlarda esastır. Hatta vefat eden velîden istiânede bulunmanın sakıncası olmadığına dair Kemalpaşazade'nin *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*'inde yer verdiği; "İşlerinizde şaşkınlığa düşünce ehl-i kubûrdan yardım isteyiniz."⁵¹⁸ hadis-i şerifi delil gösterilmiştir. Dünyevî benliğini aşmış lâkin halkın gözünde ölü mesabesinde olan mürşid-i kâmilden yardım istemekten kasıt; istişare etmek, ibret ve nasihat almak manalarını da kapsamaktadır.⁵¹⁹

2.3.4. İstigâse

İstigâse sözlükte sığınmak, iltica etmek,⁵²⁰ birinden medet ve yardım istemek, imdat etmek⁵²¹ anlamında kullanılan Arapça bir kelimedir. Ayrıca "Allah kullarının dualarına icabet etti, bereketli yağmur yağdırdı" gibi manalarını ihtiva etmektedir.⁵²² Tasavvuf terminolojisinde, Allah'tan veya peygamberin rûhâniyyetinden yardım

⁵¹⁴ Yavuz, "İstimdât", *DİA*, c. XXIII, s. 363.

⁵¹⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 323-324.

⁵¹⁶ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1068.

⁵¹⁷ Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 521.

⁵¹⁸ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 1997, c. I, s. 85.

⁵¹⁹ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 323-324.

⁵²⁰ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1116.

⁵²¹ Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 524.

⁵²² Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1119.

istemek istigâsedir. İlâhî esmaları kendisinde toplayan, Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın hakikatine vâsıl olan gavsın, darda kalıp yardım isteyen kimselere imdat etmesine denilmektedir. Tarikat ehlinin sıkıntıya düştüğü, içinden çıkamadığı müşkül durumda şeyhini yardıma çağırması veya ölü ermişlerin ruhlarından imdat dilemesidir.⁵²³ Sûfiler Hak'tan halk ile yardım istemenin dertleri arttıracığını ancak halktan Hak ile yardım istemenin derde derman olacağını söylemişlerdir. Zîrâ Hak'tan Hak ile yardım isteyip bu yardımı hak eden sonunda Hakk'ı temaşa edebilir. Bâyezîd Bistâmî (ö. 234/848), Allah'tan başkasından medet umarken dikkatli olunması konusunda uyarırken, kulun kuldun medet ummasını batanın batandan medet ummasına benzetmiştir.⁵²⁴ Tasavvuf araştırmacıları tevessül ve istimdât konusunda birbiri ile alâkalı olan istigâse ve istiâne kavramlarını kullanmışlardır. İstiâne birinden yardım istemek için kullanılır ki buna talep de denilmektedir. İstigâse ise bir nev'i sığındır. Yani imdata yetişmesi için Hak katında hürmeti olandan kurtuluş beklentisi içinde olmaktır.⁵²⁵

2.3.5. İstiâde

Bir şeyin iadesini geri gönderilmesi istemek⁵²⁶ anlamında kullanılan istiâde kelimesi istigâse ve istiâne kavramlarıyla yakından alakalıdır. Sözlükte bir şeyin tekrar yapılmasını istemek, adet edinmek anlamlarını taşıyan Arapça bir kelimedir.⁵²⁷ İlk dönem fenâ ve bekâ nazariyesinin kurucu olarak bilinen Ebû Saîd Harrâz (ö.277/890) istiâde ehlinin özelliklerini tarif ederken, vesvese ve endişe karanlığının kaygılarından kurtulmak isteyen kişilere dikkat çeker. Bu halde olan biri yana yakıla, himmet lisanı ile yardım çağırırsa vesvese ve endişe karanlığından kendini kurtarabilir. İşte himmeti yardım arzusuyla haykırarak çağırınlar istiâde ehлиндendir.⁵²⁸

⁵²³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 89.

⁵²⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 192.

⁵²⁵ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 431.

⁵²⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 521.

⁵²⁷ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1062.

⁵²⁸ Baltacı, Naile, *Ebû Saîd el-Harrâz'ın Kitâbu'l-keşfve'l-beyân, Kitâbu'l-hakâik ve Kitâbu'ı-ferâğ Adlı Üç Risâlesindeki Tasavvufî Görüşleri*, SÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 1997, s. 66.

2.3.6. Tevessül

Tevessül sözlükte; sarılmak, inanmak, sebep tutmak, başvurmak, girişmek⁵²⁹ anlamlarını kapsamaktadır. İstılâhta ise; istirham etmek, vâsita ile yaklaşmak⁵³⁰, Allah rızâsını kazanmak için peygamberleri, evliyayı veya işlediği sâlih amelleri aracı ve vâsita kılarak, şefaathçi ve vesile edinerek Hakk'a ulaşmak anlamları içerir. Teşeffu, tevessül, teveccüh kelimeleri anlam olarak birbirine yakın manaları ihtiva etmektedir. Suçluyu kurtarmak için yalvarmak şefaath, zararlardan kurtarıp, korumak tevessül için kullanılan kavramlardır. Teveccüh Cenâb-ı Hak tarafından lutûflar ile nimetlere kavuşmak, zarar veren şeylerden felâha erişmektir.⁵³¹ Yani tevessül ya ibadet ve amellerde olur ya da Hz. Peygamberi, veli ve salih kişileri vesile kılarak olur. Amellerin Hakk'a yakınlığının vesile, Allah'ın rızâsına ermeye vâsita olduğunda şüphe yoktur.⁵³² Hz. Peygamber'i vesile almanın cevazı da hadisi şeriflerde ortaya çıkmaktadır.⁵³³ Hz. Ömer'in, Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ı vesile ederek yağmur istemesi, salih kişilere tevessül edilebileceğine delil olarak kabul edilmiştir.⁵³⁴ İbnü'l-Esîr, ezan duasında geçen "el-vesîle" kavramını izah ederken; "Allah'a yakınlığa vesile, cennette bir menzil veya kıyamette şefaath gibi anlamlarla" değerlendirmiştir.

Ehl-i tasavvuf, İslâm'ın kitap ve sünnet çizgisinde yaşanmasına yardımcı olacak bir mürşidi vesile ve rehber kılmanın caiz olduğunu kabul eder. Çünkü mürşid, insana Allah'a giden yolda canlı bir örnektir. Onun denetim ve gözetiminde seyru sülûk, insanın ayağının sürçmesini önler. Tevessülde öncelikle hedef, Allah'a yaklaşmak, rızâsına ulaşmaktır. Zaten bu yönüyle himmet kavramı ile de aynıdır. Bir dileğin kabulü veya bir musibetin ref' ve def' edilmesi için, enbiya ve evliya ile salihlerin rûhâniyyetlerine tevessül sûretiyle, Hak Teâlâ'dan talepte bulunmak da tevessül kapsamına girer. İhtilâflı olan ise; ölmüş kimseleri vesile edinerek, yapılan

⁵²⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1283.

⁵³⁰ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1655.

⁵³¹ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 430.

⁵³² Buhâri, *Îcâr*, 12; Müslîm, *Deavât*, 101.

⁵³³ Tirmizî, *Deavât*, 49; İbni Mâce, *İkâme*, 5; İbni Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 138.

⁵³⁴ Buhârî, *İstiskâ*, 15.

tevessüldür. Sûfilere göre enbiya, evliya ve salih ulemânın, ahirete intikal etmiş olsalar da rûhâniyyetlerine tevessül edilebileceğini kabul edilmektedir.⁵³⁵

2.3.7. Feyz

Çoğulu füyûz, füyûzât olan feyz ve feyezân kelimeleri sözlükte; kabı taşıncaya kadar doldurmak, fazla suyun taşması, haberin yayılması,⁵³⁶ verimlilik bolluk, ilerleme, gür olma, ilim irfân⁵³⁷ gibi anlamlara gelir. Taşıyanın taşıyabileceğinden fazlası⁵³⁸ manası da vardır. İlk sûfiler tarafından feyz ve türevlerinden olan ifâzâ, istifâzâ ve tefeyyüz gibi kelimeler de aynı manada kullanılmıştır.⁵³⁹ Genellikle ilâhi rahmetin taşarak kulları kuşatması, ezeli ve ebedî ilâhî tecelli anlamındadır. Sâlikte tecelli eden feyz, bazen oldukça yoğun bir halde zuhur eder. Bu durumda, nurların feyzinden gelen müşahedeye, hatfe denilmektedir. Sûfilere göre; Hak ile halk arasında bağ olan insan-ı kâmil, diğer varlıklar için feyz ve medet vâsıtasıdır. Çünkü insan-ı kâmil, daimî olan ilâhi feyz kaynağıdır.⁵⁴⁰ Kâinatın varlık sebebi olan sevgi de taşıp artmasından dolayı feyz ihtiva eder. Meşhur kudsî hadiste Yüce Allah; “Ben gizli bir hazineydim, marifete muhabbet ettim; yani bilinip tanınmak istedim ve halkı yarattım”⁵⁴¹ buyururken zâtındaki muhabbetin feyezân etmesine de işaret etmektedir. Böylece Hak Teâlâ’nın marifete olan muhabbeti, kâinatın yaratılış sebebi olmuştur. Yani varlıklar üzerinde tecelli eden ilâhi muhabbet feyz kaynağı olmuştur. Mutasavvıflara göre Hak’tan gelen feyz Hz. Peygamber aracılığıyla mürşid-i kâmile, onlardan müridlere ulaşmaktadır. Tasavvuf terminolojisinde mürşidin Hak’tan Peygamber vâsıtası ile aldığı feyze “ilâhî feyz” ifadesi kullanılırken, silsilede yer alan meşâyih-i kirâm vâsıtasıyla aldığı feyze “isnâdî feyz” denilmektedir. Müridin şeyhten feyz alması ise “ahz-ı feyz” diye tanımlanmıştır.⁵⁴² O halde feyz, sâliklerin kalbine kendi çabaları olmaksızın gelen

⁵³⁵ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, s. 535.

⁵³⁶ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1189.

⁵³⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 303.

⁵³⁸ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 267.

⁵³⁹ Eraydın, Selçuk, “Feyz”, *DİA*, İstanbul 1995, c. XII, ss. 513-514.

⁵⁴⁰ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 474.

⁵⁴¹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 132.

⁵⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 84.

ilham ve feth-i ilâhîdir. Kâmil mürşid müridlerinin gönlüne sohbet ve zikir esnasında sened ve silsile yoluyla gelen feyzi aktarmasına, isnâdî feyz denilmektedir. Allah Rasûlü (s.a.v.) salih kulların anıldığı yere ilâhî rahmetin ineceğini⁵⁴³ haber verdiği hadisi, isnâdî feyzin varlığını teyit etmektedir. İmam Gazzâlî (ö. 543/1143) bu hadise binâen ilâhî rahmete sebep olan şeyin müridin salihlere benzemeye çalışması için gösterdiği gayrete bağlamaktadır. Feyz-i ilâhînin bu etkileşim gücünün delili olarak, Yüce Allah'ın sâdiklarla beraber bulunmayı⁵⁴⁴ emreden âyeti gösterilmektedir.⁵⁴⁵ Güneş, ışık ve ısıyı dünya üzerine ifâza ettiği gibi irfân ve zikir meclislerinde bulunan sâlik himmeti, azmi ve kabiliyeti ölçüsünde mürşidinden feyz almaktadır. Nitekim şair bu durumu:

“Halkın isti'dâdına vâbestedir âsâr-ı feyz,

Ebr-i nisandan sadef dürdâne, ef'îsüm kapar” diye mısralarla ifade etmektedir. Yani feyzin tesiri kişinin kabiliyetine göredir. Nisan yağmuru her yere aynı yağar, lâkin sadefin kabiliyetine göre inci, yılanın kabiliyetine göre zehir olarak tezahür etmektedir.⁵⁴⁶

2.3.8. Feth

Feth açmak, açılmak,⁵⁴⁷ yardım ve imdat etmek, öğretmek, yol göstermek, fethetmek, zaptetmek⁵⁴⁸ manalarını ihtiva edip çoğulu fütûhât olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kalbi ve aklı İslâm'a açmak anlamına da gelmektedir.⁵⁴⁹ Istılâh manası ise kalbin sıfatlarında kemâlâtın zuhur etmesi için velâyet makamından kullara açılan ilâhî isimlerdeki nur tecellileridir.⁵⁵⁰

⁵⁴³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 70.

⁵⁴⁴ Tevbe, 9/119.

⁵⁴⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 224.

⁵⁴⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 238.

⁵⁴⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 301.

⁵⁴⁸ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1126.

⁵⁴⁹ Fayda, Mustafa, “Fetih”, *DİA*, İstanbul 1995, c. XII, ss. 467-470.

⁵⁵⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 83.

Sûfiler ricâlû'l-feth olarak isimlendirilen, sayıları her devirde yirmi dört olarak kabul edilen, Allah'ın marifeti ve hikmetine mazhar olan velîlerin varlığından haber verirler. İbni Arâbî bunların dünya üzerinde farklı yerlerde bulunduğunu ikisinin Yemen'de, dördünün şark ülkelerinde, altısının mağripde olduğunu söylemiştir. Sûfiler, ricâlû'l-fethin varlığına delil olarak; "Allah'ın insanlar için açtığı rahmeti kısıbalecek yoktur, O'nun kısıtığını da O'ndan başkası açamaz. O mutlak izzet ve derin hikmet sahibidir"⁵⁵¹ âyetini kabul etmektedirler.⁵⁵²

2.3.9. Himmet

Gayret etmek, çalışıp çabalamak,⁵⁵³ dert, üzüntü, kaygı, tasa, akıldan geçirilen şey, dikkat ve uyanıklığı gerektiren şey, kasıt⁵⁵⁴ gibi anlamları olan Arapça bir kelimedir. Azim, enerji, istek, arzu, meyil, şevk gibi anlamlarda da kullanılan⁵⁵⁵ çoğulu himem olan himmet kelimesi, ıstılâhta gönlün, iradenin, arzunun, hevesin, meylin bir noktaya tekâsüf etmesi, teksif olunması, yoğunlaşması demektir.⁵⁵⁶ Sûfiler himmet kavramını, kulun bir şeyi elde etmek için kalbinin bütün gücü ile Hakk'a yönelmesi olarak tarif etmişlerdir. Velîlerin maksadını ve arzularını hâsıl eden mânevî güce denilmektedir. Sâlikin kemâl dereceye ulaşabilmesi için kalbinin bütün gücüyle Hakk'a yönelmesidir.⁵⁵⁷ Kâşânî (ö. 587/1191) *Elf Makâm*'ında himmet kelimesini tanımlarken, nefsin arzuları ve beklentisinden, amel, emel ve bunlara güvenmek gibi sebeplerden uzaklaşarak tamamen Hakk'a yönelmesi ifadelerini kullanmıştır.⁵⁵⁸

Tasavvuf tarihinin son dönemlerinde yardım etmek, yönlendirmek, kalbi kötü düşünce ve meyillerden temizlemek, kalbe feyiz aktarımı yaparak manen yükseliş gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bir kısım tasavvuf ehli himmeti, kalbin mâneviyâtla

⁵⁵¹ Fatır, 35/2.

⁵⁵² Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 265.

⁵⁵³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 426.

⁵⁵⁴ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1613.

⁵⁵⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 170.

⁵⁵⁶ İnançer, Ömer Tuğrul, *Gönül Sohbetleri*, Sufi Kitap, İstanbul 2010, s. 78-79.

⁵⁵⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 170.

⁵⁵⁸ Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-sâirîn-Elf Makâm*, çev.: Abdürrezzak Tek, Emin Yay., Bursa 2017, s. 287.

dolması için tecrid edilmesi; bazıları ise müridin yolun başındaki sıdkı olarak anlamışlardır.⁵⁵⁹ Sûfîler himmet ehli için; “himmetü’r-ricâl takla’u’l-cibâl”⁵⁶⁰ deyimini kullanarak Allah adamlarının himmetindeki ilâhi gücün dağları yerinden oynatacak kadar güçlü olduğuna dikkat çekmişlerdir. Himmetü’l-ifaka ve himmetü’l-enefe olarak tasnif edilmiştir. Himmetü’l-ifaka, fâni olanı terk ettirip, bakî olanı istemeye yönlendirir. Himmetü’l-enefe ise sâlike amel ve ibadet konusunda şevk vererek sevap istemeye sevkeder. Böylece mürid ihsan mertebesinde ibadet ederek Cenâb-ı Hakk’a yaklaşır.⁵⁶¹

Son dönemde feyz vermek olarak kullanılan himmet yerine bazen enerji vermek deyimini de kullanılmaktadır. Gerek feyz gerek himmet kelimesinin muhteviyatını karşılayacak başka bir kelime yoktur ve zorlayarak değiştirmek uygun değildir. Himmetten hâsıl olan feyz ruhsal bir enerji çıkarır lâkin enerjiden himmet hasıl olması mümkün değildir.⁵⁶² Necmeddîn-i Kübra (ö. 618/1221) gibi aynı ekolden gelen mutasavvıflar, sâlikin himmetindeki gücün, başka insanların kalpleri üzerinde etkili olduğunu savunurken, bazı tabii olayları mümkünât feleğine doğru yönlendirerek meydana getirme yeteneğine sahip olduklarından bahsetmişlerdir.⁵⁶³ Zaten Konevî’ye (ö. 673/1274) göre himmet, mümkünât âleminde batınî sebeplerden sayılmaktadır. Meselâ; Zekeriyya (a.s.) Cenâb-ı Hakk’a himmetiyle yönelmiş, böylece duası kabul edilmiş ve ona Yahya (a.s.) bağışlanmıştır.⁵⁶⁴

Himmet kavramı, kalbi, iradeyi, duygu ve düşünceyi bir noktaya toplayıp, tek hedefe yönelmek manasıyla düşündüğümüzde, her insanın azmettiği ve gayretini yönelttiği bir hedefi mevcuttur. Herkesin kıymeti yöneldiği şeyin değerine göreler. Günümüzde himmet denilince ilk akla gelen kelimeler yardım ve destektir. Velilerin ve kâmil mürşidlerin himmeti ise tartışmaya açıktır. Zîrâ himmet farklı boyutlarda, bilinen zaman ve mesafe ölçüleri dışında meydana gelen bir durumdur. Haddizâtında bizzat tecrübe etmeyenler, himmet için delil ve izah duymak istemektedirler. Özetle

⁵⁵⁹ Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 378.

⁵⁶⁰ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 426.

⁵⁶¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 121.

⁵⁶² İnançer, *Gönül Sohbetleri*, s. 78-79.

⁵⁶³ Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, Alfa Yay., İstanbul 2000, s. 273.

⁵⁶⁴ Konevî, Sadreddin, *Fusûsü’l-Hikem’in Sırları*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2003, s. 128.

himmət, takva ile yücelmiş, ilahi nurla temizlenmiş, zamana ve mekâna bağı olmayan ruhların, muhtaç olanlara Allah'ın izniyle yardım ettiği Allah'ın rahmetidir. Himmət kâmil mürşidlere verilen ilahi bir nurdur. Kâmil mürşid o nur ile müridlerini terbiye ve takviye eder.⁵⁶⁵

2.4. RÂBİTA LEHİNDE VE ALEYHİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Râbitanın meşrûluğu hakkında eleştirel söylemler 19. yüzyılda Nakşibendiyye Hâlidî kolunda mürşid râbitası, namaz kılarken ve zikir esnasında uygulanmaya başladıktan sonra duyulmuştur. Tasavvuf çevreleri ve ulemânın da dâhil olduğu tartışmalar günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durum araştırmacıların dikkatini çekmiş, râbita hakkında aleyhte ve lehte müstakil olarak eserler kaleme aldıkları gibi bir kitabın içinde konu olarak da yer vermişlerdir.

2.4.1. Lehte Yapılan Çalışmalar

1) Reşehât-ı aynü'l-hayât

Râbitadan detaylı bahseden ilk yazılı kaynak, müellifi Safî lakabı ile tanınan Nakşibendî büyüklerinden Mevlânâ Ali b. Hüseyin el-Kâşifî el-Herevî (ö. 939/1532) olan *Reşehât-ı aynü'l-hayât*'tir. Müstakil bir râbita risâlesi olmamasına rağmen râbita âdâbı ile mürşide muhabbet râbitası hakkında açıklamalar mevcuttur. Nakşibendiyye sadât-ı kirâmın hayatları ile ağırlıklı olarak Mevlânâ Safî'nin mürşidi Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) tasavvufî görüşleri ve hayatının anlatıldığı Farsça risâledir.⁵⁶⁶

2) Mektûbât-ı Rabbânî

Aslı Farsça olup değişik dillere tercüme edilen, Ahmed b. Abdülehad es-Serhendî'nin (ö. 1034/1624) *Mektûbât* adlı meşhur eseri, *Reşehât*'tan sonra râbita hakkında bilgi veren ilk kaynaklardandır. Serhendî, Hz. Ömer'in soyundan geldiği için Fârûkî nisbesi ile anılır, fakat İmâm-ı Rabbânî olarak tanınmıştır. *Mektûbât-ı*

⁵⁶⁵ Anıl, Hülya, *Tasavvufta Himmət Kavramı*, NEÜSBE, (basılmamış yüksek lisans semineri), Konya 2014, s. 46.

⁵⁶⁶ Sâfi, *Reşehat (Hayat Pınarından Damlalar)*, s. 346.

Rabbânî, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddîn tarafından, 1158/1745 tarihinde Osmanlıcaya çevrilmiştir. Beş yüz otuz beş mektuptan müteşekkil olup 36, 61, 187, 260 ve 287. mektuplar râbîta hakkında bilgi vermektedir. Eser günümüz Türkçesine çevrilmiş birden çok basımı mevcuttur.⁵⁶⁷

3) *Risâle fî isbâti'r-râbîta*

Müellifi Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî (ö. 1242/1826) olan eser râbîta üzerine ilk defa kaleme alınmış müstakil Arapça bir risâledir. Hâlidî Bağdâdî'nin muhatabını ismen zikretmediği, lâkin İstanbul'daki halifelerine yazdığı bir mektuptur. Mektubun içeriği râbîta olduğu için daha sonra *Risâle fî isbâti'r-râbîta*, *Risâletü'r-râbîta*, *Risâle fî tahkîki'r-râbîta* isimleriyle de tanınmıştır. Nüshalarının çoğu SYEK'nde olan eserin Osmanlıca tercümelemleri ile matbu nüshaları da mevcuttur.⁵⁶⁸

4) *Kitâbü'r-rahmeti'l-hâbîta fî tahkîki'r-râbîta*

Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin halifelerinden Hüseyin Devserî'nin (ö. 1247/1831) müstakil olarak râbîta konusunda Bağdat'ta kaleme aldığı Arapça risâledir. Hâlidî Bağdâdî'nin yazdığı ilk risâleye yakın bir tarihte (1237/1821) kaleme alındığı için râbîta konusundaki ana kaynaklardan sayılmıştır.⁵⁶⁹

5) *Buğyetü'l-vâcid fî mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid*

Mevlânâ Hâlid'in *Risâle fî isbâti'r-râbîta* adlı eseri yeğeni Esad Sahib tarafından düzenlenerek, Mevlânâ Hâlid'in diğer mektupları ile *Buğyetü'l-vâcid fî mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid* isimli eserde dördüncü mektup olarak yer almaktadır. Ayrıca Buğyetü'l-vâcid içerisinde otuz ikinci mektup olarak geçen *Risâletün fî âdabi'z-zikr fî't-tarikati'n-nakşibendiyye* adındaki risâlede, zikir edebleri izah edilirken nasıl râbîta yapılacağı da işlenmiştir. Her iki mektubun tamamı, hicrî 13. asır Dimeşk âlimlerini tanıtan *Ulemâu Dimeşk* adlı eserde aynen geçmektedir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Serhendî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. I, s. 342.

⁵⁶⁸ Bağdâdî, Hâlidî, *Risâle-i râbîta-i Şeyh Hâlid*, Hacı Selim Ağa YEK, nr. 547/3, vr. 5a-5b.

⁵⁶⁹ Devserî, Hüseyin, *Kitâbü'r-rahmeti'l-hâbîta fî tahkîki'r-râbîta*, SYEK, nr. 59/1, vr. 1b-194b.

⁵⁷⁰ Sahib, Es'ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, haz.: Dilaver Selvi-Kemal Yıldız, Sey-Tac Yay., İstanbul 2000.

6) Tuhfetü'l-uşşâk fî isbâti'r-râbita fî't-tarâkâti'l-sûfiyye

Râbita hakkında Arapça kaleme alınan müstakil eserin müellifi Seyyid İbrâhîm Fasîh Haydarî, Hâlidî Bağdâdî'nin müntesiplerindedir. Eser 1293/1876 tarihinde, İstanbul Süleyman Efendi Matbaası'nda basılmıştır.⁵⁷¹

7) Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka

Hâfiz Seyyid Hoca'nın (ö. 1269/1852) râbitanın hem bid'at hem de şirk olduğunu ispatlamak için yazmış olduğu *Risâle fî ibtali'r-râbita* adlı risâleye karşı râbitanın dinen câizliğini savunmak kasdı ile Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi (ö. 1318/1900) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁷² Nakşibendî Hâlidî koluna müntesip olan Mehmed Fevzî Efendi, râbitaya put, râbita yapana da putperest diye ağır ithamlarda bulunan Hoca Seyyid'in iddialarına parça parça alıntı yaparak cevap vermiştir. Mehmed Fevzî Efendi Edirne'de müderris olarak görev yaptığı sırada Filibe'de Şihâbüddîn Veli Paşa Medresesi'nde bulunan Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ali Efendi'yi ziyareti esnasında Hâfiz Seyyid'in risâlesi ile karşılaşmış ve kısa sürede yazım dili Osmanlıca olan yirmi dört sayfalık bir reddiye yazmıştır.⁵⁷³ Fevzî Efendi risâlesinde Hâfiz Seyyid'i ismen zikretmez lâkin “tevhid ehline kâfir diyen o zât” diyerek gıyaben muhatap almıştır. Risâlede Hâfiz Seyyid'in râbita hakkında açıkça yaptığı veya imâda bulunduğu bütün itirazlarına neredeyse cümle cümle deliller ile cevap vermiştir. Meselâ Hâfiz Seyyid'in risâlesinin başında râbitanın meşrû olmadığına dair delil getirdiği dört âyet için Fevzî Efendi; âyetlerin nüzul sebepleri ve zahiri delâletlerinin birbirinden farklı olduğunu ifade ederek râbita aleyhinde bir delil olamayacağını savunur. Hatta âyetlerin zâhiren tefsirinin yanında bâtinî tefsirlerinin de bulunduğunu ve bu âyetlerin Hâfiz Seyyid'in anladığının tersine râbitanın meşrû olduğuna delil getiren âyetler olduğu düşüncesindedir.⁵⁷⁴

⁵⁷¹ Haydârî, İbrahim Fasîh, *Tuhfetü'l-uşşâk fî isbâti'r-râbita fî't-tarâkâti'l-sûfiyye*, SYEK, nr. 1230, vr. 1b-16b.

⁵⁷² Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 1b-12b.

⁵⁷³ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 2a.

⁵⁷⁴ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 5a.

8) Tebsiratü'l-fâsılîn an usûli'l-vâsılîn

Nakşibendî Hâlidîyye halifelerinden olan Süleyman Zühdî tarafından râbîta aleyhine yazılanlar karşısında 1297/1880 yılında râbîtayı savunmak amacı ile kaleme aldığı yüz sekiz sayfalık Arapça risâledir. Râbîta aleyhinde kullanılan delilere karşılık genellikle Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin *Risâle fî isbâti 'r-râbîta'* da kullandığı delileri aktarır. Eser *Mecmûatü'r-resâil alâ usûli'l-hâlidîyyeti 'z-ziyâiyyeti'l-müceddidiyyeti'n-nakşibendiyye* adlı mecmua içindedir.⁵⁷⁵

9) Nûru'l-hidâye ve'l-irfân fî sırrı'r-râbîta ve't-teveccüh ve hatmi'l-Hâcegân

Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin yeğeni Muhammed Es'âd İbnü's-Sâhib tarafından 1305/1887 tarihinde, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 19. yüzyılda Hindistan'da ehl-i hadis ekolünün kurucusu, başta Hanefî mezhebi olmak üzere bütün mezheplere karşıt düşünceleri ile tanınan Sıddîk Hasan Han Kannevcî (ö. 1307/1890) kendisine yöneltilen râbîtanın hükmü ile ilgili bir soru üzerine râbîtayı bid'at ve şirk olarak ifade etmesi üzerine yazılan savunma risâlesidir.⁵⁷⁶

10) Sifru'l-esnâ fi'r-râbîtati'l-hüsnâ

Hasan Hilmi Dağıstânî (ö. 1937), Kafkasya'da Nakşibendî-Hâlidî ve Şâzeli tarikâtı şeyhi olup râbîta aleyhinde görüşler beyan eden bir kişiye, cevaben savunma risâlesi yazmıştır. Dağıstânî, her ne kadar isim vermese bile Hâfız Seyyid Efendi'nin *Şerhu risâle fî ibtâli 'r-râbîta* adlı ikinci risâlesindeki râbîtanın meşrû olmadığına dair verdiği delillere cevap niteliğinde bir savunma yapmıştır. Nitekim o, eserin telif sebebi olarak, râbîtayı reddeden, râbîta yapanların müşrik olduğuna dair ithamda bulunan, Allah'ı bırakıp insanları yani ulemâ ve şeyhleri rab edinmenin şirk sebebi olduğunu iddia eden, eski bir tarîkat ehlinin sözlerine cevaben 1341/1923 tarihinde,

⁵⁷⁵ Zühdî, Süleyman b. Hasan, *Tebsiratü'l-fâsılîn an usûli'l-vâsılîn*, SYEK, nr. 261/6, vr. 1b-15a.

⁵⁷⁶ Sahib, Es'ad, *Nûru'l-hidâye ve'l-irfân fî sırrı'r-râbîta ve't-teveccüh ve hatmi'l-hâcegân*, Yusuf Ağa Ktp., nr. 9378, vr. 1b-46b.

Arapça olarak kaleme aldığını bildirmektedir. Dolayısıyla risâlenin yazılmasına sebep olanın, Hâfız Seyyid olduğuna dair işaretler mevcuttur.⁵⁷⁷

11) Risâle fî hakki's-sülûk ve'r-râbita ve şemâil-i meşâyihî's-silsileti'n-Nakşibendiyye ale't-tertib

Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin son halifesi olan Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin (ö. 1275/1858), râbita hakkında sekiz varak olarak Arapça kaleme aldığı müstakil eseridir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde eser adı *Silsile-nâme-i Hâlidîyye* olarak geçmektedir.⁵⁷⁸

12) Mektubât-ı Kuşadavî

Halvetî-Şâbânî tarikatının Kuşadaviyye kolunun kurucusu Kuşadalı İbrahim Halvetî'nin (ö. 1262/1846) mektuplarının ana konusu râbitadır. Râbitaya dair eserlerin, Nakşibendî tarikatının büyükleri tarafından özellikle Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî ile kaleme alındığı bilinmektedir. Kuşadalı'nın mektupları Nakşibendî tarikatının dışında biri tarafından kaleme alınması bakımından diğerlerinden farklılık göstermektedir. Kuşadalı, müridin şeyhi ile devamlı râbitalı olması gerektiğini savunmaktadır. Bu mektuplar günümüz Türkçesi ile *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)* adlı çalışmada bir araya getirilmiştir.⁵⁷⁹

13) Rehber-i Hak

Nakşibendî tarikatına müntesip olan Hâfız Abdüssamed Refî b. Muhammed Vehbî Yanyevî (ö. 1320/1902) tarafından 1315/1897 tarihinde Osmanlıca olarak kaleme alınan eser, müstakil râbita risâleleri arasındadır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Koçtürk, *Râbita Risaleleri Literatürü: XIX. Yüzyıl ve Sonrası*, s. 104.

⁵⁷⁸ Çınar, Nazim, "Nakşibendî Hâlidî Şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Râbita ile İlgili "Hakku's-Sülûk ve'r-Râbita ve Şemâil-i Cemî'i Silsile" Risalesi", *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, sy. 5, Ağrı 2019.

⁵⁷⁹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)*, Fatih Yay., İstanbul 1982.

⁵⁸⁰ Yanyevî, Abdüssamed Refî b. Muhammed Vehbî, *Rehber-i Hak*, SYEK, nr. 189/2, vr. 1b-72a.

14) Kitâbü isbâti'l-mesâlik fî râbitati's-sâlik

Mustafa Fevzî b. Numan (ö. 1871/1924) tarafından kaleme alınan, *Kitâbü isbâti'l-mesâlik fî râbitati's-sâlik*, manzûm olması bakımından diğer râbita risâlelerinden farklıdır. Nakşibendî-Hâlidî kolundan Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi'den (ö. 1329/1911) hilafet sahibi olan Mustafa Fevzî Efendi eseri 1324/1905'te Osmanlıca olarak kaleme almıştır.⁵⁸¹

15) Râbita-i Şerîfe

Müellifi Abdülhâkim Arvâsî (ö. 1865/1943) olan müstakil râbita risâlesidir. Yazım dili Osmanlıca olarak 1341/1923'te kaleme alınmıştır. Genel olarak Hâlidilerde uygulanan râbita hakkında bilgi verilmiştir. Mürşid râbitasının nasıl uygulanacağı hakkında geniş açıklamalar mevcuttur. Kitap, Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilmiştir.⁵⁸²

16) Risâle fi't-tarîk

Mevlânâ Hâlidî Bağdadî'nin (ö. 1242/1827) kaleme aldığı Hâlidîyye tarikatının âdâbını anlatan risâlede râbita konusuna da değinilmiştir. Arapça yazılan eser sonradan basılan nüshalarda *Hâlidîyye Risâlesi* veya *Risâle-i Hâlidîyye* diye isimlendirilmiştir.⁵⁸³

17) Hadîkatü'n-nediyye fî âdâbi't-tarîkati'n Nakşibendiyye ve'l-behçeti'l-Hâlidîyye

Müellifi, Muhammed b. Süleyman el-Bağdâdî'nin (ö. 1239/1823) Arapça olarak 1234/1818 yılında kaleme aldığı eserin bir bölümünde râbitadan bahsedilmektedir. Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin Bağdat halîfelerinden olan Süleyman

⁵⁸¹ Kul, Hasan Hüseyin, *Mustafa Fevzi Bin Nu'man ve Kitâbu isbâti'l-mesâlik fî râbitati's-sâlik Adli Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, SÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2007.

⁵⁸² Arvâsî, Abdülhakim, *Rabita-i Şerife*, sad.: Necip Fazıl Kısakürek, BDY., İstanbul 2015.

⁵⁸³ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, SYEK, nr. 1161/4, vr. 1b-24a.

Bağdâdî'nin eseri Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde müellif hattı olarak mevcuttur.⁵⁸⁴

18) Behcetü's-seniyye fî âdâbi't-tarîkati'l-aliyyeti'l-Hâlidîyyeti'n-Nakşibendiyye

Hadîkatü'n-nediyye'yi muhtevâ olarak yeterli görmeyen Mevlânâ Hâlidî Bağdadî'nin halifelerinden Muhammed b. Abdillâh el-Hânî (ö.1279/1862), Şam'da 1252/1836 tarihinde Arapça olarak kaleme almıştır. Müstakil bir râbita risâlesi değildir. Türkiye'de Nakşibendî tarikatının müntesipleri tarafından *Âdab* kitabı olarak tanınmaktadır.⁵⁸⁵

19) Âdâbu'z-zâkirîn necâtü's-sâlikîn

Karamollazâde Abdülhamîd Fuhûlî Ayıntabî (ö. 1278/1861) Osmanlıca olarak kaleme aldığı eserde zikir, şeyh, râbita konuları üzerinde durmuştur. Fuhûlî Ayıntabî Hâlid el-Bağdâdî'nin Mekke halifesi Abdullâh Mekki'ye intisaplıdır.⁵⁸⁶

20) Beyânât-ı Fetâvâ-yı Ömeriyye fî't-tarâiki'l aliye

Ömer Ziyâeddin Dağîstânî (ö. 1339/1921) tarafından 1301/1883'te Edirne'de Arapça-Osmanlıca kaleme alınan risâlede tasavvufîle ilgili sorular ve cevaplar vardır. İlk soru râbita ile ilgili olup geniş açıklama yapılmıştır. Dağîstânî, risâlede namaz esnasında râbita yapılabileceğini savunmuştur.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Bağdâdî, Muhammed b. Süleyman, *Hadîkatü'n-nediyye fî âdâbi't-tarîkati'n Nakşibendiyye ve'l-behçeti'l-Hâlidîyye*, SYEK, nr. 2030, vr. 1b-70b.

⁵⁸⁵ Hânî, Muhammed b. Abdullâh, *Behçetü's-Seniyye Nakşibendî Âdabı*, trc.: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yay., İstanbul 2015.

⁵⁸⁶ Ayıntabî, Karamollazâde Abdülhamîd Fuhûlî, *Âdâbu'z-zâkirîn necâtü's-sâlikîn*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2403, vr. 1b-19a.

⁵⁸⁷ Dağîstânî, Ömer Ziyâüddîn b. Abdullâh el-Mirfî, *Fetâvâ-yı Ömeriyye fî't-tarâiki'l-âliyye*, SYEK, nr. 248, vr. 1b-48b.

21) Âdâbü't-tarîkati'n-Nakşibendiyye

Müellifi Fethullah Verkânîsî (ö. 1317/1899) olan, Nakşibendî tarikatındaki seyr u sülûk ile ilgili Arapça risâledir. Râbita hakkında müstakil bir risâle olmayıp açıklamalar mevcuttur.⁵⁸⁸

22) Hediyyetü'z-zâkirîn ve hüccetü's-sâlikîn

Ahmet Ziyâüddin Gümüşhanevî'ye (ö. 1311/1894) intisâbı bulunan Yusuf Şevki Efendi (ö. 1321/1903) tarafından 1301/1884 yılında âdâb kitabı olarak Arapça yazılmıştır.⁵⁸⁹

23) Tenvîrü'l-kulûb fî muâmeleti allâmi'l-guyûb

Muhammed Emin Kürdî (ö. 1332/1914) Mısır'da kaleme aldığı eserde râbita konusuna da değinmiştir. 1322/1904 yılında Arapça olarak yazdığı risâle de fıkıh, kelâm ve tasavvufa dair konular bulunmaktadır.⁵⁹⁰

24) Risâletü'l-Es'adiyye fî't-tarîkati'l-aliyye

Kelâmî dergâhı postnişî Muhammed Esad Erbilî'nin (ö. 1847/1931) Arapça-Osmanlıca kaleme aldığı Hâlidîyye'nin âdâb kitabı olan eser, 1343/1925 tarihinde basılmıştır. Es'ad Erbilî'nin müridlerinin isteği üzerine telif edilen eserin bir bölümü râbitaya ayrılmış olup, tasavvuf ve tarikatın mahiyeti, âdâbını anlatan otuz sayfalık bir risâledir. Eserin sonunda hal tercümesi ve Hz. Fatıma (r.a.) için yazılmış, Arapça tercümesi ile verilmiş Farsça şiir vardır.⁵⁹¹

⁵⁸⁸ Verkânîsî, Fethullah, *Âdâb-ı Fethullah*, sad.: Selahaddin Kınacı, Menzil Yay., Adıyaman 1997.

⁵⁸⁹ Gündüz, İrfan, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (ks) Hayatı-Eserleri-TarikatAnlayışı-ve Hâlidîyye Tarîkati*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 210.

⁵⁹⁰ Erbilî, Muhammed Emin Kürdî, *Tenvîrü'l-kulûb fî muâmeleti allâmi'l-guyûb*, SYEK, nr. 153, vr. 1b-510b.

⁵⁹¹ Erbilî, Muhammed Es'ad, *Risâle-i Es'adiyye ve Fâtihâ-i Şerife Tercümesi*, Erkam Yay., İstanbul 2020, s. 36.

25) Kelimâtü'l-kudsiyye li's-sâdâti'n-nakşibendiyye

Râbita hakkında yazılmış müstakil bir eser olmayıp, râbita konusunu içermektedir. Hocazâde Ahmed Hilmi Kûgî (ö. 1914) tarafından kaleme alınan Nakşibendî yolunun büyüklerinden Seyyid Sıbgatullah Arvâsî (ö. 1287/1870), Şeyh Abdurrahmân-i Tâhî (ö. 1304/1886), Şeyh Fethullah Verkanisi (ö. 1317/1897), Şeyh Muhammed Ziyâüddîn'e (ö. 1342/1923) ait söz, sohbet ve menkıbelere yer verilen eserde, râbitanın uygulanışı ile ilgili açıklamalar bulunmaktadır.⁵⁹²

2.4.2. Aleyhte Yapılan Çalışmalar

1) Risâle fî ibtâli'r-râbita

Hâfız Seyyid Sirozî'nin (ö. 1269/1852) Osmanlıca kaleme aldığı *Risâle fî ibtâli'r-râbita*, râbita aleyhine yazılmış ilk reddiye olması sebebi ile önemlidir. Hâfız Seyyid risâlede, râbitanın hem şirk hem de bid'at olduğunu iddia ederken râbitayı, put-i şerif diye isimlendirir. Râbitayı İslâm'ın dışında bir uygulama olarak görmektedir. Risâlede iddiasını ispat edebilmek için âyet ve hadisle delillendirmiştir. Bir sayfalık risâlede mürşid râbitasının şirk ve bid'at olduğuna, delil gösterdiği sekiz tane âyet vardır. İlk dört âyeti risâleye başlarken, son dört âyeti risâlenin sonunda arka arkaya vermiş ve risâleyi tamamlamıştır. Yani gerek risâleye başlarken âyetlerden önce gerek risâleyi tamamladığında âyetlerden sonra bir kelime dahi yoktur.

Risâlenin başındaki dört âyet şunlardır:

“Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o âhirette ziyan edenlerden olacaktır”⁵⁹³

“Kuşkusuz Allah katında din İslâm'dır”⁵⁹⁴

⁵⁹² Hocazâde Ahmed Hilmi, *Veliler Bahçesi, Hadikatü'l-Evliyâ*, Beyaz Lale Yayınevi, İstanbul 2007.

⁵⁹³ Âl-i İmran, 3/85.

⁵⁹⁴ Âl-i İmran, 3/19.

“İnsanlar arasında Allah’ı bırakıp da O’na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah’ı severcesine severler”⁵⁹⁵

“Bütün işler Allah’a döndürülür.”⁵⁹⁶

Hâfız Seyyid Efendi hamdele ve salveleden sonra râbıta hakkında put, şirk, şeytânî, denî gibi şimdiye kadar râbıta hakkında duyulmamış ağır ithamlarda bulunmuştur. Risâlenin mukaddimesinde zikrettiği dört âyet râbıta hakkındaki iddiaları için bir delil niteliğindedir.⁵⁹⁷

Risâlenin sonundaki dört âyet şu şekilde sıralanmıştır:

“Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur”⁵⁹⁸

“Allah, kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur”⁵⁹⁹

“Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar müminlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız”⁶⁰⁰

“Selâm, doğru yola uyanlara olsun”.⁶⁰¹

Âyetlerin mealinden anlaşılacağı üzere Hâfız Seyyid Efendi son dört âyette mürşid râbıtası yapanların doğru yolda olmadığı imâsında bulunmuştur.⁶⁰² Risâlenin başında verilen âyetlerden hemen sonra hadis-i şerifler ile râbıtanın dinde yeri olmadığına dair delil getirilir. Arka arkaya delil getirilen âyetler gibi hadisler de ard arda sıralanmıştır:

“İşlerin kötüsü, sonradan ortaya çıkan şeylerdir.”⁶⁰³

⁵⁹⁵ Bakara, 2/165.

⁵⁹⁶ Enfâl, 8/44.

⁵⁹⁷ Sirozî, Seyyid, *Risâletü’r-râbıta*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi (19HK), nr. 631/4, vr. 11b.

⁵⁹⁸ Zümer, 39/23.

⁵⁹⁹ Zümer, 39/37.

⁶⁰⁰ Nisâ, 4/115.

⁶⁰¹ Tâhâ, 20/47.

⁶⁰² Sirozî, *Risâletü’r-râbıta*, vr. 11b.

⁶⁰³ Müslim, Cum’a, 43

“Dînin aslında olmayıp, sonradan meydana gelen her şey bid‘attir. Her bid‘at ise sapıklıktır.”⁶⁰⁴

“Hz. Allah; bid‘at sahibinin orucunu, haccını, umresini, cihâdını, nâfilelerini ve tevbesini kabul etmez. Hamurdan kılın çıktığı gibi İslâm’dan çıkar.”⁶⁰⁵

“Devirlerin hayırlısı benim devrimdir. Yani, benim içerisinde yaşayıp bulunduğum zamandır. Ondan sonra, benim zamanıma yakın olan devirlerdir. Daha sonra kizb (yalan) yayılır ki, onlara îtimat etmeyin.”⁶⁰⁶

Hâfız Seyyid, hadis-i şeriflerde konusu bid‘ad olan hadislerden delil getirmiştir. Ayrıca müridin şeyhini yüceltmesine karşı çıkan Sirozî, bazı şeyhlari, yalancılıkla itham etmiştir.⁶⁰⁷

Âyet ve hadislerden delil getiren Hâfız Seyyid daha sonra yaşadığı dönemde Hâlidilerin bir kolunda uygulanan râbitanın şer‘î olmadığı düşüncesi ile aklî deliller ile muhataplarını uyarır: “Râbitanın şeytânî olduğunun aklî alâmeti ise, şeyhe yapılan râbitada meydana gelen keyfiyetin, İblis aleyhi’l-lâne’ye yapılacak râbitada da aynen meydana gelmesidir...”⁶⁰⁸

Hâfız Seyyid mürşide yapılan râbitadan alınacak zevkin rahmanî olmadığı iddiasında ileri giderek mürşid yerine Şeytân’a dahi râbita yapılırsa aynı lezzetin hâsil olacağını söylemiştir. Hâlidî Bağdadî gibi aynı görüş üzere olan ülemânın risâlelerinde râbitanın dinen meşrû olduğuna dair getirdikleri delilleri incelemiştir. Fakat tefsir, hadis ve sûfiyenin kitaplarını araştırdığı halde râbitanın meşrû olduğuna dair bir delil veya ibâreye rastlamadığını ifade etmiştir. Haddizâtında râbitanın meşrû olduğunu iddia edenlerin delillerini “evhenü min beyti’l-ankebût”⁶⁰⁹ olarak görüp delillendirmelerini çok zayıf diye tanımlamıştır. Ona göre mürşid râbitası tevhid inancına zarar veren, son dönem cahil sûfilerin ihdâs ettiği dinde

⁶⁰⁴ Ebû Davud, Sünnet 5; Nesâî, İydeyn, 22; İbni Mâce, Mukaddime, 7.

⁶⁰⁵ İbni Mâce, Mukaddime, VII/49.

⁶⁰⁶ Buhârî, Şehâdât 9; Müslîm, Fezâilu’s-Sahâbe, 214, (2535).

⁶⁰⁷ Sirozî, *Risâletü’r-râbita*, vr. 11b.

⁶⁰⁸ Sirozî, *Risâletü’r-râbita*, vr. 11b.

⁶⁰⁹ Ankebût, 29/41. “...Evlerin en dayanıksız ise şüphesiz örümcek evidir...”

büyük bir fitnedir. Risâlenin son kısımlarında kendisinin de Hâlidî kolundan halifelik yaptığını, hatta cezbesi ile yedi-sekiz müridin kendinden geçtiğinden bahsederek ilginç bir açıklama yapar. Kanaatimizce bu itirafın sebebi râbitayı sadece kâl ile değil bizzatihi hâl ile de tecrübe ettikten sonra bu fikre ulaştığını bildirmek içindir. Çünkü kendisi aleyhine gelecek ithamların farkındadır: “Eğer, ‘sen zâhir ulemâsındansın, bâtın ulemâsı üzerine bilgin yoktur’ diyecek olursan, cevâben derim ki: ‘Bu âciz kul, Hâlidîyye yolundan icâzetli bir kul idi...’”⁶¹⁰

Özetle tezimizin ana kaynağı ve konusu olan Ali Rızâ Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîkâ* adlı eserinin telifine sebep olan iki risâleden birisi, Hâfiz Seyyid Sirozî'nin bir sayfalık hacmi küçük fakat içindeki iddiaları oldukça büyük olan *Risâletü'r-râbita* adlı risâlesidir. Râbita risâlesinin nüshaları, Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde⁶¹¹ iki nüsha olmak üzere, SYEK'nde⁶¹² ve MÜİFK'nde⁶¹³ mevcuttur.

2) Şerhu Risâle fî ibtâli'r-râbita

Hâfiz Seyyid mürşid râbitasına reddiye olarak kaleme aldığı *Risâle fî ibtâli'r-râbita*'dan sonra iddialarını daha geniş çerçeveden ele aldığı *Şerhu risâle fî ibtâli'r-râbita*'yı yazmıştır. Haddizâtında ilk yazdığı bir sayfalık reddiyenin şerhi niteliğinde olan risâle, muhteviyat açısından daha kapsamlı, hacimli bir risâledir. Sirozî'nin, Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi'nin telif ettiği *Aynü'l-hakîka*'ya cevap niteliğinde kaleme aldığı eserde, muhatabı Fevzî Efendi'dir. Bu risâlede Hâfiz Seyyid'in râbita hakkındaki düşüncesi daha net anlaşılmaktadır. İlk risâlede namaz ve zikir esnasında şeyhe râbitadan bahsetmediği halde bu risâlede ibadet esnasında râbita yapılmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. “Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, râhiplerini ve Meryem oğlu Mesîh'i rab edindiler. Hâlbuki onlara, kendisinden başka ilâh olmayan bir tek Allah'a kulluk etmeleri emredilmişti. Allah, onların şirk koştukları şeylerden münezzehtir”⁶¹⁴ âyetine risâlede yer vermiş, âyetteki hahamlar kelimesini ülemâ;

⁶¹⁰ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, vr. 11b.

⁶¹¹ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, Çorum İHK, arşiv nr: 19Hk 531/6.

⁶¹² Sirozî, *Risâle fî ibtâli'r-râbita*, SYEK, İzmirli İsmâil Hakkı, nr. 1250, s. 1-3.

⁶¹³ Sirozî, *Risâle fî ibtâli'r-râbita*, MÜİFK, arşiv nr: 6941, 1b-2a, istinsah tarihi: 1288 /1871-72.

⁶¹⁴ Tevbe, 9/31.

rahipler kelimesini de şeyhler üzerine atfetmiştir. Âyeti tefsir ederken, Fahreddin Râzî'ye ait *et-Tefsîrü'l-kebir*'den açıklamalarda bulunmuştur. Hâfız Seyyid mürşid râbitasını şeyhi ma'bud edinme ile aynı görmektedir. Onun en çok karşı çıktığı durum ise namaz ve zikir gibi ibadetler esnasında mürşide râbita yapılmasıdır. Çünkü ibadetler yalnız Allah için olmalıdır.⁶¹⁵ Namaz ve zikirde şeyhe râbita yapanlar bununla havâtırın defedileceğini savunurken Hâfız Seyyid, müminin ömür boyunca zihninde havâtır olmasının, insanî bir hal olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla namaz ve zikir gibi ibadetler esnasında mürşidi tasavvur etmenin hangi sebeple olursa olsun batıl ve küfür olduğuna kanaat getirmiştir. Sirozî'ye göre; vefat eden veliye râbita yapmak, istimdâta bulunmak, şefaathçi olduğuna inanmak da o zâtı putlaştırmaktır.⁶¹⁶ İlk risâlesinde râbita aleyhine kullandığı put, şirk, şeytânî, put-i şerif gibi sıfatları *Şerhu risâle fi ibtâli'r-râbita* içinde daha fazla kullanmıştır. Mehmed Fevzî Efendi, ilk risâlede Hâfız Seyyid'in râbitanın bid'at olduğuna dair delil getirdiği âyetlerin bâtınî tevilleri olduğunu, bu tevillerin de bâtın ilminde müctehid ve turûk-ı âliyye ashâbı tarafından anlaşılabilirliğini söylemiştir.⁶¹⁷ Buna karşılık Hâfız Seyyid, Fevzî Efendi'yi Allah'ın açık şer'î hükümlerini bâtınî hükümler icad ederek değiştirdiğini iddia ederek cahillik ve dolaylı olarak kâfirlikle itham etmiştir.⁶¹⁸ Mehmed Fevzî Efendi risâlesinde, râbitanın şer'î olduğuna dair ilk dönem sûfilerinin görüşlerini şu şekilde delil getirmiştir: “Kütübü sûfiyyede Ebû Yezîd-i Bestâmî'nin “men lem yekün lehû şeyhun fe şeyhuhü Şeytân” kavlinden, Hz. Mevlânâ'nın “Zânki bâ akli çü akli cüft-i şüd/Mâni' bed fiil ve bed güft-i şüd” (Akıl öyle bir hale geldi ki, akıl bile akılsızlıkla birleşti/Kötü iş ve kötü söz söylemek de artık engellenmez oldu) kavlinden ve İmâm Bûsîrî'nin “Men lî bireddi cimâhın min gavâyetihâ kemâ yüraddü cimâha'l-hayli bi'l-lücüm” (Bir kimse bir atı dizginle kontrol altına aldığı gibi şehvetin aşırılığını da aynı şekilde dizginleyip kontrol eder) kavlinin lüzûm-i râbita-i mürşide delâletinden, İmâm Şa'rânî *Nefehât-ı kudsiyye*'sinde âdâb-ı zikrî adde vü şımâr buyururken “âdab-ı zikrin yedincisi, müridin şeyhi kâmilini hîne zikrinde iki kaşının önünde tahayyül etmesidir ve bu babda eğer âdab-ı münşe-i feyz rabbi'l-erbab budur.” buyurmasından, Âllâme Seyyid Şerif

⁶¹⁵ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, Manisa İHK, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, nr. 1518/1, vr. 1b-8a.

⁶¹⁶ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 3b-4a.

⁶¹⁷ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 10b.

⁶¹⁸ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 6a.

Cürcânî'nin *Şerhu Mevâkıf*'inin ahirinde, “evliyanın sûretleri mürîdine zuhûr eder ve onlar dahi ol sûret-i mürşîdden ahz-ı feyz ederler” diyerek tasrih buyurmasından, Molla Câmî kuddise sırrahü sâmi ve İsmâil Hakki kuddise sırrahü'n-nekî hazretlerinin “zikrin iki tarîki vardır, birisi râbitadır” deyu buyurmalarından, Ebû Saîd Hâdimî kuddise sırrahü's-sâmi risâle-i mahsûsasında “fe yetehayyelü sûrete'n-nebiyyi (s.a.v.) ev sûretü şeyhahü” deyu buyurmasından daha ziyâde ne vechiyle delîl olabilir yani bu zât-ı münkîr münessifâne mütâala etmiş olsa daha ziyâde “ehsanallahu mine'l-hadîd” (demirden daha sağlam) kabilinden deliller bulur...”⁶¹⁹

Hâfız Seyyid, adı geçen mutassavıflara, Mehmed Fevzî (ismini zikretmeden müftü olarak muhatap almaktadır) tarafından iftara edildiğini ve Fevzî Efendi'nin yalancı olduğunu açıklamaktadır. Hatta bu sözleri söyleyene iltifat edilmemesi gerektiğini çünkü onun yani Mehmed Fevzî'nin deccal olduğunu iddia etmektedir.⁶²⁰ Hâfız Seyyid Muhammed Hâdimî'nin “nebînin sûreti”, “şeyhin sûreti” ifadesinin muhabbet ve mânevî râbita olduğunu, namaz ve zikrin dışındaki vakitlerde şeyhe râbita yapılmasını kastettiğini vurgulamaktadır.⁶²¹ Haddizâtında Seyyid Hoca râbitaya tamamen karşı bir duruşta değildir. Başta Hâlidîler olmak üzere bazı tarikatlarda râbita uygulamasının genişletilmesi, özellikle namaz ve zikir esnasında şeyhin sûretinin tahayyül edilmesi konusunda karşıt tutum sergilemiştir. Müridin namazda veya zikir esnasında Allah'a ulaşmak için şeyhin sûretini zihninde tahayyül ve tasavvur etmesi putlara ibadet etmeye benzediği için ona göre hem şirk hem küfür kapsamına girmektedir. Hâfız Seyyid, mürşide namazda ve zikir esnasında râbita yapmanın kalbe gelecek vesveseden korunmak için gerekli olduğunu savunanlara cevaben; namazda kalbe gelen vesvesenin ancak iman delili olabileceğini söylemiştir. Çünkü Şeytân kâfirlere vesvese vermez, iman edenlerle uğraşır. Ona göre iman delili olan vesveseden kurtuluş yolu olarak namazın içinde şeyhe râbita yapmak kişiyi şirke sokabilen şeytânî bir tuzaktır.⁶²² Hâfız Seyyid; “Onlar ahabâr ve ruhbanlarını Allah'tan başka rab ittihâz ettiler”⁶²³

⁶¹⁹ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 10b-11a.

⁶²⁰ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 6a.

⁶²¹ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 6b.

⁶²² Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 4a.

⁶²³ Tevbe, 9/31.

Allah’a ortaklar koşmayın!”⁶²⁴ ve “Biz onlara ancak bizi Allah’a yaklaştırsın diye ibadet ediyoruz”⁶²⁵ âyetlerini, iddiasına delil getirmiştir. Çünkü o, namaz ve zikir esnasında râbita yapmanın, haramı helal kılma kapsamında olduğu görüşündedir.⁶²⁶

Hâfız Seyyid’in yazdığı bu risâle ilkinden daha geniş ve açıklayıcıdır. Seyyid Hoca râbitayı tamamıyla reddetmediğini, dinen câiz görmediği râbitanın özelliklerini risâlede açıkça ifade etmiştir. Onun şiddetle karşı çıktığı namaz ve zikir esnasında yapılan mürşid râbitasıdır. Nitekim bazı tarikat ehlinin râbitayı, mânevî bağ ve muhabbet olarak kabul ettiğini, namaz ve zikir esnasında şeyhe râbita yapmadıklarını ifade ederek bu çeşit yapılan râbitanın dinen geçerli olduğunu açıklar. Özetle Hâfız Seyyid mürşid râbitası yapanları üç kısma ayırmaktadır. Birinci kısmın namazda ve zikirde şeyhe râbita yaptıklarını, ikinci kısmın sadece zikir esnasında râbita yaptıklarını, son kısmın ise ibadetler esnasında râbita yapmadıklarını bildirir. Ona göre son kısımda bulunanların yaptıkları râbita şerîatta sahih diğer iki kısmın râbitası ise batıldır.⁶²⁷ Hoca Seyyid, cahil müftü, deccal, şeytânlaşmış insan gibi ağır ithamlarda bulunduğu Mehmed Fevzî’nin râbita ehlini putperest değil hudâperest olarak görüp⁶²⁸ namaz ve zikirde râbita yapmayı şer’î kabul ettiği için apaçık bir şirkle müşrik ve kâfir olduğunu asla muvahhid olamayacağını söyleyerek risâleyi tamamlamıştır.⁶²⁹

Risâle Manisa İl Halk Kütüphanesi Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu’nda 1b-8a varakları arasında, 1518/1 numarada kayıtlıdır. Ahmed Nureddin b. Mehmed Emin tarafından 1345/1927 yılında istinsah edilmiştir. Nüshanın sonunda; “İş bu mahalle değin tahrir edilen ibârât merhum Hâfız Seyyid Efendi’ye tespit edilen risâledir”⁶³⁰ ibaresi bulunmaktadır.

⁶²⁴ Bakara, 2/22.

⁶²⁵ Zümer, 39/3.

⁶²⁶ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli’r-râbita*, vr. 2a-2b.

⁶²⁷ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli’r-râbita*, vr. 6b.

⁶²⁸ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 7b.

⁶²⁹ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli’r-râbita*, vr. 8b.

⁶³⁰ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli’r-râbita*, vr. 8b.

3) Şerhu Risâle fî ibtâli'r-râbita

Râbita aleyhine 1303/1885'te, Osmanlıca olarak kaleme alınan, on dört sayfalık risâlenin müellifi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eserde, Hâfız Seyyid Hoca'nın râbita aleyhine yazdığı ikinci risâlesinde bulunan, mürşide yapılan râbitadan elde edilen feyzin şeytâna dahi râbita yapılırsa hâsıl olacağına dair iddiasına yer verilmiştir. Risâle, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde, *Şerh* ismi ile 6941 numarada kayıtlıdır.⁶³¹

4) El-Mecâlisü'l-irşâdiyye

Eserin müellifi, Trabzon'un Of ilçesinde doğan Mehmed Emin Efendi'dir (ö. 1320/1902). Oflu Mehmed Emin Efendi, ilim tahsili için İstanbul'a gelmiş ve bir daha ayrılmamıştır. Fatih Camii ve civarındaki camilerde vaaz-irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Önce Nakşibendî şeyhi Ahmed Baba'ya intisap etmiş daha sonra tarikattan ayrılmıştır. Sigara, nargile, batılılaşma ve ıslahat gibi toplumsal olaylara tepki göstererek eserler telif etmiştir. Mehmed Emin Efendi, *Mecâlisü'l-irşâdiyye*'yi de aynı minval üzere yazmıştır. Eserde, râbitanın manası, uygulanışı ve butlân oluşu hakkında bilgi verdikten sonra Nakşibendî tarikatında, râbitanın olmadığını iddia etmiştir. Haddizâtında Mehmed Emin Efendi de Hâfız Seyyid gibi râbitaya tamamen karşı değildir. Kâmil bir şeyhin sohbetlerine devam edilmesi, feyzinden istifâzâ edilmesi konusunda aykırı bir fikri bulunmamaktadır. Lâkin râbita sırasında şeyhi tasavvur ve tahayyül etmeyi batıl olarak görmektedir.⁶³²

5) Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meâsiri't-tırazi'l-âhiri ve'l-evvel

Sıddık Hasan Han el-Kannevcî (ö. 1307/1890) tarafından kaleme alınan *Tâcü'l-mükellel*, aslında kendisi ile beş yüz kırk üç âlimin biyografisinin ele alındığı Arapça bir eserdir. Sıddık Hasan Han, 1298/1881 yılında yazdığı eserde, râbitanın çirkin bir bid'at olduğunu açıklamıştır. Aslında eser, Numân b. Mahmud Âlûsî'nin (ö. 1317/1899), Sıddık Hasan Han'a râbita hakkında sorduğu sorulara verdiği cevaplardan oluşan bir mektuptur. Numân b. Mahmud Âlûsî aynı zamanda Hâlidî

⁶³¹ Koçtürk, *Râbita Risaleleri Literatürü: XIX. Yüzyıl ve Sonrası*, s. 87.

⁶³² Oflu Mehmed Emin Efendi, *el-Mecâlisü'l-irşâdiyye*, SYEK, nr. 269, vr. 1b-462a.

Bağdâdî'nin de halifesi olan Mahmud el-Âlûsî'nin oğludur. Mektupta, Nakşibendîlikte râbitanın hükmü, Kur'ân ve sünnetten delilleri, mürşid râbitasına gösterilen deliller vb. konular hakkındaki sorulara açıklamalar yapılarak cevap verilmiştir. Sıddık Hasan Han kitabında, Numan b. Mahmud Âlûsî'nin mektubunu da ekleyerek râbitanın bid'at olduğunu, eski ve yeni şeyhlerden bir grubun Kur'ân ve sünnete dayanmadan söyledikleri sözler olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra *Tâcü'l-mükellel*'e reddiye olarak Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin yeğeni Esad Sâhib (ö. 1346/1928) *Nûru'l-hidâye ve'l-irfân*'ı kaleme almıştır.⁶³³

6) Fetâvâ'l-imâm Muhammed Reşîd Rızâ

Çağdaş İslâm düşüncesinin öncülerinden olan Muhammed Reşîd Rızâ'nın (ö. 1865/1935), ismiyle özdeşleşen ve 1898-1940 tarihleri arasında *Menâr Dergisi*'nde yayınlanan soru-cevapları derlediği bir eseridir. *Fetâvâ'l-imâm Muhammed Reşîd Rızâ* adlı eserde, “Nakşibendiyye râbitası ve müridin şeyhine itaati” başlığı altında râbita ve istimdât gibi konular ele alınmaktadır. Reşîd Rızâ, teveccüh ve râbitayı yıllarca tecrübe ettiğini bildirdikten sonra râbita yapanları küfürle itham etmez ama şirke yakın olduklarını ifade eder. İstimdât meselesini ise dinde sapıklık olarak görmektedir.⁶³⁴

⁶³³ Kannûcî, Sıddık Hasan Han, *Tâcü'l-mükellel min cevâhiri meâsiri't-tirazi'l-âhiri ve'l-evvel*, SYEK, nr. 790, vr. 1b-401a.

⁶³⁴ Koçtürk, *Râbita Risaleleri Literatürü: XIX. Yüzyıl ve Sonrası*, s. 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAVZÎHU'R-RÂBITA FÎ TEVŞÎHÎ'L-HAKÎKA TAHLÎL VE GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİ

3.1. ESERİN GENEL TANITIMI

Tavzîhu'r-râbita şâir, edîb, âlim aynı zamanda ilim ehli bir sûfî olan Ali Rızâ Yalvâcî tarafından Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Eserde 19. yüzyılın tasavvufî hayatında özellikle Nakşîbendî-Hâlidî kolunda uygulanan mürşid râbitası hakkında lehte ve aleyhte görüşlerin yer alması literatüre katkı sunması açısından önemlidir. Eserin tek nüshası, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 541 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Eserin arşiv numarası 32 Yalvaç 116 olup, Yalvaç'tan Konya'ya nakledilmiştir. *Tavzîhu'r-râbita*, 1b ile 37b varakları arasında toplam altmış dokuz sayfadan müteşekkildir. Yetmiş ve yetmiş birinci sayfalarda Ali Rızâ Yalvâcî'ye ait olan ve ilkinde doğum tarihini kaydettiği iki şiir bulunmaktadır. Müellifimiz risâleyi İstanbul'da 1295 yılında Rebû'l-âhir ayının 20'sinde (23 Nisan 1878) tamamlamıştır. Ali Rızâ Yalvâcî, Âlaiye nâibliğinden kendi isteği ile ayrılıp yeni görev yerine tayin olmak için geldiği İstanbul'da, mülâzemet süresini tamamlarken *Tavzîhu'r-râbita*'yı telif etmiştir.⁶³⁵

Ali Rızâ Yalvâcî'nin eseri yazdığı süreç 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı neticesinde 3 Mart 1878'de Ayestefanos (Yeşilköy) antlaşması imzalandığı zamanlara denk gelmektedir. Savaş sonunda yaklaşık beş yüz kişi ya cephede veya açlık ve salgın hastalık sebebi ile ölmüştür. Kafkas ve Balkanlar'dan bir milyonu aşkın göçmen, Anadolu'ya geçmek üzere İstanbul'da bulunmaktadır.⁶³⁶ Ali Rızâ Yalvâcî ekonomik, sosyolojik ve siyasî açıdan buhranlı geçen bu dönemi; payitahtta bulunması, devletin adlî teşkilâtında resmî bir görevi icrâ etmesi hasebiyle yakînen görmüş, derin bir teessür içine girmiştir. Risâlenin önsözünde elem, galâ, ızdırâb

⁶³⁵ Yalvâcî, Ali Rızâ, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 2b.

⁶³⁶ Ali Efendi, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları*, haz.: Oktay Bozan, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 58.

kelimeleri ile içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyyeyi açıklamıştır.⁶³⁷ Dolayısıyla müellifimizin bu tespitleri 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nde, sosyo-politik açıdan yaşanan zorluklar içinde, halkın psiko-sosyal durumuna da bir nebze ışık tutmaktadır.

3.1.1. Kitabın Adı

Eserin tam adı *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka*'dır. Türkçe'ye *Hakîkatı Kuşanmada Râbitanın İzâhı* şeklinde çevirmek mümkündür. Tavzîh, sözlükte açıklama, bir işi ortaya çıkarma, âşîkar kılma⁶³⁸, anlatma, aydınlatma⁶³⁹ anlamlarını kapsayan Arapça bir kelimedir. Tevşîh ise süsleme, süslendirme, süslü elbise giydirme, bir çeşit gerdanlık takınma, kılınç kuşanma, yedi beyitle sona eren bir çeşit Endülüs Arap şiiri⁶⁴⁰, şiirde çifte kâfiye yapma⁶⁴¹ manalarını taşımaktadır. Ali Rızâ Yalvâcî risâlenin üçüncü sayfasında eserine, *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka* ismini verdiği açıklamaktadır.⁶⁴²

Müellifimizin risâleye verdiği isim oldukça mânidârdır. Zirâ râbita gibi oldukça nazik bir konu, zıt görüşte olan iki risâle üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ali Rızâ Yalvâcî şairliği ve edebî yönünün verdiği nezâketle, alanlarında tartışmasız bilgi sahibi, zamanın kıymetlisi olan bu iki âlimin, görüşlerinin yer aldığı iki risâleyi sanki çifte gerdanlığa benzetmiştir. Râbita hakkında açıklığa kavuşması gereken konular bir güzelin boynuna takılan çifte gerdanlık misali risâlesinde yer almıştır. Sanki güzel bir kadını simgeleyen hakîkat Ali Rızâ Yalvâcî'nin risâlesi, boyna takılan çifte gerdanlıklar da Hâfız Seyyid Efendi'nin *Risâle fî ibtâli'r-râbita*'sı ile Mehmed Fevzî Efendi'nin *Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka* adlı risâlesidir.

⁶³⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 1b.

⁶³⁸ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1662.

⁶³⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1215.

⁶⁴⁰ Sarı, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 1658.

⁶⁴¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 1286.

⁶⁴² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 2b.

3.1.2. Yazılış Sebebi

Ali Rızâ Yalvâcî râbîta gibi çok husûsi bir konu hakkında birbirine zıt görüş ihtiva eden iki risâleyi mukayese ederek izâh etmek istemiştir. Haddizâtında biri umumî biri hususî olmak üzere iki sebep *Tavzîhu'r-râbîta*'nın kaleme alınmasında etkili olmuştur. Bu sebepler içinde mürşid râbîtasının meşrû olan ile meşrû olmayan kısmının fark edilebilmesi için açıklamalarda bulunmak, böylece müminlerin hataya düşmesini engellemek gibi nedenler umumî sebep olarak görülmektedir. Yalvâcî İstanbul'da tahsil hayatı sırasında ders aldığı hocası Seyyid Efendi ile arasındaki talebe-üstad ilişkisinin getirdiği saygı ve vefânın gereği olarak hocasının aleyhinde söylenen sözlere karşı duyarsız kalmayıp, *Tavzîhu'r-râbîta* ile ithamlara karşı doğru olanı açığa çıkarmak istemesi ise risâlenin yazılmasındaki hususî sebeptir.

Müellif iki risâlenin muhakemesinin tanzimi, olarak nitelendirdiği eserin telif sebebinde, râbîta konusunun şer'î (dine uygun) ve gayr-i şer'î (dine aykırı) durumlarını açıklamak, meşrû olmayan yönlerini müminlere göstermek ve öğretmek istediğini dile getirmiştir. Bu sayede tertip olunan risâlenin umûmu işfâ' yani râbîta konusunda yazılan ve söylenenler hakkında şüpheyi düşenleri şüphe hastalığından kurtaran bir şifa olacağını düşünmektedir. Risâleyi herkes rahatça anlayabilsin diye Türkçe olarak kaleme aldığını dile getirmiştir.⁶⁴³ Nitekim Nakşibendî-Hâlidî kolunda o dönem uygulanmaya başlayan, namaz ve zikir esnasında mürşide râbîta konusu gerek tarikat müntesipleri arasında gerek aleyhtar olanlar arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Böylece umûmu ilgilendiren şüpheli bir konunun açıklığa kavuşması, eserin telif sebepleri arasında yer almıştır. Zaten müellifimizin kadılık görevinde bulunması hasebiyle muhakeme gücü yetkin, ilim tahsilini Konya ve İstanbul gibi ilim merkezlerinde, dönemin meşhur ülemâsından tahsil etmesi sebebiyle de ilmî konularda birikim sahibi bir şahsiyettir. Ayrıca müellifimiz Hâfiz Seyyid'in vefat etmeden kısa süre önce, bir sayfadan müteşekkil acele ile neşrettiği risâlesinde kastettiği maksadın, muhatapları tarafından tam anlaşılmadığını düşünmektedir. Zîrâ Yalvâcî risâlede, İstanbul'da tahsil hayatı esnasında tanıdığı, ilminden ve feyzinden istifade ettiği, hocası Hâfiz Seyyid Efendi'yi, "üstaz-ı bî

⁶⁴³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 2a.

emsâlimiz”⁶⁴⁴, “ferid-i asr”⁶⁴⁵ diye övgüyle vasfetmektedir. Müellifimiz, Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi’nin risâlesi hakkında ise Hâfız Seyyid Efendi’nin ifade ettiklerini yüzeysel şerh ettiğini, Seyyid Efendi’nin esas söylemek istediğinden uzak bir cihete çekerek, doğru olan görüşlerini terkederek, yanlış anlaşılmasına sebep verdiğini bildirmektedir. Fevzî Efendi’nin, “Ölülerinizi hayırla anın”⁶⁴⁶ hadisini göz ardı ederek, merhumu ağır ithamlarla kötülediğini, kısa risâlesini tamamen geçersiz sayarak, *Aynü’l-hakîka fî râbitati’t-tarîka* adlı risâleyi telif ettiğini ifade eden Yalvâcî, aynı zamanda merhum hocasının değerli hali ve şanına yakışmayacak bir şekilde alaycı ifadelerde bulunduğunu düşünmüştür. Ona göre, merhum üstadı hayattayken derslerine katılıp, istifade eden, onu yakından tanıyan birçok değerli zât ve büyük âlimler olmasına rağmen, belki yoğun meşguliyetleri sebebi ile Fevzî Efendi’nin, Hoca Seyyid aleyhinde sarfettiği ağır ithamlara cevap niteliğinde eserleri görülmemiştir. Böylece mezkûr konunun araştırılması ve açıklığa kavuşturulması için Hâfız Seyyid’in vefatından sonra 1295/1878 yılında Edirne Müftüsü’nün risâlesine karşılık *Tavzihu’r-râbita*’yı kaleme almış, kendi tabiri ile gerçekleri açıklamaya cüret etmiştir.

Müellifimiz, Hâfız Seyyid’in vefatından önce Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi’ye cevap niteliğinde ve ilk risâlesinden daha geniş şekilde kaleme aldığı *Şerhu’l-ibtâlir’-râbita*’dan haberi olmamıştır. Dolayısıyla Ali Rızâ Yalvâcî’nin, merhum üstadının ruhunu rahatlatmak, talebe-üstad ilişkisi ve ona olan bağlılığı gereği vefâ borcunu ödemek için risâleyi kaleme alması da husûsi telif sebebi olarak kabul edilebilir.⁶⁴⁷

3.1.3. Muhtevâsı ve Kaynakları

Tavzihu’r-râbita fî tevşihü’l-hakîka adlı risâle, Hâfız Seyyid Sirozî’nin (ö. 1269/1852) mürşid râbitası aleyhinde kaleme aldığı *İbtâli’r-râbita* isimli reddiye risâlesi ile Nakşibendî Hâlidî koluna müntesip olan Mehmed Fevzî Efendi’nin (ö.

⁶⁴⁴ Yalvâcî, *Tavzihu’r-râbita*, vr. 1b.

⁶⁴⁵ Yalvâcî, *Tavzihu’r-râbita*, vr. 27a.

⁶⁴⁶ Buhârî, Cenâiz, 85.

⁶⁴⁷ Yalvâcî, *Tavzihu’r-râbita*, vr. 2b.

1318/1900) *Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka* adlı savunma risâlesini, Ali Rızâ Yalvâcî'nin karşılaştırmalı olarak kaleme aldığı tasavvufî bir eserdir. Bu eseri diğerlerinden farklı kılan yönü râbita gibi çok husûsi bir konunun, zıt görüşler ihtiva eden iki risâle ile mukayese edilerek izâh edilmiş olmasıdır. Hatta eserde, genel anlamda râbita kavramı üzerinde durulmamış, mürşidin gıyabında yapılan şekli mürşid râbitasının şer'î ve şer'î olmayan kısımlarına açıklık getirilmek istenmiştir. Böylece *Tavzîhu'r-râbita*'nın muhteviyâtı daha dar bir çerçevede ele alınırken oldukça derin bir şekilde araştırma yapılarak genişletilmiştir. Bu sebeple risâle, gerek konu itibarıyla gerek iki risâlenin mukayese edilerek kaleme alınmasıyla tasavvufî literatürde ilk ve tektir. *Tavzîhu'r-râbita*'dan önce bu özellikleri kapsayan bir eser olmadığı gibi ondan sonra da günümüze kadar böyle özel bir eser kaleme alınmamıştır.

Eserde âyet ve hadisler mürâcaât edildiği gibi tasavvufî kitaplara da atıf yapılmıştır. Ekserî *Buhârî* ve *Müslîm*'de geçen hadisler kullanılmıştır.⁶⁴⁸ *Tavzîhu'r-râbita*'da geçen âyet ve hadisler, çalışmamızın “Eserin Günümüz Harflerine Çevirisi” bölümünde dipnotlar verilerek kaydedilmiştir.

Hanefî fıkıh âlimi ve lügat yazarı İbni Melek'in (ö. 821/1418) *Şerhu'l-meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye min (alâ) sıhâhi'l-ahbâri'l-mustaviyye* adlı kitabı gerek Yalvâcî gerek diğer iki müellif tarafından sıkça müracaat edilen kaynaklardandır. Dolayısıyla İbni Melek'in şerh ettiği, Radyüddin es-Sâganî'nin (ö. 650/1252) hadis-i şerifleri, nahiv konularına göre derlediği *Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye min (alâ) sıhâhi'l-ahbâri'l-mustaviyye* de dolaylı olarak *Tavzîhu'r-râbita*'nın kaynakları arasında yer almıştır. Bunun yanında Ali Rızâ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*'dan önce telif ettiği *Kâşifü'l-gumûm min el-umûm* adlı eserini zor mevzûların anlaşılması için altı yerde tavsiye etmiştir. Zîrâ *Tavzîhu'r-râbita*'nın muhtasar olduğunu, eğer “tafsîl ve ta'mîkını” yani bahsedilen mevzûnun geniş açıklaması murâd edilirse *Kâşifü'l-gumûm*'da açıklamasının bulunduğu işaret etmiştir.⁶⁴⁹ Müellifimizin *Kâşifü'l-gumûm* adlı kitabını Abdülkerîm el-Cîlî'nin (ö.

⁶⁴⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 6b.

⁶⁴⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 17b.

832/1428) *İnsân-ı Kâmil* adlı eseri ile Muhyiddîn İbnü'l-Arâbî'nin (ö. 638/1240) *Fütûhât-ı Mekkiyye* gibi tasavvuf literatüründe önemli yer tutan kitaplarıyla aynı anda tavsiye etmesi, okuduğu ve yazdığı eserlerden kıyas edilerek tasavvufî konulara olan yetkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Meselâ: “İşbû husûsun tafsîline ittilâ murâd edesin ve Şeytân'ın ahvâlini kema hüve hakkühü bilesin ve ka'rına vâsıl olabilirsen *İnsân-ı Kâmil* nâm kitab-ı müstetâb ile *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Kâşifü'l-gumûm* ve sâir kütüb-i mutasavvifelere mürâcaât olunasin. Kârîsine ihtâr ve tavsiye olunur”⁶⁵⁰ ifadeleri ile okuyucuyu kaynak kitaplara yönlendirmiştir.

Yalvâcî, risâlede mukayese edilen iki müellifin birbirine zıt olan görüşlerini açıklarken tefsir kitaplarından yararlanmışır. Meselâ, râbitanın vesile kabul edilip edilemeyeceği meselesi⁶⁵¹ ile Şeytân'a râbita meselesi⁶⁵² gibi iki önemli konuyu açıklarken İsamüddîn İsmâil b. Muhammed el-Hanefî el-Konevî'nin (ö. 1195/1781) *Hâşiyetü'l-Konevî alâ tefsîri'l-Beyzâvî* adlı eserine atıf yapmıştır. *Tefsîr-i Konevî* olarak meşhur olan eser, Yalvâcî'nin sıkça müracaat ettiği tefsir kitaplarından olup, Kâdı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Tefsîr-i Beyzâvî diye nâm bulmuş Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil* adlı tefsirinin yedi ciltlik hâşiyesidir. Müellifimiz önemli mevzuların açıklamalarında birbirinden farklı görüşlerde bulunan tefsir kitaplarındaki bilgileri de mukayese etmiştir. Örneğin; İsmâil Konevî, Nâziât Suresi'nin beşinci âyetinin tefsirinde, Şeyhülislâm Kemâlpaşâzâde'nin (ö. 940/1534) *Tefsiru İbni Kemâl Pâşâ'daki* açıklamalarıyla çelişen bazı yorumlarda bulunmuş olsa da, vefat etmiş zevâtta râbita-i şer'iyye ve ibtiğâ-i vâsile edilerek füyûzât-i ilâhîye ve nebeviyye hâsıl olacağında şüphe duymadığını ifade etmiştir.⁶⁵³

Ali Rıza Yalvâcî özellikle Fevzî Efendi'nin râbitanın şer'î olduğuna dair delil gösterdiği âyetler ve buna bağlı olarak atıf yaptığı tefsirlere binâen pek çok tefsir kitabını kaynak olarak göstermiştir. Müellifin; “Zîrâ kâffe-i müfessirîn vesîlenin Teâlâ'ya kurbîyyete sebep olan ibâdet mânâsına olduğuna müttefiklerdir. Müteaaddîd tefâsir ve *Tefsîr-i Kebîr* ve *Cerîr-i Taberî* ve *Tefsîr-i Aliyyü'l-kâri* ve

⁶⁵⁰ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 25b.

⁶⁵¹ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 29b.

⁶⁵² Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 23a.

⁶⁵³ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 35a.

Beyzâvî ve emsâllerine mürâcaâtla âşikâr olur. Ben dahi mürâcaât ettim⁶⁵⁴ sözleri onun pek çok tefsir kitabına vâkîf olduğunu göstermektedir.

Mehmed Fevzî Efendi, râbitanın câiz olduğuna dair ileri sürdüğü deliller içinde İmâm-ı Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *Nefehâtü'l-kutsiyye fî beyâni kavâidi's-sûfiyye* adlı kitabında, müridin zikir esnasında kâmil şeyhini iki kaşının önünde hayal etmesinin zikir âdâblarından saydığını ifade etmiştir. Yine Ebû Saîd Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) *el-Berîkatü'l-mahmûdiyye fî şerhi't-tarîkati'l-Muhammediyye ve ş-şerîati'n-nebeviyye fî's-sîreti'l-Ahmediyye* adlı eserinde, nebî veya şeyhin sûretinin tahayyül edilebileceğine dair delil bulunduğunu söylemektedir. Bunun üzerine Yalvâcî, Fevzî Efendi'nin Hâdimî'nin sözlerini yanlış tevil ettiğini bildirir.⁶⁵⁵ Haddizâtında Yalvâcî, gerek bid'atla ilgili hadislerin şerhinde istifâde ettiği Hâdimî'nin *Berikâ*'sına gerek Birgivî Mehmed Efendi'nin (ö. 981/1573) *Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-sîretü'l-Ahmediyye* adlı kitaplarına vâkîftir ve derkenarda bunlara ayrıntılı şekilde atıf yapmıştır: “ve bu hadisin tafsîlini murâd edersen *Tarîkat-ı Muhammediyye ve Şerh-i Hâdim-i Berika*'sına mürâcaatlarını ihbâr ve tavsîye ederim.”⁶⁵⁶

Yalvâcî risâlede geçen hadis-i şeriflerin râvîlerini çoğunlukla verirken, fıkıh kitaplarından da hukukî açıdan açıklamalarla ifadelerine destek vermiştir. Meselâ, “Ameller niyetlere göredir” hadis-i şerifinde Zeynüddîn İbni Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eserinde, bu konuların detaylı açıklamalarının bulunduğu işaret etmiştir: “Tafsîli kütüb-i fikiyyede ve ale'l-husûs İbn-i Nüceym Hazretleri'nin *Eşbâh*'ında mufassal ve meşrûhdur mürâcaât oluna ve mea'l-lisân ve'l-kalb hâsıl olan niyette niyet-i sahîha olmalı ki hâlis ve muhlîs anil-gayr illâ lillah olmak lâzımdır.”⁶⁵⁷

Müellifimiz, Cenâb-ı Hakk'ın af ve mağfiretinin enginliği hakkında Hz. Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) *Mesnevî-i şerif*'ine⁶⁵⁸, meşrû râbita ile ruhâniyyet-i

⁶⁵⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, derkenar, vr. 29b.

⁶⁵⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 30a.

⁶⁵⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, derkenar, vr. 14a.

⁶⁵⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, derkenar, vr. 7a.

⁶⁵⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 31b.

veliyyullahdan istimdâd ve istifâza meselesi hakkında İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâu' ulûmî'd-dîn*'e⁶⁵⁹ vesâir kütüb-i mutasavvifeye müracaat edilmesi konusunda okuyucuyu yönlendirmiştir. Yine Allah'ın kulları üzerindeki gayyûrluğu üzerinden ibadet esnasında râbita yapılmamasına delil olarak okura tavsiye ettiği kitaplar arasında, müellifi Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660) olan *Mesnevî* şerhi *Cevâhir-i bevâhir-i mesnevî* de vardır.⁶⁶⁰

Müellifimiz Hanefi hukukçuları ve usul-i fıkıh üzerine çalışan âlimler için bir referans kaynağı olan, Abdürrezzâk b. Mustafa el-Antâkî'nin (ö. ?) *Hâşiye alâ Mir'âti'l-usûl* adlı kitabından istifade edip derkenarda referans göstermiştir. Böylece Yalvâcî, Hâfız Seyyid tarafından varsayım olarak misal verilen Şeytâna râbita meselesini iman-küfür meselesi haline çeviren Fevzî Efendi'nin görüşlerine İslâm hukuku üzerinden açıklamalarda bulunmuştur. Aynı konuda Hanefî hukukçusu Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) fıkha dair eseri *el-Fetâva'l-bezzâziyye*'den açıklamalar yapılmıştır şöyle ki; “Bir söz doksan dokuz yönden küfre, bir yönden ise küfre düşmemeye ihtimal veriyorsa, fukahâyı kirâm bu bir ihtimali kabul eder ve küfre düşmeyi engellemek için amel ederler” hükmünü bildirmiştir. Böylece Şeytân'a râbita meselesinin niçin farazâ örnek verildiğine dair fikhî bir açıklama da yapılmaktadır.⁶⁶¹

Ali Rıza Yalvâcî, Yüce Allah'ın kullarının amellerine ve niyetlerine nazar edeceğine dair hadis-i şerifin ayrıntılarını derkenarda verirken gerek Sedîdüddîn el-Kaşgârî'nin (ö. 705/1305) *Münyetü'l-musallî* adlı namaza dair yazılan eserine gerek aynı eserin şerhi olan İbrahim b. Muhammed Halebî'nin (ö. 956/1549) *Şerh-i Hâlebî*'ye de atıf yapmıştır.⁶⁶²

Tavzîhu'r-râbita'da, tefsir kaynaklarına yapılan atıflar Yalvâcî'nin bu konudaki yetkinliğine de işaret etmektedir. Meselâ, Nizâmeddîn en-Nisâbûrî'nin (ö. 730/1329) ana kaynağı *Mefâtihu'l-gayb* olarak bilinen *Garâibü'l-Kur'ân ve*

⁶⁵⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 21b.

⁶⁶⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 7b.

⁶⁶¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, derkenar, vr. 23a.

⁶⁶² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, derkenar, vr. 4b.

Regâibü'l-furkân adlı tefsirine iki yerde mürâcaât etmiştir. Bunlardan biri derkenarda bulunup, duanın kabulünde vâsıtaya gerek olup olmadığına dair yaptığı açıklamada geçmektedir. Yalvâcî, Nisâburî'nin duada vâsıtaya muhtâç olunmaması⁶⁶³ hakkındaki açıklamasına ilâveten duanın başında ve sonunda salâtü selâm getirmenin duanın kabulünün şartlarından olduğunu söylemiştir. Duâ ve benzeri ibadetlerde kalben yoğun bir şekilde Allah'a yakın olmaya ihtiyaç duyulur. Zîrâ Allah'a yakınlık, aracının ortadan kalkmasını gerektirir. Yalvâcî, Nisâbûrî'nin açıklamalarını bu şekilde ilave etmiştir.⁶⁶⁴

Nakşibendî tarikatına mensup Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) *Tefsîrü'l-Kur'an* adlı Fatihâ Suresi ile Bakara Suresi'nin kırkinci âyetine kadar olan kısmının tefsirini yaptığı eser, *Tavzîhu'r-râbita*'da kaynak olan eserler arasındadır. Yalvâcî, euzü tefsirinin sonunda, Mollâ Câmî'nin; “Şeytân'ın hayırlı yönü, şer yönüne galip gelir, aksi takdirde Şeytân var olmazdı” sözünden, haramlar ile günahlar için bu cevâzın söz konusu olduğunu, deneyim ya da çıkar sağlama amacıyla yapılan şeylerin Allah'ın yüce emirlerine, İslâm şeriatına aykırı olduğuna işâret ve imâ etmesi muhtemeldir diyerek açıklama yapmıştır.⁶⁶⁵ Yani mümin kul yanılır da günah işlerse bu yaptığı amelin şerli yanıdır. Fakat tevbe ederse mağfirete sebep olacağından şer gibi görünen amelinin hayr yönü ağır gelecektir. Ayrıca Fevzî Efendi, Mollâ Câmî'nin; zikrin iki tarîkinden birinin râbita olduğu sözüne⁶⁶⁶ karşılık Yalvâcî, nâmeşrû râbita için bunun delil olamayacağını ancak meşrû râbita için delil olarak kabul edilebileceğini açıklamıştır.⁶⁶⁷

Ali Rıza Yalvâcî, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *er-Risâlesi*'ne de atıfta bulunur. Şeytâna râbita meselesi üzerine İmâm Kuşeyrî'nin, bir kulun düşmanlarına karşı koyabilmesi için Allah'tan sürekli yardım istemesi gerektiğini vurgulayan sözünü

⁶⁶³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8a.

⁶⁶⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, derkenar, vr. 8b.

⁶⁶⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 25b.

⁶⁶⁶ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 11b.

⁶⁶⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 29b.

açık bir şekilde ifade ettiğini söylemektedir.⁶⁶⁸ Ayrıca Yalvâcî, ilk sûflerden olan Kelâbâzî'nin (ö. 380/990) bid'atla ilgili zikrettiği hadis-i şerife atıf yapmıştır.⁶⁶⁹

Müellifimiz, bid'at kavramının lügavî ve ıstılâhî anlam ve çeşitlerini anlatırken Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Ta'rifât* adlı eserinden açıklamalar yaparken, daha ayrıntılı bilgi için okuyucularını kaynak eserlere yönlendirmiştir: “İşbû tafsîlâtı Seyyîd-i Şerîf Cürcânî'nin *Ta'rifât*-ı mütemmimesinde sâhib-i tetimme böylece tafsîl etmiştir.”⁶⁷⁰ Yine Seyyid Cürcânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* 1 risâlede kaynak olarak müracaat edilen eserlerdendir.⁶⁷¹

Müellif bazen kaynak verdiği eserlerin, cilt ve sayfasına kadar verirken bazen de sadece isimlerini vermeyi yeterli görmüştür. Örneğin; “İmam Hanefî Hazretleri'nin kavli üzere ve her bir kimse için niyet ettiği şey vardır yani her bir âmilin amelinin hüsn-i kabûlü ancak hüsn-i niyete menût ve merbûttur bu hadîsin âhiri dahi vardır matlaba muvaffik olmadığından tay ve terk eyledik eğer tamam ve tafsîli murâd edersen *Meşârik-i Şerîf* in bâb-ı sâbiînin fasl-ı evveline müracaât buyurmalarını ihtâr ederim.”⁶⁷² diyerek kaynak eser hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.

Ali Rıza Yalvâcî, Hanefî fıkıh âlimi Zernûcî'ye (ö. VI./XII. yüzyılın sonları) derkenarda atıf yaparken medh ü senâda bulunmuştur: “İşbû hadîs-i şerîfi *Ta'limü'l-müteallîm* sahibi Kutbiddîn'in muâssırı 600 tarihi ulemâsından imâmu'l-humâm burhânü'l-islâm ez-Zernûcî Hazretleri *Ta'limü'l-müteallîm* nâm kitabının evveline karîb meclisinde “inneme'l- a'mâlü bi'n-niyâti” hadîsinin bahsinde irâd buyurmuştur.”⁶⁷³ Dönem itibarıyla medreselerde ders olarak okutulan klâsiklerden kabul edilen *Ta'limü'l-müteallîm tarîka't-teallîm* kitabı, dolayısıyla iyi bir eğitim almış Yalvâcî'nin de âşinâ olduğu bir eserdir.⁶⁷⁴

⁶⁶⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, derkenar, vr. 25b.

⁶⁶⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 14b.

⁶⁷⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 14b.

⁶⁷¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 29b.

⁶⁷² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 7a.

⁶⁷³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, derkenar, vr. 5a.

⁶⁷⁴ Oruç, Muhammed Ferruh, “Hanefî Fakihî Olarak Burhânülislâm ez-Zernûcî ve Ta'limü'l-müte'allîm tarîka't-te'allîm Başlıklı Eseri”, *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, İzmir 2021, sy. 13, s. 310.

Yalvâcî, Fevzî Efendi'nin *Kurbetü't-tubâ fi şerhi kâsidedi'l-ulyâ* adlı manzum kitabında yer alan “Ma nercûke yâ hâlikî salâhanâ amelen bi en tühâfizanâ min mühimmete'l-cahîm” (Ey Rabbim! Amellerimizi ıslâh etmeni ve bizi cehennemin dehşetinden korumanı diliyoruz) beytinin şerhinde *Tefsîr-i Nisâburî*'den naklen beyân ettiği açıklamayı aleyhinde delil kullanmıştır.⁶⁷⁵ Zîrâ Fevzî Efendi; “Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım”⁶⁷⁶ âyetinde Cenâb-ı Hakk'ın; “Deki ben onlara yakınım” dememiş bilâkis kendisi ile kullarının arasına hiçbir vâsitaya gerek kalmadan icâbet edeceğini açıklamıştır. Hâlbuki Fevzî Efendi *Aynü'l-hakîka*'da râbitanın ispatı için, kulun her amelinde vâsitaya ihtiyaç duyulduğunu iddia etmiştir.⁶⁷⁷ Haddizâtında bu durum Yalvâcî'nin mukayese ettiği eser sahiplerinden Fevzî Efendi'nin diğer eserlerine de olan vukûfiyyetini göstermektedir.

Tavzîhu'r-râbita iki eserin mukâyese edildiği bir eser olduğu için diğer müelliflerin yararlandıkları kaynaklar da dolaylı olarak risâlemizde muhteviyât ve isim olarak geçen eserler arasına girmiştir. Meselâ; Fevzî Efendi Sâdi Şirâzî (ö. 691/1292) “Düş ez mescid sûy-i mihâne âmed pîr-i mâ - Çîst yârân-ı tarîkat bâde zîn tedbîr-i mâ” (Dün bizim şeyhimiz, mescidten meyhâneye doğru gitti/Ey tarîkat dostları, bundan sonra bizim tedbirimiz ne ola?) beytini, Şeyh Ferüdüddîn Attâr'ın (ö. 618/1221) “Şeyh San'ân bûd muhterem - bâmürid çâr sâd ender harem” (Şeyh San'ân saygıdeğer biriydi/dört yüz müridiyle birlikte hareme girmişti) hikâyesini hatta Bel'âm bin Baûra hikâyelerini Hoca Seyyid'in durumuna benzeterek işâret etmiştir.⁶⁷⁸ Fevzî Efendi bu misalleri Hoca Seyyid'in aleyhinde kullanarak ağır ithamlarda bulunmuştur. Yalvâcî, Fevzî Efendi'nin asılsız ve oldukça ağır ithamlarını tekrar ederek tek tek cevap vermekten kaçınmıştır. Çünkü “İşbû tafsîl-i sâbıktan müellif-i sâninin taş virdleri nihâyete münce ve murâdı ne olduğu

⁶⁷⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8a.

⁶⁷⁶ Bakara, 2/186.

⁶⁷⁷ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 6a.

⁶⁷⁸ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 12a.

anlaşılmayacağından ve bir dahi lisâna almasından hazer kılındığından...⁶⁷⁹ diyerek suçlamalarında haddi açtığını düşünmektedir.

Yine Fevzî Efendi râbitanın şer'î olduğuna dair ileri sürdüğü deliller içinde; “Kütüb-i tasavvufda Bâyezid-i Bestâmî'nin (ö. 234/848) “Men lem yekün lehü şeyhun feşeyhuhü Şeytânün” (şeyhi olmayanın şeyhi Şeytândır) kavlinden ve Hazreti Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) “Ma zânki bâ akl çû aklî çift şod/mani-i bed fiil ve bed güft şod” (İki akıl birleşirse, yani biri diğerine yardım ederse, hem kötü iş hem de kötü sözlere mânî olur) kavlinden ve İmâm-ı Busayrî'nin (ö. 695/1296) “Men lî bireddi cimâhın min gavâyetihâ/kemâ yeruddü cimahu'l-hayli bi'l-lücüm” (Kim ki bir arzunun şiddetini kontrol ederse/tıpkı bir atın başını dizginlerle kontrol eden gibi olur) kavlinin lüzum-ı râbita-i mürşide delâletinden ve İmâm-ı Şa'rânî'nin *Nefehât-ı Kutsîyesi*'nde âdâb-ı zikr-i aded şumar iderken âdab-ı zikrin yedincisi mürid şeyh-i kâmilini hîn-i zikrinde iki gözünün önünde tahayül etmesidir” diyerek zikrettiği delillere Yalvâcî de aynı kaynaklara tekrar atıf yaparak burada geçen delillerin nâmeşrû râbita için delil olamayacağını ifade etmiştir.⁶⁸⁰

Netice olarak Ali Rıza Yalvâcî *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka* adlı risâlede gerek tefsir ve hadis kitapları gerek muteber tasavvuf ve hanefî görüşü üzerine yazılmış fıkıh kitaplarını kaynak kullanmıştır. Risâlenin hacminin genişlememesi için okuru tavsiye ettiği kitaplara yönlendirmiştir. Kendi telifi olan *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*'da sıkça müracaat ettiği ve tavsiye ettiği kitaplar içinde yer almıştır. Ali Rıza Yalvâcî'nin, muhteviyât açısından tasavvufî bir kavram olan râbita hakkında tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf kitaplarından atıf yapılarak kaleme aldığı *Tavzîhu'r-râbita*, tasavvuf literatüründe güvenilerek başvurulacak bir eserdir.

3.1.4. Yöntem ve Üslûbu

Ali Rızâ Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbita*'da uyguladığı yöntem ilgili konuda yazılmış iki risaleyi mukayese ederek bir değerlendirme yapmaktır. Karşılaştırma;

⁶⁷⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 26b.

⁶⁸⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 29b.

inceleme yapılan eserlerde, nesnellik sağlayan bir yöntemdir. 19. yüzyılda farklı dillere ait eserlerden tercüme, etki, imge ve tipoloji çalışmalarını inceleyerek benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarmak için tatbik edilmeye başlamış, daha sonra aynı milletin edebî eserlerini de kapsamıştır. Mukayese, doğası gereği kesin yargılar vermeyi zorlaştıran, dikkat ve hassasiyet gerektiren bir alanda gerçekleştirilir.⁶⁸¹ Edebî yönü de kuvvetli olan Yalvâcî'nin, *Tavzîhu'r-râbîta*'daki yöntemi karşılaştırmalı bir inceleme olsa da son on sayfada ağırlıklı olarak kendi görüşlerine yer verdiği görülmektedir. Müellifimiz mukayese ettiği iki risâlenin yazılış amaçlarını ve müelliflerin niyetlerini doğru bir şekilde anlamaya gayret ettiğini şu ifadelerle dile getirmiştir: “Gerek üstâdım olan müellif-i evvel-i merhûmun ve gerek müellif-i sâni nâlellahü murâdehü'l-âlinin merâm ve murâdlarını mehmâ emken mahmel-i sahîhe haml ve mâ hüve'l-hakkı istishâbıyla beyne'r-risâleteyn muhâkeme kılıklı bir risâlecik tanzîmi ve râbîta husûsu mektûmesinin şer'î ve nâşer'î olan hâlâtının tavzîhi ve nâ-meşrû' cihetinin ihvân-ı mü'minîne teşhîr ve tefhîmi ve tertîp olunacak risâlenin umûmu işfâa' etmek kastıyla lisân-i Türkiyye ile te'lîfi ve bi'l-istirhâm tab'ıyla neşri cânibine sevke ikdâm ve icbâr etmiş...”⁶⁸²

Tavzîhu'r-râbîta'da mukayese edilen iki eser Mehmed Fevzî Efendi'nin savunma risâlesi *Aynü'l-hakîka fî râbîtâti't-tarîka*⁶⁸³ ile Hâfız Seyyid'in bir sayfalık reddiyesi *Risâletü'r-râbîta*'dır.⁶⁸⁴ Yalvâcî risâlede, Hâfız Seyyid için “hoca merhûm”⁶⁸⁵, “müteveffâyı merhûm”⁶⁸⁶, “müteveffâyı merkûm”⁶⁸⁷, “üstâdüne'l-kümmel”⁶⁸⁸, “üstâdüne'l-ekmel”⁶⁸⁹, “ferid-i asr”⁶⁹⁰ çoğunlukla “müellif-i evvel”⁶⁹¹

⁶⁸¹ Kefeli, Emel, “Karşılaştırmalı Edebiyat: Tanım, Yöntem ve İncelemeler”, *TALİD*, Bilim Sanat Vakfı Yay., İstanbul 2006, c. 4, sy, 8, s. 334.

⁶⁸² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 2a.

⁶⁸³ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka fî râbîtâti't-tarîka*, vr. 1b-12b.

⁶⁸⁴ Sirozî, *Risâletü'r-râbîta*, vr. 11b.

⁶⁸⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 9b, 12a, 22a, 25a, 32a, 32b, 33a, 33b, 37b.

⁶⁸⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 23a.

⁶⁸⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 2a, 3a.

⁶⁸⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 3a, 15a, 20a, 23a, 31a.

⁶⁸⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 32a.

⁶⁹⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 26a.

⁶⁹¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 31a.

tabiri kullanırken Fevzî Efendi'den “esbâk Edirne Müftüsü”⁶⁹² “Edirne Müftüsü”⁶⁹³ “Halep Nâibi”⁶⁹⁴ “mevtâyı taşıcı”⁶⁹⁵ gibi ifadelerin yanında çoğunlukla “müellif-i sâni”⁶⁹⁶ diyerek bahsetmiştir.

Fevzî Efendi *Aynü'l-hakika*'da Hoca Seyyid'in bir sayfalık risâlesini on kısma ayırarak eleştirilere yanıt vermiştir. Müellifimiz Ali Rızâ Yalvâcî de kitabın yazılış sebebi ve adının açıklandığı önsözden sonra Fevzî Efendi'nin on kısma ayırdığı tertip üzerinden iki risâleyi mukayese ederek daha sonra kendi açıklama ve görüşlerini bildirerek *Tavzîhu'r-râbita*'yı yazmıştır.

Yalvâcî'nin eserde takip ettiği mukâyese yöntemi şu şekildedir: Önce Hâfız Seyyid Efendi'nin eserinden bir bölüm, ardından Fevzî Efendi'nin savunmasını aynen aktarmıştır. Akabinde iki bölümü mukayese ederek kendi yorumlarıyla konuyu açıklamıştır. Örneğin; Seyyid Efendi'nin birkaç satırdan müteşekkil hamdele ve salvelesine karşılık Fevzî Efendi ağır eleştirilerle karşılık verilen geniş bir açıklama yapmıştır. Yalvâcî de iki risâlenin karşılaştırmasını yaparken Fevzî Efendi'nin usulü üzere gitmiş, onun ayırdığı bölümleri esas almıştır. Böylece hamdele kısmı⁶⁹⁷ tek bölümde mukayese edilmiştir. Salvele kısmı iki bölümde izah edilmiştir.⁶⁹⁸ Müellifimiz, Fevzî Efendi'nin ağır ithamlarına, aynı zamanda Hocası olan Seyyid Efendi'nin vefatı sebebiyle onun adına da cevap vermiştir. Yalvâcî, Şeytâna râbita meselesi gibi müşkîl mevzûlarda bir sayfadan fazla hacimli derkenarlar ilâve etmiştir.⁶⁹⁹

Müellifimiz *Tavzîhu'r-râbita* içinde bahsettiği bir konunun ileride açıklanacağına dair bilgileri sayfa numarası vererek okuyucuyu bilgilendirmiştir. Yani azamî ölçüde titiz, dikkatli çalışılmış bir eser ortaya çıkarmıştır. Meselâ; “İzâ

⁶⁹² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8a.

⁶⁹³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 2a.

⁶⁹⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8a.

⁶⁹⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 26b.

⁶⁹⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 36a.

⁶⁹⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 3a-vr. 4b.

⁶⁹⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 5a-8b/vr. 8b-11b.

⁶⁹⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 23a.

tehayyertüm fi'l-umûr feste'ıynü min ehli'l-kubûr⁷⁰⁰ ne dersen denilir ise âfide cevâbı 64 üncü sahifede mufassalân gelecektir mürâcaât oluna inşâallâhü Teâlâ.⁷⁰¹ diye ayrıntılı bilgi vermekten kaçınmamıştır.

Eserde müellifimiz râbitanın sözlük ve ıstılâh manası hakkında genel bir tanım verirken,⁷⁰² sadece mürşid râbitası, özellikle de meşrû ve nâ-meşrû râbita üzerinden tasnif yaparak geniş açıklamalarda bulunmuştur. Müellif, toplumun her kesimi tarafından anlaşılabilmesi için eseri her ne kadar Türkçe olarak kaleme alsada edebî kişiliği sebebiyle ağdalı, ifadeler, Arapça deyimler ve atasözlerini de kullanmıştır. Örneğin, risâlede, vefat etti yerine “elbise-i fâniyeyi çâlâk”⁷⁰³, yanlış tarafa düşüncesizce çekmek yerine “haleb-i keş misüllü”⁷⁰⁴, defnedildi yerine “defin-i hâk-i ıtrınâk”⁷⁰⁵, ilmi yaymak yerine “îkad-i kanâdil-i ulûm”⁷⁰⁶ hedefi şaşırarak yerine “çatal kazık etmek”⁷⁰⁷ gibi pek çok Osmanlıca terkip kullanmıştır.

Tavzihu'r-râbita'da “Ârif olana sivrü sinek saz gerek ârif olmayana davul zurna az gerektir”⁷⁰⁸, “İki karpuz bir koltukta sığmaz”⁷⁰⁹ ve “İki aslan bir postta yarışmaz”⁷¹⁰ Türkçe atasözleri kullanıldığı gibi; “es-savârumu kad yenbû ve'l-cevâdü kad yekbû”⁷¹¹ (Cesur kişi hata, cömert kişi de cimrilik yapabilir ya da kılınçlar bazen sekebilir at tökezleyebilir), risâlede iki yerde geçen “Men dehale duhile ve men dakika dukka”⁷¹² (Er ya da geç yapan yaptığının karşılığını bulur mânâsında; kim kapıyı açarsa, o kapıdan girer; kim kapıyı çalarsa, ona kapı açılır),

⁷⁰⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hâfa*, c. I, s. 85. “İşlerinizde şaşkınlığa düştüğünüz zaman kabir ehlinde yardım isteyiniz.”

⁷⁰¹ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, derkenar, vr. 7a.

⁷⁰² Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 9b.

⁷⁰³ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 2a.

⁷⁰⁴ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 2b.

⁷⁰⁵ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 2a.

⁷⁰⁶ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 2a.

⁷⁰⁷ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 10a.

⁷⁰⁸ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 18a.

⁷⁰⁹ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 17a.

⁷¹⁰ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 10a.

⁷¹¹ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 25a.

⁷¹² Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 11b-vr. 32a.

“insan min haysü hüve insan”⁷¹³ (İnsan her hali ile insandır) Arapça atasözleri ve deyimler de yer almıştır.

Risâlede Osmanlı hukuk sisteminde geçen; “Ve’z-zarurâtü tûbîhu’l-mahzûrat”⁷¹⁴ (Zâuretler, yasakları mubah kılar=Mecelle, md. 21), gibi kuralların yanında, “Et-tevhîdü ıskâtu’l-izâfat”⁷¹⁵ (Tevhîd, nispetleri ortadan kaldırmaktır), “İllâ küllü şerrin mâ dâlellah bâtil”⁷¹⁶ (Allah’ın dilediği hariç her kötülük bâtildir), “Küllü bâtının yuğâyyiru’z-zâhira fehüve bâtil”⁷¹⁷ (Her iç, dışı (görünüşü) değiştiren şey batıldır), “Nahnü nahkümü bi’z-zâhiri vallâhü a’lemü bi’s-serâiri”⁷¹⁸ (Biz zâhir (görünüşte) olanla hükmederiz, Allah ise bâtın (gizli) olanı en iyi bilendir) gibi fikhî ve tasavvufî kavramlar da müellifimiz tarafından kullanılmıştır.

Tavzîhu’r-râbita’ya genel olarak bakıldığında gerek tasavvufî terimlerin kullanılması gerek anlaşılması derin ve tartışmalı mevzûların bulunması, gerek risâledeki dilin ağır olması okuyucuyu zorlamaktadır. Yalvâcî bunu dikkate alarak zor konularda soru-cevap yöntemini tercih ederek mevzûnun anlaşılmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Bu soru-cevapların yedi tanesi derkenardadır ki bunun dört tanesi Şeytâna râbita konusunda geçmektedir.⁷¹⁹ Yine konunun ehemmiyetine binâen Şeytâna râbita yapılması meselesinde üç kere olmak üzere toplam on altı tane soru-cevaba asıl metinde yer vermiştir.⁷²⁰ Anlaşılacağı üzere müellifimiz soru-cevap metodunu en fazla Şeytâna râbita meselesi üzerinde kullanmıştır. Okuyucunun dikkatini çekmek için; “eğer dersiniz ki”, “eğer suâl olunursa ki” gibi soru ifadeleri kullanarak soruya başlamış, “cevâbında deriz ki”, “cevâbında dersin” gibi ifadelerle de cevabı vermiştir. Tercih ettiği bu yöntem okurun konuya odaklanmasına sebep vermiştir. Aynı zamanda bu ifadeleri kırmızı mürekkebe ile yazması sayfaya bakar bakmaz dikkati bu yöne çekmektedir. Gerek küçük yaştan beri zamanın büyük

⁷¹³ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 36b.

⁷¹⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 4a.

⁷¹⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 37a.

⁷¹⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 37b.

⁷¹⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 4a.

⁷¹⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 4a.

⁷¹⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, derkenar, vr. 6b, 8b, 23a, 27a.

⁷²⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 4a, 4b, 5b, 7b, 8b, 14a, 17a, 23a, 25a, 25b, 29b, 32b, 35b, 36a.

âlimlerinden aldığı eğitim gerek gece-gündüz istinsah ettiği eserlerin çokluğu ve çeşitliği onun ilmî ve irfânî açıdan oldukça geliştirdiği halde risâlede zihinden veya gönlünden geçen bir düşünceyi; “hâtıra hutûr ideni söylerim ki”⁷²¹ “hâtıra bazı havâtır hutûr etmiş”⁷²² gibi sözlerle ifade etmiştir. Bazen de okuyucunun anlamakta zorlanacağını düşündüğü yerlerde; “hâtıra böyle bir hatıra sudûr ve zuhûr iderse”⁷²³ diye bir sözle müşkil konuyu açıklamaya başlamıştır.

Müellifimizin, mukâyese ettiği risâle sahiplerine ve okuyucuya hitabı şâîrâne, nâzik bir üslûbu ihtiva etmektedir. Mehmed Fevzî Efendi, Hâfiz Seyyid hakkında Allah Rasûlüne iftirâ atmak iddiası ile iftirâcî,⁷²⁴ müminlere küfr isnat etmekle kendisinin de kâfir olduğuna,⁷²⁵ “Kad tenkîru’l-aynü dav’e’ş-şemsi min ramedin ve tenkîru’l-femü tâ’mel-mâi min sekamin” (Göz bazen hastalıktan dolayı güneşin ışığını inkâr eder, ağız da hastalıktan dolayı suyun tadını inkâr eder) fehvâsınca ahkâm kestiğine,⁷²⁶ “enâniyet ve teferrüd ve tegarrur dâvâları zuhûr etmiş”⁷²⁷ birisi olduğu hakkında iddialarda bulunmuştur. Hoca-talebe hukukunu gözeten Yalvâcî merhûm üstâdının hâl ve şânına yakışmayan mâ lâ yerdâ kelimelerle adetâ taşlanmasına razı olmayarak; “eğer denilirse ki dahhâl mevtâyâ bu taşları ancak iki saat içinde tereddüb ve ıhzâr edebilmiştir sahîh ammâ o kadar zamanda bu kadar azîm ve cesîm taş hazırlamak ancak kuvve-i kutsiyye ile hayır efendim yanlış oldu. Öyle değil kuvve-i iblisiyye ile yok yok kuvve-i tederrüsüne ile oldu demektir.” demiştir.⁷²⁸ Nitekim Mehmed Fevzî’yi “dahhâl” yani hilekâr olmakla niteleyerek, hicvetmiştir.

Müellifimiz *Tavzîhu’r-râbita*’yı kaleme aldığı dönemin sosyo-ekonomik ve siyasî zorluklarından bahsetikten sonra; “Padişâh-ı İslâm es-sultân İbni’s-sultân el-

⁷²¹ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 16b.

⁷²² Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 25a.

⁷²³ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 17a.

⁷²⁴ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 3a.

⁷²⁵ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 5b.

⁷²⁶ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 10a.

⁷²⁷ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 12b.

⁷²⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 31b.

Gâzi Abdülhâmid Hân halledallâhü hılâfete hü ilâ yevmi'l-kıyâm"⁷²⁹ diyerek padişaha dua etmiştir. Yalvâcî'nin yaşadığı dönemde edebî eserlerin hatime bölümlerinde, yazarların manevî, kültürel, sosyal ve edebî değerlendirmeler yaparak eserlerini sonlandırdıkları kısımlar önemlidir. Hatime kısmında eserin yazılış amacı, eserin tamamlandığı yer ile tarih bilgisinin yanında Allah'a şükür, Hz. Peygamber'e salât u selâm, padişahlara övgüyle beraber dua yapılırken, okuyuculardan eserdeki kusurlar için af talebinde bulunmaktadır.⁷³⁰

3.2. ESERİN TAHLİLİ

Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka tasavvufun önemli eğitim metodlarından biri olan mürşid râbitası üzerine yazılmış bir risâledir. Yani eserde râbita konusu, mürşid râbitası ile sınırlandırılarak ele alınmıştır. Mürşid râbitasının ise İslâm'a uygun olmayan uygulama şekli ve meşrû olan kısmı açıklanmıştır. Yazıldığı dönemde tartışmalara sebep olan mürşid râbitasının, eserde farklı iki taraftan ele alınan savunma ve reddiye risâleleri üzerinden mukâyese edilmiş olması da konuyla ilgili yorumlar ve açıklamalara derinlik kazandırmıştır. Eserin tahlili yapılırken iki zıt görüşte olan risalelerdeki râbita kavramı ile Yalvâcî'nin mukayeseleri esas alınmıştır. Eserde, râbitanın kavramsal çerçeve içinde tanımı, şer'î durumuna göre tasnifi ve uygulanış şekli hakkında bilinen bilgiler yanında orijinal örneklemeler de mevcuttur. Bu durum onu râbita hakkında yazılan diğer eserler içinde farklı ve özel yapmıştır.

Tasavvufta mürşide râbita denildiğinde akla ilk gelen mürşid râbitası, müridin bir mürşid-i kâmilî zihnen tasavvur etmesine dayalı bir metod olarak ifade edilmektedir. Buradaki temel amaç, müridin mânevî rehberi olan mürşid-i kâmil ile zihnen bir bağ kurmasıdır. Râbita uygulaması sırasında mürid, mürşid-i kâmilî düşünerek onun mânevî nüfuzunu hissetmeye çalışmaktadır. Bu uygulama, mürşidin öğretilerini daha derinden kavramasına ve onun rehberliğini daha etkin bir şekilde benimsemesine yardımcı olmaktadır. Haddizâtında râbita uygulaması, bir mürşid-i kâmilî tasavvur etmekle başlar ve devamında Hz. Peygamber'in şemâilini ve

⁷²⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 31a.

⁷³⁰ Başçetin, Mustafa Yasin, "Osmanlı Nesir Geleneğinde Hatime", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, RumeliYA Yay., Kırklareli 2024, sy. 41, s. 458.

Allah'ın yüceliğini tasavvur etme şeklinde gerçekleşir. Bu, râbitanın mânevî boyutunu daha da derinleştirir ve müridin Allah'a olan bağlılığını artırır.⁷³¹

3.2.1. Tavzîh'e Göre Râbitanın Tanımı

Birbirini bağlayan ip, bağ, münasebet sevgi gibi sözlük anlamları ile ifade edilen râbita⁷³², Nakşibendiyye Hâlidî kolunda âdâb-ı bâtine içinde sayılan önemli bir tarikat metodudur.⁷³³ Yalvâcî, muhteviyatı mürşid râbitası olan *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka*'da râbitanın sözlük anlamına ve kelime yapısına yer vermiştir. Râbita, ismi fail olup mânâsı rabt edici demektir. Yani râbita, mürid-i sâdıkın şeyhine ve şeyhini de şeyhinin şeyhine bağlı olduğunu düşünerek bu silsileyi bazı sahâbeye dayandırdıktan sonra Hz. Peygamber Efendimizde nihayete erdirmesidir. Müellifimiz böyle bir bağlanma ile bağlanan sâdık müride Cenâb-ı Hakk'ın bir çeşit hassa ve tesir ihsân ettiğine dikkat çekmektedir. Bu durum ise lezâiz-i ruhânî ve fuyûzât-i ilâhînin celbine sebep olmaktadır.⁷³⁴ Haddizâtında râbita, insanın reisü'l-vücûd olarak nitelenen kalbinde meydana gelen bir durumdur. Sâlikin mânevî yolculuğu esnasında zihinsel ve duygusal bütün müdrikeleri ile kalbî bir arayış içinde Allah'a yönelmesi ve bağlanması gerekmektedir. Bu sürecin başarısında Hz. Muhammed (s.a.v.) ve kemâle ermiş bir şeyhin rehberliği önemlidir. Yalvâcî bu bağlanma sürecinin râbita olarak adlandırıldığını ifade etmiştir. Özetle kalbini Allah'ın kapısına bağlamış mükemmil mürşidin vâsıtasıyla Allah'a bağlanmak râbita olarak adlandırılmıştır. Bu tanımda mürid için dikkat çekici iki unsur vardır. Birincisi; Hz. Peygamberin halife ve münâsibi bulunan şeyh-i kâmilin kalb-i âlisini vesile kılmak diğeri ise dergâh-ı samedâniyye olan Yüce Mevlâ'nın kapısına rabt ve tevsîk edebilmektir.⁷³⁵ Zaten Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî, müridin kalbinin, mürşidinin kalbine devamlı bağlı yani râbitalı olması gerekliliğini sülûk ve mücahede edebi içinde zikretmiştir. Çünkü mürşid-i kâmilin feyzinden istifade edebilmesi, müridin râbitasındaki devamlılıkla

⁷³¹ Dursun, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükmü", s. 86-87.

⁷³² Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul 2015, s. 315.

⁷³³ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 3b.

⁷³⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 25a.

⁷³⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 35a.

orantılıdır.⁷³⁶ Ehl-i tasavvufun râbitayı tanımlarken “şeyhine refik olmak” diye tabir etmesi de bu devamlılığın göstergesidir. Çünkü refik olmak yol boyu beraberlik demektir.⁷³⁷ Bu konuda Yalvâcî, Hâlidîler ile hemfikirdir. Hatta râbitanın bid’at olduğu hakkında açıklama yapan Hâfiz Seyyid Sirozî’nin de bunu eleştirmediğini iddia etmektedir.⁷³⁸

Hâfiz Seyyid bir sayfalık risalesinde râbita hakkında genel bir tanımda bulunmamıştır. Edirne Müftüsü Fevzî Efendi ise râbitayı tanımlarken fenâfî’l-vesîle tabirini kullanmıştır. Nihayetinde o da, fenâ fillâh mertebesine vâsıl olmak için râbitanın vesile olduğundan bahseder. Ayrıca; “Akrabü’t-turûki ilallâhi ve menşeu’l-feyzi minallâh”⁷³⁹, “Hâzâ hısnüllâhi mine’l-hadîd”⁷⁴⁰ gibi daha keskin ifadeler kullanmaktan çekinmemiştir. Çünkü o Hafız Seyyid’in yazdığı reddiyeye karşı savunma risalesi kaleme almıştır. Dolayısıyla daha iddialı ifadeler kullanmaktadır. Zaten tasavvuf ehli tarafından tarikatta devamlı râbita üzere olmak yani mürşidi ile beraber olduğunu tahayyül etmek müridin gaflete düşmesini engelleyen önemli bir vâsıttır. Müridin; “ben mürşidimin huzurundayım” hissi üzere olması kalbine gelen küçük ya da büyük havâtırdan korunması, feyz-i ilâhîye kavuşması demektir.⁷⁴¹

Yalvâcî farazâ bir soru üzerinden mürşid ile mürid arasında gerçekleşen bu bağın neden râbita diye adlandırıldığı üzerinde açıklama yapar. Soru şu şekildedir: Eğer müridin kalbi, şeyhinin kalbi üzere ise mânevî olarak sonsuz evrenin daima Allah’ın gözü önünde olan kalbine bağlanması için neden kible veya Kâbe yerine râbita denildi?” Yalvâcî bu soruya cevap verirken; râbitanın kible veya Kâbe olarak adlandırılmasının yönlendirme şartına bağlı olacağı için uygun olmayacağını ifade etmiştir. Haddizâtında râbita kible olarak adlandırılıysaydı, kibleye yönelmek gibi belirli bir şekilde yapılması gerekirdi. Dolayısıyla putperestliğe benzer bir durum ortaya çıkar ve bu durum şerîata göre caiz olmazdı. Kibleye bedenen ve kalben yönelmek esastır. Hâlbuki râbitada bedenen ve kalben mürşide yöneliş, kâfirlerin

⁷³⁶ Bağdâdî, *Risâle-i Hâliidiyye Tercümesi*, vr. 22a.

⁷³⁷ Bağdâdî, *Risâle-i Hâliidiyye ve Âdab-ı Zikir Risâlesi*, sad.: Mehmed Zahid Kotku, s. 106.

⁷³⁸ Yalvâcî, *Tavzihu’r-râbita*, vr. 33b.

⁷³⁹ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 10a.

⁷⁴⁰ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 11b.

⁷⁴¹ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Râbita*, s. 179-180.

kötü işlerini hatırlatır. Nitekim bu durum şerîaten caiz olmadığından, kible veya Kâbe olarak değil râbîta olarak adlandırılmıştır. Çünkü râbîtada belirli bir şekil veya fiziksel yöneliş şartı olmadan sadece kalbî bağlanma ve feyzi sağlamlaştırma esastır. Müminlerin Allah'ın emirlerine uyarak hem bedenlerini hem de kalplerini Kâbe'ye yönlendirerek kalplerini sağlamlaştırmaları, dua ve niyetlerini ise Allah'ın yüce makamına açarak Allah'ın rahmet ve affını talep etmeleri gerekmektedir. Kible olarak adlandırılan bu yön, müminlerin ibadetlerinde ve dualarında yöneldikleri kutsal bir yer olarak kabul edilir. Müridin kalbinin şeyhinin kalbine bağlanması ise amaç değil araçtır.⁷⁴²

Yalvâcî râbîta hakkında şer'î niyet ve ihlâs kavramlarını beraber kullanarak şu şekilde bir tanımda bulunmaktadır: “Ve dahi ma'lûm olsun ki râbîta-i şerîfe dedikleri min ciheti'l-mânâ-i niyet-i şer'iyye ve ihlâs-ı mer'îye demek gibidir.”⁷⁴³ Müellifimizin ifade ettiği bu tanım râbîtaya ıstılâhî anlamda farklı bir bakış açısı kazandırırken meşrû râbîtayı nâ-meşrû râbîtadan ayıracak özel bir anlam yüklemiştir.

3.2.2. Tavzîh'e Göre Râbîtanın Kısımları

Râbîtanın tasnifi konusunda tezimizin ikinci bölümünde detaylı açıklama yapılmıştır. Biz bu bölümde *Tavzîhu'r-râbîta* içinde mevzû ve mukayese edilen hatta diğer iki risâlenin de ana konusu olan mürşid râbîtasının dinen caizliği yönünden tasnifi üzerinde duracağız. Ali Rıza Yalvâcî *Tavzîhu'r-râbîta*'nın telif sebebini; “beyne'r-risâleteyn muhâkeme kılıklı bir risâlecik tanzîmi ve râbîta husûsu mektûmesinin şer'î ve nâ-şer'î olan hâlâtının tavzîhi ve nâ-meşrû' cihetinin ihvân-ı mü'minîne teşhîr ve tefhîmi ve tertîp olunacak risâlenin umûmu işfâ' etmek kastıyla lisân-i Türkiyye ile te'lîfi ve bi'l-istirhâm tab'ıyla neşri cânibine sevke ikdâm ve icbâr etmiş...”⁷⁴⁴ ifadelerini kullanarak açıklamıştır. Görüldüğü üzere risâle, râbîta konusunun şer'î ve gayr-i şer'î durumunun farkını ortaya koymak özellikle meşrû olmayan yönlerini göstermek ve öğretmek için kaleme alınmıştır. Ayrıca “ihvân-ı mü'minîn” olarak ifade ettiği kişilerle tarikat müntesiplerini işaret etmiş olabilir.

⁷⁴² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 35b.

⁷⁴³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 27b.

⁷⁴⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 2a.

Yani hâlihazırda râbîta uygulamasını yapan bir kitleyi muhatap alarak uyguladıkları râbîtadan men etmek değil bilakis yanlış uygulama yapmaktan sakındırmak için yazılmış bir risâledir. Zaten Yalvâcî risâlesini; tafsîl-i âciz ve mir'ât-ı şâmil olarak nitelendirmiştir. Yani mütevâzi bir açıklama ve geniş ayna niteliğindeki bilgileri ilim erbabına sunarak, Hâfız Seyyid'in ibadet esnasında yapılan mürşid râbîtasındaki bir takım şer'î tehlikeleri genel bir uyarı olarak ihvân-ı dine bildirmesi neticesinde çıkan eleştirilere yanıt vermek istemiştir.⁷⁴⁵ Müellifimiz, Hoca Seyyid'in tarikatı ve şer'î râbîtayı red etmediğini bilakis şimdiye kadar dikkat edilmeden uygulanan râbîtanın dinen caizliği konusuna dikkat çektiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla *Tavzîhu'r-râbîta*'da mürşid râbîtasının dinen caiz olan ve olmayan yönleri açıklanmıştır.⁷⁴⁶

Mutasavvıflar, özellikle uygulama sürecinde bilimsel bir disipline koyarak, metod haline getirdikleri râbîtayı dinen kabul görme açısından ikiye ayırmaktadır. Fakat râbîtayı esas alan eserlerde bu çeşit tasnife çok yer verilmediği görülmüştür. Haddizâtında râbîta hakkında yapılan bütün tasniflerde râbîtanın şer'î olarak dinen kabul görmesi önemlidir. Çünkü dinen caiz görülmeyen bir şeyin tasavvufta kabul görmesi hiçbir sûfî tarafından onaylanmamıştır. Esasen, mürşid râbîtası için de aynı prensip geçerlidir.⁷⁴⁷

Tavzîhu'r-râbîta'da râbîtanın dinen meşrûluğu üzerinden mukayese ve tartışmalar yapılırken buna bağlı olarak tasnifi hakkında da birbirine benzer birden çok kavramların kullanıldığı tespit edilmiştir. Birbiri ile aynı anlamı içeren kavramları bir araya toplayarak dinen caizliği bakımından mürşid râbîtasını, meşrû ve nâ-meşrû râbîta olarak iki kısımda incelemeyi uygun gördük.

3.2.2.1. Meşrû Râbîta

Meşrû râbîta, İslâm dininin şer'î hükümlerine uygun olan râbîta çeşididir. İslâm hukukuna, Kur'an ve sünnete uygun olarak kabul edilen bir râbîta biçimidir. Bu tür râbîtanın belirleyici özellikleri bid'at ve şirk gibi İslâm dışı unsurların

⁷⁴⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 32a.

⁷⁴⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 32b.

⁷⁴⁷ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 387-388.

bulunmayışıdır. Meşrû râbîta, müridin Allah'a ve Rasûlüne olan bağlılığını güçlendirmeyi hedef almaktadır.⁷⁴⁸

Tavzîhu'r-râbîta'da meşrû râbîta aynı manayı ifade eden farklı isimlerle adlandırılarak kullanılmıştır. Şer'î râbîta⁷⁴⁹, râbîta-i sâdıka⁷⁵⁰, râbîta-i kâdime-i gayr-i bid'iyye⁷⁵¹, râbîta-i şerîfe-i şer'iyye-i kâdime-i gayri bid'iyye⁷⁵², râbîta-i kadîme-i şer'iyye⁷⁵³, râbîta-i şer'iyye-i kadime⁷⁵⁴, râbîta-i diniyye⁷⁵⁵ ve ibtigâ-i vesîle⁷⁵⁶ olarak bahsi geçen râbîta, Hâfız Seyyid Efendi'nin de karşı çıkmadığı, Yalvâcî'nin tasvip ettiği ve ehli tasavvuf tarafından kabul görüp uygulanan râbîtadır. Fakat ehli tasavvuf râbîtayı şer'î ve gayri şer'î diye ayırmadığı için böyle bir tasnifi tasavvuf kitaplarında görmemiz mümkün değildir. Çünkü onlara göre tarikatta uygulanan râbîta kitap, sünnet, icma' ile delillendirilmiş olup hatta dört mezhebin birçok imamı açık veya işaret yoluyla râbîtadan bahsettikleri için şer'î olduğunda ihtilaf yoktur.⁷⁵⁷

Müellifin, râbîta hakkında kullandığı terimlerin kelime yapısı incelenirse şer'î olan râbîta kavramını bazen gayr-i bid'iyye bazen kadîm ilavesi ile kullanmıştır. Yani o dönem bazı sûfler tarafından uygulanan râbîtada Hâfız Seyyid Efendi'nin de bid'at diye ithamda bulunduğu dine uygun olmayan durumlar görülmüştür.⁷⁵⁸ Nitekim yine şer'î râbîta kavramında kullandığı kadîme kelimesi Hâlidîlerden önceki uygulamaya işaret etmektedir. Zîrâ risâlede Nakşibendiyye-Hâlidî kolunda uygulanan son dönem sûflerin ihdas ettiği mürşid râbîtası ile Hâlidîlerden önce uygulanan râbîtanın karşılaştırılması yapılmaktadır.⁷⁵⁹

⁷⁴⁸ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, s. 477.

⁷⁴⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 10b.

⁷⁵⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 15a.

⁷⁵¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 9b.

⁷⁵² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 10b.

⁷⁵³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 11a-15a.

⁷⁵⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 15a.

⁷⁵⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 31b.

⁷⁵⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 15a.

⁷⁵⁷ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 4a.

⁷⁵⁸ Sirozî, *Risâletü'r-râbîta*, vr. 11b.

⁷⁵⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 34b.

Ehl-i tasavvufa göre râbîta yapan mürid, kâmil şeyhi vâsıtasıyla Allah'a daha yakın olmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla şeyh bir vasıta, asıl hedef ise Allah'a yakınlıktır. Şer'î râbîta, müridin tasavvufî eğitim ve terbiyesi için önemli bir araçtır. Şer'î râbîtada esas olan, Hak yakınlığına vesile olmasıdır.⁷⁶⁰ Mürid, kâmil şeyhinin mânevî rehberliğinde İslâm ahlâk ve edebî çerçevesinde yetişerek mânevî mertebe kat etmektedir. Mürid, şeyhi ile ruhânî bir iletişim kurarak ondan mânevî feyz almakta ve seyr u sülûkunu tamamlamak için çaba göstermektedir. Bu, fiziksel bir hayâlden ziyade ruhânî bir bağ olup, müridin maksuda vâsıl olması için ilerlemesine yardımcı olmaktadır. Meşrû râbîta, tasavvuf tarihinde her devirde kabul görmüş ve şirkten uzak bir eğitim metodudur. Mürid, kâmil şeyhini Allah'ın bir temsilcisi olarak değil, Allah yolunda bir delil ya da rehber olarak görmektedir.⁷⁶¹ Haddizâtında ilk dönem sûfîleri arasında mürşid râbîtası, muhabbet ve ittiba râbîtası olarak uygulanmıştır. Tarif ve talim edilen bu râbîtaya, sahâbe ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında muhabbet ve ittiba şeklinde gerçekleşen bağ delil olarak gösterilmiştir.⁷⁶² Ali Rızâ Yalvâcî *Tavzîhu'r-râbîta*'da meşrû râbîtaya örnek olarak gösterdiği ashâb-ı kirâm ile Allah Rasûlü arasındaki ittiba ve muhabbeti şerîfatın açık bir kılavuzu olarak tanımlamıştır.⁷⁶³ Çünkü ashâb-ı kirâmın ittiba ve muhabbet râbîtası tekellüfe gerek duyulmadan kendiliğinden hâsıl olan bir durumdur.⁷⁶⁴ Sûfîler, râbîta ile muhabbet arasındaki alâkayı; zikr-i lâzım ile irâde-i melzûm olarak tarif etmişlerdir. Yani birinin bulunması diğerini de zarûri olarak bulunmaya mecbur kılmıştır. Haddizâtında râbîta uygulaması, bir mürşid-i kâmilî tahayyül etmekle başlar ve devamında Hz. Peygamber'in şemâilini ve Allah'ın yüceliğini tasavvur ederek muhabbetle bağlanmaya ulaştırır. İmâm Yâfî (ö. 768/1367) bir şiirinde muhabbetin tesirini şöyle ifade etmiştir; “sevgi, sevgilinin dışındaki her şeyi yakıp yok eden bir ateştir. Ona kavuşmanın verdiği tadın ardından alışkanlığın neticesi bir soğukluk gelir.” Dolayısıyla muhabbet râbîtanın mânevî boyutunu derinleştiren önemli bir

⁷⁶⁰ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 6b.

⁷⁶¹ Yılmaz, *İslâm Tasavvufu Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar*, s. 477.

⁷⁶² Nahcivânî, Ni'metullah bin Mahmûd Şeyh Elvan, *el-Fevâtiḥ-ul-İlâhiyye vel-Mefâtiḥ-ul-Gaybiyye*, trc.: Ali İhsan Türcan, Yasin Yay., İstanbul 2014, c. 1, s. 324.

⁷⁶³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 10b.

⁷⁶⁴ Ünlü, *Tarîkat-i 'Aliyye'de Râbîta-i Celiyye*, s. 246.

araçtır.⁷⁶⁵ Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi de *Aynü'l-hakîkâ*'da mürşid râbitasının başlangıcını ashâb-ı kirâm zamanına dayandırır. Hatta zikir esnasında mürşid râbitasının yapılmasını da ashâb-ı kirâm ile delillendirmiş, İmâm Süyûtî'nin *Tenvîrü'l-felek fî ru'yeti'n-nebiyyi ve'l-melek* isimli risâlesi ile İbni Hacer-i Askalânî'nin *Şerhu şemâil* adlı eserini kaynak olarak göstermiştir.⁷⁶⁶ Nitekim Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin *Râbita Risâlesi*'nde de İbni Abbas'ın (r.a.) gördüğü rüya mürşid râbitasına delil olarak verilmiştir.⁷⁶⁷ İbni Abbas (r.a.) Allah Rasûlünü rüyada gördükten sonra müminlerin annelerinden birisine rüyasını anlatır. O da Rasûlullah'ın aynasını İbni Abbas'a verir. İbni Abbas aynaya bakınca kendini değil Allah Rasûlünü görür. Hâlid-i Bağdâdî'ye göre bu durum râbitada fenâfi'r-rasûl makamıdır. Râbita fenâfi'l-vesîle olup bu makama erdiricidir.⁷⁶⁸ Yalvâcî bu görüşe karşılık rüyaların şer'î hükümlerde kesin delil olarak kabul edilemeyeceği ve Abdullah İbni Abbas'ın rüyasının râbita uygulamasıyla ilgili değerlendirilmesinin uygun olmadığını belirtir. Bu rüyadan anlaşılması gereken Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimize ittiba ve muhabbet dolayısıyla şer'î râbitanın gerçekleşmesi için öncelikle Allah'ın marifetinde en yüksek mertebeye ulaşma çabası şarttır. Yani şer'î râbitada maksat marifetullahtır. Bunun için şer'î vesilelerle, kitap ve sünnet yolunda eksiksiz ibadet ve samimi itaat etmek gerekmektedir.⁷⁶⁹ Bu sebeple ashâb-ı kirâmın müşriklerle herhangi bir benzerlik taşıyan râbita-i bid'iyye nâ-meşrû gibi şeylerden sakındıklarını ifade etmektedir. Fevzî Efendi'nin ashab-ı güzîn hakkında ehl-i râbitadır diye iddia ettiği râbita dahi ibtigâ-i vesîle manâsına gelen râbita-i şer'iyye-i kadîmedir. İşte bu Yalvâcî'ye göre ashâb-ı kirâmın Allah Rasûlüne olan râbitasıdır ve meşrû râbita ile aynı anlama gelmektedir.⁷⁷⁰ Ali Rıza Yalvâcî açıklığa kavuşmasını istediği bu hassas konuyu derkenar ilavesi ile daha ayrıntılı anlatmıştır. Ona göre; ibtigâ-i vesîlenin meşrû olduğuna delil Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkâtı yarattığında müsebbibât-ı esbâba râbt buyurmasıdır. Yani Allah'a yaklaşmak için vesile aramanın meşrû olduğunu, Yüce Allah'ın mahlûkatını yaratıp sebepleri

⁷⁶⁵ Dağistânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, s. 146-151.

⁷⁶⁶ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 4b.

⁷⁶⁷ Buhârî, Ta'bir, 10.

⁷⁶⁸ Bağdâdî, *Risâle-i râbita-i Şeyh Hâlid*, Hacı Selim Ağa YEK, nr. 547/3, vr. 5a-5b.

⁷⁶⁹ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 15a.

⁷⁷⁰ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 11a.

sonuçlara bağladığı ve sebeplere başvurmalarını kullarına emretmesinden anlaşılmalıdır. İbtigâ-i vesile anlamında olan kâmil bir şeyhe müridin bağlılığı ise meşrû kabul edilmiştir. Dolayısıyla ibtigâ-i vesile niyeti ile yapılan râbita-i sâdikadır.⁷⁷¹

Ehl-i tasavvufa göre şeyh-i mükemmil yeryüzünde Allah'ın halifesi ve peygamber vârisi sıfatıyla, sâdik mürid için ibtigâ-i vesiledir. Bu sebeple müridin maksuda erişmesinde mürşid-i kâmilin gerekliliği sûfiler tarafından vazgeçilmez görülmüştür. Meselâ; Ebû Ali ed-Dekkâk⁷⁷² (405/1015) kendi başına yetişen ağacın yaprak verse de meyve vermesinin zor olduğunu, şayet meyve verse bile bakımı yapılmadığı için yenilecek durumda olamayacağını söylemektedir. İşte bunun gibi insanoglunun da kendi başına kemâle erişmesi, kötü huylarını değiştirmesi zordur. Mürşid-i kâmilin gözetiminde olmayan kimsenin felâha çıkması pek güç olduğu, nefsinin arzusuna göre kulluk yapmak ise kolay geldiği için tasavvufî bir terbiyeye ihtiyaç duyacaktır. Yine Şeyh Eşref Ali Tehânevî⁷⁷³ (1863/1943) de bu konuda şöyle bir tespitte bulunur: “Allah ü Teâlâ'nın yarattığı varlıkların içinde en üstünü insandır. Nitekim yarattıklarına nazar ederek, yaratıcının varlığı ve kemal sıfatlarını anlamak mümkündür. Haddizâtında mahlûkât Hâlık'ın zuhûr vesilesidir. Bu ise kullar üzerinde Allah'ın varlığı ve yüceliğinin zuhûruna sebeptir. Nitekim sûfiler insana mazhar-ı Hak demiştir. Çünkü sâlik insana bakmak sûretiyle, Allah'ı bulabilir.”⁷⁷⁴

Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*'da meşrû râbitaya sembolik bir misal getirir. Şöyle ki, imam ve ona ittiba eden cemaat, mürşid-i mükemmil ile sâdik müridin râbitaki durumuna benzetilmiştir. Müellife göre; sâdik mürid, şeyhini cemaatin önünde olan imam gibi kabul eder, ibadet ve zikrinde ona uyarak zikrederse, Şeytân, onun üzerinde hâkimiyet kuramaz. Çünkü râbita edilen ve eden kibirden korunurken bid'at ve şirke benzerlik hallerinden de muhafaza edilmiş olur. Söz konusu müridin meşrû râbitası örneğinde, gerek imam gerek mürşid-i mükemmil ilâhî feyizleri celbetmek

⁷⁷¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 15a.

⁷⁷² Uslu, Recep, “Dekkâk Ebû Ali”, *DİA*, İstanbul 1994, c. IX, s. 112.

⁷⁷³ Ansari, Bazmee, “Eşref Ali”, *DİA*, İstanbul 1995, c. XI, s. 472.

⁷⁷⁴ Kuddusi, İhsan Efendi, *Tasavvuf Yolunun Sırları*, ed.: Hale Öner, Ahir Zaman Yay., İstanbul 2013, s. 63.

için çalışır ve gözlemler. Ancak, imam-cemaat veya mürid-mürşid arasında şu fark vardır ki imam ve mürşidin feyzi muzâaf iken, müridin feyzi gayr-ı muzâaf olup sadece kendisine aittir. Nitekim cemaatle kılınan namazda imama uyan kişi imam ile zikir yapmadığı halde yani Kur'an okumadığı halde tek başına namaz kılana göre sevabı muzâaf olmaktadır. Mürşid-i kâmile yapılan meşrû râbita da buna kıyas edilmektedir.⁷⁷⁵

Yalvâcî'nin meşrû râbitaya verdiği diğer misal de şu şekildedir: Bir müridin, şeyhine yaptığı meşrû râbita, Kâbe'yi tavaf eden Müslüman hacıların bir rehber edinerek tavaf etmelerine benzetilmiştir. Müellifimiz sâdık müridin, örnek gösterdiği bu iki şekilde şeyhini rehber kabul ederek râbita yapmasında bir sakınca olmadığını düşünmektedir.⁷⁷⁶

Fevzî Efendi, Hâfız Seyyid'e cevaben yazdığı savunma risâlesi *Aynü'l-hakîkâ*'da râbita ehlinin putperest olmadığı bilakis Hüdâperest olduğunu ifade edip, fenâfillâh makamında olan kâmil bir şeyhe yapılan râbitayı üç duruma benzetmiştir. İlk iki durum Ali Rıza Yalvâcî'nin de misal verdiği benzetmelerdir. Yani farz olan bir vakit namazın edâsında, takvâ sahibi bir zâtın imam kabul edilerek ona uyulması mürşid-i kâmile yapılan râbitaya benzetilmiştir. Çünkü namaz Allah için kılınmaktadır; imam ise, sadece bir vâsıtaadır. Haddizâtında namaz kılan mümin, her rekâta okuduğu Fâtiha'da "Yalnız sana ibâdet eder, yalnız senden yardım isteriz" derken, bütün ibâdet ve kulluğu Allah Teâlâ'ya tahsîs etmektedir. Üstelik cemaatle edâ olunan namazın sevâbı kişinin niyetine ve ihlâsına göre, münferiden kıldığı namazın sevâbından çok daha fazladır. İşte namazını cemaatle kılan kimse de, Allah Teâlâ'nın dilediği bu kimseler topluluğu cânibine doğru süratle yol almaktadır. Binâenaleyh, kâmil bir şeyhe bağlanan râbita ehli de aynı konumdadır. Fevzî Efendi'nin verdiği ikinci örnek hacıların Beytullah'ı delil ile tavâf etmeleri, Ravza-i Rasûlüllâh'ı da bir rehberle ziyaret etmeleri gibidir.⁷⁷⁷ Nitekim bu iki misalin Ali Rıza Yalvâcî'nin meşrû râbita için işaret ettiği örneklerle aynı olduğu görülmektedir. Bu iki misal incelenecek olursa imam ile cemaat ya da hacılara rehberlik yapan

⁷⁷⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 3b.

⁷⁷⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8a.

⁷⁷⁷ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 7b.

klavuz ile hacıların arasındaki münasebet Hâlidîlerde uygulanan mürşid râbitasından şeklen farklıdır. İmam ile cemaat ya da rehberlik yapan delil ile hacılar birbirlerini vechen hizalamadan, karşılıklı bir pozisyon almadan konumlanırlar. *Tavzîhu'r-râbita*'ya göre Hâlidîlerde uygulanan mürşid râbitasında, mürid mürşidinin sûretini hayâlinde tutar ve onu kendisinin tam karşısında, kendisine bakar bir şekilde tahayyül eder. Şeyhin sûreti ile sanki yüz yüze karşılıklı bir haldedir. Bu halin ibadetler esnasında dahi devam etmesi ise şer'î olmayan durumlara sebep verebilir.⁷⁷⁸

Fevzî Efendi üçüncü bir vecih olarak öğretmen-öğrenci ilişkisi ile râbita uygulaması arasında bir benzetme yaparak, râbita uygulamasının şerîata uygun olduğunu savunur. Öğrencinin öğretmeninden, yüz yüze oturarak bilgi alması gibi, müridin de zikir sırasında şeyhini hayâl etmesinin, doğru ve uygun olduğunu belirtir. Bu benzetme ile râbitanın mantıksal ve şerîata uygun bir uygulama olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷⁹ Fakat Ali Rıza Yalvâcî, Fevzî Efendi'nin tanımladığı üçüncü misali meşrû râbita için uygun bulmamıştır. Ona göre; ibadet ile öğretim arasında büyük bir fark vardır ve bu fark detaylı açıklamaya gerek bırakmayacak kadar açıktır. Zikir ya da Allah'ı anmak özünde bir ibadettir. Zikirde, tevhide aykırı hareketler ve niyetler benzetme bile olsa haramdır. Eğitim ve öğretim bu durumun hilafına, her ne kadar sevap kazandırsa da, özünde ibadet değildir. Ancak, ibadetin nedenlerini öğrenmeye yönelik olduğu için sevap kazandırır. Fakat sırf bu yüzden, ibadet olarak kabul edilemez. Eğer eğitim ve öğretime benzetilerek şerîata uygun olmayan bir râbita, meşrû kılınmak isteniyorsa bu yanlıştır. Çünkü râbita, zikir gibi bir ibadet sırasında yapılırsa yukarıda misal verilen ilk iki örnekte olduğu gibi şerîata uygun şartları taşıması gerekmektedir.⁷⁸⁰ Fevzî Efendi ise öğretmen ve öğrencinin ders sırasında birbirine hizalanması gibi, sâdık bir müridin de zikir esnasında şeyhini hayâl etmesinde bir sakınca olmadığını savunmuştur. Ona göre, bir sakınca varsa, öğretmen ve öğrencinin ders sırasındaki durumunda da sakınca olması gerekir ki, kimse böyle bir şey söylememiştir. Nitekim öğrencinin, eğitim sırasında

⁷⁷⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 17a.

⁷⁷⁹ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 7b.

⁷⁸⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 19a.

öğretmeninden yüz yüze oturarak bilgi alması gibi, müridin de şeyhinin hayâlini karşısına alarak zikir yapması doğrudur görüşünü savunmuştur.⁷⁸¹

Müellifimiz, Hâfız Seyyid Efendi'nin, putperestlik ve şirk olarak nitelendirdiği râbîta uygulamasının mürşidi tahayyül ederken yüz yüze karşılıklı hizalayarak yapıldığını ifade etmektedir. Yani Fevzî Efendi'nin hoca-talebe pozisyonundaki misali özellikle ibadet esnasında yapılan râbîta için sakıncalı görülmüştür. Hâfız Seyyid'in bu ifadelerinin doğru anlaşılması için, Yalvâcî'nin râbîta hakkındaki görüşlerini iki ihtimal üzerinden değerlendirmek gerekir. İlk ihtimal, Seyyid Efendi'nin itham ettiği râbîta şerîata uygun olmayan bir râbîta şeklidir. Bu tür râbîtada mürid, zikir sırasında şeyhinin sûretini ve şeklini gözünde canlandırır ve şeyhinin hayâlini sabit tutmaya çalışmaktadır. Eğer hayâli sabit tutamazsa, zikirden vazgeçip yeniden şeyhinin hayâlini gözünde canlandırarak zikir yapmaya devam edecektir. Bu tür râbîta özellikle Hâlidî tarikatının bazı kollarına özgüdür.⁷⁸² Esasen bu şekilde bir uygulama Nakşîbendiyye-Hâlidî tarikatının tamamında uygulanmamıştır. Mesela son devir Nakşîbendiyye şeyhlerinden Mahmud Sami Ramazanoğlu (1892-1984) râbîtanın esasının muhabbet olduğunu kabul etmiş ve râbîtada mürşidi tahayyül ve tefekkür etmenin, şart olmadığını ifade etmiştir. Zîrâ muhabbetin gereği muvâfakattır. Müridin şeyhine muhabbeti, ona tâbi olmayı kendiliğinden, zorlamaya ihtiyaç duymadan hâsıl etmektedir. Böylece mürşid-i kâmilin hali sâdık müridde in'ikâs yoluyla gerçekleşmektedir.⁷⁸³

Netice olarak Yalvâcî; “Zîrâ râbîta-i nâ-meşrûanın nâ-meşrû olduğuna bi'l-ittilâ terkiyle tarîkat ve marifet ve hakîkatın inkârı lâzım gelmez. Zîrâ tarîkatın mâ yetimmü bihi's-şey olan ancak râbîta-i şer'îyedir. Yoksa râbîta-i nâ-meşrû değildir”⁷⁸⁴ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere tarikattta gerekli olanın sadece şerîata uygun râbîta olduğunun görüşündedir.

⁷⁸¹ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 8a.

⁷⁸² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 34b.

⁷⁸³ Ramazanoğlu, *Muhâsebe*, c. 6, s. 154.

⁷⁸⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 21b.

3.2.2.2. Nâ-meşrû Râbita

Dinen meşrûiyyeti olmayan yani İslâm hukukuna ve şer'î hükümlere aykırı olan, ehl-i tasavvuf tarafından da uygulanması yasaklanan râbita türüdür. Gerek İslâm dininin temel inanç ve ibadet esaslarına uygun olmadığı düşüncesiyle gerekse de şirk unsurları taşıdığı gerekçesiyle, bazı kesim tarafından en çok eleştirilen râbita biçimidir. Esasen râbitanın şirk olarak algılanmasının merkezinde onun bir ibadet olarak değerlendirilmesi bulunmaktadır. Oysaki ehl-i tasavvuf râbitayı mânevî yönden sâliki destekleyici ruhânî bir bağ olarak benimsemiş, ibadet olarak kabul etmemiştir. Özellikle Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin öncülüğünde eğitim metodu olarak uygulanmaya başlayınca, bazı kesim tarafından şirk ya da bid'at olarak değerlendirilmiştir. Haddizâtında 19. yüzyıla kadar râbita hakkında kayda değer bir eleştiri de yapılmamıştır.⁷⁸⁵

İlk sûfilerin eserlerinde mürşidin gerekliliğine değinildiği halde Bağdâdî ile ortaya çıkan, teferruatlı şekilde tarif edilip, metodoloji haline getirilen bir mürşid râbitasına rastlanmamıştır. Nitekim selefî akidenin ihyası için Hindistan'da Tarikât-ı Muhammediyye hareketini başlatan Ahmed Şehîd Birîlvî⁷⁸⁶ (ö. 1246/1831) ile yine Hindistan'da ehl-i hadis kurucularından Sıddîk Hasan Han Kannevcî⁷⁸⁷ (ö. 1307/1890) ve İstanbul'da Hâfız Seyyid Hoca (ö. 1269/1852) başta olmak üzere mürşid râbitası hakkında eleştiriler yapılması ve reddiyeler yazılması da bu dönemde yani Mevlânâ Hâlidî'den sonra başlamıştır.⁷⁸⁸

Mürşid râbitasını ibadet olarak addedenler, râbitanın bid'at olduğunu düşünmüşlerdir. Hâfız Seyyid Hoca diğer eleştirenlerden farklı olarak bir risale yazarak onun hem bid'at hem şirk olduğunu ve putperestlik âdetlerine benzediğini öne sürmüştür.⁷⁸⁹ Böylece râbita hakkında reddiyeler ve savunma niteliğinde pek çok eser telif edilmesine de sebep olmuştur.⁷⁹⁰ Bu eleştiriler üzerine, bilhassa Nakşibendî

⁷⁸⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.135.

⁷⁸⁶ Kurtuluş, Rıza, "Ahmed Şehîd", *DİA*, İstanbul 1989, c. II, s. 134.

⁷⁸⁷ Birişik, Abdülhamit-Eren, A. Cüneyt, "Sıddîk Hasan Han", *DİA*, İstanbul 2009, c. XXXVII, s. 94.

⁷⁸⁸ Dursun, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhi Hükümü", s. 108.

⁷⁸⁹ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, vr. 11b.

⁷⁹⁰ Dursun, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhi Hükümü", s. 109.

Hâlidî mensupları râbitayı savunmak için eserler kaleme almışlardır. Savunma risâlelerinin başlangıcı Hâlidî Bağdâdî'nin İstanbul'da halifesine gönderdiği mektuptur. Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin telif ettiği *Risâle fî isbâti'r-râbita* aslında isim vermese bile Hâfız Seyyid'in eleştirilerine cevap olarak kaleme alınmıştır.⁷⁹¹ Daha sonra yazılan pek çok eserde ana kaynak yine Bağdâdî'nin bu risâlesidir.⁷⁹² Meselâ; Fevzî Efendi'nin *Aynü'l-hakîka*'sında râbitanın İslâm'da yeri olduğuna dair getirilen deliller, Bağdâdî'nin risâlesindeki deliller ile birebir örtüşmektedir. Bağdâdî'nin mektubu yazma sebebi olan Hâfız Seyyid Efendi'nin râbitanın bid'at ve put olduğuna dair kaleme aldığı bir sayfalık reddiyesi, özellikle İstanbul'da infial meydana getirmiştir. Bağdâdî savunma niteliğindeki mektuba, isim vermeden Hâfız Seyyid'i işaret ederek hakka'l-yakîn sırlarından gafil olan bazı kimselerin, tarikatta râbitanın aslı ve hakîkati olmadığını zannederek râbitayı bid'at addettiklerini söyleyerek başlamaktadır.⁷⁹³ Haddizâtında Hâfız Seyyid'in eleştirileri râbitanın şer'î olmayan kısmınadır. Nitekim Ali Rızâ Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbita*'da, râbita-i hadîse-i bid'iyye,⁷⁹⁴ râbita-i gayri meşrû,⁷⁹⁵ râbita-i nâ-meşrû,⁷⁹⁶ râbita-i muhdes-i şer,⁷⁹⁷ muhdes râbita-i nâ-meşrû,⁷⁹⁸ muhdes bid'at-ı seyyie⁷⁹⁹ olarak adlandırdığı nâ-meşrû râbita, Hâfız Seyyid Efendi'nin de risâlesinde konu olan ve put-i şerif⁸⁰⁰ diye ithamda bulunduğu râbita uygulamasıdır. Yalvâcî ve Hâfız Seyyid, bu çeşit yanlış uygulamanın çoğunlukla Hâlidîyye tarikatında yapıldığı görüşündedirler.⁸⁰¹

Hâlidîlere göre, sâdık müridin mürşidini tahayyül ederek râbita yapması, mürşidin hayâlini zihninde canlandırıp orada muhafaza etmesi demektir. Bu kazanımı elde etmenin en kolay yolu ise mürşidin şemâilini devamlı hatırına getirmesidir. Çünkü râbitada başarılı olabilmek için devamlılık şarttır. Mürid kendi

⁷⁹¹ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 1b-24a.

⁷⁹² Dursun, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhi Hükümü", s. 90.

⁷⁹³ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 2b.

⁷⁹⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8b.

⁷⁹⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 15a.

⁷⁹⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 19a.

⁷⁹⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 17b.

⁷⁹⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 11a.

⁷⁹⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 17b.

⁸⁰⁰ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, vr. 11b.

⁸⁰¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 9b.

alnını mürşid-i kâmilin alnına değdirip, onun iki kaşı arasına nazar ederek oradan feyz talep etmektedir. Sûfilere göre, iki kaş arası, nûr-i Muhammedî'nin bulunduğu yer, mevzî-i feyz ve mehbît-i nurdur. Mürşid-i kâmilin iki kaşı arasına yönelen mürid, bu feyz ve nur kaynağından kabiliyeti nispetince istifade eder. Tasavvuf ehline göre, mürşid râbitası, müridin kalbini zikre alıştırarak istidat kazandırmaktadır.⁸⁰² İşte Hâfız Seyyid, Hâlidîlerdeki bu uygulamanın şeriate uymayan bazı yönlerini tespit ederek râbitanın put ve bid'at olduğuna iddia ederek bir risâle kaleme almıştır. Buna karşılık özellikle Hâlidîlerden, râbita hakkında pek çok savunma risalesi yazılmaya başlamıştır. Haddizâtında tasavvuf literatüründe kapsamlı bir râbita külliyyatının var olmasına sebep olan Hâfız Seyyid'in reddiyesi, mürşid râbitasının tamamına red mahiyetinde değildir. Fakat telif edildiği dönemde ve sonrasında hatta günümüze gelinceye kadar Hâfız Seyyid'in râbitayı tamamen reddettiği düşüncesi hâkimdir. Ali Rıza Yalvâcî ise *Tavzîhu'r-râbita*'da hocası Hâfız Seyyid'in bir sayfalık risâlesini her ne kadar metinde açıkça ifade etmese de râbita-i nâ-meşrû hakkında tanzim ettiğini ifade etmektedir: "Müellifi evvelin salât-ü selâmı râbita-i nâ-meşrû hakkında tanzîm buyurduğu risâlesinin bâlâsında getirmesiyle işrâk-i hafîyye sözüyle râbita-i nâ-meşrûaya taaruz murâdı olduğu anlaşılıyor."⁸⁰³ Yalvâcî, râbita-i nâ-meşrû hakkında Hocası Seyyid Efendi'nin de ifadeleri ile şirk-i hafî tespitinde bulunmaktadır.

Müellifimiz, *Tavzîhu'r-râbita*'nın son kısımlarında kendi kişisel yorumlarıyla, zaman zaman derkenarlarda yaptığı ilave açıklamalar ile meşrû olmayan râbitayı meşrû olandan ayıracak net tespitlerde bulunmuştur. Böylece Hâfız Seyyid'in râbita hakkında kullandığı ifadeler de açıklığa kavuşmuştur. Yalvâcî'ye göre; risâlenin başından sonuna kadar, gayri meşrû kabul edilen râbitanın reddi konusunda deliller getirerek açıklamalarda bulunmuştur. Şeyhin sûretinin hayâl edilmesi, bu konuda sebat gösterinceye kadar devamlılık şartı eleştiriye tâbi tutulan mevzulardır. Çünkü devamlılık şartı manevî fayda sağlaması açısından namaz ve zikir esnasında râbita yapılmasını da kapsamaktadır. Bu durum mürşide tam itaati

⁸⁰² Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 6b.

⁸⁰³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 5b.

gerektirmektedir. Nitekim putlara benzeyiş çağrıştıran bir hal ortaya çıkmaktadır.⁸⁰⁴ Hâfız Seyyid'in put-i şerif benzetmesi de bundan kaynaklanmaktadır.⁸⁰⁵ Seyyid Hoca'nın kendisi de Hâlidî olduğu için Hâlidî tarikatına mahsus olan bu çeşit râbita uygulamasının şer'î ve gayri şer'î kısmını birbirinden ayırt edebilecek kadar pratik ve teorik bilgiye haizdir. Zirâ Yalvâcî hocasının ifadelerini ilmî derinliği olan deliller olarak görmektedir.⁸⁰⁶

Ali Rıza Yalvâcî iki risâlenin mukayesinde Hâfız Seyyid'in "râbita, adeta put gibidir" sözünü şerîatte var olmayan, nâ-meşrû râbita olarak izah etmektedir. Yani müridi gizliden gizliye vahdet-i sırfadan uzaklaştıran râbita, meşrû olmayan bir uygulamadır. Yalvâcî'ye göre, Hâfız Seyyid'i itham ve reddettiği râbita, râbita-i kâdime-i gayr-i bid'iyeye değildir. Haddizâtında Yalvâcî ve diğer iki müellifin meşrû râbitaya karşı olumsuz tavırları ve söylemleri bulunmamaktadır. Fakat Seyyid Efendi'nin *Râbita Risâlesi* hacimce küçük bir risâle olduğu için ayrıntılara yer verilmemiş ve tarikat ehli tarafından da yanlış anlaşılmaya müsait bir hale gelmiştir.⁸⁰⁷

Müellifimiz *Tavzîhu'r-râbita*'da râbitanın meşrû olan ve olmayan kısmını iki risâle üzerinden kıyaslayıp detaylı açıklamıştır. Böylece Hâfız Seyyid'in râbitanın tamamına değil sadece uygulanan bir kısmına karşı çıktığı anlaşılırken, mürşid râbitası gibi hassas bir konunun dinen meşrû olmayan tarafları açıklığa kavuşturulmuştur. Binâenaleyh Hâlidî Bağdâdî de râbita uygulamasında yapılan bazı yanlışlardan bahsetmiş ve müridlerini bu çeşit râbita yapmayı yasaklamıştır. Bağdâdî, Nakşîbendiyye Hâlidî kolunun âdab ve erkânı hakkında kaleme aldığı risâlede şu şekilde bir açıklama yapmaktadır: "Memnû olan râbita, ancak nefs-i vesâili maksûdun bi'z-zât kılmaktır." Yani yasaklanmış râbita, vâsita olan râbitayı gaye zannederek asıl maksâdı unutmaktır. Meşrû râbitada böyle bir uygulama yapılmaz. Bağdâdî'ye göre; münkirler yani râbita aleyhinde ileri geri konuşup inkâr edenler buradaki hassasiyeti temyiz ve tefrikten aciz oldukları için râbitayı topyekûn

⁸⁰⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 34b.

⁸⁰⁵ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, vr. 11b.

⁸⁰⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 35a.

⁸⁰⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 10b.

red ederler.⁸⁰⁸ Ehli tasavvuf râbitanın maksat olmadığı fikrinde hemfikirdir. Râbita maksuda vâsıl olmak için bir araçtır. Zirâ şerîatta vesileleri doğrudan doğruya hedef kabul etmek meşrû değildir.⁸⁰⁹

Müellif, râbita-i hadîse-i bid'iyye diye ifade ettiği râbitanın müride verdiği zararı örneklendirerek açıklamaktadır. Cenâb-ı Hak karşısında müridin şeyhinin resim ve sûretinden yardım beklemesini ve Allah'ın isimlerini zikrederken şeyhinin hayâli sûretini düşünmesi ve bu düşünceyi sürdürmesini, tıpkı gözleri şaşkınlıkla olan birine yol sormaya benzetir ki, gözüyle sağa işaret ederken eli ve diliyle sola işaret eden adamın haline benzemektedir. Böyle bir durumda yol soran kişinin de ne tarafa yöneleceğini bilemez halde şaşkınlıkla dönmesi kaçınılmazdır. İşte şer'î olmayan bu râbita, insanı hayret vadisine düşürüp yolunu şaşırır. Müellifimizin tabiri ile çatal kazık gibi olduğu yerde kalır ve maksuduna ulaşmasının önünde aşılması güç engeller çıkar. Mürşidini seyr u sülûku esnasında vâsita olarak görmeyen, hedefini şaşırılmış mürid için; “iki karpuz bir koltuğa sığmaz” ve “İki aslan bir postta yarışmaz” atasözlerini kullanan Yalvâcî, şer'î olmayan bu çeşit râbitanın tarikatlarda sonradan uygulamaya başladığını belirtir. Zaten onun için râbita-i hadîse-i bid'iyye tabirini kullanmaktadır.⁸¹⁰

Tavzîhu'r-râbita'ya göre tarikatlarda mürid, şeyhinin sûretini hayâlinde tutar, onu kendisinin karşısında ve ona yüz yüze bakar bir şekilde tasavvur eder. Bu sûret ve hayâlden mânevî yardım ve feyz bekler. Şeyhin sûretini sürekli olarak hayâlinde canlandırarak, onun kendisine bakar şekilde tasavvurunu sürdürmeye, zorlansa bile devam eder. Müride bu hali koruması emir ve tavsiye edilir. Ve buna da râbita derler. İşte Hâfiz Seyyid bu durumda yapılan râbitaya “put gibidir” tabirini kullanmıştır.⁸¹¹

Seyyid Efendi yazdığı ilk risâlede, mürşid râbitasının uygulama şeklini anlatırken râbita-i hadîse-i bid'iyye ve râbita-i kâdime-i gayr-i bid'iyye ayrımı yapmadan genel bir ifade kullanmıştır. Fakat daha sonra yazdığı ikinci risâlede şer'î

⁸⁰⁸ Bağdâdî, *Risâle-i Hâliyye Tercümesi*, vr. 4a.

⁸⁰⁹ Selvi, *Nefs Terbiyesinde Rabita*, s. 217.

⁸¹⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 9a.

⁸¹¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 17a.

ve gayr-i şer'î râbitanın, uygulama şeklindeki farktan bahsetmiştir. Nitekim şer'î ve gayr-i şer'î râbita zahiren aynı gibi görünse de namaz ve zikir esnasında uygulanması problem olarak anlaşılmasına sebep olmuştur. Gerek Ali Rızâ Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbita* adlı eserinde gerek Hâfız Seyyid'in ilk yazdığı *Râbita Risalesi*'nden sonra kaleme aldığı *Şerhu risâle fi ibtali'r-râbita*⁸¹² adlı ikinci risâlesindeki görüşlerinden bu açıkça anlaşılmalıdır. Fakat Fevzî Efendi, tarikat taassubu ile ayrıntı vermeden râbitayı savunma yolunu tercih etmiştir.⁸¹³ Buna karşılık Ali Rıza Yalvâcî, şer'î olmayan râbitayı örnekler vererek açıklama yoluna gitmiştir.

3.2.3. Râbitada Tekellüf ve Devam Şartı

Yalvâcî, Hâfız Seyyid'in risâlesinde bildirdiği bazı Hâlidî şeyhlerinin tavsiye ettiği, sürekli olarak şeyhin sûretini hayâlinde canlandırmak ve bu hayâli sürekli ve sabit hale getirinceye kadar râbitaya devam etmeye zorlamanın şer'î olmadığı görüşünü savunmuştur. Bu tür uygulamalar, Peygamberimiz ve sahâbe zamanında bulunmamaktadır. Bu konuda âyetler, hadisler, sahâbe sözleri ve âlimlerin icmâ görüşü de yoktur. Ayrıca, bu tür uygulamalar vahdet-i ilâhiyeye aykırı olduğundan, yasaklandığına dair birçok âyet, hadis, sahâbe sözü ve ümmetin icmâ bulunmaktadır. Ona göre bu durumun inkârı ise mümkün değildir.⁸¹⁴ Zîrâ bazı tasavvuf araştırmacılarına göre de râbita yapılırken, mürşidin fizikî görünüşünü hedefleyerek râbita yapmak uygun değildir. Bilakis râbita, mürşid-i kâmilin hissettiği duygu ve düşüncelere sahip olma teşebbüsü ile birlikte onun bedeninde vücut bulmuş İslâmî davranışları, nebevî ahlâkı örnekleme çabasıdır.⁸¹⁵

Yalvâcî râbita-i bid'iyyeyi tanımlarken şer'î olmayan hususları şu şekilde açıklamıştır: "Bu takdirce râbita-i bid'iyye ki ekseri tarik-ı hâlidîyelerde olur şöyle ki mürid şeyh ve mürşidinin sûretini hâyalinde zabt ve kendisinin vicâh ve hizâsında kendisine nâzır yollu tasavvur ve tahayyül ve ol sûret ve heyûlayı mütehayyile-i mâneviyyeden istimdad ve istifâza ve ol suver şeyhin gönlünde ber vech-i muharrer

⁸¹² Sirozî, *Şerhu Risâle ibtali'r-râbita*, vr. 4a.

⁸¹³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 11b.

⁸¹⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 15a.

⁸¹⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 137-138.

hizâsında dâima müterakkıb ve nâzır misilli tehayyüle devam ederek istikrârını dahi emr-i tenbîh ederler ve bunun ismine de râbîta derler.”⁸¹⁶ Müellifimizin nâ-meşrû râbîta hakkında ısrarla üzerinde durduğu ve ikaz ettiği üç husus dikkat çekicidir. Bunların ilki müridin şeyhi tam karşısında, iki kaşının hayâl etmesidir. İkinci ve üçüncü ise müterakkıb ve nâzır misilli tehayyül yani tahayyülün devamlılığını sağlamak için gerekirse müridin kendini zorlaması ve istikrârını dahi emr-i tenbîh etmek yani bu konuda istikrar kazanıncaya kadar gayret sarfetmektir.⁸¹⁷

Sûfiler mürşid râbitasını ispat mahiyetinde tasvir yapmanın şer’î olarak memnu’ olduğunu buna karşılık, şeyhi tasavvur etmenin memdûh bir durum olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zîrâ bu hususta kitaplarda hiç bir engelle karşılaşmadıklarını ifade etmektedirler. Haddizâtında mânevî ilimleri kazanmanın şeyhi tasavvur etmekle bağlantılı olduğunu söylemektedirler. Meselâ; zikir esnasında şeyhin sûretini tahayyül ve tasavvurda, aynı zamanda tezkîr hikmeti vardır. Zîrâ mürşid râbitasında Allah u Teâlâ’yı hatırlatan zât, müridin yanında, onu bir saniye bile olsa gaflette bırakmamaktadır.⁸¹⁸

Yalvâcî ve Hâfız Seyyid bu konudaki eleştirilerinde ifrât ve tefrîde kaçmış olabilir mi? diye araştırarak olursak Nakşibendiyye-Hâlidî kaynaklarında mürşid râbitasının müridlere bu şekilde tarif edildiği görülmektedir. Günümüzdeki Hâlidî araştırmacıları da müridin, mürşidinin fizikî ve ahlâkî özelliklerini hayâlinde canlandırmasını, şeyhin iki kaşı arasını tahayyül ederek zihnen ve ruhen mürşitte yoğunlaşmak gerekliliğinden bahsetmektedirler. Zîrâ şeyhe istimdatla yönelip, feyz talep etmek ancak bu şekilde gerçekleşmektedir. Mürşidin gıyabında yapılan bu uygulamaya ise şeklî râbîta ya da mürşid râbitası denilmektedir.⁸¹⁹ Bu tahayyül farklı şekillerde tasavvur edilmektedir. En çok tavsiye edilen ve uygulanan müridin mürşidini parlak bir dolunay gibi tam karşısında tasavvur ederek, şeyhinden gelen feyzin kalbine girip bütün vücuduna yayıldığını tahayyül etmektir. Şeklî râbîta ya da

⁸¹⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 9b.

⁸¹⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 9b.

⁸¹⁸ Ünlü, *Tarîkat-i ‘Alîyye’de Râbîta-i Celiyye* s. 403.

⁸¹⁹ Selvi, *Nefs Terbiyesinde Rabîta*, s. 171-172.

mürşid râbitasına devamlılık konusunda ısrar eden mürid hal ve davranışlarında şeyhine benzemeye başlar ve fenâfiş'-şeyh hali gerçekleşmesi beklenir.⁸²⁰

Müellifimiz şeklî râbitada gerçekleşen şeyhin sûretini tahayyül etmenin şer'î bir delili olmadığı için sakınılması gerektiğinin görüşündedir: "...beyne'l-ibâd-i ve'l-ümmet gâib etmeyüp kendisüyle istifâzâ kılınmak üzere peygamberân-i zî şânın vereselerinin sûret ve heykel-i mahsûsalarının hıfzıyla andan istifâzâ kılınmasına dâir müellif-i evvel aleyhü rahmetü ecel Hazretleri'nin bir âyet veya bir hadîs-i nebeviyye ve huccet olmaklığa salîh ahbâr-i sahîha vesâire bulamadığı misillü bu tilmîz-i pür taksîri dahi bulamadığından..."⁸²¹

Haddizatında Hâlidîler bu uygulamanın gayri şer'î bir tarafı olduğunu düşünmemişlerdir. Çünkü mübtedî müridde râbita maksut olduğu takdirde yasaklanmıştır. Bu konuda Bağdâdî; "Maksudun hakikatte ma'budundur. Böyle olunca mâneviyâtını anlık düşünce bile olsa bütün maksatlardan ve mâsivâllahtan temizlemen gerekir" diye ikazda bulunmuştur.⁸²² Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî irşâd ve tavsiye olarak, halifelerine gönderdiği mektuplarda bütün tarikatlarda özellikle Nakşibendî tarikatında en mühim edebî; şeriât-ı garraya yapışmak olduğunu bildirmiştir. Müridlerine zorluk ve darlıkta sabrı, bolluk ve ferahta şükrü tavsiye ederken sünnet-i seniyyeye yapışıp, bid'atlardan sakınmalarını tembih etmektedir. Hatta her vakit ahiretle ilgili bile olsa kalbe gelen havâtırı def etmek için azâmi gayret göstererek kalp huzuru elde edilmesine önem verir. Bağdâdî, müridin kalbinin hakiki Mahbûb olan Yüce Allah'tan başka bir şeyle bağının kalmaması gerektiğini bildirmektedir.⁸²³

Bütün bu uyarı ve ihtiyatlı davranmaya teşvik olmakla beraber, Nakşibendiyye-Hâlidî kolunda Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî ile birlikte şeklî râbita yapılması her mürid için zarûri hale gelmiştir. Bunun sebebi ise mürid istimdat

⁸²⁰ Yarar, Halil İbrahim, "Râbita Ve ilgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili", *İTBAD*, 2022, c. 11, sy. 1, s. 513.

⁸²¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 29a.

⁸²² Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 19a.

⁸²³ Sahib, Es'ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, haz.: Dilaver Selvi-Kemal Yıldız, Sey-Tac Yay., İstanbul 2000, s. 8.

dilediği şeyhinin sûretini tasavvur ve tazim etmedikçe Allah'ın yardımına nâil olamayacağına dayandırılmaktadır. Esasen müridin hiçbir aracı olmadan Rabb'in huzuruna varması istenilendir. Ehl-i tasavvufa göre işin başında olan müridin buna gücü yetmediği için vesile edinmek vaciptir.⁸²⁴ Hâlbuki ilk dönem sûfilerinde görülen sevgi ve muhabbetten kaynaklanan kalbi râbitanın, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîne zorlanmaksızın kendiliğinden hâsıl olduğunu, bunun için tekellüfe veya ikaz eden bir uyarıya gerek de duyulmadığını söylemektedirler. Son dönem Hâlidî şeyhlerinden Ömer Dağıstânî (1850/1920) zaman ilerledikçe kalplerin lekelenmesi ve sevginin azalması sebebiyle mürşidlerin râbita hususunda müridlerine mecburen uyarıcı ikazlarda bulunarak râbitanın nasıl uygulanacağına dair teferruatlı bilgiler verdiklerini ifade etmiştir.⁸²⁵

Son dönem tasavvuf araştırmacıları mürşid râbitasının fitrî boyutunun var olduğunu bunun da râbitaya delil olacağını belirtmişlerdir. Özellikle şeyhin sûretini tahayyül etme konusundaki itirazlara insanın düşünce, hayâl ve tefekkür boyutunun diğer canlılardan farklı olduğunu savunmuşlardır. Çünkü insan hayâl ederek etkilenir, etkilendikçe değişir, değişerek insan olma yolunda terakki elde eder. Hatta insanın hayâline alarak düşündüğü şeylerin ne olduğu, onun fitratındaki meyilleri de ortaya koyması açısından belirleyicidir. Meselâ sevme kabiliyeti de bu meyille ilgilidir. Neyi tahayyül eder, neye meylederse muhabbeti orada teksif olacaktır. Bir kişinin çocuklarını, eşini, işini vd. şeyleri düşünmesi, sevgi göstermesi fitrî bir olgudur. İnsanın kendini bundan soyutlaması neredeyse mümkün görülmemektedir.⁸²⁶ Aynı zamanda râbita kişinin sevdiği örnek aldığı ideal insanların davranışları ile aynîleşmeyi sağlamaktadır. Aynîleşme taklidin bir ileri safhasıdır. Haddizâtında taklit şiddetli sevginin eseridir. Muhabbet için ise tahayyül şarttır. Bu sebeple râbitada önemli olan şeyhin sûret ve sûretini hayâl hazinesinde muhafaza etmektir.⁸²⁷

⁸²⁴ Hânî, *Behcetü's-Seniyye Nakşibendî Âdabı*, s. 196.

⁸²⁵ Dağıstânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, s. 152.

⁸²⁶ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabita*, s. 30-31.

⁸²⁷ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, Erkam Yay., İstanbul 1997, s. 126.

Yalvâcî ise tahayyülün devam şartını tekellüf ile yapılmasını uygun görmemektedir. Zîrâ hayâl hazinesinde hayâl edilen şey, hayâl gücüyle var olan fitrî bir şeydir ve bir müddet sonra ortadan kalkar. Ona göre, râbitada üstelik ibadet ve esnâ-i zikirde dahi velev ki zorlama ile olsun bu tür hayâl ürünlerinin devamının şart koşulması şer'î değildir. Şeytânın böyle bir râbita aracılığıyla hulûl edebileceği ve insanı helâk ve dalâlete sürükleyebileceği göz ardı edilmemelidir.⁸²⁸

Yalvâcî'nin nâ-meşrû râbita hakkında görüşünün Hâfız Seyyid ile aynı olduğu müellifimizin iki risâlenin mukayesesini yaptıktan sonraki açıklamalarından anlaşılmaktadır. Yalvâcî şer'î olmayan râbitaya olan itirazları yaparken nâ-meşrû râbitayı meşrû râbitadan ayıran hassas farklılıkları da belirtmektedir. Şeklî râbitada veya mürşid râbitasında, mürid sanki kâfirlerin putu elleriyle yapıp, karşlarına koyarak ondan yardım beklemeleri gibi kendisine ilâhi marifetin geleceğini zan etmektedir. Cenâb-ı Hak Teâlâ'nın emanet olarak verdiği akıl, düşünme ve hayâl etme güçlerini asıl amacı için kullanmayarak, şeyhlerinin sûretini bu kuvvetlere yerleştirip, tüm şekliyle önlerine getirerek ısrarla ondan yardım ve feyz beklemektedirler.⁸²⁹

Müellifimiz, Edirne Müftüsü Fevzî Efendi'nin meşrû râbitanın özelliklerini ifade edip Hâfız Seyyid Efendi'ye karşı savunduğu görüşündedir. Fevzî Efendi gayri meşrû râbitadan bahsetmemiş böyle bir ayrıma dahi girmemiştir. Bu sebeple Seyyid Efendi'nin reddiyesini de meşrû râbita üzerinden değerlendirmiştir. Haddizâtında Fevzî Efendi'nin de savunduğu gibi meşrû râbita esnasında şeyhinin sûretini hayâlinde ve huzurunda canlandıran müride iyi niyetle bakar ve onu mabûd olarak kabul etmez diye düşünmeyi uygun görmektedir. Ancak, râbita konusunda ehil olmayan kendi ifadesi ile “bîçâre” müridin bakış açısı ve itikadıyla şeyhten feyz almak istemesi halinde, o kişinin gizli şirk gibi büyük bir tehlikeye girebileceğinden de endişe duymaktadır. Yalvâcî derkenarda ilâve ettiği açıklamada şöyle demektedir: “Farz edelim ki ilâhî feyzin akışı nazar ve itikadıyla bile olsa, yine de Allah'ı hayâl etmek, yani Allah'ı başka bir şeye benzetmek olacağından dolayı, yine de birçok

⁸²⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 4b.

⁸²⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 9b.

tehlikeden kurtulamayacağı âşikârdır. Bu durum, irfân sahibi olanlar için gizli değildir.”⁸³⁰

Yalvâcî, nâ-meşrû râbitadaki devamlılık şartı zikir ve namaz gibi ibadetleri de kuşattığı için ibadetlerde ve zikirlerde, öyle nurlu ve cismânî hayâller ortaya çıksa bile, hemen Allah’a sığınarak esteîzü billah kılıncı ile o hayâlleri uzaklaştırmak ve kalbi Allah’tan başkasından tamamen temizlemek için ile gayret etmeleri gerektiği düşüncesindedir. Müellifimize göre eğer şeyhin sûretini hayâl etmeye devam ederek zikir ve ibadet etmek emredilirse, bunun sapkınlık ve bid’at olduğunda şüphe yoktur. Bu konuda ulemâ-i müteşer’în, fudâlâ-i mütefenninîn ve müridân-i munsîfin hemfikir olup tasdik ederler. Çünkü meşrû olmayan râbita ile meşgul olanlar, “Onlar, hahamlarını ve rahiplerini Allah’tan ayrı Rab edindiler”⁸³¹ âyetinin anlamına uygun davranmamış olurlar ve âyetin devamında, “Oysa onlar yalnızca tek bir Allah’a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O’ndan başka ilah yoktur. O, onların ortak koştuklarından münezzehtir”⁸³² buyruğu kapsamında kalacaklarını bilip insaf ederler. Yalvâcî, bütün mahlûkatın yaratıcısı ve tüm kemal sıfatlarının sahibi olan, eksikliklerden münezzehtir ve mukaddes olan Cenâb-ı Hak karşısında müridin şeyhinin hayâli sûretinden yardım beklemesi ve Allah’ın isimlerini zikrederken şeyhinin hayâli sûretini düşünmesini üstelik bu düşünceyi sürdürmesini İslâm’ın özüne uygun görmemektedir.⁸³³ Esasen Yalvâcî’nin bu görüşleri ehl-i tasavvufun görüşleri ile aynıdır. Nitekim mürşidin tarikata girmekten kastının şerîat ilimlerini arttırması olduğunu böylece bilerek uygulaması gerektiğini belirten erken dönem Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Muhammed b. Abdullah el-Hânî (ö. 1279/1862) şerîatsız hakikati zındıklık olarak nitelemiştir. Şerîata tam anlamıyla bağlı olmak hakikat ehli için vazgeçilmez bir gerekliliktir.⁸³⁴ Nakşibendiyye-Hâlidîyye kolunun müntesiplerinden İbrahim Fasîh Haydarî⁸³⁵ (ö. 1300/1882) ise Hâlidîyye tarikatının

⁸³⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 20b.

⁸³¹ Tevbe, 9/31.

⁸³² Tevbe, 9/31.

⁸³³ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 10a.

⁸³⁴ Hânî, *Behcetü’s-Seniyye Nakşibendî Âdabı*, s. 308.

⁸³⁵ Bulut, Ali, “Haydarî”, *DİA*, Ankara 2020, c. EK-I, s. 549.

sünnet-i seniyyeye uymak ve bid'atlardan kaçınmak konusuna ehemmiyet verdiğini ifade etmektedir.⁸³⁶

Yalvâcî, nâ-meşrû râbıtada, mürşid ve müridin halini ilginç bir misal vererek anlatır. Şöyle ki; şer'î olmayan râbıtada gözleri şaşkı olan birine yol sormaya benzer ki, gözüyle sağa işaret ederken eli ve diliyle sola işaret eder. Ve soran kişi de ne tarafa yöneleceğini bilemeyip şaşkına döner. Böyle bir şeyhin, insanı hayret vadisine düşürüp yolunu şaşırtması muhtemeldir. Çatal kazık gibi olur ve amacına ulaşmasını engeller.⁸³⁷ Esasen Yalvâcî'nin çatal kazık tabiri nâ-meşrû râbıtanın tanımını, uygulama şeklini ve neticesini kapsayan bir tespittir. Çünkü müellifimize göre nâ-meşrû râbıtanın neticesinde müridin kemâl yolculuğunda ilerlemesi mümkün görülmezken, çatal kazık gibi olduğu yerden başka bir yere de ulaşamayacağı ön görülmektedir.

3.2.4. Râbıtanın Amaç Haline Getirilmesi

Yalvâcî'nin tespitlerine göre şer'î olmayan râbıtanın bir diğer özelliği ise vâsıtayı amaç olarak görmektir. Aslında bu durum tasavvuf ehl-i tarafından da sakınılması gereken bir durumdur.⁸³⁸ Meselâ; Hâlidî Bağdâdî, Kuzey Kafkasya'daki halifesi Şeyh İsmâil Sirâceddîn Şirvani'ye (ö. 1264/1847) yazdığı mektupta hakikat sahibi şeyhin, müridi ile Rabbi arasında ancak vâsita olduğunu ancak vâsıtadan yani şeyhten yüz çevirmenin de Rab'den yüz çevirme anlamına geldiğini zikretmektedir.⁸³⁹ Tasavvuf araştırmacıları râbıtanın hedef değil vâsita başka bir ifadeyle, sonuca varmak için sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Mürid emanet edildiği yerden yani mürşidinden ilâhî rahmet, feyz ve nur almak için hedefe yani râbıtaya yönelir.⁸⁴⁰ Gözlük kullanmak zorunda olan birisi için gözlük iyi görmesinin vâsıtası olduğu gibi, râbıta da müridin görüşünü saflaştıran bir vâsıttadır.⁸⁴¹ Yine

⁸³⁶ Erkaya, Esad, Mahmud, "Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid-Mürşid İlişkileri", *e-ŞİAD*, 2017, c. 9, sy. 2, s. 844.

⁸³⁷ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbıta*, vr. 10a.

⁸³⁸ Dağıştânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, s. 162.

⁸³⁹ Sahib Es'ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, s. 45.

⁸⁴⁰ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabıta*, s. 247.

⁸⁴¹ Ramazanoğlu, Mahmud Sâmî, *Muhâsebe-6*, Erkam Yay., İstanbul 1984, s. 53.

sûfiler mürşid râbitasının, mürid için bir nev’i tefekkür aracı olduğunu savunurlar. Zîrâ râbita vesilesiyle mürid mürşidinin doğru düşünce ve davranışları ile mârifet kazanır. Müridin, mürşidinin vesîlesiyle asıl hedef olan Allah’a yaklaşmayı istemesi, seyr-ü sülûkun esaslarındandır. ⁸⁴² Yalvâcî’nin görüşü de aslında bu minvâl üzerinedir: “şer’a muvâfık vesîle olmak sûretiyle şeyhine sâde mehâvif ve mehâliklerini irâ’e edivermek için min gayrı tahayyül sûrete alâ hilâfi’ş-şer’ râbita etmek yani râbt-i kalb etmek...”⁸⁴³

O, meşrû râbita ile müridin şeyhinden aldığı mânevî ilhamın, putperestliğe benzemediğini, bilakis bunun sebeplerden bir faydalanma olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yani büyüklerin silsilesine katılarak baştan sona şeyhine ulaşan mânevî feyizlerle kendini tamamen bu deryaya kaptırmak niyetiyle yapılan kalb-i râbitayı tasvip etmektedir. Müridin, şeyhinin sûretini tahayyül etmeden ilham almasının, dinen bir sorun teşkil etmeyeceği görüşündedir. Ancak müridin bu etkinin ve sonucun gerçek sebebinin Allah olduğunu bilmesi ve buna inanması gerekmektedir.⁸⁴⁴

Müellifimiz Hâlidîlerin râbita hakkında delil olarak kullandığı, Allah’a ulaşmada kâmil mürşidi vesile etmeye ve terbiyesine girmeye delil olarak gördükleri en önemli âyetlerden biri olan: “Ey iman edenler! Allah’tan korkun, O’na yaklaşmaya vesile arayın”⁸⁴⁵ emrindeki vesilenin ibadet aracı anlamına geldiğini ifade etmektedir. Üstelik ona göre âyetteki vesilenin mürşid anlamına gelmediği konusunda tüm müfessirler hemfikirdir. Sadece İsmâil Hakkı Bursevî (ö.1137/1725) *Ruhu’l-Beyân*’da vesile kelimesini mürşid anlamında yorumlamıştır. Onun yorumu dışında diğer müfessirler arasında, vesilenin Allah’a yakınlığa sebep olan ibadet anlamına geldiği konusunda görüş birliği vardır. Yalvâcî tespitinin doğruluğuna delil olarak Fahreddin Râzî’nin (ö. 606/1210) *Tefsîr-i Kebîr*’i, *Cerîr-i Taberî*, *Tefsîr-i Aliyyü’l-Kârî*, Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) *Envârü’t-tenzîl*’i ve benzerlerini gösterir. Haddizâtında kendisinin araştırdığını ve vesileyi mürşid anlamında alanın sadece

⁸⁴² Yazar, “Râbita Ve ilgili Bazı Tasavvufi Kavramların Sûfi Gelenek Açısından Tahlili”, s. 517-518.

⁸⁴³ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr, 20a.

⁸⁴⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 21b.

⁸⁴⁵ Mâide 5/35.

İsmâil Hakkı Bursevî olduğunu da ifade etmektedir. Adları geçen tefsirler ve diğerlerinin hepsi vesileyi ibadet anlamında almışlardır. Müellifimiz genel tefsirlerle aykırı olduğu için İsmâil Hakkı'nın tefsirine başvurmanın uygun olmadığı görüşündedir. Yalvâcî şayet şeyhe râbitanın meşrû olduğu kabul edilse bile, açıklanan şekilde nâ-meşrû bir râbitanın şer'î olduğu ispatlanamaz ve bu duruma vesile âyeti delil olarak gösterilemez, görüşünü savunmaktadır.⁸⁴⁶

Yalvâcî'nin bu tespitine karşılık Hâlidî sûfler âyette geçen vesileden muradın râbitaya işaret ettiğini, râbita dışında başka şeyler olabileceği iddiasına karşılık âyetteki manânın umûmî olduğunu savunmaktadırlar. Zîrâ “vesîle arayınız” emri mevcut ve genel bir anlam taşımaktadır. Binâenaleyh râbita vesilelerin en üstünü sayılmaktadır.⁸⁴⁷

Tasavvuf araştırmacıları bir insanı ya da eşyayı beğenip sürekli onu düşünmenin dinen şirk olarak değerlendirilemeyeceği görüşündedir. Kaldı ki Allah dostunu düşünmenin inanç açısından şüpheye yol açacağını düşünmek yanlış bir değerlendirmedir. Ancak bir insan “halıya veya Kâbe'ye secde ediyorum” diyerek secde ederse onun şirk koştığı öngörülür. Hâlbuki Kâbe'yi veya halıyı vâsita bilerek Allah'a secde ederse bu şirk olarak değerlendirilmez. Zîrâ sûfler, beden kiblesi Kâbe ise ruhun kiblesi de Allah dostlarıdır dierek râbitanın vesile olduğu hakkında ısrarlı açıklamalarda bulunmuşlardır.⁸⁴⁸

İlk sûfî kaynaklarında râbita uygulamasının, tasavvufî eğitimin başında, seyru sülûka yeni başlayan kabiliyetli müridlere anlatıldığı geçmektedir. Zîrâ yolun büyükleri, idrâki zayıf müridler tarafından râbitanın mahiyetinin tam anlaşılacağı için yanlış uygulamalara sebep olacağı endişesini taşımışlardır.⁸⁴⁹ Meselâ; Hâce Muhammed Parsâ (ö. 822/1420), Bahâüddîn Nakşbend'e (ö. 791/1389) intisâb ederek bir süre mücâhede ve riyâzet geçirdikten sonra Hicâz yolculuğu sırasında şeyhi Bahâüddîn Nakşbend'den murâkabe ve râbita uygulamasını

⁸⁴⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 29b.

⁸⁴⁷ Ünlü, *Tarîkat-i 'Aliyye'de Râbita-i Celiyye*, s. 416.

⁸⁴⁸ Ustaosmanoğlu, Mahmud, *İrşâdü'l-mürîdîn*, Ahıska Yay., İstanbul 2013, s. 99-100.

⁸⁴⁹ Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, s. 317.

öğrenmiştir.⁸⁵⁰ Yine Bahâüddîn Nakşbend, müridlerinden Hâce Alâeddîn Attâr'a (ö. 802/1400) özel ihtimam göstermiş, meclislerde yanından ayırmamıştır. Bunun sebebini soranlara şu yanıtı vermiştir: “Onu kurt yemesin diye yanımdan ayırmıyorum. Zîrâ nefis pusudaki azgın kurt gibidir. Her an onu kontrolüm altında tutmamın sebebi ise ilâhî lütuflara mazhâr olması içindir. Alâeddîn'i hatırıma getirince beytullahı görmüş gibi olurum.”⁸⁵¹ Bahâüddîn Nakşbend, zikir esnasında gaybet hali yaşayan müridlerine, râbita yapmasını yasaklamıştır. Zîrâ gaybet halinde müridin kalbi, feyiz ve ilhamlarla dolmuştur. Gaybet, müridin vecd ve istiğrak, sekr haline girmesi, duyarlılığı ve şuur halini geçici olarak kaybetmesidir.⁸⁵² Alâeddîn Attâr'a zikir esnasında gaybet hali gelinceye kadar râbitaya devam ettirmesini tavsiye etmiş, gaybet hali gelince bırakmasını gelen ilâhi feyz ile meşgul olmasını istemiştir.⁸⁵³ Ehl-i tarikât zikir ve murakabede müridin gaybet haline girmesinden ziyade şuur ve vukûf halinde olmasını tercih etmişlerdir.⁸⁵⁴ Yine ehl-i tarikât arasında kalben Allah'a vâsıl olan mürid için râbita gereksiz görülmüş hatta mâsivâullahtan sayılmıştır. Esasen râbita vâsıttır, maksada ulaşmak için sebeptir. Asıl olana ulaşıldıktan sonra halen vâsita ile oyalanmak caiz değildir.⁸⁵⁵

Müellifimiz, mürid-i muhlisînin, gelen tüm lütufları Allah'tan bilip ve dünyevî arzuları kalbinden uzaklaştırabilirse şer'î ibtiga vesilesine ulaşacağını söylemektedir. Sâlik çekeceği zikrin şartlarını, sıfat-ı beyânını, tefhimi ile ictinâbı lâzım gelen şeyleri mürşidinden öğrenir. Tâlim esnasındaki üstad ve talebenin ders işleyişi gibi anlayarak kuvvetini, yeteneklerini sadece yüce varlığa yönlendirir, yaratıcının münezzeh ve mukaddes olduğunu düşünürse, o zaman ilâhî ismin zikrine devam etmelidir. Bu durumda samedânî ismin sahibi Yüce Allah'ın yardımını gelmesi beklenebilir. Çünkü müridin şeyhe intisap etme niyeti, yalnızca gerçek bir varlık olan yüce yaratıcıyı bilmek ve en aşağı seviyeden kurtulup “Ancak iman edip iyi işler

⁸⁵⁰ Sâfi, *Reşâhat (Hayat Pınarından Damlalar)*, s. 126.

⁸⁵¹ Sâfi, *Reşâhat (Hayat Pınarından Damlalar)*, s. 164.

⁸⁵² Arvâsî, Seyyid Sıbgatullah, *Minah*, s. 253.

⁸⁵³ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabita* s. 140.

⁸⁵⁴ Sâfi, *Reşâhat (Hayat Pınarından Damlalar)*, s. 167.

⁸⁵⁵ Tosun, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, s. 316.

yapanlar”⁸⁵⁶ âyetinin gereğince yüce makamlara yükselmek içindir. Müellifimizin; “İki karpuz bir koltuğa sığmaz” ve “İki aslan bir postta yarışmaz” atasözünü bu açıklamaları yaparken kullanması mânidârdır. Arslan ve karpuz metaforunu vesileyle işaret ederek kullanmıştır. Nitekim râbîta vâsîta olmaktan çıkarsa amaç olur. Hâlbuki seyrü sülûkta müridin tek amacı olmalıdır, o da Allah’a vuslattır.⁸⁵⁷ Bu anlatılan durum oldukça önemli olduğu için *Hâlidî Risalesi*’nde yedinci edepte anlatılan vird ve hatme edebinde “Allahümme ente maksûdî ve rızâke matlûbî” (Allah’ım, amacım Sensin ve istediğim şey Senin hoşnutluğundur) cümlesinin, kelime-i tevhid zikrinde sık sık tekrar edilmesi tembih edilmiştir.⁸⁵⁸ Mürid Kelime-i tevhid zikrinde her yüz çektiğinde: “Allahümme ente maksûdî ve rızâke matlûbî” cümlesini tekrarlamalıdır.⁸⁵⁹ Bu tekrar edilen cümle bir nev’i kalbî yönelişin Allah’a olduğunu sâlike hatırlatmak içindir. Nitekim Yalvâcî de müridin, Cenâb-ı Hakk’a kalbi ile yönelirken şeyhinin sûretine bakar ve Allah’ın birliğine yönelmezse, vâdi-i tehayyüre düşüp kararsızlık ve şaşkınlık içinde kalabileceğini, hatta Allah’ın gazabına uğrayabileceğini bildirmektedir.⁸⁶⁰

Yalvâcî vesile ile maksadın asıl hedefinden başka yere çevrildiğinde tehlikenin büyüklüğünü *Tavzîhu’r-râbîta*’da uzun uzun açıklamıştır. Risâlenin mukayese kısmında Hâfız Seyyid’in görüşleri ile desteklemiş, Fevzî Efendi’nin göz ardı ettiği yerleri hatırlatmıştır. Fakat son kısımda kendi yorumları ile bu konuya dikkat çekmiştir.⁸⁶¹

“Mürîd dahi kendisinde vâki füyûzât ve te’sîratı müstakillen esbabı olan şeyhden bilmemesi ve bu isnâd-ı mecâzi olduğunu bilmemesiyle kendüsi müridlikten hurûç ile müşrîki mânevî haddinde duhûlünden korkulur belki dâhil olur. Kande kaldı mü’mîn-ı muvahhidlik ve kande kaldı kemâl-i iman ve kande kaldı ki istifâzâya emânu’l-emân sümme’l-emân ihvân-i dine ve müridin-i tâlibine nasîhat ederim ki bu

⁸⁵⁶ Asr, 103/3.

⁸⁵⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 17b.

⁸⁵⁸ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 18a.

⁸⁵⁹ Sahib Es’ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, s. 35.

⁸⁶⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 10a.

⁸⁶¹ Yalvâcî vr. 31a’dan sonra kendi görüşlerine yer vermiştir. *Tavzîhu’r-râbîta*’nın sonunda Ali Rıza Yalvâcî’ye ait şiirler hariç vr. 1b ile vr. 37b arasında müstakil bir eserdir.

dakikayı kemâl-i mertebe aklında tutarak kâffe-i vukû bulup şeyhe isnâd etmiş olduğu feyz ve te'sîr ve kat'ı makamât ettirmesi hâlâtın kâffesini mecâzen şeyhe isnâd olsun hakikat cânib-i Hakk'a isnâd buyurup şeyhi vesîle ve sebep nazarıyla nazar etmesine gâyet dikkat lazımdır."⁸⁶²

Yalvâcî derkenarlarda ilave ettiği açıklamada meşrû râbitada müridin şeyhinden faydalanmasının kesinlikle putperestlere benzer bir durum olmadığını bildirmiştir. Çünkü o, müridin şeyhinden faydalanmasını sebeplerden faydalanma olarak kabul etmiştir. Müridin feyz almasını şeyhine isnat etmesi, sebeplere dayandırmak anlamına geleceğinden, bu isnatta müride dinen bir zarar gelmez. Ancak, müridin bu etkilenmenin ve sonucun gerçek sebebini bilmesi ve inanması gerekir. Yani, sadece gerçek sebep olan Allah'tan bilmesi şarttır. Neticede Yalvâcî, müridin şeyhinden aldığı mânevî ilhamın, putperestliğe benzemediği, bunun sebeplerden bir faydalanma olarak kabul edilmesi gerektiği, müridin şeyhine dayandırdığı ilham almanın, dinen bir sorun teşkil etmeyeceği görüşündedir. Ancak müridin bu etkinin ve sonucun gerçek sebebinin Allah olduğunu bilmesi ve buna inanması gereklidir.⁸⁶³ Esasen meşrû olmayan râbitayı red etmek meşrû râbitayı ya da tarikatı red demek değildir. Yalvâcî'nin de Seyyid Hâfız'ın da niyet ve görüşleri de bu minvâl üzerinedir: "Zîrâ râbita-i nâ-meşrûanın nâ-meşrû olduğuna bi'l-ittilâ terkiyle tarîkat ve marifet ve hakikatın inkârı lâzım gelmez. Zîrâ tarîkatın mâ yetimmü bihi's-şey olan ancak râbita-i şer'îyedir. Yoksa râbita-i nâ-meşrû değildir."⁸⁶⁴

Sonuç olarak müellifimiz, râbita ile meydana gelen feyz almanın doğrudan değil bilakis mürşidin vesilesi olmasının, mecazen şeyhe isnat edilirken hakikaten Cenâb-ı Hakk'a isnat edileceğini belirtir. Ancak o zaman meşrû râbita, şeriat ve dini kaynaklar açısından caiz ve kabul edilebilir.

⁸⁶² Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 35a.

⁸⁶³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 20b.

⁸⁶⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 21b.

3.2.5. Zikirde Râbîta

Yalvâcî, nâ-meşrû râbîtanın belirgin özelliklerinden biri olarak zikir esnasında yapılmasını gösterir. Mürid, zikir sırasında şeyhinin sûretini ve şeklini gözünde canlandırır ve şeyhinin hayâlini sabit tutmaya çalışır. Eğer hayâli sabit tutamazsa, zikirden vazgeçip yeniden şeyhinin hayâlini gözünde canlandırarak zikir yapmaya devam eder. Bu tür râbîta özellikle Hâlidîlik'in bazı kollarına özgüdür.⁸⁶⁵ Nitekim Hâlidî Bağdâdî zikir âdabını anlattığı *Risâletün fî âdâbi'z-zikr fi't-tarîkati'n-nakşibendiyye*⁸⁶⁶ adındaki risâlede ki *Buğyetü'l-vâcid*⁸⁶⁷ içerisinde otuz ikinci mektup olarak da geçmektedir, zikir esnasında nasıl râbîta yapılacağını tarif etmiştir. Buna göre şeyhin telkin ettiği zikir lafzâ-i celâl ve kelime-i tevhid olmak üzere iki çeşittir. Müridin zikre başlamadan önceki ön hazırlığı içinde şeyhinin sûretinin hayâlen alnında olduğunu tasavvur ederek himmet ve istimdat ister. Çünkü seyru sülûkta refiki mürşidi olacaktır. Şeyhinin sûretini tahayyül ederek kalbinin ortasına yerleştirir. Bütün hislerini, şevkini kalbiyle birleştirmelidir. Asıl istenen ise kalbini her şeyden boşaltması, lafzâ-i celâli ve kelime-i tevhidi manasıyla fehmederek eşi benzeri olmayan yaratıcının varlığını kalbinde hissetmesidir. Böylece mürid, lafza-i celâlin delâlet ettiği mana ile kalbini dolduracaktır. Kalbini bu düşünceyle doldurmasına vukûf-i kalbî denir. Zikirde istenilen neticeye ulaşmak için vukûf-i kalbînin olması önemlidir.⁸⁶⁸

Ehl-i tasavvufa göre, müridin zikir esnasında şeyhinin sûretini iki gözünün ortasında tahayyül ve tasavvur etmesinin sebebi, müridin Allah Teâlâ ile beraber olma edebine ve murâkabe makamına ulaşabilmesi içindir. Haddizâtında ehl-i tasavvufa göre edeblerin en mühimi bu makamda gerçekleşir. Bununla birlikte mürid, zikir anında Allah'tan başka her şeyi kalbinden çıkarmalıdır. Allah gayret sahibi olduğu için kulunun kalbinde kendisinden gayrıyı görmek istemez. Nitekim sâlikin vukuf-u kalbîye gerek vird çekerken gerekse virdin haricinde mümkün olduğu kadar riayet etmesi gerekmektedir. Tarikat ehli tarafından bu durum zikrin en kâmil

⁸⁶⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 19a.

⁸⁶⁶ Hânî, Muhammed b. Abdullah, *Âdâb*, Erkam Yay., İstanbul 1995, s. 20.

⁸⁶⁷ Sahib, Es'ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, s. 35.

⁸⁶⁸ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 15b.

şartı ve faydalı olanı olarak görülmektedir. Sâlikte, vukûf-i kalbî gerçekleştiği zaman kalp lisaniyla; “Allahümme ente maksûdî ve rızâke matlûbî” demelidir. Ancak ondan sonra kalp zikrine geçebilir. Fakat mümkün olduğu kadar kalbini Allah’tan gayrısından boşaltmaya dikkat edilmelidir. Her yüz çekildiğinde ve ya daha az miktarda: “Allahümme ente maksûdî ve rızâke matlûbî” cümlesi tekrarlanmalıdır.⁸⁶⁹ Vird esnasında zikir yapan kişide kendinden geçme ve bütün dünyadan gafil olma gibi bir hal peydâ olup, nefsinde ve şuurunda az bir şey kaldığında hemen zikri terk edip vukûf-i kalbî haliyle meşgul olmalı, onun keyfiyetine tâbi olmalıdır. Vird sebebi ile gelecek vâridâtı beklemelidir. Bütün azaları ile sükûnet üzere, tercih ve idrâkini sanki bütün cesedinden soyutlayıp ölü misali kalbini feyzin inişine hazır tutmalıdır. Zîrâ kendisi idrâk edemese bile az bir müddet içinde birçok feyizler üzerine yağabilir. Sonra isterse bu varidatla gözlerini açabilir. İkindiden sonra kendisi için bir saat veya daha az bir müddet ayarlar ki o saatte zikir yapmadan râbîta ve vukuf-u kalbiyle meşgul olur.⁸⁷⁰

Hâlidîler eğer mürşid, mürid için Allah’a vâsıl olmada bir vâsîta ve terbiye vesilesi olmasaydı, şeyhin sûretini tahayyül etme şartına gerek kalmazdı görüşündedirler.⁸⁷¹ Eşrefoğlu Rûmî, zikir edeplerini anlatırken; eğer mürid zikir esnasında gönlüne bir korku veya hayal gelecek olursa hemen şeyhinin sûretini gözünün önüne getirmelidir. Zîrâ mürşidinde mevcut olan velâyet sebebiyle müridine feyz ve yardım ulaşmaktadır.⁸⁷²

Hâlidî sûfiler seyru sülûkta vâsıl olmak için râbîtanın en kısa ve etkili yol olduğunu söylerken, fenâfî’ş-şeyh haline erişmeden râbîtasız zikir yapan sâlikin maksadına ulaşamayacağını savunurlar. Ancak tarikat ve sohbet edebine uygun şekilde yapılan râbîta müridi maksadına kavuşturabilir.⁸⁷³ Muhammed Nurullah Cezerî (ö. 1387/1966) ise müridin zikre başlamadan önce mürşidine ve silsiledeki

⁸⁶⁹ Sahib Es’ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, s. 35.

⁸⁷⁰ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 15b.

⁸⁷¹ Hânî, Muhammed b. Abdullah, *Behçetü’s-seniyye Nakşibendi Âdabı*, trc.: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yay., İstanbul 2015, s. 206-207-208.

⁸⁷² Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki’n-nüfûs*, trc.: Abdullah Uçman, İnsan Yay., İstanbul 1996, s. 394- 395.

⁸⁷³ Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbîtası*, RÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Rize 2010, s. 80.

diğer meşâyihе râbîta yaparak istimdatta bulunmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Cezerî'ye göre; mürşid râbitası ve zikir kalpleri Allah'ın muhabbetine yönelten en büyük faktördür.⁸⁷⁴ Zikir esnasında râbîta yapılmasını savunan sûfiler zikrin, Allah'a vüsûl sebeplerinden olduğunu kabul etmektedirler. Fakat onlara göre, zikir râbitasız ve şeyhde fânî olmadan yapılırsa müsîl olamaz. Yani gafletle yapıldığı için Allah'a ulaştırıcı değildir. Hâlbuki mürşid ile birlikte olmanın edeplerine riayet edilerek yapılan râbîta, şeyhin müridine teveccüh ve imanen yönelmesiyle birlikte, zikir yolu tutulmasa bile müsîldir.⁸⁷⁵

Tavzîhu'r-râbîta'nın yazılmasına sebep olan Hâfız Seyyid'in *Risâle fi ibtâli'r-râbîta* risâlesi mürşid râbitasına reddiye olarak kaleme alınmıştır. Fakat Hoca Seyyid bir sayfalık bu risâlede râbîta hakkında umumî ifadeler kullandığı için topyekûn tarikatlarda uygulanan râbitaya karşı çıktığı zannedilmiştir. Nitekim Edirne Müftüsü Fevzî Efendi bu risâleye karşılık *Aynü'l-hakîka*'yı savunma risâlesi olarak kaleme almıştır. Haddizâtında Hâfız Seyyid, Fevzî Efendi'nin risâlesinden sonra cevap niteliğinde ilkinden daha detaylı, açıklayıcı, iddialarını daha geniş çerçeveden ele aldığı *Şerhu risâle fi ibtâli'r-râbîta*'yı yazmıştır. İlk yazdığı bir sayfalık reddiyenin şerhi niteliğinde olan risâle muhteviyat açısından daha kapsamlı, hacimli bir risâledir. Esasen Yalvâcî, ikinci risâleden haberi olmadığı için Hocası Seyyid Efendi'nin üstü örtülü fikirlerini *Tavzîhu'r-râbîta*'da beyân etmek istemiştir. Dolayısıyla Seyyid Efendi'nin sonra yazdığı risâlede râbîta uygulamasına yaklaşımı daha belirgin anlaşılmaktadır. İlk risâlede namazda ve zikir esnasında şeyhe râbitadan bahsederken ibadet esnasında diyerek genelleme yaptığı halde⁸⁷⁶ diğer risâlede bu ikisine şiddetle karşı çıkmaktadır. Zaten Ali Rıza Yalvâcî de zikir esnasında ve ibadetlerde mürşid râbitası yapılmasının şer'î olmadığını gerek Hocası Seyyid'in gerek kendi görüşü olarak aynı minvâl üzere beyân etmiştir.⁸⁷⁷ Bu sebeple Hâfız Seyyid'in ikinci risalesindeki zikir esnasında ve namaz içinde râbîta hakkında görüşlerini değerlendirmek *Tavzîhu'r-râbîta*'daki açıklamaların anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

⁸⁷⁴ Cezerî, Muhammed Nurullah Seyda, *Esrar'ut-Tasavvuf*, Kanaat Kitabevi, Konya 1973, s. 97.

⁸⁷⁵ Ünlü, *Tarîkat-i 'Aliyye'de Râbîta-i Celiyye*, s. 350.

⁸⁷⁶ Sirozî, *Risâletü'r-râbîta*, vr. 11b.

⁸⁷⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 2b.

Hâfız Seyyid Efendi'nin de put ve bid'at olarak vassıfettiği râbitanın belirgin özelliği, şeyhin sûretini zikir anında görmek için gayret sarfederek şeyhinden istifâza ve istimdat talebinde bulunmasıdır. Gerek zikir esnasında kelime-i tevhid veya lafza-i celâlde gerek namazın içinde yani mutlak ibadet esnasında Allah Teâlâ kıbleye yani Kâbe'ye yönelmeyi kullarına farz kılmıştır.⁸⁷⁸ Şeyhe veya şeyhin bulunduğu yere yönelmek caiz değildir. Şöyle ki zâkir "Allah, Allah" derken Allah'ın huzurunda bulunması gerektiği yerde şeyhin cemâlini zihninde tasavvur ederek hayâlen bile olsa şeyhin huzurunda durması ancak şeyhini tazîm eder, kendini yani kulluğunu ise zelîl eder. Bu ise Hoca Seyyid'e göre mümin ve tevhid ehlinin sıfatına aykırıdır. Zîrâ ibadette fiili olarak tazîm sadece yaratıcıya gösterilir. Mahlukâta dolayısıyla şeyhe ibadet esnasında velev ki zikir esnasında olsun tazîm yapılamaz.⁸⁷⁹ Hâfız Seyyid'in bu ifadesini Yalvâcî açıklayarak: "Zîrâ ol râbita yani sûret-i şeyhi esnâ-i zikirde velev ma'nen muvâceheye almak ve ondan müstekillen istifâza etmek mü'min ve muvahhidin sıfatına muhildir ki; o dahi böyle şeyhe olan râbita ile vâki hâlâtta te'sîr ve lezzet görüp tatmakla hâsıl olur hayfâ ki bir kimesne esnâ-i zikirde gönülcânibinde bulunduğu te'sîr ve lezzeti zikretmiş olduğu ism-i celîli ilâhisinin âsâr-ı celîlinden bilmeyüp gönül ve hayâlinde nakş eylediği şeyhinin mislü'l-esnâm "lâ yenfeu ve lâ yedurru" makûlesi sûver-i hayâliyyesinden bilmekle ehl-i urafâ teaccüp ale't-teaccüp etmezler mi elbette edecekleri cümle âdemiyân içinde bile müselleme ve maktû'dur "bir kişi, zikir sırasında içinde hissettiği etkiyi ve zevki, kalbinde hayâl ettiği şeyhinin sûretiyle ilişkilendirir, onun gibi bir şeyhi hayâlinde canlandırır"⁸⁸⁰ demektedir.

Nakşibend'î-Hâlidî şeyhlerinden Ömer Dağıstânî şeyhine olan sevgisinden dolayı müridin zikir esnasında kalbine mürşidinin sûreti gelirse, onun sûretini reddetmemesini, bilakis kalbine indirmesini tavsiye etmiştir. Çünkü şeyhin sûretini tahayyül asıl gaye değildir. Esasen müride gelen zikrin galebesi sebebiyle zaten şeyhin sûreti kaybolup gidecektir. Mürid maksadına ulaştığı zaman sadece zikir

⁸⁷⁸ Bakara, 2/144.

⁸⁷⁹ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 2a-2b.

⁸⁸⁰ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 3a.

kalacaktır. Daha sonra ise Allah u Teâlâ'dan gelen huzur ve nispet hâsıl olacaktır.⁸⁸¹ Zikir esnasında müridin Allah u Teâlâ hakkındaki düşüncelerine gayr-ı meşrû fikirler karışsa bile, Cenâb-ı Hak onun vekili olarak zihnini, kendi câibine çevirip, böylece menfî düşüncelerin müride etkisi ulaşamayacaktır. Dağıstânî bunu râbitanın faydalarından saymaktadır.⁸⁸²

Müellifimize göre; zikir esnasında şeyhin sûretinin tahayyül ve tasavvur edilmesi lafzâtullahın müridin kalbinde hissettirdiği etki ve zevki, zihninde canlandırdığı şeyhin sûretinden kaynaklandığı zannına sebep olabilir. Şeytân-ı laîn nâ-meşrû râbita sebebiyle hulûl ve idlâle yol bulup insanı helâk çukuruna sürükleyip, dalâlet vadisine düşürebilir. Bu ise Şeytânın vesvesesidir. Ancak sâdik mürid, râbitanın şer'î vaziyetini bilir de şeyhine meşrû şekilde râbita ederse Şeytân onu saptırmaya imkân bulamaz.⁸⁸³

Çünkü müellifimizin tespitlerine göre; nâ-meşrû râbita manevî bir hastalığa benzetilirse; “Sadece Allah’a samimi bir şekilde kulluk etmeleri için emredildiler”⁸⁸⁴ ve “Allah’tan başka ilahları çağırmayın”⁸⁸⁵ gibi benzeri âyetlerin gereği olarak, vahdet-i sırfa ve ihlâs ilâcını içerek bu hastalığın ilerlemesinin önüne geçileceğine işaret edilmektedir. Mürid-i sâdıkın esnâ-i zikir ve ibadetlere tam bir içtenlikle devam ederek, zihnini sadece samedânî düşüncelerle doldurması seyru sülûktaki başarıya ulaşmanın anahtarıdır.⁸⁸⁶

İbadet ve zikir esnasında şeyhe râbitayı Mehmed Fevzî Efendi; “tıfl-ı ebcedhânın hîn-i teallümde ser-zâ nûy-i üstâda teallüm-i nişîn olması gibidir”⁸⁸⁷ diye tarif etmiştir. Yani talebenin hocadan elif-ba öğrenirken karşılıklı oturup ders yaptıkları gibi zikir esnasında mürid mürşidini karşısında tasavvur ederek feyz-i ilâhi bekler. Hâlbuki müellifimiz ibadet ile öğretim arasında detaylı açıklamaya gerek

⁸⁸¹ Ünlü, *Tarikat-i 'Aliyye'de Râbita-i Celiyye* s. 405.

⁸⁸² Dağıstânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, s. 159.

⁸⁸³ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 3b.

⁸⁸⁴ Beyyine, 98/5.

⁸⁸⁵ Cin, 72/18.

⁸⁸⁶ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 10b.

⁸⁸⁷ Yârengümevî, *Aynü'l-hakika*, vr. 8a.

birakmayacak kadar büyük bir fark olduğunu düşünmektedir. Unutmamak gerek ki zikir özünde bir ibadettir. Hâlidîler ve pek çok sûfînin ortak görüş birliği ile râbîta ibadet değildir. Kalbi ihyâ etme unsurudur.⁸⁸⁸

Yalvâcî, Fevzî Efendi'nin bahsi geçen iddiasına karşılık zikirde, tevhide aykırı hareketler ve niyetlerin teşbih bile olsa haram olduğunu ifade etmektedir. Eğitim ve öğretim ise bunun tersine helaldir. Çünkü eğitim ve öğretim, her ne kadar sevap kazandırsa da, özünde ibadet değildir. Ancak, ibadetin nedenlerini öğrenmeye yönelik olduğu için sevap kazandırır. Bu yüzden, ibadet olarak kabul edilmez. Eğer râbîta, eğitim ve öğretime benzetilerek şerîata uygun olmayan bir râbîta, meşrû kılınmak isteniyorsa, bu yanlış bir iddiadır. Eğitim ve öğretim gibi süreçlerle kıyaslanarak meşrûlaştırılmaz.⁸⁸⁹

Tavzîhu'r-râbîta'da okuyucunun zihnini tek düze düşünmekten uzaklaştıran, bir nev'i beyin jimnastiği yaptıran soru ve akabinde gelen cevaplar sıkça kullanılmıştır. İşte Yalvâcî nâ-meşrû râbîtanın belirsizliğini kaldırıp, meşrû râbîta ile farkını ortaya çıkaran; “zikir esnasında şeyhe râbîta yapmak caiz midir?” sorusu ile okuyucunun karşısına çıkar. Cevaben der ki; “Yeryüzü ve gökyüzü beni kapsamaz, ancak mümin kulunun kalbi beni kapsar”⁸⁹⁰ anlamındaki kudsî hadîs-i şerife göre, müminin kalbini her şeyden temizleyerek huzur içinde olması gereklidir. Tasavvuf ehli bunun için önce temizleme (تخليه), sonra süsleme (تحليه) der. Bu temizlik ya da boşalma, akıl ve hayâl aracılığıyla olur ve Allah'tan başka her şeyden kalbin temizlenmesi ya da süslenmesi demektir. Şeyhin sûreti de Allah'tan başka bir şey olduğundan, bu durumun râbîtaya aykırı olması ve kalbin temizlenmesi görevini engellemesi kaçınılmazdır.⁸⁹¹

Zikir esnasında râbîta yapanlar ve bunu tavsiye edenlere gelince zihne gelen havâtırdan korunmak için râbîta yaptıklarını ifade etmektedirler. Râbîta üzere yapılan zikir Şeytânı kalpten def etmektedir. Ancak râbîtaya devam ederek hakîki zikre yani

⁸⁸⁸ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabîta*, s. 218.

⁸⁸⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 19b.

⁸⁹⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 195.

⁸⁹¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr.37.

kalbî zikre muvaffak olan mürid kast edilen huzura eriştiği için artık râbitasız zikre devam edebilir.⁸⁹² Bağdâdî vird edebini müridlerine tarif ederken zikirten önce müşidini on beş dakika kadar mülâhaza edip râbita yapmasını, râbita ile şeyhinden gelen feyzin ruh hazinesine girdiğini düşünüp on beş dakika daha bu düşünceyi yani râbitayı muhafaza etmesinin öneminden bahsetmektedir. Zikir esnasında şeyhinin mübarek yüzünü kalbiyle aynı hizada olduğunu ve kendisine nazar ettiğini tahayyül etmelidir. “Râbita zikirten daha hayırlıdır” sözünün esası râbitanın, Şeytânı kahreden ve Yüce Allah’tan gelen ilahi feyze ulaşmaya bir vâsıta kabul edildiği içindir. Bağdâdî, râbitalı zikreden müridin şöyle itikâd edeceğini bildirir: “Müşidim beni kabul ederse Hak Teâlâ’nın dergâhına kabul görürüm. Eğer Hak dergâhından kovulursam müşidimin beni kabul etmesinden başka kurtuluşum olamaz.” Bu sebeple ilâhi yardıma mazhar olmak, Hak dergâha kabul olmak için râbitanın zihinden kalbe tahayyül haline ulaşmaya kadar kadar devamlı râbita halinde olması lazımdır. Bağdâdî şeyhe râbitayı tarikatta mübtedi olan müridler için emir ve tavsiye etmektedir.⁸⁹³ Râbita ile yapılan zikirten sonra bazgeşt yapılmalıdır. Yani kalp ya da lisan ile üç kere “Allah’ım maksudumsun ve rızan da benim matlubumdur” demelidir. Sonra on beş dakika kadar vukûf-i kalb ile meşgul olmalıdır. Nitekim vukûf-i kalbî olmadan yapılan zikir ruhsuz cesed gibidir.⁸⁹⁴ Hâlidî Bağdâdî’ye göre eğer müride zikirde vesvese gelirse müşidinin ayağını kalbinin üzerine koyup vesvese kayboluncaya kadar râbitaya sarılmalıdır. Kabz hali dağılıncaya kadar buna devam etmelidir.⁸⁹⁵ Dolayısıyla müşid, mürid için Hakk’a vuslat yolculuğunda delil yani rehber konumundadır. İhtiyaç duyduğu her anında cismen ulaşamasa da mânen yanında olduğunu bilip ona göre davranmalıdır. Bunun içindir ki Ubeydullah Ahrâr (ö. 895/1490); “Delilin gölgesinin bile Hakk’ın zikrinden fayda sağlamak bakımından üstündür” demiştir. Çünkü yolun başındaki mürid henüz mezkûr olan Allah Teâlâ ile tam bir yakınlık kuramayacağı için şeyhin rehberliğine muhtaçtır.⁸⁹⁶

⁸⁹² Ünlü, *Tarikat-i ‘Aliyye’de Râbita-i Celiyye*, s. 272

⁸⁹³ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 15a.

⁸⁹⁴ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 15b.

⁸⁹⁵ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, SYEK, nr. 1161/4, vr. 16b.

⁸⁹⁶ Ünlü, *Tarikat-i ‘Aliyye’de Râbita-i Celiyye*, s. 342.

Seyyid Sirozî ise zikir esnasında bahsedilen vesvese veya havâtırı def etmek için yapılan râbitayı bazı yönleri ile tehlikeli görmektedir. Zîrâ müridin, Allah'a ulaşmak için zikir esnasında şeyhin sûretini zihninde tutması putlara ibadet etme kapsamına girmektedir. Zikretmek isteyen mürid bunu ancak ibadet kastıyla yapar.⁸⁹⁷ Seyyid Efendi, râbita ile namazda kalbe gelen vesvesenin giderildiği sözünü şiddetle reddetmiş, namazda gelen vesvesenin îmânın delili olduğunu, kâfirlerin kalbine vesvese gelmediğini iddia etmiştir. Ona göre Şeytân kâfirlerle uğraşmaz, müminlerle uğraşır.⁸⁹⁸ Zikir de aynı kapsamdadır ve bu sebeple zikir esnasında havâtırı def için şeyhin sûretini zihinde tutmak da batıldır ve küfürdür.⁸⁹⁹ Yalvâcî de Hoca Seyyid'in görüşlerini destekler bir açıklama yapmaktadır. Müellifimiz râbita-i şerîfe dedikleri şeyin; “min ciheti'l-mânâ-i niyet-i şer'îye ve ihlâs-ı mer'îye” anlamına geldiğini ifade etmektedir. “Ameller niyetlere göredir ve herkesin niyeti neyse ona göre karşılık alır”⁹⁰⁰ hadis-i şerifi gereğince, müridin, zikre başlamadan önce, o zikirden neyi amaçladığını doğru bir şer'î niyet ve samimi bir ihlâs ile belirlemesinin öneminden bahsetmektedir. Esasen şer'î râbita için olması gereken şartları özetlerken korkulan tehlikelere düşmemek için de yapılması gerekenleri bildirmektedir.⁹⁰¹ Bu tür meşrû râbita ve zikirlerde şerîata aykırı bir şeye rastlanmaz. Ancak, zikir esnasında râbita ve huzurda çeşitli düşünce ve hisler ortaya çıkarsa, şer'î ve tasavvufî kitaplara müracaat ederek bu düşüncelerin rahmanî mi şeytânî mi olduğunu araştırıp öğrenmek gerekir. Eğer bu düşünceler Rahmanî ise şükür ederek şerîatın gerektirdiği şekilde, zevk ve şevkle zikre devam etmelidir.⁹⁰²

Müellifimiz müridin yalnız başına zikir yaparken bile, kendisini toplulukla beraber zikir yapıyormuş gibi tahayyül edebilir. Yani topluluğun nasıl ve ne şekilde zikre başladığını ve zikrettiğini hayâl ederek, kendisini onlarla birlikte zikir yapıyormuş gibi hissedebilir. Bu da bir çeşit râbita olarak adlandırılabilir. Ancak meşrû râbita olabilmesi için sâlik, topluluktan yardım istemeden ve sadece Allah'tan

⁸⁹⁷ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli 'r-râbita*, vr. 4b-5b.

⁸⁹⁸ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli 'r-râbita*, vr. 4a.

⁸⁹⁹ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli 'r-râbita*, vr. 4b.

⁹⁰⁰ Müslîm, *İmâre*, 155; Buhârî, *Bedü'l-vahy*.

⁹⁰¹ Yalvâcî, *Tavzihu 'r-râbita*, vr. 27b.

⁹⁰² Yalvâcî, *Tavzihu 'r-râbita*, vr. 21a.

lütuf umarak zikir yapılmalıdır. Mürid Allah'a olan imanına ve iyi zannı ifade eder. Kişi, "Kulumun bana olan zannı nasılsa, ben de ona öyle davranırım" hadis-i şerifi gereğince, Allah'ın kendisine de aynı lütfu ve bereketi ihsan edeceğine inanır. Bu şekilde, Allah'ın lütfuna erişir. Bu yöntemin şerîata uygun olduğu ve bilginler tarafından da desteklendiği belirtilir: "Böyle misillü râbita ve zikirde muğayyir-i şer-i şerîfe bir şey fehmolunmaz. Amma esnâ-ı zikirinde vâki râbita ve huzurunda hatarât zuhûra gelse kütüb-i şer'iyye ve tasavvufiyyenin beyân buyurduğu alâmetler ile hatarât-ı zâhirenin cânib-i rahmân veya taraf-ı Şeytândan olduğunu alâmet-i mevzu'alarıyla farkedüp cânib-i rahmândan ise mea't-teşekkür ve't-tenevvür ber nehcî şer-i şerîf şevk ile ber devâm-ı zikrine çalışa..."⁹⁰³

Yalvâcî zikrin, duadan farklı bir ibadet olduğunu söylemektedir. Zikir esnasında yapılan râbitanın da ancak cemaatle namaz kılan kişinin durumu gibi olursa şer'î hüviyet kazanacağını vurgulamaktadır.⁹⁰⁴ Eğer müridler topluca ve şeyhleriyle birlikte zikrediyorlarsa sâlik zikir esnada şeyhi ve ihvanlarla birlikte zikretmek sûretiyle cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan derece olarak daha faziletli olduğu gibi toplu yapılan zikrin faziletlerine ulaşmayı hedeflerler. Eğer bir kişi tek başına zikir yapıyorsa, yine zikir esnasında diğer müridleri düşünmeli ve onlarla mânevî bir bağ kurmalı yani râbita yapılmalıdır. Cemaatin zikir sırasında nasıl bir ruh hali içinde olduklarını, hangi yöntemleri kullandıklarını ve nasıl zikir yaptıklarını tahayyül etmeli ve kendini onlarla birlikte zikir yapıyormuş gibi düşünmelidir. Ancak müridden istenen, sadece bu mânevî bağdan faydalanmak değildir. Aynı zamanda, Allah'ın huzurunda durup, O'nun kullarına verdiği mânevî halleri ve onların toplulukla yaptıkları zikirdeki yoğunlaşmayı düşünerek, Allah'tan onlara verdiği mânevî feyzin, aynı şekilde kendisine de ihsan edilmesini dilemesidir. Yani kişi, diğer müridlere râbita yaparak onlarla birlikteymiş gibi zikir yapabilir, ama bunun ötesinde Allah'tan doğrudan o mânevî halleri kendisine de vermesini istemelidir. Allah'tan bu mânevî feyzi talep ettiğinde, "Ben kulumun zannı üzereyim"⁹⁰⁵ anlamındaki hadis-i şerif gereğince, Allah'tan gelen

⁹⁰³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 28b.

⁹⁰⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 8a.

⁹⁰⁵ Buhârî, *Tevhid* 15; Müslîm, *Zikr* 2.

bu feyze erişir. Bu şekilde yapılan zikir, tefekkür ve râbîta İslâm'ın kurallarına aykırı bir durum kapsamadığını bütün urâfa kabul etmiştir.⁹⁰⁶

Yalvâcî gerek yalnız gerek toplu halde yapılan zikirde râbîta yapılmasına karşı çıkmamış fakat ihtiyatlı yaklaşmıştır. Zikir yapan müridin şeyhini cemaate namaz kıldıran imam gibi kabul etmesini tavsiye etmiştir. Cemaat imamın arkasında saf tuttuğu gibi, namazın rûkûnlarında ona uyarak tâbî olduğu gibi mürid de şeyh ile yüz yüze karşılıklı oturmuş gibi değil yanında veya arkasında duruyor gibi tahayyül ederek zikir yapabilir. Tek başına zikir yaptığında sanki topluluk içinde beraber zikir ediyor gibi kendini tasavvur etmesinde de mahzur görmemiştir.

3.2.6. Namazda Râbîta

Âlimler namaz ve zikir esnasında râbîta yapılmasını tevhid açısından değerlendirmişlerdir. Bir kısım âlimler hatta sûfiler bunu akîde açısından tehlikeli görürken kimisi ise özellikle sûfilerin çoğu namaz ve zikire başlarken râbîta yapılmasında hiçbir mahzur olmadığını savunmuşlardır. Nitekim ehl-i tarîkten bazıları ise namazda zihne türlü çeşit hâvatır gelmesi durumunda mürşidi hatırlamanın bu düşüncelerden kurtuluş reçetesi olduğunu ifade etmişlerdir. İbadetler esnasında özellikle namaz kılarken râbîtayı red edenlerin gerekçesi şudur: Ubûdiyyetin gereği başka bir varlığı düşünmek hatta ulûhiyyet derecesine çıkarırcasına onunla meşgul olmak kulluğa yaraşır bir durum değildir. Haddizâtında ibadet esnasında şeyhi düşünmek şirk olarak değerlendirilmiştir.⁹⁰⁷

Müellifimiz namaz başta olmak üzere ibadet esnasında yapılan râbîtayı kesinlikle red etmektedir. Zîrâ müctehidler resimlerin karşısında namaz kılmanın kerâhet olmaksızın câiz olmadığını beyan etmişlerdir. Burada kişinin aklına, namaz esnasında karşısında olduğu tahayyül edilen şeylerin namazı bozup bozmadığı konusunda bir düşünce gelmesine karşılık bir soru ve cevap ile açıklamada bulunur. Müellifimiz şöyle bir soru sorarak namazda şeyhin hayalini tasavvur etmenin tehlikesini açıklar: “Resimler karşısında namaz kılmak hiçbir şekilde kerâhet

⁹⁰⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 28b.

⁹⁰⁷ Ateş, *İslâm Tasavvufu*, s. 136-137.

olmaksızın câiz değil midir? Yoksa resim yasağı sadece somut (görünen) resimlere mi uygulanır ve hayalî veya manevî tahayyül edilen resimler bu yasağa dâhil değil midir?” Müellif bu soruya; “Sarhoşken namaza yaklaşmayın”⁹⁰⁸ âyetinin tefsirinde bazı müfessirlerin; “gönlünüz ve kalbiniz Allah’tan başka şeylerle meşgul iken bırakın namaz kılmayı, namaza bile yaklaşmayın” diye yaptıkları yorumları delil vermektedir. Üstelik; “suver-i zâhiriyye karşısında salât ve sâir ibâdâtın bilâ kerâhet câiz olmadığı gibi sûver-i bâtniyye karşısında dahi hakîkaten câiz olmaz ve resmen ve zâhiren kâmil dahi olmaz deyu beyânıyla kütüb-i zâhiriyye ve bâtniyyeler memlu’ ve meşhûndur” diyerek bu konuda âlimler arasında görüş birliği olduğuna işaret etmektedir.⁹⁰⁹

Arvâsî’ye göre, müridin zikrin başlangıcında şeyhinin sûretini tahayyül ederek telebbüsî râbita yapması, yani mürşidinin kıyafet ve hayâline bürünmesi, kendini mürşidin şekil ve kıyafetinde görerek hayâl etmesi gereklidir. Fenâfi’ş-şeyh denilen durum bu halde meydana gelmektedir. Yani bu halde kendisini sanki kendisi değil de mürşidi gibi hisseder. Manevî râbita olarak da tanımlanan bu çeşit mürşid râbitası, ibadetlere mahsustur. Meselâ mürid Kur’an dinlerken gözleri yumarak, kendisini mürşidin vücut ve kıyafetine bürünmüş halde tasavvur etmektedir. Kendi benliğini yok olmuş fenâ haline kavuşmuş olur. Artık sadece mürşidi vardır. Haddizâtında Kur’an okurken, sohbet ve ders dinlerken mürid, mürşidinin kıyafet ve haliyle kendini hayâl eder. Bu hal, zikir ve ibadetin halâvet ve lezzetini arttırıcı bir özelliktir. Böylece mürid, “Allah’a yaklaşmaya vesile arayın”⁹¹⁰ âyeti mucibince, girmek istediği ilâhî huzura layık bir vâsıtayla girmiş olmaktadır. Ya da mürid râbitayı uygularken mürşidini; ibadet, namaz ve zikir dâhil olmak üzere, etrafından hiçbir vakitte ayrılmayan yazıcı ve hafaza melekleri gibi kabul eder; ona göre tavır alır ve edepli olur. Mürşidinin sanki bir gölge gibi kendisi ile beraber olduğunu zihninde tasavvur eder. Böylece mürid, âyette geçen, “sadıklarla beraber olun”⁹¹¹ emrini yerine getirmiş olur.⁹¹²

⁹⁰⁸ Nisâ, 4/43.

⁹⁰⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 6a.

⁹¹⁰ Mâide, 5/35.

⁹¹¹ Tevbe, 9/119.

⁹¹² Arvâsî, *Râbita-i Şerife*, s. 11-12.

Ali Rıza Yalvâcî tarikattaki râbitaya karşıt bir tutum ve görüşte değildir. Haddizâtında râbitaya put ve bid'at tanımlaması kullandığı için ehl-i tasavvuf tarafından eleştirilen Hâfız Seyyid Efendi'nin görüşleri de bu minvâl üzeredir. Ancak gerek Yalvâcî gerek Hoca Seyyid yaşadıkları dönemde daha ziyade uygulanan namaz ve zikir esnasında râbita yapılmasını kabul etmemişlerdir. Yalvâcî râbitanın ibadet hükmünde veya ibadetten bir cüz de olmadığını belirtmektedir. Zikir ve namaz gibi müstakil ibadetler esnasında râbita yapılması şer'î değildir. Zîrâ mümkünâta ibadet olmaz.⁹¹³ Yalvâcî sâdik müridin kelime-i tevhidin hakiki anlamını fark ederek ihtiyâtlı bir şekilde râbita yapmasının öneminden bahseder. Zaten meşrû râbita olarak kabul ettiği râbitanın vahdet-i sırfı aykırı bir durumu bulunmamaktadır. Aynı şekilde sâdik mürid kendisinde ortaya çıkan feyz ve etkileri, bağımsız olarak şeyhinden bilmemeli ve bunun mecâzi bir isnat olduğunu bilmelidir. Aksi takdirde, müridlikten çıkar ve mânevî anlamda müşrik durumuna düşebilir. Müellifimiz bu durumu şöyle ifade etmektedir: “mürîd dahi kendisinde vâki füyûzât ve te'sîratı müstakillen esbabı olan şeyhden bilmemesi ve bu isnâd-ı mecâzi olduğunu bilmemesiyle kendüsi müridlikten hurûc ile müşrîki mânevî haddinde duhûlünden korkulur belki dâhil olur. Kande kaldı mü'min-ı muvahhidlik ve kande kaldı kemâl-i iman ve kande kaldı ki istifâzâyâ emânu'l-emân sümme'l-emân...”⁹¹⁴ Yalvâcî, iman ve tevhid inancını tehlikeye sokabilecek bu hallerden kaçınılmasını; “din kardeşlerime ve talip olan müridlere nasihat ederim ki” diyerek akıllarında tutmalarını tembih etmiştir. Zîrâ oldukça hassas bir konu olan râbita yaparken sâdik mürid, şeyhe isnat edilen tüm feyz ve etkileri mecâzi olarak kabul etmeli ve gerçekte bunların Allah'tan geldiğini bilmelidir. Şeyhi sadece bir vesile ve sebep olarak görmeli ve buna çok dikkat etmelidirler.⁹¹⁵

Nakşibendiyye-Hâcegân kolunun pîrlerinden Ya'kûb-i Çerhî (ö. 851/1447), tarikatin usûl ve erkânını halifesi Ubeydullah Ahrâr'a (ö. 895/1490) öğretirken şeyhe râbita usûlünün her müride öğretilmemesini tavsiye etmiştir. Çerhî, mürşid râbitasının kabiliyetli müridlere tavsiye edilmesi gerektiğini, zîrâ idrâki zayıf

⁹¹³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 6b.

⁹¹⁴ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 35a.

⁹¹⁵ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 35a.

müridlerin yanlış anlama ve uygulamaya meyledebileceği öngörüsünde bulunmuştur. Nitekim Ubeydullah Ahrâr'ın müridlerinden Mevlânâ Nureddîn Taşkendî (ö. 840/1436) ile Mevlânâzâde İsmâil Ferketî sürekli râbîta ve kalbe yönelme konusunda ihtilâfa düşerler. Ferketî namazda mürşide râbîta yapmanın küfre götüreceğini konusunda Taşkendî'yi uyarır. Namazda iftitah tekbiri ile selâm verinceye kadar kalbini bu düşüncelerden uzak tutması gerekliliği hakkında uyarıda bulunur. Durum Ubeydullah Ahrâr'a intikal eder ve şöyle cevap verir: “Bir kişinin gönlü namazın içinde mala mülke, giyim kuşam gibi ve dünyalık şeylere takılınca kâfir olmuyor da bir mümine bağlanınca niçin kâfir olsun?”⁹¹⁶ Görüldüğü üzere namaz içinde mürşid râbîtasına karşı tutum ve söylemler, tartışmalar ehl-i tasavvuf arasında da yaşanmıştır. Kayda geçen ilk tartışmaların tarihi incelenecek olursa da Hâlidî Bağdâdî'den, Hâfız Seyyid'ten çok önce yaşandığı görülmektedir.

İmama Rabbânî'nin müridlerinden Hâce Muhammed Eşref gönderdiği bir mektupta, râbitanın kendisini o kadar çok kapladığını hatta namazda bile râbitanın, mescûdu olduğunu yani kendini ona secde ederken gördüğünü, bunu kaldırmaya çalıştığını ama başaramadığını bildirir. İmam Rabbânî cevaben yazdığı mektupta bu halin yani her hal-ü kârda devamlı râbîta üzere olmayı binde bir kişiye nasip olan bir devlet olduğundan bahseder. Bu durumun ancak mürşidiyle alâkası tam olan kabiliyetli müridlerde meydana geldiğini ifade eder. Böyle bir müridin şeyhinden istifade ettiği az bir sohbetle bütün kemâlâtı cezbetmesinin muhtemel olduğunu söyler. Râbitayı def etmek için uğraşmamasını tavsiye eder. Zîrâ râbitanın mescûdün lehâ yani kendisine secde yapılan bir şey değil bilakis mescûdün ileyhâ yani Allah'a secde edilen bir uygulama olduğunu bildirir. İmam Rabbânî'ye göre eğer böyle bir durum olsaydı o zaman mihraplar ve mescitlerin de yasaklanması gerekirdi. Çünkü Kâbe'ye doğru veya mescitlerdeki mihraplara doğru yönelirken Allah'a secde yapılır, Kâbe'ye ya da mihraplara secde yapılmaz. Aynı bunun gibi mürşide yapılan râbîta için de geçerlidir. Çünkü râbîta Allah'ı hatırlatır. Esasen şeyhe secde yapılması gibi bir durum düşünülemez. İmam Rabbânî mektubunda, müridin râbitanın bütün durumlarda vâsita olduğunu bilmesi gerekli olduğunu da hatırlatır.⁹¹⁷ Yine Hâce

⁹¹⁶ Sâfî, *Reşâhat (Hayat Pınarından Damlalar)*, s. 636.

⁹¹⁷ Serhendî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. II, s. 87-88.

Muhammed Eşref'in râbitada aksama olunca diğer ibadetlerde de lezzet kalmamasının sebebini sorması üzerine İmam Rabbânî; bazen kabz yani manevî tutukluk hali, bazen de bir takım günahların işlenmesini sebep göstermiştir. Birinci durumun kötü olmadığını bilakis seyru sülûkun gereklerinden ve gerçeklerinden olduğunu bildirmiştir. İkinci durumda ise râbitada gevşeklik hali ortadan kalkıncaya kadar tevbe ve istiğfara devam edilmesini tavsiye etmiştir.⁹¹⁸

Râbitayı “gönül beklemek” olarak tanımlayan İbrahim Halvetî; müridin dünya telâşî içinde râbitayı tam olarak yapmasının zorluğundan dolayı mürşidini unutmayıp hatırda tutmasının da yeterli olacağı görüşündedir. Bu zorluk ibadet sırasında yapılacak râbita için de geçerlidir. Bu sebeple namazda mürşidin simasını tahayyül değil, okunanların manası düşünmenin yeterli olduğu görüşündedir. Zîrâ mürid, okuduğu âyetleri güzelce tefekkür eder, mürşidinin yanında namaz kıldığını az bir vakit dahi olsun düşünürse namaz içindeki râbitayı yerine getirmiş olmaktadır. Ancak namaza başlarken mürşidinin arkasında veya yanında olduğunu, mürşidinin kontrolü altında namaz kıldığını tefekkür etmesi de namazda dikkatinin dağılmasını önleyecektir.⁹¹⁹

Gavs-ı Hizânî Seyyid Sıbgatullah Arvâsî (ö. 1287/1870), müridin namaza başlamadan önce kalbinden gafleti gidermesi için telebbüsî râbita yapmasının gerekliliğini savunmuştur. Zîrâ namaza başlamadan râbita yapan mürid, mürşidinin bir elbise gibi bütün vücudunu sardığını düşünerek, diğer vakitlerde her an mürşidinin kendisiyle birlikte olduğu hissi ile hareket edecektir. Son dönem sûfilerden Muhammed Raşid Erol (1930/1993) namaza başlamadan râbita yapmanın namazdaki huşû için önemli olduğu görüşündedir. Ona göre namazda râbita hususunda bazı sadâtlar farklı sözler söylediği için cahiller bu sözleri ifrata götürmüşlerdir.⁹²⁰ Haddizâtında ilk dönem sûfilere arasında sadece seçkin ve kabiliyetli müridlere tavsiye edilmesi ve belli bir aşamadan sonra terk edilmesi onun bir ibadet olarak algılanmadığını göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde özellikle Nakşibendiyye-Hâlidîlerde seyru sülûka yeni girenlere verilen bir ders haline

⁹¹⁸ Serhendî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, c. II, s. 641.

⁹¹⁹ Öztürk, *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî*, s.104, 122, 142, 144.

⁹²⁰ Selvi, *Tasavvuf Metodu Olarak Rabita* s. 253-254.

dönüşmüş ve devamlılık şartı konulmuştur. Mutasavvıflar müridin namaz esnasında huşuyu elde edebilmek için namaza başlamadan önce râbita yapmasını veya müridinin yanında olduğunu hayâl edip onunla beraber namaz kıldığını düşünmek şeklinde yapılmasını tavsiye etmişlerdir. Fakat namaz içerisinde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) başka bir insanı düşünmenin namazı bozacağını bildirenler de çıkmıştır.⁹²¹

Namazda râbita yapanların gerekçesi genellikle namazın içinde kişiyi kuşatan vesvese veya bir takım dünyalık duygu ve düşüncelerin dağılmasını sağlayarak namazın kemâlini elde etmektir. Râbitanın namazın içindeki gafletten kurtardığı savunulmuştur. Yalvâcî'nin bu konudaki görüşü şöyledir: “Ve fakîr-i pür taksîr hâtra hutûr ideni söylerim ki bir adam ibâdet esnâsında gönlüyle dahi böylece duaya mükibbe olucu olduğu halde ibâdet etmekte kemâl olduğu Allah u a'lem şunun için ki kulun ettiği ibâdet meselâ salât ise okuduğu Kur'ân ve aded-i rekât ve secde ve teşbîh vesâir erkân-ı salâtiyeyi ifâ ederken ma'al ihlâs bir dahi gönlü cânibinden bu dua ile meşgûl ve mükibbe ve müdîm olur ise şeyâtınin hulûl idecek kâffe-i menfezleri bu me'mûriyeti ile işgâlinde sed olunarak cemî-i kuvâ ve cevârihi bâr-i gâh-i ehâdiyete teveccüh-i mahsûs ve halîs ile teveccüh ettiğinden dolayı kemâl-i ibâdetden addolundu...”⁹²²

Müellifimiz namazda gafletten korunmak için râbitaya karşılık ihlâslı olmayı tavsiye etmektedir. Çünkü kul, okuduğu Kur'an âyetlerini, kıldığı rekâtlar, secde ve diğer namazın rükünlerini yerine getirirken, ihlâsla birlikte gönlünü namaza yöneltebilir ve bu hal üzere devam ederse Şeytânın girebileceği tüm yollar, dünyevî meşguliyetler sebebiyle gelen düşünceler kapatılmış olur. Bütün kuvvetleri ve uzuvları Allah'ın huzuruna özel ve saf bir şekilde yöneldiğinden, namazda kemâl halini de elde eder. Bunun aksine ihlâslı bir şekilde Allah'a yönelmek varken, şeyhin sûretiyle zihnini ve hayâlini meşgul eden bir mürid meşgul olduğu ibadetten nasıl bir sonuç bekleyebilir? Çünkü İhlas, yani samimiyet ve içtenlikle yapılan ibadet, kişinin Allah'a tam bir teslimiyet içinde olmasını sağlar. Kişi ibadet sırasında tamamen ibadete odaklandığında, Şeytânın girebileceği tüm yollar kapanır. Bu durum ise

⁹²¹ Dursun, “Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fıkhî Hükümü”, s. 84.

⁹²² Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 16b.

kişinin tüm kuvvetleri ve uzuvlarıyla Allah'a yönelmesini sağlar.⁹²³ Yalvâcî, Allah Teâlâ'nın kullarını uyarmak amacıyla, "Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz"⁹²⁴ buyurmasını delil tutmuş, ibadet ve yardımın sadece Cenâb-ı Hak'ın ilâhi zâtına özgü olduğunu bildirmiştir.⁹²⁵ Müellifimiz de namaz ibadetinin anlam ve hedefinin iyi anlaşılması konusunda okuyucuyu uyarmıştır. Zîrâ âyetten anlaşılması gereken ilâhi mesaj; ibadet sırasında Allah'a yakınlık ve başarı sağlayacak takva sahiplerinin yoluna yönlendirilip dâhil edilmeniz umuduyla Rabbinize ibadet edin demektir. Yalvâcî, İsmâil Konevi ve Kadı Beyzâvî'nin de bu anlamı verip öne çıkardığını ifade etmektedir. Konevî ibadette kulların çektikleri zahmetin meyvesi değerli olunca kullar tarafından zahmet olarak görülmediğini bildirmiştir. Esasen ibadetin meyvesi diye bahsedilen anlamda gizli bir işaret vardır ki, ibadet eden kişinin, takva ile en yüksek mertebeye ulaştırır. En yüksek mertebe, sırrını Hak'tan engelleyen şeylerden arınmak ve insanlığa kendini adamakla gerçekleşir.⁹²⁶

Ali Rıza Yalvâcî'nin, özellikle ayrıntılı açıklamaya ihtiyaç duyulan mevzûlarda soru-cevap yöntemini çok kullandığı görülmektedir. Namaz içinde şeyhe râbitanın câiz görülmediğini de bir soru ve akabinde gelen cevapla detaylı açıklamıştır: "Eğer sual olunursa ki suverler karşısında namazın bilâ kerâhe câiz olmadığı ve suverlerin memnûiyeti ancak suver-i zâhiriyyelerdedir. Suver-i hayâliyye ve mâneviyyelerde değildir denilirse cevap tafsil-i sabıkımızdan anlaşıldığı vech ile suver-i zâhiriyye karşısında salât ve sâir ibâdâtın bilâ kerâhet câiz olmadığı gibi suver-i bâtniyye karşısında dahi hakîkten câiz olmaz. Ve resmen ve zâhiren kâmil dahi olmaz deyu beyânıyla kütüb-i zâhiriye ve bâtniyyeler memlu' ve meşhûndur."⁹²⁷

Râbitaya şirk isnadında bulunanlar, müridin Allah'ı değil de mürşidini hayâl etmesi ve düşünmesinin yanlış olduğunu öne sürmüşlerdir. Bunun için bazı sûfiler bir takım tedbirler almışlardır. Meselâ; Nakşibendiyye şeyhlerinden Ahmed b.

⁹²³ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 16b.

⁹²⁴ Fâtiha, 1/4.

⁹²⁵ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 6a.

⁹²⁶ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 16b.

⁹²⁷ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 6a.

Süleyman el-Ervâdî (ö. 1275/1858) müridin râbitaya başlamadan önce cisim ve benzeri olmaktan münezze olan Allah Teâlâ'yı sıfatlarıyla zihnine getirmeye çalışmasını şart koymuştur. Daha sonra Cebrail'den (a.s.) başlayarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.), O'ndan kendi mürşidine kadar gelen silsiledeki şeyhlerinin, sûret ve sûretine yönelik sıfatlarını zihninde tahayyül ederek râbita yapmasını tavsiye etmiştir. Süleyman Ervâdî'nin râbitada uyguladığı bu hiyerarşi sistemi başka kaynaklarda rastlanmayan bir durumdur. Ervâdî'nin râbita esnasında bütün noksan sıfatlardan münezze olan Allah Teâlâ'yı zihne getirilmesini istemesi ve silsileyi Cebrail'den (a.s.) başlatması, râbita aleyhindeki iddiaları boşa çıkarmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü râbita Allah'a yapılıp ve asıl maksat da Allah'ın rızasıdır. Şeyhe yapılan râbita sadece vesiledir, asıl değildir.⁹²⁸

Müellif; “Sarhoşken namaza yaklaşmayın”⁹²⁹ emrinin mûcibince görünen sûretler karşısında namaz kılmak ve diğer ibadetleri yapmak nasıl ki caiz değilse, hayâlî ve mânevî sûretler karşısında da caiz olmadığını açıklamaktadır. Müfessirlerin birçoğu âyetin tefsirinde, kişinin gönlünün dünya işleriyle meşgulken namaz kılması şöyle dursun, namaza dahi yaklaşmaması gerektiğini bildirmişlerdir.⁹³⁰ Zirâ müellifimiz, zikir yaparken bile, kişinin ihlâsla Allah'a yönelmesi gerektiği görüşündedir. Eğer mürid sadece namaz değil zikir esnasında bile zihnini ve hayâlini başka şeylerle meşgul ederse, bu ibadet tam anlamıyla kemâle ermez.⁹³¹ Bu konuda Şeyh Abdülhakîm Arvasî (ö. 1865/1943) de namaz esnasında râbitanın sakıncalı olduğunu ve bu sebeple, namazda sadece Allah'a râbita yapılması gerektiğini söylemiştir.⁹³² Genel olarak âlimler tarafından namaz esnasında râbita tavsiye edilmemiştir. Ancak Ubeydullah Ahrâr'ın da fikrini destekleyen bazı tasavvuf ehli şirke düşme tehlikesinin olması yanında kalbe gelen diğer düşüncelerin de aynı sonucu doğurabileceğine dikkat çekmişler, namazda râbita yapmaya daha yakın bir görüşü desteklemişlerdir.⁹³³

⁹²⁸ Çınar, “Nakşebendî Hâlidî Şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Râbita ile İlgili “Hakku's-Sülûk ve'r-Râbita ve Şemâil-i Cemî'i Silsile” Risalesi”, s. 44-49.

⁹²⁹ Nisâ, 4/43.

⁹³⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 6a.

⁹³¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 16b.

⁹³² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 507.

⁹³³ Safî, *Reşehât Hayat Pınarından Can Damlaları*, s. 636.

Bununla birlikte Allah, zât olarak insan hayâlinin, aklının, tefekkür ve idrâk gücünün ötesinde bir zâttır. Üstelik insan bir varlığın gerçek halini tahayyül edebilmesi için onu bizzat görmeye muhtaçtır. Kendisini bizzat göremediği zâtı düşünmek istemesi ise onun benzerini görmek isteği ve ona bakıp kıyas etmek hissini ortaya çıkarabilmektedir. Nitekim bu hal şirke düşmek açısından tehlikeli bir durumdur.⁹³⁴ Bunun içindir ki Allah Rasûlü (s.a.v.); “Yaratıkları düşünün, Yaratanın zâtını düşünmeyin. Çünkü onun kadrini hakkıyla takdir edemezsiniz.”⁹³⁵ buyurmuştur. Yüce Allah’ı düşünmek için bir kıyaslama yolu da mümkün görünmemektedir. Çünkü yaratılan varlıklar içinde Cenâb-ı Hakk’a benzeyen hiçbir varlık yoktur. İşte bu durum Allah’ı tanımak, marifetullahı ermek için yarattığı varlıklara bakmayı zorunlu kılarken, Cenâb-ı Hakk’ın kudretini anlamaya çalışmaktan başka bir yol bırakmamaktadır. Yaratılan varlıklar içinde kâmil insan, ilâhî tecellilere mazhar olmak bakımından en önde olandır. Zîrâ râbitanın, ilâhî sıfatların üzerinde gerçekleştiği müşâhede makamına ulaşmış kâmil mürşide yapılacağı ehl-i tasavvuf tarafından da istenmektedir. Râbitada hedef insan değil, insanın üzerinde tecelli eden ilâhî vasıflardır.⁹³⁶

Şeyhi bir vesile değil de gaye edinmenin tehlikeli olduğunu, onu kutsaması ise şirk olduğunu zaten râbitayı savunanlar bile kabul etmişlerdir. Bid’at olduğunu söyleyenler de râbitayı bir ibadet olarak görmüşlerdir. Râbitayı savunanlar ise râbitanın bir ibadet değil eğitim sürecinde bir metod olduğunu her zaman hatırlatmaktadırlar. Râbita konusuna samimi bir şekilde tevhid inancını korumak için karşı çıkanların aslında bunun sıradan insanlar için veya yeteri kadar tevhid inancına sahip olmayan Müslümanlar için tehlikeli olmasından dolayı eleştirdikleri görülmektedir.⁹³⁷

Tasavvuf araştırmacıları mürşid râbitasının esas gayesinin Allah’ı tanımak ve sevmek için yapılması konusunda hemfikirdir. Zîrâ mürid seyr-u sülûkü

⁹³⁴ Ateş, *İslam Tasavvufu*, s. 135.

⁹³⁵ *Kenzü'l-ummâl*, 5706.

⁹³⁶ Taşpınar, “Tasavvufta Mürşid Râbitası”, s. 125.

⁹³⁷ Asatillaev, *Adaham, Tevhid İnancı Açısından Tevessül ve Râbita*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Bişkek 2023, s. 25.

tamamlayınca mürşidine karşı saygısı devam eder fakat artık râbîta yapmaz. Çünkü mânevî olarak Allah'a ulaşmış bir kimsenin mürşid râbîtasını terk etmesi vaciptir. Hatta müridin bu halinin devam etmesini şirk olarak değerlendirenler de vardır.⁹³⁸

Hâfız Seyyid mürid ve mürşid arasında mânevî bağ ve muhabbetten ibaret olan namaz ve zikir gibi ibadetlerin dışında yapılan râbîtanın meşrû olduğunu kabul etmiştir. Seyyid Hoca put olarak nitelendirdiği nâ-meşrû râbîta hakkındaki fikrini gerek farz, vacip gerek sünnet veya müstehab olan mutlak anlamda bir ibadet sırasında şeyhin sûretini tasavvur ve tahayyül edilerek yapılan râbîta için bildirmiştir. Haddizâtında o, ehl-i tarikat arasında bile yapılıp yapılmaması tartışmalı olan namaz ve zikir esnasında şeyhi tahayyül ve tasavvur etmenin Müslümanın tevhid akîdesine ters olduğunu, şirk tehlikesi taşıdığını söylemiştir. Hâfız Seyyid *Tavzihu'r-râbîta*'da mukayese edilen râbîta hakkındaki risalesinden sonra şerh mahiyetinde yazdığı ikinci risâlede görüşlerine şu âyeti delil olarak sunmuştur: “(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (Hristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysaki bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır.”⁹³⁹ Müridin namaz sırasında Allah'ın huzuruna erişmek için mürşidin sûretini tahayyül etmesi ve zihninde tasavvur etmesi putlara ibadet etmeye benzetmiştir. Zikrin de ibadet amacıyla yapıldığı için bu kapsamda değerlendirilmiştir. Namaz sırasında kalbe gelen diğer düşünce ve vesveselerin giderilmesi için mürşidi düşünme fikrini şiddetler eleştiren Seyyid Hoca, namazda gelen vesvesenin iman delili olduğunu belirterek kâfirlerin kalbine vesvese gelmediğini iddia etmiştir.⁹⁴⁰ Haddizâtında Yalvâcî de Seyyid Hoca'nın görüşlerine yakın minvalde yorumlar yapmıştır.⁹⁴¹

Yalvâcî mürşid râbîtasının uygulama şeklini anlatırken râbîta-i hadîse-i bid'iyye ve râbîta-i kâdime-i gayr-i bid'iyye ayrımı yaparak aradaki farkı açıklamıştır. Ona göre Hafız Seyyid'in bid'at diye ifade ettiği, müminleri sakındırdığı râbîta-i hadîse-i bid'iyyedir. Fakat bir sayfalık *İbtâli'r-râbîta*'da böyle

⁹³⁸ Yüce, “Mevlanâ Halid Bağdadîye Göre Şeyh-Mürîd İlişkisi ve Rabîta”, s. 88.

⁹³⁹ Tevbe, 9/31.

⁹⁴⁰ Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbîta*, vr. 3b.

⁹⁴¹ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbîta*, vr. 29a.

bir ayrımı yapmadığı için yanlış anlaşılmıştır. Yani şer'î ve gayri şer'î râbitanın uygulama şekli zahiren aynı gibi görünse de Hâlidîlerde olan devamlılık şartı hatta namaz ve zikir esnasında uygulanması problemin ana kaynağı olmuştur. Gerek Ali Rızâ Yalvâcî *Tavzîhu'r-râbita*'da gerek Hâfiz Seyyid'in *Şerhu risâle fî ibtali'r-râbita*⁹⁴² adlı ikinci risâlesindeki görüşlerinden bu açıkça anlaşılmaktadır. Fakat Fevzî Efendi bu konuda ayrıntı vermeden râbitayı genelleyerek savunma yolunu tercih etmiştir.⁹⁴³ Gerek mürşid râbitasının daha sistematik uygulandığı Hâlidîler zamanında gerek Hâlidîlerden önce yapılan tartışmalar ve eleştirilere sebep olan, râbitanın ibadet olarak algılanmasından ya da ibadet esnasında yapılmasından kaynaklanmıştır. Nitekim ibadet sadece Kur'an ve sünnet ile belirleneceğinden mürşid râbitasını bir kısım ülemâ bid'at olarak kabul etmiştir.⁹⁴⁴

Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi *Aynü'l-hakika*'da Hâfiz Seyyid Efendi'nin râbitayı red etmesinden dolayı bir benzetme yapmıştır. Şöyle ki; namazdaki rükünlerden birini inkâr edenin namazı fıkhen bâtil olmaktadır. Ona göre Hâfiz Seyyid de râbitayı inkâr etmekle tarikatın bütününü inkâr etmiş olmaktadır. Fevzî Efendi: “Zîrâ bir şeyin “mâ yetimmü bihi'ş-şey” olan rükn-i a'zamını inkâr etmek o şeyin erkân-ı sâiresini inkârdır. Meselâ salât-ı mefrûza evkât-ı malûmede ve erkân-ı mahsûsadan ibâret olduğu takdirce bir adam namaz inkâr olunmaz ammâ namazda ki kıyâm “lâ asle leh” demiş olsa nefis-i sulb-i salâtı inkâr etmiş olur. Ve kezâlik bu râbita-i şerîfe dediğimiz müridin hâlet-i zikrinde salâtın kıyâmı gibidir. Yani kıyâm salâtın rükn-ü a'zamı olduğu gibi râbita-i şerîfede zikrin rüknü a'zamidir. Bu takdirce râbita-i mezkûreyi inkâr eden mebd-i hakikat ve marifet olan nefis-i tarikat-ı âliyyeyi bi'l-külliyeye inkâr edip merdûdün an evvâbi cem'i ehlullâh olmuş olur.” iddiasında bulunmaktadır.⁹⁴⁵ Yalvâcî, Fevzî Efendi'nin namazın rükünleri ile râbitayı kıyaslayarak yaptığı benzetmeyi uygun görmemiş: “Salâtın kıyâm-ı erkânına kıyas ederek ve râbitaya dahi devâm-ı isbât ettiği halde ve kıyâsı kıyâs meal-fârik bulunduğu halde sû-i zanna sulûk-ı kab-ı âli kadre ber vech ile yakışmaz.” diyerek “kıyâs-ı kıyâs meal-fârik” ifadesi ile karşılık vermiştir. Yani

⁹⁴² Sirozî, *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, vr. 4a.

⁹⁴³ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 11b.

⁹⁴⁴ Tosun, “Râbita”, s. 378.

⁹⁴⁵ Yârengümevî, *Aynü'l-hakika*, vr. 6b.

farklılık içeren iki durum arasında, bir kıyasa dayalı olarak yapılan ikinci bir kıyaslama uygun değildir. Başka bir deyişle, aslında namaz ve râbitanın durumu arasında belirgin bir fark olmasına rağmen, bu fark göz ardı edilerek bir kıyaslama yapılması ve bu kıyaslama üzerinden ikinci bir sonuca ulaşılması râbitanın ispatı için yapılan yanlış bir zorlamadan ibarettir. Çünkü namaz ibadettir, râbita sadece eğitim metodudur.⁹⁴⁶

3.2.7. Şeytâna Râbita Meselesi

Hâfiz Seyyid Efendi, özellikle yaşadığı devirde Hâlidîler arasında namaz ve zikir esnasında şeyhe râbita yapmak gibi yeniliklerle ortaya çıkan, mürşid râbitası hakkında: “ve şeytânî olduğunun alâmet-i akliyyesi iblis aleyhi’l-laneyi şeyhinin yerine râbita eylese şeyhe râbitada hâsıl olan keyfiyyet la’ini râbitada hâsıl olmaktadır.”⁹⁴⁷ Diye o zamana kadar hiç kimsenin söylemediği belki aklına bile getirmediği bir iddiada bulunmuştur. Esasen Hâfiz Seyyid Hoca; râbitanın şeytânî olduğuna aklî bir delille işaret etmek için farazî bir örnek vermek istemiştir. Seyyid Hoca, farazâ Şeytân’a râbita yapılacak olsa şeyhe yapılan râbitadan meydana gelen keyfiyete benzer bir durumun meydana gelmesinin mümkün olacağını iddia etmektedir.

Nakşibendiyye-Hâlidî koluna intisâblı olan Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi, Seyyid Hoca’nın râbita esnasında müridin deneyimlediği mânevî haz ve lezzetin Şeytâna râbita yapılsa, o esnada bile hissedilebileceği söylemi hakkında “delili iddiasından bozuk” diyerek eleştirmiştir. Mehmed Fevzî bu farazî örneğe oldukça uzun bir reddiye kaleme alarak iki vecihle karşılık verirken Hâfiz Seyyid’in küfre girdiği gibi ağır ithamlarda bulunmaktan da geri durmamıştır: “el aman efendim yazıklar olsun özü kabahatinden büyük ve delîli davâsından fasîd...”⁹⁴⁸ Eğer böyle bir şey olursa ancak iki şekilde olacağını, iki durumda da küfre düşme tehlikesi olduğunu ifade etmiştir.

⁹⁴⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbita*, vr. 21a.

⁹⁴⁷ Sirozî, *Risâletü’r-râbita*, vr. 11b.

⁹⁴⁸ Yârengümevî, *Aynü’l-hakîka*, vr. 8a.

Fevzî Efendi'ye göre Şeytâna râbita, ya onu mürşid kabul etmeksizin tecrübe ve sınama maksadıyla, ya da hidâyet yolunu gösteren gerçekten bir mürşid gibi kabul edilerek yapılabilir. O, tecrübe niyetiyle bile olsa isyânı sebebiyle Allah'ın huzûrundan kovulmuş, rahmet-i İlâhiyyeden uzaklaştırılmış ve ebedî hüsrâna mahkûm olmuş Şeytâna râbita yapmanın, büyük bir küfür olduğunu uzun uzun anlatmıştır.⁹⁴⁹ Çünkü mürşid râbitası esnasında tadılan haz ve lezzet imandan gelmektedir. Zîrâ râbitada asıl maksat, Allah Teâlâ'da fenâ-i hakîki ile fânî olmaktır.⁹⁵⁰

Tecrübe etmek gâyesiyle değil de, Şeytânı, bizzat Hak yolu gösteren bir mürşid kabul ederek râbita yapılması ise Fevzî Efendi'ye göre birinci varsayımdan daha büyük bir küfürdür. Fevzî Efendi, Hoca Seyyid aleyhindeki ithamlarında kanaatimizce haddi aşan söylemlerde bulunmuştur. Zîrâ o, Şeytân'ı doğru yolun rehberi olarak kabul edip ona bağlanmanın, Şeytânın Âdem'e secde etmeyerek yaptığı muhalefetten daha büyük bir yanlışlık ve sapkınlık olduğunu iddia etmiştir. Böylece, Hoca Seyyid'in durumunu, mel'ûn İblis'in, Hz. Âdem'e secde kaziyesinde ortaya koyduğu muhâlefet, itâatsizlik ve inatçılığından daha tehlikeli olduğunu vurgulamıştır.⁹⁵¹

Ali Rıza Yalvâcî, risâle boyunca takip ettiği yöntem üzere öncelikle Seyyid Hoca'nın ne demek istediğini anlatmıştır. Hâfiz Seyyid'in farazâ verdiği misalde kast edilen, râbitanın gayrîmeşrû olması durumunda şeytânî sonuçlar doğuracağıdır. Zîrâ Şeytân, küfür ve sapkınlık aracı olduğu kabul edildiğinde, gayrîmeşrû bir râbita da şeytânî sonuçlar doğurması ihtimal dâhilindedir. Haddizâtında böyle bir râbita hayırlı ve zevkli gibi görünse de, bunların geçersizliğini gösterecek âyet ve hadislerden deliller vardır. Yalvâcî'ye göre; gayrîmeşrû râbita hangi araçla yapılırsa yapılsın, gerek şeyh gibi hayırlı bir vâsita olsun gerekse de Şeytân gibi kötü bir vâsita olsun, her ikisinde de aynı sonuç ortaya çıksa bile bu sonucun batıl olduğu kesindir. Zîrâ aslı batıldır. Esasen şeyhe yapılan nâ-meşrû râbitadan elde edilen sonuç Allah katında kabul ve istenen bir sonuç olsaydı, Şeytâna yapılacak râbitadan elde

⁹⁴⁹ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 8b.

⁹⁵⁰ Bağdâdî, *Risâle-i Hâlidîyye Tercümesi*, vr. 4a.

⁹⁵¹ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 8a.

edilmemesi gerekirdi.⁹⁵² Aslında farazâ verilen bu misalle Hâfız Seyyid, râbitanın doğru yorumlanması ve anlaşılması konusunda derinlemesine bir tartışma sunmaktadır. Bu durum, râbitanın etkileri ve özelliklerinin hem rivayetlerle hem de akıl yoluyla bilindiğini göstermektedir. Zaten râbitayı psikolojik açıdan değerlendiren araştırmacılar psikolojide, örnek alınan enerjisi yüksek varlıklar ile etkileşim sahasına giren diğer kişiler arasındaki sirâyet özelliğinin aktarım durumunu, râbitada şeyh ile müridin haline benzetmişlerdir. Güçlü karakterli, karizmatik liderler, kendisinden korkulan ya da çok sevilen varlıklar bir mıknatıs gibi insanları etkiler, kendine çekerler. Dolayısıyla râbitanın gerek ispatı gerek reddi hakkında aklî deliller kullanılmıştır.⁹⁵³

Mehmed Fevzî Efendi, Şeytâna râbita etmek konusunda Hâfız Seyyid'in söylediklerine karşılık öne sürdüğü, ilk iki varsayımın küfrü gerektiren iki durum olduğunu, diğer iki durumun da bâtil olarak niteleneceğini bildirmektedir. Bu gerekçelerle de Hâfız Seyyid'i tekfir etmektedir.⁹⁵⁴ Yalvâcî, bu varsayımlara karşı şöyle bir açıklamada bulunur: “Ammâ siz dersiniz ki müellif-i sâni el Hâc Muhammed Fevzî Efendi'nin iş bu Şeytâna râbita etmek iki vechden hâli değildir dediği ve iki vechin ikisi de küfrü müstelzîmdir dediği ve diğer iki vech dahi vecheyni mevsûfeynin gayr-ı sûretinde i'râd edip onların dahi ikisi de bâtildir diyerek müellif-i evvel aleyhü affü'l-ecel Hazretleri'nin küfrüne varasıya değin itâle-i lisânına ne dersek denülür ise cevab Hoca Merhûm ol delîli vücûd iktizâ etmesün için farziyyât sûretiyle getürmüştür.” Yani, Şeytâna râbita yapılması meselesi nâmeşrû râbitanın şer'an geçersizliği için Hoca Seyyid tarafından öne sürülen aklî bir delildir ve sadece varsayımlara dayanan iddialardandır.⁹⁵⁵ Yalvâcî yaptığı açıklamanın akabinde olabilecek şüpheleri gidermek için şöyle bir cevap verir: “Öyle ise mevcûdü'l-vücûd olmayan şeyle dâvâ sâbit olmaz deyu müellif-i sâni'nin dediğine ne dersin denülürse cevâb neam dâvâsı sâbit olmaz ve bu babda belki dâvâsının nakîzını isbât olur ise de yine farziyattan olduğundan ve farziyâtında vücûdu

⁹⁵² Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 24a.

⁹⁵³ Yılmaz, *Tasavvuf Mes'eleleri*, s. 127.

⁹⁵⁴ Yârengümevî, *Aynü'l-hakîka*, vr. 8a.

⁹⁵⁵ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 23a.

olmadığından nakîzı da sâbit olamaz bu sûrette Hoca merhûmun küfrüne dahi kıyâm olunması vücûd ve tecrübeyi intâç etmediğinden için...⁹⁵⁶

Müellifimiz, Fevzî Efendi'nin, Hâfız Seyyid hakkındaki ithamını reddetmektedir. Zîrâ Şeytâna râbîta yapılmamıştır, olmayan bir şeyin dâvası olmaz lâkin bu durum bir varsayımdır. Esasen faraziyelerin gerçek bir varlığı olmadığından, aksini ispat etmek de sabit olamaz. Bu durumda, Hoca Seyyid'in küfrü de iddia edilemez. Yalvâcî, bu oldukça ilginç örnek karşısında tarafların iddialarını mukayeseye yaparken öncelikle ilk müellifin niyetine göre hareket etmiştir. Yani, bu delillerin gerçek duruma dayanmayan, sadece varsayımlara dayanan iddialar olduğunu savunmuştur. Bu durumda, Hâfız Seyyid'in küfrünü ortaya koyacak bir durum da bulunmamaktadır. Dolayısıyla merhumu küfürle suçlamak da geçersizdir. Çünkü Mehmed Fevzî'nin ithamı da farazîdir, gerçek bir dayanağı yoktur.⁹⁵⁷ Yalvâcî, Hâfız Seyyid'in nâ-meşrû râbîtayı yasaklama konusundaki aklî delilinin, sağduyu sahibi kişilerce ters sonuç vereceğini ön göremediğini ifade ederken, "At tökezler, cömert adam da hata yapar" atasözünün gereği olarak görmüştür.

Müellifimiz bu farazî râbîtadan kastedilenin gayrimeşru râbîta olduğunu düşünmektedir. Şer'î olmayan râbîta ise hangi araçla yapılırsa yapılsın, ister hayırlı bir araç olsun şeyh gibi isterse kötü bir araç olsun Şeytân gibi, her ikisinde de aynı sonuç ortaya çıkarsa, bu sonucun batıl olduğu anlaşılmalıdır. Çünkü müridin şeyhe yaptığı râbîtadan elde edilen sonuç Allah katında kabul ve istenen bir sonuç olsaydı, Şeytâna yapılacak râbîtadan elde edilmemesi gerekirdi. O halde müridin şeyhine olan meşrû olmayan râbîtası batıldır. Müellifimiz müphem ifadelerin daha anlaşılır olabilmesi için soru-cevap metodunu risâlesi boyunca çokça kullanmıştır. Burada da okuyucunun zihnine gelmesi muhtemel bir soru sorup akabinde cevap vermektedir. Şöyle ki, eğer "ondan hoş ve ruhânî zevkler elde ediliyor, nasıl batıl olabilir?" diyerek gayrimeşru râbîtanın hakikatine delil getirilmek istenirse, şu şekilde cevap verilir: "Gayrimeşru râbîta kötü araç olan ve her durumda sapkınlığa götüren Şeytâna

⁹⁵⁶ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 23b.

⁹⁵⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 22a.

yapılırsa, o da hak ve hayır görünümünde hoş haller ortaya çıkarırsa bu Şeytânın tuzağıdır. Bil ki o râbîta ve ondan elde edilen sonuç da batıldır.”⁹⁵⁸

Yalvâcî, Hoca Seyyid’e Fevzî Efendi’nin ağır ithamlarda bulunmasına sebep olan ve en çok açıklanmaya ihtiyaç duyulan Şeytâna râbîta meselesinin doğru anlaşılması için *Tavzîhu’r-râbîta*’da büyük bir bölüm ayırmıştır. Meselenin geçtiği sayfanın yer aldığı varakta iki sayfa kadar derkenar ilavesi yapmıştır. Müellifimiz derkenarda, Hâfız Seyyid’in farazî sözü üzerine ulemânın benzer konularda yapmış oldukları açıklamaları destekleyici birer delil olarak kullanmıştır. Meselâ; İmam Birgivî’nin (ö. 981/1573) risâlelerinde yazdığı “eğer ağzımdan küfre sebep olacak bir söz çıktıysa, bundan döndüm” şeklindeki ifadesini, Mehmed Fevzî Efendi ve zayıf inanç sahiplerinden bazı dar görüşlü kişilerin, onu kötölemek için kullanarak bu sözün imanda şüpheye neden olduğunu ve küfür sayıldığını söylediklerini iletmiştir. Yalvâcî, Birgivî’nin söz konusu ifadesinde, şart cümlesinin “en” ile mastar halinde yazıldığını açıkladıktan Birgivî hakkındaki ithama: “İlmi ölçülere âşına olan bilginler bilirler ki, şart cümlesi, öncülün doğruluğunu veya doğruluğunda şüpheyi gerektirmez; hatta öncülün imkânsızlığı durumunda bile doğru olabilir. Bir hükmün anlamı, ancak iki hüküm arasında bir zorunluluk ispat etmekle ortaya çıkar. Dolayısıyla, bu durumda imanda şüphe ve tereddüt gerektiğini söylemek, geçerli olmayan, batıl bir sözdür” diyerek cevap vermiştir.⁹⁵⁹ Yalvâcî bu sözünü Yüce Allah’ın: “De ki: “Rahmân’ın çocuğu olsa ona ibadet edenlerin başında ben olurum.”⁹⁶⁰ buyruğunda olduğu gibi delilin zayıf olduğu durumlarda kesinliğin bozulmadığını ifade ederek açıklığa kavuşturmuştur. Yani Hâfız Seyyid’in aklî delil olarak sunduğu varsayım delil olarak zayıf dahi olsa doğru olup olmaması önemli

⁹⁵⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 23a.

⁹⁵⁹ Yalvâcî, *Tavzîhu’r-râbîta*, vr. 24a. Orijinal metin şu şekildedir: “Müellifi sâni gibi bazı zevât tarafından kıtvetü’l-ümme şeyhi ehl-i sünne Birgivî merhûmun risâle-i celîlerinde yazıp ağzından kelime-i küfr sadır olduysa rucû ettim deyu buyurdıkları kelâma akîde-i zaîfe sahiplerinden bazı kasırın kadh sûretinde olup bu kelâm imanda şekki mucîbtir küfürdür demiş hâşâ sümme hâşâ mevsûk fi’l-kavl ve’l-amel beyne’l-kâmilîn efdâl ve ekmel-i âlim Muhammed Birgivî aleyhi merhametü’l-hâdi Hazretleri’nin kelâmı mezbûru “en” ile mastardır kadiyye-i şartiyyenin mütercemiyetidir fennî mizâna âşına olan ehl-i fadla malûmdur ki kadiyye-i şartiyye mukaddimenin sıdkını ve sıdkında tereddüdünü müstelzîm olmayıp belki mukaddimenin istihâlesiyle bile sâdiktir. Mufâd-ı kadiyye ancak kadiyyeteyn beyninde lüzûmu isbât etmektir pes bunda imanda şek ve irtiyâb lâzım gelir demek kelâmı la tâile kavli-i merdûd bâtıldır deyu cevâbı vermiştir.”

⁹⁶⁰ Zührûf, 43/81.

değildir. Hatta konuya delil getirilen âyette olduğu gibi öncülün imkânsızlığı durumunda bile doğru olabilir. Müellifimiz ulemâ arasında, Birgivî'nin sarf ettiği söz konusu ifadenin, tevbeyle küfrün gerçekleşmesine bağlamanın sadece zâtî bir imkân ve aklî bir izin olduğunu, yani iman yerine küfrü farz kılmanın söz konusu olduğunu söylediklerini belirtmektedir. Böylece varsayımlar kendi içinde imkânsız olsa da delil olarak sunulduğu önermenin doğruluğuna uygun görülmektedir. Yalvâcî böyle bir durumda, şüpheyi düşünmek bozuk bir hayâl ve kötü bir düşüncedir diyerek cevap vermiştir. Yani Hoca Seyyid'in söylediği Şeytâna râbîta meselesi imkânsız, farazî bir durumken sanki Şeytâna râbîta yapmış gibi neticeyi Hoca Seyyid'in küfrüne bağlamanın yanlışlığından bahseder. Hatta müellifimiz, risâlenin iki yerinde "men dehale duhile ve men dakka dukka"⁹⁶¹ tabirini Mehmed Fevzî için kullanmaktan çekinmez. Yani Fevzî Efendi'nin sarf ettiği ağır itham ve su'î zannın sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kalacağına dair ikazda bulunmaktadır. Çünkü Fevzî Efendi'nin ön yargılı bakış açısı, Hâfız Seyyid'in ne demek istediğini anlamadan yanlış yorumlamasına ve yargılamasına sebep olmuştur.

Müellifimiz, Hz. İsa (a.s.)'ın Yüce Allah'a kâfirler için söylediği: "Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin"⁹⁶² sözünü de, gerçekleşmesi imkânsız görülen bir varsayımın delil getirmek için kullanıldığını ispat için açıklamasına ilave etmiştir. Şöyle ki, kâfir bir kişinin bağışlanmasının mümkün olmaması durumunda, bu ifadenin sadece teorik bir olasılık olarak ele alındığını ve kesin inanca aykırı bir durum yaratmadığını ifade etmek istemiştir. Çünkü âyette Hz. İsa'nın vermek istediği mesaj kâfirlerin bağışlanması değil bilakis her şeyin Allah'ın güç ve idaresinde olduğunu bildirmektir. Esasen Hz. İsa'nın bu sözleri, kâfir bir kişiye mağfiretin kesin olarak mümkün olmadığını işaret etmektedir. Müellifimiz ulemânın Hz. İsa'nın bu sözlerini sadece zâtî bir ihtimal olarak kabul ettiğini; mağfiretin kesin olmamasına aykırı bir durum oluşturmadığı gibi şüpheyi yol açmayacağı görüşünü de ilave etmiştir. Müellifimiz, İsmâil Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725); "İnkâr etmiş olmaları sebebiyle onlara şiddetli azabı tattıracağı"⁹⁶³ âyetinin tefsirinde, eğer bu tür

⁹⁶¹ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 11b /vr. 33a.

⁹⁶² Mâide, 5/118.

⁹⁶³ Yunus, 10/109.

bir durum hikmete bağılıysa, yani Allah'ın “Eğer Rahmân'ın çocuğu olsa ona ibadet edenlerin başında ben olurum.”⁹⁶⁴ âyeti gibi bir bağlamdaysa, bu durumda bir şeyin hem farazî hem muhâl olabileceği açıklamasını da sözlerine delil olarak kullanmıştır.

Neden olması imkânsız görülen şeylerin farazî olarak aklî delil gösterilmesine ihtiyaç duyuldu sorusuna, müellifimiz bir müminin imanında ne kadar kararlı olsa da, kalpteki gizli düşmanların ve zorlukların imanını sarsabileceğini, bu nedenle dikkatli olunması gerektiğini vurguluyor. Zîrâ mümin imanında kararlı olsa bile, münâfıkların etkisinden korunmak amacıyla dikkatli olmalı, teorik varsayımlar üzerinden de tedbirini alması gerekmektedir. Yalvâcî; “mümin imanında kararlı ise bu durumda ne fayda vardır?” sorusu ile bu konunun önemine değinmek istemiştir. Verdiği cevap ise farazî söylemlerin ihtiyatlı olmak için önemine dikkat çeker, şöyle ki; mümin, imanında ne kadar kesin ve kararlı olursa olsun, iman kalbin gizli bir işidir. Hevâ, Şeytân ve boş düşünceler gibi imanına karşı gizli düşmanlar vardır. Özellikle belalar, sıkıntılar ve kötülerin iyilere zulmettiği zamanlarda, Allah'a isyan etmek veya zulmü Allah'a nispet etmek gibi tehlikeler ortaya çıkabilir. Bu nedenle, mümin imanında kararlı olsa da, münâfıkların etkisinden emin olamamak sebebiyle, ihtiyat gereği varsayımsal sözler söylenmiştir. Ancak müellifimiz bu sözlerin bir münâfıktan çıkması durumunda haram olduğunu, samimi bir mümin tarafından söylenirse onun bu konuda kınanamayacağını savunmuştur. Dolayısıyla Hoca Seyyid farazî söyleminden dolayı kınanmamalıdır. Haddizâtında; “At tökezler, cömert adam da hata yapar” atasözü gereğince, Hoca Seyyid'in şeyhe olan râbitayı yasaklama konusundaki aklî delili, Fevzî Efendi gibi bazı kimselerde tam tersi bir sonuca ulaştırmıştır.⁹⁶⁵ Muhtemel ki Seyyid Efendi, sözlerinin tersi istikâmete çekileceğini düşünmemiştir. Yine müellifimiz; “araftü eş-şerrü lâ li'ş-şerri ve lâkin li't-tevakki veffi” sözünü Hoca Seyyid'in farazî iddiası için kullanır ve kötülüğü bilmenin, kötülük yapma amacıyla değil, ondan korunmak ve uzak durmak için gerekli olduğunu savunur.⁹⁶⁶ Ali Rıza Yalvâcî, varsayımsal önermelerde olasılığı tartışılmadan istifade edilmesi gerekliliğine Abdürrezzak el-Antâkî'nin, farazîler

⁹⁶⁴ Zuhruf, 43/81.

⁹⁶⁵ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 25a.

⁹⁶⁶ Yalvâcî, *Tavzihu'r-râbita*, vr. 25b.

hakkında, şüpheyi yol açmadığı ifadesi ile destek vermiştir. Zîrâ şüphe, geçici ve önemsizdir; mevcûd delillerle ortadan kalkacaktır. Fakîhlerin görüşlerine yer veren müellif, bir sözün doksan dokuz şekilde küfür ve bir şekilde küfürden uzak olma ihtimali varsa, bu sözün geçerli sayılacağını bildirmektedir. Bu durumda, şüpheyi ortadan kaldırmak ve ameli kabul etmek gerekir. Bununla birlikte Hoca Seyyid'in teorik bir olasılık üzerinden söylediği kelâmın, Mehmed Fevzî Efendi tarafından, nefretle karşılanıp, söylemek istediği sözün maksadını anlamamak konusunda inatla davrandığını belirtmiştir. Müellif bu durumu şöyle açıklamıştır: “Üstâzine'l-kümmel kuddise sirrû'l-ecel Hazretleri'nin farz ve temsîl sûretiyle i'râd buyurduğu edille-i aklîyesinde eğer müellifin murâdı Şeytânı rehber-i hidâyet bilerek ve öyle râbita eder ise bu daha büyük küfürdür yani eğerçi o zât Şeytânı mürşid-i hidâyet ittihâz edip râbita etmesi fi'l-vâki sahîh ise iblis-i mezkûrun secde-i âdem kazîyesinde ızhâr eylediği muhalefetten daha büyük bir muhâlefet olduğunda hiçbir kimesnenin muhalefeti yoktur yok kelâm-ı ve üstâdı merkûm hakkında lâyıık ve revâ değildir”⁹⁶⁷

Özetle Hâfız Seyyid hayırlı araçlarla yapılan gayrimeşru râbitanın geçersizliğini, zıddıyla ispat etmek istemiştir. Bu şekilde bir râbitanın mevzu edilmesi uygulanması veya amel edilmesi için değildir. Ancak onun amacı nâ-meşrû râbitada olabilecek yanılsmaya karşı ihvâmı uyarmaktır. Çünkü Şeytân, insanoğlunu sapkınlığa sürüklemek için gerek râbitada gerek ibadetlerde, hoş ve rûhânî zevkler şeklinde haller ortaya çıkarır. Çünkü râbitadan kastedilen etkiler ve feyizler, kulluktan kaynaklanarak yüce Allah'a yönelme ve şevk uyandırma anlamına gelir.⁹⁶⁸ Bu da bahsedilen râbitanın özellikleri ve gereklilikleri olduğu için, bu râbita kötü bir amaç için bile kullanılsa, yine de bu özelliklere sahip olacağı anlamına gelir. Râbitadan kastedilen özellikler, etkiler ve feyizler, Şeytân gibi şer bir vâsıtayla da olsa, yine bu etkilerin ve feyizlerin hâsıl olabileceği aklen yadsınamaz. Hâfız Seyyid nâ-meşrû râbitanın geçersizliği hakkında aklî deliller ileri sürerek, bu râbitanın özelliklerine ve etkilerine delil olması için farazî bir önermeyi ima etmiş olması, şüphe götürmez bir gerçektir.⁹⁶⁹

⁹⁶⁷ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 26b.

⁹⁶⁸ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbita*, vr. 36b.

⁹⁶⁹ Sirozî, *Risâletü'r-râbita*, vr. 11b.

Hâfiz Seyyid, mürşid râbitasının, dine aykırı, şirk ve hurafeye dayanan bir durum, yani putperestlik olduğunu iddia etmektedir. Müellifimize göre Hâfiz Seyyid'in iddia ettiği sözün beyanı şu şekildedir; “Bilinsin ki, ey tevhit ehli kardeşler, eğer şerîatte var olmayan, râbîta ile meşgulseniz, size bildirdiğim şekildeki râbîta, adeta put gibidir. Çünkü o râbîta, şeyhin sûretini zikir anında görme ve ondan ayrı olarak fayda sağlama mümin ve tevhid ehlinin sıfatına aykırıdır. Şöyle ki, bir kişi, zikir sırasında içinde hissettiği etkiyi ve zevki, kalbinde hayâl ettiği şeyhinin sûretiyle ilişkilendirir, onun cihetinden geldiğine inanırsa bu durum şirke sebebiyet verebilir. Şeytânın ancak böyle bir râbîta aracılığıyla insanı helak ve dalaletle sürüklediği iddia edilebilir. Kişi, Allah'ın yüce isminin zikriyle meşgul olurken, Allah'ın isminin kalbinde hissettiği etki ve zevki, müridin hayâlinde canlandırdığı şeyhin sûretinden kaynaklandığına inanırsa bu Şeytânın vesvesesidir. Ancak eğer sâdik bir mürid, râbitanın meşrû sûretini bilir ve şeyhine bu şekilde râbîta ederek Allah'ın zikriyle meşgul olursa, Şeytân onun için dalâlete yol açamayacaktır.”⁹⁷⁰

3.3. ESERİN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİSİ

Tavzîhu'r-râbîta fî tevşîhi'l-hakîka li'l-hâc Alî Rızâ Yalvâcî sene ١٢٩٠ mâh-i rebiu'l-ahîr yevmi ٢٠

Bismillâhirrahmânirrahîm

El-hamdü lillâhi'l-cemîli'lezzî yertekî'n-nâsü bî fazlihî ile'l-kemâli ve's-şükri lillâhi'lezzî yesürü'n-nâsü bi avnihî ile'l-cemâli ve's-salâtü ve's-selâmü alâ nebiyyinâ Muhammedini'l-lezzî yekûnü vesîleten bî şerîatihî ile'l-visâli ve alâ âlihî ve ashâbihî ve zevcâtihî ve etbâihî ve zürriyyâtihi'l-lezzîne zabetü kavâidehâ ve'n-teşerû erkânehâ ilâ kâffeti'l-halâikı bi inâyetihi'l-müteâli ve ba'dü; bu hakîr-i pür taksîr ve hâk-i pâ-yi ehl-i meârifte kıtmîr olan el-Hâc Alî Rızâ İbni el-Hâc Muhammed er-Rüşdî'l-Yalvâcî teallümgâh-ı resmîsi olan dâru'l-hılâfeti'l-âliyyeye nefsi Alâiyye'den bi'l-infisâl li-ecli'sticlâbi'n-niyâbet gelinmiş ve li-ecli'l-mülâzemet kurb-i meşîhati ûlyâda vahdethâne-i kem-ter-ânemde meşgûl bulunduğum ve 1295 senesinde vâkî Moskof ile olan muhârebe neticesinde dâru's-saltanâti's-seniyye

⁹⁷⁰ Yalvâcî, *Tavzîhu'r-râbîta*, vr. 2a.

kurbuna deġin yanî Ayastefânos'a deġin olan istilâsı üzerine Rûm ili ahâlisinin makarr-ı saltanâta hicretleri sebebîyle hâsıl olan elem ve galâ ve ızdırâb ile müteellim olduğum hâlde zamân-ı teallümde üstâd-ı bî emsâlimiz olan el-Hâc Hâfız Seyyîd kaddesellâhü sirrahü'l-hamîd ve nevverallâhü kabrahü'l-mecîd Hazretleri'nin hâl-i hayatında Hicâz-i maġfîret-tırâza teşrîf buyurmazdan mukaddem yanî ber veçhi tahmîn 1265 tarihlerinde mâ fi'l-merâmı kemâ hüve Hakk'a ilkâya va'd buyurarak bi'l-acele tanzîm ve tab' ve neşr etmiş olduğu râbita hakkında Türkiyyü'l-ibâre olarak bir kıt'a risâle-i muhtasarası fudalâ-i

s. 2

zamândan Edirne Müftîsî demekle meşhûr ve te'lîf ve deavât ve ta'lîm-i tefsîr ve va'z ve nush ile ma'rûf olan işbu tarihte dahi mahrûsa-i Haleb-i şehbâde nâib bulunan fazîletlü el-Hâc Mehmed Fevzî Efendi Hazretleri'nin yed'ine geçerek ba'de'l-mutâlâa üstâdımız merkûmun murâd ve merâmını mahmîl-i sahihîne haml etmeyerek sâde-rû ile şerh ve tafsîl ve iltizâm-ı hakda mâ hüve's-savâbı terk ve ta'tîl "vezkürü mevtâküm bi'l-hayr"⁹⁷¹ hadîs-i şerîfiyle amelden gaflet ederek her cihetle cümlenin müsellemi olan müteveffây-ı merkûmu taddîl ve risâle-i muhtasarasını külliyyen ta'tîli hakkında tanzîm ve tab'ıyla intişârına ictirâ' eylemiş olduğu *Aynü'l-hakîka fî râbitâti't-tarîka* nâm risâlesine nazar-ı resîde-i ahkarânem oldukta bu hakîr-i pür taksîr her ne kadar echelü men fi'l-arz isem de müellif-i mûmâ-ileyhin dahl ve tahtie eylediği risâlenin müellifi olan ve Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak'ın estâizü billâh "ve men yahruc min beytihi mühâciran ilallâhi ve rasûlihi sümme yüdrîkhü'l-mevtü fekad vekaa' ecruhü alallâh"⁹⁷² sırrına muvaffak olarak râh-i Hicâz-i maġfîret-tırâzın Yenbûu'l-bahr nâm kasaba-i âliyyesinde elbise-i fâniyyeyi çâlâk ederek defîn-i hâk-i itrinâk olan el-Hâc Hâfız Seyyîd rahimehüllâhü'l-mecîdin tilmîzi olup merhûm ise cümle fuzalâ'nın müsellemi ve bu mûr-i kemînelerinin muallimi olduğundan beyne't-talebe ve'l-üstaz vâki olan irtibât ve ittihât alâkası âteşiyle tabîat-i mûryânesinin hâsıl etmiş olduğu elektrikeyesi sefine-i vücûdunda vâki meârif-i âlâtını gerek üstâdı olan müellif-i evvel-i merhûmun ve gerek müellif-i sâni

⁹⁷¹ Buhârî, Cenâiz, 85. "Ölülerinizi hayırla anın."

⁹⁷² Nisâ, 4/100. "...Kim Allah'a ve Peygamberine hicret etmek amacıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, şüphesiz onun mükâfatı Allah'a düşer..."

nâlellâhü murâdehü'l-âlfînin merâm ve murâdlarını mehmâ emken mahmel-i sahîhe haml ve mâ hüve'l-hakkı istishâbıyla beyne'r-risâleteyn muhâkeme kılıklı bir risâlecik tanzîmi ve râbita husûsu mektûmesinin şer'î ve nâşer'î olan hâlâtının tavzîhi ve nâ-meşrû cihetinin ihvân-ı mü'minîne teşhîr ve tefhîmi ve tertîp olunacak risâlenin umum-i işfâa' etmek kastıyla lisân-i Türkiyye ile te'lîfi ve bi'l-istirhâm tab'ıyla neşri cânibine sevke ikdâm ve icbâr etmiş ve müellif-i evvel-i merhumun işbu dâru's-saltanât-i

s.3

's-seniyyede nice âlim ve fâdıl ihyâ' ve ikâmetle ulûm-i âliyyeyi neşrini îfâ ederek îkâd-i kanâdîl-i ulûm etmiş olduğu ve müellif-i sâninin risâlesi sâmia-i âlileri ve nazar-ı fâdılâneleri olacağı kâbil-i iştibâh değil iken sâlifü'z-zikr alâkaya mebni tarafeynin delillerini serd ve murâdlarını keşf ile hakkı meydana koymak ve rûhâniyyeti üstâdiyye vesîlesiyle istifâziyye-i târi nâkıs ve ârız olmamak maksadıyla ızhâr-ı hakka elyâk bu hakîr-i pür taksîrden başka müteveffâyı mûmâ-ileyhin ihyâkerdelerinden nice zevât-ı kirâm ve ulemâ-i fihâm mevcûd bulunduğu halde meşâgıl-i vefirelerinden nâşî midir bilemem bir eserleri görülemediğinden ve hâl böyle iken yanî müellif-i evvel ve üstâd-ı ekmel mes'elenin lâyıkıyla keşf ve izâhına va'd buyurduğu halde muvaffak olamayarak vefât buyurduğundan mes'ele-i mezkûrenin lâyıkıyla keşf ve izâh olmaması cihetiyle tefritte kaldığı ve müellif-i sâni dahi gayret-i dîniyyesi sebebiyle midir nedir husûs-ı mezbûrda gâyete'l-gâye ifrâta zâhip ve sâlik olmasıyla ve perde-i şükûk ise mes'ele-i mezkûre-i arûsunun vechinden raf olunmadığı halde üstâdımız merhûmun hâl ve şânına yakışmaz bir alây-ı mâ lâ yerdâ kelimâtlarda bulunduğu cihetle li-illetin semt-i hâfaya haleb-i keş misillü çekilmek ve tarafeynin murâdlarını hâl ile mâ hüve'l-hakkı meydana koymamak alâka-i mezkûreye münâfi olduğu gibi vazîfe-i nazîfe-i ulemâ ve ümûr-i me'mûre-i füzalâya dahi mübâyin görüldüğünden gayret-i muallimlik ber-teraf olmak şartıyla mâ hüve'l-hakkı alâ kadri't-tâkati'l-beşeriyye keşf ve izâh ve müellifeyni merkûmeynin kelâmının mahmel-i sahîhalarını ayân ve beyân ve hamli mümkün olamayanlarının terkine gayret ve ihtimâm kılınması için ihvân-ı mü'minîne nasîhat olunması ve bu cihetle nâil-i merâtibi âliyye-i kadîme olunması ve üstâd merhûmun

dahi bu cihetle rûhunun şâd kılınması için âcizâne ve kâsırâne bir risâle tanzîmine ibtidâr ve ictirâ olunarak ismine *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka* tesmîyesiyle telmîh olundu nâzır ve kâriinden mercûvdur ki esnâ-i beyân ve tavzîh ve iyânda vuku' bulan kusurumun dâmen-i afv-i âlîleri

s.4

ile tahcîb ve testîrine ve tashîhi mûcib olan makâmının tashîh ve tamîrine himmet buyurmaları ehass-ı mütemennây-ı kıtmîrilerîdir “vallâhü afüvvün vallâhü ğafûrun rahîm vallâhü yekûlû'l-hakka ve yehdî ilâ sırâtın müstakîm” malûm olsun ki müellîf-i evvel ve üstâdüne'l-kümmel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri risâlesi bâlâsında buyurmuş olduğu “elhamdülillâhillezî ceâle şerîatehü vesîleten li'l-menâfii'd-dünyeviyyeti vel-uhreviyyeti” kelâm-ı âlîsinin şerh ve beyânında müellîf-i sâni el-Hâc Mehmed Fevzî Efendi Hazretleri'nin beyânı şudur ki o tekfir-i ehl-i tevhîd eden her zâtın şu veçhîle mahmûlün aleyh ittihâz eylediği dâvâsı haktır ve itikâda ehaktır ve inkâr eden kâfir-i mutlakdır. Zîrâ şerîat-i Muhammediyye menâfi-i dünyeviyye ve uhreviyyeye vesîle olduğu edille-i nakliyye ve akliyye ile sâbittir” diyerek müellîf-i sâni kelâmına nihâyet verüp müellîf-i evveli merhûmun ber-veçh-i muharrir hamdini tasdik eylemiş ise de işbu sâlifü'l-beyân kelâmı âlîsi bâlâsında “o tekfir-i ehl-i tevhîd iden zâtın şu veçhîle mahmûdün aleyh ittihâz eylediği ilâ âhir” deyû makâle-i ibtidâiyyesi müellîf-i evvel kuddise sirruhu'l-ecel Hazretleri'nin âti'z-zikr risâlesinde hiçbir ferdin küfrüne dâir sarâhat olmadığı hâlde ve küfre rızâ küfür olduğu mes'elesini dahi bildiği halde o tekfir-i ehl-i tevhîd eden ta'biri müteveffâ-yi merkûm hakkında gayr-ı lâyük olduğu cüz-i tefekkürle bilinür. Şöyle ki; râbita put demektir şer'in hılâfi ve şirk ve havâs makûlesi bir keyfiyettir. Ma'lûm olsun ey ihvân-ı muvahhidîn yoksa siz öyle şerîatte vücûdu bulunmayan velev ma'nen olsun şirk-i müstelzîm olan râbita ile meşgûl değilseniz ya ancak benim size ihbâr yollu râbita demek put misillidir onunla meşgûl olmayın demektir. Zîrâ ol râbita yanî sûret-i şeyhi esnâ-i zikirde velev ma'nen muvâceheye almak ve ondan müstekillen istifâza etmek mü'min ve muvahhidîn sıfatına muhîldir ki; o dahi böyle şeyhe olan râbita ile vâki hâlâtta te'sîr ve lezzet görüp tatmakla hâsıl olur hayfâ ki bir kimesne esnâ-i zikirde gönlü cânibinde bulduğu te'sîr ve lezzeti zikretmiş olduğu ism-i celfli

ilâhisinin âsâr-ı celîlinden bilmeyüp gönül ve hayâlinde nakş eylediği şeyhinin mislü'l-esnâm “lâ yenfeu ve lâ yedurru” makûlesi sûver-i hayâliyyesinden bilmekle ehl-i urafâ teaccüb ale't-teaccüb etmezler mi? Elbette edecekleri cümle âdemiyan içinde bile

s.5

müsellem ve maktû'dur. Zîrâ ol suver hazîne-i hayâliyyede hayâl-i ma'neviyetle kâim ve izâlesiyle zâildir ve li-hâzâ tahayyülünün devâmını şart ettiler. Bu takdirce Şeytân-ı lâîn tarafından ancak böyle misillü râbita sebebiyle hulûl ve idlâle muvaffak olup hâsâ ve kellâ insanı vartâ-i helâke uğratub vâdi-i dalâlete düşürür. İnsan ism-i celîl-i ilâhî zikriyle meşgûl olduğu halde zâkirin ism-i şerîf-i ilâhîyesini gönlünde hâsıl olan te'sîr ve lezzeti ber vech-i meşrûh mürîdin hayâlinde zabt etmiş olduğu şeyhin sûretinden husûle gelur deyû igvâ ve Cenâb-ı Hakk'ın ism-i celîlinin te'sîrini inşâ ettirir ve ammâ eğer mürîd-i sâdık ol râbitanın sûret-i meşrûasını bilüp öylece şeyhine râbita ederek zikr-i ilâhî ile meşgûl olur ise ber-minvâl-i sâbık mürîdi idlâle yol bulamaz. Zîrâ şer'i şerîf-i ilâhî hısn-i metîn-i Bârî'dir. İnşallâhü Teâlâ râbitanın sûret-i meşrûa'sını birkaç vecihle tafsîli karîben gelecektir. Meselâ mürîd-i sâdık şeyhine beyne'llâhi ve'l-cemâati namazı kıldırmağa imâm olan zât gibi tasavvur ve ol zikr-i ibâdetinde ona tâbî' olarak zikreder ise Şeytânı aleyhi mâ yestehıkku mürîd-i merkûmu idlâle ne sûretle yol bulabilir. Meğer ucb ve sâir sûretlerden ola. Ve illâ ber-vech-i sâbık idlâle yol bulamaz. Zîrâ mürîd-i merkûmun râbitasında her ikisi dahi füyûzât-ı ilâhîyesini isticlâba sâi ve nâzırlardır. Fakat şu kadar farkı vardır ki imâm ve mürşîdin atâ'sı muzâaf ve mürîdin atâ'sı bilâ muzâafa nisbetle gayr-ı muzâaftır. Her ne kadar imâm ile zikretmeyüb kendi başına zikredenlere nisbetle muzâaf ise de bu takdirce müellif-i evvelin murâdıyla müellif-i sâninin merâmı ne yolda oldukları işbu bizim sana ettiğimiz tavzîhten ve irâe ettiğimiz mirâttan bî-kemâlihi âşikâr ve kemâli cemâllerinin husn ve kubhu yek nazâr-ı ibretle ızhâr olur. Zîrâ kütüb-i şer'iyye bu sebepten dolayı mü'mini muvahhidîn gerek ibâdet ve gerek gayride küffârı hak-i sâr müşâbeheti men buyurmuştur. Ve kütüb-i tasavvufiyyede dahi böylece olup hatta esnâ-i zikirde vukû bulan hatarât ve zuhûrât ve te'sîrat ve lezzât her kangı cânipten geldiğinin

bilinmesine dâir nice mîzânlar nasb buyurup hıyel-i Şeytânî ve vesâvîs-i iblîsiyyeden halâs

s.6

buyurmuşlardır. Ve şu dahi ma'lûmûn olsun ki bir şey şerîatta resmen memnû' olduğu gibi mâ'nen ve hayâlen dahi memnû'dur. Yanî resmen sûretlere karşı ibâdeti men' buyurduğu gibi ma'nen ve hayâlen ve aklen ve fikren dahi sûrete karşı ibâdet memnû'dur. Ve şer'an memnû' olan tarîkaten ve hakîkaten dahi memnû'dur. Zîrâ "küllu bâtının yuğâyyiru'z-zâhirâ fehüve bâtilun"⁹⁷³ buyrulmuştur. Ve li-hâzâ şerîatta zâhiren şirki men buyurduğu gibi şirk-i bâtiniyyi dahi men buyurur. Ânın için Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde "ve mâ ümirû illâ liya'büdüllâhe muhlisîne"⁹⁷⁴ "ve innel mescide lillâhi felâ ted'û mea'llâhi ehaden"⁹⁷⁵ "fe men kâne yercû likâe Rabbihi fe'l-ya'mel amelen sâlihan ve lâ yüşrik bî ibâdeti Rabbihi ehâden"⁹⁷⁶ buyurup hiçbir ferdi kendüye teşrîkine râzî olmadığını duyurmuştur. Ve bunun emsâli âyet-i kerîmelerle Kur'ân-ı Azîmişşân'ını imlâ buyurmuştur. Eğer suâl olunursa ki Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin Kur'ân-ı Azîmüşşân'ında buyurduğu estâizü billâh "illâ men ekrihe ve kalbühü mutmainne bi'l-imân"⁹⁷⁷ âyeti celîlesi meâli münîfi senin sâbıkta etmiş olduğun tahkîkine münâfidir. Zîrâ âyet-i celîle mükrehîn resmen küfrü kalbinde vâki ve mutmaîn imânına mâni olmaz diyor. Mea hâzâ resmen memnû' olan ma'nen dahi memnû' olmak lâzım gelecek idi. Cevâbında deriz ki şerîatı mutahhara zarûrette her şeyi tecvîz buyurmuştur. "ve'z-zarûrâtü tûbihu'l-mahzûrâtü"⁹⁷⁸ olduğunu duyurmuştur. Ve bizim murâdımız zâhiren şirkten ictinâba fermân buyrulduğu gibi bâtinen dahi şirkten ihtirâza fermân buyrulduğun bildirmektir. Ve bu kelâm zâhire sirâyet eden küfrü zarûrî bâtına dahi sirâyet eder demek değildir ki suâlin vârid olsun. Ve dahi

⁹⁷³ Her bâtın zâhiri değıştirir, o bâtil olur.

⁹⁷⁴ Beyyine, 98/5. "Oysa onlar, dini yalnızca O'na hâlis kılan hânifler olarak sadece Allah'a kulluk etmek, namazı dosdoğru kılmak ve zekâtı vermekle emrolundular."

⁹⁷⁵ Cin, 72/18. "Mescidler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını katmayın"

⁹⁷⁶ Kehf, 18/110. "Kim Rabbine ahrette kavuşacağını umuyorsa, makbûl ve güzel işler işlesin ve sakın Rabbine ibâdetinde hiç bir şeyi ortak koşmasın"

⁹⁷⁷ Nahl, 16/106. "...Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç..."

⁹⁷⁸ Zarûretler, yasakları mubâh kılar.

bizim bu beyânımız zarûretin gayrısındadır. Ve zarûretin gayrısında şer'an şirk-i zâhiri memnû' olduğu gibi bâtinen dahi memnû'dur demektir. Mefhûm-i muhâlif olan zâhiren kâfir olan bâtinen dahi kâfir olur demek dahi anlaşılmaz. Zîrâ "nahnü nahkümü bi'z-zâhiri vallâhü a'lemü bi's-serâiri"⁹⁷⁹ buyrulmuştur. Ve bizim hükümümüz ancak zâhir halinde nâfiz olup bâtın hâli ancak Cenâb-ı Hak bildiğini ilâm buyurmuştur. Zîrâ bazı kimesneler vardır ki zâhirde lu'b ve sâire ile meşgûl ve bâtında Hak'la me'lûfdur. Ânın zâhirdeki şuglü bâtındaki şuglüne mâni' olmaz. Her ne kadar zâhiren şuglü gayri meşrûa ile meşgûliyetten memnû' ise de ihlâs mertebesinde kemâle ermek maksadıyla bazen âdâb-ı şer'în

s.7

hılâfî harekette bulunması mürîd-i ârifeye zarar vermez.⁹⁸⁰ Ve bâtına dahi bu memnû'iyet sirâyet etmez. Ve li-hâzâ "ricâlün lâ tulhîhim ticâratün ve lâ bey'un an zikrillah"⁹⁸¹ buyurup zâhiren şuglü bâtına sirâyet etmediğini duyurmuştur. Belki mürîd-i ârifin niyeti mezkûrdan ve etmiş olduğu tâatın semeresinden hulûl-u Şeytân ile zuhûr eden ucb ve gurûrun def' ve men'inden dolâyı resmen de'bi şer'iyeye muhâlif ameli cüz'isi bilâhare ibâdete tehavvül eder. Ve li-hâzâ Teâlâ Hazretleri "ülâike yübeddilü'llâhü seyyiâtihim hasenât"⁹⁸² buyurmuştur. Ve niyeti sahîha ile memnû'iyet-i me'mûriyyete tebdîl olacağını duyurmuştur. Ve *Meşârik-ı şerif*'in bab-ı sânisinin fasl-ı evvelinde İmâm-ı Müslîm Hazretleri'nin Ebû Hureyre radiyallâhü anhü Hazretleri'nden rivâyet ederek Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimizin "inne'llâhe lâ yenzurû ilâ suveriküm ve emvâliküm ve lâkin yenzurû ilâ kulûbiküm ve a'mâliküm"⁹⁸³ buyurduğunu sâhib-i Meşârik Hasan bin Mehmed bin el Hasan es San'ânî tahrîr ve testîr buyurup Cenâb-ı Muteâl münezzehe ani's-şibhi ve ve'l-misâl Hazretleri kullarının sûret ve mallarına nazar

⁹⁷⁹ Biz zâhire göre hükmederiz, Allah ise gizli olanları en iyi bilendir.

⁹⁸⁰ Derkenar: Zîrâ izâ ictemea'z-zarârân min yertekibü ehvenü hümâ ile âmil ve fi'l-mânâ ez min şer'iyi şâmilemdir. Zîrâ bir şey'i min ciheti münker ve min ciheti ma'rûfdan olduğu müstekîyindir. Bu makâmda gâyetle tedbîr gerektir.

⁹⁸¹ Nur, 24/37. "Öyle adamlar vardır ki; bunları ne ticaret ve ne de alışveriş Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoyar..."

⁹⁸² Furkan, 25/70. "...Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir..."

⁹⁸³ Müslîm, Birr, 33. Allah sizin sûretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize ve amellerinize bakar.

buyurmayıp ancak kulûb ve a'mâllerine nazar buyurduğunu sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri ümmetine duyurmuştur. Ve mir'ât-i Hudâ ancak kalp olduğun bildirmiştir. Ve ba'zı kütübte dahi “ve a'mâliküm” mevkiinde “ve niyyâtiküm” olduğu görülmüştür. Ve inneme'l-ağmâlû bi'n-niyât hadîs-i şerîfinin hikmeti bundan bilinmiştir. Ve memnû'iyet-i zâhirenin memnû'iyet-i bâtınıyyeyi istilzâm edeceği mevkiîler ile etmeyeceği mevkiîler dahi ârife göre anlaşılmıştır. Eğer suâl olunursa ki Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak ve Rabbû'l-felâk Hazretleri insanın sûret ve emvâline nazar etmez de ya ne için insanın sûret ve emvâlinde şer'âne yolda hareket olunacağına dair şer'-i vaz' buyurub estâizü billah “yâ eyyühellezîne âmenû izâ kumtüm ile's-salâti fağsilû vücûheküm ve eydiyeküm ile'l-merâfiki”⁹⁸⁴ ila âhiri... Ve “egimi's-salâte ve âtü'z-zekâte”⁹⁸⁵ “fevelli vechike şadra'l-mescidi'l-harâm”⁹⁸⁶ “ve in küntüm cünüben fetetahherü”⁹⁸⁷ ve bunun emsâli nice nice âyet-i kerîmeleri ne için inzâl buyurdu? Cevâbında deriz ki hadîs-i şerîfi mezkûrun ma'nâ-i münîfi senin fehm ettiğin gibi değildir. Belki mâ'nâ-ı murâdı Allah ü a'lemü ve rasûlühü şöyledir ki Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri insanın siyer-i marziyyeden mücerred olan sûretine ve hayrât ve müberrâtın âri emvâline nazar etmez. Lâkin mevzî-ı takva olan kulûba ve Teâlâ'ya kendisiyle⁹⁸⁸

s.8

⁹⁸⁴ Mâide, 5/6. “Ey iman edenler! Namaza kalkacağımız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve...”

⁹⁸⁵ Bakara, 2/43. “...Namazı kılın, zekâtı verin...”

⁹⁸⁶ Bakara, 2/145-150. “...Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü Mescid-i Haram'a doğru çevirin...”

⁹⁸⁷ Mâide, 5/6. “...Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin...”

⁹⁸⁸ Derkenar: Ve hâlâ Mevlânâ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-halebî *Halebî*'sinde ânın için “mahallün tekarrubi'l-niyeti'l-kalb yüstehabbü en yuziyfe et-telâffuz bi'l-lisân ile'l-kalb” buyurup asıl niyet mahalli kalp olduğunu ve lisâna müstehab olarak izâfet edilmesini kalben niyet eder ise onun dahi cevâzını iş'ar buyurmuştur. Ve li hâzâ sâhibi *Münyeti'l-musallî* salâtın şartı sadırı olan niyet bahsinin âhîrinde “ve'l-müstehabbu fi'n-niyeti en yekâle bi'l-kalbi ve yetekelleme bi'l-lisân bî en yekûle neveytü en usalliye salâten kezâ” buyurup şârih İbrahim Halebî dahi “fe'n-niyetü bi'l-kalbi niyet eş-şartu'l-lâzîmü ve tekelllemü bi'l-lisâni müstehabbün hâzâ hüve muhtarun el-hidâyetü ve gayruhu. Ve kıyle enne et-tekelleme bi'l-lisân bid'atün” buyurmuştur. Ve yine sâhib-i *Münye* “ve lev nevâ bi'l-kalbi ve lem yetekellemü bi'l-lisân câze bilâ hılâf beyne'l-eimmeti” buyurup şâri' İbrahim Halebî dahi illetinde “enne en-niyete amelü'l-kalbi düne'l-lisânihi” buyurduğu gibi *Şerhi Tahâvî*'den naklen “el-efzâlü en yeskîylü kalbehü bi'n-niyeti ve lisânihi bi'z-zikr ey et-tekbîr ve yedehü bi'r-rafi” buyurup niyetin ancak kalp ile olan cevâzından kat'ı nazarla belki niyet sâde kalple olmasının efdâliyyetini dahi rivâyet buyurmuştur. Her ne kadar ol rivâyeti te'hîr etmiş ise de bu bapta kelâm çoktur. Ve çok esasla muhâlif düşeceği tehâtur olunursa halli için kütüb-i mufassalâta mürâcaâtlarını tavsiye ederiz. Zîrâ işbu risâle-i kasîra gayr-ı kafidir. Ve bu işâretimiz dahi âşık ve tâlibîn ve ârifine vâkîdir.

tegarrub olunan a'mâle nazar eder demektir ve li-hâzâ şârih-i *Meşârik* İbn-i Melek Hazretleri bu hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı münîfini izâhta ber-veç-i muharrer şerh buyurmuştur bu takdirce Teâlâ insanın siyer-i marziyye üzerine olan sûretine ve hayrât ve müberrâta sarf olunan malına rahmet nazarıyla nazar eder demek olduğu anlaşılmıştır.⁹⁸⁹ Ve bu sûretle hadîs-i şerif tahkîk-i sâbıkımızda edille-i kât'ia olduğu ve Teâlâ insanın ma'nen ihlâsa müstelzim olmayan a'mâl-ı resmîsine nazar itibâr ile nazar etmeyeceği ve itibârı amel-i resmî nereye tâ'lık olunduğu fehm olunmuştur. Bu takdirce Teâlâ Hazretleri kendisinden bi'l-hâssa havfe mahal olan kulûba rahmet nazarıyla nazar eder. Ve kezâlik muhabbet dahi öyle ise şol bir kalp ki Teâlâ'nın gayrısından havfe ve muhabbete mahal oluyor. Ol kalbe dahi Teâlâ rahmet nazarıyla nazar etmez, demelik ma'nâyı muhâlifî ile anlaşılır. Ve bundan mürîd-i murâbit kalple şeyhine muhabbet ve şeyhinden havf ider ise öyle olan kulûba dahi rahmet nazarıyla nazar etmeyeceği tebeyyün eyleyeceğinden ol kalpte hâlât-i marziyye ve lezâiz-i rahmâniyye zuhûru iddiâsı ve şeyhinin râbîta ile hıfz etmiş olduğu sûver-i hayâliyyesinden feyz-i feyâzânî istirhâmı sarf düru' ve kizib ve Şeytânî olup rahmânî olmadığı inde'l-fuzâla tahakkuk eyleyeceği bî iştibâhtır.⁹⁹⁰ Bu makâma dâir sâir tafsîlât ve mukni' sûrette tahkîkat âtide inşallâhü Teâlâ gelecektir. Gelelim müellif-i evvel ve üstazine'l-kümmel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kavli-î âlisi olan "ve's-sâlâtü ve's-selâmü alâ rasûlihi Muhammedinillezî tahhare ümmetehü bünyânü'şerîati ani'l-işrâki'l-aleniyyeti ve'l-hafiyye" kelâmının şerhinde müellifî

⁹⁸⁹ Derkenar: Ammâ ol sûretine ve malına dahi abd olur ise demektir. Bu dahi niyet kalbî bir keyfiyettir. Zirâ cevîf muvâfık-ı şer'î resmî ve sarfî malullâh gibi görünür ise de ma'nen ve kalben niyet-i hâlisâ-i sahîha üzerine olacağından nazar-ı rahmeti câlib olamamıştır. *hâzâ işâretün ilâ enne haze's-şerhu ahrace mine'l-kenârî'l-musahhâhî evvelen fi hâzihi sahîyfeti* Bu takdirce İbni Melek'in tahkîki ve zâhire dahi Teâlâ'nın rahmet nazarınca nazar eder deyû tedkiki yine tedkik sâbıkımızda ubûdiyyet eylediği ve Teâlâ'nın sûrete nazar etmeyüp ancak mânâ ve niyete nazar buyurduğu ve mânâyâ rahmet sûrete rahmet demek olduğu ve sûrete Teâlâ nazar etmez demenin mânâsı ne olduğu

⁹⁹⁰ Derkenar: Ammâ mürîdin şeyhe muhabbeti lillâh olur ise muhabbetine Teâlâ'ya hazzı ve tahsîsi eylediği cihetle âna rahmet nazarıyla nazar edeceği buyurmuştur. Ve lihâzâ Hazret-i Rasûlü Muhterem sallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Hazretleri'nden şöyle rivayet buyrulmuş ki kim men amile yetesavveru bi sûreti a'mâli'd-dünya ve yesîyru husnû'l-niyyeti min a'mâli'l-âhireti ve kim men amile yetesavveru bi sûreti a'mâli'l-âhireti sümme yesîyru min a'mâli'd-dünya bi sîi'n-niyeti sadaka Rasulallâh. İşbû hadîsin mânâ-i Türkîsi dahi ehlinin indinde sehlün ve günden âşikârdır. İşbû hadîs-i şerîfi *Ta'limü'l-müteallim* sâhibi Tacüiddîn'in muâsırı 600 tarihi ulemâsından imâmu'l-humâm burhânü'l-islâm ez-Zernûcî Hazretleri *Ta'limü'l-müteallim* nâm kitabının evveline karîb meclisinde inneme'l- a'mâlü bi'n-niyâti hadîsinin bahsinde irâd buyurmuştur. Ve İbn-i Melek Hazretleri dahi cildi sâniide vâki bâb-ı sâbin faslı evveli olan evveli muarref bi'l-lâm olan hadîslerin beyânında el-a'mâli bi'n-niyât hadîsi şerifinin şerhinde li enne'l-niyete amelü'l-kalb buyurmuştur. Ve bununla niyet-i mahal kalb olduğunu bildirmiştir.

sânî El Hâc Mehmed Fevzî nâle mâ temennâhü'l-bâri'nin söylediği kelâma ki şudur: “Ve dahi bu üslûb üzerine de edâ-i salâtü selâm etmesi mahallindedir. Eğer murâdı Hâce-i â'lem sallallâhü ve sellem Hazretleri şerâat-i garrâ-i Muhammediyyesinde Hazreti Mevlâ'ya zât-ı ecelli ve a'lâ ve sıfât-ı ülyâsında şerîk ve nazîri vardır diyerek işrâk-i zâhiri etmek el ıyâzü billâhi Teâlâ küfr-ü mahz ve ibâdetinde riyâen li'n-nâs amel etmek şirk-i hafî olduğunu şerâatında beyân buyurarak ümmeti merhûmesini tathîr buyurdu, demek ise fe bihâ ve illâ eğer şirk-i hafîden murâdı bir mürîd-i muhlîs mürşîd-i kâmiline intisâb ve râbita idüp ol şeyhini Hazreti Allah'ın zikr-i şerîfine ve ma'rifeti ilâhiyyesine vesîle-i hasene ve zerâ-i müstahsene ittihâz eylediğin murâd eder ise hâşâ sümme hâşâ Rasûlü Ekrem ve Hâdi-i

s.9

ümem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'ne iftirâ etmiş olur. Zîrâ Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz şerâat-ı mutahharasını beyân buyurur iken “in hüve illâ vahyün yühâ ve mâ yentiku anil-hevâ”⁹⁹¹ kavli-i kerîm-i Rabbânî'nin şehâdeti ile Teâlâ'nın emri şerîfinin hilâfına hiçbir kelâm buyurmamıştır. Maâ hâzâ mürîdin şeyhine olan râbitasından men etmek Cenâb-ı Kibriyâ'nın estâizü billâh “vebtekû ileyhi'l-vesîleh”⁹⁹² kavli şerîfine muhâlifdir” deyû hatm-i kelâm ve şerhi mâ fi'l-merâm eyledi. Bu âciz pür taksîr nâle murâdehü'l-kadîr dahi şöylece tafsîle müstâinen minallâh âğaz eder ki müellif-i sânî müellif-i evvelin kavlinde iki vech ile tahrîr-i murâda sâlik olarak vech-i evvelini tasdik buyurdu. Ve vech-i sânîsine gelince Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimize iftirâ etmek lâzım geldiğini ve Teâlâ Hazretleri'nin “vebtekû ileyhi'l-vesileh” kavli kerîmine dahi muhâlif olduğunu itirâz ederek müellif-i evvelîn kelâmı red olmaz. Zîrâ müellifi evvelin salât-ü selâm râbita-i nâ-meşrû hakkında tanzîm buyurduğu risâlesinin bâlâsında getirmesiyle işrâk-i hafîyye sözüyle râbita-i nâ-meşrûya taaruz murâdı olduğu anlaşılıyor ise de ondan Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi ve selleme iftirâ eylediği ve estâizü billâh “vebtekû ileyhi'l-vesîleh” âyeti kerîmesine dahi münâfi olduğu anlaşılmaz. Zîrâ müellif-i evvelîn salât ve

⁹⁹¹ Necm, 53/3-4. “O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”

⁹⁹² Mâide, 5/35. “...O'na yaklaşmaya vesîle arayın...”

selâmının hulâsâ-i ma'nâsı şudur ki salât ve selâm şol rasûl olan Muhammed sallallâhü Teâlâ aleyhi ve selleme olsun ki şerîatını beyân ile ümmetini işrâk-ı zâhiriyye ve hafiyeden tathîr etti demektir. Bu ise ayn-i şer'î şerîf demektir. Kanda kaldı ki Hazreti Rasûl sallallâhü Teâlâ aleyhi ve selleme iftirâ etmiş olsun. Ammâ işrâk-i hafiyeden murâdı mürîd-i sâdıkın şeyhine olan râbitasına dahle işârettir. Bu takdirce Hazreti Rasûle iftirâ etmiş olmaz mı? Zîrâ Hazreti Rasûl Cenâb-ı Hakk'ın vahiy menzîlesinde “vebttegû ileyhi'l-vesîleh” âyeti celîlesini haber vermiş ve mürîde şeyhin lüzûmuna ve râbitasına dâir nice ehâdîs buyurmuş iken müellif-i merhûmun kelâm-ı sâbıkasıyla tavsîfinden Hazreti Rasûl sallallâhü Teâlâ aleyhi ve selleme iftirâ etmiş olmaz mı? Denilirse cevâbında olmaz deriz. Zîrâ Rasûl-i Ekrem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellemden şirk-i hafiyi tecvîze dâir ve ümmet-i merhûmesinin ibâdetinde küffâr-ı hâk-i sâra teşbîhin tecvîzine dâir bir kelâm sudûr etmedi ki işrâk-i hafiyeden ümmetini tathîr etti demekten Hazreti risâlet-penâh Efendimize iftirâ etmesi lâzım gelsün ve li-hâzâ müellifi sânî dahi mürîd-i sâdıkın râbitasında şeyhinin resim ve sûret-i hayâliyyesini kendi arasında mülâhaza ve hıfzederek ondan istifâzâ ettikleri ta'rifini velev min

s.10

ciheti'l-kalbi ve'l-ma'nâ olsun küffâr-ı hâk-i sârin sanemlerden veya sanemin resmî her kimin ise ândan istişfâ ve istifâzâ müşâbeheti mahzûrundan sâlim olmayacağını fehm ve idrâkinden içün ol ta'rifî terk ederek mürîd ol şeyhi Hazreti Allah'ın zikr-i şerîfine ve mağfîret-i ilâhîyesine vesîle-i hasene ve zerîa-i müstahsene ittihâzıyla deyû ta'rîfine ve merkûm mürîdin râbitasının meşrû' sûretinin beyânına sâlik oldu. Bu takdirce müellif-i evvel kuddise sirruhü'l-ecel Hazretleri'nin şirk-i hafiyeden ümmetini tathîr etti, kelâmının işâretinden Hâlidî mürîdânında vâkî ber vech-i meşrûh ve nâ-meşrû' râbitalarına çıkan dahl ve taarruzuna şer'a muvâfık olduğu ve rasûl-i Ekrem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve selleme iftirâ etmediği ve belki kavlen emr-i ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker ederek intisâb olduğu înde'l-fuzalâ müsellemdir. Bu takdirce Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz şerîatıyla ümmetini şirk-i zâhirî ve bâtînîden tathîr etti deyû tavsîfiyle Hazreti Rasûl-i Muhterem sallallâh o tıpkı me'mûriyyeti olan tevhîd-i mahzâ

da'vetini îmâ ve işâret buyurdular. Ve fi'l-hakîka Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri ise kullarını tevhîd-i mahzâya da'vet için Hazreti Rasûl-i Muhteremi irsâl buyurduğunu İmâm-ı Gazzâlî kuddise sirruhü'l-âli Hazretleri *İhyâ-i ulûm* 'unda beyân buyurdu. Eğer bu makâmın tafsîlini murâd eder isen *İhyâ-u ulûm* 'un "fe hâhünâ nazarânî nazârun bî-aynî't-tevhîdi'l-mahz ve nazârun bî aynî men lem yebلاغ ilâ makâmi'l-fenâi an nefsihi" bahsine mürâcaât buyur. Ve li-hâzâ Cenâb-ı bîçün Teâlâ ammâ yesifûn Hazretleri kullarını tavsîye-i ihtâr ederim. Fatihâ-i Şerîfe'de dahi "ıyyâke na'büdü ve ıyyâke nesta'ın"⁹⁹³ buyurarak ibâdet ve istiâneyi kendi zât-ı ilâhiyyesine hasr ve tahsîs buyurdu. Eğerçe mürîdin şeyhine olan râbitâ-i nâ-meşrûasında tahayyül etmiş olduğu sûretinden istiâne ve istifâzâ câiz olaydı Cenâb-ı Hak istiâneyi kendi zât-ı ulûhiyyetine hasr buyurmaz idi. Ve kezâlik müctehidîn-i ızâm Efendilerimiz dahi ol suverlerin karşısında namaz kılınması bilâ kerâhe câiz olmaz buyurmazlar idi. Eğer suâl olunursa ki suverler karşısında namazın bilâ kerâhe câiz olmadığı bi lâ kerâhe veya suverlerin memnûiyyeti ancak suver-i zâhiriyyelerdedir, suver-i hayâliyye ve ma'neviyyelerde değildir denilirse cevâp tafsîl-i sabıkımızdan anlaşıldığı vech ile suver-i zâhiriyye karşısında salât ve sâir ibâdâtın bilâ kerâhet câiz olmadığı gibi sûver-i bâtiniyye karşısında dahi hakîkaten câiz olmaz. Ve resmen ve zâhiren kâmil dahi olmaz deyû beyânıyla kütüb-i zâhiriye ve bâtiniyyeler memlû' ve meşhûndur. Ve Cenâb-ı Hak dahi Kur'ân'ında ânın için "lâ takrabû's-salâte ve entüm sükârâ"⁹⁹⁴ buyurup müfessirînden niceleri gönül ve kalbiniz mâsiva ile meskûr olduğu halde namaz kılmanız şöyle dursun namaza dahi yakın olmayın demektir. Murâd-ı ilâhîye budur, deyû şerh ve tefsîr buyurmuşlardır.⁹⁹⁵ Eğer tafsîlini murâd edersen kütüb-i tefâsîre mürâcaât edesin. Ammâ müellifi evveli merhûmun "râbita put demektir" demeden murâdı, put-i zâhiri demek değildir. Zîrâ put-i zâhirî

⁹⁹³ Fâtiha, 1/5. "Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz."

⁹⁹⁴ Nisâ, 4/43. "Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söyledığınızı bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın..."

⁹⁹⁵ Derkenar: Ve dahi ya eyyühe'n-nâsü'ubüdü rabbekümü'l-lezî halâgaküm ve'l-lezîne min kabliküm lealleküm tettekün âyeti celîlesi tefsîrinde müfessîrin lealleküm tettekün kavli şerîfini u'budû'nün tahtındaki fâil zamîrinden veyâhut halagaküm kavli şerîfinin mefûlünden hâl yaparak âbidin sırrını dahi Teâlâ ancak kendüye teveccüh ettirerek ibâdet etmesini fermân buyurduğu müfessirîn-izâh buyurmuşlardır.

s.11

mücessem resmî olmalı. Bu râbitada Hâlid bunun hayâllerine almış oldukları resmin her ne kadar cism-i hayâlisi var ise de cism-i kesîf olmayub cism-i latîf tahtında dâhil olmakla ânın hizâsında ibâdet dahi hakikat câiz ve kâmil olmaz. Ve bu şeyhin cism-i hâyâlisi latîf ise dahi zîrâ mürîd esnâ-i zikir ve ibâdetinde mâ sivâullâhı hayâlinden külliyyen nefy lâzımdır ki zikir ve ibâdeti kemâle erişe. Zîra ibâdet ancak zât-ı ulûhiyyetine münhasırdır. Mümkinâta ibâdet olmaz. Ve âlem-i hayâl ve gerek alâ kavlin on sekiz bin âlem-i kâffesi mükevvinâttandır. Kâinât ise hadîsdir, kadîm değildir. İbâdet ise kadîm ve ezeli ve ebedi ve “lâ evvele lehü ve lâ âhire lehü” olan ve kâffe-i sıfât-i kemâliyye ile mevsûf bulunan ve amme-i sıfât-i noksâniyyeden münezzehten olan Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûda olur. Ve kezâlik istiâne ve istifâzâ dahi zîrâ cemi-i mâ sivâullâh muhtâcinden ve âcîz zayıfındendir. Ânlardan ise istiâne ve istifâzâ câiz değildir.⁹⁹⁶ Ve dahi mürîdânı ber minvâl-i muharrer esnâ-i zikirlerinde şeyhlerinin sûret-i mükemmelelerini tehayyülünden men etmek “vebtekû ileyhi'l-vesîleh” âyet-i kerîmesine münâfi değildir. Zîrâ mürîdin şeyhinden her kangı ismi zikir ve virde almış olduğu izin ve icâzeti ve şerâit ve levâzimât-i şer'iyyesini telkîn ve irâesi ve esnâ-i zikirde imâm misillü şeyhine teb'iyyetle meşgûl olması vesîleliğe kâfi olmaz mı ki zikrullâh te'sîr ve istifâzaya kâfi değil gibi mâ sivâdan ma'dûd olan suver-i hayâliyye şeyhi izâsında tasavvur etmekle tasavvur ve ândan istifâzaya zâhib olunması ehl-i tevhide yaraşır mı? Mürîdîn-i munsifîn ve fâzıl ve muttekîn ber vechîle yaraşılmayacağını bilâ tevakkûf cümlesi tasdik ve nâ-sezâ hayâlât ve havâtîrâtta bârgâh-ı rubûbiyyeti gâyet be gâyet tenzîh ve takdîs ederler. Ve hasbünallâh nağrasını urûb ke's-i mahabbetle şarâb-ı vahdet-i sırfeyi nûş ederek mest-i müdâm vahdet-i sırfe oldukları halde Hızır ve İsa'yı bilmeyenler kande kaldı ki hayâl-i fâniyi ehli hiçbir bâhaya almazlar.⁹⁹⁷ Ve ândan gâyetle teharruz ve ictinâb ederler ki ibâdetleri hâlis olub bâr-i gâh-ı ulûhiyyete tayrân-i kâbil ve kabûl-i dergâh-ı ulûhiyyete nâil ve lâyük ve makbûl ve mergûb olsun. “Ve kadimnâ ilâ mâ amilû min

⁹⁹⁶ Derkenar: İzâ tehayyertüm fi'l-umûr feste'ynü min ehli'l-kubûr ne dersen denilir ise âtîde cevâbı 64 üncü sâhifede mufassalân gelecektir. Mürâcaât olunâ inşaallâhü Teâlâ.

⁹⁹⁷ Derkenar: Yanı onların tahayyülü ve muhabbetleri

amelin fe cealnâhu hebâen mensûrâ⁹⁹⁸ âyet-i celîlesiyle beyân buyrulan amel-i mensûr ve metrûdlardan olmasun. Zîrâ İmâm-ı Buhârî ve Müslîm müttetikân Hazreti Ali kerrame vechü'l-bâri Hazretleri'nden ol dahi Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nden rivâyet buyurdular ki “el-a'malü bi'n-niyyât ve li külli'mriin mâ nevâ⁹⁹⁹ sadaka rasûlullâh ma'nâ-ı şerîfi Allah ü a'lem bi murâd-i rasûlihi şöyledir ki; cemi-i a'mâl ancak niyet ile sahîh olur İmâm-i Şafi kavli

s.12

üzere ve ancak niyet ile fazîletine nâil olur. İmâm Hanefî Hazretleri'nin kavli üzere ve her bir kimse için niyet ettiği şey vardır. Yanî her bir âmilin amelinin hüsn-i kabûlü ancak hüsn-i niyete menût ve merbûttur. Bu hadîsin âhiri dahi vardır. Matlaba muvâfik olmadığından tay ve terk eyledik. Eğer tamam ve tafsîli murâd edersen *Meşârik-i şerîf in* bab-ı sâbiînin fasl-ı evveline mürâcaât buyurmalarını ihtâr ederim. Hulâsâ-i kelâm zâkir ve âmil-i hayrın amellerinin hüsn-i kabûlü alâ kavli'l-imâmi'l-Hanefî ancak hüsn-i niyete menût ve mütevakkıf idüğüne bu hadîs-i şerîf delîldir. Ve niyyet-i mutebere ise der nehc-i şer'î mea'l-lisân ve'l-kalb hâsıl olur. Tafsîli kütüb-i fikhiyyede ve ale'l-husûs İbn-i Nüceym Hazretleri'nin işbâhında mufassal ve meşrûhdur. Mürâcaât oluna. Ve mea'l-lisân ve'l-kalb hâsıl olan niyette niyyet-i sahîha olmalı ki hâlis ve muhlîs anil-gayr illâ lillâh olmak lâzımdır. Zîrâ “fe men kâne fi kalbihi Allah fe muînühü ve nâsiruhü fi'd-dareyni Allah femen kane fi kalbihi gayrullâhi fe mübgızühü fi'd-dareyni Allah” mısdağı üzere bir kimse ki kalbinde hâlisen ve muhlîsân muhabbetullâh olsa ânın dâreyinde muîn ve nasîri Allah'tır. Bir kimse ki ânın kalbinde mâ sivâullah muhabbeti olsa suver-i şeyh muhabbeti ve muhabbet-i mâl ve evlâd ve ıyâli ve gayrileri gibi öyle kimesnenin dâreyinde mübgızı Allah'tır. Hafazanallâhü an muhabbeti mâ sivâihi Teâlâ. Zîrâ İmâm-ı Buhârî ve Müslîm ittifakları üzere İbn-i Mes'ûd radiyallâhü anhü Hazretleri'nden rivâyet buyururlar ki Hazreti Peygamber sallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri buyurmuşlardır ki “lâ ehade aġnâ minellâhi ve lî zâlike

⁹⁹⁸ Furkan, 25/23. “Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.”

⁹⁹⁹ Buhârî, Bedü'l-vahy, 1. “Ameller ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur.”

harrame'l-fevâhişe mâ zahera minhâ ve mâ betane"¹⁰⁰⁰ sadaka Rasûlullâh işbu hadîs-i şerîf *Meşârik-i şerîf* bâb-i sâlisde îrâd buyurmuştur. Yine İmâm-i Müslîm Hazretleri Ebû Hureyre radiyallâhü anhü Hazretlerinden bir hadîs-i şerîf dahi rivâyet buyurmuşlardır ki Efendimiz sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem buyurur ki “el-mü'minü yügâru vallâhü eşeddü gayran"¹⁰⁰¹ sadaka Rasûlullâh. İşbû hadîs-i şerîf-i dahi *Meşârik-i şerîf* sâhibi bâb-ı sâbiîn fasl-ı evvelinde irâd buyurmuştur. *Meşârik-i Şerîf Şerhi* İbn-i Melek Hazretleri hadîs-i evvelîn şerhinde “ve'l-gayretü kerâhiyyetü şirketi'l-gayr fi hakkıhı"¹⁰⁰² ve her müstehabla, “fî şânihi Teâlâ ve'l-murâdü bihâ hâhüna şiddetü'l-men'i li enne'l-gâira alâ ehlihî mâniun anhü âdeten fe'l-men'u min levâzimü'l-gayreti"¹⁰⁰³ buyurmuşlardır ve kendisine gayreti şerîke gerek muhabbette

s.13

teşrîk ve gerek ve gayride teşrîke Teâlâ râzı olmaz. Ve kerîh görür ve men' için ziyâde gayyûrdur, gayrete gelir. Ve li hâzâ muâmele-i izdivâcta gayretullâhtan dolayı ba'de'l-mücâmea guslü kullarına vâcip kıldı. Eğer bu makâmın tafsîlini ararsan *Mesnev-i Şerîf Tercümesi* Sârı Abdullah Efendi kuddise sirruhü's-sâminin kitabına mürâcaât oluna. Suâl olunursa ki *Meşârik-i şerîf* sahibi *Meşârik*'in bâb-ı sâdisînin fasl-ı hâmisinde İmâm Buhârî ve Müslîm ittifâkları ve Enes râdiyallâhü anh'ın rivâyeti üzere Habîb-i Hudâ Şefî-i Rûz-i Cezâ sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Hazretleri buyurmuşlar ki “lev kâne li'bni âdeme vâdiyâni min mâlin lâ tebga ileyhimâ sâlisen ve lâ yemlü cevfe İbni Âdeme ille't-türâb ve yetûbullâhü alâ men tâbe"¹⁰⁰⁴ buyurmuştur. Ve kâle İbnü'l-Melek; “fî ma'nâhü inne beni Âdeme mecbûlüne alâ hubbi'l-mâli ve Âdemi's-şebe'i' minhü illâ men asamehüllâhü ve veffekahü lî izâletihî hâzihi'l-cibîlleti anhü fe vezea' kavlühü ve yetûbullâhü alâ men

¹⁰⁰⁰ Buhârî, Nikâh 107, Müslîm, Tevbe 36. “Kimse Allah'tan müstağni değildir, bu nedenle o açık ve gizli tüm fuhşiyâtı haram kıldı.”

¹⁰⁰¹ Buhârî, Nikâh 107, Müslîm, Tevbe 36. “Mümin gayret, kıskançlık sahibidir esas gayrete lâyk Allah'tır.”

¹⁰⁰² ve'l-gayretü; kişi hakkında başkasının ortaklığını istememektir.

¹⁰⁰³ Allah Teâlâ'nın şânında, burada kastedilen şey şiddetli bir şekilde engellemedir; çünkü kişi ailesi üzerinde gayret gösterdiğinde, genellikle onu koruma eğilimindedir, bu nedenle engelleme, gayretin yani kıskançlığın gerekliliklerindedir.

¹⁰⁰⁴ Müslîm, Zekât 117. “Âdemoğlunun iki dere dolusu altını olsa üçüncüyü de isterdi onun karnını ancak toprak doyrur.”

tâbe mevzîa' illâ men asemehullâhü iş'âran bi enne hâzihi'l-cibîlletü'l-mezkûretü mezmûmetün câriyetün mecra'z-zenbî ve inne izâletehâ mümkinetün lâkin bi tevfkıllâhi ve hâhünâ nûktetün ve hiye enne fi zikri benî Âdem düne'l-insânî telvihân ilâ ennehü mahlûkun min türâbin ve min tebaiyyeti'l-kabzı ve'l-yübsi ve izâletün mümkinetün bi en yümürallâhü aleyhi min gâmam-i tevfkıhi” intehâ. (Âdemoğlu mal sevgisine meyillidir. Ancak Allah'ın koruduğu ve kendisine bu meyli ortadan kaldırma konusunda başarı verdiği kimseler hariç, insanlar bu mal sevgisinden kurtulamaz. “Allah, tövbe edenlerin tövbesini kabul eder” sözü, Allah'ın mal sevgisiyle ilişkilidir. Burada ifâde edilmek istenen, mal sevgisinin günaha benzer bir durum olduğudur. Ancak, Allah'ın yardımıyla bu eğilimi ortadan kaldırmak mümkündür. Burada ince bir nokta vardır; bu nokta, Âdemoğlunun topraktan yaratıldığını ve bu nedenle cimrilik ve sertlik gibi özelliklere yatkın olduğunu imâ eder. Ancak, Allah'ın yardım ve başarı bahşetmesiyle bu özellikler değiştirilebilir) İsbû hadîs-i şerîf-i nebevî ve şerhinden zâhir oldu ki nev'i benî Âdem mâl hubbuna mecbûldür. Ne keyfiyette hubbu Cenâb-ı Hakk'a tahsîs olunabilir denilir ise cevâbı fi'l-hakîka nev'i benî Âdem'in mâ sivâya hubb-i cibilli ise de hadîs-i mezkûrun şerhinde İbn-i Melek Hazretlerinin buyurduğu gibi işbu cibillinin Tevfik-i Hüdâ rahmeti ve gayret-i insâniyye ile tebdîli mümkin olduğundan için sa'y ü gayret ve tevbe ve rücu' illallâh ile tebdîl etmeğe ihtimâm ve ikdâm-i lâzım eden olduğu gibi mâ sivâllâha muhabbet olduğu ve şer'î niyeti tashîh edildiği gibi o muhabbet muhabbetullâh olur. Muhabbeti mâ sivâlıktan çıkacağı bî şek olmakla muhabbeti mâ sivâda tashîh-i niyet ber vech-i şer'î dikkat olunmasını ihtâr ederim. Ve bu makâma dair biraz daha müfid bahîs işbu risâlede inşaallah gelecek ise de muknî' sûrette tafsîlini ister isen Arabîce tarafımızdan âcizâne tertîb olunan “esbâb-i ibtîlâ-i'l-hasarâti” hakkında vâki' *Kâşifü'l-gumûm-i mine'l-umûm* nâm kitabımıza mürâcâatla hall-i şüphe edilmesini tavsiye ve ihtâr ederim. Hulâsâ-i kelâm âlât-i muhabbetle gayrullâha muhabbete Cenâb-ı Hâlık ve Mûteâl münezzeh ani's-sibhi ve'l-misâl Hazretleri râzı olmazsa fe keyfe'l-mütefeyyizû ve'l-müstefizû belki ber muktezâ-ı hadîs sâbık fe mubğızuhi fi'd-dâreyni Allah fe eyne'l-feyzu ve eyne't-terakkî ve eyne'l-mefer

s.14

Min buğzihi Teâlâ ve seyyiât ba'zı tahsîsâtı hâze't-tahkîk tedebbür ve'l-hâsıl kâffe-i ibâdetde gerek resmen ve gerek ma'nen kendisinin gayriden ihtirâz ve gayrin muhabbetinden ictinâb olunmak elzem olduğu ve kâffe-i füyûzât ve inâyât-ı bî gâyât ancak kendisinin atâ ve ihsânına münhâsır idiğünü ve” men zellezî yeşfeu' indehü illâ bi iznih”¹⁰⁰⁵ âyet-i celîlesi muktezâsınca kendinden mâ adâ ve izni olmayarak kimsenin atâ-i mezbûra kudreti olmadığına bilâ kelâm ve itikâd-i tâm elzem idüğün munsîf olan ehl-i tevhîd indinde bî iştibâhdır. Ve mürîd olan kimse şeyhini meclîs-i zikirde imâm misillü itikâd ve ona tebeyyet ederek zikretmek ve yâhut tavâfın-ı beytullâhta huccâc-i müslimîn delîl ittihâz ederek tavâf ettikleri gibi itikâd ederek zikretmekte beîs yoktur zannederim. Ey ihvân-ı kariîn bu makâmda tedebbür-i kâmil ve teaşşük-i şâmil gerekdir. Ve Cenâb-ı Hakk'a vesîle talebi demek ne demektir? Ve “nahnü akrabü ileyhi min habli'l-verîd”¹⁰⁰⁶ ne demektir. Ve “fezkürünî ezkürküm”¹⁰⁰⁷ ve “ud'ünî estecibleküm”¹⁰⁰⁸ ve “ennellahe mea'z-zâkirîne ve'ş-şâkirîne sâbirîn”¹⁰⁰⁹ demek ne demektir. Ve bu'dî intâç eden âyetler ve gerek ehâdîs-i şerîfler ki “men etânî şibran eteytühü herveleten”¹⁰¹⁰ ve gayruhu demek ne demektir. Bunların kimisi ilm-i kâl ile kimisi ilm-i hâl ile kimisi ilm-i zevk ile bilinebilir. Böyle misillü makâmları hiç olmazsa muvâfık-ı şer'î şerîf lâykıyla fehm buyrularak¹⁰¹¹ hattâ müellif-i sâni esbâk Edirne Müftüsü hâlen Halep Nâibi el-Hâc Mehmed Fevzî nâlellâhü murâdehü'l-âli Hazretlerinin diğere te'lîf-kerdeleri olan *Kurbetü't-tubâ fî şerhi kâsidedi'l-ulyâ* nâm kitabının “ma nercûke yâ hâlikî salâhanâ amelen bi en tühâfizânâ min mühimmete'l-cahîm”¹⁰¹² beytinin şerhinde *Tefsîr-i Nisâburî*'den naklen beyân etmiştir ki Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri Kur'ân-ı Azîm'inde

¹⁰⁰⁵ Bakara, 2/255. “O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez.”

¹⁰⁰⁶ Kaf, 50/16. “...Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.”

¹⁰⁰⁷ Bakara, 2/152. “Öyleyse yalnız beni anın ki ben de sizi anayım...”

¹⁰⁰⁸ Mü'min, 40/60. “...Bana duâ edin, duânıza cevap vereyim...”

¹⁰⁰⁹ Bakara, 2/153. “...Allah sabredenlerle beraberdir.”

¹⁰¹⁰ Buhârî, Tevhid 50; Müslîm, Zikr 2, (2675). “Bana bir arşın yaklaşan kişiye ben de ona bir karış yaklaşırım.”

¹⁰¹¹ Derkenar: Öylece itikâd-ı ehl-i sünnetten infikâk etmemeleri elzemdir

¹⁰¹² Yaratıcımız olan Allah'ım, bizleri cehennemden şiddetli azabından korumanı dileriz.

“yes’elûneke ‘anil-ehilleti, kûl hiye mevâkîtü li’n-nâs”¹⁰¹³ buyurdu. Ve “yes’elûneke mâzâ yünfikûn, kul’il-afve”¹⁰¹⁴ buyurdu. Ve “yes’elûneke ‘anil-mahîz, kul hüve ezâ”¹⁰¹⁵ kezâlik “yes’elûneke a’niş-şehri’l-harâmi kîtâlin fîhi”¹⁰¹⁶ ve hâkezâ fi’s-suâli ani’l-enfâli bi “kûli’l-enfâl”¹⁰¹⁷ ve an zîlkarneyn bi “kûl seetlû”¹⁰¹⁸ ve’s-sâati bi “kûl innemâ ilmühâ indellâh”¹⁰¹⁹ ve’l-yetâmâ bi “kûl ıslâhun lehüm”¹⁰²⁰ Yanî işbu sâlifü’z-zikr suâl olunan şeylerde “kul” cevâbıyla buyurdu da “ve izâ seeleke ibâdî ‘annî fe innî karîb, ucûbü da’vete’d-dâi izâ de’ânî”¹⁰²¹ buyurur ki bu suâlin cevâbın da sâbıkları gibi ne için “kul innî karîbün” demedi? Sebebi budur ki ke ennehü Teâlâ Hazretleri kullarına “sizleri vâsıtaya duânın

s.15

gayride muhtaçsınız. Ammâ duâda sizin ile benim beynimde vâsıta yoktur” kelâm ve murâdını tefehhüm için Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri bu âyette “kul innî karîbün” demediğinin sebebi budur, deyû tastîr etmiş. Suâl olunursa ki işbu takrîrden müstebân olduğuna göre duâda vâsıta yoktur, hâl bu ise duâ hakkında beyân buyrulan ve kabûliyle bargâh-ı rubûbiyyete takdîm-i şâyan olan duânın hakkında bir alây şartlar beyân buyuruyorlar. Ve dahi Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz’den bir hadîs-i şerîf naklediyorlar ki “ed-duâü muallakun beyne’s-semâi ve’l-arz mâ lem yusallî ale’n-nebiyyi sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem fe izâ salli aleyhi vesâle ilâ makâmihî”¹⁰²² ilâ ahir gibi işbu şartlar ve bu hadîs-i şerîf muktezâsı duânın kabûlünde de vâsıtaya muhtâç olduğunu ifâde etmez mi?

¹⁰¹³ Bakara, 2/189. “Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir...”

¹⁰¹⁴ Bakara, 2/219. “...Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyaçtan arta kalanı...”

¹⁰¹⁵ Bakara, 2/222. “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır)...”

¹⁰¹⁶ Bakara, 2/217. “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahtır...”

¹⁰¹⁷ Enfâl, 8/1. “Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: “Ganimetler, Allah’a ve Rasûlüne aittir...”

¹⁰¹⁸ Kehf, 18/83. “...De ki: “Size ondan bir anı okuyacağım.”

¹⁰¹⁹ Âraf, 7/187. “...De ki: “Onun bilgisi sadece Allah katındadır...”

¹⁰²⁰ Bakara, 2/220. “...De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır...”

¹⁰²¹ Bakara, 2/186. “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınım. Bana duâ edince, duâ edenin duâsına cevap veririm...”

¹⁰²² Tirmizi, Salât 532. “Kuşkusuz ki, duâ gök ile yeryüzü arasında durdurulur ve Nebi (s.a.v.)’e salât edinceye kadarduâdan hiçbir şey çıkmaz!”

Cevâbında¹⁰²³ deriz ki onların kâffesi duânın kemâlinin şartlarıdır. Yoksa beyne'd-dâi ve beynellâh vesîle mânâsına değildir işbu husûsu cüz-i irfân ve temyîzi olan tasdîk ile duâ eğer zikir dahi duâdan addolunduğu halde ânda dahi vâsitaya hâcet olmayacağı fehmolunur ise de bu husûs ile kangı ibâdetler vâsitaya muhtâç ve kangısı muhtâç olmayacağına tafsilâtına girişilmek iktizâ etse cüz'i bir risâle külli bir kitaba mütevakkıf görüneceğinden ve bu risâlede ihtisâr-ı murâd olunduğundan ânın tahkîki ve vâsitanın neden ibâret olduğu bilinmek üzere ve Cenâb-ı Hak'kın abdi olan kurb ve bu'd ve mâiyyet hallerine ittılâ kesb etmek üzere kütüb-i mufassalâta kârînin mürâcââtıyla tahkîkine ittılâ buyurmalarını tavsiye ve ihtâr ederim. Azîzim anlamadan sözü fehm etmeden öz söylenmez¹⁰²⁴ gelelim matlûbumuza ki müellif-i evvel ve üstâdüne'l-mükemmel aleyhi rahmetü'l-asıl hazretlerinin işbu kelâmları olan “ve alâ alihi ve ashâbihi'l-münezzehîne ani'l-itbâi bimâ lâ yücedü fi'd-dîni el-azhari mine'ş-şemsi mine'l-ümûri'l-bid'iyyeti” kelâm-i âlisinin şerh deyû ilân-i revâ etmiş olduğu risâlesinde müellif-i sâni aleyhi hidâyetü'l-bârinin kelâmı da şudur ki “ve bu dahi hâl-i münâsebettedir. Eğer umûr-i bid'iyye ile murâdı râbita-i şerife-i kadime-i gayr-i bid'iyye değil ise ve illâ iki vecihle hatâ etmiş olur. Evvelen râbita-i şerîfeyi bid'at addetmesi. Zîrâ bu râbita mürîd-i muhlisîn kesb-i marifet-i ilâhîye için şeyh-i kâmilin rûhâniyyetinden istifâzâ etmesi ve şeyh-i kâmilin

s.16

şeyh-i kâmilin dahi ol mürîd-i müstefize imdâd-ı ruhanî ve tasarruf-ı nurânî etmesidir bu ise kütüb-i tefâsir ve ehâdisde mestûr olmakla ber hâlet-i kadîme-i gayr-

¹⁰²³ Derkenar: Ma'lûm olâ ki bu cevap cevâb-ı mukni' olmayıp her şeyinde kavli Teâlâ'ya vesîleye muhtaçtır. Nisâburî'nin kelâm-ı mezkûr-i te'vîl veya tahmîl sahîhaya muhtâç olduğu ehl-i urafâ ndinde vâreste-i şüphedir. Ba'dehu müfessîru merhûmun murâdı duâ ve emsâli ibâdetlerde kavli olan şiddetle huzûra muhtâç olduğundan huzûr ise kurbu intâc edeceğinden ve kurb ise vâsitanın fiktânına müstelzîm olacağından ânın için öyle şerh buyurmuş olâ. El-ilmî indallâhi Teâlâ veyahut duâ bizzât Cenâb-ı Hakk'a olmak ve vâsita bulundurmamak lüzûmuna mebnî ola ve vâsita ile murâd Teâlâ'ya duâda vâsita ile etmek bu ise makbûl olmadığından suâli sâbık ise böyle vâsita olmayıp ancak duânın kabulüne medâr demek olacağından ve ol medâr ise ber vechi meşrûh vâsita demek olmaz yanî inde'l-fudalâ tebeyyün eder.

¹⁰²⁴ Derkenar: Bu takdirce duâ bile vâsitaya muhtâç gibi görünür tedebbür oluna. Ve kaffe-i şey'inde beyne'l-mevlâ ve'l-abd vâsitaya ihtiyaçtan ola. Vâsitay-ı müessir-i hakîki itikâdında bulunmak hatırından mürîdin dahi kendi itikadlarını tebyîd eylemeleri elzemdir. Zîrâ her şeyde “müessiri hakîki Teâlâ'dır” deyû itikâd-ı ehl-i sünneti bırakmamak elzemdir.

i bid'iyedir. Ez cümle Hazret-i Yûsuf aleyhisselâm Hazretleri'nin hakk-ı vâlâlarında buyrulan “levlâ en raâ bürhâne Rabbehü”¹⁰²⁵ kavlı-i şerifinin tefsîrinde Allâme-i Zemâhşerî buyururki “Hazreti Yûsuf aleyhisselam zamîr-i müennes-i Züleyhâ'ya râci olmak üzere “iyyâke ve iyyâha” diye bir sadâ işitti ise itimad etmedi ve sâniyen işitti ise yine itimâd etmedi ve sâlisen işitti ise yine itimâd etmedi ba'dehü Hazreti Yakûb aleyhisselam Efendimiz Hazretleri'nin sûreti ve bir rivâyette mübârek parmaklarının ucunu azz ederek ve bir rivâyette mübârek dest-i şerîfiyle Hazreti Yûsuf aleyhisselâmın sîne-i şerîfelerine darb ederek zuhûr etmekle Hazret-i Yûsuf aleyhisselâma mürşîdlik idüp tasarruf-i rûhânî ve ve imdâd-i nurânî buyurmuş oldu. Ve sâniyen ol murâd-i mezkûr bâtil üzere ashâb-ı güzîne iftirâ etmiş olur. Zîrâ bu râbita-i şerîfe dediğimiz bi'l-ma'na'l-âhar şeyh-i kâmilde fenâfi'l-vesîle mertebesine ve ba'dehü ol fenâfi'l-vesîle sebebiyle fenâfillâh mertebesine vâsıl olmaktır. Bu ise ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn hazarâtının cümlesinde vâkidir. Zîrâ öyle olmamış olsa kütüb-i kelâmiyyede mevcûd olan “ashâbî men raânî en-nebiyyü sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem ve emine bihî”¹⁰²⁶ diyerek sahâbinin ta'rîfi üzerlerine cümle şürûtuyla sâdik olmamış olur. Ezcümle tercümânü'l-Kur'ân Abdullah b. Abbâs radiyallâhü anhûma rabbü'n-nâs Efendimiz bir gece âlem-i menâmlarında ezvâc-i tahîrât ve ümmü'l-mü'minîn ve'l-mü'minât efendilerimizden birisinin hâne-i şerîf-i iffet-nâmilerine teşrîf buyurdular ise ol zevce-i pâk-i Rasûl-i Muhterem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimizin mübârek âyîne-i şerîflerini çıkarıp İbn-i Abbâs Hazretlerine verdiler. Ve ol mir'ât-i Muhammediyyede İbn-i Abbâs Hazretleri âdete muhâlif olarak kendi sûret ve heyûlasını görmeyüp mir'ât-i ma'rifetullâh olan Hazret-i Peygamber-i Zîşân Efendimizin cemâl-i enverîlerini müşâhede buyurdular. İşte bu sır fenâfi'l-vesîle mertebesidir. Bak imdî ashâb-ı güzînde râbita var mıymış yoksa yok mu imiş? Bu bahsi murâd eden İmâm-ı Süyûtî'nin “*Tenvîru'l-felek fî ru'yeti'n-nebiyyi ve'l-melek*” ismiyle

s.17

¹⁰²⁵ Yûsuf, 12/24. “...Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı,...”

¹⁰²⁶ Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddîn, *Râmûzü'l-Ehâdis*, Pamuk Yay., c. I, hadis no: 4460, s. 361. “Sizler benim ashabımsınız (arkadaşlarımsınız). Benim kardeşlerim de beni görmedikleri hâlde bana inananlardır. Mutlaka ben Rabbinden sizinle ve beni görmeden iman edenlerle gözlerimi aydınlatmasını istedim.”

Müsemma olan risâlesini ve İbn-i Hacer Askalâni'nin *Şerh-i Şemâilî*'nin âhirini mütâlaâ eylesün deyü şerh verdi. Hitâma resîd oldu. Bu hakîr-i biçâre ve her işten idâre dahi müellif-i sâni'nin evvelen murâdını hulâsâdadır ki müellif-i sâni müellif-i evvelin kelâm-ı sâbıkasında dahi tahrîr-i murâd yoluna giderek müellif-i evvelin murâdı eğer sâbıkan sana tafsîl ettiğim murâdından evvelki murâd ise ne a'lâ ve eğer murâdı ikinci beyân ettiğim murâd ise iki vechle müellif-i evvel hata etmiş olduğunu beyân ve iki delîl ile hitâbına âyan etmeden ibârettir. Ve sâniyen müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretlerinin murâdını tafsîl ve beyândadır ki her ne kadar müellif-i evvelin âl-i ashâba etmiş olduğu salât ü selâm zeylinde getirmiş olduğu umûr-ı bid'iyyeden murâdın râbitanın kathı hakkında tanzîm kılınmış olduğu risâlesi bâlâsında irâd buyurduğundan ve râbitayı mutlak red eylediğinden “vel-mutlâku yunsarafü ile'l-kemâli” (mutlak olan şey, mükemmelliğe yönelir) kâidesine tatbîkan râbita-i meşrûanın kadhına işâret olduğu anlaşılır ise de risâlesi hilâlinde kadh ettiği râbita esnâsında put misillü ta'birinden kadh-i âlileri ancak râbitâ-i nâ-meşrû olduğunda şüphe edilmez.¹⁰²⁷ Bu takdirce müellif-i sâni'nin beyân ettiği iki vecihle hatâsı olduğu iddiâsı teslim olunmaz. Evvelki râbita-i kâdime-i gayr-i bid'iyyeye bid'at demesi lâzım geldiğini, zîrâ müellif-i sâni râbita-i şerîfeyi kâdime-i gayr-i bid'iyye sıfât-ı ihtirâziyesiyle dahi tavsîfinden bir de râbita-i hadîse-i bid'iyye olduğuna tasrîh ve ilân ider ve müellif-i evvel-i merhûmun dahi dahl ve taarruzuna ve men ve def'ine iş'âr ettiği öyle râbita-i hadîse-i bid'iyye demeklidir. Ve risâlesi zeylinde vâki kelâmlarından dahi merhûmun dahli ancak râbita-i bid'iyyeye olduğu ednâ fikirler olan zevât dahi anlarlar. Bu takdirce râbita-i bid'iyye ki ekseri tarîk-ı Hâlidîyyelerde olur. Şöyle ki mürîd şeyh ve mürşîdinin sûretini hâyâlinde zabt ve kendisinin vicâh ve hizâsında kendisine nâzır yollu tasavvur ve tahayyül ve ol sûret ve heyûlayı mütehayyile-i mâneviyyeden istimdâd ve istifâzâ ve ol suveri şeyhin gönlünde ber vech-i muharrer hizâsında dâima müterakkıb ve nâzır misilli tehayyüle devâm ederek istikrârını dahi emir ve tenbîh ederler. Ve bunun ismine de râbita derler. İşbû râbita işte Hoca merhûm rahimehüllâhü'l-azîm “put misillidir” buyururlar. Sanki putu elleriyle yapıp kendi karşılına koyarak keferelerin ândan istişfâları gibi mürîdler dahi kendilerine meârif-i ilâhîyeye sarf etmek¹⁰²⁸ üzere Cenâb-ı Hâlik bîçûn Teâlâ ammâ

¹⁰²⁷ Derkenar: Zîrâ ta'bir-i mezkûr râbita-i medhûlenin şerhîdir tedebbür oluna

¹⁰²⁸ Derkenar: Vahdet-i sırfayı bilüp ve bulmak

yasîfûn Hazretleri'nin edâ' emânet vermiş olduğu kuvve-i akliyye ve müfekkire ve hayâliyyelerini mâ vuzia' lehüsünde isti'mâl etmeyerek şeyhinin sûretin

s.18

ol kuvâlara aldırıp cemi-i heykeliyle önlerine getirdip vaz'ıla ândan istimdâd ve istifâzâ ederler. Maâ hâzâ ise kâffe-i ibâdât ve gerek ezkâr-ı ilâhî ve gerek sâirede öyle bir hayâlât nûrânî ve cismânî tehayyülû zuhûr etse bile hemen estâizü billah seyfiyle ol zuhûr eden hâtırâtı men ve def'ine ve mâsivallahtan hazîne-i mezkûreleri ve gönül ve kalbi bütün bütün tahliyye ve tecdîdine muvahhidîn-i sâdıkının üzerine sa'y u gayret ve ikdâm u himmet olunmak lâzım gelecek iken ol şeyhin sûverinin tahayyülâtıyla devâma zikir ve ibâdetinde emir ve tenbîh edilmesi dalâlet ve bid'at olduğunda ulemâ-i müteşer'în ve fudâlâ-i mütefenninîn ve mürîdin-i munsîfîn şüphe etmeyüp cümlesi tasdik ederler. Zîrâ öyle misilli râbıta ile âmilînler estâizü billâh "ittehazû ahbârahüm ve ruhbânehüm erbâben min dúnillâh"¹⁰²⁹ mefhûmuna mâ sadâk düşecekleri ve âyet-i mezkûre ahiri olan "vemâ ümirû illâ liya'büdû ileyhâ vâhiden lâ ilâhe illâ hüve sübhânehü ammâ yüşrikûn"¹⁰³⁰ âyet-i celilesinden hâriç kalacaklarını bilip insâf ederler. Ve kâffe-i mahlûkâtın hâlîkı ve amme-i evsâf-ı kemâliyenin câmiî olan ve cemi-i sıfat-ı noksâniyelerden münezze ve mukaddes bulunan Cenâb-ı Hak ve Feyyâz Hazretleri'nin kibriyâ ve kudreti karşısında veya dünûnda mürîd şeyh-i kâmilinin resim ve sûretinden istifâzâ etmesi ve esâmi-i ilâhîyenin zikri esnâsında merkûm mürîd şeyh-i kâmilinin sûret-i muhayyelesinin tehayyülû ve devâmı emriyle me'mûriyeti ve mürîdin dahi iştigâli aynı şol bir gözü ahvel zâta yol sormaya benzer ki gözüyle yemin tarafına iş'âr eder eli ve diliyle şimâl tarafına imâ eder. Ve sâil dahi matlûbu için kangı tarafına teveccüh edeceğinde hayran kalur böyle misillü mürşîd ise insânı vadi-i hayrete düşürüp yolunu şaşırır. Ve çatal kazık idüb matlûbuna îsâlden geri kor. Ve meşhûrdur ki "iki karpuz bir koltukta sığmaz" ve "iki aslan bir postta yarışmaz" derler. Bu takdirce mürîd-i sâdik kâffe-i feyzi Cenâb-ı Hak'tan bilip ve kâffe-i mâsivâyı gönlünden ihrâç edip mürşîdine

¹⁰²⁹ Tevbe, 9/31. "(Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler..."

¹⁰³⁰ Tevbe, 9/31. "...Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."

ancak zikri ve şerâitini ve sıfatını beyân ve tefhîminde ve ictinâbı lâzım gelen şeyleri tâlimde aynı üstâdı gibi fehm idüb kâffe-i kuvâ ve cevârihini bâr-i gâh-ı samediyye cânibine çevirip her şeyden münezze ve mukaddes olduğunu mütâlaa ettiği halde ism-i celîl-i ilâhî zikrine devâm ve ism-i celîl-i samedâniyyeden istinâra ve istifâzaya terakkub ve intizâr etmeli ve tehayyulât-ı sahîha ve kâzibe zuhûrunda aldanmayıp

s.19

hemen nefhiyle vahdet-i sırfê cânibine azîm olmalı. Ve illâ diliyle Cenâb-ı Hakk'a gönül ve hayâliyle şeyhinin sûretine nâzır olup vahdet-i sırf cânibine azîm olmazsa vâdi-i tehayyüre düşüp belki mağzûbun ileyh olur. Kande kaldı ki ifâzâ ve istifâzâ. Zîrâ gayretullâhın nerede olduğu sana beyân ve tafsîl olunmuştur. Ve müridin de şeyhe intisâbdan murâdı ancak vâhid-i hakîki olan Cenâb-ı Halîk-ı bîçün-i bilmek ve esfeli sâfilinden kurtulup “illellezîne âmenû ve amelü's-sâlihâti”¹⁰³¹ âyet-i celîlesi mücebince makâm-ı ulyâlara terakkî etmek için idi. Ve marifetullâhta terakkî ve makâm-ı ulyâlara nevâl ise ancak “ve mâ ümirû illâ liya'büdüllâhe muhlisîn ve lâ tedu' meallâhi ileyhâ”¹⁰³² âhar. Ve bunun emsâli âyet-i celîleler mücebince vahdet-i sırfiyye ve hâlisâsı ke'sinden şürb-i devâyı terakkî ile husûle gelir. Ve hulûs-ı tâm üzere ibâdât-ı ilahiyye ve zikir ve fikr-i samedâniyyede devâm ve sebât ile meydan bulur. Yoksa vesîle bahânesi ile kendi zât-ı ulûhiyyetinin muîn ve nâsırı ve şerîk ve nâziri yok iken ve vallâhu ganiyyun ani'l-âlemîn iken sûre-i ihlâs müfâd-ı mücebince vesâir âyet-i celîleler muktezâsı vech ile “hüvallahü ehadün”¹⁰³³ ve “yef'alü mâ yeşâ”¹⁰³⁴ ve “yahtârü mâ yürîd (kâne lehümü'l-hiyeratü)”¹⁰³⁵ ve “yüzillüllahü men yeşâ' ve yehdî men yeşâ”¹⁰³⁶ ve “men yehdillâhü fe mâ lehü men muzîl”¹⁰³⁷ ve “men yuzlilil'illâhü fe mâ lehü min hâdin”¹⁰³⁸ ve “men

¹⁰³¹ Asr, 103/3. “Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler,...”

¹⁰³² Beyyine, 98/5. “Hâlbuki onlara, ancak dini Allah'a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O'na kulluk etmeleri,...”

¹⁰³³ İhlâs, 112/1. “De ki: “O, Allah'tır, tektir.”

¹⁰³⁴ Hac, 22/18. “Şüphesiz Allah, dilediğini yapar.”

¹⁰³⁵ Kasas, 28/68. “Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder.”

¹⁰³⁶ İbrahim, 14/4. “Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de doğru yola iletir.”

¹⁰³⁷ Zümer, 39/37. “Kimi de Allah doğru yola yöneltirse onu şaşırabilecek bir güç yoktur.”

¹⁰³⁸ Zümer, 39/36. “Allah kimi şaşırırsa artık ona doğru yolu gösterecek yoktur.”

zellezî yeşfeu'indehü illâ bi iznih"¹⁰³⁹ ve "inneke lâ tehdî men ahbebe ve lâkinnâllâhe yehdî men yeşâ"¹⁰⁴⁰ ve bunlardan¹⁰⁴¹ başka Kur'ân-ı azîmüştân mücepleri vech ile herşeyden mütesarrif hakîki ancak vâhidi hakîki olduğunu mükerreren mükerreren bildirmiş iken râbîta husûsunda âmir ve me'mûrun şer-i şerîf-i nebevî ve Kur'ân-ı münîf-i ezheriyye mugayyîr sûrette râbîta tâ'lîmi ve teallümü hem muallîmi hem mürîdi esfel'i-sâfilîne inzâlinde ser-mû şüphe olunmaz. Zîrâ cümle ümmet-i Muhammediye vahdet-i sırfâ âlemîne azîmete bi vâsîta er-rasûl sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem med'uv olduğumuz sâbîkan malûm olmuştur. İşte hulâsası müellif-i evvelin men'ine iş'âr buyurduğu râbîta işbu mürîdi vahdet-i sırfâ cânibinden teb'idîne sebep olan râbîta-i nâ-meşrûadır. Yoksa müellif-i sâninin dediği olan râbîta-i şerîfe-i şer'iyye-i kâdime-i gayri bid'iyye değildir ki müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin vech-i evvel ile hatâsı lâzım gelsin. Ve müellif-i sâni'nin ikinci mertebede müellifi evvele isbât ettiği hatâ dahi isnâd olunmayacağı sâlifü'z-zikr cevâbtan anlaşılır. Zîrâ ashâb-ı güzîn rıdvanüllâhi aleyhim ecma'ın efendilerimizin râbîtaları dahi ber-nehc-i şer'î râbîta olup yoksa râbîta-i nâ-meşrû değildir. Zîrâ o böyle râbîta kâffe-i sûverlerden istifâza

s.20

Ve intifâim rivâyeti ve fenâfillâh olan sûverlerden istimdâd ve dahi teşbîhi müstelzîm olur. Bu ise câiz değildir. Neam müellif-i evvelin murâdı müellif-i sâninin ta'rîf ve takyîd ve tavsîf ettiği râbîtaya dahlini iş'âr ederim, dediği hatâlar müellif-i evvele lâzım gelir idi. Lâkin müellif-i evvel merhûmun murâdı mezkûr râbîta-i şer'iyye olmayıp ancak teşrîhi ve teşbîhi iktizâ ve intâç edecek râbîta-i nâ-meşrûa olduğu risâle-i âlisi derûnunda zikretmiş olduğu put ta'birinden dahi âşikâr ve hüveydâ olur. Ve bu tahkîkâtı müeyyed yakında dahi tafsîlât gelecektir inşaallâhü

¹⁰³⁹ Bakara, 2/255. "O'nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez."

¹⁰⁴⁰ Kasas, 28/56. "Sen sevdiğini doğru yola iletmezsin, ancak Allah dilediğini doğru yola iletir ve O doğru yola erecekleri daha iyi bilir."

¹⁰⁴¹ Derkenar: Ve lâ ted'u min dūnillāhi mā lâ yenfeuke ve lâ yazurruke, fe in fealte fe inneke izen mine'z-zālimîn. (Yunus, 10/106. "Allah'ı bırakıp da sana ne fayda ve ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz ki sen zâlimlerden olursun.") Ve in yemeskallāhü bi zurrin felâ kâşife lehü illâ hüve ve in yüridke bi hayrın fe lâ rādde li fazlihi... (Yunus, 10/107. Eğer Allah sana herhangi bir zarar verecek olursa, bil ki onu, O'ndan başka giderebilecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu engelleyebilecek de yoktur...)

Teâlâ. Bu takdirce müellif-i evvelîn kelâmının mânâsı dahi murâdını te'yîd eder. Zîrâ sâlifü'z-zikr “ve alâ âlihi ve ashâbihi'l-mütenezzihîn” ilâ ahir kavlinin mânâsı şudur ki “ve dahi salât u selâm şol ber âl-i ashâba olsun ki ol âl ve ashâb günden âşikâre olan dîn-i mübînde bulunmayan umûr-ı bid'iyeye ittibâdan münezzeh ve mukaddeslerdir”, demektir. Bu takdirce ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn hazarâtına öyle misillü nâ-meşrû râbîta isnâd olunamaz. Ve “öyle râbîta-i bid'iyeye nâ-meşrûadan münezzehdirler” demek âşikar olur. Ve lihâzâ müellifi sâni gibi “râbîta-i nâ-meşrûiyeye bid'at değildir” diyen zevât müellif-i evvel aleyhi rahmetu'l-ecel Hazretleri'nin vakt-i âlîlerinde dahi var imiş ki ânları ikâz için âl ve ashâblara salât ü selâm esnâsında dinde bulunmayan umûr-ı bid'iyeye ittibâdan tenzîh ve takdîsiyle tavsîf eyledi¹⁰⁴² ve umûr-ı bid'iyeyi mutlak olarak irâdiyle bu misillü sonradan muhdes râbîta-i nâ-meşrû ile diğere bid'atlara tamîm buyurdu. Râbîta-i nâ-meşrûanın dahi sonradan muhdes olduğunu duyurdu. Veleve mefhûm-ı muhâlifiyeye olsun, zikr-i şerîf-i ilâhî esnâsında bir râbîta-i kadîme-i şer'iyeye olup ashâb-ı güzîn rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn efendilerimiz hazarâtı dahi ol râbîta-i kadîme-i şer'iyeye bi ecmei'him ittibâ ve icrâlarıyla mevsûf olduklarını dahi bildirdi. Ve bu tahkîke vâsıl olan ihvân-ı muhakkikîn¹⁰⁴³ müellif-i sâni aleyhi afvü'l-bâri'nin hâlen fudâladan geçindiğine ve merhûma bu hâl ile isnâd etmiş olduğu hatâlara teaccüble güldürdü. Zîrâ merkûmun hulâsa-i tahkîkâtı mürşîd-i kâmil mürîdinde mutasarrıfıdır. Ve mûtîdir ve mûfîzdir demekte ve bu ise hil'ât-i ilâhîyeyi abd-i bîçâreye iltibâsı intâç etmekte ve irşâdı bâbında meşâyihîyyûnun mecrâ-yı kudret-i ilâhî olduğunu bilmeyip müstakîl mutasarrıf ve müessîr ve mu'tulîğini ifhâm ve teveccühle vahdet-i sırfe nâmusunu ihlâl etmekte olduğu cihetle ve te'sîrât ve atâları

s.21

Esbâb yüzünden görüp müsebbibi görmemekte olduğundan Tabiiyyûn mezhebine duhûlü resmen bilinir ise de işbu isnâdı mecâzi olması ihtimâlîne mebnî

¹⁰⁴² Derkenar: Onlardan ihtirâz olunmasına tenbîh hâsıl olâ.

¹⁰⁴³ Derkenar: Muhakkikîn

kelâm-i âlîleri te'vîl ile hüsn-i zân mertebesinde ayrılmaz¹⁰⁴⁴ ve bu makâma münasîb tafsîlât diğeri dahi yakında gelecektir, gaflet olunmaya. Gelelim müellif-i evvel üstâdüne'l-kümmel el-hâc Hâfız Seyyid kuddise sirruhü'l-mecîdin ammâ ba'dü fe "inne'd-dîne indallahi'l-İslâm"¹⁰⁴⁵ ve "men yebteğı gayra'l-İslâmi dînen felen yükbele minh"¹⁰⁴⁶ "ve mine'n-nâsi men yettehizü min dünillahi endâden yühibbûnehüm kehubbillâhi"¹⁰⁴⁷ ve "ilallâhi tesîru'l-umûr"¹⁰⁴⁸ kelâm-ı âlîsinin şerh derûnunda müellif-i sâni el-Hac Muhammed Fevzî nâle mâ temannâhü'l-Bârî hazretleridir ki "Hazreti Allah kavli-i kerîminde sâdiktir. Vâkıâ bir âdem dîn-i İslâm'ın mâ adâsı bir dîn ittihâz etse rûz-i âhirette hâsîrinden olur. Ve kezâlik Mevlâ-ı müteâlin dünûnda putlar ittihâz edip ol putlara Cenâb-ı Mevlâ'ya muhabbet ettiğı gibi muhabbet ve ibâdât eylese kâfir-i billâh olduğunda şek ve hilâf yoktur aslâ. Ancak bu adamın işbu âyet-i kerîmeleri şu mahalde irâd eylemekten murâdı murâd-ı Hak değildir. Zîrâ bu râbıta-i şerîf dîn-i İslâm'ın mâ adâsı değildir. Belki vesîle-i hasene-i kemâliyyedir. Zîrâ îmân ve İslâm kalb ile bilinip ve dil ile ikrâr edip mûcib-i muktezâ-yı evâmîr-i ilâhîyesine imtisâl ve nevâhi-i samedâniyyesinden ictinâbdır. Bu ise dâif ilâllah olan şeyh-i kâmile râbıta eden mürîd-i muhlîsde kâmilen hâsıl olduğü mir'ât-i hidâyet-i ilâhîyeye nazar-ı emân ile atf-ı nigâh eden ehl-i ma'rifete mûncelîdir. Ve kezâlik râbıta-i şerîfe endâddan ma'dûd değildir. Zîrâ endâd temâsîl mâ'nâsnadır. İmdî ol temâsîli kendi yedleriyle "mâ lâ yezurruhu ve mâ yenfeuhu"¹⁰⁴⁹ makûlesi "elehüm ercülün yemşûne bihâ"¹⁰⁵⁰ ile mevsûf olan eşcâr ve ahcâr ve gayru hümâdan yapıp "leyse ke mislihî şey'ün"¹⁰⁵¹ ve "lem yekün lehü küfüvven ehad"¹⁰⁵² "lâ tüdrikühü'l-ebşârü ve hüve yüdrikü'l-ebşâr"¹⁰⁵³ olan ma'bûd-ı vâhid-i mutlâkın dünûnda ibâdet-i bâtulâyı san'at eden küffâr-ı hâk-i sâr hâze'l-hümû'l-kahhâr ittihâz etmişlerdir. Yoksa hâşâ sümme hâşâ Hazreti Allah da fenâ-yı küllî

¹⁰⁴⁴ Zîrâ mümkün't-te'vil olan mevkîlerde ihvân-ı dîn sui-zân câiz olmayacağı zâhirdir.

¹⁰⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/19. "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır..."

¹⁰⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/85. "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek..."

¹⁰⁴⁷ Bakara, 2/165. "İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları, Allah'ı severcesine severler..."

¹⁰⁴⁸ Şûrâ, 42/53. "...Bütün işler Allah'a döner."

¹⁰⁴⁹ Hac, 22/12. "Allah'ı bırakıp kendisine ne zarar ne de yarar veremeyen şeylere yalvarır."

¹⁰⁵⁰ Araf, 7/195. "Onların yürüyecek ayakları mı var?..."

¹⁰⁵¹ Şûrâ, 42/11. "...O'nun benzeri hiçbir şey yoktur..."

¹⁰⁵² İhlâs, 112/4. "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."

¹⁰⁵³ Enâm, 6/103. "Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder..."

bulmaya mürşîd-i kâmillere râbita-i şerîfe eden zâkirin ve muvahhidîn ve âşikîn ve sâdikîn o temâsili ittihâz etmemişlerdir. Belki ittihâz etmişlerdir, diyerek iddiâ-i bâtil eden ehl-i gaflet kim ise bilmem ya, “men kefera el-müslime fe kad kefera”¹⁰⁵⁴ tahtına duhûl etmiş olur.” İşbu makâmda müellif-i sâni’nin kelâmı nihâyet buldu. Bu taksîr-i pür taksîr nâle murâdehü el-Kadîrdır ki, işbu müellif-i sâni müellif-i evvel Hazretleri’nin murâdını ber minvâl-i meşrûh fehm ü idrâk edemediğinden işbu makâmda dahi men dehale duhile ve men dakka

s.22

dukka¹⁰⁵⁵ hadîs-i şerîfi ahkâmına mazhâr düşmüşlerdir. Zîrâ kendisi “men kefera el-müslime fekad kefera” demiştir. İşbu vartaya müellif-i sâni afâ anhü’l-bâri’nin uğraması mahzâ gafletinden neş’et etmiştir. Zîrâ müellif-i sâni hâlâ kâffe-i envâ-ı râbitay-ı vâhide nazarıyla bakıp kâffesini şerîfe ta’bîriyle taksîm etmekte. Hâlbuysâ râbitanın envâ-i müteaddîdesi olduğu sâbıkan râbitaya zammetmiş olduğu kadîme-i gayr-ı bid’iyye kelâmı dahi isbât ediyor. Hâlâ hiddet-i imâniyyeden ve gayret-i dîniyyeye ifrâtından ne deyüb ve ne söylediğini bilemeyerek kendi kendini vartâ-i helâke uğrattıyor. Allâh ü a’lem. Sebebi de “lühumu’l-ulemâi mesmûmet”¹⁰⁵⁶ hadîs-i şerîfi mazmûnunca Hoca Merhûm Hazretleri’nin rûhâniyyet-i âlîleri râzı olmadığından “men ezâ veliyyehü fekad bârezenî bi’l-muhârebe”¹⁰⁵⁷ ahkâmına muvaffak düşmesini iş’âr ediyor. Zîrâ Cenâb-ı Hak kazâ-i ilâhîsini bir kulunda infâz murâd etdikde âkil-i dânanın pertev aklını setrederek kazâ-i ilâhiyesine düşürür. “Fesübhânellezî biyedîhi melekûtü külli şeyin ve ileyhi türceûn”¹⁰⁵⁸ ve şu dahi malûm olsun ki müellif-i sâni endâdı hemân elli ve gözlü ve kulaklı ve ayaklı ağaç ve sâireden yapılmış sûretlere mahsûs zannediyor. Endâd lafzı emsâl mânâsına olduğundan için. Hâlbuki emsâl dahi birkaç nev’îdir. Yâ mahbûbiyyette emsâl

¹⁰⁵⁴ Bir Müslümanı tekfir eden, kendisi kâfir olmuştur.

¹⁰⁵⁵ Er ya da geç yapan yaptığının karşılığını bulur mânâsında; kim kapıyı açarsa, o kapıdan girer; kim kapıyı çalarsa, ona kapı açılır.

¹⁰⁵⁶ İbni Asâkir, Ebu’l-Kâsım Ali b. Hasan, *Tebyînü kezibi’l-müfterî fîmâ neseb ilâ imâmil Eş’arî ve meahu ta’likât Zâhid el-Kevserî*, Dârü’t-takvâ, Dımeşk 2018, s. 571. “Âlimlerin eti zehirlidir.”

¹⁰⁵⁷ Buhârî, Rikâk, 38. “Kim benim bir velî kuluma (dostuma) düşmanlık ederse, ben de ona harp ilân ederim.”

¹⁰⁵⁸ Yasin, 36/83. “Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah’ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O’na döneceksiniz.”

veyâhut resmen emsâl veyâhut kadran ve kıymeten emsâl veyâhut buna mümâsil hususlarda emsâl olmak cihetî muammem olduğundan ve Cenâb-ı Hâlık-ı bîcûn Teâlâ ammâ yasifûn Hazretleri'nin ise cümle milel beyninde bir sûret-i mahsûsası olmadığı halde elleriyle yaptıkları elli ve kollu ve ayaklı ve gözlü ve başlı sûretlere emsâl deyüb de muhabbette emsâl mânâsına almaya karîne-i vâzîha var iken ol manâya almaması¹⁰⁵⁹ ve dahi estâîzü billâh “eraeyte meni't-tehaze ilâhehü hevâhü”¹⁰⁶⁰ âyet-i celîlesi muktezâsınca hevâlarına tâbi olduklarından ve muhabbet ettiklerinden ona Teâlâ Hazretleri ilâh itlâk buyurmuş iken yine emsâli muhabbette emsâl mânâsına almaması doğrusu müellif-i sâninin gâyete'l-gâye kadîr ve kıymetini meydana getireceği urefâ indinde vâzıhdır. Ve lî hâza ulemâ-i zâhiriyyûn ve ulemâ-i mütesavvifin Teâlâ'ya muhabbet olduğu misillü mâsivâllâha da muhabbet edilse ol muhabbet olunan mâsivâya ilâhe ta'birini isti'mâl buyurduğu gibi kâffe-i ulemâ dahi itlâk ve isti'mâl ve put ta'birini ilâhe ta'biri misillü isti'mâl ederek sâde put ta'birini elli ve gözlü ve ayaklı ve kulaklı mücessem sûretlere tahsîs buyurmadıkları halde müellif-i sâni el-Hâc Muhammed Fevzî'nin ise ona tahsîsiyle mürîdinin gönüllerinde tersîm ettikleri suverlere ne için ta'mînden çekindiğinde

s.23

Fatîn ârifler taaccüb ale't-taaccüb edecekleri bî iştibâhtır. Zîrâ mürîdânın gönüllerinde tersîm ettikleri şeyhin sûretinin dahi efendi mumaileyhin dediği gibi eli ve ayağı ve kâffe-i âzâsı mevcûttur ve lâ yenfeu ve lâ yedurrudur. Fakat kendi elleriyle yapılmamış ise de elbette fikir ve ziyâlarıyla suver-i zâhireden iktibâs olunmuş mücessem latîfdır. Bu takdîrce müellif-i sâni afâ anhü'l-bârî'nin işbu mürîdânın gönüllerine bervech-i meşrûh tersîm ettikleri suverden istimdât ve istihrâc etmeleri dîn-i İslâm'dan deyip de müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin “ve men yebteğı gayra'l-islâmi dînen fe lenyûkbele minh”¹⁰⁶¹ âyet-i kerîmesini risâlesi bâlâsında irâdından mânâ-yı murâdîsi murâdullâh değildir, demesi ve bu cihetle merhûma sû-i zannetmesi inde'l-ulemâ merdûddur. Zîrâ şer-i şerîf resm-i

¹⁰⁵⁹ Derkenar: Ve karîne-i vâzıhada âyeti mezkûrede yuhibbûnehüm ke hubbillahi buyrulmasıdır

¹⁰⁶⁰ Furkan, 25/ 43. “Kötü duygularımı kendisine tanı edinen kimseyi gördün mü?...”

¹⁰⁶¹ Âl-i İmrân, 3/85. “Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek...”

mâneviyyi ibâdete ibâdet-i kâmile demez. Ve İslâm-ı kâmilde de öyle misillü ibâdet olmaz.¹⁰⁶² Ve bu husûsun izâhı bâlâda sebk etmiştir. Tekrara hâcet yoktur. Ve şu dahi malûm olsun ki müfessirîn-i ızâm aleyhim rahmetu'l-allâm hazarâtı âyet-i kerîme-i sâbıkada vâki' muhabbet-i melzûmi olan ibâdetle tefsîr eyledikleri müellif-i sâni merkûmun sâlifü'z-zikr beyânından fehmlunmuş ise de ehl-i mânâ âyet-i celîlede vâki' bîçûn lafz-ı şerîfi Teâlâ mutlâk irâde buyurduğundan ve muhabbetullâh ise sâde ibâdet-i resmiyye ile olmayıp kalbî ve mânevî dahi olacak bir keyfiyet olduğundan umûm üzerine mânâ vermişlerdir. Bu takdirce âyet-i celîlenin mânâ-yı münîfi Allah ü a'lem bî murâdihi şöyledir ki nâsdan bazıları vardır ki Cenâb-ı Hâlık bîçûn Teâlâ ammâ yasifûn Hazretleri'nin dînünde endâd ve emsâl ittihâz ederler. Ve ittihâz ettikleri endâdlara Teâlâ'ya muhabbet ettikleri gibi muhabbet ederler. Ve imân-ı kâmil ile mü'min olanlar Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri için eşedd-i hâk ile muhabbet ederler. Şol kullar ki Allah'ın dînünde emsâl ittihâz edip Teâlâ Hazretleri'ne eyledikleri muhabbet gibi muhabbet edenler kendi nefislerine zulûm eylediler. Eğerçi kendi nefislerine zulûm eylediklerini görüp bilseler idi öyle endâd ittihâz idüp Allah'a muhabbet ettikleri gibi muhabbet etmezlerdi. Zîrâ kuvvet ve kudret ve azâmet ve ibâdet ve muhabbet cümlesi Teâlâ'ya mahsûstur. Ve öyle muttahizîn ve muhibbîn için ikâb-ı müşeddittir. Bu takdirce iş bu âyet-i celîle muktezâsınca hükmü mü'mine ve kâfire şâmidir. Zîrâ nâs tabiri ona delîldir. Tafsîli karîben gelecektir. Ve ittihâz ta'bîri de kendi yed'iyle yaptıkları sanemle mahsûs olmayıp kâffe-i muttahizâta şâmidir. Bu ittihâz olunan gerek resmî olsun

s.24

gerek mânevî bulunsun mâ nahnü fihimizde hayâl-i şeyh ittihâzı gibi resmî olanlar put veyâhut Saltanât-ı âliyede bulunan zevât ve ganî bulunan kimesneler gibi veyâhut resmen şeyleri ittihâz etmek mâl gibi mülk gibi ve nakît ve hûl ve altûn ve metâ-ı dünyeviyyeden inciler ve elmas ve sâir metâalar gibi. Zîrâ bunların ittihâzı

¹⁰⁶² Derkenar: Belki ol misüllü ibâdetten istiğfar gerektir ki Hâlık Teâlâ kelâmı kadîminde sâbıkan beyân olunduğu gibi “ve mâ umirû illâ liya'büdüllâhe muhlisîyn” ve emsâli âyeti celîlelerle ancak ibâdet gerek resmen gerek mânen vâhid ü bîçûn için olup resmen lillâhi ve mânen lî gayrillâhi olmamalıdır. Yanî resmen cevâmî' ve mevâkı' sâirede ibâdet ancak Teâlâ'ya teveccüh olunduğu gibi mânen dahi Teâlâ'ya teveccüh edip gayri gönülden tard ve teb'id etmelidir. Bir kimse ibâdetinde resmen Teâlâ cânibine yanî ferman buyrulduğu kible cânibine teveccüh etmeyerek ettiği ibâdet câiz olmadığı gibi mânen dahi böyle olacağı bî iştibâhtır.

min dūni'l-lâhdır. Fakat Teâlâ'ya muhabbet gibi muhabbet ederler. Bu takdîrce ittihâz cümlesine ta'mîm olundu. Zîrâ ittihâz lâfzı bu mezkûrâta delîldir. Ârif olana hafî deġildir. Ve dahi kullarının mâ sivâllâha muhabbeti cibillî ve hulkî olduġuna içün fiil-i muzâri lâfzını ityânıyla işâret buyruldu. "Vellezîne âmenû eşeddü hubben lillâh"¹⁰⁶³ kelâm-ı münîfiyle muhabbetullâhta evâmîr-i ilâhîye ile iştigâl ve nevâhi-i Yezdânî'den ictinâb ile kendi nefislerine terbiye ve muhabbette Teâlâ'nın muhabbeti şedîd ederek terakkî ve kat-ı mekât ederler, diyerek muhabbet-i mecbûlenin def'i ve izâlesi imkânına işâret buyurdular. Ve dahi endâd ve emsâli sâde küffâr-ı hâk-i sâr-ı bed fa'âlin ittihâz ettikleri elli kollu ve ayaklı ve başlı ve aġızlı ve gözlü sanemlere mahsûs olmayıp Teâlâ'dan mâsivâsına Teâlâ'ya muhabbet eyledikleri gibi muhabbet eylerler, buyurmasıyla endâdı tamîm buyurdu. Ve mü'mîn-i kâmilliġe tâlip olan âşıkân ve sâdıkının Teâlâ'ya muhabbeti eřed olmak lüzûmunu dahi iř'âr ve i'lâm buyurmasından muhabbet-i cibillî ile mâsivâyâ muhabbet eden mü'mînînin dahi mü'mîn-i zâhiri silkinden hâriç olmayacaklarını eřed lâfzıyla işâret buyurdular ise de zeyl de ityân buyurduġu ve "ennâllâhe şedîdü'l-ıkâb"¹⁰⁶⁴ ile de kendüsünün dînünde ve mâsivâdan endâd ittihâz ederek ânlarla Allah'a muhabbet ettikleri gibi muhabbet edeni tehdîd ve tahvîf buyurarak kemâl-ı imân ile mü'mîn olmaya sa'y ü gayret etmelerini ve matlûb-ı Hak dahi kemâl-i imân olduġunu ve mü'mîn-i nâkısların dahi indallâh kadr u haysiyetleri olmayup onlar dahi bu tehdîdin dâhilinde olduklarını imâ buyurdular. Ve li hâzâ müellif-i evvel dahi buna işâret içün âyet-i sâbıka zeyline ve "ilallâhi tesîru'l-umûr"¹⁰⁶⁵ kelâm-ı münîfini i'râd ve ityân buyurdular. İşbû tafsîlden hâsıl olan hulâsa mûcibince endâd ve emsâl ittihâzı sâde küffâra münhasır olmayıp mü'mîn-i resmîlerde dahi olduġu âyet-i celîlenin imâ buyurduġu meâl-i sâbıkasından "ve mine'n-nâsi" kelimesi ta'bîriyle ta'bîrinden münfehîm olur. Zîrâ müfessîrinden Alkame ve Hasan Hazarâtı'nın buyurdıkları kâvâid-i tefsîriyyeye ki her ne mahalde Cenâb-ı Hak nâs ta'bîriyle ta'bîr buyururlar ise mü'mîn ve küffâra âmil ve şâmil olmak içün Cenâb-ı Hak nâs ta'bîr buyurur. estâizu billâh "yâ eyyühe'n-nâsü" gibi ve

¹⁰⁶³ Bakara, 2/165. "İman edenlerin Allah'a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır."

¹⁰⁶⁴ Enfâl, 8/25. "...bilin ki Allah'ın cezası şiddetlidir."

¹⁰⁶⁵ Şûrâ, 42/53. "...Bütün işler Allah'a döner."

bu kâvâidde cümle müfessirîn beyninde ittifâk olduğu mânâlar tasrîh etmişlerdir. Mezkûr “yâ eyyühennâsü’büdû”¹⁰⁶⁶

s.25

âyet-i celîle ve emsâlinin tefsîrlerine ve diğeri telifimiz olan Kâşifü’l-gumûm mine’l-umûm nâm kitabımıza mürâcaâtlarını ihtâr ve tavsîye ederiz. Bu takdirce sâbıkan sana irâ’e eylediğim ve derin tahkîkten matlûbullâh ne olduğu ve neden hoşnût ve neden hoşnût olmayacağı ve râbitanın ne nev’inden râzı olup ne şeklinden râzı olmayacağı ve men’i ve def’i haklarında müellifân-ı merkûmânların beyân ve tahkîklerinin kangısı elyâk ve kangısı ahrâ ve kangısından zarar edilmek ve kangısıyla amel olunmak lâzım olduğu ve min ciheti’l-kemâl kangısı a’lâ ve kangısı ednâ bulunduğu erbâb-ı ehl-i tahkîk ve ulemâ-i ehl-i tedkîk indinde azhâr-ı mine’ş-şems meydana geleceği vâreste-i şüphe ve şekirdir. Ve müellif-i sâninin dahi müellif-i evvel aleyhi rahmetü’l-ecel Hazretleri’nin hakkında mâ lâ yezâ kelimâtta bulunması ona değil belki edna’l-edâni mü’mîn-i câhil resmîlere bile denilmesi şer’ân câiz olmayacağından mahzâ mumâileyhin ona cür’eti muktezâ-yı kayd-ı simâk ve dâva ve enâniyyet-i nefis ve köpektir. Ve lâkin herhalde Hakk’a mukârenet vasf-ı melekdir. Ve lî hâzâ merkûm ta’yyîbden hazer gerekdir. Gelelim müellif-i evvel üstâdine’l-kümmel el Hâc Hâfız Seyyîd aleyhi rahimehü’l-hâmidin “ve şerru’l-umûri muhdesâtühâ”¹⁰⁶⁷ ve “küllü muhaddesetin bid’atün”¹⁰⁶⁸ Ve “küllü bid’atin dalâletün”¹⁰⁶⁹ Ve “lâ yakbelullâhü li sâhibi’l-bid’ati savmen ve lâ haccen ve lâ umraten ve lâ cihâden ve lâ sarfen ve lâ adlen lâ yahrucu min’el-islâmî ke mâ yahrucu eş-şarü min’el-accîn.”¹⁰⁷⁰ Ve “hayr’ul-kurûni karni’l-lezîne ene fihim sümme’l-lezîne yelûnehüm sümme ya’şü’l-kezibe fe lâ ta’temidü”¹⁰⁷¹ kavli şerîfinin şerh ve reddinde müellif-i sâni afâ anhü’l-bârî hazretlerinin kelâm-ı vâlâları ve şerh-i âlîleri şudur ki “rasûl-i ekrem ve nebiyyi muhterem sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem

¹⁰⁶⁶ Bakara, 2/21. “Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan rabbinize kulluk edin “

¹⁰⁶⁷ Müslîm, Cum’a, 43. “İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilenlerdir.”

¹⁰⁶⁸ Ebû Dâvud, Sünnet 5. “Sonradan ihdas edilen her şey bid’attır.”

¹⁰⁶⁹ Müslîm, Cum’a, 43. “Her bid’at dalâlettir.”

¹⁰⁷⁰ İbni Mâce, Mukaddime, 7/49. “Allah bid’at sahibinin orucunu, namazını, sadakasını, haccını, umresini cihadını, sarfını, şehadetini kabul etmez. O, kılın yağdan çıktığı gibi İslâm’dan çıkar.”

¹⁰⁷¹ Buhârî, Şehâdât 9. “İnsanların en hayırlıları benim asrımdaya yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir. Daha sonra ise yalan yayılır, bu yüzden yalanlarına güvenmeyin.”

Efendimiz Hazretleri mezkûr kavlı-i şerîflerinde sâdıktır. Lâkin ehl-i bid'atdan murâd kütüb-i kelâmiyyede mufassalân zikrolunan firâk-ı dâledir. Yoksa ehl-i tarikât-ı Muhammediyye ehl-i bid'at değildir. Çünkü ehl-i tarikât ehl-i zikir oldukları cihetten ehl-i bid'atdan ma'dûd oldular, demiş olsan hâşâ zikrullâh âyet ve ehâdîs-i şerîfeler ile me'mûriyye ber keyfiyyet olmakla bid'at değildir. Ve eğer ehl-i râbita oldukları cihetten ehl-i bid'atdan oldular, demiş olsan hâşâ râbita-i şerîfe kezâlik âyet ve hadîs ve âsâr ve icmâ-ı ehlullâh ile sâbite olmakla bid'at değildir. Ve kezâlik hayru'l-kurûn karn-i rasûl olduğu cihetten bi ecmei'him ehl-i râbita oldukları zerre mine's-şems bâlâda beyân kılınmış idi. Ve kezâlik kizibden murâd-ı kavlı-i ehl-i bid'at ve fitne-i deccâldir. Yoksa Hazreti Mabûd-ı Hak ve Mezkûr-ı Mutlâk Hazretleri'nin kullarına mârifet-i

s. 26

İlâhiyye tarikini irâ'e eden ve mizâb-ı kulûbundan mürîdinin mecrâ-yı kulûbuna zülâl-i feyz-i ilâhiyyi ifâzâ eden mürşid-i kâmile olan râbita-i sâdıka ve ibtigâ-i vesîle kizb değildir.” deyû hatm-i kelâm eyledi. Malûm ola ki müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri Hazreti Rasûl-i Ekrem ve şefî-ı ümem sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin ehâdîs-i şerîfelerinden bi'l-iktibâs risâlesi bâlâsında ityân buyurduğu hadîslerin şerhinde müellif-i sâni nâlellâhu murâdehü'l-âlî Hazretlerinin müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretlerinin hakkında itâle-i lisân etmeyerek ber vechî meşrûh şerhine teşekkür ve râbitanın şer'î olan kısmı ile nâ-meşrû olan kısmının farkı cihetine gitmediğine teessüf ve müellif-i evvelin hadîs-i şerîflerden ahz ile i'râd buyurduğu kelâm-ı münîflerin netâiclerinde vâkî perde-i şukûk-ı ref' etmeyerek geçtiğine ta'accüb ettiğimiz halde bu hakîr-i pür taksîr ve hâk-i pâ-yı ehl-i meârifte kıtmîr-i bi avnihi Teâlâ tafsîl-i kelâmına ma'a't-tazarrû' âğâz ederek müellif-i evvel aleyhü rahmetü'l-ecel Hazretleri Rasûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin hadîs-i şerîfinden ahz ve iktibâs ederek buyurur ki “umûrun şerri sonradan ihdâs olunan şeylerdir. Ve her sonradan ihdâs olunan şey bid'atdır. Ve her bid'at dalâlettir. Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri bid'at sâhibinin savm ve haccını ve umre ve cihâdını ve tevbe ve nafilâ namazlarını ve adlîni ki yâni farz namazlarını ve fidyesini kabul etmez ve dahi bu bid'at sâhibini İslâm'dan çıkarır. Sâde yağından kılın ihrâç

olunduğu gibi. Ve kurûnun hayırlısı Hazreti Peygamber sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin zamân-ı vâlâlarında olan karndır. Onlardan sonra onları velî eden karndır. Ândan sonra kizb ifşâ olur. Siz onların herşeylerine îtimât etmeyin” buyurmuştur. Ve Türkçe mânâsı budur.¹⁰⁷² Eğer suâl olunursa ki işbu sâbıkan bi'l-iktibâs müellif-i evvelin ityân buyurduğu hadîs-i şerîfin neticesi mü'mîn-i mübtedî'i kat'ı ümîd an rahmeti'l-mecîde müeddi olur. Maâ hâzâ kat-ı ümîd an rahmeti'l-mecîd câiz değıldir. Zîrâ Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri “lâ taknetû min rahmetillâhi innallâhe yağfiru'z-zünûbe cemîân”¹⁰⁷³ ve “lâ tey'esû min rahillâhi innehü lâ yey'esü min ravhillahi ille'l-kavmü'l-kâfirûn”¹⁰⁷⁴ ve “innallâhe lâ yağfirû en yüşrâke bihî ve yağfirû mâdûne zâlike li men yeşâ”¹⁰⁷⁵ ve bunun emsâli nice âyât-ı kerîmeler inzâl buyurmuştur. Cevâb verilirken işbu sâhib-i bid'atın her ta'atı kabul olunmaz deyû ümmetini Hazreti Peygamber sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'in

s. 27

Tehdît ve tahvîfi mutlak üzere değıldir ki “kat'ı ümîd an dergâhı'l-mecîdden” intâc itsün. Belki o tahvîften murâd-ı rasûl Allah u â'lem ve rasûlühü. İşbû bid'at sâhibinin ta'at-ı sâbıkalarının kemâlini mahve ibtâl eder. Yoksa aslı ta'atını mahve ibtâl etmez. İşbû hadîs-i şerîfin ve emsâlinin şerhinde İbnü Melek Hazretleri Şeyh-i Kelâbâzi'den naklen hadîs-i mezbûru böylece tefsîr ve te'vîl etmiştir. Bu takdirce kat'ı ümîdi intâc etmez ki sâlifü'z-zıkr Kur'ân-ı Azîmler meâline muğayyîr olsun.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷² Derkenar: Ve bu hadîsin tafsîlini murâd edersen *Tarîkat-ı Muhammediyye ve Şerh-i Hâdim-i Berika*'sına mürâcaâtlarını ihbâr ve tavsîye ederim.

¹⁰⁷³ Zümer, 39/53. “...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar...”

¹⁰⁷⁴ Yûsuf, 13/87. “...Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.”

¹⁰⁷⁵ Nisâ, 4/48. “Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar...”

¹⁰⁷⁶ Derkenar: İşbû bahs-i küffârın ehl-i bid'at tekfir olup olmayacağı ve tekfir olduğunda a'mâli hasenesinin kabûl olup ve olmadığı bahsînin muhakkıkine mütevâkkîf olup ve muğayyir dahi düşeceğinden beyne'l-bahseyin tahkîk ve her kangısına ittilâ' murâd edersen *Kâşîfü'l-gumûm mine'l-umûm* nâm kitabımıza mürâcaâtlarını ihtâr ve tavsîye ederim ve dahi bid'at sâhibinin ameli hasenesini küfr gibi mubdîl midir, değıl midir? Âni dahi tahkîk etmek üzere kitab-ı mezbûr ile kütüb-i sâireye mürâcaâta ihbâr olunur ve dahi bid'at ashâbı kat'i ümîde şol bir sûrette îsâl eder ki sâhibinin tevbesi dahi kabul olmaz deyü hadîs-i şerîfde buyrulmuş olaydı meâ hâzâ buyrulmadı, ânin için ehâdis-i sâbıkaları sâhibi bizâtihî kat'ı ümîdi îsâl etmez ki şol sâbık vârid olunâ.

Öyle ise işbu bid'at şol bir günâh-ı kebâirdendir ki sâhibinin namaz ve sâiresi her ne kadar mükeffirâtta oldukları ehâdîs-i şerîfelerle müsbet ise de işbu bid'at günâhını derfterinden mahvedemez. İllâ bid'atı tevbe mahveder. Eğer sâhib-i bid'at kable't-tevbe vefât ederse ol bid'at günâh-ı kebâirîni dîvan ve defterinde mahvolmamış bulur. Yâ dilerse Teâlâ af buyurur yâhut şefâat-ı rasûlullah ile mahv olur. Ve yâhut nâra ithâl ve ihrâk ile mahvolur. İbni Melek Hazretleri *Meşârik-ı Şerîf* şerhinde böylece tafsîl ve beyân buyurmuştur. Ma'lûm olâ ki bid'at lugatta misâl-ı sâbıkın gayrı üzerine hamlolunan şeyin küllisine derler. Ve şer'î de zamân-ı saâdet ahdî'n-nübüvvette aslı olmayan şeyi ihdâsa derler. Bu bid'at dahi iki nev'i üzerinedir. Nev'i evvel kitap ve yâhut sünnet veyâhut eser veyâhut icma'a muhâlif olan şeye derler nev'i sâni mezkûrâta muhâlif olmayan şeye derler. İşbû iki nev'i bid'atdan nev'i evvel ashâbı dalâlettedir. Nev'i sâni ashâbı mezmûm değildir. İşbû tafsîlâtı Seyyîd-i Şerîf Cürçânî'nin *Ta'rifât-ı mütemmîme*'sinde sâhib-i tetimme böylece tafsîl etmiştir. İşbû dalâlette olan sâhib-i bid'atın bid'atı da yâ itikâta olur yâhut amelîyâta olur. Ve her ikisi dahi ber müceb tafsîl-i mezkûr dalâlettedir. Bu takdirce müellif-i sâni aleyhi avnü'l-Hâdî'nin ehl-i bid'atı itikâta vâki ehl-i bid'at fırkalarına tahsîsi bilâ muhassas olmasıyla berâber Hazreti Peygamber sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimizin küllî bid'at lâfzı şerîfinde vâki küllü ta'bîrine dahi münâfi olduğu ehli tahkîk indinde vâreste-i şek ve irtiyâbdır. Zîrâ kâide-i nahvîdendir ki küll kelimesi nekreye dâhil olduğu vakitlerde ihâta-i efrâd içündür. Ma'rîfeye dâhil olduğu vakitte ihâta-i eczâ içündür. Bu makâmdaysa küll lâfzı bid'at lâfzına dâhil olmuştur. O da nekredir. Bu takdirce bid'atın cem'i efrâdını ihâta etmek iktizâ eder. Gerek bid'at-ı itikadî ve gerek bid'at-ı amelî olsun.

s. 28

Hulâsa müellif-i evvel aleyhü rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin zikretmiş olduğu bid'at cemî-ı envâna yanî itikâden veya amelen veya kavlen ehl-i bid'atın kâffesine şamildir. Ve râbîta-yı gayri meşrûya dahi şâmildir. Bu takdirce râbîta-ı gayri meşrû ile amel edenler ehl-i dalâletten demek olur. Ammâ râbîta-i kadîme-i şer'iyye bid'attan değildir. Müellif-i sâni'nin dahi ehl-i râbîta ehl-i bid'attan değildir. Zîrâ râbîta âyet ve hadîs ve âsâr ve icmâ-ı ehlullah ile sâbittir dediği sâlifü'z-zikr râbîta-i

kadîme-i şer'îyye ashâbı demektir. Zîrâ müellif-i sâninin kelâmında olan Teâlâ'nın kullarına mârifeti ilâhîye tarîkını irâe eden ve mîzâb-ı kulûbdan mürîdânın mecrâ-yı kulûbuna dolan feyz-i ilâhîyi ifâzaya sebep olan mürşîd-i kâmile olan râbita-i sâdıka ve ibtigâ-i vesîle kelâmı râbita-i şer'îyye demekliğı müş'îrdir. Yoksa ba'zı meşâyihînin telkîni gibi dâima suver-i şeyhi hizâsında tasavvur ve hayâlînde tahayyül ve bu tahayyülü karâr ve sebât bulâsıya değîn râbitaya devâmına sa'yü gayret olunmasına ve ol sûver-i muhayyeleden istifâzâ edilmesine tembîhleri şer'î olmadığı ve böyle misillü hâlâtın zemen-i evâilde yanî zemen-i Rasûlullah ve zemen-i ahabta bulunmadığı ve hakkında âyât ve hadîs ve âsar ve icmâ-i ehlûllah dahi olmayıp belki vahdet-i ilâhîyeye münâfî olduğundan sâbıkta mezkûr olduğu misillü hakkında memnûiyetine dâir âyat ve ehâdis ve âsar ve icmâ-ı ümmet ve ehlullâh ekser min en yuhsâ bulunduğu kâbil-i inkâr değildir.¹⁰⁷⁷ Ve kezâlik müellif-i sâninin cemi-i karn-i Rasûlullah ehl-i râbitadır dediğı râbita dahi ibtigâ-i vesîle manâsına râbita-i şer'îyye-i kadîmedir. Yoksa râbita-i nâ-meşrû değildir. Zîrâ onlar öyle misillü râbita-i bid'îyye-i nâ-meşrûadan mukaddes olduklarını müellif-i evvel ve üstâdüne'l-kümmel aleyhi rahmetü ecel Hazretleri onlara vâki salâtü selâmda tasrîh buyurmuştur ve müellif-i sâninin sâbıkan Abdullah b. Abbas'dan cemî-i ashâbın ehl-i râbita olduklarına dâir i'râd ettiği delîli delîl-i tâm olamayacağı ve rüya ile bir şey sâbit olamayacağı ve İbni Abbas radiyallâhü anhüma rabbü'n-nâs Hazretleri'nin görmüş olduğu rüyayı muktezâ-yı râbitadan olduğunu tasrîh ve iltizâm etmez etse etse Hazreti Peygamber sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'in kemâl-i mertebe-i marifetullâhta ve vesîle-i şer'îyye ittihâz ederek ber-nehci kitap ve sünnet ibâdat-ı kâmile ve ta'at-ı hâlisâsının muktezıyât olduğunu ve râbita-i şer'îyyede bundan ibâret bulunduğundan ânın muktezâsı bulunduğunu iş'âr eder. Yoksa vücûd-ı nebevînin gönlünde sâbit ve karâr ettirmiş olduğunun muktezıyâtı bulunduğunu iş'âr ekser-i ma'lûmdur ki onlar ve kâffe-i ashâb-ı suver ve buna mûmâsil küffâra resmen ve mânâ teşbîhi müstelzîm hususlardan memnûlar idi. Kütübü tefâsîr ve ehâdîse

s. 29

¹⁰⁷⁷ Derkenar: Ve ibtigâ-i vesîlenin dahi meşrû olduğu Cenâb-ı Hakk'a mahlûkâtını halk buyurup müsebbibât-ı esbâba râbt buyurur ve bu cihetle sebebe teşebbüslerine dahi fermân buyurdu ve lihâzâ vesîle manâsına şeyh-i kâmile mürîdin irtibâtı meşrû oldu gaflet olunmaya ve hilâfından hazer kılma ki şirk-i müstelzim olmaya.

Mürâcââtla mâ'lûm olur. Ve dahi yine ol mahalde müellif-i sâni aslahâhü'l-bârînin râbitanın ta'rîfinde beyân ettiği husûsu ki râbita mürîd-i muhlisîn kesb-i mâ'rîfet-i ilâhîye için şeyhin rûhâniyyetinden istifâzâ etmesi ve şeyh-i kâmil dahi imdâd-ı rûhâni ve tasarruf-ı nûrâni etmesidir. Ve bu ise kütüb-i tefâsîr ve ehâdisde mestûrdur diyerek âni isbâtta ityân etti ki Hz. Yûsuf aleyhisselâm'ın hakkında inzâl buyrulan "levlâ en raâ bürhâne Rabbihî"¹⁰⁷⁸ âyet-i celîlesi zeylinde Zemahşeri'den naklen bir hikâye ile isbâtına sâlik olması bi vâsita-i rasûl me'mûr olduğumuz tevhîd-i sırfâ kât ender kât münâfi olduğu gibi müstakillen Cenâb-ı Hak mahlûkâtının nîk ü bed'inde tasarruf etmemizi intâç edeceği ve Cenâb-ı Hak Hz. Yûsuf aleyhisselâm'ın "ve lekad hemmet bihî ve hemme bihâ levlâ en raâ bürhâne Rabbihî"¹⁰⁷⁹ kavî-i kerîmiyle vukû bulan imdâd-ı ruhânî ve tasarruf-ı nurâniyyi babası olan Hz. Yâkub aleyhisselâma tahsîs ederek ândan Hz. Yûsuf aleyhisselâm'ın babasına olan râbitasının olduğunu isbât ve babasının ber-minvâl-ı mezkûr imdâdı mezbûr râbitanın semere ve muktezâsını işhâdı dahi kezâlik kât ender kât mezkûr âyet-i celîlede vâki "levlâ en raâ bürhâne Rabbihî" kelâm-ı âlisîne muğayyîr olduğu gibi sâbıkı misillü vahdet-i ilâhîyeye dahi münâfi bulunmuş olduğu ehl-i maârif indinde hâfi değildir. Zîrâ Cenâb-ı Hak babası sûretinde bir melâike inzâliyle Hz. Yûsuf aleyhisselâm'ı muhafazâ etmesi câiz ve âyet-i şerîfe-i mezkûre dahi bunu iktizâ edeceğine delîl-i bâhir iken ve lev süllime mezbûr imdâd-ı merkûm Yûsuf aleyhisselâm'ın babası cânibinden zuhûr etse bile ol dahi min cânibillâh olacağı musarrah ve Hazreti Yûsuf aleyhisselâm Efendimize olan imdâd-ı mezkûr babasına olan râbitanın mukteziyâtından olması tahsîs dahi gayrı meczûm iken edille diyerek vak'â-i mezkûru allâme Zemâhşeri ile itâle-i kelâm dâvâsına mutâbık olamayacağı misillü delillîğe dahi şâyân olmadığı bu tafsilâtımızdan rû nümâ olur. Ve lev süllime râbita mukteziyâtı olsa bile onun şeri'atında vâki râbita bize delîl olamayacağı hüveydâdır. İşbû tahkîkât-ı hıfz eyle ki milletçe acz ve ihsân-ı ekberdir. Gaflet olunmasın mea's-selâm iltimâs ederim. "vallâhü yekûlü'l-hakka ve hüve yehdi's-sebîl"¹⁰⁸⁰ ve dahi böyle misillü dâvânın isbâtı ulemâ-i usûliyyûnun ve ulemâ-i

¹⁰⁷⁸ Yûsuf, 12/24. "...Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı ..."

¹⁰⁷⁹ Yûsuf, 12/24. "Andolsun kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı..."

¹⁰⁸⁰ Ahzab 21/4. "...Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola iletir."

şer'iyûnun beyânları vechle edille-i erbeâ ile olur. Birisi kitap birisi sünnet birisi icmâ-i ümmet birisi kıyâs-ı fukehâ ile olur. Merkûmun ikâme ettiği deliller dahi bunun hâricinde olup ve kıssâ beyânıyla isbât-ı müddeâ olamayup ancak müddeânın kassâs olduğuna delîl-i vâzıh olacağı dahi emr-i âşikârdır. Ma'lûm olâ ki

s. 30

Meşârik-ı Şerîf sâhibi Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sân'anî *Meşârik-ı Şerîf* inin onbirinci bâbının kelimât-ı kutsiyye beyânı faslında İmâm-ı Müslîm Hazretleri'nin Ebû Hureyre radiyallâhü anhü Hazretleri'nden ol dahi Hazret-i Rasûl-i Muhterem sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nden ol dahi cânib-i Cenâb-ı Hâlık-ı bîçûn Teâlâ ammâ yasîfûn Hazretleri'nden hikâye buyurur ki “ene ağni'ş-şürekâ ani'ş-şirki”¹⁰⁸¹ yanî ben şol bir amelden gâyetel-gâye müsta'niyyim ki ol amelin gayrini bana şerîk ediyorlar. İşte öyle amelden ben azimü'ş-şân gayetel-gâye müsta'niyyim “men amile amelen eşrâke fihi meiyе gayri teraktühü ve şirkehü”¹⁰⁸² yanî şol bir adam ki gerek erkek gerek dişi amel-i hayr ile amelde benim gayrımı bana şerîk kıldı. Öylesi ameli de ve teşrîkini de terk eyledim. Gerek şirk-i îtikâden olsun gerek fîlen olsun gerek riyâ ile olsun. İşte mezkûr hadîs-i kutsînin mânâsı budur. Ve İbni Melek sâhibi şerhinde böylece şerh buyurmuştur. Ve ağna kelimesi dahi bu makâmda ziyâde-i mutlaka içündür. Muzâfın ileyhi olan şirken lâfzında muzâfda olan şeyden bir şey olmaksızın yanî şürekâlar hiçbir halde benim gibi muğni değildir demektir. Ve dahi ağna kelimesinde olan ziyâde ziyâde-i mutlaka için olmayıp muzâfun ileyhi olan şürekâ lafzında ğınâlarından benim ğnâm gâyet el gâye ziyâdedir demek de câiz olur. Bu takdîrce mânâsı ben şürekâlardan ziyâde müsta'niyyim demektir. Zîrâ her ne kadar onlar için bazı evkâtta isti'nâ sâbit ise de bazı vakîtlerde dahi ihtiyaçları sâbittir. Lâkin ben Azimü'ş-şân cem'i vakîtte müsta'niyyim demek olur. İbni Melek Hazretleri böyle şerh buyurmuştur. Lâkin bu abd-i âciz derim ki mânâyı evvel akvâ ve hıfzuhû ahrâ ve muvahhiyyete eşhâdır. Ve bu dahi cümle fuzâla indinde müsellemdir. Ve lî hâzâ İbni Melek Hazretleri mânâyı evveli takdîm etmiştir. Ve Cenâb-ı Hakk'ın şânında isti'mâl olunan kâffe-i ef'al-i

¹⁰⁸¹ Müslîm, Zühd 46. “Ben, ortak koşulanların ortak koşulmaktan en müstağni olanıyım.”

¹⁰⁸² Müslîm, Zühd 46. “Kim bir iş yapar ve o işte bana (Allah'a) başkasını ortak koşarsa, onu (o işi) ve ortak koştuğu şeyi terk ederim.”

tafzîller meselâ ki Allahü Ekber ve emsâli gibi kâffesine ziyâde-i mutlâka içündür. Muzâfun ileyh olan kelimelerde muzâfda olan hâlâtın birisi olmamak üzerinde mânâ verilmek efdâl ve akvâdır. Ve edeb-i ma'allâhda eşhâdır. Her ne kadar bazı ef'al kullara dahi nisbet olunur ise de mecâzîdir. Gelecekte dahi tafsîl ve tahkîk olunacaktır. Ve lî hâzâ't-tafzîl kâle Teâlâ fil Kur'ân-i'l-azîm. Yâni şu sana serd ü beyân ettiğim vahdet-i ilâhîyenin ne râdde-i şirkten istiğnâ buyurduğundan içün kulları cânibinden vukû bulan ibâdâtın ne resim ve ne sıfatta bulunması lâzım geleceğinin beyânı hakkında Kur'ân-ı Azîm'inde

s. 31

Ve Sûre-i Bakara'da estâizü billâh "yâ eyyühe'n-nâsü'büdû Rabbekümü'llezî halâgaküm vellezîne min kabliküm lealleküm tettekûn"¹⁰⁸³ âyet-i celîlesiyle tavsîf buyurup ibâdetden matlûb-i Hak ibâdet-i kâmile olduğun duyurdu. Zîrâ "lealleküm tettekûn" kavî-i kerîmi "u'budû"nun tahtında vâki zamîrden hâldir. Böylece Kâdî Beyzâvî beyyazallâhu vechehu'l-Bârî Hazretleri dahi hâl etmiştir. Ve mânâsını icmâlde de buyurmuştur ki ke ennehu Teâlâ Hazretleri kâffe-i benî Âdem kullarına gerek müslîm ve gerek kâfir alâ tarîki'l-umûm hitâb edip buyurdu ki "rabbimize sizler ibâdet edin. Şu hâl üzere esnâ-i ibâdetde civâr-i ilâhîyeden müstevcîb-i hudâ ve felâh-ı fâiz olan müttakîn silkine inhirâd ve islâk olunmaklığınızı recâ edici olduğunuz halde Rabbinize ibâdet edin" demeklidir deyû Kâdî Beyzâvî bu mânâyı virüb ve takdîm dahi etmiştir. Ve İsmâil Konevî dahi Kâdî şerhinde işbu mânâ ile ibâdetde çektikleri zahmetin semeresi bilindi ve ol semere ile o meşekkât hiç meşekkât yerini tutmadı belki kolay oldu. Meşekkâtтан çıktı. Şunun için ki civârullâhı icâb idecek hudâ ve felâh ile muttakîn silkine dâhil olup feyz ü necât buldular. Bu ibâdet semeresiyle ve bu mânâda bir işâret-i hafîyye dahi vardır ki âbid olana lâyık olan ibâdetiyle takvâdan mertebe-i ulyâya vusûlünü recâ etmelidir. Mertebe-i ulyâ dahi sırrını Hak'dan işgâl eden şeyden tenzîh ve beşerâşîre kendisine tebtîl etmeklidir. İsmâil Konevî'nin kelâmı nihâyet buldu. Ve fakîr-i pür taksîr hâtırâ hutûr ideni söylerim ki bir adam ibâdet esnâsında gönlüyle dahi böylece duâyâ mükîbbe olucu olduğu halde ibâdet etmekte kemâl olduğu Allah u a'lem şunun için ki kulun ettiği ibâdet meselâ salât ise okuduğu Kur'ân ve aded-i rekât ve

¹⁰⁸³ Bakara, 2/21. "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız."

secde ve teşbîh vesâir erkân-ı salâtiyyeyi ifâ ederken ma'al ihlâs bir dahi gönlü cânibinden bu duâ ile meşgûl ve mükîbbe ve müdîm olur ise şeyâtînîn hulûl idecek kâffe-i menfezleri bu me'mûriyyeti ile işgâlinde sed olunarak cemî-i kuvâ ve cevârihi bâr-i gâh-i ehâdiyete teveccüh-i mahsûs ve halîs ile teveccüh ettiğinden dolayı kemâl-i ibâdetden addolundu.¹⁰⁸⁴ Eğer bunun hilâfi olur ise meselâ zikr-i ibâdetinde dahi kemâl-i matlûb-i Hak iken tahayyül-ü suver-i şeyh ile kuvve-i müfekkîre ve hayâliyyeni meşgûl kılsan acabâ ol ibâdet kangı bir semereyi intâc edebilür. İdemez. Zîrâ ol kuvâların kâffesinin

s. 32

Bâr-i gâh-ı ehâdiyetten me'mûriyet-i mahsûsaları var. Ma'lûmun oldu. Ol me'mûriyetten dûr idüp de hayâl-i şeyhi hıfz iderek râbıta ve istifâza derdine düşer isen eyâ ândan kâr görülür mü? Görülmez. Zîrâ sırrını Hak'tan gayrisıyla işgâl ettiğinden dolayı. Hâl bu ise kâffe-i kuvâ ve cevârihine mahsûs Cenâb-ı Hakk'ın bir emri olduğu işbu âyet-i celîle iş'âr ediyor ve matlûb-ı Hak dahi gerek müslîm ve gerek kâfirden böyle ibâdet olduğunu bildürüp ve emîr buyuruyor. Ve şânına ve kadr u kıymetine ve azâmetine vücûh ile işâret buyuruyor. Ehlinin malûmudur. Tefsîrine mürâcaât buyrulsun. Bu takdirce “ve kazâ Rabbüke ellâ ta'büdû illâ iyyâhü”¹⁰⁸⁵ kelâm-ı münîfinin dahi ve buna mümâsil âyet-i celîle-i kesîrelerin muktezâs-ı vech ile ibâdet-i mutlaka kendüye mahsûs ve münhasır olduğunu bildiğın gibi sâbıkan tafsîl olunan âyet-i celîle muktezâsı üzere muhabbet-i kâmilenin dahi Allah'a mahsûs ve münhasîr idüğünü fehm eylediğın cihetle mürîd-i sâdıkîn şeyh-i kâmiline olan muhabbetinde şirkî müstelzîmdir. Zîrâ iki muhabbet bir yerde cem' olmaz ve “iki karpuz bir koltukta sığmaz” ve “iki aslan bir postta geçinmez” deyû hatırâ böyle bir hâtırâ sudûr ve zuhûr iderse cevâbında dersin ki muhabbetin sâbıkta geçen tafsîlden envâ-i müteaddîdesi olduğu fehm olunduğu gibi merâtib-i müteaddîdesi dahi vardır. Cenâb-ı Hakk'ın gayriye dahi muhabbette nev'î benî Âdem mecbûl olduğunu sâbıkan bildin. Velev mecbûl olmasa bile Teâlâ'nın kullarına muhabbetini emîr buyurduğu şeylere muhabbet etmemiz lâzımdır. Zîrâ muhabbetini emîr buyurduğu

¹⁰⁸⁴ Derkenar: Kemâl-i tevhîde ibâdetini îsâl ettiğinden için.

¹⁰⁸⁵ İsrâ, 15/23. “Rabbini, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti...”

mâsivâsına muhabbet kendüye muhabbet demektir. Mürîd-i muhlisîn dahi şeyh-i kâmiline muhabbeti lâzımdır. Lillâh olduğu için. Ammâ bu muhabbet sebebiyle gerek zâhirî ve gerek mânevî ehl-i vesene teşbîhi müeddî ve müstelzîm olur sûrette muhabbet etmemeli demektir. Yoksa şeyhine meşrû sûrette râbita ve muhabbet etmeyin demek değildir. Zîrâ Cenâb-ı Hak “vebttegû ileyhi'l-vesîleh”¹⁰⁸⁶ ve “râbitû”¹⁰⁸⁷ ve “kûnû mea's-sâdikîn”¹⁰⁸⁸ ve emsâli âyet-i celîleler inzâl buyurdu. Ve Rasûl-i Ekrem sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri dahi “lâ yû'minü ehadüküm hattâ ekûne ehabbe ileyhi min vâlidihî ve veledihî ve'n-nâsi ecmeîn”¹⁰⁸⁹ ve “lâ yû'minü abdün hattâ yühîbbe lî ehîhi mâ yühîbbü lî nefsihi”¹⁰⁹⁰ ve “men ehânî lî ve yervî men âdilî veliyyen fekad

s. 33

Bâreze lî bi'l-muhârabeti”¹⁰⁹¹ ve “el mer'ü mea men ehâbbe”¹⁰⁹² ve “men yerhamü yürham”¹⁰⁹³ Ve bunun emsâli. Ehâdühüma âhara muhabbet hakkında ve husûsan zâhirde ve mânâda hayât-ı zâhiri ve hakîkimize sebep olan ebeveyn ve üstâd ve şeyh ve emsâline muhabbet ve ber nehc-i şer'î itâatlarına âyâtı kerîme ve ehâdis-i nebevîlerle me'mûruz. Teâlâ Hazretleri'nin “men yuti'ir-rasûle fekad etâ'allâh ve men tevellâ fe mâ ersalnâke aleyhim hafîzân”¹⁰⁹⁴ ve “bil-vâlideynî ihsânen ve bi zîl-kurbâ vel-yetâmâ”¹⁰⁹⁵ ilâ ahir “ve kazâ rabbüke ellâ ta'büdû illâ iyyâhu... Felâ tekul

¹⁰⁸⁶ Mâide, 5/35. “...O'na yaklaşmaya vesile arayın...”

¹⁰⁸⁷ Âl-i İmrân, 3/200. “...(Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun...”

¹⁰⁸⁸ Tevbe, 11/119. “...ve doğrularla beraber olun.”

¹⁰⁸⁹ Buhârî, İmân, 2/8. “Hiçbiriniz, ben ona babasından, çocuğundan ve tüm insanlardan daha sevgili olmadıkça gerçekten iman etmiş olmaz.”

¹⁰⁹⁰ Buhârî, İmân 7; Müslîm, İmân 71-72. “Hiçbir kul, kendisi için sevdiğini kardeşi için de sevmekçe (gerçek anlamda) iman etmiş olmaz.”

¹⁰⁹¹ Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, Mecmau'z-zevâid, Darül-Minhac Yay., Cidde 2015, c. 10, s. 270; *Kenzü'l-ummâl*, no: 1680. “Kim benim bir dostuma (velime) düşmanlık ederse, bana savaş açmış olur.”

¹⁰⁹² Buhârî, Edeb, 96; Müslîm, Birr, 165. “Kişi sevdiği ile beraberdir.”

¹⁰⁹³ Müslîm, Fedâil, 66. “Merhamet eden kimseye merhamet edilir.”

¹⁰⁹⁴ Nisâ, 5/80. “Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.”

¹⁰⁹⁵ Nisâ, 5/36 “...Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşta, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin...”

lehümâ üffin ve lâ tenherhümâ”¹⁰⁹⁶ ilâ âhir “vahfız lehümâ cenâha’z-zülî mine’r-rahmeti”¹⁰⁹⁷ ilâ âhir emsâli âyet-i celîleler. Ve “men etâa’nî fekad etâallah ve men asânî fekad asâallah”¹⁰⁹⁸ Ve kezâ emîri ve bunun emsâli ehâdis-i nebevîlerle muhabbet-i nebî ve ulemâ ve sulehâ vel-mü’minûn ile me’mûrlarız. Zîrâ onlara li ecl-i muhabbet-i emrillâh muhabbet hemen Allah’a muhabbet demeklidir. Ve zâd-ı âhîret ve vuslat-ı civâr-ı Hakk’a sebep olan dünyâ-yı deniyyeye muhabbet dahi hemen Allah’a muhabbet demektir. Bu husûsun tafsîl ve ta’mîkını murâd ederseniz âcizane lisân-i arabî üzere cem’ ettiğimiz *Kâşifü’l-gumûm mine’l-umûm* nâm kitâbımıza mürâcaât edip halli müşkîl-i tâm edesin. Bu risâlemiz muhtasar olduğundan bu kadarla iktifâ eyledik. Ârif olana bu dahi kâfi. Ve mü’min-i muvahhide muhabbeti Cenâb-ı Hakk’a inhisâra dahi vâfi olacağı bî iştîbahdır. Husûsan onlara olan muhabbet-i Cenâb-ı Hakk’ın fiiline muhabbet ve sıfatına meveddet olduğundan İbrahim Hakkı kuddise sirruhu’s-sâmî *Marifetnâme*’sinde muhabbetullâhî üç kısma taksîm edip muhabbet-i zâtiyye ve muhabbet-i sıfâtiyye ve muhabbet-i ef’âliyye ve âsâriyyeye münhasır olduğunu ve her birerlerinin tafsîlâtı üç kısım üzerine bildirmiştir. Ona ittîlâ murâd edersen *Marifetnâme*’sine mürâcaâtlarını ihtâr ederim. Hulâsa işbu mehmâ emken vukû bulan tafsîlâtan müellif-i evvel aleyhü rahmetü’l-ecel Hazretleri’nin îrâd buyurduğu şerrü’l-umûru muhtesâtühâ ilâ âhirinden murâd olan kangı râbîta muhdes ve şer’dir ve kangısı kadîmi ve şer’idir ve kangı muhdes bid’at-ı seyyîe ve kangısı hasenedir ve kangı bid’at dalâlet olup ve kangısı hidâyettir. Ve kangı bid’at insanı ve sâhibini İslâm’dan çıkarup kangısı çıkaramadığı ma’lûm olacağı erbâb-ı ehl-i me’ârife hafî değil ise de malûmat-ı tafsîliyyeyi ifâ edemeyeceğinden tafsîline muttalî olunmak murâd eden ihvânı fikhî şerîf ve tefsîr-i latîf ve kütüb-i tasavvufiyye ve *Tarikât-ı Muhammediyye* ve sâir kütübe mürâcaâtlarını tavsiye ederim. Zîrâ makâm kâsırdır ve vakt-i hâl gâyet zîk ve asîrdir. Ve tafsîl-i kelâm ise insana nâfirdir. İşbû ârifine irâ’e ettiğim mir’ât dahi her cânibe nâzırdır.

¹⁰⁹⁶ İsrâ, 15/23. “Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme; onları azarlama...”

¹⁰⁹⁷ İsrâ, 15/24. “Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir...”

¹⁰⁹⁸ Buhârî, Cihâd, 109. “Bana itaat eden Allah’a itaat etmiş, bana karşı gelen Allah’a karşı gelmiş olur.”

s. 34

Ve enzâr-ı dakîka ve mutâlea-i enîka ashâbına vâzıh ve bâhîrdir. Ve Türkçe darb-ı mesel ne güzel söylenmiştir. “el-ârifü yekfîhi'l-işâre” meâline muvâfık düşmüştür ki “ârif olana sıvrü sinek saz gerek ârif olmayana davul zurna az gerektir” demiştir. Gelelim müellif-i evvel ve üstâdüne'l-kümmel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kelâmına ki şudur “ey birâder tarîkât ve hakîkât dahlolunmaz. Bu fakîrin dahl eylediği tarikâtın menşe'i feyzi addolunan ve râbita-i şerîfe-i tesmiye kılınan hâleti put-ı şerîf demektir. Şeytânî ve şer'în hilâfı ve şirk makûlesi bir keyfiyettir.” Ve müellif-i sâni aslehâ hâlehü'l-Bârî işbu müellif-i evvelin kelâm-ı âlîleri şerh ve izâh ve reddinde der ki bu zâtın tarîkat dahlolunmaz deyüpte niye râbita-i şerîfeyi dahl eylemesi aynî tarîkât ve hakîkât ve marifeti inkârdır. Zîrâ bir şeyin “mâ yetimmü bi'hi'ş-şey'i”¹⁰⁹⁹ olan rûkn-i a'zâmını inkâr etmek o şeyin erkân-ı sâiresini inkârdır. Meselâ salât-ı mefrûza evkât-ı malûmede ve erkân-ı mahsûsadan ibâret olduğu takdirce bir adam nâmaz inkâr olunmaz. Ammâ “namazda ki kıyâm lâ asle leh” demiş olsa nefsi-i sulb-i salâtı inkâr etmiş olur. Ve kezâlik bu râbita-i şerîfe dediğimiz mürîdin hâlet-i zikrinde salâtın kıyâmı gibidir. Yanî kıyâm salâtın rûkn-i a'zâmı olduğu gibi râbita-i şerîfede zikrin rûknü a'zâmıdır. Bu takdirce râbita-i mezkûreyi inkâr eden mebd-i hakîkat ve ma'rîfet olan nefsi-i tarîkat-ı âliyyeyi bi'l-külliyeye inkâr edip “merdûdün an ebvâbi cem'i ehlullah”¹¹⁰⁰ olmuş olur. “Eûzubillâh min en ezille ev uzille”¹¹⁰¹ ve hem dahi hâşâ sümme hâşâ bu râbita-i şerîfe dediğimiz hâlete put-ı habîs demek değildir. Zîrâ put-ı habîse ibâdet-i bâtıla iden küffâr-ı hâk-i sâr-ı hasret kerdârlardır. İbâdetleri ne vechle olduğu ve ne vechle îtikâd-ı bâtıl idüp kâfir-i billâh oldukları mahallât-ı kesîrede beyân olunmuştur. Cümlelerin ma'lûmudur. Ezcümle Kâdî Beyzâvî aleyhi rahmetü'l-hâdînin estâizü billâh “ya'lemûne lehü mâ yeşâ'ü min mehârîbe ve temâsîle”¹¹⁰² âyet-i celîlesinin tefsîrinde vesâir kütüb-i tefâsirlerin ba'zısında beyân buyurmalarından fehm olunduğuna göre enbiyâ-i mütekaddimîn aleyhim salâvâtü'l-mûîn Hazarâtı'nın ba'zılarının şerîatlerinde

¹⁰⁹⁹ Bir şeyin tamamlandığı, gerçekleştiği şey.

¹¹⁰⁰ Ehlullahın kapılarından, onların meclislerinden geri çevrilmiş.

¹¹⁰¹ Sapmaktan ve saptırmaktan Allah'a sığınırım.

¹¹⁰² Sebe, 34/13. “Onlar Süleyman'a, isteğine göre yüksek ve görkemli binalar, heykeller, havuz gibi lengerler, yerinden kalkmaz kazanlar imal ederlerdi.”

enbiyâ-i i'zâm aleyhimü's-selâm Hazarâtı'nın sûretlerini câmilerine yapıp meselâ şu nebi zî-şân Cenâb-ı Mabûd-ı mutlaka şu vecîhle ibâdet-i beliğa etmekle nice zahmetler çekmişler biz dahi

s.35

ol vechle ma'bûd-ı mutlak ve ehad olan Hz. Mevlâyâ sa'y-i belîğ ile ibâdet edelim diyerek tezkîre-i ibâdet-i ilâhiyye ittihâz ederler imiş. Ba'dehu ba'zı cehele-i kavm bu mülâhazayı terk ile bize bu sanemler rûz-i kıyâmette şefaât eylesinler diyerek tazîm ve tekrîm idüp şefî-i fi'l-lâh ittihâz etmeğe başlamışlar. Ba'dehu cehâlet-i vehâmette olup ol mülâhazâ-i evvel vesânîye lağvolunup hâşâ sümme hâşâ ol sanem ve vesenleri ma'bûdün min dûnillâh ittihâz etmeleriyle Hazret-i Ma'bûd-ı Mutlak ve lâ şerîke lehûye şirk-î celî isbât edip kâfir-i billâh olmuşlar. Ammâ mürîd-i muhlîs râbita-i şeyh-i kâmilî mecnûn bile olsa mabûd ittihâz etmeyip belki keyfiyyet vaslını irâ'e edici bir rehnümâ bilmesiyle putperest olmayub ayn-ı hüdâperest olmuş olur. Çünkü bu şeyh-i kâmil fânî fillâha râbita iden mürîd-i muhlîs ayn-ı zâhir-i namazda bir zât kâri-i imâm ittihâz idüp ve ona iktidâ idüp Hazreti Allah'a "ıyyâke na'bûdü ve ıyyâke nestaîn"¹¹⁰³ diyerek tahsîs bil ibâde ve'l-ubûdiyye idüp edây-ı salât-ı mefrûzâ etmek ile münferît olduğu halde kıldığı nâmazdan niyet ve ihlâsına göre fersâh be fersâh "vallâhü yüzâifü limen yeşâ'i"¹¹⁰⁴ cânibine kat-ı' mesâfe birle ez'âf-i muzâ'af ziyâde sevâba ve huzûr ve huşûa nâil olması gibidir. Ve kezâlik mürîdin şeyh-i kâmile olan râbitası kâbe-i tecellî-i ilâhî ve mazhârı şey'i şânı perverdîgârî olan rûy-i kalb-i teveccüh ilallâh ettirmekte huccâc-ı kirâm beytullâhın ve züvvâr-ı fihâm ravzâ-i Rasûlullâh'ın "Tûfû bi ehli Mekke ve zûrû bi ehli Medine" ile me'mûrîn olarak mea'd-delîl tavâf-ı kâbetullâh ve ziyâret-i ravza-i rasûlillâh etmeleri gibidir. Ve kezâlik tıfl-ı ebcedhânın hîn-i teallümde ser-zâ nûy-i üstâda teallüm-i nişîn olması gibidir. İmdî musallî hakkında imâm ve ehl-i tavâf ve ziyâret hakkında delîl ve müteallim hakkında üstâda put-ı habîs demek olur ise mürîdin hakkında dahi şeyh-i kâmile râbita put-i habîs demek olur ise mürîdin hakkında dahi şeyh-i kâmile râbita put-i habîs demek olur. Ve lem yegul bihi ehadün.

¹¹⁰³ Fatiha, 1/5. "(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz."

¹¹⁰⁴ Bakara,2/261. "...Allah dilediğine kat kat verir..."

Ve lev kâne mecnûnen ev mescûnen. El-ıyâzü billâhi Teâlâ kesîran el-istiâze min men yectesirû kebîran hasarâti alâ iftirâ-i ehlillah. Ve lâ yühâfü min kahri rûhâniyyeti Hâcegân en-Nakşibendiyye kaddesallâhü esrâr-ı himemi es-seniyyetü.” İşte bu makâmda müellif-i sâni nâle mâ temennâhu'l-hâdî'nin şerhi nihâyet buldu. Malûm ola ki müellif-i evvel Hoca Hâfız Seyyidü'l-kümmel aleyhi rahmetü rabbüne'l-ecel Hazretleri'nin *Râbita-i Şerîfe* tesmiye kılınan put-i şerîf ve Şeytânî ve şer'în hilâfi ve şirk makûlesi bir keyfiyettir diyerek râbitayı sûret-i mutlakada söylemiş ise de mahmel-i sahîhine haml mümkün olduğundan Allah ü Teâlâ

s. 36

A'lem merhûm-i merkûmun kelâm-ı mezkûru söylemesi iki ihtimalden hâli değildir. Evvelkisi sâbikan zikrettiğimiz râbita-i gayr-i meşrûadır ki mürîd vakt-i zikirde şeyhinin sûret ve şekil ve heykelini kendisinin karşısında tahayyül etmek hattâ sebât buldurasıya değin sa'y u ikdâm etmek ve eğer sebât bulduramayup aralık hayâlınden şeyhinin heykel-i mahsûsâsı çıkar ise zikri terkle hemân şeyhinin cism-i hayâlisini hayâline alıp karşısında duruyor gibi tahayyül-i dâimiyye ihtimâm etmeye ve bu tahayyülde devâm ve sebât buldurarak zikre devâmıyla şeyhi mürîdine tembîh ve te'kîd ve emîr ve bu râbitayı herşeyin üzerine takdîm ettirirler. Bu râbita ekserî Hâlidîler'in bir kavline ve şu'besine mahsûs gibidir. İşte bu râbita ile merkûm şeyhinin cism-i hayâlisinden istifâzâ iderler. İşte bu misillü râbitalar hilâf-ı şer'î olduğu her ne kadar müellif-i sâni el Hâc Mehmed Fevzî Hazretleri'nin râbitanın sıfat-i şer'îsini ve hey'etini tavsîf ve tafsîl ve beyânında i'rad buyurup hattâ takdîm bile eylemiş olduğu vücûh-ı selâsenin vech-i evvel ve vech-i sâni'leri beyânından şer'înin ta'rîfiyle diğeri nâ-meşrû ve bid'at olduğunu imâ ve iş'âr hâsıl oluyor ise de üçüncü vechinde beyân buyurduğu muallîm ile üstâd hîn-i ta'lîm ve teallümlerinde olan hâl ve hey'et-i râbita-i mezkûre-i nâ-meşrûayı müeyyîd ve müsbet gibi görüldüğünden eyâ murâdî mezkûr râbita-i nâ-meşrûu mudur? İsbâtına kalkıştığı tefekkürüne insanı sevkeder ise de ilâ hâzel an kâffe-i red ve tafsîlatında mezbûr râbita-i nâ-meşrûayı isbâtı intâç edecek bir kelâm sudûr etmediği ve belki râbitayı sâbikan tavsîf ve takyîd ettiği kadîme-i gayr-ı bid'iyye kelâmından bir râbita dahi olup ol râbita hâdis ve bid'attır. Lâkin iş'âr eylediğinden burada beyân etmiş olduğu

vech-i sâlisden murâdı mürîdîn-i sâdika şeyhi turûk-ı âliyyeye intisâbında tarîk-i âliyyenin âdâb ve şerâit ve zikrin âdet ve hâlâtı ve sâiresinin ta'rîf ve telkînidir. Bu teşbîhden murâdı denilse makâmı râbitanın isbât ve tavsifine delîl ityân-ı makâmı olduğundan tevîl-i gayrı kâbil olduğu cihetle işbu misâli getirmeden maksûdı râbita-i nâ-meşrûayı te'yîd ve teşbîhtir. Ve fi'l hakîka işbu muallîm ile üstâdın hîn-i tâ'lîm ve ta'allümlerinde olan hâl ve hey'eti gibi mürîd-i sâdik dahi şeyhini hîn-i zikrinde öylece hizâsında tahayyülde ne mânî vardır? Eğer mânî var ise tâ'lîm ve teallüm husûsu dahi mânîli olmak lâzım gelir “ve lem yegul bihi ehadün”

s. 37

Dedi. Ve bu teşbîhi ikisi de ibâdet olmada hiç farkı olmadığı cihetle muvâfık-ı akl gibi görünür ve dahi müte'allîm teallüm-i ibâdetinde zâhîran hizâ be hizâ oturup tahsîl-i ulûm etmek teşbîhi müstelzîm olduğu halde nasıl sahîh ise bu râbita hayâlen şeyhin cism-i hayâliyyesini karşısına alarak zikretmek sahîh olacağı min târîkî'l-evlâ demek murâdı olduğu âşikâr ise de. Hâlbuysa ibâdeteyn beyninde bûn-i baîd ve fark-ı adîd olduğu merkûmun kıyasa kıyâs ma'al fârik bulunduğu muğnîn ani't-tafsîldir. Zîrâ zikir ibâdeti zâtîdir. Zikirde vahdete münâfî harekât ve niyyât haramdır. Ve lev teşbîhle olsun. Tâ'lîm ve ta'allüm-i ibâdeti bunun hilâfına helâldir. Zîrâ tâ'lîm ve ta'allüm-i ilim her ne kadar muhassıl-ı sevâb ise de lâkin ibâdet-i zâtî olduğundan değildir. Belki ibâdet-i zâtının esbablarını teallüm etmekte olduğu cihetle ona ibâdet itlâkı mahzâ sevâbı iktisâba sebep olduğundandır. Yoksa ibâdet-i zâtî olduğundan değildir. Eğer râbitayı tâ'lîm ve teallüm ibâdetine kıyâs iderek nâ-meşrû râbita meşrûadır ve şeyhin sûretini hayâle nakş ve berdevâm karar ettirerek zikir ibâdeti dahi câiz ve lâzımdır, denilecek olur ise “mâ vesianî arzı ve lâ semâi bel vesianî kalbî abdiye'l-mümîn”¹¹⁰⁵ hadîs-i kutsîsi mantûkunca huzûr içinde ber devâm tahliyye-i kalb etmek mü'mîni muvahhide elzem ve husûs-ı ehl-i tarîka ki et-tahliyye-i evvelen sümme't-tahliyye derler. Bu tahliyye ise ancak âlet-i akıl ve hayâl ile olur. Ve ol tahliyye dahi mâsivallâhın kâffesinden tahliyye demek olur. Ve suver-i şeyh ise mâsivallâhdan ma'dûd olduğu kâbil-i iştibâh değildir. Bu takdirce mürîdin kâffe-i harekât ve tâatının üzerine mukaddem olan tahliyye ammâ sivâllâh vecîbesine râbita-

¹¹⁰⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 165. “Ben göklere ve yere sığmam, fakat mü'min kulumun kalbine sığarım.”

i nâ-meşrû münâfî ve belki tahliyye vecîbesinin terkine bâd i sebeb-i müstakîl olması şöyle dursun. Sâbıkta tafsîl olunduğu gibi hayâl-i şeyhten istimdâdı küffâr-ı hâk-i sâr'ın putlardan istimdâdı misillü hâlâta revâç vermesini iktizâ edeceği gibi hazîne-i kalbi ve cevher-i fikr ve aklî “mâ veza'a lehümâ” ları olan vâhid-i hakîki kurbunu müstevcîb-i hâlâtan ve huzûr-ı Hak'tan “ve fikrû sâatin hayrun min ibâdeti seb'îyne seneten”¹¹⁰⁶ mefhûmuna nevâlden ve kâffe-i ibâdâtta üss-i esâsı olan vahdet-i sırfa vusûlden dûr etmeye ba'dî ve baîs olacağı cümle urafâ indinde müsellemlen iken müellif-i sâninin böyle nâ-meşrû hâlâtı ihyâya

s. 38

Bâis olması kâb-ı âlisine yakışmadığı misillü edna'l-edâniyye bile yakışmaz. Ve bir de “mennâin li'l-hayrî mu'tedin esîm”¹¹⁰⁷ “feveylün lil musalînellezîne hüm an sâlâtihim sâhûn”¹¹⁰⁸ ve “innemâ yed'û hızbehü liyekûnû min ashâbi's-saîr”¹¹⁰⁹ meâline ve mâ'nî-i matlûb ilâh hakkında vâki nice âyât-ı kesîra ve ehâdis-i mustafaviyyeye ve sedd-i bâbî'l-hayr ve feth-i bâbî's-şerrin tecvîzine ve gerek nâhâk olan husâsa iâne hakkında olan âyât ve ehâdis- i şerîfeler ahkâmına muvaffak ve mazhar¹¹¹⁰ düşeceğine şüphe edilmez. “Yuzillü men yeşâ'ü ve yehdî ileyhi men enâbe.”¹¹¹¹ Hafezanallâhü ammâ mühâlifü'l-kitâbi ve matlûbî'l-vehhâb ve veffekanallâhü'l-hakka bi hürmeti ve's-semâi ve's-sâhâb” Ammâ râbitanın tasvîri hakkında sebt eylediği vecheyn-i evvelîn ve emsâli misillü şer'a muvâfık vesîle olmak sûretiyle şeyhine sâde mehâvif ve mehâliklerini irâ'e edivermek için min gayrı tahayyül sûrete alâ hilâfî's-şer' râbita etmek yanî râbt-i kalb etmek ve silsile-i âlîlerine duhûl ederek mine'l-evvel ilâ şeyhihi cerayân eden nisbet-i feyzîyeleri deryâsında kendülerini mustağrak olmuş niyetinde câzim bulunduğu halde zikr-i ilâhî fikr-i samedânî ile meşgûl ve şeyhinin ta'rîf ve telkîn-i şer'îlerinden ser u mû inhirâf etmeyerek zikre devam etmek ve zikrinde dahi

¹¹⁰⁶ Camiu's-sağir, 2/127. “Bir saat düşünmek 70 yıl ibadetden hayırlıdır.”

¹¹⁰⁷ Kalem, 68/12. “Kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye”

¹¹⁰⁸ Maûn, 107/4-5. “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar.”

¹¹⁰⁹ Fâtır, 35/6. “...O, (Şeytân) kendi taraftarlarını ancak alevli ateşe girecek kimselerden olmaya çağırır.”

¹¹¹⁰ Derkenar: Mislü kavlihî Teâlâ “ve teâvenû ale'l-birri ve't-takva ve lâ teâvenû ale'l-ismi ve'l-udvâni” el-âyet. (Mâide, 5/2. “İyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın”)

¹¹¹¹ Râd, 13/27. “Allah dilediğini saptırır; kendisine yöneleni de gerçeğe ulaştırır.”

Cenâb-ı Hakk'ı kâffe-i sıfat-ı kemâliye ile mevsûf ve âimme-i sıfat-ı noksâniyyeden münezzeh ve azâmetine dâir kâffe-i tahayyülâtta ve insana min haysü hüve insan bâr-i gâh-ı rubûbiyyete etmiş olduğu tavsîfâtta dahi münezzeh ve muarrâ eylemek “velâ nâzir ve lâ misâle ve lâ vezîr ve lâ müşîr ve lâ mü'în” olduğunu itikâd-i tâm ile itikât eylediği halde “ene inde zanni abdî bî”¹¹¹² hadîs-i şerîfi mantûkunca kâtı-ı menâzil-i fâni ve nâil-i derâcât-ı bâkî edeceğinde şüphe edilmez. Ve böyle misillü râbîta ve zikirde muğayyir-i şer-i şerîfe bir şey fehmolunmaz. Ammâ esnâ-ı zikrinde vâki râbîta ve huzûrunda hatarât zuhûra gelse kütüb-i şer'îyye ve tasavvufiyyenin beyân buyurduğu alâmetler ile hatarât-ı zâhirenin cânib-i rahmân veya taraf-ı Şeytândan olduğunu alâmet-i mevzû'alarıyla farkedüp cânib-i rahmândan ise mea't-teşekkür ve't-tenevvür ber nehçî şer-i şerîf şevk ile ber devâm-ı zikrine çalışâ. Ve eğer cânib-i Şeytândan ise der-akab red ve nefyine ikdâm ve râbîta eylediği selâsil-i nûruna ve feyz-i akdes-i

s. 39

Mecrâsına firâr iderek tahassûna ibtidâr ve ihtimâm oluna ve şu dahi ma'lûm olsun ki müellif-i sâni nâle merâmehü'l-Bârî'ninammâ mürîd-i muhlîs râbîta-i şeyh-i kâmilî mecnûn bile olsa ma'bûd ittihâz etmeyüp hüdâ perest olur buyurması zikrolunan râbîta-i şer'îyyeler ile zikr ü fikre meşgûl olanlarda sahih olur ve illâ râbîta-i gayr-ı meşrû ile meşgûl-i zikir olanlar ve lev manevî olsun teşbihten kurtulamayacağından ve mürîdîn-i sâlikin ve tâlibin râğibînlerde birinci şart ittihâz kılınan ve üss-i esâs-ı kâffe-i ibâdât addolunan huzûru hâssa ve tehayyüle an mâsivallahdan mahrum kalacağından öyle misillü mürîdâna şer-i şerîf-i nebevî ve kanûn-i münîf-i ilâhî hüdâ perest-i hakîki diyemeyeceği zâhir ve bâtın funûnlarında kâbil-i inkâr olmadığı ehl-i ma'arîfe hâfi değildir. Zîrâ şeyhin suver-i hayâliyyesi dahi mâsivâdan ma'dûddur. Gaflet olunmaya.¹¹¹³ Hâzâ hüve'l-fazlû'l-mübîn liennehü ve yüska'l-metîn ve hüve min inâyeti'l-muîn zaherâ fi'l-vakti'l-enîn ve

¹¹¹² Buhârî, Tevhid, 15. “Ben, kulumun hakkımdaki zanni gibiyim.”

¹¹¹³ Derkenar: Sahîh ben dahi müellif-i sâni gibi şeyhinin sûretini hayâl ve hizâsında tahayyül eden mürîde ol suvere mabûd nazarıyla bakmayıp ve ma'bûd ittihaz etmez diye hüsnü zannederim. Lâkin ol biçâre mürîdandan “feyz isterim” nazar ve itikâdıyla olur ise nice şerrinden kurtulamayüp şirk-i hafî etmesi olacağı gibi haydi mecrâyı feyzî ilâhî nazar ve itikâdıyla bile olsa yine Hüdâsına tehayyül yanî teşbih-i müteşebbih olacağından yine nice şerden halâs olamayacağı ehl-i irfâna hafî değildir.

nebete min rahmeti'l-emîn. Ve vechi sâni dahi mürîdin şeyhine olan nâ-meşrû râbıtasıyla hayâlınden istifâzâ ve istimdâdı putperest dimeklidir. Zîrâ sâbıkan tahkîkî ve tavsîfi mufassalân geçtiği gibi kâffe-i ibâd müstekillen Mevlâyı Mûteâl münezzeh ani'ş-şibhi ve'l-misâl Hazretleri'nin mülk ve mahlûku olub “yef'alü mâ yeşâ”¹¹¹⁴ ve “yahtârü mâ yürîd (kâne lehümü'l-hıyeratü)”¹¹¹⁵ emsâli muktezâsınca müstakillen bi lâ vezîr ve lâ muîn ve lâ müşîr mutasarrıf ve cihet-i tasarrufu gerek resmen ve gerek ma'nen kendiye mahsûs iken mürîdin râbıta ile şeyhinin sûret-i hayâliyyesinden istifâzâ ve istimdâdı şirki istilzâm edeceğinden küffâr-ı hâk-i sâr-ı bed fi'âlin lâ yezûrru ve lâ yenfeu' olan sanemlerden istimdâd eylemelerine müşâbih bulunduğundan râbıta-i şerîfe dedikleri put-ı şerîf demeklik deyû üstâd-ı merhûmun i'râd eylediği kelâm işbu zikrolunan vech-i sâni ihtimâlidir. Lâkin¹¹¹⁶ işbu iki ihtimâlin ikisi de mânâda bir illet demektir. Kerrarân ve merrarân sana beyân olunmuştur. Ve şu dahi ma'lûm olsun ki müellif-i sâni nâle Hidâyete'l-Bârî Hazretleri'nin müellif-i evvelin râbıta-i şerîfeyi dahilden tarîkat ve hakikat ve ma'rîfeti inkâr çıkar demesi öyle misillü kâbu ulemâya değil edne'l-edâni tâlib ve cahillere bile yakışmaz. Zîrâ Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak Hazretleri “yâ eyyühellezîne âmenü ictenibû kesîran mine'z-zanni inne ba'ze'z-zanni ismün velâ tecessesû”¹¹¹⁷ el-âyet ve bunun emsâli fem-i dureri

s. 40

Bâr-ı nebevîden nübüvvetten sudûr iden ehâdis-i şerîfeler mücibince me'mûr olduğumuz halde müellif-i evvel kuddese sirrahü'l-ecel Hazretleri'nin râbıta-ı nâ-meşrûaya dahl ve îtirâzından tarîkat ve hakikat ve ma'rîfeti inkârdır. Zîrâ bir şeyin

¹¹¹⁴ Hac, 22/18. “Şüphesiz Allah, dilediğini yapar.”

¹¹¹⁵ Kasas, 28/68. “Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder.”

¹¹¹⁶ Derkenar: Kenarda tahkîk olunduğu gibi mürîd şeyhinden istifâzâsı külliyyen putperestlere müşâbehe olmayacağı ve belki şeyhinden mürîdin istifâzâsı esbabdan istifâzâ demek olacağı ve mürîdine ahz-ı feyzî şeyhine isnâdı esbâbına isnâd demek olacağından bu isnâtta mürîde şer'ân ber şerri teveccüh etmez ise de tesîr ve husûlünü sebebine bilmeyip ve itikâd etmeyecek ancak müsebbib-i hakîkiden bilmesi şarttır. Ve bir de hayâli cismini Hudâ'da mütâlaa etmemek elzemdir. Ve bu şurût ile şeyhinden mürîdinin istifâzâsı putperestlere müşâbeheti olmayacağını zâhir ve îndi ehli'l-meârif bâhirdir. Lâkin bu mezkûrât ve şartı sâlifât ancak havâs bileceği o da enver-i ibâd bulunacağı cihetle heman müellifi evvel Hoca Efendi Hazretleri tehdîd için mutlak irâd buyurmuştur. Ma'lûm ola ki sâbıkan beyân olunan

¹¹¹⁷ Hucurât, 26/12. “Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın...”

“mâ yetümmü bihi’ş-şey’i” inkâr, küllîsini inkârı müstelzîmdir deyû salâtın kıyâm-ı erkânına kıyâs ederek ve râbıtaya dahi devâm-ı ısbât ettiği halde ve kıyâsı kıyâs meal-fârik bulunduğu halde sû-i zanna sulûk-ı kâb-ı âlî kadre ber vech ile yakışmaz. Zîrâ bilmez mi ki böyle misillü hâlât insanın ticâreti-i mâneviyyesini ref’ ederek sû-i zân olunan kimsenin defterine Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri’nin zım buyuracağı ve ale’l-husûs kâffe-i ibâdâtın semeresinden maksûd-ı asîlî olan züllü nefîs kâziyye-i matlûbesinin istihsâli için şek elbiselerini ilbâs ederek beyne’l-milleti’l-muhammediyyeti atılan sözlerden mütetekellimîn maksadı ve niyyeti ne olduğunu. Ammâ sen diyeceksin ki “nahnü nahkümü bi’z-zâhir” “vallâhü a’lemi bi’s-serâir” Ammâ mütetekellim-i merkûmun kelâmının kâffe-i müştemilâtını ve mahmîl-i sahîh ve gayrı sahîhini ve kıyâsın kıyâs-ı mea’l-fârik mu ve bi lâ fâruk mu kemâl-ı mertebe mutâla’a ve tedebbür etmeksizin zan-ı sû’a sâlik olmasını lâyük ve revâ olamaz. Egerçi bu dakîkalara ârif ve âşîna olan her istediği sözü kesîr ve her gördüğünü hazîr mülâhazasından kendüsini ayıramaz ve ayrılmamalı da. Zîrâ öyle zevât-ı kirâmlar elbet ve elbet şukûk elbisesiyle melbûs ve mestûr ve kubâb-i ilâhîyesiyle makbûb ve mahzundur. Ve onların güft u gûy-i meşkûkîleri ve harekât-ı mer’iyye mütezâddeleri kendülerinin irâde-i cüz’iyeleriyle olmayup “telâtum-i bahrân” hadîsi¹¹¹⁸ muktezâsından bulunduğundan ve bu dahi beyne’l-urefâ alâmetler ile bilineceği müteayyîn ve meczûm olduğundan buralarını müvâzene etmeksizin sû-i zanna sâlik olmaması cümle ümmet-i Muhammediyyeye emir buyrulmuştur. Ve sâlifü’z-zikr âyet-i celîle ve emsâli ehâdîs-i nebeviyye ile sû-i zân kapusunu sed buyurmuştur. Ve eğer sû-i zanna sâlik olur ise kendi kendini helâka sevk edeceğinden başka kâffe-i ibadât ile istihsâl ettiği ticâret-i mâneviyyesini dahi seleverecektir. Ânın için “el ibâdetü sehlün ve’l müşkilü hafaztüha ve sükûtü’l-lisânî selâmetü’l-insânî”¹¹¹⁹ buyrulmuştur. Ve guruh-ı fuzâla-i resmiyye ve urefâ-yı mâneviyyelerin söylediği müşkil sözler ve giymiş oldukları meşkûk elbiseler ve etmiş oldukları muhâlif harekâtlar kütüb-i şer’iyye ve tasavvufiyyede tafsîl buyrulduğu vechle “izâ ictemea’z-zarârâni yertekebü ehvenühümâ ve ahfahüma”

¹¹¹⁸ Müslîm, İman, 186. “Yararlı işler görmekte acele ediniz. Zîrâ yakın bir gelecekte karanlık geceler gibi birtakım fitneler ortalığı kaplayacaktır. O zamanda insan, mümin olarak sabahlar, kâfir olarak geceler; mümin olarak geceler, kâfir olarak sabahlar. Dinini küçük bir dünyalığa satar.” Telâtum-i bahrân: Deniz dalgalarının fırtınayla kabarması.

¹¹¹⁹ İbadet kolaydır, zor olan onu korumaktır; dilin susması insanın selametidir.

s. 41

mefâdı ve “lâ tessebbüllezîne yed’üne min dûnillahi feyesübbüllâhe adven bi gayri ilmin”¹¹²⁰ “mıstakı ve “ma’siyetün uriset zülle ve iftikâran hayrun min tâ’atin urisen acebân ve istikbâran” (zillet ve fakirlik doğuran bir günah, kibir ve kendini beğenmişlik doğuran bir ibadetten daha iyidir) ve emsâli müvâzene-i hikmet hususları muktezâsından mıdır.¹¹²¹ Buralarını fark ve temyîzine muktedîr olmayan zevâta “Kuli’l-hakka ve illâ feskût”¹¹²² hadîs-i şerîfiyle amele sarılmak ve her sükûtu kendüye emâneten tevdî olunan ve hak ve nâhakka kâbil bulunan lisâna urmak ve acz-i hilkatini giyüp köşe nişîn vahdet ve zikr ü fikr-i celîl-i ehâdiyyet ile uğraşmak ve ticâret-i mâneviyye iktisâb ve hıfzıyla ber devâm meşgûl olmak vazîfe-i nâzife-i ümmet-i Muhammediyye ve bâis-i afv ü mağfîret-i samedâniyyedir. Husûsan müellif-i evvel kuddise sirruhu’l-ecel Hazretleri sâbıkan beyân olunduğu vech ile râbıta-i medhûleden murâdı râbıta-i gayrı meşrû idiğini puta teşbîhinden âşikâr görüldüğü halde merkûmun râbıta erkân-ı salâta teşbîhiyle cüz’ünü inkâr küllünü inkârı müstelzîm olur. Bu takdirce müellif-i evvel münkir-i tarîkat ve hakîkat ve marifettir demesini kendüsine ihsân ve in’âm buyrulan kisve-i insâniyyetin kadr ve haysiyyeti tanımayıp kisve-i en’âmîyet ve hayvaniyyeti bi’l-kâl-i ve’l-hâl ilbasa hâhişger olduğunu ilân ve iş’ardan başka bir semeresi olmaz. Zîrâ “küllu inâin yeteraşşehu bima fihî” denilmiştir. Ve husûsan râbıta ile salât beyninde bûn-i ba’îd olduğu ve cüz’ünü min cihetin dâhilden küllün inkârı lâzım gelmeyeceği inde ehli’l-besâir zâhir ve bâhir olacağı ve estâîzü billâh “illâ men ükrihe ve kalbühü mıtmainnün bi’l imân”¹¹²³ âyet-i celîlesiyle dahi müstedîl bulunacağı ve buna mümâsil ehâdîs-i nebeviyyeler ile âşikâr olacağı inde ehli’l-ma’ârif kâbil-i inkâr

¹¹²⁰ En’am, 6/108. “Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler...”

¹¹²¹ Derkenar: Temyîz ve tefrîk etmek lâzımdır. Ve böyle söz ile olsun ulemâ min cânibi’llâh emr-i ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker ile me’mûrdur diyerek emr-i marûf nehy-i ani’l-münker şerâitine muhâlif olarak ve nice mehâlik-i müstelzîm olacak emr-i marûfdan ise terki elzemdir. Zîrâ emr-i marûf nehy-i ani’l-münker hakkında ulemâ-i fihâm nice şartlar ve nice bahisler etmişlerdir. Tafsiline ittılâ murâd eden zevât-ı kütüb-i mufassılâtâ mürâcaât ihtâr ederiz. Belki böyle mahalde emr-i marûfu terkle me’mûr olunacağı malûm olur işte.

¹¹²² Buhârî, Edeb 31. “Ya hayır konuş, yoksa sus!”

¹¹²³ Nahl, 16/106. “Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.”

değildir.¹¹²⁴ Ve râbita-i meşrû ile rûhâniyyet-i veliyyullâhdan istimdâd ve istifâzâ mes'elesinin sûret-i şer'iyyesinden bazıları âtfide beyân olunacak ise de tafsîl ve tahkîki makâmı tatvîl ve kâriini tenfir edeceğinden ve risâlemiz dahi gayrı müsâit olduğundan terkiyle tâlibin kütüb-i mufassalâta ve ale'l-husûs İmâm-ı Gazâlî kuddise sirruhu'l-sâmînin *İhyâ-ı Ulûm*'una ve sâir kütüb-i mutasavvifelere mürâcâatla mes'ele-i mezbûrenin suver-i şer'iyyesinin tahkîk ve tetkîkiyle ka'ârına vâsıl olmalarını tavsiye ederiz. İşbû tafsîlâtan müstebân olacağı vech ile müellif-i sâninin râbita hakkında bâlâda beyân olunan suver-i selâse zeylinde imdî musallî hakkında imâm ve ehl-i tavâf ve ziyâret hakkında delîl ve müteallîm hakkında üstâda put-ı habîs demek olur ise mürîdin hakkında dahi şeyh-i kâmile eyledikleri râbitalarına dahi put-ı habîs demek olur dediği ve suver-i selâsenin

s. 42

Üçüne dahi cümlesi beyânı hükmî verilmesi ehl-i ma'ârîf indinde şâyân-ı kabûl olmadığı ezher-i mine'ş-şemsdir. Zîrâ vecheyni evveleyn sûretleri şer'a mutâbık ve vesîle talebine muvâfıktır. Ve vech-i sâlis şer'e gayr-ı mutâbık ve râbita mes'elesini anâ kıyâs kıyâs-ı me'al-fârıktur. Sâbıkan dahi beyân ve tafsîl olunmuştur. Gelelim müellif-i evvel aleyhü rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kelâm-ı âlîsine ki şudur. "Ve Şeytânî olduğunun alâmet-i akliyyesi iblîs aleyhi'l-la'neyi şeyhinin yerine râbita eylese şeyhe râbitada hâsıl olan keyfiyyet la'ini râbitada hâsıl olmaktır. İşbû kelâmın şerh ve reddinde müellif-i sâni aleyhi avnü'l-bârî hazretlerinin beyân buyurduğu şudur ki "el amân efendim yazıklar olsun özü kabahatından büyük ve delîli davâsından fasîd..." demek işte budur. Çünkü bu Şeytâna râbita etmek iki vechden hâli değildir. Evvelkisi Şeytânı min gayr-i ittihâzi'l-mürşîd râbita idüb tecrübe ve imtihân murâd etmek ikincisi tecrübe murâd etmeyüp belki mürşîd-i hidâyet ittihâz iderek râbita etmek ammâ evvelkisi yanî tecrübeyi murâd ederek Şeytân-ı lâine râbita etmek bu küfr-i azîmdir. Ne için dersin çünkü bu râbita-i şerîfede hâsıl olan fark-ı râhânî ve şevk-i nûrânînin semere-i lezîzîsesi i'râz an cemi'i mâsivallâh ve ikbâl-i küli illallâh ve vicdânü'l-halâvet-i min kavli'l mü'mîn âmentü billâh ve'l-fenâi'l-

¹¹²⁴ Derkenar: Zîrâ râbita-i nâ-meşrûanın nâ-meşrû olduğuna bi'l-ittilâ terkiyle tarîkat ve mârifet ve hakîkatın inkârı lâzım gelmez. Zîrâ tarîkatın mâ yetimmü bihi'ş-şey olan ancak râbita-i şer'iyyedir. Yoksa râbita-i nâ-meşrû değildir.

hakiki fillâhi Teâlâ'dır” ol Şeytân-ı racîm ise bu vech ile vesîle-i ru'yet-i cemâlullâh olmakla devlet-i uzmâ ve seâdet-i kübrâ olan ni'am-ı celîleyi mücebi'r-rehber-i hidâyet olmayup belki cemî-i zamanda rehnümâ-ı ber iğvâyı küfrü dalâlet olduğunu Cenâb-ı Hüdâ-yı fermân fermâyı Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri estâizü billâh “Allahü veliyyü'l-lezîne âmenû yuhricühüm mine'z-zulümâti ile'n-nûri ve'l-lezîne keferû evlîyâühümü't-tâgûtü yuhricûnehüm mine'n-nûri ile'z-zulümâti”¹¹²⁵ ila... kavli kerîmi âmürz-i kârisinde muhbîr-i sâdık haber vermiş iken ol Şeytânın tecrübesi kelâmullâhda şekkdir. Ve kelâmullâhda şek ise küfürdür. Ve ammâ ikincisi yanî min gayr-ı irâdeti't-tecrübe Şeytânı mürşîd-i hidâyet ittihâz ederek râbîta etmek bu daha büyük küfürdür. Ne için der isen çünkü muizzü'l-evliyâ ve müzillü'l-âdâ olan Hazreti Hüdâ zü'l-Kibriyâ Şeytâna “aleyke la'netî ilâ yevmi'd-dîn”¹¹²⁶ buyurup dergâh-ı azâmetinden “fe inneke racîm”¹¹²⁷ kavli kerîmiyle tart ve endahte idüp kullarına “inne'ş-şeytâne lil insâni adüvvün mübîn”¹¹²⁸ ve “inne'ş-şeytâne leküm adüvvün fettehizühü adüvven”¹¹²⁹ deyû adâvet-i şedîde ile fermân buyurmuş iken ve ukelâ-i evvelîn ahirîn ol dev matrûdun mel'ûnun ve muhalletün fi'n-nâr olduğuna ittifâk etmişler iken o zâtın Şeytânı mürşîd-i hidâyet ittihâz ederek.

s. 43

Râbîta etmesi fi'l vâki sahîh ise iblîs-i mezkûrun secde-i âdem kaziyesinde ızhâr eylediği muhâlefet ve serkeşlikten daha büyük bir muhâlefet-i azîme olduğundan hiçbir kimesnenin muhâlefeti yoktur. Yok, eğer denülürse bu zâtın murâdı senin bâlâda beyân eylediğin vecihlerinden hiç birisi değildir. Belki bunlardan başka olarak iki vech-i âhardır. Evvelkisi farziyyât ve itibârât ve temsîlât kabîlinden olmaklığı câizdir. Ve sâniyen tecrübe murâd ettiği sûrette murâdı bakalım Şeytân min haysü hüve Şeytân rehber-i hidâyet olmaya kadir mi demek değildir. Belki murâdı şu şeyhe râbîta da hâsıl olan keyfiyet eğer lâine râbîtada dahi bakalım

¹¹²⁵ Bakara, 2/257. “Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâgûttur. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir...”

¹¹²⁶ Sad, 38/78. “Şüphesiz benim lânetim hesap ve ceza gününe kadar senin üzerindedir.”

¹¹²⁷ Sad, 38/77. “Çünkü sen kovuldun.”

¹¹²⁸ Yûsuf, 12/5. “Çünkü Şeytân insana apaçık bir düşmandır.”

¹¹²⁹ Fatır, 35/6. “Şüphesiz Şeytân sizin için bir düşmandır. Öyle ise (siz de) onu düşman tanıyın.”

hâsıl olur ise bu râbıta Şeytânî olduğunu bileyim de ba'dehu ben o râbitadan münzecîr ve müctenîb olayım demektir. İmdî bu iki vecihten hiç birisi ile dâvâ sâbite olmaz. İkisi dahi bâtıldır. Ammâ evvelkisi farziyyâttan demek imdî farziyyât ve îtibârât ve temsîlat makûlesi zâhirde vücûd iktizâ etmeyeceği cümle erbâb-ı ulûmun ma'lûmudur. Zâhirde mevcûdü'l-vücûd olmayan delîl-i ma'dûm ile isbât-ı da'vâsı bâtıldır. Ve meşhûr olan "levle'l-farziyyâtu lebedalet el-hikmetü"¹¹³⁰ kazıyyesi bu makâmda müsta'mel olur söz değildir. Ve ammâ ikincisi yanî Şeytânî olduğunu bilip münzecîr olmak için tecrübe etmek bu dahi bâtıldır. Çünkü malûmdur ki kütüb-i muteberede yazıldığı gibi bu Şeytân nice mertebe-i ulyâda bulunan gayr-i ma'sûmelere Hak yüzünden bazı hârik-ı âdeler gösterip insân-ı tarâf-ı Hak'tan tenfir edüp kendi sîret-i Şeytâniyyesine ilkâ etmeğe sa'yeder. Bazı kimesneye hâdî tahkîki ve muvaffak hakîki hidâyet ve tevfik buyurmasıyla ol hak yüzünden gelen lâin ve irâ'e eylediği "el-kitâbetü ale'l-hamdi fi'l-hurri'l-mümteddi"¹¹³¹ makûlesinden Şeytânî bir keyfiyyet olduğunu bilip ve derûnunda bulunduğu sırât-i müstakîmden ayrılmaz. Ve bazısına el-iyazü billâh Tevfik-i Bârî yâr olmamak ile tarîk-ı Hak'tan tarîk-ı bâtıla udûl ider. Hattâ görmez misin ki mü'mîn-i muvahhîd iken mürted bile olur. İmdî bu zâta da nice büyüklerin sebebi berbâdı olan lâ'in vech-i mezkûr üzere bir zıll ve hayâl makûlesini bir şey irâ'e idüp "akrabu't-turûk illallâh ve menşeü'l-feyzi minallâh" olan râbıta-i şerîfenin terki tarafına sarf-ı irâdesine sebep olmuş olur. "Allahümme erine'l-hakka hakkân verzuknâ ittîbâahü ve erine'l-bâtîle bâtîlen verzuknâ ictinâbehü". İşbû mahalde müellif-i sâninin kelâmı nihâyet buldu. Gelelim bu abd-i hâdim-i şerîati'l-Ahmedî ve âcîz an cemî-i mahlûkati's-sâmedi müellifân-ı merkûmânın kelâmları beyinde hasbe't-takâti'l-beşeriyye murâd ve merâmlarını keşif ve izâha ve mâ hüve'l-hakk-ı beyân ve irâ'eye bi avnillâhi Teâlâ

¹¹³⁰ Farzlar olmasaydı, hikmet bâtil olurdu.

¹¹³¹ Sınırsız özgürlükte övgü üzerine yazmak.

s. 44

Şurû' idüp der ki¹¹³² evvelâ müellif-i evvel ve üstâdüne'l-kümmel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kelâm-ı âlîlerinden murâdı Allah u a'lem şudur ki

¹¹³² Derkenar: Müellifi sâni gibi bazı zevât tarafından kıtvetü'l-ümme şeyhi ehl-i sünne Birgivi merhûmun risâle-i celîlerinde yazıp “ağzından kelime-i küfr sâdir olduysa rucû ettim” deyû buyurdıkları kelâma akîde-i zaîfe sahiplerinden bazı kasırın kadh sûretinde olup bu kelâm imanda şekki mucîbtir küfürdür demiş hâşâ sümme hâşâ mevsûk fi'l-kavl ve'l-amel beyne'l-kâmilin efdâl ve ekmel-i âlim Muhammed Birgivi aleyhi merhametü'l-hâdî Hazretleri'nin kelâmı mezbûru “en” ile mastardır kad'ıyye-i şartiyyenin mütercemiyetidir. Fennî mizâna âşina olan ehl-i fadla malûmdur ki kad'ıyye-i şartiyye mukaddimenin sıdkını ve sıdkında tereddüdünü müstelzîm olmayıp belki mukaddimenin istihâlesiyle bile sâdiktir. Mufâd-ı kad'ıyye ancak kad'ıyyeteyn beyninde lüzûmu isbât etmektir. Pes bunda imanda şek ve irtiyâb lâzım gelir demek kelâmı lâ tâile kavli-i merdûd bâtıldır deyû cevâbı vermiştir. Vâkıa cevâpları kânuna mutâbık havas bâ havas ve şeyhü'l-şüyûha tenâsür ve teâvünde me'cûr ve müsâbtırlar ke kavlihi Teâlâ “kul in kâne min rahmânî veledün fe ene evvelü'l-abidin” (Zuhrûf 81) ulemâdan bazı ki İbrahim Nâzilli Rahimehu'l-bârî'dir. Ol dahi ulemâ-i usûlün ol ihtimâline delîlden nâşî olmaya itibardan sâkit olup yakîn ve kat'ı kadîh değıldir dedikleri kavli-i şerîfe nispetle hâsımı madde aşikâr olmuşlardır. Ulemâdan bazıları ki es-seyyîd Ahmed ol dahi kelâmı mezbûrda tevbeyi sudûru küfre teâlik mücerred imkân-ı zâtî ve tecvîz aklî yanî bedel-i imanda küfrü farz tarîkiyle olup bu farz nefsinde muhâl ve iman bize olan ta'y'in ve kat'a münâsib olup bunda şekki tevehhüm eylemek tahayyül-ü fâsîd ve fikr-i kâsîd deyû cevâb vermiştir. Ve bu cevâbın tafsîli seyyidü'l-muhakkıkîn ve senedü'l-müdekkikîn şerîf Allâme'nin hâşiyeye-i muhtesârî müntehâsında kelâmı hikmeti nazzamlarına ulûmu kat'ıyye âdete nekâyızına tecvîzi aklî farz itibariyle muhmedir muhâlif lâzım gelmez diye kat'ıyye münâfi şekkinde mucîp değıldir dedikleri tahkiktir tefsî-i dâire murâd eden ol mahalli mutâlâaya muhtaçtır. Bunun nâziri Teâlâ Hazretleri'nin Hz. İsa'dan hikâye etmek üzere kavli-i kerîmleri ki “intağfirlehüm fe inneke ente'l-azîzü'l-hakîm” kâfir olan kimesneye âdem-i mağfîret kat'i iken bu kelâmları mücerredî imkân-ı zâtî itibariyle olup âdem-i mağfîreti kat'a münâfi ve şekki mucîb değıldir. Eğer suâl olunursa çün mü'mîn imanına câzim olacak bu takdirde ne fayda vardır cevâb oldur ki mü'mîn ne kadar imanına kat'ı ve ikânına câzim ise de iman emr-i kalbi hafîdir hevâ ve Şeytân ve hezelân gibi muârizine hafiyeler vardır hususân mesâib ve nevâib ve tasalludu şerrar ale'l-hıyâr vaktinde saht-ı nakzen ani'llâh ve nisbet-i zulüm ilallâh gibi muhâtaralar vardır. Pes mü'mîn câzim bi'l-iman münâfiden emin olmamak hasebiyle ihtiyâtı kelâmı mezbûru tekellüm eyleye eğer münâfilerden biri sâdir olursa fakat hassale'l-haram ve'l-ihlâsîn ve lâ melâm ulemâdan bazıları ki müderrîs vâlidî Seyyid Ahmed'dir ol dahi bu kelâmı şekki müceb değıldir ve lem süllime şekkûn sudûr-i keferede nâdir imanda şek değıldir mânâsı sudûr-i keferede idâdî tevbedir vücûdu imanı tekiddir imanda şek değıldir ulemâdan bazıları ki Abdürrezzak el-Antalyâ'dır ol dahi bu kelâm şekki mucîb değıldir. Şekki mülhemdir mâ hâzâ karâin-i hâliyye ile müntefî olur deyû cevâb vermişlerdir. Ve ehl-i zekiyye hafî değıldir ki bu cevâblar ecvîbe-i sâbık mertebesinde değıldir lâkin Fetavâyı Bezzâziyye'de mezkûrdur ki *enne tevîle'l-fâsîde yemneu't-teksîre ke's-sahîhi intehâ tevîli fâsîd men edilmek cevâbı sahîhimiz kavli evlâ bi't-tarîk binâenaleyh idâdî ecvîbeden ad olundu sümme zâ küfre müteallık olan mes'elede fukahâyı kirâm nevvârâ'llâhü merkadehüm ilâ yevmi'l-kıyâm hazerâtı zikr etmişlerdir bir kelâmın doksandokuz vech ile küfre ve bir vech ile nefyi küfre ihtimâli olsa muteber ve olan zevâta ihtimâli bâki nâfi amel etmektir. Zirâ bin kâfirin ikâda hata bir müsîlimi ikâda hatadan ehvendir demişler bundan sonra ka'sırı mezbûrun kelâmı nefyi ve inâd ve hurûc ani'r-reşaddır deyû Fevzî Mehmed asemehü's-samed min şerri hâsîdin izâ hased imzâlî ulemâdan bazı zâtın cevâblarını cem etmişlerdir. İşbu cevâbın cevâblardan müellifi sâniyye cevâp ehl-i fâtine hafî değıldir. İsmâil Hakkı kuddise sırruhu sâmi Hazretleri Süre'yi Yunus'un “sümme yûzîgu humü'l-azâbe'l-şedîde” el-ayeh tefsîrinde ve yecûzü farzı muhâl izâ teallaka zâlike hikmetün kemâ kâle Teâlâ “kul in kâne mir-rahmânî veledün” buyurup üstâdü merhûm ve müşârun ileyhın mürîdinin hılâfî şer'in mürşîdine etmiş oldukları râbitanın ısrine aldanılmamak husûsuna inâyetle ihtimâm olunmak hikmetine mebnî farzı muhâl buyurduğı fehm olunmuştur.

sâlifü'z-zikr râbita-i gayr-i meşrû ve semeresi Şeytânî olduğunun alâmet-i akliyyesi Şeytân âlet-i küfür ve dalâl olduğu halde kendisini ber vech-i meşrûh ve nâ-meşrû râbita olursa mürîdin şeyhine yapmış olduğu râbitadan hâsıl olan keyfiyyet lâ'ini olacak râbitada hâsıl olmaktır. Hâlbüysa merkûm âlet-i küfür ve dalâldır. Öyle ise ândan hâsıl olan keyfiyyet dahi bâtıldır. Her ne kadar sûret-i hayırda ve lezzetli görünür ise de ve delîli dahi âtîde gelecek âyet ve emsâlidir. Bu takdirce ol râbita-i nâ-meşrû her kangı âlâtı idiye gerek âlât-ı hayr olsun şeyhi gibi gerek âlât-ı şer olsun Şeytânî gibi her ikisinde ol keyfiyyet zuhûra gelir ise demek olur ki ol keyfiyyet de bâtıldır. Aslı da bâtıldır. Zîrâ şeyhe olan râbitadan hâsıl olan keyfiyyet eğer indallâh makbûl ve mergûb bir keyfiyyet olaydı Şeytâna edilecek râbitadan hâsıl olmamalı idi. Ve kezâlik râbita-i mezkûre dahi böyledir. Hâsıl-ı kelâm ve hulesâ-i merâm şudur ki işbu mürîdin şeyhine olan ber vechi meşrû râbitası bâtıldır. Ne için bâtıl olsun bâtıl değildir. Zîrâ ondan nice hâlât-ı marziyye ve lezâiz-i rûhâniyye hâsıl oluyor denilirse râbita-i nâ-meşrûanın hakkiyyetine böylece delîl serdedilir ise cevâb verilir ki ol râbita-i nâ-meşrû âlât-ı şer olan ve cemî'i halde dalâlete dâ'i bulunan Şeytâna dahi râbita olursa ol hak ve hayr sûretinde hâlât-ı marziyye zuhûra gelir. Hâlbüysa gelmemeli idi. Bildin ki ol râbita ve ondan hâsıl olan semere dahi bâtıldır. İşbû âlât-ı hayriyyeye nâ-meşrû olarak râbitanın butlânını nâkızıyla isbâttan ibârettir. Ve nâkızında olan râbita icra'atı ve ameli değildir ki müteveffâ-yı merhûmun Şeytâna râbita etmesini iktizâ etsin. Bilki aklîdir ki ey mürîdin sizler râbitanın hakkiyyetine kâil olduğunuzu delîl ve sebep ki âlât-ı marziyye ve lezâiz-i rûhâniyyedir. İşbû keyfiyyet-i Şeytânî râbitada dahi vuku'a gelir. Zîrâ Şeytân gerek râbitada ve gerek kâffe-i ibâdatta nice hâlât-ı marziyye ve lezâiz-i rûhâniyye sûretinde hâlât zuhûra götürür ki insan-ı nihâyetinde ol sûretle tarîk-ı dalâlete sevkeder. Bu takdirce şeyhe olan râbitadan sâlifü'l-beyân lezâiz zuhûra geldiğinden dolayı ol râbitanın hakkiyyet ve cevâzına delîl olamaz. Zîrâ râbita-i nâ-meşrûada gerek âlât-ı hayra olsun ve gerek âlât-ı şerre olsun ol lezâizîn zuhûru ulemâ indinde ma'lûmdur. Eğer şeyhe olan râbitadan hâsıl olan lezâiz Şeytândan dahi zuhûra gelmemiş olaydı fil hakîka şeyhe olan ber vechi meşrûh râbitanın hakîkat ve cevâzını müstelzîm olur idi. Ma'a hâzâ ol lezâiz cânib-i Şeytândan dahi

Zuhûra geleceği ve bu cihetle insanı tarîk-ı Hak'tan tarîk-ı dalâle sevk edeceği kütüb-i zâhiriyye ve kütüb-i tasavvufiyyelerde mufassâl ve meşrûhdur. Mâ hâzâ cânib-i Şeytândan sûret-i hayrda irâ'e olunan lezâiz bâtil ve âtildir. Ve itibara gayrı lâyıktır. Zîrâ merkûm Şeytân âlet-i ifsâd için mevzûdur. Bir şey ki âlet-i ifsâd için va'z olunâ ol âletin hayrı da ve şerri de bâtildir. Ve itinâyâ gayrı sâlihdur. Ve âlet-i ifsâd olduğuna delîl Cenâb-ı Allah'ın estâizü billâh "vellezîne keferû evliyâühüm't-tâgût"¹¹³³ ve emsâli âyet-i kerîmelerdir. Hâsıl-ı şeyhe olan râbitadan zuhûra gelen âlât-ı marziyye ol râbitanın hakkiyyet ve cevâzını müstelzîm olmaz. Zîrâ ol lezâiz gerek şeyh cânibinden ve gerek Şeytân cânibinden olması muhtemeldir. Zîrâ ibâdetin vermiş olduğu lezâizi rahmânî olması da muhtemeldir. Şeytânî olması da muhtemeldir. Ne için zîrâ bazı kere âbide nice lezâiz sûretinde taraf-ı Şeytânîden acâib lezâiz ve hayrâta şevk-i inbiâs ettirerek insanı bu cihetle ucbe düşürüp vâdi-i dalâla götürür. İşbû kelâm-ı zâhir ve bâtin kitaplarında mestûrdur. Bu takdirce şeyhe olan râbitadan nice lezâiz zuhûra geliyor. Öyle ise râbita-i mezkûre hakdır denilmez. Zîrâ ol lezâiz-i hâsıla Şeytânî olması da muhtemel olduğu kitaplarda musarrahdır. Ve bir semere ve neticeki iki taraflı olma ihtimâli ola. Nasıl öyle misillü semere aslının hakkiyyetini müntec olabilir. Olamayacağı cümle erbâb-ı basîret pek rânâ bilürler.¹¹³⁴ Ammâ eğer denülürse ki şeyhe olan râbitanın hakkiyyetine nice deliller vardır. Râbita hakkında vâki kitaplarda mestûrdur. Anâ dahi müellif-i evvel-i merhûm âfîde "evhene mine'l-büyûti lebeytü'l-ankebût"¹¹³⁵ ilâ... cevâb verecektir yakînen ma'lûmun olur. İnşâallâh-ü Teâlâ hulâsâtü'l-hulâsâ müellif-i evvel-i merhûmun sâbıkan zikrolunan kelâmını mahmel-i sahîhine haml ile mahzûrdan halâsa çâre bulunabilir mi deyû. Bu kadar tafsîlâta gidilmiş ve ber vech-i bâlâ serd olunmuş ise de kâffe-i ibâdâtın butlânını müstelzîm olacağı inde ehli'l-basâir âşikâr olduğundan ve diğer sûretle mahmel-i sahîhi dahi bulunamayacağından başka Şeytânî ilmen râbitayı müstelzîm olacağı misillü asıl¹¹³⁶ matlâb dahi isbât çıkacağından şöyle ki râbitada aranılan te'sîrât ve teşvîkât husûlü ve lezâiz-i

¹¹³³ Bakara, 2/257. "Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velileri ise tâgüttür. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar."

¹¹³⁴ Derkenar: Bunda da nazar vardır ehlinin malûmudur âfîde beyânı gelecektir.

¹¹³⁵ Ankebût, 29/41. "...Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir..."

¹¹³⁶ Derkenar: Yanî matlabı memnûayı

rûhâniyye intâcıyla âlem-i fenâdan cânib-i Teâlâ'ya azîmete şevk-i külli inbi'âsıdır. Bu ise şeyhe olan râbitada hâsıl olduğu misillü âlet-i şerre bile olsa yine hâsıl oluyor. Bu takdirce râbitada bir acâyip te'sîrât ve havâs vardır ki naklen ma'lûm ve maktû bulunduğu gibi aklen dahi biliniyor

s. 46

Ammâ âlet-i şerre olan râbitadaki vukû bulan keyfiyyetin kâffesini ise butlânı intâç etmez ve vukû bulan râbitası dahi kendisinin mücesssem ve mahsûs bir sûreti bulunmadığından teşbîhi dahi müstelzîm olmaz.¹¹³⁷ Ammâ şeyhe olan râbita sâbıkan vasfolunduğu ve ekseri Hâlidîler'de bulunduğu gibi olur ise abede-i evsâna ve lev min ciheti'l-mânâ müşâbeheti bulunacağından¹¹³⁸ nâ-meşrû görüldüğü cihetiyle men'i yoluna gidilmiş idi. Ve Hoca Merhûm dahi bu cihetle men'e sâlik olaydı men'i sıhhate mukârîn olur idi. Lâkin “es-savârumu kad yenbû ve'l-cevâdü kad yekbû” (cesur kişi hata, cömert kişi de cimrilik yapabilir ya da kılınçlar sekebilir at tökezleyebilir), muktezâsınca şeyhe bu babta Hoca Merhûm'un râbita-i nâ-meşrûanın men'ine dâir i'râd ettiği delîl-i aklîsi dahi dâvâsının aksini intâç edeceği akl-ı selîm sâhibi indinde bedîhi ve zâhirdir. Zîrâ râbitadan maksûd olan te'sîrât ve feyz ki tarâf-ı ubûdiyetten bâr-i gâh-ı samedîyeye şevki külli inbiâsı ve bu dahi mezkûr râbitanın havâs ve mukteziyyâtı demek olacağından ve lev âlet-i şerre dahi olsa yine bu havâs bulunacağından ve bu râbitadan maksûd olan havâs ve te'sîrât ve feyzin velev şerre bile olsa yine te'sîr ve feyzin aklen bile vücûdiyyete kavlı müstelzîm olacağından râbitanın butlânı hakkında edille-i akliyye deyû i'râd ettiği râbitanın havâs ve te'sîrâtına delîl olmasını müş'îr olduğu kâbil-i irtiyâb değildir.¹¹³⁹ Ammâ siz dersin ki müellif-i sâni el Hâc Muhammed Fevzî Efendi'nin işbu Şeytâna râbita etmek iki vechden hâlf değildir dediği ve iki vechin ikisi de küfrü müstelzîmdir dediği ve diğer

¹¹³⁷ Derkenar: Ve bu sûreti Şeytân-i râbita ile mürîdin zikrinde aklen bir mahsûr görülmez gibi hâtıra hutûr eder ise de bu râbita min ciheti'l- halk eserden müessîre intikâl eylese râbita şer'iyyeyi avdet edeceği ve bu cihetle râbita nice mürîdine şükûk-i adîde intâc edeceği cihetle andan sarf-ı nazarla tembîh edilmesi lâbüd (elbette) görülmüştür.

¹¹³⁸ Derkenar: Ve anın cismi hayâliyyesinden müstekillen istifâza dahi

¹¹³⁹ Derkenar: Ve lî hâzâ Hoca Merhûm râbita-i nâ-meşrûanın men'ine dâir irâd ettiği delîl-i akliyyeden sarf-ı nazar buyurarak ancak teşbîhi ve teşrîki intâc edeceğinden rûy-i cihetine bu sûretle gidilmesi evlâ ve ehak ve ahrâdir ve cüz'i bir tefekkürle ehakkiyyeti ehline azharu mine's-şemsdir.

iki vech dahi vecheyne mevsûfeynin gayr-ı sûretinde i'râd edip onların dahi ikisi de bâtıldır diyerek müellif-i evvel aleyhü affü'l-ecel Hazretleri'nin küfrüne varasıya değin itâle-i lisânına ne dersek denülür ise cevab Hoca Merhûm ol delîli vücûd iktizâ etmesün için farziyyât sûretiyle getürmüştür. Öyle ise mevcûdü'l-vücûd olmayan şeyle dâvâ sâbit olmaz deyû müellif-i sâninin dediğine ne dersin denülürse cevâb neam dâvâsı sâbit olmaz ve bu babda belki dâvâsının nâkîzını isbât olur ise de yine farzîyattan olduğundan ve farziyyâtın da vücûdu olmadığından nâkîzı da sâbit olamaz bu sûrette Hoca merhûmun küfrüne dahi kıyâm olunması vücûd ve tecrübeyi intâç etmediğinden için öyle ise mürîdin şeyhe râbitası şer'î mi? Cevab neam şer'îdir. Sûret-i şer'iyye-i mufassala üzerine olup teşbîhi ve diğer mehâzîr-i şer'iyyeyi müstelzîm olmazsa yok Hoca merhûmun dediği gibi ve Hâlidîler'de olduğu gibi put misâli şeyhin sûver-i hayâliyesinden hizâsında oturup kendüsüne feyz ihsân ediyor ve teşbîhi müstelzîm olur ise nâ-meşrûdur. İctînâb lâzımdır.¹¹⁴⁰ Yukarıda güzelce tafsîl ve ta'mîk olunmuştur. Tekrâra hâcet yoktur. Hâzâ hüve'l fazlü'l-muîn ve hüve hudâ ilâ sıradım müstakîm şerîatü'l-emîn vel-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn. Eğer dersin ki Hoca Merhûm râbitanın şerîatta vücûdunu bulamadım diyor ne dersin. Cevâb neam ber minvâl-i meşrûh râbita-i nâ-meşrûanın cevâzına delîl yoktur. Lâkin râbita-i meşrûanın vücûduna delîl ekser min en yuhûsîdir. Yakında tafsîli gelecektir. İnşâallâhü Teâlâ. Lâkin bu makâmda müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kelâmının mefâdir-ı müeyyîd hâtıra bazı havâtır-ı hutûr etmiş ve ol hatarâtın bir alây mahzûru müştemîl olacağından terk-i husûs-u

s. 47

Âhra görünüyor ise de ba'zen fevâid ve cevâbtan hâlî olmaz ümîdiyle tafsîline ibtîdâr olundu. İşte üstâd-ı merhûmun râbitanın men'ine dâir irâd ettiği mürîdin şeyhine ettiği râbitayı Şeytâna etse yine ol keyfiyyet hâsıl olur. Kelâmında “araftü eş-şerrü lâ li'ş-şerri ve lâkin li't-tevakkî vefî”¹¹⁴¹ kelâmına ve dahi ârifin farkeylemez. “Ol kâbe-i puthânedan ve kezâ mescîd-i meyhânedan”¹¹⁴² diyerek gürûh-i uşşâkînin

¹¹⁴⁰ Derkenar: Her ne kadar lezzâtı ve tesîrâtı mucîb olur ise de zîrâ ol lezzâtın Şeytânî olduğu mugâyir-i şer'î harekât semeresi olmasıyla tehakkuk eder.

¹¹⁴¹ Kötülüğü şer için değil, ondan sakınmak için öğrendim.

¹¹⁴² O putların bulunduğu Kâbe'den ve aynı şekilde meyhane mescidinden.

söyledikleri makâmât kelimâtına ve dahi kâffe-i mahlûkatı gerek ins ve gerek cin ve gerek müslîm ve gerek kâfiri hâlıkına rabt ile ve eser-i Cenâbı Perverd-i Gârî'den müessîre intikâl ve râbitla zikir ve fikre ve râbita bu takdîrce kendini ve kâffe-i mahlûkâtını hâlıkına rabt mânâsına olduğuna¹¹⁴³ ve dahi şeyâtîn ve avenesi dahi esâmi-i ilâhîyeden mudîl isminin mazhârı olup her ne kadar lânet-i ilâhîye müstehâk olmuşlar ise de kendisi mi'yâr-i ins ü cin için me'mûr olunmasa bir kavli olup mazhâr-ı lânet olması ilâ yevmi'd-dîn kaydıyla mukayyed olduğuna ve muhallet fi'n-nâr ise de meşârık-ı şerîf ve kütüb-i tefâsîrde mestûr olan İmâm-ı Buhârî ve Müslîm Hazretleri'nin ittifaqları üzere Hazreti Enes radiyallâhü anhün Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'den rivâyet buyurduğu “lâ tezâlû cehennemü tekûlü hel min mezîd hattâ yedaa fihâ rabbü'l-izzeti fetekûlü kattu kattu ve izzetike ve yezdi ba'duha ilâ ba'dın”¹¹⁴⁴ hadîs-i şerîfinin işâret-i ulyâsına ve dahi Molla Câmî Hazretleri'nin “fe iyyâye ferhebûn”¹¹⁴⁵ kavli-i kerîmine değin te'lif buyurduğu tefsîr-i şerîf bidâyetinde eûzü tefsîri âhirinde “bel cihetü hayriyyeti's-şeytânî fihi gâlibün alâ ciheti's-şerriyyeti ve illâ lem yûced”¹¹⁴⁶ kavline ve muharremât eylem ister ile ve onun cevâzına ve li eclî't-tecrûbe ve'l-istircâz muğayyir-i fermân-ı münîf ve şer'î şerîfe değin hata cevâzına imâ ve işâret olması muhtemeldir.¹¹⁴⁷ Eğer suâl olunursa ki Şeytânî tecrûbe kelâmullâhda şekkî ol dahi küfr-î intâç eder deyi müellif-i sâni tasrîh etmiş buna ne dersin. Cevâb neam alet-i şer ve evlîyâ-i tağuttur min cihetün ve min cihetin uhrâ mazhâr-ı ism-i ilâh ve eser-i hüdâ-i penâh olduğu cihetden “ve fi külli şeyin lehu âyetün tedüllü ala ennehü vahidün”¹¹⁴⁸ fehvasınca¹¹⁴⁹ ve sâbikan beyân buyrulan mutâla'alara binâen eylediği râbita yanî Hâlık'ının rabt ile

¹¹⁴³ Derkenar: Ve li hâzâ müellifi evvel kuddise kelâmında iblîs aleyhi'l-la'nenin buyurmadığından fehm olunacağına ve yukarıda işâret olunduğu gibi İbrahim Hakkî'nin *Mârifetnâmesi*'nde muhabbeti zât ve sıhhat ve ef'al ve âsar taksîm buyurduğu gibi tevhidî dahi ol erkama inkisam ettirip tafsîlen beyân buyurduğuna.

¹¹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 2/314. “Hatta izzet sahibi Allah içerisini doldurur cehennem de yeter yeter Ya Rabbi der. Ve içindekiler bir birine girer.”

¹¹⁴⁵ Nahl, 16/51. “O hâlde, yalnız benden korkun.”

¹¹⁴⁶ Bilakis, onda Şeytânî yönün iyiliği galip gelir; aksi halde var olmazdı.

¹¹⁴⁷ Derkenar: İbrahim aleyhi's-salâtü ve's-selâmı keyfe tuhyi'l-mevtâ kâle eve lem tu'min kâle belâ ve lâkin li yedmeinne kalbî (Bakara 260) letâifî gibi. Derkenar: Zîrâ nefsi râbitanın mekânı ancak bâlâda mübeyyen hükümler ile olmak ihtimâli vardır tedbîr olunalar.

¹¹⁴⁸ Kudsi şâir denilen İbnü'l Mu'tez'in (ö. 296/908) bir şiirinden alıntı.

¹¹⁴⁹ İbn-i Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-Azîm/Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, çev.: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1993, c. 1, s. 124. “Her şeyde O'nun varlığını, birliğini gösteren bir âlâmet vardır.”

zikrin câiz olması me'mûl olunur.¹¹⁵⁰ İşbû husûsun tafsîline ittilâ murâd edesin ve Şeytânın ahvâlini kemâ hüve hakkühü bilesin ve kar'ına vâsıl olabilirsen *İnsân-ı kâmil* nâm kitab-ı mustetâb ile *Fütûhât-ı Mekkiye* ve *Kâşifü'l-gumûm* ve sâir kütüb-i mutasavvifelere mürâcaât olunasin. Kârîsine ihtâr ve tavsîye olunur. Bu meyândan maksûd-ı âcizi farziyyât vücûd iktizâ etmediği müsellemler ise de yine farziyyât sûretiyle iblîs-i aleyhi'l-la'neyi râbita ile ayân sûretlerle kâbilü'l-imbkândır denildiğinde ancak bâlâda beyân kılınan ihtimâlat ile kâbildir. Ve illâ Şeytânın adüv ittihâzı ve matrûtiyyet ve muhalletün fi'n-nâri yanî âlet-i şer olduğu müttetekûn aleyhdur. Ve kendisinin bizlere adâvet ve rehnümâ-yı pür ıgvâ-ı küfrî dalâletde olduğu müteyakkan

s. 48

Ve meczûmdur. Ve şu dahi ma'lûm olsun ki bu râbita ismine râbita demişler. Râbita ise ismi fâil olup mânâsı rabt edici demektir. Yanî mürîd-i sâdık kendini şeyhine ve şeyhini şeyhinin şeyhine ve in alâ ile'r-rasûli sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem ve ilallâhi Teâlâ celle celâlühü. İşbû misillü râbitadan Cenâb-ı Hak bir te'sîr ihsân buyuruyor ve bir hâssa fermân buyurur ki lezâiz-i rûhânî ve fuyûzât-i ilâhîdir. Fe kezâlik mürîd-i sâdıkîn Şeytânî bâr-i gâh-ı ehâdiyyete mahlûku olduğu cihetden rabt eylese farazâ o rabtın Hasâisinden lezâiz-i rûhânîsini Cenâb-ı Hak mürîd-i murâbita ihsân eylemiş de ol şeyâtîn-i pür ıgva-yı küfr-i dalâldır. Ve matrûd ve muhallet fi'n-nârdır. Ne için Şeytânı bâr-i gâh-ı ehâdiyyete rabtı sebebiyle mürîde böyle lezâiz veriyorsun verme. Zîrâ mürîd-i merkûm senin düşman ittihâz edin deyû fermân buyurduğun ve dergâh-ı samedâniyyenden tart ve teb'îd ettiğin lâ'ini mahlûkun olması cihetiyle "vallahü hâlıkun külle şey'in" ile sana rabt ediyor. Bundan için sen anâ hiçbir lezâiz-i rûhânî ve fuyûzât-i rahmânî verme denilir mi ve Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak'ın iblîsi tart ve teb'îdinden ve muhallet fi'n-nâr eylediğinden mahlûkiyyetinden dahi ihrâç buyurup ve mahlûkiyyetinden ihrâcına dâir bir âyet-i celîle veyâhut bir ehâdîs-i nebeviyye veya bir icmâ-i ümmet veya bir kıyâs-ı fukaha mı var yok efendim ammâ Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri iblîsi

¹¹⁵⁰ Derkenar: Zîrâ İmam Kuşeyrî ve lâ yegûlü abdün alâ adâvetihi illâ bi devâmi'l-istiâne bi'r- rab buyurup onu hâlıkından istiâne ile ve âni hâlıkına rabt ile kaffe-i ibâdâta abdi hâlısa muvâfik olup ona gâlip olur.

tart ve teb'îd etti ve adâvet olunmasına nev-i beni Âdeme fermân buyurdu. Adâvet emrine imtisâl lâzım değil mi. Evet efendim elzemdir. Elzemdir ammâ iğvâ ve idlâl ve tarîk-ı Hak'tan tarîk-ı bâtıla götürmeye sa'y eylediği için adâvet etmemiz elzem bulunduğundan bunun için. Adâvetle fermân buyruldu. Lâkin Şeytân kendinin mahlûku ve bâtil ile hakkı ta'rîfe me'zûn ve me'mûru bulunduğu cihetten dahi adâvet olunmasına dâir edille-i meşrûhalarda bir delil mi var. Yok efendim yok. Ammâ kendisi dergâh-ı ehadiyyetten sâbıkan dediğim gibi matrûddur. Allah'ın tard ettiğini bizim dahi tard ve teb'îd etmemiz lâzım gelmez mi? Evet efendim Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin tard ve teb'îd eylediğini biz dahi matrûd ve meb'ûd nazarıyla bakarız. Ve andan ictinâb ve taharrûz ederiz. Tard ve teb'îd ancak Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'ne mahsûsdur. Ammâ Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin iblîsi tard ve teb'îdini nereden nereye ve mülkünden başka bir mülkü âhara yok yok efendim. Mülkünden mülküne demek oldu ki Şeytâna Allah ü Teâlâ'nın mülkinde bir mahlûk-i zaîfi ve me'mûru acibî. Ve estâizübillâh kâle "Rabbi fe enzırnî ilâ yevmi yüb'asûne kâle fe inneke mine'l-münzarîn"¹¹⁵¹ ilâ yevmi'l-vakti'l-ma'lûm hükmü muktezâsınca mühlet ihsân buyrulmuş bir kavli bulunduęu¹¹⁵² halde müellif-i sâni el-Hâc Muhammed Fevzî

s. 49

Üstâzine'l-kümmel kuddise sirrû'l-ecel Hazretleri'nin farz ve temsîl sûretiyle i'râd buyurduğu edille-i akliyyesinde eğer müellifin murâdı Şeytânı rehber-i hidâyet bilerek ve öyle râbıta eder ise bu daha büyük küfürdür. Yanî eğerçi o zât Şeytânı mürşîd-i hidâyet ittihâz edip râbıta etmesi fi'l-vâki sahîh ise iblis-i mezkûrun secde-i âdem kazıyyesinde ızhâr eylediği muhalefetten daha büyük bir muhâlefet olduğunda hiçbir kimesnenin muhâlefeti yoktur yok kelâm-ı ve üstâdı merkûm hakkında lâyıık

¹¹⁵¹ Hicr, 15/36-37-38. "(İblis): "Rabbim, öyleyse bana beas gününe (diriltilecekleri güne) kadar zaman ver." dedi. Allah şöyle buyurdu: "Öyleyse sen, gerçekten mühlet (süre) verilenlerdensin." Malûm olan (bilinen) vaktin gününe kadar."

¹¹⁵² Derkenar: Ve'l-eşya tenkeşifü bi ezdâdiha (eşya zıtlarıyla anlaşılır) olduğu ve fi külli şeyin lehü âyetün "tedüllü alâ ennehü vâhidün mealine âyete te'lîfe vâkıf bulunduğu.

ve revâ değildir.¹¹⁵³ Ve merkûmun bu tekfîri merhûmun kangı kelâmından fehîm buyurdular da o kadar sözü teşdîd ettiler acaba sûret-i farazîda irâd buyurduğu iblîs aleyhi'l-laîne şeyhin yerine râbita ile şeyhe râbitada hâsıl olan keyfiyyet la'ini râbitada hâsıl olmakdır dediği kelâmından mı eğer bu kelâmdan fehmeyleydiyse her neresinden ve kangı sözünden fehm olunur ya ben fehm edemediğim gibi mevtâyı taşcının kelâmında dahi iş'âr buyrulmaduğundan eğer denilirse ki dahhâl mevtâyâ bu taşları ancak iki saat içinde tereddüb ve ihzâr edebilmiştir sahîh ammâ o kadar zamanda bu kadar azîm ve cesîm taş hazırlamak ancak kuvve-i kutsiyye ile hayır efendim yanlış oldu. Öyle değil kuvve-i iblisiyye ile yok yok kuvve-i tederrüsüne ile oldu demektir. Ey bu kadar kuvve-i tederrüsiyye var iken “vemâ halâkne's-semâe ve'l-arza ve mâ beynehümâ bâtilâ”¹¹⁵⁴ ve kezâlik “ve mâ halâkne's-semâe ve'l-arz ve mâ beynehüma lâi'bîn”¹¹⁵⁵ “mâ eradnâ mehmâ”¹¹⁵⁶ illâ bi'l-hakkı velâkin ekserahüm lâ ya'lemûn”¹¹⁵⁷ kavlı kerîmleri ve gayrilerde mâ sadakları mücebelerinden Teâlâ kâl eylemediğinden kuvvesinin her kangı kuvveden olduğu bilinemedi. Kendisi

¹¹⁵³ Derkenar: Ma'lûm ola ki bu makâmda gürûhu uşşakînin şer' ile mizân olunmaz râdde nice kelimâtları vardır ki akıllar hayran olduğu gibi şer'î şerîf dahi ol makamda kalmış ve gürûh ehl-i celâlin mübayenetinden gazâ ve cihâdî üzerimize farz buyurarak faktülü'l- müşrikîne kaffeten buyurmuş olupta hîn-i istimalinde ise vaz'ı cizye buyurarak dahi silkine bil idhâl garzaları garzımız malları malımız ve canları canımız gibi hıfzlarına fermân buyurmuş ve rûy-i zeminden mübayenetin külliyyen vücutlarını imtihana hikmetin aleyhi şeriâtı mustavafiyye dahi râzı olmamış idüğünü cümle ulemâ indinde müsellemler bulunmuş olduğu halde acaba müellifi sâni zîde şeruhu yanî kema hüve hakkahu fark ve temyiz etmiş gibi cümlenin ilmen ve amelen müsellemleri olan üstâdımız merkûmu tekfir etmesi cehâlet cüretinden neş'et eylediği zâhir olmuştur mea hâzâ iş bu temsîl Cenâb-ı Hak'ın kelâmı kadîminde dahi çoktur. Nitekim sure-i Âl-i İmrân'da innellezîne keferu ve mâtu ve hüm küffarun fe lem yukbele minhü ehadihim mil ül erzi zeheben velevifteda bih buyurup fi'l- hakîka Şeytânî rehber-i hidâyet bilerek râbita eder ise küfre müeddi olacağı rû nümâdır. Lâkin mahlûku ilâh ve âsar âlem penâh olduğu cihetten eserden müessire intikâl için vukû bulan râbita ancak vahdet-i sırfayı müeyyed olup bu ise gerek cemâlî gerek celâlî cümlesinde Hâlık-ı Cenâb-ı Hak ve tarafeyn tahtı kudreti ilâhiyyede mahkûm olduğunu bilerek mazhar-ı celâl olanlarda bile hikmet mülâhaza ederek kemâlî marifete vâsıl olup ârifin fark etmez oldu mescidi put hânedan müfâdı mucibince her tarafı vuslat-ı hakka mürşîd olup kemâl üzere teslîmi irâde-i ilâhiyye nâil ve her bir medâin ve mazhâriyyatı emr-i ilâhiyyeye saîr ta'yir olup cümlesinden ubur ederek şehri zâta vâsıl olur ve mürîdin Esmâ-i Hüsnâ'yı ilâhiyyede devri ve seyahâti ise kütüb-i mütesavvifinin kâffesinde mufassal ve meşrûh olduğu ve li hâzâ gürûhu uşşakînin kâh İsa kâh Musa kârhubân olmuşam kelâmları ve lev ki mümâsil kelâmı diğerleri ve cihâti sâireleri dahi bulunduğu halde müellifi sâninin ber vechi sâbık üstâd-ı merhûmun tekfirine dâir irâd eylediği

¹¹⁵⁴ Sâd, 38/27. “Ve gökyüzünü, arzı ve ikisi arasındaki şeyleri bâtil (boşuna) yaratmadık...”

¹¹⁵⁵ Enbiya, 21/16. “Biz; yeri, göğü ve ikisinin arasındaki şeyleri, oyun (eğlence) olsun diye yaratmadık.”

¹¹⁵⁶ Düzeltme; “mâ hâlaknâ hümâ”

¹¹⁵⁷ Duhân, 44/39. “İkisini de haktan başka bir şey ile yaratmadık (ikisini de hak ile yarattık). Ve lâkin onların çoğu bilmezler.”

talebeliğim hengâmında ol dahi talebe olup Edirne dâhilinde vâki Sultan Selim Cami-i Şerîfi havlısında bulunan hücrede otururlar iken bir kerre görmüştüm bir dahi görmedim. İnşâallah ilm-i şerîf bir bahr-ı ummandır. Ve ekserisi ve belki küllîsi zâcirdir. Teâlâ anâ dahi zecr ve ikâz eder afallâhu annâ ve setera'llâhu kusûrâne fi'l-hâli ve'l-mâzi ve an cemi'i'l-ülemâi ve'l-mü'minîne ve'l-mü'minât ecmaîn bi rahmetike ya erhame'r-râhimîn. İşbû tafsîl-i sâbıktan müellif-i sâninin taş virdleri nihâyete müncer ve murâdı ne olduğu anlaşılmayacağından ve bir dahi lisâna almasından hazer kılındığından ve kâri'în dahi işi yanî müellif-i evvel merhûmun şüpheli sözü i'radı ve ma'lûm edille-i akliyye destından murâdı kendisine ve lev ba'de'l-memât olsun bir varidât-ı mâneviyye tedârükünden

s. 50

İbâret bulunacağı dahi zâhir ve âşikârdır.¹¹⁵⁸ Gelelim müellif-i evvel merhûm aleyhi rahmetü'r-rahmâni'r-rahîm Hazretleri'nin kelâmına ki şudur eğer derseni ki râbîta hakkında Hâlid Efendi'nin ve sâirlerinin risâleleri ve cevâzı hakkında evvelleri vardır. Onlardan her birisini mutâla'a idüp “evhenü min beyt-i'l-ankebût”¹¹⁵⁹ olduğuna ittilâ olunmuştur. Ve müellif-i sâni aslahullâhi hâlehu'l-bârî Hazretleri'nin bu kelâmının şerhi derûnunda beyân ettiği kelâmı şudur; bâ hüve edilleler âyet ve ehâdis ve icmâ-ı ehlullâh olarak serd olunmakla hâşâ “evhenü min beyt-i'l-ankebût” değil belki “erfeu' min âlem-i'l-melekût ve a'lâ min arş-i'l-ceberût”¹¹⁶⁰ Ancak bu zât kimdir bilmem ya “kad tenkîru'l-ayni zave's-şems min ramedin”¹¹⁶¹ ve “tenkîru'l-femme taâm-i'l-mâi min sekâmin”¹¹⁶² fehvâsınca ihâle-i sem-i tahkîk ve ikâd-i şem-i tedkîk etmemiştir deyû hatm-i kelâm eyledi. Lâkin bu abd-i kemteri nâle mâ temennâhü'l-bârî ahterleri zâteyni şerîfeynin murâdlarını tavzîhe âğaz idüb

¹¹⁵⁸ Derkenar: Ve Makâm gâyetü'l-gâye mezâlik-ı akdâm olduğundan mehmâ emken ve mükerreran tev'îl ve ve tahrîr ve tafsîle bâdi olmuştur. Her biri dahi gelecekte beyân kılınacaktır. Derkenar: İsmail Hakkî'da *Rûhu'l-beyân*'ında iftidânın âdem-i kabûlü küffârın yevm-i kıyâmette zeheb ve emsâli kendüsüyle iftidâ olunan şeylere mâlik olmalarını ihâm eder meâ hâzâ küffâr yevm-i kıyâmette fakîr-i kıtmîr bir şeye mâlik olamayacakları maktûdur cennette mil'ü'l-arz zehebe ve mâ yefte'dî bi hiye mâlik olalar deyû irâd buyurduğu suâle cevâben işbu kelâmı ilâhî temsil tarikiyledir vücûd iktizâ etmez deyû cevâb dahi vermiştir.

¹¹⁵⁹ Ankebût, 29/41. “...Evlerin en dayanıksız ise şüphesiz örümcek evidir...”

¹¹⁶⁰ Melekût âleminde daha yüce ve Ceberût âlemindeki arştan daha yüksek.

¹¹⁶¹ Gözüne toz kaçmış veya göz hastalığı “ramed” olan kimse için güneşin varlığı inkâr edilemez.

¹¹⁶² Ağzı hastalık “sekâm” yüzünden tat alamayan kimse bile suyun tadını inkâr edemez.

der ki sâbikan sana bast-u beyân ve tafsîl-i âyân ettiğim râbîta-i şerîfenin hakkında i'râd eyledikleri delâilleri her ne kadar âyât ve hadîs-i şerîf ve icmâ-i ehlullâh gibi edille-i kaviyyeler ise de râbîta-i şerîfe-i müstedille kangı sıfat ve sûretle olan râbîta olduğu meşkûk olduğuna ve eğer müellif-i evvel aleyhü rahmetü ecel Hazretleri'nin zâhib olduğu put misillü edilen râbîta onları yanî atîyü'z-zikr delaâlü müteaddideleri delîl serd ise “evhenü min beyt-i'l-ankebût” bulunduğuna bi'l-ittilâ redde sâlik olmuş ve bu cihetle delîllerin râbîta-i nâ-meşrûaya delil ittihâzı “evhenü min beyt-i'l-ankebût” demeye ba'di ve bâis olmuş olur. Ve eğer müellif-i sâni aleyhi avnül-Bârî'nin murâd ettiği sâlifü'z-zikr râbîta-i şerîyyeye delîl serdinden ibâret olduğu halde merkûmun edille-i mezkûrlar hakkında demiş olduğu “erfea' min âlem-i'l-melekût ve a'lâ min arş-i'l-ceberûtur” ta'bîri dahi mahalli lâyıkında bulunmuş olur¹¹⁶³ ve bu takdîrce müellif-i sâni'nin müellif-i evvel hakkında “bazı göz şemsin ziyâsını gözde vâki remedi münâsebetiyle inkârına ve dertli olan kimsenin ağzı derdinden suyun ta'mını bilemedi” diyerek dahline hâcet yoktur. Belki merkûm ihâle-i sem-i tahkîk ve ikâd-i şem-i tedkîk etmediğinden merhûm merkûmu dahle ba'di olmuştur. Ve müellif-i sâni'nin bilmem dediği müellif-i evvelki altmış beş tarihlerinin der âliyyede Çarşamba nâm mahalle dâhilinde sâkin ve ol mahalde Leblebicî Câmî-i Şerîfi'nin nice ülema ve fuzâla tâlibine muallîm olan ve Hâfız Seyyid Hoca demekle meşhûr bulunan ve “*Vaz'îyye risâlesi*” şârihi ve sâir asârın müessisi olan zâhid ve âbid ve muttakî ve ferîd-i

s. 51

Asr bir zât olup târih-i mezkûr akibinde hicâz-ı mağfîret-tırâz niyetiyle der âliyyeden hicret buyurup yenbû'l-bahr nâm Medine'de irtihâl-i dâr-i bakâ buyurarak orda defîn-i hâk-i itr-nâk olup ve kasr-ı müteberrikeleri kubbe içine alunup ziyâretiyle teberrük olunan ve üstâdımız olup el-Hâc Hâfız Seyyid ismiyle benâm olan zâttır. Allah u Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri rûh-i tayyibelerini şâd ve hürrem ve handân ve âbâd etsün ve himem-i mâ'nevîyelerini ve rûhu münevverelerin bizlerden

¹¹⁶³ Derkenar: Ve Hâlid Efendi'nin risâlesinde ityân ettiği deliller ise aynı müellifi sâni'nin âtîde serd eyleyeceği delâilden ibaret olduğu bi'l-müracaat anlaşılmıştır ol delâili râbîta-i nâ-meşrûaya delil olarak serd olması ise evhene min beytil ankebut demede Hâce Merhûma hak verileceği ati'z-zikr cevab ve tahkikattan aşikâr olacağından

hoşnut buyursun âmin. bi hürmeti Seyyidi'l-mürselîn. Ve dahi ma'lûm olsun ki râbîta-i şerîfe dedikleri min ciheti'l-mânâ-i niyet-i şer'iyye ve ihlâs-ı mer'îye demek gibidir ki “inneme'l-ağmalü bi'n-niyyâti ve li külli'mriin mâ nevâ”¹¹⁶⁴ hadîs-i şerîfleri muktezâsınca¹¹⁶⁵ mürîdin zikrullâha ibtidâ etmezden evvel bir kere ol zikirden maksadı ne olduğuna niyyet-i sahîha-i şer'iyye ile niyet ve ihlâsı mer'î ile ve “vebttegû ileyhi'l-vesîle”¹¹⁶⁶ ve “râbitû” emr-i ilâhileri muktezâsınca. İşbu zikr-i ibâdeti duânın gayrı bir ibâdet olduğundan ibtigâ-i vesîle ederek kâffe-i mürîdân ve şeyhinin ma'an zikreyledikleri mevki'i taleb ederek ve zikr ibâdetinde mâiyyet-i ihvân ile ve şeyhine teb'iyyetle zikretmekle fezâil-i cemâate nâil olmak ve eğer yalnız zikrelediği halde yine onlara râbîta etmek yanî mürîdin cemîyetle ne hal ile zikre bed' ettikleri ve ne merkezde ve ne sûretle zikreylediklerini¹¹⁶⁷ tahayyül ve yine kendisini onlarla mâiyyet ettirerek zikr eder gibi suverlerini tahayyülde ve onlardan istifâzâda bulunmayup ancak bâr-i gâh-i ehâdiyyetten öyle misillü hâl ve cemîyetle zikirlerinde Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak ne günâ feyz-i ihsân buyurur ise bana dahi öylece ihsân buyuruluyor deyû fikr-i câzime ve hüsn-i zannî katîa' ile Cenâb-ı Hak'tan istifâzâ eylediği halde “ene indî zannî abdî lî”¹¹⁶⁸ hadîs-i şerîf muktezâsı vechle nâil-i feyz-i rabbi'l-ibâd olur. İşte bu sûretle zikir ve fikirde muhâlif-i şer-i şerîf-i nebevî bir şey bulunmadığı cümle urâfa dahi tasdik olunur. Ve te'yîd dahi iderler ve dahi bu makâmın tavzîhi ve te'yîd ve teşyîdi inşallâhu Teâlâ yakında gelecektir. “ve's-selâm alâ meni't-tebeal hüda” Gelelim müellif-i evvel aleyhi rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kelâm-ı âlîlerine ki şudur bu râbitanın vücûdunu bulmak için kütüb-i tefâsîr ve ehâdis ve kütüb-i sofîyye mutala'a ve teftîş olunmuş ise bir yerde şer'an vücûdunu müfid bir şey bulunmamıştır. Belki müteahhirînden cehele-i sofîyyenin ihdâs eylediği tevhiide münâfi dinde bir fitne-i azîmedir. İşbu kelâm-ı âlînin şerh ve reddinde müellif-i sâni el-Hâc Muhammed Fevzî'nin dahi beyân buyurduğu şudur ki; bu makâle “yâr-i nezdikter

¹¹⁶⁴ Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslîm, İmare, 155. “Ameller ancak niyetlere göredir.”

¹¹⁶⁵ Derkenar: وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ (Beyyine, 98/5.)

¹¹⁶⁶ Mâide, 5/35. “...O'na yaklaşılmaya vesile arayın...”

¹¹⁶⁷ Derkenar: Ve ne hâl ile feyz-i ilâhî celbine terakkub ve intizâr ve bâr-i gâh-i ehadiyyeden ilticâ niyâz ederek nice fuyûzât-ı ilâhîyeye nâil olduklarını.

¹¹⁶⁸ Buhârî, Tevhîd, 15; Müslîm, Zikr 2. “Ben kulumun hakkımdaki zannı gibiyim...”

s. 52

Ez men bi menest/Ve in accepter ki men ezvey dûrem¹¹⁶⁹ ve kezâlik “Yerâ eşcâru fâkım, velâ yerâ mâ nekaşe alâ zufrîh¹¹⁷⁰ kâbilindendir. Çünkü ey benim efendim kütüb-i tefâsîr dediğimiz âyât-ı Kur’âniyyeyi tefsîr ve te’vîl eden kitaplar olduğu surette estâizü billâh “yâ eyyühellezîne âmenü’t-tekûllâhe ve kûnû mea’s-sâdikîn¹¹⁷¹ âyetinden ve kezâlik “verkeû mea’r-râkiîn¹¹⁷² âyetinden ve kezâlik “feülâike mea’l-lezîne en’ama’l-lahü aleyhim¹¹⁷³ âyetinden ve kezâlik “vebteğû ileyhi’l-vesîleh¹¹⁷⁴ âyetinden ve kezâlik “levlâ en raâ Bürhâne Rabbehü¹¹⁷⁵ âyetinden daha ziyâde ne vechle delîl olabilir. Eğer dersin ki işbu âyetlerden her birerlerinin sebab-i nüzûlü ve delâlet-i zâhireleri başka başka iken ne vechle râbita-i şerîfeye delîl olabiliyor imdî âyât-ı Kur’âniyye ve ehâdis-i nebeviyyede her ahkâmın gerek ahkâm-ı zâhiri ve gerek ahkâm-ı bâtınenin zâhiren delîlleri bulunmuş olsa istinbât-ı ahkâm-i zâhiriyye için ilmî zâhirde müctehidlere ve ahkâm-ı bâtınıyenin istinbâtı için ilm-i bâtında müctehîd ve ashâb-ı turûk-i âliyye olanlara hiç hâcet-i mest etmeyüp herkes kendi şeyh-i eclîyle amel ederler idi. Bâ husûs kıdvetü’l-müfessirîn allâme-i Beyzâvî beyyezâ vechehü’l-bârî Hazretleri Sûre-i Bakara’da vâki estâizübillâh ellezî “ceale lekümü’l-arza firâşen¹¹⁷⁶ ilâ âhir âyet-i kerîmesini bi’l-ma’na’z-zâhiri tefsîr buyurduktan sonra İbni Abbâs râdiye anhü rabbü’n-nâs Hazretleri’nden ve gayriden mervîdir ki Kur’ân-ı Kerîm’in her bir âyetinin tefsîr-i zâhirisini olduğu gibi te’vîl-i bâtınısi de vardır. İmdî her bir âyetin te’vîl-i bâtınısi olduğu takdirce âyât-ı beyyinât-i mezkûre aynı râbitaya edille-i kaviiyyedirler. Ve kütüb-i ehâdisden Ekmelüddîn’in *Şerh-i Meşârik*’ında ve İbni Hacer’in *Şerh-i Şemâili*’nde ve sair kütüb-i müteberede zikrolunup bi mastarihâ bu mahalde zikrolunsa vakit gayrı müsâid ve zikrolunan delîllerden daha ziyâde ne vechle delîl

¹¹⁶⁹ Dost-sevgili, bana benden daha yakındır ama bensizdir/Ve bu daha şartıctıdır ki ben ondan uzağım.

¹¹⁷⁰ Yüksek ağaçları görür, ama sakalındaki nakışı göremez.

¹¹⁷¹ Tevbe, 9/119. “Ey İman edenler! Allah’a karşı takva sahibi olun ve sadıklarla beraber olun.”

¹¹⁷² Bakara, 2/43. “...Ve rükû edenlerle beraber rükû edin.”

¹¹⁷³ Nisâ, 4/69. “...işte onlar, Allah'ın kendilerine ni'met verdiği...”

¹¹⁷⁴ Mâide, 5/35. “...O’na yaklaşmaya vesile arayın...”

¹¹⁷⁵ Yûsuf, 12/24. “...Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı ...”

¹¹⁷⁶ Bakara, 2/22. “O (Allah) ki; yeryüzünü sizin için döşek...”

olabilir ve kütüb-i tasavvufda Bâyezid-i Bestâmî'nin “men lem yekün lehü şeyhun fe şeyhuhü Şeytânün” kavlinden ve Hazreti Mevlânâ'nın “ma zânki bâ akl çü aklî cift şod'/mâni-i bed fiil ve bed güft şod” (Bil ki akıl ikiye bölündüğünde, anlamlar daha netleşir/belirsizlikler ise karmaşıklaşır) kavlinden ve İmâm-ı Busayrî'nin “men lî bi reddi cimâhın min gavâyetihâ', kemâ yeruddü cimâhu'l-hayli bi'l-lücûm”¹¹⁷⁷ kavlinin lüzûmu râbıta-i mürşide delâletinden ve İmâm-ı Şa'rânî'nin *Nefehât-ı Kutsiyyesi*'nde âdâb-ı zikr-i aded şumâr iderken âdâb-ı zikrin yedincisi mürîd şeyh-i kâmilini hîn-i zikrinde iki gözünün önünde tahayyül etmesidir. Ve bu babda eğer âdâb-ı ve menşe-i feyz-i rabbi'

s. 53

İ-erbâb budur buyurmasından ve allâme Şerîf Cürcânî'nin Şerh-i Mevâkıfî'nin âhîrinde evliyânın sûretleri mürîdine zûhur ider ve onlar dahi ol sûret-i mürşidden ahz-ı feyz ederler demesinden ve Molla Câmi ve İsmâil Hakkı kaddesallâhü sirrâhüme'l-âli Hazretleri'nin “zikrin iki tarîki vardır. Birisi râbitadır” buyurmalarından ve bu Saîd Hâdimî Kudde sîrruhü's-sâmi'nin Risâle-i Mahsûsa'sında “Fe yetehayyelü sûrete'n-nebiyyi ev sûrete şeyhi”¹¹⁷⁸ deyû buyurmasından daha ziyâde ne vechle delîl olabiliyor. Yanî bu zât münkîr-i munsifâne mutâla'a etmiş olsa daha ziyâde “hâzâ hisnullahü min'el-hadîd” kâbilinden delîller bulur. Zîrâ bu fakîr bu zâtı görmedim ammâ şöyle hüsnî zannederim ki bu zât bir âlim-i râsıh ve gasbu'l-habîb ve neşri etrafa müdd-i ğasn eylemiş bir zâttır ve bu fakîr ol zâta nisbetle “min haysü'l-ilm” bahr-i ummân-i bî pâyânın sâhilinde bir câh-ı muattal-i bî âb gibidir. Ancak tevfik-i Bârî başka bir şeydir. “Ve men lem yec'alillahü lehü nûran femâ lehü min nûrin”¹¹⁷⁹ “elhamdülillahillezî hedânâ lihâzâ vemâ künnâ li nehtediye levlâ en hedenâllâhü”¹¹⁸⁰ İşbû makâmında müellif-i sâni el-Hâc Muhammed Fevzî nâle mâ temennâhü'l-bârî Hazretleri'nin kelâmı nihâyet buldu. Ma'lûm ola ki bu âciz-i bî çâre ve her me'âriften âvâre sâlifü'l-ismeyn müellif-i evvel ve sâni nâlâ aksa'l-makâmati'l-bârî Hazretleri'nin bâlâda mezkûr kelâm-ı

¹¹⁷⁷ O durumda, canlanmanın zayıflıklarını reddetmek için bana kim yardım edebilir? Tıpkı atın gözlerindeki tozun, gözlükle temizlenmesi gibi.

¹¹⁷⁸ Derkenar: Şeyhinin ve Rasulûllah'ın sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem sûretini hayâl eder.

¹¹⁷⁹ Nûr, 24/40. “...Ve Allah, kime nur kılmamışsa (vermemişse) artık onun için bir nur yoktur...”

¹¹⁸⁰ Âraf, 7/43. “...Bizi buna hidayet eden Allah'a hamdolsun. Allah'ın, bizi hidayete erdirmesi olmasaydı, biz hidayete ermezdik...”

ulyâlarının şerh ve izâh ve murâd-ı âlîlerinin keşf-u beyânına şuru' idüp der ki işbu beyne'l-Hâlidîyye iştihâr eden ve sâbikan müellif-i evvel kuddise sirruhu'l-ekmel Hazretleri'nin kelâmında put ta'bîriyle ta'bîr buyrulan râbîta-i nâ-meşrûanın âyâ taraf-i şer'îden tecvîzine dâir bir şey var mıdır? diyerek kütüb-i tefâsîr ve ehâdis ve gerek kütüb-i mutasavvife mutâla'a ve teffîş olunmuş ise de hiç birinde râbîta-i nâ-meşrûanın vücûd ü cevâzine müfîd müellif-i evvel aleyhi rahmeti'l-ekmel hazretlerinin bir şey bulamadığından belki adem-i cevâzına dair nice ehâdis ve asâr mevcûd olduğundan mezkûr râbîta ancak müteahhirînden cümle-i sofîyyenin tevhîde münâfî ihdâs eyledikleri dinde bir fitne-i azîmedir demekten başka çare bulamadı. Zîrâ “et-tevhîdü iskâtü'l-izâfâtî”¹¹⁸¹ buyrulduğu yanî kâffe-i mahlûkât ve âmme-i mevcûdâtta resmen ve mânen mutasarrîf ve muzîl ve mu'îz ve muhyî ve mümîd ve mu'în ve mufkîr ve mehdî ve mudîl ancak Teâlâ Hazretleri'dir deyû muvahhidîn kat'an ve kâtiaten böylece îtikât etmek ve mâ adâsı kâffe-i sebab-i îtikât idüp sebebin dahi te'sîri müsebbibdendir deyû cezm etmek lâzime-i zimmet ve farîze-i ehl-i tevhîd iken şeyhin sûver-i mutehayyilesinden tasarruf ve istimdât etmek tevhîde münâfî dinde bir fitne-i azîme olduğu bî şek ve bî şüphe tebeyyün ve tahakkuk

s. 54

İder ve müellif-i sâninin irâd ettiği âyet-i celîle ki ve “men lem yec'alillahü lehü nûran femâ lehü min nûr”¹¹⁸² bunu takviye ve te'yîd eder eğerçi şeyhe bervech-i meşrûh râbîta meşrû olaydı kemâl-i insaniyyenin gâyet el-gâye aksâsına vâsıl olan ve cism-i ulyâları aynı nûr-i hakîki bulunan Hazreti Peygamber sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin beyne'l-ümme heykel-i mahsûsası ve suver-i münevveresi mahvolmamak ve muahharan heykel-i âlî mezbûrundan bi'r-râbîtâti istifâzâ edilmek üzere elbette ve elbette müteaddîd ehâdis-i şerîfeler ısdârı ve beyne'l-ümme hıfzıyla istifâzâ iktizâ ederdi ve hiç olmazsa suver-i müteaddîdesinin hıfzına ve beyne'l-ümme ol suver-i ulyâlarıyla istifâzâ kılınmasına vasiyyetle terk buyururlardı. Zîrâ râbîta menşe-i feyzi rabbi'l-erbâb ve herşeyden evvel lâzîmü't-tenbihât bir emr-i azîmden iken ve Hazreti Peygamber sallallâhu Teâlâ aleyhi ve

¹¹⁸¹ Tevhid, eklemelerin ortadan kaldırılmasıdır.

¹¹⁸² Derkenar: Ve emsâli tevhid hakkında vâki âyet-i celîleler bi ecmeiha.

sellem Hazretleri dahi dinde beyân etmedik ve şerîatte âyân etmedik bir şeyi bırakmadığına dâir taraf-ı Mustafâviyyelerinden ihbâr ve i'lâm ve cânib-i ulûhiyyetinden dahi “lâ rabdin ve lâ yâbisin illâ fî kitâbin mübîn”¹¹⁸³ âyet-i celîlesi vech ile nakîr ve kıtmîr herşeyi Kur’ân-ı Azîm’inde dahi beyân buyurduğuna ve umûr-i dinde hiçbir şeyi terk buyurmadığına fermân-ı ulûhiyyet dahi sudûr buyurulmuş iken beyne’l-ibâd-i ve’l-ümmeât gâib etmeyüp kendisüyle istifâzâ kılınmak üzere peygamberân-i zî şânın vereselerinin sûret ve heykel-i mahsûsalarının hıfzıyla andan istifâzâ kılınmasına dâir müellif-i evvel aleyhü rahmetü ecel Hazretleri’nin bir âyet veya bir hadîs-i nebeviyye ve huccet olmaklığa salîh ahbâr-i sahîha vesâire bulamadığı misillü bu tilmîz-i pür taksîri dahi bulamadığından başka “men teşebbehe kavmen fe hüve minhüm”¹¹⁸⁴ ve “hâlifü’l-yehûde ve’n-nesâra ve lâ umira bi secdetin alâ gayrihi Teâlâ” ve “lâ tesîlû ile’l-kubûri li en fîhi müşâbehetü’l-küffâr”¹¹⁸⁵ ve “kâtilu’llâhü’l-yehûde ittehazû kubarâ enbiyâi him mesâcidün”¹¹⁸⁶ ve “lâ tedhulü’l-melâiketühü beyten fîhi kelbün ev sûratü temâsîl”¹¹⁸⁷ ve “lâ tutrinî em lâ tucâvezû ani’l-haddi kemâ atrâ İsa İbni Meryem ey kemâ bâligun nesârâ fî medhîhi hattâ zallû ve kûlû Abdullah ve rasûlüh”¹¹⁸⁸ ve “Yâ Muaz İbni Cebel mâ hakku’llâh ale’l-ibâd. Kâle’llâhü ve rasûlehü a’lem. Kâle aleyhisselâm. “Fe inne hakku’llâhe ale’l-ibâdi ve en ya’büdühü ve lâ yüşrikü bihi şey’en”¹¹⁸⁹ sadaka Rasûlullah. Ve emsâli ehâdîs, “felâ ted’û meallâhi ilâhen âhar”¹¹⁹⁰ ve “lâ yüşrik bî ibâdeti Rabbihi ehaden”¹¹⁹¹ “felâ ted’û meallâhi ehaden”¹¹⁹² “inneddîne indallâhi’l-

¹¹⁸³ En’am, 6/59. “...hiçbir yaş ve kuru bir dane yoktur ki, “Kitab-ı Mübîn”de bulunmasın.”

¹¹⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 5. “Kim bu kavme benzemeye çalışırsa ondandır.”

¹¹⁸⁵ Müslîm, Cenâiz, 97-98. “Kabirler üzerinde oturmayın, onlara doğru namaz kılmayın.”

¹¹⁸⁶ Buhârî, Salât 54. “Allah Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin. Peygamberlerinin kabirlerini mescide çevirdiler.”

¹¹⁸⁷ Ebû Dâvud, Libas,129. “İçinde köpek, resim ve cünüb bulunan eve (rahmet getiren) melekler girmez”

¹¹⁸⁸ Buhârî, Enbiya, 48. “Hristiyanların Meryem oğlu İsa’ya yaptıkları gibi beni batıl ve aşırı surette methettikleri şekilde övmeyin! Ben ancak Allah’ın kuluyum. Bana, Allah’ın kulu ve Rasûlü deyin!”

¹¹⁸⁹ Buhârî, Cihâd 46. “Ey Muâz! Allah’ın kullar üzerinde, kulların da Allah üzerinde ne hakkı vardır, bilir misin?” buyurdu. Ben: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Rasûlullah (s.a.v.) “Allah’ın, kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah’a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O’na ortak tutmamalarıdır.”

¹¹⁹⁰ Şuarâ, 26/213. “Öyleyse Allah ile beraber diğer bir ilâha dua etme...”

¹¹⁹¹ Kehf, 18/110. “...Rabbinin ibadetine başka birini (bir şeyi) ortak koşmasın.”

¹¹⁹² Cin, 72/18. “...Artık Allah ile beraber başka birine dua etmeyin.”

islâm”¹¹⁹³ ve emsâli âyet-i celîleler muktezâları vechiyle kullarına îka’ buyurduğu tasarruf ve kendisine vâki olan ibâdetinde kendisinden mâ adâsını kendisine şerîk edilmemesi ve kendisinden mâ adâ kimseye duâ edilmemesi fermân ve resm ve heykelden intifâ şöyle dursun suverlerin olduğu menzile ve husûsan menzîl-i ilâhîye buyrulan kalbe melâikeler dahi dâhil olmayacağı ve öyle misillü menzillerde namaz kılınması dahi bilâ kerâhetin câiz olmadığı ehâdîs-i nebeviyye ve kütüb-i fikhiyyelerden müstebân buyrulduğundan ve sâbıkan buyrulan hadîs-i şerîf mefhûmu münîfince ve estâîzü billah “vallahü yağlemü sirraküm ve cehraküm”¹¹⁹⁴

s. 55

Âyet-i celîlesi mantûkunca Cenâb-ı Hak öyle kullarının gönül ve hayâllerinde şeyhlerinin suver-i hayâliyyelerinin hıfzıyla ondan istifâzâ ve istimdât ettiklerini bileceği cihetle gerek hâfızı ve gerek mahfûzu terk buyuracağı fermân buyrulduğundan râbîta-i meşrûha-i mevsûfe hakkında âyât-ı beyyinât ve ehâdîs-i nebeviyyât ve icmâ-i ümmet ve kıyâs-ı fukahâ gibi edille-i kât’ılarından bir şey bulunamayacağı tahakkuk etmekle onun için müellif-i evvel aleyhi rahmetü’l-ecel Hazretleri ancak râbîta-i nâ-meşrû müteahhirînden cehele-i sofiiyenin tevhîde münâfî dinde ihdâs ettikleri bir fitne-i azîmedir demekliğı lâ bûd görüp öylece buyurdular. Ammâ müellif-i sâni el-Hâc Muhammed Fevzî Efendi Hazretleri’nin râbîta-i mevsûfe-i mezkûrenin isbâtı hakkında ikâme buyurduğu delîllere ne dersin denilirse cevâbında deriz ki ibtidâda delîl deyü irâd ettiği estâîzü billâh ve “kûnû mea’s-sâdikîn”¹¹⁹⁵ ve ikincide i’râd buyurduğu estâîzü billah “verkeû mea’r-râkiîn”¹¹⁹⁶ ve üçüncüde i’râd buyurduğu estâîzü billah “feülâike meallezîne ena’mallahü aleyhim”¹¹⁹⁷ ve dördüncüde ityân buyurduğu “vebtegû ileyhi’l-vesîleh”¹¹⁹⁸ ve beşincide ikâme eylediği “levlâ en raâ bürhâne Rabbihi”¹¹⁹⁹ âyât-ı beyyinâtlar sâlifü’z-zıkr ve’l-vâsf râbîtaya delil olamayacağı inde ehli’l-insâf âşikâr

¹¹⁹³ Âl-i İmrân, 3/19. “Muhakkak ki Allah'ın indinde dîn, İslâm'dır...”

¹¹⁹⁴ En’âm, 6/3. “...Sizin sırrınızı (gizlediğinizi) ve açıkladığınızı ve kazanacağınız şeyi bilir.”

¹¹⁹⁵ Tevbe, 9/119. “...doğrularla beraber olun.”

¹¹⁹⁶ Bakara, 2/43. “...Ve rükû edenlerle beraber rükû edin.”

¹¹⁹⁷ Nisâ, 4/69. “...işte onlar, Allah'ın kendilerine ni’met verdiği...”

¹¹⁹⁸ Mâide, 5/35. “...O’na yaklaşmaya vesile arayın...”

¹¹⁹⁹ Yûsuf, 12/24. “...Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı ...”

bulduğundan “evhene min beyti’l-ankebût”¹²⁰⁰ olduğu kuvve-i akliyye-i dîniyye ashâbı dahi tasdîk eder¹²⁰¹ ve kütüb-i tasavvuftan naklen ve Bâyezîd-i Bestâmî kuddise sirruhu’s-sâmi Hazretleri’ne nisbetle altıncı mertebede delil deyû i’râd ettiği “men lem yekün lehü şeyhun feşeyhuhü Şeytânün” yedinci râdde de Hz. Mevlânâ kaddesallâhü sırrahü’l-esnâ Hazretleri’nin ve sekizinci râdde de İmâm-ı Busayrî Hazretleri’nin ebyât-ı âlîleri dahi kezâlik ber minvâl-i meşrûh ve mensûf râbîta-i nâ-meşrûaya delil olamayacakları zâhir ve dahi onuncu râdde allâme Seyyid’in *Şerh-i Mevâfîk*’ı âhirinden nakleylediği ve Molla Camî ve İsmâil Hakkı kaddesallâhü sırrahüme’l-âlî Hazretleri’nden nakîl buyurduğu kezâlik râbîta-i nâ-meşrûanın şer’î idüğüne delil olamayacakları bâhirdir. Kaldı ki İmâm-ı Şârânî kuddise sirruhu’s-sâmi ile Ebû Sâid el-Hâdimî ravvâha rûhâhu’l-bârî Hazretleri’nin kelâmındaki bâlâda ayrı ayrı zikirleri sebketmiştir. Kelâm-ı mezkûrlarda dahi bazı evhâm sâhibi müellif-i sâni gibi mürîd hîn-i zikrinde şeyhinin sûretini vicâhen tahayyül etmeklik anlayarak râbîta-i nâ-meşrûaya delil olmak üzere ityân edilmiş ise de hâlbüysa kelâm-ı mezkûrlardan İmâm-i Şârânî Kuddise sirruhü’s-sâmî Hazretleri’nin kelâmı sâlifü’z-zikr râbîta-i nâ-meşrûaya delil ola

s. 56

mayacağı inde’l-urefâ âşikârdır. Ve belki bazı edânîler dahi kelâm-ı mezkûr-i meydân-ı kadre vâz ettikde niye râbîta-i nâ-meşrûaya delil olamayacağını ezber tedebbür ile meydana getirürler. Zîrâ Mevlânâ merkûm Şârânî’nin âdâb-ı zikrin beyânında mürîd şeyh-i kâmilini hîn-i zikrinde iki gözünün önünde tahâyüül etmesidir buyurmuşdur. Lâkin işbu kelâmdan mürîd şeyhin sûretini vicâhen iki gözünün önünde tahâyüül etmesinin fehmolunamayacağı âşikârdır. Zîrâ imâm

¹²⁰⁰ Ankebût, 29/41. “...Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir...”

¹²⁰¹ Derkenar: Zîrâ anlar ile maiyette olmak nâ-meşrû râbîta mütavakkıf olmayacağı zâhir ve ehl-i irfâna bâhirdir mea hâzâ vesîle-i ibâdet mânâsına olup mürşîd mânâsına olmadığına kâffe-i müfessirîn ittifak etmişler bu takdirce *Rûhu’l-beyân* sâhibi İsmâil Hakkı’nın mürşîd mânâsına aldığına itibâr olmayacağı bediidir. Zîrâ kâffe-i müfessirîn vesîlenin Teâlâ’ya kurbîyyete sebep olan ibâdet mânâsına olduğuna müttetiklerdir. Müteaaddîd tefâsir ve *Tefsîr-i Kebîr* ve *Cerîr-i Taberî* ve *Tefsîr-i Aliyyü’l-kâri* ve *Bezvâvî* ve emsâllerine mürâcaâtla âşikâr olur. Ben dahi mürâcaat ettim vesîleyi mürşîd mânâsına alan İsmâil Hakkı almış mâada esâmileri zikr olunan tefâsir ve gayrileri bi ecmaihim vesîleyi ibâdet mânâsına aldıkları cihetle umûmun tefsîrine mugâyir İsmâil Hakkı’nın tefsîrine mürâcaat etmek lâyük değıldir. Velev süllime ibtikâ-i şeyhten ber vechi meşrûh râbîta nâ-meşrû sâbit olamayıp ona delil olamayacağı rû numâdır.

misüllü gözünün önünde tahayyül etmesi muhtemel ve şer'î olacağı bedîdâr olduğu gibi Hâdimî Kuddise Sirrûhu's-sâmi Hazretleri'nin kelâmı olan “fe yetehayyelü sûrete'n-nebiyyi aleyhisselâm ev sûrete şeyhahu”dan dahi anlaşılmaz vâkıa sûret-i nebî veyahut sûret-i şeyhi mürîd hîn-i zikrinde tahayyülü fehmolur ise de abede-i evsân gibi vicâhen ve izâen be izâen tahayyülü fehmolunmaz. Zîrâ eğer murâdı ber minvâl-i meşrûh vicâhen tahayyülün lüzumu olaydı “fe yetehayyelü sûrete'n-nebiyyi ev sûrete şeyhi” vicâhen buyurmak lâzım gelirdi. Emir öyle değildir ki öyle buyurmadı. Bu takdirce böyle mahall-i nâzikedeki öyle tedbirsizlik gâyetle vahîmdir. Zîrâ her sûretle teferrüde Teâlâ ehâktır ve esbâba nisbeti de hakır. Ve lihâzâ mecâzen esbâba isnâd idenler afva müstehakdır lâkin müsebbibe nisbeti evlâ ve ehakdır. Zîrâ herşeyde müessîr-i hakîki ve mu'ti ve müfîz-i sahîhi Cenâb-ı Hak'tır. Lâkin esbâba mukârenetle a'tâ buyurması âdet-i ulûhiyetinden olduğundan mürşîd olsa olsa atâ-i feyze sebep olmuş olur. Yoksa müstakillen müfîz olamaz. Zîrâ te'sîri müstakillen esbâba isnâd edene ancak fırkâ-i dâlleden tabi'iyûnlardır yoksa ehl-i sünnete göre kâffe-i esbâbın te'sîri müsebbib-i hakîkidendir yoksa sebebeden değildir. Bu dahi kütüb-i akâid ve ahlâk vesâir kütüplerde mufassalan mezkûrdur ve li hâzâ Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri “men zellezî yeşfeu' indehü illâ biiznih”¹²⁰² ve “inneke lâ tehdî men ahbebe velâkinnallâhe yehdî men yeşâ'i”¹²⁰³ ve “lâ ilâhe illallâh ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” ve “mâ zekâ minküm min ehadin ebeden velâkinnallâhe yüzekkî men yeşâ'i”¹²⁰⁴ ve emsâli âyet-i celîlerle mahlukâtında zâhiri ve mânevi müstakillen mutasarrîf¹²⁰⁵ olup muîndir ve vezîre ve müşîre muhtaç olmadığını duyurmuştur. “Allahümme'calna mine'l-mütemessikîn bi's-şerîati ve lâ tec'alna mine'l-muhâlifîn fi mâ fi'l-veddi ve'l-cezmi ve's-sahvet” âmin bi hürmeti sâhibü's-şerîati'l-Ahmediyyeti umulur ki bu makâmda müellif-i sâni kendisinin i'râd ettiği delîlleri gâyetle metîn gördüğü cihetle tevfiqa muvaffak olduğu iddiâsının kelâmının hitâmında i'râd etmiş ise de bâlâda beyân kılınan mutâleât dahi fikrine vurûd etmemesi ihtimaliyle müellif-i evvel aleyhü rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin

¹²⁰² Bakara, 2/255. “...O'nun izni olmadan, O'nun katında kim şefaate yetkisine sahiptir?...”

¹²⁰³ Kasas, 28/56. “Muhakkak ki sen, sevdiğin kişiyi hidayete erdiremezsin. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir...”

¹²⁰⁴ Nur, 24/21. “...içinizden hiçbiri ebediyen nefsinizi tezkiye edemezdi. Lâkin Allah, dilediğinin nefsinizi tezkiye eder...”

¹²⁰⁵ Derkenar: Ve mâ künnâ li nehtediye levlâ en hedâna'llah -innallahe yahûlü beyne'l-mer'i ve kalbihi -fe sübhanellezi bi yedihi melekûtü küllü şey'in ilâ.

medh ve sitâyişine gitmiş ve kendi muvaffakiyetinin üzerine dahi takdîm etmiş olmakla zâteyni merkûmenin mezheb ve zâhâbı

s. 57

Ve kangısının vahdete muvâfık ve kangısının muhâlif görüneceği âlim ve fâzıl ve ârif ve fâtına hâfî değildir. Gelelim müellif-i evvel aleyhü rahmetü'l-ecel Hazretleri'nin kelâmına ki şudur; ey birâder-i azîz eğer dersin ki sen zâhir ulemâsındansın bâtın yüzüne ittilân yoktur. Cevâb bu abd-ı acîz tarîk-ı Hâlidîyyeden ba'de'l-icâze ve'l-hilâfe bir teveccühle yedi sekiz mürîdânı iğmâ ederken bu râbita-i deniyye sebebiyle terkine Hâdi hidâyet eyledi.¹²⁰⁶ İşbû kelâmın şerh raddinde müellif-i sâni aslehâ hâlehu'l-bârî der ki bu zât tarîk-ı Hâlidî Nakşibendiyye'nin mizâb-ı nurâniyyesinden cereyân eden feyz-i ilâhîden nûş idüp "en sahha kavluhü" ve yedi sekiz mürîdânı bir teveccühde iğma ederken terk etmekliğinden sâir ihvân-ı bâ safânın terk etmesi lâzım gelmez. Zîrâ Hâfız-ı Şîrâzî'nin "Dûş ez mescid sûy-i mîhâne âmed pîr-i mâ - Çîst yârân-ı tarîkat bâde zîn tedbîr-i mâ"¹²⁰⁷ beytinin delâleti ve Şeyh Ferîdüddîn Attâr'ın "Şeyh San'ân bûd muhterem - Bâ mürîd çâr sâd ender harem"¹²⁰⁸ ilâ âhiri'l-hikâye ebyâtının delâleti ve âlem-i nihrîr ve Bel'âm bin Baûra hikâyelerinin arabî ve fârisî manzûm ve mensûr kitaplarda beyân olunan vukû'at-ı garîbenin delâletleriyle nice büyükler ibtidâ li hikmetin sahbâyı safâyı esrârı nûş idüb ve kendilerince nice nice vukû'at-ı hasene zuhûr etmiş iken ba'dehu yine li hikmetin dâire-i evliyâdan hurûc idüp matrûd olunmuşlardır. Ve hem dahi bu zâtda bir enâniyet ve teferrüd ve tegarrur dâvâları zuhûr etmiş gibi görünüyor. Zîrâ kelâmlarından öyle fehmolunur. Hafazanallâh Teâlâ. Bu enâniyyet fenâ şedîddir. Bu dünyada estâzûbillah "ve fevka külle zî ilmin âlim" kavlı ilâhiyesinin şehâdetiyle nice âlimler ve müttakîler ve zâhidler vardır. Lâkin her birerleri kûşe-i mahiyette ve habîb-i tezellülde serf u rû idüp irtisâd-ı rızâullah ve rızâ-i evliyaullâh idüp otururlar bâ husûs bu tarîkât-i güzîde-i ziyâiyyenin ravzâsında tefekküh-i esrâr eder nice ulemâ-i mühre kirâm-ı berara vardır ki hafazanallâh insana onların rûhâniyyetleri

¹²⁰⁶ Derkenar: Neûzu billâhi minhu en edille ev udille.

¹²⁰⁷ Dün bizim şeyhimiz, mescitten meyhâneye doğru gitti/Ey tarîkat dostları, bundan sonra bizim tedbirimiz ne ola?

¹²⁰⁸ Şeyh San'ân saygıdeğer biriydi/dört yüz mürîdiyle birlikte hareme girmişti.

kahr-ı kahrillâh eder. Bu zât bulmuş bulmuş da ehl-i tevhîdi ve ehli dert bî dermân âşık-ı ilâhiyyi bulmuştur ki onlara ehl-i bid'at ve ehl-i put diyerek etraf ve eknâfa neşr-i risâle idüp herkesin itikâdını tahlîc etmeğe kalkışmış eğer bu zât er ise kalkup tevhîd-i sübhanîden iğrâz edenleri dâire-i tasdîke dâvet etsün ve daha nice bin münkirât-ı fâhişenin def'ine sa'y etsin hâsıl-ı herkes mültezimi olan ve kabul etmeyenler ile muhârebe ve mukâtele etsün ve kabûlü

s. 58

Maddenin nusreti için mikdâr-ı mâcerâ lisâna kelâm söylemek âdetden olmakla kayt u kuytta ve me'hazlara mürâcaât etmeğe Filibe'de misâfir bulunup vaktimiz olmadığından iki saat miktarı zaman-ı yesîrde bu kadarcık kelimât-ı meşhûrenin tahrîrine hâcegân-i kirâmın himmet-i rûhâniyyetleri ve mahz-ı Hazreti Mevlâ-yı Mûteâl'in tevfiikiyle ibtidâr olundu. "Huz mâ safâ, da' mâ keder" diyerek müellif-i sâni aleyhi tevfiķu'l-bârî Hazretleri'nin kelâm ve risâlesini bu makâmda hitâma resîde etmiştir. Ve müellif-i evvel ve üstâdüne'l-kümel aleyhi rahmeti evvel Hazretleri'nin âhir-i kelâmı dahi şudur "ey birâder bu makâmda kelâm çoktur lâkin ehl-i irfâna Tevfik-i Bârî yâr olur ise ona işâret kâfidir. "Ve men yuzlilillâhü femâ lehü min hâdin"¹²⁰⁹ ve "men yehdillâhü femâ lehü min muzillîn"¹²¹⁰ ve "men yüşâkıkı'r-rasûle min ba'di mâ tebeyyene lehü'l-hüdâ ve yettebi' gayra sebîli'l-müminîn nüvellihî mâ tevellâ ve nuslihî cehennem"¹²¹¹ "ve's-selâmü alâ meni't-tebea'l-hüdâ"¹²¹² buyurarak bu dahi risâle-i kasırasını hitâma resîde etmiştir. Ve bu fakîr-i pür taksîr cümle ulemâ hâk-i pâyında kıtmîr iş bu zâteyni âli kâdirlerin kelâmlarının sarâhât ve delâlet ve işâretlerini fehimden âciz isem de "la yüdrükü küllü ve la yütrukü külle" (her şey tam olarak idrak edilemez ve hiçbir şey tamamen terk edilmez) meâlince hasbe't-tâkati'l-beşeriyye murâdlarının mehmâ emken keşf ve izâhına şuru' idüp deriz ki ma'lûm olsun ki bir adamda şems-i hakîkat pertev urduktan ve cem'i-'i kuvvâ ve azâsına hakîkat sirâyet ederek sebât ettiğinden "ve'l-

¹²⁰⁹ Zümer, 39/23. "...Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur."

¹²¹⁰ Zümer, 39/37. "Allah, kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur..."

¹²¹¹ Nisâ,4/115. "Kim, kendisine hidayet (doğru yol) besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, mü'minlerin yolundan başkasına uyarırsa, onu yöneldiği yolda bırakırız..."

¹²¹² Tâhâ, 20/47. "...Selâm, doğru yola uyanlara olsun."

enbiyâü ma'sûmun ve'l-evliyâü mahfûzun” meâline mâ sadâk düşerek hil’at-ı bâkiyye-i müftehîreyi giydikten sonra onun terakkî ve tenezzülü husûsunda iddiâ bir bahs-i amîk ve ıvâz-ı gâvsi gayetle dakîk ve her cihetle keşîf ve faslı ise ancak inâyet-i kadîr ve vahîd ile ve fikir ve akl-i müstakîm ve hadîd ve medîd ile nice vakit ve zaman zâhir ve bâtın ulûmları icâblarında geşt ü güzerân ve ka’r u zavâhirlerinde tamâm-ı zâdesiyle sefine-i ehl-i sünnet rukûb iderek cevelân ve havl-i havelân vefirelere mutavakkıf olup bu çaker-i kemîneleri ise mücerredü’l-hâl ve’l-kitab bulunduğu ve daru’s-saltanâti’s-seniyyeye li eclî celbi’l-erzâk gelindiği ve ol sırada Moskof demekle meşhûr kefere ile Padişâh-ı İslâm es-Sultan İbni’s-sultân el-gâzi Abdülhâmid Hân “halledallâhü hılâfete hü ila yevmi’l-kıyâm” Efendimiz Hazretleri’nin vukû bulan gazâlarında küffâr-ı mezkûr Rumeli vilâyetlerinin ekserîlerini istilâsı sebebiyle mü’min-i muvahhidîn İstanbul’a hicret eylediklerinden her bir erzâk gâlî bir hale vardığı ve âcizleri ise mikdâr-ı kifâyede harçlığa eşeddi ihtiyâç ile muhtâç olduğu ve bu hâl u elemle müteellîm bulunduğu halde bahs-i mezkûra girişmek kâbil-i imkân olmamış ise de müellif-i sâni aleyhi hidâyetü’l-bârînin risâlesinde üstâd-i merkûma etmiş olduğu kelimâti mâ lâ yelikâları

s. 59

Kâffe-i eleme tefevvûk iderek hasbe’t-tâkat hâtıra gelen ve mânevî inâyet buyrulan hutûrât ile tarafeynîn murâdlarını aksar sûrette keşîf ve tavzîhine ikdâm ve tafsîlâtının ekserîsini kütüb-i mufassalâta mürâcaâta risâlemizi mütâlââ buyuran zevât-ı kirâmı delâlet ve tavsiyelerine ihtimâm eyledik. İşbû risâlet-i âciziyye hitâm Mevlâ nasîb ve müyesser buyurmuş ise de müellif-i evvel aleyhü rahmetü’l-ecel Hazretleri’nin ve gerek müellif-i sâni Hazretleri’nin kelâm-ı sâbıklarının şerh ve murâdlarının îzâh ve mâhüve’l-hakkı îzâh edilerek hatm-i luzûmu der beyân edilmiş olmağın evvela müellif-i evvel Hazretleri’nin kelâm-ı sâbıkı ki bu âcizleri Tarîk-ı Hâliyye’den ba’de’l-icâzeti ve’l-hilâfeti ilâ ahir. İşbû i’râd buyurduğu arûs nutku perde-i şukûk ile perdedâr olduğundan işbu perdeyi hark ve raf’ı ve matlûbu keşîf ve izâh bu âcizlerini gayret-i hitâmiyyeye düşürmüş ve hitâmühi misk fehvâsınca gerek husûs-ı sâlifelerin mehmâ emkem keşîf ve izâhına ve gerek üstâd-ı merkûmun kelâm-ı mezkûresinde vâki’ rayb ve irtiyâb perdesinin ref’ ve hedmine meded gâh kâffe-i mahlûkât olan dergâh-ı

samedâniyeden isti'âne veistirhâm olunarak deriz ki murâdımda şems-i hakîkât tulû'uyla Medine-i meârif kemâ hüve hakkühü zuhûrundan sonra ba'del karar ve's-sebât ol lezâizden mubâadet mümkününe değıildir. Meğer ol tulû' ve zuhûr-i Şeytânî ola ve illâ mubâ'adet mümkün değıildir. Ve lev kendisinden hatâ-i kebîre zuhûr etse bile. Zirâ medâyin-i meârif zuhûruyla garîk-ı bahr-i ehâdiyyet olan ve hâric-i ez hadd-i akl-ı meâş olan ve meczûbîn fillâh ve mustağrakîn billâh bulunan zâtın cümbüş ve hareketi kendüsünün irâde-i cüz'iyyesiyle olmayıp ol bahrin cümbüşü ve telâtumuyla olduğundan ger günâhım gûh-ı kâf olsa ne gamdır yâ Halîl. Rahmetin bâhrine nisbet innehü şey'un kalîl fehvâsı üzere velev hatâ-i kebîre dahi olsa "izâ ehabballâhü abden lâ yezurruhu zenbühü"¹²¹³ hadîsi şerîfi muktezâsınca mes'ûl ve muâteb olmadığı gibi merdûd-i bâr-i gâh-ı ehâdiyyet dahi olmaz bunun tafsîli Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i şerîfi vesâir kütüb-i mutasavvife vesâirlerinde mufassal ve meşrûhdur. Zirâ ol zâtın irâde-i cüz'iyeleri irâde-i rubûbiyyette külliyyen mahv ve muzmâhıl ve medâr-ı teklîf olan akl-ı meâş dahi bütün bütün münhedîm ve munkami' olduğundan suvere-i seyyîfede gözükken kâffe-i ef'al-i ayn meşiyeti îlâhi ve matlûb-i semâdanî olmakla öyle misillü zevât-ı kirâmdan sudûr iden sûr-i kabahâtler ayn-i ibâdet olduğu cihetle tenezzül değıil belki nice nice acâib ve garâib makâmât-i ulyâlara nevâle ba'di

s. 60

Ba'di olacağı ehl-i meârif indinde muteyakkın ve mahzûm ve ehl-i zevk indinde dahi müşâhet ve maktû'tur. Ve lihâzâ şeriât-i Ahmediyeye mîzânı katra-i rahmet-i İslâmiyye'nin cibâl-ı şâhika ve vücûd-ı insâniyyeye düşerek meûnet-i perverdigâri ve mîzân-ı şeriât-ı mustafaviyyeye muhafazasıyla hareket-i cüz'iyeye ederek bahr-i ehâdiyyete vusûlüne değıindir. Ba'de'l-vusûl ol bahrin hareketine tâbîdir. Ve ol bahrin hadd-ı kenârı yoktur ki ol bâhirde vukû bulan katarâtın zelle-i sağıir ve kebîri sebebiyle ol katreyi kenâra atsın da bâhrliğinden dûr ederek hâl-i meydana bıraksın. Yâ şeyâtıyne ne dersin denülürse onun tahkîki ve ka'rının tefhîmine risâlemiz gayrı kafî olduğundan tafsîl ve tavzîhini terkle tâlibînin ta'yîne ihâleyi îşâr ve kubâb-ı hikmetle makbûb ve mestûr olan mes'elenin ketmî ihtiyâr ettik. Ancak bazı mertebe-i keşf ve izâhını murâd eden ihvân dahi "*Kaşîfü'l-gumûm*

¹²¹³ Tirmizî, Tıbb 1, (2037). "Allah bir kulu sevdiği zaman, o kulun günahı ona zarar vermez."

mine'l-umûm” nâm kitabımızla Abdülkerîm Cîlî'nin *İnsân-ı Kâmil* nâm kitabına ve Muhiddîn-i Arabî kuddise sirruhu's-sâmî Hazretleri'nin *Fütûhât-i Mekkiyye*'sine mürâcâtlarını ihtâr ve tavsiye ederim. Ve birazı dahi mâ sebaktan münfehîm olmuştur dikkatle mutâlea'a buyurulması ihbâr olunur. İşbû tafsîl-i âciz ve mir'ât-ı şâmil manzûr-ı meârifî mevfûr âlîleri olduk da müellif-i evvel üstadüne'l-ekmel kaddese sirruhu'l-ecel Hazretleri'nin bu turûk-ı âliyyesinde görmüş olduğu mehâlîk ve mehâvifî şer'iyyeyi ihvân-ı dine alâ tarîkı'l-umûm hasbeten lillâh nush u ihbârı kendüsünün tekfîr ve yâr-ı dînî icâb idüp ve etmeyeceği ehli fetvâ funûn nezdinde kabîl-i zunûn değildir. Ancak müellif-i sâî Hazretleri kelâm-ı sâbıklarını müellif-i evvele hasr ederek ber minvâl-i muharrer nush-ı sebebiyle merdûdün an ebvâbi'l-vedûd olduğuna sâlik olması “men dehale duhile ve men dakika dukka”¹²¹⁴ müfâdları mûceblerince kendüsüne ric'at edeceği nezr-i fuzâlâda müsellemdir. Maâ hâzâ müellif-i evvel-i merhûmun şems-i hakîkâtın tulû'uyla vücûd-ı âlîlerinin sirâyet ve sebâtını yedi-sekiz mürîdi iğmâsı teyîd eylediği misillü kendüsünün etmiş olduğu râbitası da ber minvâl-ı muharrer râbita-i nâ-meşrû olmayup râbita-i meşrû ile iktisâb olunduğunu tebeyyün eder. Eğerçi dahl ve men'ine ikdâm buyurduğu râbita-i nâ-meşrû ile olmuş olsa idi hakîkîyyet ve cevâzına kâil olmasını iktizâ eder idi. Zîrâ bu kadar kat-ı menâzili ve makâmâtı ancak umûr-ı meşrû ile olur nâ-meşrû ile olmaz. Zîrâ umûr-ı nâ-meşrû insanı esfele cer idüp terakkî ettirmeyeceği bî iştibâhdır.¹²¹⁵ Ve işte müellif-i evvel kuddise sirruhu'l-ecel hazretlerinin kelâm-ı âlîsi arûsı vechde bulunupta müellif-i sâî cânibinden raf'ına himmet buyrulmayan nikâb bu tafsîl ile hark ve raf' olacağı ehl-i ma'ârif nezdinde meşhûr ve müsellemdir. Ve bu ki müşâhede yanî Hoca Merhûm'un iktisâb etmiş olduğu menâzil-i âliyyi ancak râbitâ-i

s. 61

¹²¹⁴ Er ya da geç yapan yaptığının karşılığını bulur mânâsında; kim kapıyı açarsa, o kapıdan girer; kim kapıyı çalarsa, ona kapı açılır.

¹²¹⁵ Derkenar: Ammâ şol bir umûr-i nâ-meşrûayı resmiyye ki cevâz-ı şer'î ile işlenilmiş. Meselâ; izâ ictemea'l-zararânî turiket ehâdühüma gibi. Ve yâhut evlâ ve efzâl ile amel gibi. Ve buna mümâsil hikem-i şer'î üzerine işlenilmiş olan kabahât-ı resmiyye bu hükümden müstesnâdır. Zîrâ onlar insanı esfele çekmez. Belki a'lâya terakkîyâr olur. Mâ sebaktan dahi ma'lûm olmuştur.

Şer'iyeye ile zikir vesâir a'mâl-i hasene ile olduğunun şâhidi ilm-i şerîfdir ki estâizü billâh "vemâ halaktü'l-cinne ve'l-inse illâ liyağbüdün"¹²¹⁶ âyet-i celîlesi mîstâkınca Hâlikü'l-mahlûkât sekaleyni ol ilîm ve ma'rîfet için halk buyurmuştur. Ve li hâzâ ekser-i müfessirîn "liya'büdünü, liya'rifûnî" ile tefsîr buyurmuşlardır. İşbû âyet-i kelime muktezâsınca sâlike lâzım olan evvelâ ulûm ve ma'rîfet-i ilâhîye olup onunla kendüsünü tecelli eyledikten sonra ibâdet-i uluhiyye ile iştiğal edilmek lâzımdır. Zîrâ ilîm ve ma'rîfetsiz ibâdet gayrı mu'tenâ olmaklığı iş'âr için müfessirîn ibâdeti ma'rîfet ile tefsîr buyurmuşlardır. Bu takdirce ilm ile olan ibâdetle ilimsiz olan ibâdet beyninde bû'n-i ba'îd olduğu bi iştibâhtır. Zîrâ ilimle kabahât sûretinde olan şey ibâdet olur ve cehille ibâdet sûretinde olan şey kabahât olur. Bu dahi kâbil-i reyb değildir fe kezâlik üstâd-ı âlî ve ol vakitte seyyid-i sâni olan zât-ı âlî-i kadrin dahi istihsâl buyurduğu yanî ulûm-i âliyyesine ânî mehâlik-i şer'iyyeden tahlîs ve medâyin-i âliyyeye terakkî ve'l-îsâl ettirerek kat-ı menâzil idüp râbita-i nâ-meşrû ile zikr-i menzile sebep kavlı olacağını derk eylediğinden ihvân-i bâ safâya tarîk-ı âliyyenin mehâvif ve mehâlikini ihtâr ve tavsiyyeye kendisini mecbûr etmiştir. Ammâ ya ne için râbita-i dîniyye sebebiyle terkine hâdî hidâyet etmiştir ve bu gerek râbitanın gerek râbita sebebiyle turûk-ı âliyyenin dahi terkine hâdî hidâyet etmişliği iş'âr eder yollu söylemiştir denilirse cevâb o kelâmdan Allah u a'lem bi murâdihî merâmı şudur ki tarîk-ı Nakşibendiyyenin Hâlidîyye kolunda vâkî dîniyye vasfıyla mevsûf olan râbitayı denâeti ve şer'a muhâlefeti sebebiyle ol râbitayı terk ettim demektir. Yoksa bil külliyye râbita ve tarîki terk ettim demek değildir belki râbitayı dîniyye vasfıyla tavsîfinde dahi bir râbita dahi olup onun âlî ve şer'î olmasını iş'âr eder bu dahi ehl-i ma'ârif indinde müsellemdir. Lâkin Hoca Merhûmun şu kelâmının rev-i şâtî hem râbitayı ve hem tarîk-ı Hâlidîyyeyi terk ettirmek anlaşılır ise de meğer ol zât-ı merhûmdan ol ibâreler öylece tebyîz olunmayup hatâ ber hatâ ola tedebbür gerektir. Ammâ bu tarîk-ı âliyyeye dehâletle zikir ve fikir etmek farz mı veya vâcib mi veya sünnet veya müstehâp veya mendûb mu bilmek murâd edersen *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî* ve bunun emsâli turûk hakkında vâkî kütüb-i mufassılalara mürâcaât olunup Hoca Merhûmun bu terkenden bir şey lâzım gelip ve gelmeyeceğini tahkîk

¹²¹⁶ Zâriyât, 51/56. "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."

eylemelerini tavsîye ederim. Zîrâ müellif-i sâni sâbikan müellif-i evvelin râbitayı inkârını tarikât-ı âliyyeyi de

s. 62

İnkâr çıkup “merdûdün an ebvâb-i cemî’i ehlûllâh” demiştir her ne kadar “an ebvâbillâh” demedi ise de onu dahi kelâm-ı mezbûru müş’ır bulunmuştur. Zîrâ ehlullâh halîfe-i Rasûlullâh demek olduğundan “men asânî fekad asâallah”¹²¹⁷ hadîs-i şerîfine kıyâsen bir kimesneyi ki veliyyullah tard ve red ide Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem dahi red buyurur Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri dahi red buyurur bu takdirce Hoca Merhûm dahi “merdûdün an ebvâb-i veliyyillâh ve bâb-i nebîyllâh ve dergâh-i azâmetillâh” demek olur hâlbuki râbîta ve tarikât-ı âliyye farz demek lâzım gelir ve farzın terkiyle tarikîn hâşâ ve kellâ tekfirine kâil olmuş olur maâ hâzâ farzın terkiyle kimse tekfir olunamayacağı kütüb-i tasavvufiyye ve fikiyyelerde mestûr ve musarrahdır.¹²¹⁸ Bu takdirce müellif-i sâni Hoca Merhûm’un *Risâlesi* bahanesiyle kendisine ne râdde-i tatvîl eylediği özünü mutâlaâ ile fehmolunur. Husûsan “üzkuru mevtâküm bi’l-hayr” me’mûriyyetiyle me’mûr bulunduğu halde eykazanâ ve eykazahullâhü Teâlâ min nevmi’l-gafleti ve afânallâhü annâ ve an cemîl’l-mü’mînine ve’l-mü’mînât ecmein. İmdî şu makamda olan tafsîlât-ı kemterî ma’lûmun oldukda müellif-i sâni kezâlik müellif-i evvelin ka’b-i âlisine ittîla ettiği ve te’vîle dahi muktedîr bulunduğunu bildiği halde ve “tehallaku bi ahlâkullâhi” ile me’mûr olduğu halde rahmetullâhı aleyhi şeyh-i San’ân ve Bel’âm bin Baûra’ya kıyâs etmesi ve bâr-i gâh-i ehâdiyyetden tardına değin kâil olması bir vech ile tecvîz olunur mevâaddan olmadığı inde’l-urafâ ve’l-fudâla tebeyyün ve tahakkûk eyleyeceğinden bilâhâre merhûme garv eylediği enâniyyet ve gurûr kendisine rücû edeceğine kimse şübhe etmediği misillü ve “fevkâ külli zî ilmin alîm”¹²¹⁹ âyetini âhar üzerinden bildirerek serdi dahi delîl olacağı ehl-i basîrete hâfi değildir. Bununla beraber tarikât-ı fityâiyye kûşe-nişîn nice zevât vardır kahır bi kahrillah eder deyû sıfatullahda şirkte kavli müedd-i kelimât ile müellif-i evvel-i

¹²¹⁷ Buhârî, Cihâd 109. “...bana karşı gelen Allah’a karşı gelmiş olur.”

¹²¹⁸ Derkenar: Hâlbuki üstâd-ı merhûmun terk ettiği râbîta-i deniyyeden sâbikan zikr-i sebk etmiştir ve ale’l-husûs farzın terki evlâ ve efzâl makamlarda olduğu halde.

¹²¹⁹ Yûsuf, 12/76. “...Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.”

merhûmun muhalif-i şer'î hâlâtın cemi-i ihvân-ı mü'minine etmiş olduğu nushu sebebiyle kahra şâyeste tanınması ve ehl-i tevhîd ve şirk ve îtikatlarını tahlice kalkıştın ve ehl-i bid'at ve put dedin ve eğer er isen tevhîdine iğraz idenlerle muhârebe eyle deyû kâb-ı âlî zâta yakışmaz ve söylenen kelâmın nereye varacağını bilmez muhteviyâtına söz ve vazîfesiz kelâm etmek ve “fevka külli zî ılmin alîm” sayhasına uran merdane yakışmayacağı

s. 63

Emr-i bedîhidir. Zîrâ ulemâ vazîfesindedir ki estâîzübillah “ve'l-tekün minküm ümmetün yed'üne ile'l-hayri ve ye'mürüne bi'l-ma'rûfi ve “yenhevne ani'l-münker”¹²²⁰ muktezâ-yı münîfiyle ve sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimizin buyurduğu hadîs-i sahîhi olan “men raâ minküm münkeran fe'l-yüğayyirhü bi yedihi fe in lem yestatî' fe bi lisânihi fe in lem yestatî' fe bikalbihi ve zâlike ed'afü'l-îmân”¹²²¹ “ve'd-dînü'n-nasîhatü”¹²²² mufâadları mücebelerince amel etmek¹²²³ ve böyle vazîfesiyle iştiğâl eden zâta vazîfesinden hâriç bir emr-i cesîmin teklîfi dâiyyesinde bulunması eâlîye değil edânîye bile yakışmaz. Ve bu da “el-hiddetü mine'l-imân”¹²²⁴ hadîs-i şerîfi muktezâsınca gayret-i diniyyenin ifrâtından neş'et eyleyeceği velev bu babda olsun ifrât dahi inde ehli'ş-şer'i mezmûm olduğundan estâîzübillah “ve kezâlike cealnâküm ümmeten vesâten”¹²²⁵ âyet-i kerîmesi muktezâsınca fîlen ve hâlen ve kavlen ve îtikâden ve vasât hâl üzere olmağımızın lüzûmuna ve dahi “*Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*” nâm kitabımızda tafsîl eylediğimiz misillü vakten ve zamânen ve hâlen dahi ümmet-i vasât olduğumuzun işâretine delîl-i alenîdir. İşbû beyânımızda tedebbür-i enîk ve tefekkür-i dakîk lâzımdır. Gaflet olunmaya. Zîrâ bu takdîrce kurb-ı saat alâmâtına dâir vukû bulan

¹²²⁰ Âl-i İmran, 2/104. “Sizden, hayra çağırın, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun...”

¹²²¹ Müslîm, İmân 78. “Sizden kim (sünnetimize uymayan) bir münker görürse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse lisanıyla düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu kadarı imanın en zayıf mertebesidir.”

¹²²² Müslîm, İmân 95. “Din nasîhattır.”

¹²²³ Derkenar: Der ve ale'l-husûs beyne'l-müslimîn şirke müeddî halâtın zuhûruyla def'ine çalışmak.

¹²²⁴ Hadisin kaynağı mevcut değildir. “Kuvvet imandandır.”

¹²²⁵ Bakara, 2/143. “Böylece, sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık...”

tehdîdât ve tahvîfât ahbarlarının te'vîline mütevâkkîf görünür. Zîrâ hilkât-ı dünyadan itibârı ki zamânen îtibârına vasât olmak veya hilkât-ı âdem îtibârıyla vasât olmak muhtemeldir. Ve bunun tahkîki için “*Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*” nâm kitabımıza müracaât olunmasını tavsîye ederiz. İşbu risâlenin evvelinden bu makâma değin reddini istisvâb ettiğimiz râbîta-i nâ-meşrû ki hayâl-i cism-i şeyhi hizâsında tahayyül ve andan istifâzâ velev mâ'nen âbid-i vesene teşbîhi ve mûtîlikde vahdet-i sîrfe ise de teşrîki müstelzîm olduğundan reddi husûsunu bu kemterleri iltizâm ettiğimiz misillü Hoca Merhûm rahmetullâhi Teâlâ aleyhi rahmeten vâsiaten Hazretlerinin dahi reddini iltizâm ettiği ancak böyle misillü râbîta olduğu ve bu râbîtanın Hâlidîlere mahsûs olup ve kendisi dahi Hâlidî olduğundan ve puta teşbîhinden ve kelâm-ı âlîsinin âhirinde ityân buyurduğu estâîzübillâh “ve men yehdillâhü femâ lehü min muzillîn”¹²²⁶ ve “men yuzlilillâhü femâ lehü min hâdin”¹²²⁷ ve emsâli âyetler ve kâffe-yi mahlûkâtta tasarrufu ancak kendüsüne münhâsır olduğunu tasrîh buyuran âyet-i celîleler meâllerinden merdûd

s. 64

Olan râbîta ancak sâlifü'z-zikir râbîta olduğu “azhâru mine'ş-şems” olmakta hiçbir fark şek etmez ve bu râbîtayı men'inden dahi meşâyihîn-i kirâm ve evlîyâ-i ızâm gerek hay olsun gerek dâr-ı bekâye intîkal etmiş bulunsun ve ale'l-husûs hâtemül enbiyâ-i ve'l-murselîn olan Hazret-i Rasûl-i Muhterem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretlerinin ervâh-ı tayyibelerine olan râbîta-i şer'iyeyi red ve men fehm olunmaz. Zîrâ anlara ber nehc-i şer'î edilen râbîtadan mürîdîn-i âşîkîn anlar sayesinde bâr-i gâh-ı ulûhiyyeden nice fâide-i külliyye istifâde ve fuyûzât-ı rahmâniyye istifâzâsında sermû şüphe olunmaz ve li hâzâ sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri “izâ tehayyertüm fî'l-umûri festeînû min ehli'l-kubur”¹²²⁸ buyurmuş ve bu hadîsi vezîr İbni Kemâl Paşa rahmetullâhi aleyhi mâ yeşâ Hazretleri'nin teberrûken cem ve şerh buyurduğu hadîs-i erbâ'înde tashîh ve şerhine dahi ber vech-i muharrer râbîta-i şer'iyeye ile isti'ânemize dergâhı illallâh

¹²²⁶ Zümer, 39/37. “...Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur.”

¹²²⁷ Zümer, 39/23. “Allah, kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur...”

¹²²⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-Hâfa*, c. I, s. 85. “İşlerinizde şaşkınlığa düştüğünüz zaman kabir ehlinde yardım isteyiniz.”

edilmesinde fevâid-i külliyyesine istihsâl olunacağını ve bu cihetle ziyâret-i kubûru Hazreti Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellem tecvîz ve emir buyurduğunu mufassâlen şerh ve beyân buyurmuştur. Her ne kadar İsmâil Konevî kuddise sirrihu'l-veli Hazretleri Ecille-i müfesirînden Kadî Beyzâvî beyyezâ vechehü'l-bârî Hazretleri'nin *Envâru't-tenzil* nâm tefsîri üzerine te'lîf buyurmuş olduğu Konevî şerhinde ve Sûre-i Nâziât'ın estâizübillah "fe'l-müdebbirâti emrân"¹²²⁹ âyet-i celîlesinin tefsîrinde merkûm İbni Kemâl'in tahkîkine münâfi bazı tahkikâta sâlik olmuş ise de "mûtü kable en temûtü"¹²³⁰ sırrına mazhâr olan ve zevât-ı şerîfler beyne'l-abdi ve'r-rasûl ve beynallâh vâsita ibtiğasına ehil ve salâhiyyetleri olduğu gibi mevtâ-yı sûrilerin ve hüsn-i zân kılınan zevâtların ervâh-ı tayyîbelerine râbita-i şer'iyye ve ibtiğâ-i vâsile edilerek füyûzât-i ilâhiye ve nebeviyye istihsâlinde sermû şüphe ve şek edilmeyeceğinden yine İsmâil Konevî'nin tahkîki dahi bu tahkîki intâç edeceği ziyâret-i kubûrun istihbâbı bahsinden ve kütüb-i fikhiyye-i mufassalâtan anlaşılır.¹²³¹ Ve Konevî'nin tahkîkine bu makâmda ityân-ı tatvîl makâleyi intâç eyleyeceğinden

s. 65

Ve bu risâle-i kâsıra dahi tahkîkât-i mezkûre serdîne gayrı müsâit bulunduğundan terkle tâlibini tefsîr-i mezkûra şerhine mürâcaâtla tedkîk etmelerini tavsîye ederiz. Zîrâ bu risâlemiz müsâit bulunsa dahi zaman istilâ-i küffâr zamanı olduğundan ve kâffe-i ibtilânın yevmen fe yevmen insibâb-ı hengâmı bulunduğundan terkimiz zarûridir. Kusura nazâr buyurmamaları me'mûlumdur. Ve şu dahi ma'lûmunuz olsun ki işbu râbitaya râbita tesmîye olunduğu şunun içündür ki insanın akıl ve fikir ve hayâl ve kâffe-i kuvve-i müdrîkeleri reisü'l-vücûd olan kalb-i tâlibi mâ vuzıa lehü bulunan nazâr-ı ilâhî ve merhamet-i samedânî tarafına bi cemi-i

¹²²⁹ Naziât, 79/5. "Nihayet işi çekip çevirenlere (ki, mutlaka tekrar diriltileceksiniz)."

¹²³⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, c. II, s. 29. "Ölmeden önce ölünüz."

¹²³¹ Derkenar: Zîrâ ibâdet istiânede mahalle ve mekânın âdeti olduğu gibi enbiyâ-i izâm ve evliyâ-i fihâm hazerâtın ve mürşîd-i kâmil efendilerimiz hazerâtının ervâh-ı tabîyelerine ber nehcî şer'î olunan râbita ve ibtiğâ-i vesile Teâlâ ve Tekaddes Hazretlerinden istiâne ve istifâzâ atâ buyurulacağı ve onlar vesîlesiyle murâdına vâsıl olacağına şüphe olunmaz deyû takdîrce ulemâ-i zâhir bunun hadîs-i şerif te'vîlinde festei'nu emr-i rabbi ehli'l-kubûr buyurdularına dahi muvâfakât edeceği teşkîk edilmez. Zîrâ onların makâmı ervâh-ı tayyîbeleri nazar-ı ilâhî dâimiyyi câlib ve onlar say'e ve vesîle sebebiyle müstei'n müstefizâ dahi habîb edeceği bi emke medârdır.

metbûâtihî tahvîl ve tevcîh ve dergâh-ı samedâniyye rabt ve tevsîk eyleyeceğinden ve bâr-i gâh-ı samedânî ise gâyetü'l-gâye tekaddeste olup ona münâsib bir vesîle ibtiğasına muhtâç bulunduğundan ol vesîle ise rûh ve âlî Rasûl ahiri'z-zamâna münhasır ve ol dahi bi'n-nisbe ile'l-avâm gâyet kudsîyette olduğundan ona rabtı da dahi bir münâsib zâtı vesîle etmek elzem bulunduğundan halîfe ve münâsibi bulunan şeyh-i kâmilin kalb-i âlisi dergâhı kapusuna rabt ve tevsîke ve bil'-vâsitateyn ev bi'z-ziyâde dergâh-ı ulûhiyyete rabt ve tevsîk eylediğinden dolayı ona râbîta tesmîye buyrulmuştur. İnsanın ve kâffe-i mü'minîn kavli ve cürmün şatır'l-mescerâm-ı emr u fermân-ı ulûhiyyetine imtisâlen gerek resîm ve gerek kulûblarını beytullâh cânibine teveccüh ve tahvîl ve kulûblarını dahi tevsîk ve yed-i mâneviyyelerini bâr-i gâh-ı ehâdiyyete feth u küşâd ederek rahmet-i ilâhîye ve mağfîret-i samedâniyyesinin istirhâmında buldukları cihete Kâbe ve kible tesmîye buyrulduğu gibi ammâ mürîdin kalb-i kâsîsini şeyhinin kalbi olup ve ma'nen tehayyül-i âlem-i kebîr dâima nazâr-ı ilahîyyeyi câlib olan kalb-i bedenîyyesi kapusuna rabta ne için kible ve kâbe denmedi de râbîta denildi deyû suâl buyrulursa cevâbında deriz ki eğer râbîtaya kible tesmîye olunsa idi emr-i mezkûra imtisâlen vecihle tevelli şart olur idi ve ol vakitte abd-i vesene teşbîhi müntic bulunur idi ve küffâr-ı hâk-i sâr-ı ef'aline teşbîh ise şer'an câiz olmadığından ânınçün râbîta ismiyle tesmîye olunup kible ve kâbe tesmîye olunmadı. Zîrâ râbîtada vechen bi vechi ve resmen bi resm tevelli şart olmayup ancak rabt ve tevsîk şarttır. Mürîd-i sâdık kâffe-i vücûduna reîs olan kalb-i kâsîsini akıl ve fikir ve hayâl-i sultân

s. 66

Vücûd-u emriyle kalbi alup mâsivaullâhdan tahliye ederek şeyh-i kâmilin ki tasavvuf kitaplarında âlâmet ve nişânı mesturdur. Onun nazârgâh-ı hüda olmayan cisminin heykel ve sûveri kapusundan geçerek ancak nazârgâh-ı hüda olan medine-i kalbi kapusunda sûret-i ihtiyâcâte nazâr-i ilâhî merkezinden bi lâ şebih ve lâ temsîl belki bâr-i gâh-ı samedîyyeyi kâffe-i akıl ve fikre hutûr iden şeylerden tenezzüh ve takdîs eylemeye ihtimâm ve dikkat olunarak istirhâm ve istifâzâsının vech ile tevelli ve sûretini tahayyül şart olmayup belki nefyi şarttır. Zîrâ resim ve heykel hem nazârgâh-ı hüdadan değildir. Min cihetin ve hem de mâsivâdan mukadderdir. Gaflet

olunmaya. İşbu inâyet-i ilâhî ve mahza mevhibe-i samedânî ile bi'l-ilhâm tafsîl ve arz ve beyân eylediğim leâlî-i mânevîyyeyi simâ-ı kabulünüze menkûş ve belki seni iderim der isen bu derîn hâkîkati besârı zâhirine inhîrâf etmez ve mahvolmaz râdde vaz'ı ve rabtı ile dâima nazâr-ı âlînden dûr ve teb'îd edilmemesinin ihtârıyla kabulünü ve mücebince ameli kâffe-i ihvâna hasbeten lillâhi Teâlâ nasîhat ve tavsîye ederim. Zîrâ makâm-ı mezâlik-i akdâmdır "Eddîb maallâhi ve mea mahbûbillâh" bir emr-i sa'bedir. Ancak kâlle yoktur. Tefehhüm ve şerîat-ı mutahharaya bu kadar tatbîk olunabilir. Elhamdülillâh ve hâzâ min fazlillâh her emre ve mâ künnâ linehtedî levlâ en hedânâllâhü, "sübhanেকে lâ ilmelenâ illâ mâ allemtenâ inneke ente'l-alîmü'l-hakîm"¹²³² Sübhâneke lâ fehme lenâ illâ mâ fehhemtenâ inneke ente'l-cevvâdü'l-Kerîm." Eğer suâl olunursa ki Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak ve Rabbü'l-Felâk Hazretleri'nin kâffe-i ibâdına nazâr-ı merhametleri seyyân olduğuna elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn errahmânirrahîm âyetleri ve bunun emsâli âyet-i celîleler ve ehâdîs-i şerîfeler delâlet eylediği halde mürid tâlibi şeyhin kulûb-i şehrine rabtı neden iktizâ etmiştir denülürse cevâbında tafsîl-i sâbıktan ma'lûm olacağı vech ile estâfzübillâh "vebtegû ileyhi'l-vesîleh" ve emsâli âyet-i celîle ve ehâdîs-i nebeviyye muktezâsıyla amel eclinden ve bâr-i gâh-ı rubûbiyyet ve dergâh-ı ehâdiyyet "ve nahnü akrabü ileyhi min habli'l-verîd"¹²³³ âyet-i celîlesi muktezâsınca kurb-i ilmi ve vasfî ile karîb ise de "lekad halakne'l-insâne fî ahseni takvîm sümme radednâhü esfele sâfilîn"¹²³⁴ libâsıyla bizleri bi'l-istirhâm ve't-talebi'l-ilbâs buyurduğundan bâr-i gâh-ı ulviyye su'ûdumuzda ise tarafeyn yanî âlî ve sâfili cami bir zâtın cihet-i ulyâsına ciheti ulyâ tarafına kabîl olan kalbimizi

s. 67

Tairîn-i dergâh-ı samedâniyye olan ankâ-ı kulûbleri eserine rabtla husûl-i matlûbta suhûlet ve kesr-i nefis ve tevâzuada germiyyet etmek "ve men tevaza'a rafeahullâh" sırrına nâil olmak maksadı için vesîle ittihâzına fermân-ı rubûbiyyet ihân buyurulmuştur ve kâffe-i esbâba riâyet dahi bu kabîlden olduğunu ilân ve iş'âr

¹²³² Bakara, 2/32. "...Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin"

¹²³³ Kâf, 50/16. "...Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız."

¹²³⁴ Tîn, 95/4-5. "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu, aşağıların aşağısına indirdik."

buyurmuştur. Gaflet olunmaması me'mûldür ve şu dahi ma'lûmun olsun ki kâffe-i ulemânın beyân buyurdıkları vechle veliyyullâhtan ve gerek kümelerini makberâ-i âflerinde rûhâniyyetlerinden ve gerek mürşîdini ızâmlardan istifâzânın mânâsı ve onlardan ahz-i feyz ettim demek gerek hay olsunlar gerek fevt olsunlar onların rûh-ı tayyîbeleri ve kalb-i münevverleri mürîdine cânib-i Hak'tan ihsân buyrulacak füyûzâta vesîle ve sebep olduklarından dolayı ahz-i feyz onlara isnâdları sebep ve vesîle-i isnâd kâbilinden olup mecâzen isnâd olunmuş olur. Bu isnâd ise şer'an ve naklen câizdir. Estâizü billâh "zeyyene lehümü'ş-şeytânü a'mâlehüm"¹²³⁵ ve emsâli Kur'ân-ı Azimü'ş-şân gibi ve kezâ Rasûl-i Ekrem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem ve Efendimiz Hazretleri'nin "külli mevlûdün yûledü alâ fitrati'l-islâm sümme ebevâhü yühevvidânihi ve yünassrânihi ve yümeccisânih"¹²³⁶ buyurarak sebep-i isnâd buyurduğu gibi hâl bu ise hakîkatte "Haliku külli şeyin"¹²³⁷ hüvallâhü ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh hayruhü ve şerruhü minellâhi Teâlâ ve "men yuzlilillâhü femâ lehü min hâdin"¹²³⁸ "ve men yehdillâhü femâ lehü min muzillîn"¹²³⁹ "ve men lem yec'alillâhü lehü nûran femâ lehü min nûrin"¹²⁴⁰ ve emsâli âyet-i celîleler ekserü min en yuhsâ'dır. Hulâsâ-i kelâm insan min haysü hüve insan her ne kadar "küntü semiahüllezi yesmeu bihî ve besarahüllezi yübsiru bihi ve yedehüllezi yebtüşü bih"¹²⁴¹ sırrına nâil ve fenâfi'l-lâh derecesine dahi vâsıl ve "ene'l-hak" nârâsını urmağa kâil ve nâil şeyh dahi olsa yine teşbîhi müntfîc ve müstakîl te'sîrini mu'tekîd hâlâtta insan-ı mürîd gerek resmi ve gerek ma'nâ ve itikâdını hıfz etmek ve mutasarrıf-ı hakîki ancak Teâlâ'dır deyû câzim olmak ve me'mûr buyrulduğumuz vahdet-i sırfâ-i ilâhîyesinden her cihetle ayrılmamak ve teşrîk ve şebîh gibi şeylerden insan kendini muhafaza etmek lâzımdır. Zîrâ onlarda abdullâhtır. Ve te'sîr ve kudret ve hârik-ı âde

¹²³⁵ Neml, 27/24. "...Şeytân, onlara yaptıklarını süslü göstermiş.."

¹²³⁶ Buhârî, Cenâiz, 92. "Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar."

¹²³⁷ Zümer, 39/63. "Allah her şeyin yaratıcısıdır."

¹²³⁸ Zümer, 39/23. "Allah, kimi de doğru yola iletirse artık onu saptıracak hiç kimse yoktur..."

¹²³⁹ Zümer, 39/37. "...Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur."

¹²⁴⁰ Nûr, 24/40. "...Ve Allah, kime nur kılmamışsa (vermemişse) artık onun için bir nur yoktur..."

¹²⁴¹ Buhârî, Rikak 38. "Kulum bana nafilâ ibadetlerle yaklaşılmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum."

s. 68

şeyler onlar vâsıtasıyla yine cânib-i Hak'tandır. Ve kemâl-i tevhîdde budur. Ve Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz'in dahi ib'âs buyrulduğu o tevhîde kullarını dâvet içündür ki sâbıkan zikrolundu. Zîrâ İbrahim Hakkı kuddise sirruhu's-Sâmi Hazretleri *Marifetnâmesi*'nin âhirine karîb bir mevz'inde mufassal ebyât ile kemâl-ı tevhîdi yine beyân buyurup "et-tevhîdü ıskâtu'l-izâfat" demeklidir. Burda kimi sûr-i iğreti demekliğiye tevhîd-i hakîki bulunmaz. Ve böyle deyüp ve îtikât eden muvahhid-i hakîki olmayacağını tasrîh ve beyân buyurup kâffe-i ef'âli sebebine isnâd eden mü'mîn ve muvahhid-i hakîki olamayacağını duyurmuştur. Ve lâ ilâhe illallâh kelime-i tevhîdinin hakikat mânâsını nereye müncer olacağını bildirmişdir ve kezâlik mürîd dahi kendisinde vâki füyûzât ve te'sîratı müstakillen esbâbı olan şeyhden bilmemesi ve bu isnâd-ı mecâzi olduğunu bilmemesiyle kendüsi mürîdlikten hurûç ile müşrûki mânevî haddinde duhûlünden korkulur belki dâhil olur. Kande kaldı mü'mîn-i muvahhidlik ve kande kaldı kemâl-i imân ve kande kaldı ki istifâzâya emânu'l-emân sümme'l-emân ihvân-i dîne ve mürîdin-i tâlibine nasîhat ederim ki bu dakîkayı kemâl-i mertebe aklında tutarak kâffe-i vukû bulup şeyhe isnâd etmiş olduğu feyz ve te'sîr ve kat'ı makâmât ettirmesi hâlâtın kâffesini mecâzen şeyhe isnâd olsun hakikat cânib-i Hakk'a isnâd buyurup şeyhi vesîle ve sebep nazarıyla nazâr etmesine gâyet dikkat lâzımdır. Eğer böylece itibâr etmez. Ve kendisinde vâki' ve te'sîrât ve lezzât ve kat'ı makâmâtı ancak mustakillen şeyhden bilerek îtikâd ve tasrîh ve te'sîr ve a'tâ cihetlerinde şeyhi Cenâb-ı Hakk'a teşrîk eder ise öyle olan kimse ehl-i bid'atdan olmasıyla "femen eva muhdesen ev ahdesen hadesen fealeyhi la'netullâhi ve'l-melâiketi ve'n-nâsi ecmaîn ve lâ yakbelüllâhü minhü sarfen ve lâ adlen"¹²⁴² deyû meşârık-ı şerîfin bâb-ı sabîi'nin fasl-ı evvelinde Buhârî ve Müslîm Hazretleri'nin ittifaklarıyla Hazreti Ali kerremallâhü vechehü'l-bârî Efendimiz'den rivâyetle Hazreti Peygamber sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz Hazretleri'nin fem-i derbârlarından sudûr buyurulan

¹²⁴² Buhârî, Fezâilü'l-Medîne, 1. "Kim bir bid'at çıkarır veya bid'at çıkarılmı korsa, Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onun üzerine olsun. Allah ondan ne bir nafîle ibadet (sarf) ne de bir farz ibadet (adl) kabul eder."

s. 69

Hadîs-i şerîf-i mezkûra müstahâk olur. “Hafazanallâhü Teâlâ ve cemî’il-mü’minîn ve’l-mü’minât. Ammâ yuhâlifü’ş-şer’i’l-kadîm bi lutfihi ve keremihi’l-amîm ve hedânâ ile’s-sırâtı’l-müstakîm amîn ya muîn bi hürmeti men câe fî hakkıhi ve mâ ersalnâke illâ rahmete’l-lil âlemîn” vaktâki müellif-i evvel ve üstâdüne’l-kümmel risâlesi hâtimesini Rasûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhü Teâlâ aleyhi ve sellem Efendimiz’in tevhîd-i sırfe-i ilâhîyeye kullarını davet için meb’ûs buyrulup hitâm-i me’mûriyyet-i risâlet penâhleri ancak bunun ile kemâle resîde olup ve hâtemü’n-nebiyyîn hil’at-i müftehire-i ilâhîyesine nâil olarak zam-ı me’mûriyyet-i risâlet penâhleri buyrulduğu gibi Hoca Merhûm dahi risâlesi hâtimesinde zikir ve ityân buyurmuş olduğu Kur’ân-ı Azîmü’ş-şânın müfâd-i âlîleri vech ile her cihedle kullarında tasarruf ancak zât-ı ulûhiyyetine mahsûs ve münhasır olduğunu îfâ eder. Kur’ân-ı Azîmü’ş-şân serdiyle tâlibini resmen ve mâ’nen vahdet-i sırfa tebeyyet ve itikâd ve amelde kullarını ber müceb-i âyet-i celîle teşyîdine ihtimâm ve dikkat olunmasını tasvîb “ve illâ küllü şerrin mâ dalellah bâtı”¹²⁴³ hadis-i nebeviyyesi müfâdınca hiçbir ehadde vücûd ve tesîr görülmeyüp ancak Cenâb-ı Hak’da görülmesine işâretle tembîh ve te’kîd buyurarak hitâm buyurduğu gibi bu dâi tilmîzi dahi tebe’an li’l-üstâd ve ihvân-ı mü’minîni vahdet-i sırfa cânibine li cemî-ı’ eczâihim teveccühlerini nush ve vasiyet ederek zamm-ı makâle eyledim ve Hoca kaddese sırrahü Hazretleri’ni âhir-i risâlelerine zam buyurduğu ve’s-selâmü alâ meni’t-tebea’l-hüdâ kelâm-ı münîfi dahi bende zam ederek ve’s-selâmü alâ meni’t-tebea’l-hüda diyerek ve nush-ı sâbıkaları kabûl ederek vahdet-i sırfa cânibine câzim olan ihvân ve mü’minîn ve mü’minâta sâd hezâr selâm ile hatm-i kelâm eyledim. Elhamdülillâhillezi yesserenâ hitâmehâ ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ Muhammedinillezi deânâ ile’l-hüdâ ve alâ alîhi ve eshâbihi ecmaîn âmîn

s. 70

Li camiihâ

Gören bu bahr-ı ummâna dalan kimdûr deyû

¹²⁴³ Buhârî, Mükâteb, 2. “Bazı kimselere ne oluyor ki, Allah’ın kitabında olmayan şartlar öne sürüyorlar... Kim Allah’ın kitabında olmayan bir şartı öne sürerse onun o şartı geçersizdir.”

Kimse taaccüb etmesin bana esîr-i hubb-i üstâdım
 Bilen bu san'atın naksın hemân tashîh edüp düzsün
 Lisân uzatmasın bana esîr-i hubb-i üstâdım
 Teşevvük verdi Mevlâ bu kuluna gayrete düştüm
 Tahammül kalmadı sabra esîr-i hubb-i üstâdım
 Tevellüd târihimdir hâdimü'ş-şer'a ol hisâb üzere
 Cibillî hizmetimdir hem esîr-i hubb-i üstâdım
 Kusura bakmasunlar sözlerimin rengine bakup
 Beni ayb etmesün kimse esîr-i hubb-i üstâdım
 Zâifim ahkârem bu halle hıdmet bana düşmez
 Ve lâkin hâdimü'ş-şer'im esîr-i hubb-i üstâdım
 Rızâ der her ne derse şer'î Ahmet bahr-ı ummândan
 Rızâ ism-i azîzim hem esîr-i hubb-i üstâdım
 Ve lehü
 Hâk-i pâ-y-i hazret-i veli neâmidenistirhâm
 Velî nimeti ilme sen oldun mazhâr-ı muhtâr
 Olupdur her zam ikinci gâribim bî kesîm şâhım
 Ayıplanmaz ki çok sözler bozulmuş perde-i kizb-i
 Sahîh olsa bilinmez ettiğim feryâd ile zârım
 İşit bu arzımı zîrâ âmân devletlü sultânım
 İki gündür çocuk çoluk perişân hem de bî zârım
 N'olurdu çâre gâne eylemek ihsân ve hem infâk
 Teşekkürler idem sana ki ben bî lokma ve nânım
 Hâdimim yirmi yıldır şer'î Ahmed içre misl-i mûr
 Zâifim mücrîmim kaldım ğarîk-i bahr-ı ahzânım

Mukaddem makdem-i arzı ve takdîm edüp *Keşfü 'l-gumûm*'u ben

Ârizam kaldı bî fâide yed-i mektubda şâhım

Ne vârim kaldı sultânım esîr olduk bu yıl fakra

Garîbim bî kesîm şâhım meded senden a sultânım

Nice olmuş zevât ihyâ olur fermân-ı lütfunle

Âmân lütfeyle sultânım efendim şâh-ı merdânım

N'olur bu abd-i kemter râzıdır bir lokma ve nâna

Ânın çün dendi ismine Rızâ her hâle hünkârım.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Mürşid râbitası tasavvufî metodolojide tarikatlar döneminden ta günümüze kadar uygulanagelen manevî bir eğitimidir. Başta Nakşîbendiler olmak üzere çok sayıda tarikatta bilinen ve uygulanan mürşid râbitası, önceleri şeyhe muhabbet duymak ve onu örnek almak şeklinde başlamış, daha sonra şeyhin sûretini ve ondan feyz geldiğini tahayyül etmeye dönüşmüştür. İlk zamanlarda özel bir ders olarak verilmeyip, sadece belli başlı müridlere tavsiye edilirken daha sonra mübtedî müridlere verilen tarikat dersi halinde uygulanmış, pek çok tarikat ehli tarafından seyr u sülûkun en esaslı yollarından biri kabul edilmiştir.

Râbita aleyhine yapılan konuşmalar ve yazılanlara cevap vermek, daha doğrusu râbitayı savunmak amacıyla birçok eser yazılmıştır. Aslında gelişimsel bir sonuç olarak zengin bir râbita külliyatı, literatüre kazandırılmıştır. Râbita aleyhine yazılan eserlerde şirk, bid'at gibi aşırı ifadeler yer alıp, râbita yapanlar müşrik veya bid'at ehli olmakla itham edilirken, râbitayı savunan eserlerde ise âyet ve hadis-i şerifler başta olmak üzere, ilk dönem tasavvuf büyüklerinin söz ve uygulamaları, aklî ve fitrî deliller öne sürülmüştür. Savunma mahiyetindeki eserlerde, râbitanın şer'i olduğunu ispat edebilmek adına, ilgisi olmayan veya zorlama delillere de yer verilmiştir.

Tezimizde mukayese edilen Hâfız Seyyid Hoca'nın *Risâletü'r-râbita* adlı eseri, râbita aleyhine yazılmış ilk reddiye hüviyetinde, diğer mukayese edilen Mehmed Fevzî Efendi'nin *Aynü'l-hakîka fî râbitati't-tarîka* risâlesi ise savunma risâlelerinin ilklerinden sayılmaktadır. Dolayısıyla çalışmamız sonunda, mürşid râbitası hakkındaki itirazların ilk nereden kaynaklandığı, eleştirilerin sebepleri anlaşılırken, bu itirazlara nasıl ve ne kadar savunma yapılabildiği bilgisine de ulaşılmaktadır. Haddizâtında günümüze varıncaya kadar Hâfız Seyyid Efendi'nin tarikat ve râbitaya tamamen karşıt görüş sergilediği ifade edilmiştir. Hâlbuki müellifimizin de yaptığı açıklamalar ile Hâfız Seyyid Efendi'nin özellikle Hâlidilerin ibadet esnasında yaptıkları mürşid râbitası hakkında eleştirileri olduğu anlaşılmıştır. Muhtemel ki Hoca Seyyid'in menfi eleştirileri ağır olduğundan, tarikat müntesipleri tarafından topyekûn râbitaya ve tarikata muarız ilan edilmiştir.

Araştırmamızın sonucunda, râbitanın pek çok çeşidi bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu râbîta çeşitliliği, râbîta hakkında verilen tanımlara, yapılan yorumlara da yansımış buna bağlı olarak rabıtayı kabul eden veya reddeden zümreler ve farklı bakış açıları zuhur etmiştir. Tezde söz konusu edilen üç farklı risalenin ortaya çıkışında da bahsi geçen farklı yaklaşımların etkisi vardır. Ancak genel itibariyle üzerinde durulan ana konu râbîta değil, mürşid râbitası hatta özel olarak da namaz, zikir gibi ibadetler sırasında mürşide râbîta yapılıp yapılmayacağı meselesidir.

Bu çalışmada, mürşid râbitasının dinen meşrû olmayan yönleri, meşrû yönlerinden ayrılarak mukayese yapılmış ve eleştirel bakış açısıyla incelenmiştir. Haddizâtında 19. yüzyıldan günümüze gelinceye kadar tasavvufî kavramlar ve uygulamalar içinde en çok polemik konusu olan mürşid râbitası ile ilgili literatürde pek çok kaynağa ulaşmak mümkündür. Lâkin konusu mürşid râbitası olan, müstakil bir eserin içinde, reddiye ve savunma eserlerinin yer aldığı, eserlerin birebir mukayese edildiği, böylece iki farklı görüşü ihtiva eden iki eserin, kıyaslanmasının yapıldığı *Tavzîhu 'r-râbîta fî tevşîhi 'l-hakîka'* dan başka bir esere rastlanmamıştır. Ali Rıza Yalvâcî'nin kadılıktan gelen adaletli yaklaşımı *Tavzîhu 'r-râbîta'* da mukayese edilen risâlelerin kıyaslanmasında, objektifliği ve kararlılığı sağlamış, tahsil hayatı boyunca dönemin meşhur ulemasından aldığı eğitim neticesinde ise itiraz edilen tasavvufî bir meseleyi, ilmî bir bakış açısı ile kendi yorumlarıyla açıklamasına imkân vermiştir. Müellifimizin edebî şahsiyetinin de etkisiyle yorum ve açıklamalarını daha nezâketli, mütevâzî bir üslûb içinde yapmış, tarafları çatışmaya girmeden çözüm odaklı neticelere ulaştırmıştır. Bu ise hatırı sayılır bir başarıdır.

Araştırma sırasında mürşid râbitası hakkında reddiye yazarların hangi hususlarda, şirk ve bid'at gibi ithamlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık savunma yapanların, aslında eleştirilen kısma odaklanmadan, topyekûn râbîta inkâr ediliyormuş gibi davranmalarını, râbîtayı reddedenlerin küfrüne kanaat getirilmesi gibi ithamlarda bulunmalarını, konuyu iman-küfür, tevhid-şirk meselesi haline dönüştürdüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Ali Rıza Yalvâcî, Hâfız Seyyid'in râbîtayı şirk olarak değerlendirmesini sadece nâ-meşrû râbîta için kabul ettiğini açıklamıştır.

Tezin son kısmında yapılan değerlendirme sonucuna göre namaz, zikir gibi ibadet esnasında ulûhiyyet derecesine çıkarırcasına şeyhi düşünmek, onunla meşgul olmak İslam'da belli bir noktada şirk olarak nitelendirildiğini görmekteyiz. Nitekim Yalvâcî'nin, râbitanın ibadet olmadığı gibi ibadetin bir cüz'ü de olmadığına dair açıklaması, râbitayı şirk tehlikesinden koruyan bir açıklamadır. Zikir ve namaz gibi müstakil ibadetler esnasında râbita yapılmasının şer'î olmadığı beyan edilirken, bu hükme sebep olarak, mümkünâta ibadet edilmeyeceği delil verilmiştir. Haddizâtında mürşid râbitası hususi olarak seyr u sülûk esnasında, istidatlı müridlere verilen özel bir eğitim metodudur. Genel anlamda ise tarikata giren bütün müridlerin belli bir ilerleme kaydedinceye kadar şeyhe ittiba ederek muhabbet göstermeleridir. Kanaatimizce, müridin râbita yapmadan önce doğru bir tevhid inancına ve sağlam bir imana sahip olması, şeriatın emir ve yasaklarına uymasının gerekliliği bilincine varması mürşid râbitası hakkında endişe edilen durumlardan korunmasını sağlayacaktır. Yine mürşid râbitasının, müridlerin fitrî yapısı, şer'î konular hakkındaki ilmî bilgisi, en önemlisi tasavvufî eğitime olan istidâtının hakikâti gibi durumları göz önüne alınarak umûmî ve husûsî olmak üzere iki şekilde uygulanması, yanlış uygulamaların önüne geçebilecek bir çözüm olabilir kanaatindeyiz. Zîrâ râbita istikâmet üzere, şer'î kurallara göre yapılırsa, râbita aleyhinde ithamlar da azalacak belki de hiç kalmayacaktır. Haddizatında ilk dönem sûfileri arasında uygulanan mürşide ittiba ve muhabbet râbitası, kendiliğinden kalbe hâsıl olan doğal bir durumdur. Yalvâcî'nin de örnek gösterdiği ashâb-ı kirâm ile Rasulûllah (s.a.v.) arasındaki ittiba ve muhabbet bağı, mürşid râbitası için kılavuzdur.

Özetle mürşid râbitası her müride değil bilakis müridin istidâtı sezilerek ve seçilerek verilmesi gereken, uygulanırken âzamî ihtimam gösterilen, önemli bir tasavvufî eğitim metodudur. Genel olarak müridlerin hepsine tavsiye edilecek râbita, şeyhe muhabbet râbitası ve onu örnek alarak manevî râbita şeklinde olabilir. Kanaatimizce şeyhin suretini tasavvur ve tahayyül ederek, ondaki feyzden istifade etme şeklindeki râbita, seyr u sülûkta terakkî gösterebilecek, vâsıta ile hedefi birbirine karıştırmayacak istidatlı müridlere tavsiye edilmelidir.

Tezimizden, Ali Rıza Yalvâcî ve diğere müelliflerin yaşadığı döneme dair psiko-sosyal çıkarımlar da elde edilmiştir. Zîrâ Yalvâcî risâleyi yazdığı sırada, ülkede yaşanan sıkıntılı ortamı okuyucusuna tasavvur ettirmiştir. Siyasî başarısızlıklar ülkeyi savaşlarda mağlubiyete sürüklemiş, bunun neticesinde sanki dünyada yenilginin acısını tadan insanlar, manevî bir kurtarıcı ile rûhî yaşantılarındaki düşmanlara karşı galip olmak hissini tatmak istemişlerdir. Râbita fitrî bir olgu olarak kabul edildiğinde, sosyolojik olarak yaşananların, insanlar üzerinde psiko-sosyal bir etkisi olduğu gözlemlenebilir. Üstelik Yalvâcî senelerce süren salgın hastalıklardan, yaşanan depremlerden bahsederken namaz ve dua ile Allah'ın rahmetinden yardım istediğini anlatmıştır. Hatta *Tavzîhu'r-râbita*'dan önce yazdığı *Kâşifü'l-gumûm* adlı eserde, zorluklar karşısında Allah'a isyan etmeden, kullukta başarılı olmanın önemini anlatmıştır. *Tavzîhu'r-râbita*'da Ali Rıza Yalvâcî'nin kaynak olarak sıkça referans gösterdiği, okuyucunun merakını körüklediği, tasavvufî bir eser olan *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, maneviyat psikoloji, tasavvuf sosyolojisi veya tasavvuf psikolojisi alanlarında akademik çalışma yapmak isteyenlerin ilgisini beklemektedir.

Sonuç itibariyle, Ali Rıza Yalvâcî'nin *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîka* adlı eseri, günümüze kadar devam etmiş tasavvufî bir meselede, iki karşıt tarafın ortak noktada buluşmaları için meşrû râbita ile meşrû olmayan râbitanın özelliklerinin açıklandığı, nâ-meşrû râbitadan sakınılması gereken durumların gerekçeleriyle verildiği tasavvufî bir risâledir. Mürşid râbitası hakkında iman-küfür meselesi üzerinden süregelen eleştirilere, her iki tarafın aklî selim bir görüş açısı ile ortak noktada buluşup, mürşid râbitasını psikolojik ve sosyolojik fitrî bir olgu olarak değerlendirerek yapıcı çözümlerle ulaşılabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu konuda özellikle ilâhiyat alanında akademik çalışılacak, çözüm odaklı araştırmalara ihtiyaç görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Ahışhalı, Recep, "Ruûs", *DİA*, c. XXXV, İstanbul 2008.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, tah.: Abdullah Muhammed ed-Derviş, Beyrut 1991.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkîr-i Cevdet*, yay.: Cavit Baysun, T.T.K.B., c. IV, Ankara 1991.
- Akçakale, Zahide, *Konya Bölge Yazmalar, Burdur, Isparta ve Niğde İhtisas Kütüphanelerindeki Arap Dili ve Edebiyatına Dâir El Yazması Nadir Eserlerin Tanzîmi ve Tanımlar*, S.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2013.
- Akçay, Kasım, *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi*, A.Ü.D.T.C.F. Kütüphanecilik Bölümü, (bitirme tezi), Ankara 1969.
- Akgül, Ahmet, "İbrahim Yalvacı'nın (İhbâr Billezî) Manzum Kaside-i Muzariyye Tercümesi", *EKEV Akademi Dergisi*, EKEV Yay., sy. 86, Erzurum 2021.
- Akgün, Nazif, "Hacı Ali Rızâ Efendi", *TDEA*, Yayın Kurulu: Ezel Erverdi, vd., Dergâh Yay., c. III, İstanbul 1979.
- Aksöz, Tuncay, "İnsan Benliğinin Arınması", *S.Ü.İ.F.D.*, c. XVII, sy. 31, Sakarya 2015.
- Albayrak, Nurettin, "Terzi Baba", *DİA*, c. XL, İstanbul 2011.
- Ali Efendi, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Yıldız'ın Hataları*, haz.: Oktay Bozan, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- Altuntaş, Eser Muhammed, *İbrahim b. Muhammed el-Yalvâcî'nin garâibü'l-i'lâl ve'l-iştikâk ale'l-binâ adlı eseri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, D.E.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 2015.
- Anıl, Hülya, *Tasavvufta Himmet Kavramı*, N.E.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans semineri), Konya 2014.
- Ankaravî, İsmâil, *Nisâbü'l-Mevlevî Mevlevîlik Yolunun Esasları*, Damla Yay., İstanbul 2007.
- Ansari, Bazmee, "Eşref Ali", *DİA*, c. XI, İstanbul 1995.
- Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri (1900-1924)*, K.T.O.-KEY., Konya 1998.

- Arslan, Mehmet, "Pertevî/Fevzî/Rızâ/Hacı Ali Rızâ Efendi", *TEİS*, 2014.
- , "Pertevi", *TDEA*, AKMY, c. VII, Ankara 2007.
- Arvâsî, Abdülhakim, *Râbita-i Şerife*, sad.: Necip Fazıl Kısakürek, BDY, İstanbul 2015.
- Arvâsî, Seyyid Sıbgatullah, *Minah*, derleyen: Mevlânâ Hâlid-i Şîrvânî Ölekî, ter.: Siraceddin Önlüer, Hüseyin Okur, Semerkand Yay., İstanbul 2014.
- Asatillaev, Adaham, *Tevhid İnancı Açısından Tevessül ve Râbita*, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Bişkek 2023.
- , "Ubeydullah Ahrâr'ın Râbita Hakkındaki Görüşleri", *MBDB*, c. 2, sy. 1, Manas 2023.
- Atar, Fahrettin, "Kadı", *DİA*, c. XXI, İstanbul 2001.
- Ateş, Süleyman, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1992.
- Avcı, Casim, "Nâib", *DİA*, c. XXXII, İstanbul 2006.
- Aydın, Cengiz, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. II, İstanbul 1989.
- Aydın, Ferit, *Tarikatta Rabita ve Nakşibendilik*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2000.
- Aydın, İbrahim, Hakkı, "Molla Fenârî", *DİA*, c. XXX, Ankara 2020.
- Ayıntabî, Karamollazâde Abdülhamîd Fuhûlî, *Âdâbu'z-zâkirîn necâtü's-sâlikîn*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2403.
- Aykanat, Mehmet, "Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet", *TAAAD*, sy. 34, TAAAY, Ankara 2018.
- Bağdâdî, Hâlid, *Risâle-i râbita-i Şeyh Hâlid*, Hacı Selim Ağa YEK, nr. 547/3.
- , *er-Risâletü'l-Hâlidiyye fî râbitati'n-nakşibendiyye Hâlidî yolunda Râbita*, trc.: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yay., İstanbul 2021.
- , *Risâle-i Hâlidiyye Tercümesi*, trc.: Osman Kandaz, Muallim Neşriyat, İstanbul 2017.
- , *Risâle-i Hâlidiyye ve Âdab-ı Zikir Risâlesi*, sad.: Mehmed Zahid Kotku, Seha Yay., İstanbul 1993.
- , *Risâle-i Hâlidiyye Tercümesi*, SYEK, nr. 1161/4.

- Bağdâdî, Muhammed b. Süleyman, *Hadîkatü'n-nediyye fî âdâbi't-tarîkati'n Nakşibendiyye ve'l-behçeti'l-Hâlidiyye*, SYEK, nr. 2030.
- Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*, c. I., MEB. Yay., Ankara 1951.
- , *Keşfu'z-zunûn zeyli*, MEB Yay., c. II., İstanbul 1972.
- Baka Telli, Şermin, “Te vessülâtü'l-fevziyye fî'n-nu'ûti'n-nebeviyye (Fevzî)”, *TEES*, 2022.
- Balay, Metin, “Osmanlı Modernleşmesi ve Ortaoyunu”, *TAD*, c. 30, sy. 30, Ankara 2009.
- Balta, Evangelia, “Serez”, *DİA*, c. XXXVI, İstanbul 2009.
- Baltacı, Naile, *Ebû Saîd el-Harrâz'ın Kitâbu'l-keşfve'l-beyân, Kitâbu'l-hakâik ve Kitâbu'l-ferâğ Adlı Üç Risâlesindeki Tasavvufî Görüşleri*, S.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 1997.
- Başçetin, Mustafa Yasin, “Osmanlı Nesir Geleneğinde Hatime”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 41, RumeliYA Yay., Kırklareli 2024.
- Baybara, Neriman, *Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi Hayatı ve Eserleri*, A.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2007.
- Bermutlu, Bedri, “Bir Mantık Bilgini: Hoca Abdülkerim Efendi ve Eserleri”, *U.Ü.F.E.F.-S.B.D.*, c. 6, sy. 8, Bursa 2005.
- Beydilli, Kemal, “Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa Osmanlı Son Dönemi (1774-1924)”, *Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi*, c. 1, ed.: İhsanoğlu, Ekmelettin, IRCICA Yay., İstanbul 2013.
- , “Mahmud II”, *DİA*, c. XXVII, İstanbul 2003.
- , “Sâdik Mehmed Paşa”, *DİA*, c. XXXV, İstanbul 2008.
- Bilge, L. Mustafa - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Yenbu”, *DİA*, c. XLIII, İstanbul 2013.
- Binark, İsmet, “Türkiye Kütüphanelerindeki Yazmalar Hakkında Yerli-Yabancı Kaynaklar Bibliyografyası”, *Türk Kütüphaneciliği Turkish Librarianship*, Ankara 1974, c. 23, sy. 1, s. 55-56.
- Bingöl, Abdülkuddüs, “Ebherî, Esîrüddin”, *DİA*, c. X, İstanbul 1994.
- Birişik, Abdülhamit - Eren, A. Cüneyt, “Siddik Hasan Han”, *DİA*, c. XXXVII, İstanbul 2009.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî Muhtasar-ı Tecrîd-i Sarîh*, çev.: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yay., Konya 2006.
- Bulut, Ali, “Haydarî”, *DİA*, c. EK-I, Ankara 2020.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, haz.: Fikri Yavuz, İsmail Özen, c. I, Meral Yay. İstanbul 1972.
- Butrus, Abu Manneh, “19.Yüzyıl Başlarında Osmanlı’da Nakşî-Müceddîdilik”, çev.: Hür Mahmut Yücer, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2004, sy. 12, s. 271.
- Buzpınar, Ş. Tufan, “Esad Efendi, Uryânîzâde” *DİA*, c. XI, İstanbul 1995.
- Canatar, Mehmet, “İstanbul’un Nahiye ve Mahalleleri (1453-1923)”, *Büyük İstanbul Tarihi: Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla*, ed.: Coşkun Yılmaz, c. 9, İBB Kültür AŞ: İSAM, İstanbul 2015.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul 2005.
- Ceyhan, Semih, “Vâridât”, *DİA*, c. XLII, İstanbul 2012.
- Cezerî, Muhammed Nurullah Seyda, *Esrar’ut-Tasavvuf*, Kanaat Kitabevi, Konya 1973.
- Cici, Recep, “İmamzâde Esad Efendi”, *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000.
- Çeker, Orhan, *Tasavvufî Meselelere Fikhî Bakış*, Damla Ofset, Konya 2010.
- Çelik, İsa, “Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm”, *A.Ü. TAED*, sy. 40, Erzurum 2019.
- Çelikoğlu, Şahver, *Rabîta*, Server Yay., İstanbul 2016.
- Çetin, Kamile, “Tavzîhu’r-râbîta fî tevzîhi’l-hakîka (Rızâ)”, *TEES*, 2022.
- Çınar, Hüseyin İlker, “Tefekkür-ü Mevt”, *Yeni Dünya Dergisi*, sy 53, Asya Basın Yay., İstanbul 1998.
- Çınar, Nazim, “Nakşebendî Hâlidî Şeyhi Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî’nin Râbîta ile İlgili “Hakku’s-Sülûk ve’r-Râbîta ve Şemâil-i Cemî’i Silsile” Risalesi”, *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi*, sy. 5, Ağrı 2019.
- Çiçek, Mehmet, “Mehmet Emin Paşa, Kıbrıslı”, *DİA*, c. XXVIII, Ankara 2003.
- Dağıstânî, Ömer Ziyâüddîn, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, çev.: İrfan Gündüz-Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, Ankara 1986.
- Danişmend, İsmail, Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Doğu Ktp. Yay., İstanbul 2011.

- Demirel, Derya, *Siroz Sancağı'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1912)*, O.M.Ü., SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Samsun 2016.
- Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî" *DİA*, c. XXXV, İstanbul 2008.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2013.
- Devserî, Hüseyin, *Kitâbü'r-rahmeti'l-hâbita fî tahkîki'r-râbita*, SYEK, nr. 59/1.
- Dinç, Emine Nurefşan, "Osmanlı'da Kadılar İçin Yapılan İmtihanlar ve 19. Yüzyıldan Bir İmtihan Örneği: Filibeli Halil Fevzi Efendi'nin Risâle-i imtihâniye fî bâb-i bey'î'l-fâsid mine'd-dürer'i", *B.E.Ü.İ.F.D.*, c. 9, sy. 2, Zonguldak 2022.
- Dindar, Bilal, "Bedreddin Simâvî", *DİA*, c. V, İstanbul 1992.
- Doğan, Muhammed Nur, "Ebû İshak İsmâil Efendi", *DİA*, c. X, İstanbul 1994.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Tasarruf", *DİA*, c. XL, İstanbul 2011.
- Dönmez, Mustafa İsmail, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzi Efendi'nin (1826-1900) "Miftâhu'l-Merâm fî Tâ'rîfi Ahvâli'l-Kelîmeti ve'l-Kelâm" Adlı İzhâr Şerhinin Değerlendirilmesi", *Şarkiyat Mecmuası*, İ.Ü. Yay., sy. 24, İstanbul 2014.
- Durma, Abdülhalim, *Evlialar Şehri Çorum*, Yenigün Matbacılık, Ankara 2013.
- , *Evlialar Şehri Manisa*, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2013.
- Dursun, Akif, "Râbitanın Tarihi Gelişimi, Tanımı ve Fikhî Hükümü", *Sufiyye*, KEKAD Yay., sy. 10, İstanbul 2021.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *es-Sünen*, haz.: Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1988.
- Erdem, Ekrem, "Fütüvvet/Ahilik - Tasavvuf İlişkisi Ve İktisadi Hayata Dair Bazı Çıkarımlar: Farklı Dillerde Yazılmış Bazı Fütüvvetnameler Üzerine Bir İnceleme", *JIEF/İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, c. 8, sy. 2, 2022.
- Fârûkî, Ebû Said, *Hidâyetü't-tâlibîn Tercümesi Bir Kâmil Mürşidin Seyr u Sülûk Tecrübeleri*, haz.: Fatih Yıldız, Büyüyenay Yay., İstanbul 2022.
- Mekkî, Ebû Talip, *Kûtu'l-Kulûb Kalplerin Azığı*, trc.: Yakup Çiçek, Doç. Dr. Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2003.
- Afîfî, Ebû'l-Alâ, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2011.
- Eraydın, Selçuk, "Feyz", *DİA*, c. XII, İstanbul 1995.

- , *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 1994.
- Erbilî, Muhammed Emin Kürdî, *Tenvîrû'l-kulûb fî muâmeleti allâmi'l-guyûb*, SYEK, nr. 153.
- Erbilî, Muhammed Es'ad, *Risâle-i Es'adiyye ve Fâtihâ-i Şerife Tercümesi*, Erkam Yay., İstanbul 2020.
- Erdoğan, Mehtap, "Fevzî, Mehmed", *TEİS*, 2014.
- , "Mehmed Fevzî Efendi'nin Kevâ'ib-i Şi'r ü İnşâ Adlı Eseri Ve Bu Eserdeki Şarkılar", *A.Ü.S.B.E.D.*, yıl 3, sy. 5, Adıyaman 2010.
- Eren, Hulusi, "Nigâristân (İbni Kemâl)", *TEES*, 2022.
- Erginli, Zafer, vd, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yay., İstanbul 2006.
- Erkaya, Esad Mahmud, "Hâlidîyye Tasavvuf Geleneğinde Mürid-Mürşid İlişkileri", *e-ŞİAD*, c. 9, sy. 2, 2017.
- , *Tasavvuf ve Hayat*, Fecr Yay., Ankara 2021.
- Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat*, haz.: Necmettin Turinay, Ankara 2021.
- Fayda, Mustafa, "Fetih", *DİA*, c. XII, İstanbul 1995.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer - Kılıç, Selda, "Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiplik Kurumu", *TAD*, c. 24, sy. 38, Ankara 2005.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, Bedir Yay., trc.: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1996
- Geylânî, Abdulkadir, *İlâhi Armağan Fethü'r-Rabbânî ve'l-Feyzu'r-Rahmânî*, çev.: Abdülkadir Akçiçek, Rahmet Yay., İstanbul 1973.
- Göletderevî, Mustafa Yaşar - Tanrıkulu, Ebubekir, *Miftâhu'l-usûl Râbita Risalesi*, Geylani Kitabevi, İstanbul 2011.
- Görgün, Tahsin, "Îcî, Adudüddin", *DİA*, c. XXI, İstanbul 2000.
- Gündüz, İrfan, *Gümüshânevî Ahmed Ziyâüddîn (ks) Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- , "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 19, İstanbul 2007.
- , "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", *M.Ü.İ.F.D.*, sy. 7, İstanbul 1995.
- Gürer, Betül, *Bir Osmanlı Entellektüeli Molla Fenârî*, Erdem Yay., İstanbul 2019.

- Gürkan, Nejdî, “Yalvaçlı İbrahim Efendi”, *DİA*, c. EK-II, Ankara 2019.
- Gürol, Pehlivan, “M. Nuri Yörükoğlu’na Göre Manisa’da Tarikatlar ve Tekkeler”, *Sûfî Araştırmaları Dergisi*, c. 2, sy. 4, Manisa 2011.
- Halaçoğlu, Yusuf - Aydın, Mehmet Âkif, “Cevdet Paşa”, *DİA*, c. VII, İstanbul 1993.
- Hânî, Muhammed b. Abdullah, *Behcetü’s-Seniyye Nakşibendî Âdabı*, ter.: Siraceddin Önlüer, Semerkand Yay., İstanbul 2015.
- Hasanov, Sefer, “Vidinli Mustafa Efendi”, *DİA*, c. EK-2, Ankara 2019.
- Haydârî, İbrahim Fasîh, *Tuhfetü’l-uşşâk fî isbâti’r-râbita fî’t-tarâkâti’l-sûfiyye*, SYEK, nr. 1230.
- Hazer, Dursun, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, *G.Ü.Ç.İ.F.D.*, c. 1, sy. 1, Çorum 2002.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, *Veliler Bahçesi, Hadikatü’l-Evliyâ*, Beyaz Lale Yayınevi, İstanbul 2007.
- Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, *Keşfü’l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 2017.
- Hürel, Haldun, *Fatih’in Sokakları’nda Tarihe Yolculuk*, Fatih Belediyesi Yay., İstanbul 2018.
- Ildırar, Mehmet - Çağıl, Ahmed, *Seyyid Abdülhakim Hüseyinî ve Nakşibendi Tarikatu*, Menzil Kitabevi, İstanbul 1986.
- İbni Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, tah.: Muhammed Fuad Abdülbakî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut ts.
- İbni Manzûr, *Lisânu’l-arab*, thk.: Abdullah Ali Kebir ve heyet, Dâru’l-Meârif, c. II, Kahire 1979.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed *İhyâuUlumi’d-Dîn*, trc.: Ahmet Serdaroğlu, c. IV, Bedir Yay., İstanbul 1996.
- İnançer, Ömer Tuğrul, *Gönül Sohbetleri*, Sufi Kitap, İstanbul 2010.
- İpşirli, Mehmet, “Cer”, *DİA*, c. VII, İstanbul 1993.
- , “Dersiâm”, *DİA*, c. IX, İstanbul 1994.
- , “Huzur Dersleri”, *DİA*, c. XVIII, İstanbul 1998.
- , “İlmiye”, *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000.
- , “Mülâzemet”, *DİA*, c. XXXI, İstanbul 2020.

- , “Osmanlı İstanbul’unda Geleneksel Eğitim ve Ulema”, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed.: Coşkun Yılmaz, c. 9, İBB Kültür A.Ş./İSAM, İstanbul 2015.
- İpşirli, Mehmet - Çelebi, İlyas, “Hasan Fehmi Efendi”, *DİA*, c. XVI, İstanbul 1997.
- İsmail Çetin, *Özleşme Yolu*, Dilara Yay., İstanbul 1989.
- İzgi, Cevat, “İngiliz Kerim Efendi”, *DİA*, c. XXII, İstanbul 2000.
- Jun, Akiba, “Muallimhane-i Nüvvab’dan Mekteb-i Kuzat’a Osmanlı Kadı Okulunun Yarım Yüzyıllık Serüveni”, *Sahn-ı Semân’dan Dârülfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası-Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XIX. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., ed.: Ahmet Hamdi Furat, İstanbul 2021.
- Kannûcî, Sıddık Hasan Han, *Tâcü’l-mükellel min cevâhiri meâsiri’t-tırazi’l-âhiri ve’l-evvel*, SYEK, nr. 790.
- Kahvecioğlu, Ayşe, *Yakınçağ Türk Tarihinde Kütüphanecilik Alanında Hizmeti Görülenler Üzerine Biyografik Bir Deneme*, S.Ü.S.B.E., basılmamış yüksek lisans tezi, Konya 1997, s. 57-58.
- Kara, Mustafa, “Abdullah Bosnevî”, *DİA*, İstanbul 1998, c. I,
- , *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yay., İstanbul, 2008.
- Karabulut, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Mecmua Uluslararası SBD*, sy. 2, 2016.
- Karakök, Tunay, “Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı’da Medreseler: Bir Değerlendirme”, *B.Ü.E.F.D.*, c. 2, sy. 2, Bartın 2013.
- Karazeybek, Mustafa vd., *Afyonkarahisar Vakıf Eserleri*, A.K.Ü. Yay., c. I. Afyonkarahisar 2005.
- Karlığa, H. Bekir, “Kadı Mîr Meybüdü”, *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001.
- Kâşânî, Abdürezzak, *Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü’s-sâirîn-Elf Makâm*, çev.: Abdürrezzak Tek, Emin Yay., Bursa 2017.
- Kâşânî, İzzeddîn, *Tasavvufun Ana Esasları (Misbâhu’l-Hidâye ve Miftâhu’l-Kifâye)*, Kurtuba Kitap Yay., İstanbul 2010.
- Kaya, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Devlet-Tarikat İlişkileri”, *JAD*, c. 4, sy. 2, Ankara 2020.
- Kaya, Mahmut, “Bûsîrî, Muhammed b. Saîd”, *DİA*, c.VI, İstanbul 1992.
- , “Kasîdetü’l-Bürde”, *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001.

- , “Tasavvur”, *DİA*, c. XL, İstanbul 2011.
- Kayar, Betül, “Osmanlı Yargı Teşkilatında Naib”, *Y.B.H.D.*, sy. 1, Ankara 2020.
- Kefeli, Emel, “Karşılaştırmalı Edebiyat: Tanım, Yöntem ve İncelemeler”, *TALİD*, c. 4, sy. 8, Bilim Sanat Vakfı Yay., İstanbul 2006.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir Muhammed bin İshâk, *Ta’arruf Doğu Devrinde Tasavvuf*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul 1992.
- Kılıç, Mahmud Erol, “Fusûsü’l-Hikem”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996.
- Kılıç, Rüya, “Osmanlı Devleti’nde Yönetim-Nakşibendi İlişkinine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sy. 17, Ankara 2006.
- Koca, Ferhat, “Mir’âtü’l-Usûl”, *DİA*, c. XXX, Ankara 2020.
- Koçtürk, Turan, *Râbita Risaleleri Literatürü: XIX. Yüzyıl ve Sonrası*, M.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2023.
- Konevî, Sadreddîn, *Ariflerin Aynası*, çev.: Dilaver Gürer, Betül Güçlü, Ali Çoban, Gelenek Yay., İstanbul 2010.
- , *Fusûsü’l-Hikem’in Sırları*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2003.
- Kömürcü, Kâmil, “Mantıkçı Ömer Feyzi Tokadî ve Dürrü’n-Nâcî İsimli Eseri”, *C.Ü.İ.F.D.*, c. 17, sy. 2, Sivas 2013.
- Köprülü, Fuat, “Ribât”, *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Yay., Ankara 1942.
- Kuddusi, İhsan Efendi, *Tasavvuf Yolunun Sırları*, ed.: Hale Öner, Ahir Zaman Yay., İstanbul 2013.
- Kul, Hasan Hüseyin, *Mustafa Fevzi Bin Nu‘man ve Kitâbu isbâti’l-mesâlik fî râbitati’s- sâlik Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri*, S.Ü.S.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi, Konya 2007.
- Kurt, Hüseyin, “Sa’diliğin Anadolu’ya Gelişi ve Bazı Sa’dî Tekkeleri”, *HR.Ü.İ.F.D.*, Şanlıurfa 2004.
- Kurtuluş, Rıza, “Ahmed Şehîd”, *DİA*, c. II, İstanbul 1989.
- Kuru, Selim Sırrı, “Sünbülzâde Vehbî”, *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul 2010.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev.: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2013.

- Kübrâ, Necmeddin, *Usûlu Aşere, Risâle ile'l-Hâim, Fevâihu'l Cemâl (Tasavvufî Hayat)*, haz.: Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul 1980.
- Küçük, Cevdet, “Abdülaziz”, *DİA*, c. I, İstanbul 1998.
- , “Abdülhamid II”, *DİA*, c. I, İstanbul 1998.
- , Abdülmecid, *DİA*, c. I, İstanbul 1988.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Seyyid”, *DİA*, c. XXXVII, İstanbul 2009.
- Küçükhemek, Sadık, *Tasavvufta Üç Temel Kavram Râbita-i Şerife Tevessül ve Vahdet-i Vücut*, Tekin Kitapevi, Konya 2018.
- Kütükoğlu, Bekir, “Vak’anüvis”, *DİA*, c. XLII, İstanbul 2012.
- Kütükoğlu, S. Mübâhat, “Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi”, *DİA*, c. VIII, İstanbul 1993.
- Livaoğlu Mengüç, Hilal, “Nihâyetü'l-İktidâr li'l-evliyâi'l-kibâr (Fevzî)” *TEES*, 2022.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Analitik Osmanlı Tarihi*, İnkılâb Yay., İstanbul 2020.
- Muhammed Nuri Şemseddin Nakşibendî, *Miftah'ül-kulûb*, haz.: Abdulkadir Akçiçek, Huzur Yay., İstanbul 1983.
- Müslîm, Ebu'l-Hüseyin Müslîm b. el-Haccâc, *Sahîh-i Müslîm Muhtasar*, çev.: Hanifi Akın, Polen Yay., İstanbul 2005.
- Mütercim Âsım Efendi, *El-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, c. I, TYEK Yay., İstanbul 2013.
- Nahcivânî, Ni'metullah bin Mahmûd Şeyh Elvan, *el-Fevâtih-ul-İlâhiyye vel-Mefâtih-ul-Gaybiyye*, trc.: Ali İhsan Türcan, Yasin Yay., İstanbul 2014.
- Nakşibendî, Muhammed Nuri Şemseddin, *Miftâh'ül-kulûb Kalplerin Anahtarı*, haz.: Abdulkadir Akçiçek, Huzur Yay., İstanbul 1983.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdırrahman, *el-Müctebâ mine's-Sünen*, tah.: Abdülfettah Ebû Gudde, Halep 1986.
- Oflu Mehmed Emin Efendi, *el-Mecâlisü'l-irşâdiyye*, SYEK, nr. 269.
- Okumuş, Ömer, “Bahâristân”, *DİA*, c. IV, İstanbul 1991.
- Onur, Seniye Selcen - Numan, İbrahim, “Fatih Döneminde Süleymaniye Bölgesindeki Mahalleler”, *bab Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, c.1, sy. 1, İstanbul 2020.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yay., İstanbul, 2006.

- Oruç, Muhammed Ferruh, “Hanefî Fakihî Olarak Burhânüislâm ez-Zernûcî ve Ta‘lîmü’l-müte‘allim tarîka’t-te‘allüm Başlıklı Eseri”, *Mîzânü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, sy. 13, İzmir 2021.
- Öngören, Reşat, “Miftâhu’l-Gayb”, *DİA*, c.XXX, Ankara 2020.
- Özcan, Azmi, “İslâmcılık”, *DİA*, c. XXIII, İstanbul 2001.
- , “Osmanlıcılık”, *DİA*, c. XXXIII, İstanbul 2007.
- Özel, Ahmet, “Ali el-Kârî”, *DİA*, c. II, İstanbul 1989.
- Özkan, Halit, “Takrir”, *DİA*, c. XXXIX, İstanbul 2010.
- Özköse, Kadir, “Balkan Tekkelerinin Tesir Halkası”, *Balkanlar ve İslâm – Balkanlarda İslâm Dini ve Kültürel Hayat-Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı (2019: Edirne, Türkiye)*, c. I, Ensar Neşriyat, İSAV, İstanbul 2020.
- Özköse, Kadir, vd., *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2016.
- Özlü, Zeynep - Tiryaki, Kerim, “Osmanlıda Seferberlik Dönemlerinde Salgın Hastalıklara Karşı Halk Sağlığı Muhafazasına Dair Bulgular”, *Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak 2019 Gaziantep/Türkiye*, ed.: Dr. Tural Mehmetoğlu, vd., İksad Yay., Adıyaman 2019.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, c.13, Ötüken Yay., İstanbul 1983.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Teyfik Bosnevî (Hayatı, Mektupları, Halîfeleri)*, Fatih Yay., İstanbul 1981.
- , *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî (Hayatı, Düşünceleri, Mektupları)*, Fatih Yay., İstanbul 1982.
- , *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1990.
- Pekolcay, A. Necla ve Uçman, Abdullah, “Eşrefoğlu Rûmî”, *DİA*, c. XI, İstanbul 1995.
- Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi, *Muhâsebe-6*, Erkam Yay., İstanbul 1984.
- Razi, Fahrüddin, *Mefâtihu’l-Gayb Tefsiri Kebir*, trc.: Suat Yıldırım, vd., c. XI, Ankara 1991.
- Rûmî, Eşrefoğlu, *Müzekki’n Nüfûs*, trc.: Abdullah Uçman, İnsan Yay., İstanbul 1996.
- Sâfi, Mevlânâ Ali b. Hüseyin, *Reşâhat (Hayat Pınarından Damlalar)*, Semerkand Yay., sad.: Mustafa Özsaray, İstanbul 2011.

- Sahib, Es'ad, *Mektubat-ı Mevlâna Halid*, haz.: Dilaver Selvi-Kemal Yıldız, Sey-Tac Yay., İstanbul 2000.
- Sahib, Es'ad, *Nûru'l-hidâye ve'l-irfân fî sırrı'r-râbita ve't-teveccüh ve hatmi'l-hâcegân*, Yusuf Ağa Ktp., nr. 9378.
- Sarı, Mevlût, *el-Mevârid, Arapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yay., İstanbul 1984.
- Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler (18.-19. Yüzyıllar)", *Turkish Studies*, Volume 2 /1, Ankara 2007.
- , "Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi Meselesi: Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi", *İSAD*, sy. 3, İSAM, Ankara 1999.
- Sarıyıldız, Gülden, "Karantina", *DİA*, c. XXIV, İstanbul 2001.
- Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, Alfa Yay., İstanbul 2000.
- Selvi, Dilaver, *Nefs Terbiyesinde Râbita*, Hoşgörü Yay., İstanbul 2014.
- , *Tasavvuf Metodu Olarak Râbita*, Semerkand Yay., İstanbul 2017.
- Serhendî, Ahmed Faruk, İmam-ı Rabbanî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, çev.: Kasım Yayla, Merve Yay., c. I, İstanbul 1999.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, T.C. Başkanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay. No: 26, Sistem Ofset Basım Yay., Ankara 2017.
- Sirozî, Hâfiz Seyyid, *Risâletü'r-râbita*, SYEK, nr. 1250.
- , *Âdâbü'l-kırae li'l-muvahhid*, SYEK, nr. 490.
- , *El-Hâşiyetü'l-cedîde alâ Ali Kuşçî*, SYEK, nr. 4751.
- , *Evrâdü's-sünniyye*, SYEK, nr. 4081.
- , *Evrâdü'n hubbiyye*, SYEK, nr. 130.
- , *Risâle fî harfî't-ta'rif*, Manisa İHK, nr. 5856/2.
- , *Risâle fî ibtâli'r-râbita*, M.Ü.İ.F.K., arşiv no: 6941.
- , *Risâle fî ibtâli'r-râbita*, SYEK, İzmirli İsmâil Hakkı, nr. 1250.
- , *Risâle fî lâmi'l-ahd*, Manisa İHK, nr. 5856/1.
- , *Risâletü'r-râbita*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, nr. 631/4.
- , *Risâletü'r-râbita*, Çorum İHK, arşiv no: 531/6.

- , *Şerhu bed'i'l-emâlî*, SYEK, nr. 598/2.
- , *Şerhu Risâle ibtâli'r-râbita*, Manisa İHK, Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu, nr. 1518/1.
- , *Şerhu'l-alâka*, SYEK, nr. 4751.
- , *Şerhu'r- risâleti'l-istiâre*, Âtîf Efendi Kütüphanesi, nr. 892/7.
- Sühreverdî, Ebu Hafs Şehâbeddin Ömer, *Gerçek Tasavvuf Avârifu'l-Meârif*, trc.: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., İstanbul 2016.
- Sütçü, Mehmet Said, "Osmanlı Devleti'nde Müftülük Kurumu: Anadolu Müftüleri", *TOD*, yıl 10, sy. XXXII, İzmir 2017.
- Şaban, İbrahim, "19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belagate Dair Eserleri", *Şarkiyat Mecmuası*, sy. 13, İstanbul 2008.
- Şensoy, Sedat, "Şerh", *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul 2010.
- , "Ta'likât", *DİA*, c. XXXIX, İstanbul 2010.
- Şentürk, M. Hüdayi, "Murad Nakşibendî", *DİA*, c. XXXI, Ankara 2020.
- Şimşek, Selami, "Osmanlı'nın Balkanlar'daki Önemli Kültür Merkezlerinden Biri Filibe'de Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Edirne 2014.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberî Tefsîri*, trc.: Hasan Karakaya, Kerim Aytakin, Hisar Yay., İstanbul 1996.
- Tâhî, Abdurrahmân - Ziyâüddîn, Muhammed, *İşaretler*, haz.: Mehmet Ildırar, Seytac Yay., İstanbul 2003.
- Tala, Murat, "İstanbul'da Belâgat ve Dilbilim Çalışmaları: Hulâsatü'l-efkâr 'alâ şerhi'l-'Alâka Bağlamında Bir Bakış", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası-Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XIX. Yüzyıl*, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay., ed.: Ahmet Hamdi Furat, İstanbul 2021.
- , "Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî'nin El-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2019.
- Tanman, M. Baha, "Abdüsselâm Tekkesi", *DİA*, c. I, İstanbul 1988.
- , "Murad Molla Külliyesi", *DİA*, c. XXXI, Ankara 2020.
- Taşpınar, Kadir, *Tasavvufta Mürşid Râbitası*, RÜSBE, (basılmamış yüksek lisans tezi), Rize 2010.

- Temurçin, Kadir, “Hamidâbât Kazasında Nüfus (1831-1917)”, *F.Ü.S.B.E.D.*, c. 17, sy. 1, Elâzığ 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi*, haz.: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya 2007.
- Tomar, Erdal Zeki, *Anadolu Muvakkithaneleri*, S.Ü.F.B.E., (basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2011.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü, “Hâşiye”, *DİA*, c.XVI, İstanbul 1997.
- Tosun, Necdet, *Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İnsan Yay., İstanbul 2015.
- , “Râbita”, *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007.
- Turan, Şerafettin, “Edirne Antlaşması”, *DİA*, c. X, İstanbul 1994.
- Tütüncü, Ali Turabi, “Yalvaç’lı Ali Rızâ Efendi Hayatı, Kütüphanesi, Eserleri”, *Türk Kütüphaneciliği Turkish Librarianship*, c. 20, sy. 1, Ankara 1971.
- , *Yalvaç Hacı Ali Rızâ Efendi Halk Kütüphanesi Hacı Ali Rızâ Efendi ve Yazma Eserler*, A.Ü., (lisans tezi), Ankara 1970.
- Uçman, Abdullah, “Müzekkin-i Nüfus”, *DİA*, c. XXXII, İstanbul 2006.
- Uludağ, Süleyman, “Ruh”, *DİA*, c. XXXV, Ankara 2018.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalıcı Yay., İstanbul 2012.
- Uluyol, Osman, “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Bankacılığın Gelişimi”, *MUFTAD*, sy. 16, MUFTAV Yay., İstanbul 2019.
- Uslu, Recep, “Dekkâk Ebû Ali”, *DİA*, c. IX, İstanbul 1994.
- Ustaosmanoğlu, Mahmud, *İrşâdü’l-mürîdîn*, Ahıska Yay., İstanbul 2013.
- Uz, Mehmet Ali, *Konya Alimleri ve Velileri*, Meram Belediyesi Kültür Yay., Konya 2013.
- Uzun, Mustafa İsmet, “Fevzi Efendi, Edirne Müftüsü”, *DİA*, c. XII, İstanbul 1995.
- , “Mevlid Edebiyatında Önemli Bir Son Devir Şairi: Mehmed Fevzi Efendi ve Mevlidleri”, *M.Ü.İ.F.D.*, sy. 33, İstanbul 2007.
- Ülker, Mustafa, *Rabita: Aklî İzahı, Kitap, Sünnet ve Kıyastan Delilleri*, Rabbani Yay., İstanbul 2021.
- Ünlü, Ahmet Mahmut, *Tarîkat-i ‘Aliyye’de Râbita-i Celiyye*, Tuana Yay., İstanbul 2016.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, çev.: M. Akkuş, A. Yılmaz, c. 2, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

Verkânisî, Fethullah, *Âdâb-ı Fethullah*, sad.: Selahaddin Kınacı, Menzil Yay., Adıyaman 1997.

Yanyevî, Abdüssamed Refî b. Muhammed Vehbî, *Rehber-i Hak*, SYEK, nr. 189/2.

Yalvâcî, Ali Rızâ, *Duâ-i münâcaât*, KBYEK, nr. 606.

-----, *el-Kasîdetü'l-istigfariye ve'l-istigâsiye*, KBYEK, nr. 151/5.

-----, *İkâzü'n-nâimîn*, KBYEK, nr. 54.

-----, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, arşiv no: 32 Yalvaç 107-4.

-----, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, nr. 408.

-----, *Kâşifü'l-gumûm mine'l-umûm*, KBYEK, nr. 53.

-----, *Kenzü'l-künûz*, KBYEK, nr. 31.

-----, *Manzûm terceme-i kasîde-i mudâriye*, KBYEK, nr. 151/10.

-----, *Manzûmetü'l-yâiyye*, KBYEK, nr. 117/2.

-----, *Risâle fî ikrâhi'l-kâfir ale'l-İslâm*, KBYEK, nr. 126/4.

-----, *Şerh-i nuhbe-i Vehbî*, KBYEK, nr. 117/3.

-----, *Tavzîhu'r-râbita fî tevşîhi'l-hakîkâ*, KBYEK, nr. 541.

-----, *Tefsîru kavlihi Te'âla yâ eyyuhe'n-nâs u'budü*, KBYEK, nr.107/8.

-----, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm fî'l-ma'rûf-i billâh*, KBYEK, nr. 111/11.

Yalvaçer, Seyfî, “Yalvaçlı Karakadı”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, c. 3, sy. 34, Isparta 1937.

-----, “Yalvaçlı Karakadı”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, c. 3, sy. 32-33, Isparta 1936.

Yarar, Halil İbrahim, “Râbita Ve ilgili Bazı Tasavvufî Kavramların Sûfî Gelenek Açısından Tahlili”, c. 11, sy. 1, *İTBAD*, 2022.

Yârengümevî, Mehmed Fevzî, *Aynü'l-hakîka fî râbitâti't-tarîka*, SYEK, nr. 6462.

-----, *Bülbülistân*, KBYEK, nr. 23644.

-----, *Nihâyetü'l-iktidâr li'l-evliyâi'l-kibâr*, Hacı Selim Ağa YEK, nr. 679.

- , *Temessükü'l-ezyâl min sâdârati'r-ricâl*, SYEK, nr. 1775.
- , *Te vessülâtü'l-fevziyye fi'n-nu'ûti'n-nebeviyye*, SYEK, nr. 3324.
- , *Fihristü'l-âsâr*, KBYEK, nr. 371.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "İstimdâd", *DİA*, c. XXIII, İstanbul 2001.
- Yayla, Mustafa, "Hâdimî, Ebû Saîd", *DİA*, c. XV, İstanbul 1997.
- Yazıcı, İshak, "Bahrü'l-Ulûm", *DİA*, c. IV, İstanbul 1991.
- Yazıcı, Tahsin, "Gülistân", *DİA*, c. XIV, İstanbul 1996.
- Yekbaş, Hakan, "Mehmed Fevzî Efendi'nin Mevlit Okumanın ve Dinlemenin Câiz Olduğuna Dair Risalesi", *C.Ü.İ.F.D.*, sy. XIV-I, Sivas 2010.
- Yıldırım, Abdullah, "Adudüddîn el-Îcî ve er-Risâletü'l-vaz'iyye", *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-Îcî*, ed.: Eşref Altaş, TDV Yay., Ankara 2017.
- Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul 2004.
- , *İslâm Tasavvufu, Tasavvufla İlgili Sorular ve Cevaplar*, Altınoluk Yay., İstanbul 1996.
- , *Tasavvuf Mes'eleleri*, Erkam Yay., İstanbul 1997.
- Yılmaz, Ömer - Oymak, Mine, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi ve Vesîle-i Saâdet Adlı Eseri", *Turkish Studies*, c.11, s. 17, Ankara 2016.
- Yılmaz, Ömer, *Edirne Müftüsü Mehmet Fevzî Efendi Hayatı Eserleri Tasavvufî Görüşleri*, Hikemiyat Yay., Ankara 2022.
- Yılmaz, Özgür, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasındaki Etkileri", *AVİD*, c.VI/I, İstanbul 2017.
- Yiğit, İrfan, *Osmanlı Arşivi Çorum Belgeleri Kataloğu*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2017.
- Yiğiz, Uğur, "Edirne Müftüsü Mehmed Fevzî Efendi ve Hediye-i Fevzî Adlı Eseri", *IJOF*, sy. 4, 2020.
- Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed, *er-Ri'aye li hukûkillah Kalp Hayatı*, haz.: Abdülhakim Yüce, Işık Yay., İstanbul 2005.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Yüksel, İ. Aydın, "Hatuniye Külliyesi", *DİA*, c. XVI, İstanbul 1997.
- Zühdî, Süleyman b. Hasan, *Tebşiratü'l-fâsılîn an usûli'l-vâsılîn*, SYEK, nr. 261/6.

EKLER**Ek-1: Ali Rıza Yalvâcî'nin Fotoğrafi****Ek-2: Ali Rıza Yalvâcî'nin Kabri****Ek-3: Yazma Nüshalardan Örnekler**

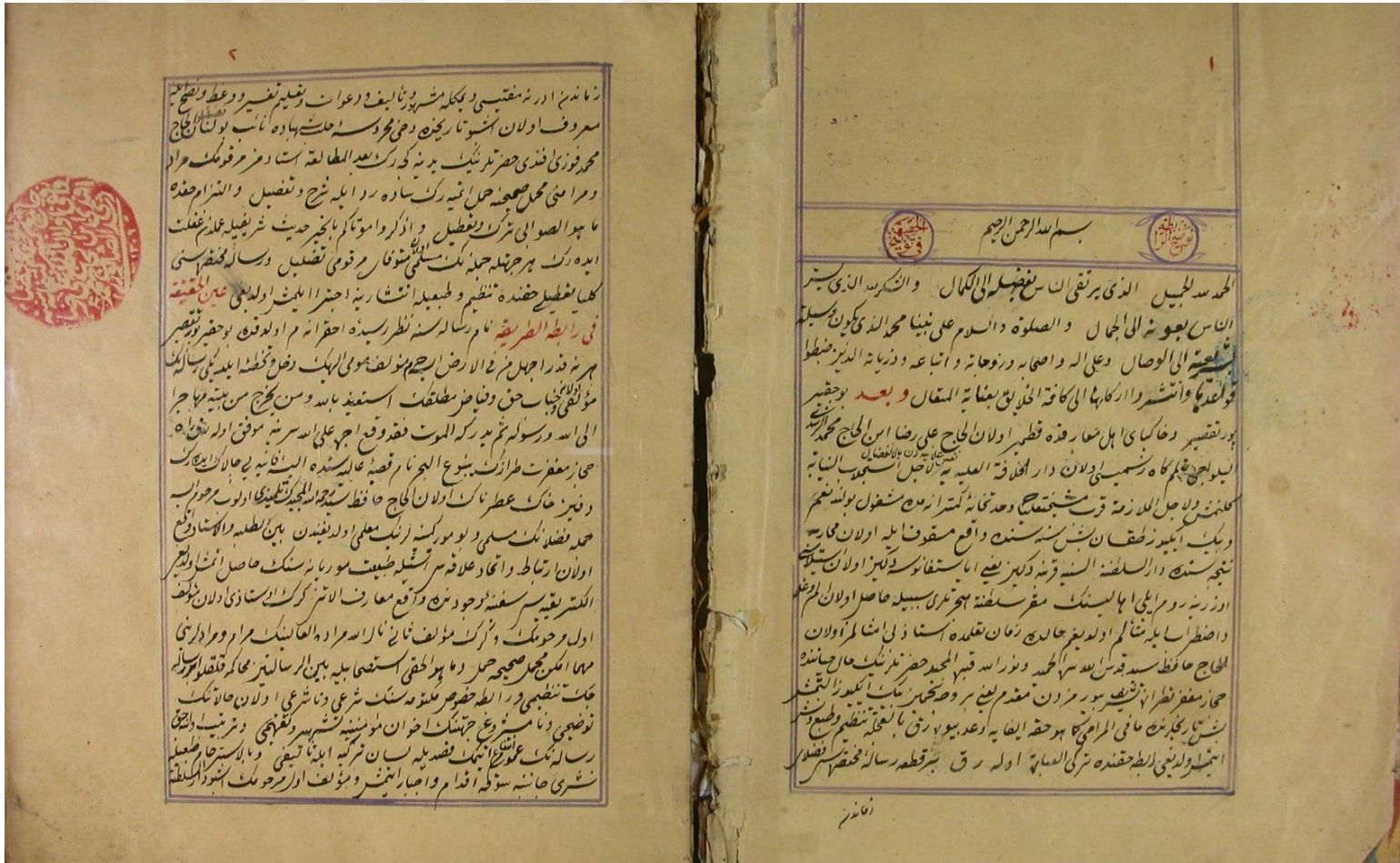
Ali Rıza Yalvâcî (1320-1902)

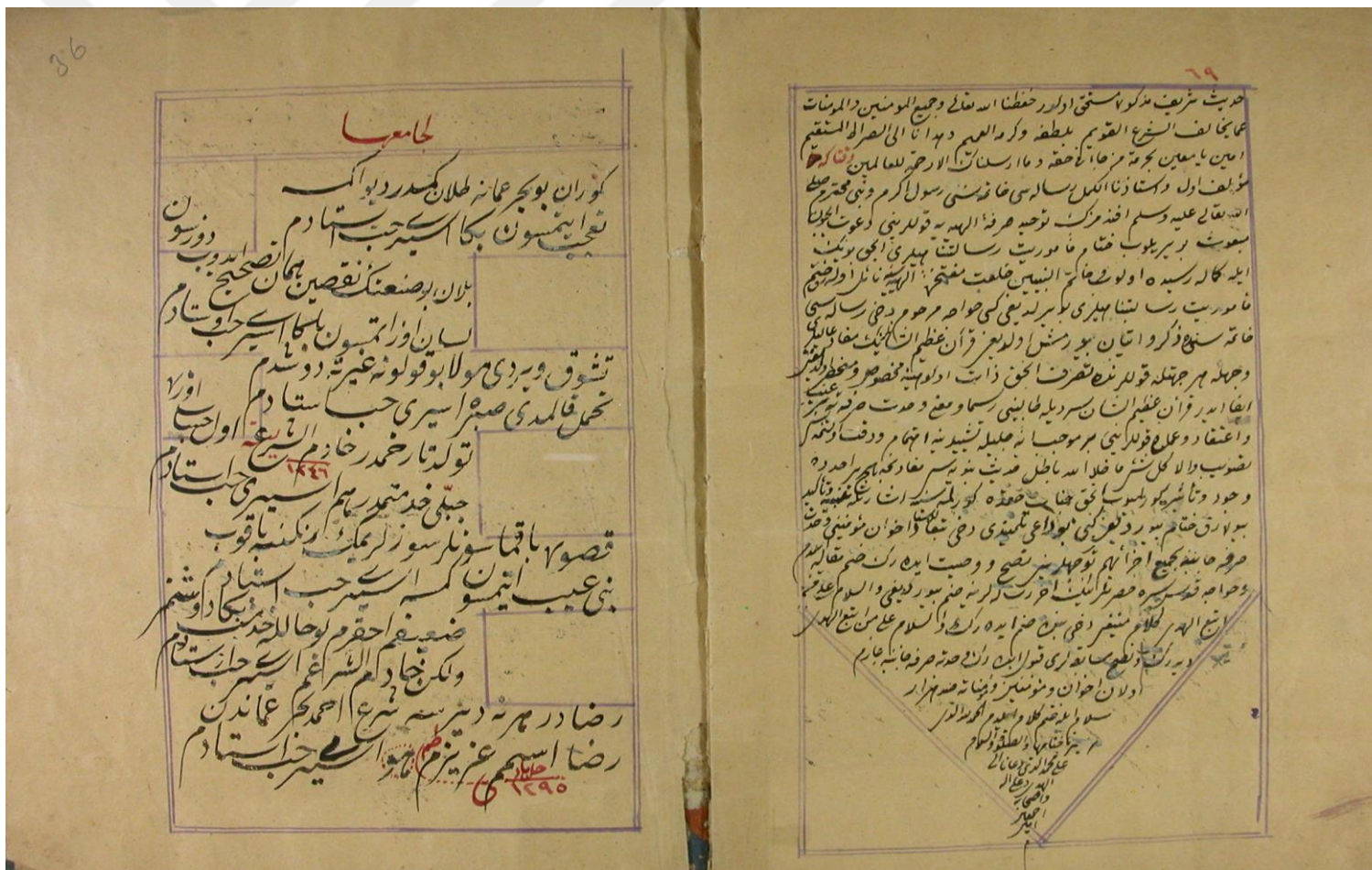
Ali Rıza Yalvâcî'nin Kabri (Çorum/2024)

Ali Rıza Yalvâcî'nin Kabri (Çorum/1970)

Ali Rıza b. Mehmed Rüşdî Yalvacî, *Tavzihu 'r-râbita fî tevşîhi 'l-hakikâ*,
 KBYEK, Bölge Yazma Eserler Koleksiyonu, nr. 541, müellif hattı, istinsah tarihi 1295, vr. 1b-35b.
 (ilk varaklar)

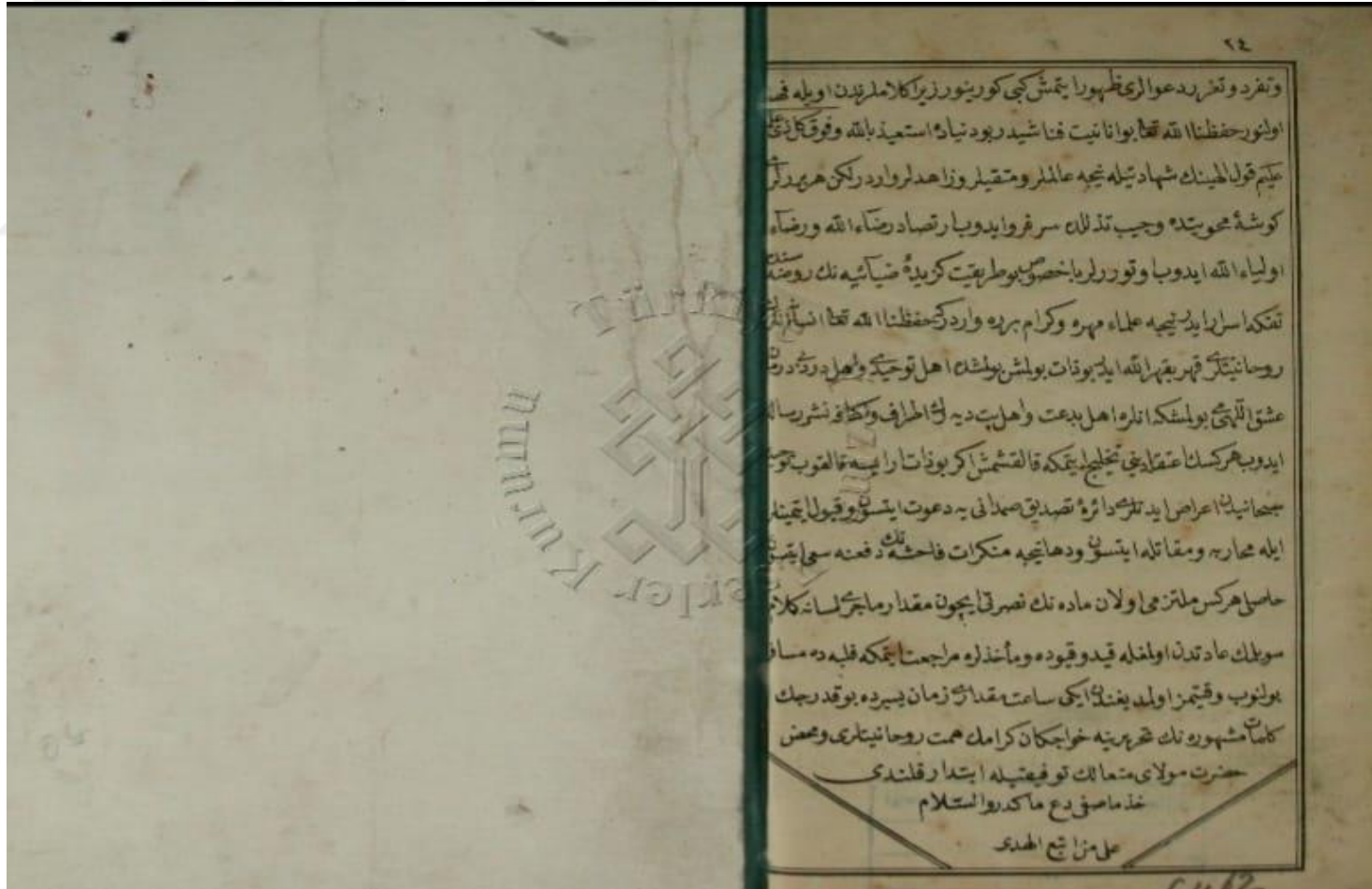
Ali Rıza b. Mehmed Rüşdî Yalvâcî, *Tavzîhu 'r-râbita fî tevşîhi 'l-hakikâ*,
 KBYEK, Bölge Yazma Eserler Koleksiyonu, nr. 541, müellif hattı, istinsah tarihi 1295, vr. 1b-35b.

(son varaklar)

Edirne Müftüsü Kureyşizâde Mehmed Fevzî Efendi, *Aynü'l-hakîka fî râbitâti't-tarîka*,
 SYEK, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 6462, matbu, vr. 1b-12b. (ilk ve son varaklar)

(ilk varaklar)

Edirne Müftüsü Kureyşizâde Mehmed Fevzî Efendi, *Aynü'l-hakika fî râbitâti't-tarîka*,
 SYEK, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 6462, matbu, vr. 1b-12b. (ilk ve son varaklar)

(son varaklar)

11-

رساله جسم الله الرحمن الرحيم رابطة المشرق والمغرب

الحمد لله الذي جعل شرايته وسيلة للنافع الدينية والافروية والصلوة والسنة مع ربه محمد الذي
ظهورا متبينا للسريرة عن الاشراك الظاهرية والخبفية وعلى الله واصحابها المتزهدين عن
بما لا يوجد في الدين الاظهر من الشمس من الامور البديعية اما بعد فات الدين عندنا السلام
ومن يتبع غير الاسلام دينا فلن يقبل منه وهو في الآخرة من الخاسرين ومن الناس من يتخذ
من دون الله اندارا يحببهم كعب الله والا الى الله تصير الامور وسر الامور محدثا وكل
بدعة وكل بدعة ضلالة ولا يقبل الله لصاحب بدعة صوما ولا محار ولا عمرة ولا حجارا ولا صفا
ولا عداة يخرج من الاسلام كما يخرج الشر من العجين وفي القرون الذين انافهم ثم المذبح بلونهم ثم
يفسق الكذب فلا تقدر يا صديق الله العظيم وصديق رسوله الكريم اي برادر عزيزي طريقتي وحقيقتي
دخل الهمز بوجه عاجزك ظر بملك متافضي عداوتنا ان رابطة شريفة تسمية اولناها الله
ليوت سلطانا وسيفك خلافتي وسرك خواص مقولتي بر كينتك وسيفك ان اولناك علامتك
ابليس عليه اللعنة به شريك ربي رابطة وانسه شجرة رابطة به شامل اولان كيف لبيد رابطة به
حاصل الاعداد والكره رابطة حقه خالدا قديتلك وسائر رابطة رساله رساله رساله رساله
ادله لري واردر انك هربيس مطالع النوب اوله لري ومن بيت العنكبوت اوله لري
اولند و بوز رابطة تك سر عينه وجورين بولغا جون كشمه تفاسير واحارث وسلكت صونية
مطالعه وتفقيس اولند بربروده سر عينه وجورين معيد ربي بولغا مسدركه متافيد
جهلة صونية تك اهدان ايلديكي توحيد متافيد دين ده ريشة عظيمه در واي برادر عزيزي
ديرا بستكم من ظاهرا علماسدن سلك باهن يوزينه اهداك بوقدر جواب بوعيد عظيم
طريق خالك يدن بعد الاضاره خلافتي وارايدي ورتوجهه يدي سكر بر ياني انما ايلديكي بوي
رابطة وثنية سبيله ركنه همارس هدايت ايلدي اعوز بالله من ان اصل اد اصيل
اي سار بومقارده كلام جوند ركن اهل عزنا توفيق باري اولور اشركت كافيد ومن
يصل الله فاله من هار ومن يودي الله فاله من حصل ومن يتق الله الرسل من بعد ما يتبين له
الهدى ويتبع سبيل المؤمنين بولما نولك ونصليهم والهدى على من اتبع الهدى
بسم الله الرحمن الرحيم
والحمد لله رب العالمين
صلى الله عليه وآله وسلم

Hocazâde Seyyid Hâfiz, *Risâletü'r-râbita*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Hasan Paşa Yazma Koleksiyonu, nr. 631/4, vr. 11b.